

T.C.

GEBZE YÜKSEK TEKNOLOJİ ENSTİTÜSÜ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**TÜRKİYE’NİN ORTA VE UZUN
VADEDE STRATEJİK ÖNCELİKLERİ:
BALKANLAR**

TEZ DANIŞMANI

PROF. DR. ABDÜLKADİR AKÇİN

NIHAT ÇELİK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MİLLİ GÜVENLİK STRATEJİLERİ

ANABİLİM DALI

GEBZE

2009

T.C.
GEBZE YÜKSEK TEKNOLOJİ ENSTİTÜSÜ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRKİYE'NİN ORTA VE UZUN
VADEDE STRATEJİK ÖNCELİKLERİ:
BALKANLAR

Nihat ÇELİK
YÜKSEK LİSANS TEZİ

MİLLİ GÜVENLİK STRATEJİLERİ

ANABİLİM DALI

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. Abdülkadir AKÇİN

GEBZE

2009

YÜKSEK LİSANS TEZİ JÜRİ ONAY SAYFASI

G.Y.T.E. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 16.01.09... tarih ve 09/02... sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından 05.05.2009 tarihinde tez savunma sınavı yapılan Nihat ÇELİK'in tez çalışması Strateji Bilimi Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS tezi olarak kabul edilmiştir.

JÜRİ

ÜYE

(TEZ DANIŞMANI) : Prof.Dr.Abdülkadir AKÇİN

ÜYE

: Doç.Dr.Halit KESKİN

ÜYE

: Doç.Dr.Okan YEŞİLOT

ONAY

G.Y.T.E. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun/...../20... tarih ve/..... sayılı kararı.

İMZA/MÜHÜR

ÖZET

Tezin Başlığı: Türkiye'nin Orta ve Uzun Vadede Stratejik Öncelikleri: Balkanlar

Yazar Adı: Nihat Çelik

Balkanlar, tarih boyunca büyük güçlerin hâkimiyet için mücadele ettiği bir bölge olarak, farklı dinleri, dilleri ve kültürleri barındıran yapısıyla, imparatorlukların mirasını taşımaktadır. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle başlayan dönüşüm henüz sona ermemiştir. Bu sebeple Balkanlar'da yeni gelişmelerin meydana gelmesi muhtemeldir. Ortaya çıkan devletlerin kendi içyapılarında karşılaştıkları sorunların yanı sıra komşularıyla sorunlu ilişkiler sürdürmeleri bölgeyi hassas kılmaktadır. Bu ortamda, Türk Dış Politikası ortaya çıkacak yeni fırsatlar ve risklerle karşılaşmaya hazır olmalı, bölgede meydana gelen gelişmeler üzerinde şekillendirici bir etki yapmalıdır. Bu çalışmanın amacı, tarihi bir perspektiften konuya yaklaşarak, Türkiye için bölgeye yönelik stratejiler geliştirmektir.

Anahtar Kelimeler: Balkan Yarımadası, Osmanlı İmparatorluğu, Milliyetçilik, Türk Dış Politikası

SUMMARY

Subject: Turkey's Middle and Long Term Strategic Priorities: The Balkans

Author: Nihat Çelik

Throughout history, the Balkans has been a region hosting different faiths, languages and cultures but also an area of struggle between the great powers for domination and possessed the legacies of empires. The transformation that began by the end of the Cold War has not finished yet. For that reason, it's probable that new developments occur in the Balkans. The newly emerged states face internal problems and also developed problematic relations with their neighbours, a fact which makes the region more sensitive. In this environment, Turkish foreign policy should be ready to face the new challenges and also opportunities which may arise and should have a shaping influence on the developments. The main aim of this study is to develop regional strategies for Turkey by approaching the topic from a historical perspective.

Keywords: Balkan Peninsula, Ottoman Empire, Nationalism, Turkish Foreign Policy

TEŞEKKÜR

Bu çalışmada, Türkiye’de henüz tam anlamıyla ayrı bir disiplin olarak ortaya çıkmamış olan Balkan Araştırmaları alanında gözüken eksikliği bir miktar da olsa doldurmak amaçlanmıştır. Değerli danışmanım Prof. Dr. Abdülkadir AKÇİN, hem bu konu üzerinde çalışmam hususunda beni cesaretlendirerek hem de zamanını ayırarak dile getirdiği görüş ve önerileriyle bu çalışmanın şekillenmesinde büyük rol üstlenmiştir. GYTE Strateji Bilimi Bölümü’nün değerli öğretim üyeleri, yüksek lisans derslerinde verdikleri bilgilerle ufukumuzun genişlemesini sağlamışlardır. Bu sebeple hepsine teşekkürü bir borç bilirim Son olarak, benden desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen sevgili aileme sonsuz şükranlarımı sunarım.

İÇİNDEKİLER DİZİNİ

	Sayfa No
ÖZET	i
SUMMARY.....	ii
TEŞEKKÜR.....	iii
İÇİNDEKİLER DİZİNİ	iv
KISALTMALAR	vii
1.GİRİŞ	1
2. BALKANLAR'I TANIMLAMAK.....	2
2.1. Coğrafi Bir Bölge Olarak Balkanlar	3
2.2. Bir Kavram Olarak Balkanlar	23
3. BALKAN MİLLETLERİ VE ETNİK-DİNSEL GRUPLAR.....	43
4.ROMA İMPARATORLUĞU DÖNEMİNDE BALKANLAR	50
5.BİZANS İMPARATORLUĞU DÖNEMİNDE BALKANLAR	59
5.1.İlk Dönem Bizans İmparatorluğu'nda Siyasi Gelişmeler.....	60
5.2. Kavimler Göçü ve Avrupa Hunları Döneminde Balkanlar.....	65
5.3. Kavimler Göçü Sonrasında Bizans İmparatorluğu	82
5.4. Balkan Topraklarında İdari Yapı.....	86

5.5. Avar ve Slav İstilaları Döneminde Balkanlar	88
5.6. Sekizinci Yüzyılda Balkanlar ve Değişen Dengeler	112
5.7. Dokuzuncu ve Onuncu Yüzyılda Balkanlar	138
5.8. Onbirinci ve Onikinci Yüzyılda Balkanlar.....	183
5.9. Onüçüncü Yüzyılda Balkanlar	215
6. OSMANLI İMPARATORLUĞU DÖNEMİNDE BALKANLAR	235
6.1. Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu.....	249
6.1.1. Beylikler Döneminde Anadolu	249
6.1.2. Osmanlı Fetihleri Öncesinde Balkanlar	281
6.2. Balkanlar'da Osmanlı Fetihleri	284
6.2.1. Çimpe Kalesi'nden Ankara Savaşı'na	284
6.2.2. Ankara Savaşı'ndan İstanbul'un Fethine (1402-1453)	298
6.2.3. İstanbul'un Fethinden Belgrad'ın Fethine (1453-1521)	302
6.2.4. Belgrad'ın Fethi'nden Karlofça Antlaşması'na (1521-1699)	309
6.3. Osmanlı Fetih ve İdare Siyaseti	342
6.3.1. Osmanlı İmparatorluğu'na Tâbi Devletler.....	362
6.3.1.1. Eflâk.....	363
6.3.1.2. Boğdan.....	364
6.4. Onsekizinci Yüzyılda Balkanlar	365
7. BALKAN DEVLETLERİ	371
7.1. Yunanistan	371

7.2. Arnavutluk	372
7.3. Romanya.....	373
7.4. Bulgaristan	374
7.5. Sırbistan.....	375
7.6. Bosna-Hersek	377
7.7. Hırvatistan.....	378
7.8. Karadağ	379
7.9. Kosova	380
7.10. Makedonya	381
8. TÜRKİYE İÇİN ORTA VE UZUN VADELİ SENARYOLAR.....	382
8.1. Orta Vadeli Senaryolar (2023 Projeksiyonu).....	382
8.1.1 Orta Vadeli İyimser Senaryo	382
8.1.2. Orta Vadeli Kötümser Senaryo	383
8.2. Uzun Vadeli Senaryolar (2040 Projeksiyonu).....	385
8.2.1. Uzun Vadeli İyimser Senaryo	385
8.2.2. Uzun Vadeli Kötümser Senaryo	385
9. SONUÇ	387
KAYNAKLAR	389
DİZİN	424
ÖZGEÇMİŞ	430

KISALTMALAR

ABD:	Amerika Birleşik Devletleri
AB:	Avrupa Birliği
AET:	Avrupa Ekonomik Topluluğu
A.g.e:	Adı Geçen Eser
AGİT:	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
A.g.m:	Adı Geçen Makale
Akt:	Aktaran
AT:	Avrupa Topluluğu
BM:	Birleşmiş Milletler
BMGK:	Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
C:	Cilt
COMECON:	Ekonomik Yardımlaşma Konseyi (Council for Mutual Economic Assistance)
COMINFORM:	Komunist Enformasyon Bürosu (Communist Information Bureau)
FYROM:	Eski Yugoslavya'nın Makedonya Cumhuriyeti (Former Yugoslav Republic of Macedonia)
GKRY:	Güney Kıbrıs Rum Yönetimi
GSMH:	Gayri Safi Milli Hâsıla
HÖH:	Haklar ve Özgürlükler Hareketi

IFOR:	Çok Uluslu Uygulama Gücü (Implementation Force)		
IMF:	Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund)		
IMRO:	İç Makedonya Devrimci Örgütü (The Internal Macedonian Revolutionary Organization)		
KEİ:	Karadeniz Ekonomik İşbirliği		
NATO:	Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı (North Atlantic Treaty Organization)		
PASOK:	Pan-Hellenic Sosyalist Hareket/Parti (Pan-Hellenic Socialist Movement)		
SFOR:	İstikrar Gücü (Stabilization Force)		
SSCB:	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği		
TBMM:	Türkiye Büyük Millet Meclisi		
TSK:	Türk Silahlı Kuvvetleri		
UÇK:	Kosova Kurtuluş Ordusu		
UNPROFOR:	BM Koruma Gücü (The United Nations Protection Force)		
Vol:	Cilt (Volume)		
VP:	Varşova Paktı		
YFC:	Yugoslavya	Federal	Cumhuriyeti

1.GİRİŞ

Tarihi, kültürel, iktisadi bağları itibarıyla bir Balkan ülkesi olan Türkiye'nin buradaki gelişmelerden etkilenmemesi kaçınılmazdır. 1980'lerde Bulgaristan'daki Türk azınlığa yönelik baskı siyaseti sonucunda Türkiye Balkanlar'da önemli bir krizle karşı karşıya gelmiştir. Yunanistan ile zaten uzun yıllardan beri süren ihtilaflar, bu bölgeyi Türkiye için hassas kılmaktadır. Bunlara ek olarak, Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından Yugoslavya'da yaşanan iç savaş, bölgeyi yalnız Türkiye için değil dünya için de önemli kılmıştır. Bu süreçte Türkiye etkin bir rol oynamış ve bölgede barışın tesisi için her bakımdan çaba sarf etmiştir. Yugoslavya'nın dağılmasıyla birlikte Balkanlar'da yeni ülkeler ortaya çıkmıştır ki bu süreç en son Karadağ ve Kosova'nın da bağımsızlıklarını kazanmalarıyla günümüze kadar sürmüştür. Balkanlar'da 1990'lardan itibaren yaşanan kırılma sonucunda haritalar ve sınırlar yeniden çizilmektedir. Bölgede yeni aktörlerin ortaya çıkışı hiç kuşkusuz Türk dış siyasetinde yeni değerlendirmelerin yapılmasına yol açacaktır. Bölge içi aktörlerin yanı sıra, ABD, AB ve Rusya gibi aktörlerin de bölgede nüfuz alanları oluşturmaya çalıştıkları gözlemlenmektedir. AB Genişleme Süreci ile birlikte, bölgenin jeopolitiğinde önemli değişiklikler meydana gelmektedir. Son olarak Romanya ve Bulgaristan'ın da AB üyesi haline gelmeleriyle, Türkiye batı sınırlarında tamamen AB'ye komşu olmuştur.

Bu çalışmada bölgede meydana gelen gelişmelerin Türkiye'ye yansımaları konu edilecektir. Fakat konunun daha iyi anlaşılması için tarihsel süreklilik içinde bir değerlendirme yapılması zaruridir. Balkanlar'da Roma-Bizans, Osmanlı ve Habsburg İmparatorlukları'nın şekillendirici etkisi büyük olmuştur. Dolayısıyla günümüz gelişmelerinin tarihten bağımsız olarak değerlendirilmesi mümkün değildir.

2. BALKANLAR'I TANIMLAMAK

Geçmişten günümüze yaşanan tarihi gelişmeleri ele alacağımız için, ilk olarak bu gelişmelerin cereyan ettiği coğrafyanın sınırlarının ve genel özelliklerinin belirtilmesi bir zarurettir. Nicholas J. Spykman'ın da belirttiği gibi, *“Coğrafya, uluslararası ilişkilerde en temel unsurdur, zira en kalıcı olan odur. Bakanlar gelir ve gider; hatta diktatörler bile ölür, ama dağlar yerinde kalır.”*¹

Coğrafyanın üzerinde yaşayan insanların yaşam biçimleri ve hatta davranışları üzerinde biçimlendirici bir etkisi olduğu kabul edilen bir gerçektir. Zira coğrafi yapı ve iklim gibi unsurlar başta ekonomik faaliyetler olmak üzere toplumların pek çok faaliyetini etkilemektedir. Örneğin Yunanistan'da tarım alanlarının kıt olması (bilhassa Mora/Pelepones Yarımadası) , iklimin genellikle kurak olması ve pek çok ada ve adacıktan meydana gelen bir ülke olması, tarih boyunca bu toplumda denizciliğin gelişmesine yol açan etkenlerden bazılarıdır.

Kuşkusuz; fertlerin yaşamlarını etkileyen ve biçimlendiren coğrafyanın, fertlerin bütünü olan millet ve onun siyasal örgütü olan devlet üzerinde de ciddi etkileri olmaktadır. Politika ve strateji oluştururken coğrafya göz ardı edilemez. Colin S. Gray'in ifadesiyle, *“Strateji ve politika, coğrafya içinde oluşturulmak zorundadır. Bunların mantıki olarak coğrafi diye nitelendirilen fikirler ve fiziki kısıtlamalardan etkilenmemeleri mümkün değildir. Coğrafya kaçınılmazdır.”*² Örneğin İngiltere bir ada devleti olması sebebiyle Kıta Avrupası'nın ekonomik, politik ve askeri hayatına rahatlıkla katılırken, bölgede meydana gelen savaşların tahribatından da uzak kalmayı

¹ Nicolas J. SPYKMANN; America's Strategy in World Politics,1942, s.41; Aktaran: Yılmaz TEZKAN – M. Murat TAŞAR; Dünden Bugüne Jeopolitik, Ülke Kitapları, İstanbul,2002, s.11

² Colin S. GRAY; “Coğrafya Kaçınılmazdır” , (Editör) Colin S. GRAY – Geoffrey SLOAN; Jeopolitik, Strateji ve Coğrafya , Çev: Tuğrul KARABACAK, ASAM Yayınları, Ankara, 2003, s.237

başarmıştır.³ Benzer şekilde Rusya'nın sıcak denizlere inme siyaseti Çar II. Petro (saltanatı 1689-1725) döneminde başlamış, Petro ilk olarak Osmanlı Devleti'nin elindeki "Karadeniz'in kilidi" olarak kabul edilen Azak Kalesi'ni kuşatarak almayı başarmıştır.⁴ Petro'nun halefleri de bu siyaseti büyük bir bağlılıkla devam ettirmiş, hatta Çarlık Rusyası'nın yıkılmasının ardından 1917'de kurulan SSCB bile enternasyonalist siyasi mantığına rağmen, Çarlık döneminin dış politika hedeflerini devam ettirmiştir.⁵ Bu noktadan bakıldığında tarihi süreçteki gelişmelerin anlaşılması için coğrafyanın da incelenmesi kaçınılmazdır. Çünkü tarih, "*devletlerin coğrafyaları ile birlikte yorumlanması sonucu doğru anlamına ulaşır.*"⁶

Bu bölümde ilk olarak, çalışmanın konusunu teşkil eden Balkanlar'ın sınırları, fiziki yapısı, iklimi gibi konularda bilgi verilecek, ikinci olarak da bu bölgeyi adlandırmada kullanılan Balkanlar kavramının tarihi gelişimi, adlandırma konusundaki farklı görüş ve yaklaşımlar ile bu kavrama yüklenen farklı anlamlar incelenecektir.

2.1. Coğrafi Bir Bölge Olarak Balkanlar

Balkanlar ya da Balkan Yarımadası, Güney Avrupa'daki üç büyük yarımadadan en doğuda olanıdır. Balkan Yarımadası güneyde Akdeniz, batıda Adriyatik Denizi, doğuda Karadeniz ve Ege Denizi (Adalar Denizi) ile çevrilidir.

³ Williamson MURRAY, "Savaş ve Coğrafya Üzerine Bazı Düşünceler" , (Editör) Colin S. GRAY – Geoffrey SLOAN; Jeopolitik, Strateji ve Coğrafya , Çev: Tuğrul KARABACAK, ASAM Yayınları, Ankara, 2003, s.285

⁴ Akdes Nimet KURAT; Rusya Tarihi, Başlangıçtan 1917'ye Kadar, Üçüncü Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1999,s.252-253

⁵ Mesut Hakkı CAŞIN; Novgorod Knezliği'nden XXI. Yüzyıla Rus İmparatorluk Stratejisi, Okumuş Adam Yayınları, İstanbul,2006, s.15

⁶ Suat İLHAN; Türklerin Jeopolitiği ve Avrasyacılık, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2005, s.42

Yukarıda bahsedilen sınırlar konusunda genel bir uzlaşma olmasına rağmen, Balkan Yarımadası'nın kuzey sınırı ya da hangi ülkelerin Balkan ülkesi olduğu noktasında farklı görüşler bulunmaktadır. Genel olarak Tuna, Sava ve Kupa Nehirleri'nin oluşturduğu sistem, yarımada'nın kuzey sınırı olarak kabul edilmektedir.⁷ Bu nehirler sisteminin oluşturduğu kuzey sınırı aynı zamanda tarihi bir sürekliliğe de sahiptir. Bilhassa Katolik Slavlar (Hırvatlar ve Slovenler) ile Ortodoks Slavları (Sırp, Karadağlılar ve Makedonlar) birbirinden ayıran sınır; Roma İmparatoru Diocletianus'un çizdiği Doğu ve Batı Roma İmparatorluklarının sınırı ile (M.Ö. 286), daha sonra ise Osmanlı ve Habsburg İmparatorlukları arasındaki sınır ile aynı çizgiyi izlemektedir.⁸ Her ne kadar Tuna Nehri kuzey sınırı olarak kabul edilse de, hem Karadeniz'e inen bir ticaret yolu olmasıyla hem de ayırdığı bölgeler arasındaki sıkı ticari bağlar nedeniyle asla aşılabilir bir engel olmamıştır. Yine de Tuna Nehri özellikle askeri bakımdan yarımada'nın kuzey sınırı olarak kalmıştır. Müstahkem bir mevki olan Belgrad, Balkanlar'daki Osmanlı ilerlemesi esnasında Osmanlı devlet adamlarının gözünden kaçmamıştır. II. Murat'ın Belgrad kuşatmasına bizzat katıldığını ifade eden XV. yüzyıl Osmanlı tarihçilerinden Aşıkpaşazade, o dönemde Macarların elindeki (Ungurus ya da Üngürüz olarak geçer) Belgrad'ın önemini şu şekilde belirtmiştir:

“Sultan kim Üngürüz vilayetini seyr idüp devlet ile tahtına geldükden sonra azm-i Biligrad itdi. Zira Belgrad; bildi kim Üngürüz vilayetünün kapusıdır. Bu kez kasd itdi kim ol kapuyu açsın. Leşker-i İslam'ı cem' itdi.”⁹

Belgrad'ın savunmaya elverişli yapısı sebebiyle fethi ancak 1521 yılında Kanuni Sultan Süleyman döneminde mümkün olmuştur. Özellikle Kanuni'nin

⁷ Barbara JELAVICH; Balkan Tarihi, Cilt:1 (18. ve 19. Yüzyıllar), Çev: İhsan DURDU-Haşim Koç GÜLÇİN, Küre Yayınları, İstanbul,2006, s.1

⁸ İhsan GÜRKAN; “Jeopolitik ve Stratejik Yönleriyle Balkanlar ve Türkiye, Geçmişin Işığında Geleceğe Bakış”, Balkanlar, Ortadoğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı (OBİV) Yayınları, Eren Yayıncılık, İstanbul,1993, (ss:259-273),s.263

⁹ AŞIKPAŞAZADE; Tevârih-i Al-i Osman , (Yay.Haz.) Kemal YAVUZ- M.A. Yekta SARAÇ; Gökkuşbu Yayınları, İstanbul, 2007, s.398

Macaristan seferleri esnasında Belgrad önemli bir askeri ve lojistik merkez olarak önemli rol oynamıştır. 1699'dan sonra Habsburg ve Osmanlı arasında Tuna ve Sava Nehri'nin sınır oluşturduğu dönemde de, Osmanlıların <Ungurus'un Kapısı> olarak adlandırdıkları Belgrad Kalesi Osmanlı kuzey sınırının kilit noktasıydı.¹⁰ Belgrad'ın bu dönemdeki özelliği, Osmanlı gerilemesiyle birlikte bu kez Osmanlı topraklarının kapısı haline gelmesiydi ki, Habsburg İmparatorluğu ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki mücadelenin odaklarından biri haline gelmesi bu sebeptir. Tuna ve Sava Nehirleri'nin birleştiği yerde yer aldığı ve Balkanlar içi iletişimi rahatlıkla kontrol edebildiği için, Roma döneminden beri stratejik açıdan kilit bir noktada yer alan Belgrad şehri (Roma dönemindeki adı Singidunum) gibi Avrupa'da sürekli olarak kuşatmaya maruz kalan şehir sayısı çok azdır.¹¹

Tuna ve Sava Nehirleri'nin oluşturduğu sistemin yarımadanın kuzey sınırı olarak kabul edilmesi yeterli bir tanım değildir. Çünkü bu durumda Romanya'nın önemli bir kısmı ve Hırvatistan ile Slovenya tanımlamanın dışında kalmaktadır. Maria Todorova'nın da belirttiği gibi, Balkanlar'ın sınırlarını en iyi şekilde belirlemek için, coğrafi, siyasi, iktisadi, tarihi, kültürel, etnik ve dini kıstasları bir arada kullanmak gerekmektedir.¹² Zaten tarih de Tuna ile birlikte Romen ülkelerini, Orta Avrupa'yı ve Rus ovalarını Balkanlar'a eklemektedir.¹³ Yugoslavya'nın dağılmasından önceki tarihte yayınlanan bir ansiklopedide, Yugoslavya'nın topraklarının 1918 sonrasında Tuna kuzeyine genişlemesi gerekçe gösterilerek hem coğrafi hem de siyasi bir tanım yapılması gerekliliği ortaya konulduktan sonra, siyasi coğrafya açısından

¹⁰ Halil İNALCIK, "Türkler ve Balkanlar", Balkanlar, Ortadoğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı (OBİV) Yayınları, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1993, (ss:9-32), s.12

¹¹ Robert Lee WOLFF; The Balkans In Our Time, Norton & Company Inc., New York, 1967, s.13

¹² Maria TODOROVA, "Balkans", (Editors in Chief) John MERRIMAN – Jay WINTER, Europe Since 1914, Encyclopedia Of The Age Of War And Restruction, Thomson Gale, London, 2006, s.271

¹³ Georges CASTELLAN; Balkanların Tarihi, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1993, s.15

Arnavutluk, Bulgaristan, Yunanistan, Türkiye'nin Avrupa'daki toprakları ile Yugoslavya ve Romanya'nın Balkanlar'da yer aldığı belirtilmiştir.¹⁴

Esasen hangi ülkelerin Balkan ülkesi olduğu konusu tartışmalı bir konudur. Birbirinden farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Nitekim bazı tarihçiler; Yunanistan bir Akdeniz ülkesi ve Türkiye de bir Yakın Doğu ülkesi olduğu için bu ülkelerin Balkan ülkesi olmadığını, bazıları ise Yunanistan'ın bir Balkan ülkesi olduğunu fakat Romanya ve (dağılan) Yugoslavya'nın Orta Avrupa ve Tuna devleti olduğunu ileri sürerler.¹⁵ I.Dünya Savaşı'nın ardından Batı Avrupalı ve Amerikalı siyasetçiler Macaristan'ı da genellikle bir Balkan ülkesi olarak kabul etmişlerdir.¹⁶ Bu yaklaşım daha ziyade Güneydoğu Avrupa (Southeastern Europe) yaklaşımına uygundur. Pek çok kişi Güneydoğu Avrupa ile Balkanlar kavramlarını eşanlamlı olarak kullansa da, bazı Alman uzmanlar bunun istisnasını oluşturmaktadır çünkü onlara göre Karpat dağ silsilesinin güneydoğusunda kalan topraklar Güneydoğu Avrupa'yı oluştur ve Balkanlar da onun alt bölgelerinden biridir. Bu açıdan, Macaristan ve Slovakya Güneydoğu Avrupa sınırlarına dâhil edilmektedir.¹⁷

Bu çalışmada Balkanlar'ın daha geniş tanımlaması esas alınacak ve Yunanistan, Bulgaristan, Arnavutluk, Sırbistan, Karadağ, Hırvatistan, Makedonya, Bosna-Hersek, Romanya, Kosova ve Türkiye, Balkan ülkeleri olarak kabul edilecektir. Bununla birlikte tarih boyunca, bölgesel ve küresel aktörlerin Balkanlar'daki menfaatleri ve bunun doğrultusunda şekillenen dış politika uygulamalarının da ortaya konulması, bölgedeki gelişmelerin anlaşılabilmesi için zaruridir. Bu maksatla tarihi süreklilik içinde, Papalık, Venedik, Macaristan Krallığı, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Çarlık Rusyası, İtalya, Fransa, Almanya, İngiltere, SSCB, ABD, Rusya Federasyonu

¹⁴ "Balkanlar", AnaBritannica Genel Kültür Ansiklopedisi, Cilt:3, Ana Yayıncılık A.Ş., İstanbul 1986, s.257

¹⁵ Oral SANDER; Balkan Gelişmeleri ve Türkiye (1945-1965), Sevinç Matbaası, Ankara, 1969, s.1-2

¹⁶ Misha GLENNY; The Balkans (1904-1999), Nationalism, War And The Great Powers, Granta Books, London, 2000, s. XXII

¹⁷ TODOROVA; "Balkans", s.271

ve AB gibi bölgesel ve küresel aktörlerin bölgeye yönelik dış politikalarına da değinilecektir.

Türkiye'nin Balkan Yarımadası'nda yer alan toprakları toplam yüzölçümünün çok küçük bir bölümüne (yaklaşık %3) tekabül etmektedir. Fakat bu durum, Türkiye'nin Balkanlar'daki gelişmelerden etkilenmediği ve Balkanlar'da dış politika alanında bir rolü olmadığı sonucuna yol açmaz. Yılmaz Tezkan; Türkiye'nin jeopolitik bütünlüğünü şu şekilde tanımlamaktadır:

“Kuzeyde Sava Nehri ve bu nehrin Tuna ile birleştiği yerden itibaren denize ulaşincaya kadar Tuna Nehri-Karadeniz-Kafkas dağları; doğuda Batı Azerbaycan ve Zağros Dağları'nın tepe noktalarından geçen ve Basra Körfezi'ne ulaşan hat; güneyde Basra Körfezi – Gazze - Kıbrıs ve Girit'in güneyinden geçen hat; batıda Adriyatik Denizi'nin doğu kıyıları.”¹⁸

Türkiye, diğer faktörleri göz ardı etsek bile, başta Balkanlar'da yaşayan Türk ve Müslüman azınlık sebebiyle, Balkanlar'da yaşanan gelişmelerden doğrudan doğruya etkilenmektedir. Sonuç olarak; tarihi, siyasi, askeri, iktisadi, dinsel ve kültürel nedenlerle, Türkiye bir Balkan ülkesidir ve Balkanlar'da yaşanan gelişmelerden etkilenmesi ya da gelişmeleri şekillendirmesi kaçınılmazdır.

Tuna ve onun kolu olan Sava Nehri'nin kuzey sınırı olarak kabul edilmesi durumunda Balkanlar'ın yüzölçümü 505.000 kilometrekaredir. Şayet, Eski Yugoslavya ve Romanya'nın topraklarını da içeren geniş tanımlama kabul edilirse, yüzölçümü 788.685 kilometrekare olmaktadır.¹⁹

Adriyatik Denizi, Akdeniz, Karadeniz ve Ege Denizi ile çevrili olan Balkan Yarımadası'nın genişliği kuzeyden güneye doğru azalmaktadır. Fiume

¹⁸ Yılmaz TEZKAN; Siyaset, Strateji ve Milli Güvenlik, Ülke Kitapları, İstanbul, 2000, s.75

¹⁹ Ramazan ÖZEY; “Balkanların Coğrafi Yapısı”, (Der) Osman KARATAY-Bilgehan A. GÖKDAĞ; Balkanlar El Kitabı, Cilt:1, Karam & Vadi, Çorum, 2006, (ss: 13-34), s.13

ile Tuna Nehri'nin ağız arasındaki uzaklık 1200, Drina Nehri ağız ile Karadeniz arasındaki uzaklık 700 km. olup, Yunanistan'da iki kıyının arası ortalama 200 kilometreden biraz fazladır.²⁰ Kuzey-Güney uzunluğu 1050 km., kıyıların toplam uzunluğu ise 17.368 km.dir²¹. Balkanların önemli limanları, Draç, Split, Dubrovnik, Avlonya, Selanik, Köstence, Varna, Pire ve İstanbul'dur.

Balkanlar'da dağlar ve nehirler belirleyici yeryüzü şekilleridir. Bu anlamda Balkan adının Türkçe bir kelime olup sık ağaçlarla kaplı dağ silsilesi anlamına gelmesi şaşırtıcı değildir.²² Balkan Yarımadası'nın onda dokuzu dağlıktır ve ortalama yükseklik 1500 metre civarındadır.²³ Dağların fazla oluşu konusunda yerli halkın geliştirdiği bir söylence ilginçtir, buna göre Tanrı yeryüzünü yarattıktan sonra dağları yaratmak için içinde kayalar bulunan bir torba alarak yeryüzüne serpmeye başlamış, tam Karadağ üzerinde iken torba yırtılmış, bütün dağlar dökülmüş ve böylece Karadağ oluşmuştur.²⁴

Yarımada ile kuzeydeki Karpat Dağları'nı birbirinden ayıran büyük dağ silsileleri, Balkan halkları arasında sınır oluşturucu bir niteliğe sahiptir ve bölgede doğal bir merkezin oluşmasını engellemektedir.²⁵ İber Yarımadası ve İtalya Yarımadası'ndaki sıradağların aksine, Balkanlar'daki sıradağlar girişleri korumazlar ve tam anlamıyla askeri bir engel oluşturmazlar, yarımadayı kuzeyden ve doğudan işgale açık bırakırlar. Diğer yandan bölge içindeki bir yerden bölge dışındaki bir yere ulaşmak genellikle aynı bölge içindeki bir yere ulaşmaktan daha kolaydır ki, sözgelimi Dubrovnik (Ragusa) şehri tarihinin

²⁰ Reşat HALLI; Balkan Harbi (1912-1913) , I. Cilt, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1970, s.63

²¹ GÜRKAN, "Jeopolitik ve...", s.270

²² Redhouse Türkçe/Osmanlıca-İngilizce sözlükte Balkan kelimesine verilen karşılıklardan biri tam olarak şöyledir: "balkan: thickly wooded mountain range.",Redhouse Sözlüğü Türkçe/Osmanlıca-İngilizce, 16. Basım, Sev Yayıncılık, İstanbul, 1998, s.128

²³ HALLI, A.g.e., s.63

²⁴ Bozidar JEZERNIK; Wild Europe, The Balkans in the Gaze of Western Travellers, SAQI Books, London, 2000, s.106

²⁵ JELAVICH; Balkan Tarihi, C:1, s.1

önemli bir kısmında, Belgrat ile değil de karşı kıyıda Venedik ile daha yakın bağlar kurmuştur. Dağların bu yapısı, bölge içi ticaretin maliyetini arttırdığı gibi, siyasi birleşmeyi de zorlaştırmıştır.²⁶ Oral Sander' göre bölgenin ulaşımı engelleyen dağlık yapısı, Balkan ulusları arasındaki teması azaltmakla kalmayıp, aynı zamanda ortak bir anlayışın genişlemesini engelleyerek istilacılara karşı toplu olarak direnme imkânı vermediğinden, buna bağlı olarak ortaya çıkan dar milliyetçilik anlayışı da bölge devletleri arasında çatışmalara yol açmıştır.²⁷ Ferdinand Schevill ise, Balkan Yarımadası ile İtalya ve İspanya'yı mukayese etmektedir. Ona göre, İtalya ve İspanya kuzeylerindeki dağ sıraları ile Avrupa işgallerinden korunabilmişlerdir. Fakat Balkanlar'ın aksine bu yarımadalarda bölge içi iletişim çok daha kolay olduğu içindir ki, coğrafi güçler; ırki, siyasi ve iktisadi birleşmeyi teşvik etmiştir. Balkanlar'da ise bölge içi iletişim doğal engeller sebebiyle sınırlanmış olduğundan, birbirinden ayrı topluluklar kendilerine özgü kimlikler geliştirmiş ve bu farklı topluluklar birleşme yönündeki girişimlere sıcak bakmamışlardır.²⁸ Bu anlamda dağlar, Balkan halklarının birbirlerinden soyutlanmalarına ve farklı görüşlere sahip olmalarına katkıda bulunmuş olsa da, askeri açıdan pek fazla bir koruma sağlamamış, büyük vadiler ve dağ geçitleri her dönemde istilacıların yarımadaya kolayca girmelerine yardım etmiştir.²⁹ İstilacılar genellikle, Boğazlar ve Trakya üzerinden, Güney Rusya ve Aşağı Tuna Vadisi'nden, ya da Avusturya-Macaristan üzerinden Balkanlara gelmişlerdir.³⁰ Buna karşılık, tarihte görüldüğü üzere, Balkanlar'ı ele geçirebilen güçler (Gotlar, Hunlar, Moğollar, Türkler ve Germenler), buradan bir üs olarak faydalanarak hem Avrupa topraklarını hem de Rusya'yı

²⁶ Mark MAZOWER; *The Balkans (From The End Of Byzantium To The Present Day)*, Phoenix Press, London, 2001, s.19

²⁷ SANDER; *Balkan Gelişmeleri...*, s.2

²⁸ Ferdinand SCHEVILL; *The Balkan Peninsula And The Near East, A History From The Earliest Times To The Present Day*, G. Bell And Sons Ltd., London, 1922, s.13

²⁹ JELAVICH; *Balkan Tarihi, C:1.*, s.3

³⁰ GÜRKAN; "Jeopolitik ve ...", ss: 261–262

kolaylıkla işgal edebilmişlerdir.³¹ Bu da doğal olarak bölgenin tarih boyunca stratejik açıdan önemli olmasına yol açmıştır.

Balkanlar'da yer alan dağları dört ana grupta toplamak mümkündür. Bunlardan ilki Alp Dağları'nın devamı olan ve Dinar Dağları ya Dinar Alpleri adıyla bilinen dağ silsilesidir. Dinar Dağları, Adriyatik kıyısına paralel bir şekilde ilerler fakat bazı bölgelerde kıyı içlerine sokularak kıyıda verimli ovaların oluşmasına da sebep olur. Şar (Çar), Pindus ve Peloponez Dağları'nı birleştirir. Karadağ'da yer alan Dormitor Tepesi 2522 metre yüksekliktedir. Kosova'da Prizren ile Üsküp arasında yer alan Şar (Çar) Dağı 2760 metre yüksekliktedir.³² Şar Dağı'ndan biri güneye, diğeri ise doğuya doğru uzanan iki dağ sırası ayrılır. Güneye uzanan sıra, Arnavutluk'u kat eden Elemin ya da Elenik Dağları'nı oluşturur. Dağlar buradan da güneye doğru ilerler ve Pindus Dağları adıyla Yunanistan'ın Epir ve Teselya bölgelerini kuzey-güney doğrultusunda aşarak Korenth Kanalı'na ulaşır. Korenth Kanalı'ndan sonra Mora Yarımadası'nda ilerlemeyi sürdürür ve burada son bulur. Örneğin Selanik Körfezi'nin batısında, Larissa (Yenişehir) kentinin kuzeyinde yer alan Olimpos Dağı'nın yüksekliği 2985 m.'ye ulaşır.³³

Karpat Dağları ters yazılmış "S" harfine benzeyen şekliyle, Romanya'yı kuzeyden güneye kıvrılarak kat eder. Karpatlar Tuna'ya yaklaştığında batıya kıvrılır ve Transilvanya (Erdel) Alpleri ile birlikte verimli Eflak ve Boğdan ovalarını verimsiz Erdel yaylasından ayırır. En yüksek noktası 1544 m. ile Negoiu zirvesidir.³⁴

Balkan Dağları Bulgaristan'ı doğu-batı doğrultusunda ikiye böler. Antik dönemdeki adı Haimos'dur. Antik dönemde bu dağın Adriyatik ile Karadeniz'i bağladığına inanılmış ve bu dağlar yarımada'nın kuzey sınırı gibi görülmüştür. Öyle ki, 4. yüzyılda yaşamış olan Theomompos'a göre, yarımada çok dardı ve dağın doruğundan bakıldığında hem Adriyatik hem de Karadeniz

³¹ SANDER; Balkan Gelişmeleri..., s.3

³² ÖZEY; A.g.m., s.14

³³ ÖZEY; A.g.m., s.14

³⁴ Halil AKMAN; Paylaşılamayan Balkanlar, IQ Yayınları, İstanbul, 2006, s.26

görülebilirdi.³⁵ Bulgaristan'ı batı-doğu doğrultusunda ikiye ayıran Balkan Dağları (uzunluğu 600 km.), Batı Balkanları, Koca Balkanlar ve Küçük Balkanlar olarak üç kısma ayrılır. Batı Balkanları'nın Midcur Tepesi'nde yüksekliği 2168 m.'ye ulaşır. Orta kesimde yer alan Koca Balkanlar (Bulgarca Stara Planina) ise Botev ya da diğer adıyla Yumrukçal Tepesi'nde 2376 m. yüksekliğe ulaşır. Doğu Balkanları ise Karadeniz kıyısında son bulur. Koca Balkanlar üzerinde Şıpka Geçidi³⁶ (1333 m.) gibi önemli geçitler yer alır.³⁷

Rodop Dağları, Bulgaristan ile Yunanistan'ı birbirinden ayırır ve Rodop, Rila ve Pirin Dağları'nı kapsar. Bulgaristan'da üzerinde Rila Manastırı'nın da yer aldığı nokta 2920 m. yükseklikindedir.³⁸

Dağların bir özelliği de kıraç ve karstik bir yapıya sahip olmalarıdır. Dağlık alanların çokluğu tarımsal faaliyetler üzerinde olumsuz etkilerde bulunmaktadır. Ekilen alanların yüzdeleri, İskandinav ülkelerinin yanı sıra Avrupa'nın da en düşük yüzdeleridir.³⁹ I. Dünya Savaşı öncesinde Balkanlar'ı gezen ABD'li yazar William M. Sloane 1914 yılında yayınladığı "The Balkans; A Laboratory of History" adlı eserinde Arnavutluk ve Karadağ başta olmak üzere bölgenin bazı kesimlerinde egemen olan bu coğrafi yapıyı şu şekilde tasvir etmektedir:

"Arnavutluk'un kuzey kesimi ve Karadağ'ın batı yarısı kıraçlığa mahkûm bir ülke görünümündedir. Tümüyle dağlıktır, üstelik de <karst> adı verilen sarp, karaya çalan kireç taşından oluşmuş kütlelerden

³⁵ Maria TODOROVA; Balkanlar'ı Tahayyül Etmek, Çev: Dilek ŞENDİL, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, s.61

³⁶ Şıpka Geçidi, stratejik önemi dolayısıyla 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi'nde önemli çarpışmalara sahne olmuştur.

³⁷ ÖZEY; A.g.m., s.15

³⁸ CASTELLAN; A.g.e. , s.17

³⁹ Andre BLANC; Balkan Ülkeleri İktisadi, Gelişim Yayınları, İstanbul, 1975, s.8

ibarettir.<Kara Dağlar>ı hiç görmemiş birine <karst>ın kuşkulu ürkütücü çıplaklığını sözcüklerle anlatabilmek zordur.”⁴⁰

Balkanlar'da dağlardan sonra en belirleyici yeryüzü şekillerinden biri de nehirlerdir. Bölgede çok geniş bir nehirler ağının varlığı göze çarpmaktadır ve bunlar yarımadayı dört bir yandan kat etmektedirler. Nehir sistemleri içinde Tuna Nehri en büyüğüdür. Güney Almanya'da doğan Tuna Nehri, Macaristan'ı geçerek Eski Yugoslavya'nın kuzey bölgelerinden sonra Belgrad'a ulaşır. Belgrad'ın doğusunda Pasarofça yakınlarında iyice daralarak Karpat Dağları ile Balkan Dağlarını birbirinden ayırır ki bu bölge Demirkapı olarak bilinir. Demirkapı aynı zamanda Yugoslavya ile Romanya arasında bir sınır noktasıdır ve önemli hidroelektrik potansiyele sahiptir. Tuna Nehri Demirkapı'dan sonra yeniden genişleyerek Eflak ovalarını sular ve nihayet Karadeniz'e dökülür. Tuna'nın doğduğu yerden denize döküldüğü yere kadar olan mesafe 2.888 km.'dir ve bunun 2415 km.'lik kısmında seyrüsefer yapılabilir. Viyana, Bratislava, Budapeşte ve Belgrad gibi başkentlerden geçmektedir. Tuna Nehri coğrafi olarak üç bölüme ayrılmaktadır: Kaynağından Gönyü'ye kadar Yukarı Tuna (988 km.), Gönyü'den Turnu Severin'e kadar Orta Tuna (860 km.), buradan nehir ağzı olan Sulina kadar Aşağı Tuna (931 km.) adını alır. Tuna Nehri denize dökülene kadar, Almanya, Avusturya, Slovakya, Macaristan, Hırvatistan, Yugoslavya, Bulgaristan, Romanya, Moldovya ve Ukrayna olmak üzere toplam 10 ülkenin topraklarını sular. Çok geniş olan Tuna Havzası'nda 120 kadar ırmak ve nehir Tuna sistemine katılmakta ve onunla birleşmektedir. Bu nehirlerden uzunluğu 500 km. üzerinde olanlar şunlardır: Inn (500 km.), Drava (893 km.), Tisza (966 km.), Sava (861 km.), Morava (563 km.), Olt (542 km.), Siret (726 km.) ve Prut (950 km.)⁴¹.

⁴⁰ William M. SLOANE; Balkanlar; Bir Tarih Laboratuvarı, Çev: Sibel ÖZBUDUN, Süreç Yayınları, İstanbul, 1987, s.77

⁴¹ ÖZEY; A.g.m. ,s.23

Bir diğ er önemli nehir ise Slovenya topraklarında doğ an ve Belgrad yakınlarında Tuna Nehri ile birleş en Sava Nehri'dir.⁴² Sava Nehri'nin önemi, Osmanlı İ mparatorluğu ile Avusturya ve günümüzde de Bosna-Hersek ile Hırvatistan arasındaki sınırın önemli bir bölümünü oluşturmasıdır. Aynı şekilde Drava Nehri de, günümüzde Hırvatistan ile Macaristan arasındaki sınır çizgisinin bu nehri takip etmesi sebebiyle önemlidir. Kosova yakınlarında doğ an Drin Nehri ise batıya ilerleyerek Adriyatik Denizi'ne dökülür.⁴³

Balkanlar'ın güney kesiminde Ç ar Dağları'ndan doğ an ve Selanik yakınlarında Adalar (Ege) Denizi'ne dökülen Vardar ile Struma ve Mesta gibi nehirler bulunmaktadır. Bulgaristan'da Balkan Dağları'ndan doğ an Tunca Nehri 289 km. mesafe kat ettikten sonra Edirne yakınlarında Meriç Nehri ile birleş ir. Yine Bulgaristan'da Rodop Dağları'ndan doğ an Arda Nehri önce Yunanistan'a girdikten sonra Edirne'de Meriç Nehri ile birleş ir. Türkiye'nin Karadeniz sahilinde yer alan Yıldız Dağları'ndan doğ an Ergene Nehri de 283 km. aktıktan sonra İ psala yakınlarında Meriç Nehri ile birleş ir. Bulgaristan'daki Rila Dağları'ndan doğ an Meriç Nehri'nin uzunluğu 492 km.'dir. Türkiye ile Yunanistan arasında sınır oluşturarak kendisine katılan nehirlerle birlikte Ege Denizi'ne dökülür. Balkanlar'da en büyük gö l 368 km.²lik yüzölçümü ile İ şkodra Gölü'dür. Ohri Gölü'nün yüzölçümü ise 362 km.²'dir.⁴⁴

⁴² Tom GALLAGHER; *Outcast Europe: The Balkans 1789-1989, From the Ottomans to Milosevic*, Routledge, London, 2001, s.6

⁴³ Eski Yugoslavya'nın en ünlü yazarlarından olan İ vo Andriç (1892-1975) , Drina Köprüsü (Orjinal Adı: Na Drina Cuprija) adlı; Osmanlı döneminde Sokollu Mehmet Paşa'nın emriyle Vişegrad kentinde Drin Nehri üzerine yapılan ve halen de kullanılmakta olan taş köprünün (Mimar Sinan tarafından yapılan köprünün inşasına 1566 senesinde başlanmış ve 1577 senesinde bitirilmiştir) yapılış hikâyesi ile birlikte yaklaşık 350 yıl süren bir zaman diliminde yaşananları anlattığı tarihi içerikli romanı ile 1961 senesinde Nobel Ödülü'nü kazanmıştır. Köprü halen Mehmet Paşa Sokoloviç Köprüsü adıyla anılmaktadır ve UNESCO Dünya Mirası (World Heritage) listesinde yer almaktadır. Andriç'in eserleri Türkçe de dâhil olmak üzere pek çok dile çevrilmiştir. Bkz: İ vo ANDRİÇ; *Drina Köprüsü*, Çev: Hasan Ali EDİZ – Nuriye MÜSTAKİMOĞLU, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, (Basım yılı belirtilmemiş)

⁴⁴ ÖZEY; A.g.m. , s:23-25

Adriyatik kıyısındaki dar kıyı ovaları hariç tutulursa yerleşime ve tarıma en elverişli yerler bu nehir sistemleri sayesinde oluşan nehir vadileridir. Bu bilhassa Batı ve Güney Balkanlar için geçerlidir. Zira doğu kesiminde ovalar batıya nispetle daha geniş bir alanı kaplamaktadır. Gerek ulaşımı kolaylaştırdıkları için gerekse tarıma ve yerleşmeye elverişli oldukları için ovalık alanlar Balkanlar'da tarih boyunca daha fazla tercih edildiklerinden önemli yerleşim merkezleri nehirler etrafında oluşmuştur. Dennis Hupchick'e göre; Yunan şehir devletlerinden (site) başlamak üzere, insan yerleşimini platolar ve izole edilmiş nehir vadileri arasında ayırma eğiliminde olan dağlık yapı, küçük devletlerin kurulmasını bir kural haline getirmiştir ki, coğrafi yapı sebebiyle zaten kıt olan doğal kaynakların kullanımı için süregelen mücadele bölgede istikrarı engellemiştir.⁴⁵ Bu durum günümüzde de var olan sınır tartışmalarının ve toprak taleplerinin sebeplerindedir. Aynı şekilde coğrafi yapının bir sonucu olarak dağlık kesimlerde yaşayan insanlar ile kıyılarda ve ovalarda yaşayanlar arasında önemli farklılıklar ortaya çıkmıştır. Ulaşımın zorluğu kıyılardaki insanları denize yöneltmiş, aynı bölgede yaşayan insanların iletişimindeki eksiklikler toplumsal kaynaşmayı geciktirmiş, geniş bir bölge üzerinde hâkim olan devlet yapılarının ve kimliklerin ortaya çıkması ise epeyi zor olmuştur.

Kıyılar ve ovalık bölgeler genellikle bölge dışı güçlerin kolayca kontrol edebildiği bölgeler olduğundan dağlık bölgeler kontrolden uzak ve izole edilmiş şekilde yaşanan yerler haline gelmiştir. Bu noktada Osmanlı döneminde Arnavutluk'un dağlık kesimleri ile Karadağ üzerindeki Osmanlı hâkimiyetinin coğrafi yapı sebebiyle Belgrat ve çevresindeki ovalık alanlardaki ya da Bulgaristan'ın ovalık kesimlerindeki kadar etkili olamadığını hatırdaki tutmak gerekmektedir. Osmanlı fütuhatı doğal olarak nehir vadilerini ve ovaları takip ederek gerçekleşmiştir. Sofya-Niş-Belgrad istikameti ana fetih eksenlerinden birini oluşturmuştur. Yalnızca Osmanlı fütuhatı değil, Osmanlı öncesi Peçenek, Avar ve Kuman taarruzları neticesinde de yerli halkın bir kısmı kontrolden daha uzak olan dağlık alanlara yönelmiş, bunların önemli bir

⁴⁵ Dennis P. HUPCHICK; The Balkans, From Constantinople to Communism, Palgrave Macmillan, New York,2004,s.3

kısmı asayişin geri geldiği ve istikrarın hüküm sürdüğü zamanlarda yeniden ovalara inmişlerdir. Osmanlı döneminde izlenen iskân siyasetinin neticesi olarak ana yolların kenarlarında ve ovalarda yer alan yerleşim merkezlerinde Türkleşme ve İslamlaşma süreci hızlı bir seyir izlediği halde dağlık alanlarda aynı durum gözlemlenememektedir. Prof. Dr. Ömer Lütfi Barkan, Türklerin Balkanlar'ın demografik yapısında meydana getirdiği değişiklikleri ve aynı zamanda Sırbistan, Bosna ve Hersek fütuhatinin yol açtığı dağlara yönelik göç hareketlerini şu şekilde değerlendirmektedir:

“Hakikatini söylemek lazım gelirse, bu mıntıkadaki Türk ilerleyişi ve yayılışı daha ziyade büyük nehir ve yol boylarını takip etmiş ve dağlık mıntikalar belki de hiçbir zaman tam bir şekilde itaat altına alınamamıştır. Çünkü bu bölgede Hayduci denilen yarı eşkıya ve yarı istiklal iddiasında bulunan birer milli kahraman halinde yaşayan çeteler, vahşi bir tabiat ortasındaki dar dağ yollarına ve kapalı vadilere daima hâkim bulunmuşlardır. Nitekim cenup Slavlarının en saf şekillerindeki milli ananeleri ve hisleri de kendilerine sığınak vazifesini görmüş olan bu anavatan dağlarında muhafaza edilmiş ve bilahare vuku bulacak olan Sırp iniş ve yayılışı da, ana kovanın oğul vermesi şeklinde, bu tepeleri dumanlı sarp dağlardan hareket etmiştir.”⁴⁶

Bu konudaki bir örnek, İskender Bey örneği, bölgenin coğrafi yapısının etkili bir denetim ve idare mekanizması kurulmasını ne derece engellediği göstermeye yeterlidir: 1394'ten sonra Osmanlılar Üsküp ve çevresini ele geçirdikten sonra akıncılar Arnavutluk'a akınlar yapmaya başlamışlar ve bazı şehirleri ele geçirmişlerdir. Bölgedeki güç sahiplerinden biri olan Ghion Kastriota buna mukabil Osmanlılarla anlaşmak zorunda kalmış ve dört oğlunu rehin olarak Osmanlılara göndermiştir. Bu çocuklardan biri olan ve Müslüman olarak İskender Bey adını alan Georges Kastriota daha sonra

⁴⁶ Ömer Lütfi BARKAN; “Balkan Memleketlerinin Zirai Reform Tecrübeleri, Balkan Memleketlerinin Toprak Meseleleri Tarihine Bir Bakış”, Türkiye’de Toprak Meselesi, Toplu Eserler 1, Gözlem Yayınları, İstanbul, 1980 (s:377-448), s.399. Aynı makale daha önce şurada yayınlanmıştır: İktisat Fakültesi Mecmuası, Cilt:4, İstanbul, 1943,Sayı:4, s.455-554

kaçmış ve yeniden Hıristiyan olarak 1443'te Kroja kalesini ele geçirmiştir. Bunun ardından bölgedeki Osmanlı otoritesine sürekli bir tehdit oluşturmuş, Papalık, Venedik, Napoli ve Macaristan gibi güçlerle işbirliğine gitmiş, üzerine gönderilen Osmanlı kuvvetlerini pek çok defa mağlup etmiştir. II. Murat ve II. Mehmet (Fatih Sultan Mehmet) dönemleri onun itaat altına alınma çabalarıyla geçmiştir. 1468 senesinde diğer Arnavut beyleri ile anlaşarak Elbasan'a bir saldırı hazırlamakla uğraşırken ölmüştür.⁴⁷ Arnavutluk'ta daha sağlam bir Osmanlı otoritesinin tesisi onun ölümünün ardından gerçekleşmiştir. Görüldüğü üzere, Georges Kastriota, Osmanlı Devleti'ni yaklaşık 25 yıl uğraştırmıştır ki, hiç kuşkusuz bunda bölgenin Osmanlı güç merkezlerine uzaklığı kadar, sarp coğrafi yapı da etkili olmuştur. 19. yüzyıldan başlayarak Osmanlı İmparatorluğu idaresine karşı olduğu gibi daha yakın zamanlarda, mesela II. Dünya Savaşı sırasında Yugoslavya, Arnavutluk ve Yunanistan'da Alman ve İtalyan işgallerine karşı arazinin sağladığı imkânlardan faydalanılarak gayrinizâmi harp usullerini tatbik eden başarılı mukavemet teşkilatları ortaya çıkmıştır. Balkan Yarımadası'nın coğrafi yapısının çağdaş askeri harekâtlar üzerindeki etkisini I. Dünya Savaşı'nda yaşanan tecrübelerle dayanarak 1940 yılında değerlendiren bir yazara göre Balkanlar'da geniş çaplı harekât icra etmek zordur:

“Balkan Yarımadası süel coğrafya bakımından bir darülharp olarak tetkik ve mütalea edilince bu yarımada hakkında şu hükmü vermek lâzım gelir: Nehir ve ırmakların vücude getirdikleri zorlu mânialar geçilip cenuba doğru ilerlendikçe arazinin dağlık olması dolayısıyla harekât mütemadiyen güçleşmeğe başlar, ilk müsait hal ve şartlardan sonra ve bilhassa ana caddeler haricinde seyrek nüfuslu, akarsular ve kaynaklardan mahrum, ormanlık ve yolları az sahalara varılır ki bunların içinde en arızalı, en güç geçilebileni garptaki karstlı bölgelerdir. Bu şartlar harekât harbinin kötürümleşmesi ve silahların tesirlerin tahdide uğraması yüzünden büyük ölçüdeki hareketleri fevkalade güçleştirirler. Harp sevk ve idaresini kısmen dağ techizatı kullanılmasına ve alalhusus

⁴⁷ Selahattin TANSEL; Osmanlı Kaynaklarına Göre Fatih Sultan Mehmed'in Siyasi ve Askeri Faaliyeti, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1999, s:133-141

gerek teknik bakımından ve gerekse sair hususlarca her türlü tedbir alınmasına mecbur kılarlar. Binaenaleyh Balkan Yarımadası haiz olduğu coğrafi vasıf ve şartlar dolayısıyla Avrupanın en güç ve en çetin darülharplarından biri sayılır.”⁴⁸

Bir uzmana göre, Balkanlar’da egemen olabilmek için şu stratejik noktaların elde tutulması zorunludur:

“Balkan yarımadasına egemen olabilmek, nehir vadilerini, güzergâhları ve bunların belli başlı kesişme noktalarını kontrol altında tutan güçlü noktalara ve önemli dağ geçitlerine sahip olarak yarımada içindeki bütün iç ulaşım ağını denetlemeyi gerektirmektedir. Bu noktaların en önemlisi de, yarımadanın hemen merkezinde yer alan ve Nisava ile Meriç vadileri arasındaki havzaya hükmeden bir düğüm noktası olan Sofya kentidir. Diğer önemli merkezler ise, Morava-Vardar yolunu ve Arnavutluk’tan İstanbul’a uzanan batı-doğu doğrultusundaki yolu denetleyen Üsküp kenti; Belgrad’dan gelen yolun İstanbul doğrultusunda güneydoğuya, Üsküp doğrultusunda güneye ya da Sarajevo (Saraybosna) doğrultusunda batıya döndüğü çatalı denetleyen Niş kenti, doğu Balkan sıradağlarındaki geçitleri denetleyen Sliven (İslimye), Karınova (Karınâbâd) ve Aydos kentleri; Rodop ve Balkan dağları arasındaki açıklığa hâkim konumuyla İstanbul’u karadan gelebilecek tehlikelere karşı koruyan Edirne kentidir.”⁴⁹

Dağların varlığı deniz etkisinin iç kesimlere ulaşmasını engellemektedir. En iyi örnek ise, Adriyatik kıyılarıdır. Burada kıyıya paralel uzanan dağlar yüzünden, kıyılarda etkili olan Akdeniz İklimi, iç kesimlerde yerini Karasal İklim’e bırakmaktadır.⁵⁰ Coğrafi yapıya bağlı olarak Akdeniz İklimi ile Rus-Tuna İklimi özellikleri daha baskın hale gelmektedir. Bu durumun sonucu

⁴⁸ M. Niyazi ERENİLGE; Avrupa Memleketleri Coğrafyası, BALKANLAR, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1940, s.85-86

⁴⁹ Donald Edgar PITCHER; Osmanlı İmparatorluğu’nun Tarihsel Coğrafyası, Çev: Bahar TIRNAKÇI, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 3. Baskı, 2007, s.99

⁵⁰ GALLAGHER; Outcast Europe: The Balkans, 1789-1989..., s.7

olarak herhangi bir ülkenin farklı bölgelerinde farklı iklim özellikleri görülmektedir. İklim, aynı bölgede bile mevsimlere bağlı olarak önemli değişiklikler göstermektedir. Söz gelimi, Bükreş'te yıl boyu sıcaklık -30 derece ile +40 arasında değişmekte, Belgrat'ta kış aylarında şiddetli kar fırtınalarına rastlanırken, yaz aylarında ise şiddetli kuraklık oluşabilmektedir.⁵¹

İklim farklılığı tarımsal üretimde bir çeşitliliği de beraberinde getirmektedir. Akdeniz, Adriyatik ve Ege kıyıları zeytin, üzüm, incir, limon, portakal gibi tarım ürünleri için elverişliyken, iç kesimlerde genellikle tahıl (başta mısır olmak üzere, buğday, arpa vs.) ekimi mümkün olmaktadır.⁵² Bölgede bunların yanı sıra; patates, pamuk, tütün, pirinç, erik, ayçiçeği ve şeker pancarı da yetişebilmektedir.⁵³ Hayvancılık da önemli bir ekonomik faaliyettir. Küçükbaş hayvan besiciliği daha yaygın şekilde görülmektedir. Geniş kıyı şeridi balıkçılığa imkân vermektedir.

Kuraklık önemli bir sorundur. Bir bölgeye düşen yağış miktarında yıllara bağlı olarak çok büyük değişiklikler gözlenebilmektedir. Kuraklık sonucu düşen tarımsal üretim, nüfusun büyük bölümünün tarımla uğraştığı, sanayinin gelişmediği ve tarım ürünlerinin ihracat içindeki payının çok yüksek olduğu ülkelerde önemli sorunlara yol açabilmektedir. Böyle durumlarda geleneksel olarak tahıl ihraç eden ülkeler bile ithalata yönelmek zorunda kalmışlardır. Yugoslavya'da yaşanan 1961 kuraklığı sonucunda, yemlik bitki üretimi azaldığından, en az süt veren hayvanlardan başlamak üzere yapılan kesimler canlı hayvan stokunda %20'lik bir azalmaya sebep olmuştur. Yugoslavya ABD'den 1 milyon ton buğday ithal etmek ve mısır ihracatını yarı yarıya düşürmek zorunda kalmıştır.⁵⁴

Balkanlar'daki maden potansiyeli Roma döneminden beri bilinmiş ve işlenmiştir. Başta gümüş ve bakır gibi maden rezervlerinin varlığı, bölgeye

⁵¹ CASTELLAN; A.g.e, s.18

⁵² HUPCHICK; A.g.e. , s.3

⁵³ ÖZEY; A.g.m., s.30

⁵⁴ BLANC; A.g.e, s.10

yönelik ihtirasları kuvvetlendiren bir unsur olmuştur. Sırbistan'daki gümüş madenleri; Ortaçağ'da Sırlar ve Bulgarlar tarafından kurulan imparatorlukların doğal olarak ilgisini çekmiştir.⁵⁵ Osmanlılar bölgeye geldiklerinde bu gümüş madenlerinin üretimleri Ragusa üzerinden İtalya'ya ya da Macaristan'a ihraç ediliyordu. Güçlü bir devlet mekanizmasının ve ordunun beslenmesi için zaruri olan güçlü bir mali yapı, o dönemde para basımında kullanılan kıymetli madenlerden olan gümüşe bol miktarda sahip olmayı gerektiriyordu. İşte bu sebeptir ki, Osmanlılar da gümüş madenlerine yönelmiş, Niş üzerinden Morava Vadisi'ne inilerek burada hâkimiyet kurulmuştur. 1436 senesinde II. Murad Sırbistan'ın çıkardığı gümüşü İtalya'ya satmasını yasaklamıştır. Daha sonra Fatih Sultan Mehmet de bu bölgeye önemli seferler düzenlemiştir.⁵⁶ Her ne kadar gümüş gibi bazı madenler uzun süreli kullanıma bağlı olarak tükense de, Balkanlar yine de önemli maden türlerine ve önemli miktarda rezerve sahiptir.

Arnavutluk'ta krom ve bakır bulunmaktadır. Hatta Arnavutluk dünyanın sayılı krom üreticilerinden biridir. Bosna-Hersek'te linyit, demir ve manganez, Bulgaristan'da kömür, demir, çinko ve kurşun, Hırvatistan'da az miktarda demir, doğal gaz, petrol ve boksit rezervi vardır. Yunanistan'da boksit, krom, mermer, demir, nikel, amyant, magnezyum, bakır, kurşun, linyit, zımpara, sülfür, alüminyum ve petrol mevcuttur fakat Yunanistan'da madenlerin ülke ekonomisine katkısı düşüktür.⁵⁷ Makedonya'da (geçmişte altın madenleri bulunsa da bunlar tükenmiştir) az miktarda çinko, kurşun, demir, krom ve manganez bulunmaktadır. Slovenya'da zengin miktarlarda olmasa da doğal gaz, petrol, kömür, çinko, kurşun ve cıva bulunmaktadır. Sırbistan'da önemli miktarda kömür, kurşun, çinko bulunurken, Karadağ'da sadece boksit dikkate değer bir miktarda bulunmaktadır. Maden rezervleri bakımından Romanya önemli bir potansiyele sahiptir. Avrupa'daki en önemli karasal petrol üretimi buradadır. Büyük miktarlarda tuz, linyit, taş kömürü ve bakırın yanı sıra, bir

⁵⁵ CASTELLAN; A.g.e, s.19

⁵⁶ İNALCIK; "Türkler ve Balkanlar", s.14

⁵⁷ ÖZEY; A.g.m. s.30

miktar demir, çinko, manganez, gümüş altın ve cıva da bulunmaktadır.⁵⁸ Romanya dünyanın altıncı doğal gaz ve onuncu tuz üreticisidir ancak doğal gaz üretimi kömür ve demir ithalatına bağlı kalmaktadır.⁵⁹

Balkanlar'da önemli ulaşım yolları Roma idaresinden başlamak üzere fakat esas olarak Osmanlı idaresinde gelişerek ortaya çıkmıştır. Roma İmparatorluğu, geniş bir coğrafyayı yönetirken, merkezi idareyi etkili kılabilmek için gelişmiş bir ulaşım ağı kurmanın gerektiğini görmüştür. Eyaletlerden merkeze haber taşıyan ulakların ya da ticaret kervanlarının güvenli şekilde gidip gelebileceği ve hâkimiyet kurmanın zorunlu bir unsuru olarak, gerektiğinde Roma lejyonlarının seferde kullanabilecekleri, geniş ve taşla döşenmiş yollar yaparak imparatorluk topraklarını bir yollar ağıyla donatmak, Roma imparatorluk stratejisinin vazgeçilemez unsurlarından biriydi. Bu yollar üzerinde seyahat edenlerin konaklayabilecekleri korunaklı hanlar bulunmaktaydı.⁶⁰

Yol yapımı ve mevcut olanların tamiri, yalnızca imparatorların değil, yerel idareci ve memurların da ilgilendikleri bir mesele idi. Onlar da, imparatorun yaptırdıkları ile boy ölçüşemese de, bu faaliyetlere katkıda bulunuyor, kendi doğdukları toprakların ana yollara bağlanmasını amaçlıyorlardı. Yol yapımının iç politikaya dönük olan yönü de, bu tür faaliyetleri gerçekleştirenlerin popüleritesinin yükselmesidir.⁶¹ Bu yollar etrafında yer alan müstahkem garnizonlar, Romalılar'ın baş düşmanları saydıkları "barbarlara" karşı yolları korumakla görevliydi. Romalılar ayrıca bir devlet posta ve ulaştırma sistemi (*cursus publicus*) kurmuşlardır. Bu sistem

⁵⁸ HUPCHICK; A.g.e, s:4-7

⁵⁹ ÖZEY; A.g.m., s.32

⁶⁰ Mary T. BOATWRIGHT - Daniel J. GARGOLA – Richard J.A. TALBERT; The Romans, From Village To Empire, Oxford University Press, Oxford, 2004, s.380

⁶¹ Ray LAURENCE; The Roads of Roman Italy, Mobility and Cultural Change, Routledge, London, 1999, s.39-40

ayrıca kuvveti bir menzil teşkilatını içeriyordu. Yerel otoriteler sistemin işlemesi için binek araçlarını ve hayvanlarını sağlamakla mükellefti.⁶²

Yollar farklı statülere sahip olabiliyordu: Kamuya ait olan ana arterler (Lat. *Via Publicae*) herkese açıktı ve bakımından <curatores viarum> adlı yerel imparatorluk yetkilisi sorumluydu. Bu kişi, bazı zamanlarda kendi bölgesindeki toprak sahiplerinden yolun bakımı için para toplayarak, tamirat işini bir sözleşme ile talip olanlara yaptırıyordu. Diğer bir yol türü olan ve anayollardan ayrılarak anayolu içerideki yerleşim birimlerine bağlayan yerel yollar olan <viae vicinales> adı verilen yollar bulunmaktaydı ki, bunların bakımlarından bir imparatorluk yetkilisi değil, yerel idari birimler, örneğin ve köy ve kasaba cemaatleri (Lat. <pagi>) gibi tüzel kişilikler sorumluydu. Bu yolların tamiri için ya toprak sahipleri iş gücü sağlıyor ya da yolun kendi arazisinden geçen kısmının bakımını kendi başına sağlamakla mükellef kılınıyordu. Kamuya ait olan ve herkese açık olan bu yolların haricinde, kişilerin özel mülklerinden geçen ve izne bağlı ve şartlı olarak kullanılabilen <via privatae> adlı yollar bulunmaktaydı ki bu yollar daha ziyade kişilerin tarla ya da çiftliklerini yerel yollara bağlayan yollardı.⁶³

Balkanlar'ı doğu-batı doğrultusunda kat eden Via Egnatius ana yol vazifesi görüyordu. Adriyatik kıyısındaki Draç (Roma dönemindeki adı Dyrrachium, günümüzde Durazzo ya da Durres adıyla da anılır) ve Avlonya yakınlarındaki Apollonia (Avlonya, günümüzde Vlore olarak adlandırılır) limanlarından çıkan yollar kıyıdan içeride birleşerek Lcyhnicos (günümüzdeki Ohri şehri) ve Herakleia (Manastır ya da Bitola) üzerinden Selanik'e ulaşır. Selanik'ten sonra Ege Denizi'ne paralel olarak Neapolis (Kavala) ve Kypsela (İpsala) üzerinden ilerleyerek İstanbul'a ulaşır. Yapılan arkeolojik kazılarda mesafeleri gösteren pek çok mil taşlarına rastlanmıştır. 1974 senesinde bulunan bir mil taşı üzerinde, Latince ve Yunanca olarak Makedonya Prokonsülü Cnaeus Egnatius'un adı yer almakta ve Selanik ile Draç

⁶² Clifford ANDO; "The Administration Of The Provinces", (Ed.) David S. POTTER; A Companion To The Roman Empire, Blackwell Publishing, Oxford, 2006, (ss:177-192), s.188

⁶³ LAURENCE, A.g.e., s.59-62

arasındaki mesafenin 260 mil olduğu belirtilmektedir. İşte bu sebeple, döneminde Makedonya'daki en yüksek rütbeli yönetici olan Egnatius'dan adını aldığı sanılan yolun, onun görevli olduğu M.Ö 146 ile 143 seneleri arasında inşa edildiği varsayılmaktadır. Via Egnatia, İtalya'da Roma ile bir liman şehri olan Brindisi'yi birbirine bağlayan Via Appia'nın devamı niteliğindedir, imparatorluk başkenti ile Adriyatik Denizi'ni aşarak Balkanları bağlamaktaydı.⁶⁴

Osmanlılar da Roma ve Bizans'tan kalan yolları kullanmışlardır. Fetihler ve ticaret için Edirne-Sofya-Niş-Belgrad yolu ile Edirne-Selanik, Edirne-Dubrovnik (Latince Ragusa) ve Erdel'e ulaşan Edirne-Niğbolu-Braşov yolu önemli güzergâhları teşkil etmekteydi.⁶⁵ Osmanlı döneminde üç ana yol büyük önem arz etmekteydi. Osmanlılar, Via Egnatia'ya Sol Kol (canib-i yesar) adını vermişlerdir. Bundan başka Orta Kol (Via Militaris, tarik-i evsat) adı verilen ve Çirmen ve Zağara üzerinden Filibe'ye ulaşan bir yol bulunmaktaydı. Bu yol Filibe'den ikiye ayrılmaktaydı: Birinci güzergâh, Sofya ve Niş üzerinden Belgrad'a ulaşıyor, ikincisi ise Köstendil üzerinden Üsküp'e ulaşıyordu. Sağ Kol olarak bilinen yol ise, Trakya'dan başlayıp Kırklareli üzerinden kuzeye doğru giderek, Karadeniz'e paralel olarak Tuna Nehri'ne ulaşıyordu. Bu yol da ikiye ayrılmaktaydı. Birinci güzergâh, Pravadi'dan batıya yönelerek Tırnovo ve Niğbolu'ya ulaşıyor, ikinci güzergâh ise Dobruca'dan sonra Babadağ'a vararak Tuna Nehri'ni geçiyordu. Tuna'yı geçtikten sonra tekrar ikiye ayrılan yolun doğuya yöneleni Kırım'a gidiyor, diğeri ise Yaş üzerinden Kuzey Denizi'ne kadar uzanıyordu.⁶⁶ Günümüzde de önemli kara ve demiryolları doğal olarak bu eski güzergâhları takip etmektedir.

⁶⁴ Anna AVRAMEA; "MÖ. 2. Yüzyıl ile MS. 6. Yüzyıl Arasında Via Egnatia'nın Güzergâhı ve İşlevi", (Ed.) Elizabeth A. ZACHARIADOU; Sol Kol, Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Via Egnatia (1380-1699),Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999, (ss:3-8) s.4-5

⁶⁵ İNALCIK; "Türkler ve Balkanlar", s.24

⁶⁶ Halime DOĞRU; "Osmanlı Devleti'nin Rumeli'de Fetih ve İskân Siyaseti", (Ed.)Hasan Celal GÜZEL - Kemal ÇİÇEK - Salim KOCA, Türkler, C:9, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002 (ss:165-176), s.166

İklim ve coğrafi yapı kaçınılmaz olarak iktisadi faaliyetleri şekillendirmektedir. İktisadi faaliyetler ise zincirleme bir şekilde başta yaşam tarzı olmak üzere pek çok unsuru etkilemektedir. Bir görüşe göre; daha ziyade yarımada'nın iç kesimlerinde yaşayan Slav kökenli halklar ile kıyılarda yaşayan Yunan halkı arasındaki farklılıklar coğrafya ve iklimden kaynaklanmaktadır. Yunanlar, toprakları tarıma pek fazla elverişli olmadığı için ticaretle daha fazla uğraşmaya mecbur olmuş, farklı bölgelere yayılarak koloniler kurmuşlar ve denize yönelmişlerdir. Slavların ise başlıca iktisadi faaliyeti tarım olmuş, toprağına bağlı kalmıştır. İşte bu durum Slavlar ile Yunanlar arasında sadece fiziki farklara değil, aynı zamanda zihinsel farklılıklara da yol açmıştır.⁶⁷ Gerçekten, Yunanlar tarih boyunca denizaşırı koloniler kurmaya çalışmışlar, kendi ülkelerinde kıt olan et ve buğday gibi temel tüketim maddelerini sağlamaya çalışmışlardır. Bunun neticesinde, önemli bir deniz ticaret filosu oluşmuş, nüfusunun önemli bir kesimi denizcilik konusunda bilgi ve beceri kazanmış, Yunan tüccarlar pek çok bölgeye yayılarak gittikleri yerlerde koloniler kurmuş ve geniş bir ticaret ağı ortaya çıkmıştır. Bu farklılığı, Balkanlar'da 19. Yüzyılda ortaya çıkan gelişmeleri ve özel olarak da 1821 tarihli Yunan İsyanı'nı incelerken hatırdan tutmakta fayda vardır. Genel olarak Balkanlar'daki tarihi gelişmelerin incelenmesinde nehir ve dağ sistemleri başta olmak üzere coğrafi unsurlara dikkat edilmeli ve haritalardan istifade edilmelidir.⁶⁸

2.2. Bir Kavram Olarak Balkanlar

<Balkanlar> ismi, yalnızca bir bölgeyi ya da yarımada'yı ifade etmek için kullanılan bir isim olmanın ötesinde, üzerine pek çok anlam (genellikle olumsuz) yüklenen bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Balkanlar ismi ve ondan türetilerek oluşturulan kelime ve kavramların özellikle de Batı dünyasının bölgeye bakış açısını anlamak için faydalı olacaktır.

⁶⁷ SCHEVILL; A.g.e., s.23

⁶⁸ JELAVICH; Balkan Tarihi, C:1, s.1

Pek çok Batılı araştırmacı ve onların görüş ve eserleriyle şekillenen kamuoyları, Balkanlara ve orada meydana gelen gelişmelere ve yaşayan halklara genellikle Oryantalist perspektiften bakmaktadır. Coğrafi keşiflerin sonrasında ortaya çıkan ve sömürgecilik çağında giderek güçlenen bu yaklaşımın temelinde Batı-merkezcilik ve Batı'nın her anlamda diğerklerinden üstün olduğu görüşü yatmaktadır. Böyle olunca da, kaçınılmaz olarak dünya, <Batı ve geriye kalanlar-West and the Rest> şeklinde sınıflandırılmaktadır. Bu sınıflandırma ya da onun neticesindeki mücadele, yıllardır tartışılan Doğu-Batı elişkisi şeklinde başat bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu anlamda, Balkanlar, bir Avrupalı'nın gözünde <doğu>'da yer alan ve uzun yüzyıllar boyunca Bizans ve Osmanlı Devleti'nin sınırları içinde kalan bir bölgedir. Bunun yanı sıra, Balkanlar'da Ortodoks Hıristiyanlık (Doğu Hıristiyanlığı da denmektedir, kilisesine de Doğu Kilisesi adı verilmektedir) ve Müslümanlık yaygın olarak inanılan dinlerdir. Bir Batılı Ortodoksluk ile İslamiyet'i tartışırken sıklıkla bu iki inancı bir tehdit olarak ya da kendi inançlarından aşağı (inferior) olarak görmektedir.⁶⁹ Dolayısıyla sorunun bir de dini boyutu bulunmaktadır.

Misha Glenny'ye göre Batı kamuoyu, Balkanlar'ı Avrupa'nın sağlığını tehdit eden bir zehir olarak algılamaktadır. Bu zehrin yapısı öyle karışıktır ki, bilinen hiçbir panzehir fayda etmemektedir. Hiçbir tedavi yöntemi olmadığı için de, Soğuk Savaş yıllarında olduğu gibi Batı, Balkanlar'ı izole ederek unutmayı bir çözüm olarak görmüş ve uygulamıştır.⁷⁰ Maria Todorova, Batı'nın Balkanlara bakışını şu şekilde özetlemektedir:

“Balkanlar'ın Avrupa'nın <ötekisi> olarak tanımlandığını ispat için özel bir kanıt gerekmez. Balkanlar'la ilgili vurgulanan nokta, orada yaşayanların uygar dünya tarafından ve onun için tasarlanan davranış kalıplarına uymaya zen gstermedikleridir.”⁷¹

⁶⁹ HUPCHICK; A.g.e, s.XIII

⁷⁰ GLENNY; The Balkans..., s.XXIV

⁷¹ TODOROVA; Balkanlar'ı Tahayyül Etmek, s.17. TODOROVA'nın bu eseri, Balkan ismi ve ondan türetilen kavramların yanı sıra Batı'nın Balkanlara yönelik bakışının seyahat yazıları

Genel olarak Doğu'nun ve özel olarak da Balkanlar'ın Batı'nın kendisini tanımlamasında önemli bir fonksiyonu vardır. Bozidar Jezernik'in ifadeleriyle Balkanlar olmadan Avrupa'nın olması mümkün değildir çünkü Balkanlar, Avrupa'nın kendisinin farklılıklarını görmek için kullandığı bir aynadır: Avrupa yüzyıllardır, kendisinin <medeni> olduğunu ispatlamak için <barbarlar> ile arasındaki farkları göstermeye önem vermiştir.⁷² ABD'li gazeteci-yazar Robert Kaplan'ın "Balkan Ghosts" adlı eseri, özellikle Amerikan kamuoyunun Balkanlar konusundaki görüşlerini şekillendirici bir etki kazanmıştır. 1990'ların başlarında Yugoslavya, Romanya, Bulgaristan ve Yunanistan'ı ziyaret eden yazar, izlenimleri ile birlikte tarihi konularda da bilgiler verdiği eseriyle, özellikle Romanyalı entelektüellerin öfkesini üzerine çekmiştir.⁷³ Balkanlar, Yugoslavya'nın dağılması ve Bosna'da yaşanan katliamların ardından

başta olmak üzere 19. Yüzyıldan bu yana yazılmış pek çok eserden faydalanarak incelendiği, bu konudaki en kapsamlı eserlerden biridir. Aynı şekilde Balkan kavramının incelendiği bir başka eser de Dušan I. Bjelić ve Obrad Savić tarafından derlenen şu eserdir: Dušan I. BJELIĆ and Obrad SAVIĆ; *Balkan As Metaphor, Between Globalization and Fragmentation*, The MIT Press, Cambridge, 2002. Bu konudaki diğer önemli eser ise Bozidar Jezernik'in Balkanlar'a gelen gezginlerin eserlerine ve gözlemlerine yer veren şu eseridir: *Wild Europe, The Balkans in the Gaze of Western Travellers*, SAQI Books, London, 2000

⁷² JEZERNIK; A.g.e, s.29

⁷³ Robert KAPLAN; *Balkanlar'da Kaynayan Kazan*, Yayınevi Yayıncılık, İstanbul, 1995. Örneğin Romanya'da II. Dünya Savaşı öncesinde ve sırasında Musevilere yönelik şiddet eylemlerini yürüten *Başmelek Mikael Lejyonu* (Archangel Michael Legion, *Demir Muhafızlar* adıyla da bilinen faşist örgüt) hakkında detaylı bilgiler vermektedir. (Bu arada Kaplan'ın da bir Musevi olduğu hesaba katılmalıdır) Hatta daha da ileri giderek Nazi ideolojisinin Balkanlar'da doğmuş olabileceği yönünde iddialarda bulunmuştur. Fakat Romenleri kanaatimizce daha çok kızdıran husus, yazarın Romenler hakkındaki genelleme boyutuna varan olumsuz sözleridir (A.g.e.,s.113-114). Romenlerin yazara yönelik kızgınlıklarını, bir kongre esnasında görüştüğümüz birkaç Romen akademisyenden duyma imkânımız oldu. Ülkeleri hakkında hiçbir şey bilmeyen insanların, bu tür popüler tarzdaki kitapları okuyarak yanlış kanaatlere vardıklarından şikâyetçi oldular. Anlaşılan; Robert Kaplan'ın eseri, Türkiye'nin uzun yıllar imajını zedeleyen ve Türkiye'yi karalama kampanyasında en önemli propaganda malzemelerinden biri haline gelen "The Midnight Express" adlı filmin yarattığı etkiyi Romanya açısından yaratmıştır. Robert Kaplan'dan sonra Romenleri kızdıran ikinci kişi ise "Medeniyetler Çatışması" adlı eserin yazarı olan Samuel Huntington olmuştur ki, bu konuya aşağıda değinilecektir.

yeniden gündeme gelmiş ve eski önyargılar ve kabuller yeniden popüler olmuştur. Örneğin ABD’de faaliyet gösteren Uluslararası Barış İçin Carnegie Vakfı, Balkan Savaşları’nın ardından savaşların sebeplerini inceleyen kapsamlı bir raporu 1914 yılında yayınlamıştır. Aynı rapor birkaç önsözle birlikte, aynı vakıf tarafından, 1990’larda Yugoslavya’daki giderek artan şiddet olayları üzerine, “Other Balkan Wars” başlığıyla yeniden yayınlanmıştır.⁷⁴

Osmanlılar döneminde Balkanlar’a <Rumeli> ya da <Rumeli-i Şahane> denilmiştir. Bunların yanı sıra <Avrupa Türkiyesi-European Turkey>, <Avrupa’daki Türkiye-Turkey in Europe>, <Osmanlı İmparatorluğu’nun Avrupa Yakası>, <Avrupa Akdenizi> ya da <Doğu Yarımadası> gibi adlandırmalar da kullanılmıştır.⁷⁵ Osmanlılar, bölgeye Rumeli derken, bölgenin daha önceden Roma İmparatorluğu’nun toprağı olduğu gerçeğinden hareket ediyordu. Bizans İmparatorluğu, yalnızca onun imparatorlarının gözünde değil, Osmanlıların gözünde de Roma İmparatorluğu idi. Zaten <Bizans> kavramı çok daha sonraları Aydınlanma Çağı’nda üretilen bir kavramdır. Konstantinople’ün kuruluşundan çok önceleri aynı yerde küçük bir kasaba olan *Byzantium* yer alıyordu. İşte 16. Yüzyılda Alman hümanistlerinden Hieronymus Wolf buradan hareketle bu imparatorluğa Bizans adını vermiştir ki bu kavram daha sonra büyük oranda kabul görmüş ve kullanılmıştır.⁷⁶ Başta Almanların ve diğer Avrupalıların buradaki amacı, kendi kurdukları Kutsal Roma-Cermen İmparatorluğu’nu, Roma İmparatorluğu’nun hakiki varisi olarak göstermek ve Bizans ya da Doğu Roma İmparatorluğu’nu tarih sayfasından silmektir. Bu sebeple Bizans kavramına ihtiyatla yaklaşmak gerekmektedir.⁷⁷ Bu imparatorluğa ne isim verilirse verilsin, Bizans tebaası kendisini <Romalı-Romios>, ülkelerini ise <Romania> şeklinde tanımlıyordu. <Rum> kelimesi özellikle Araplar ve

⁷⁴ TODOROVA; A.g.e, s.19

⁷⁵ TODOROVA; A.g.e. ,s.65

⁷⁶ İlber ORTAYLI; Son İmparatorluk Osmanlı, Timaş Yayınları, İstanbul, 2007, s.43

⁷⁷ İlber ORTAYLI; Osmanlı’yı Yeniden Keşfetmek, Timaş Yayınları, İstanbul, 2006, s.64

Türkler tarafından Bizans İmparatorluğu için kullanılıyordu.⁷⁸ Rum kelimesi daha sonra kazandığı anlamdan farklı olarak Helenleri (Yunanları) nitelemek için değil, genel anlamda Bizans İmparatorluğu tebaasını nitelemek için kullanılan bir kavramdı. Mesela bugünkü Erzurum şehrinin adı ilk dönemlerde <Arz-ı Rum> yani <Rum Ülkesi> gibi bir anlamda kullanılıyordu. Anadolu Yarımadası da “*Bilad-ı Rum*” olarak adlandırılmaktaydı. Aynı şekilde Osmanlı fethinden sonra da, günümüzde İç Anadolu şehirlerinin pek çoğunun dâhil olduğu <*Vilayet-i Rum*> denilen bir idari birim mevcuttu. Mevlana Celaleddin-i Rumi'nin ismindeki <*Rumi*> kelimesi de onun Anadolu'da yaşadığını ifade etmek için kullanılıyordu. Sonuç olarak Osmanlı sultanlarının yazışmalarında yer alan pek çok unvandan (elkab ya da titulatur) biri de <*Kayzer-i Rum*> (Kayzer, yani Caesar, örneğin İç Anadolu'daki Kayseri şehrinin adı da buradan gelmektedir, eski dönemdeki adı Caesarea idi) ya da <Sultan-ı İklimi Rum> idi ve bu gayet açık bir şekilde kendilerinin Roma'nın halefleri oldukları iddiasını dile getiriyordu. Gerek Fatih Sultan Mehmed'in çağdaşı olan Türk tarihçiler gerekse Trapezuntus ve Kritovulos gibi Rum tarihçiler de Fatih'in Roma tahtına geçerek Roma Kayzeri olduğunu söylemektedirler.⁷⁹ İmroz Adası'nın soylu ailelerinden birine mensup olan tarihçi ve devlet adamı Kritovulos, Fatih Sultan Mehmed'in yakın çevresine girebilmiştir. Fatih Sultan Mehmed'e ithaf ve hediye ettiği Rumca eserinin önsözünde bu eseri yazma sebebini izah ederken şunları söyler:

“Padişahların en büyüğü, şahlar şahının en ulusu, hükümdarların en talihlisi, üstün ve yenilmez; ezeli irade ile kara ve denizin hakanı Sultan Mehmed'e Kritovulos bu kitabı, acz içinde ve alçak gönüllülükle sunar ve hediye eder.

Ey ulu Padişah! Sizin sonsuz başarılar ve büyük fetih eserleri meydana getiren kuvvetli sıçrama, bilginlik, akıl, sağlam fikir ve kahramanlıklarınıza nispetle pek küçük kalan, eski çağlardaki Yunan ve Roma hükümdarlarının büyüklerine ait eserler ve menkıbeler; Yunan'lı

⁷⁸ Averil CAMERON; The Byzantines, Blackwell Publishing, Oxford, 2006, s.6

⁷⁹ ORTAYLI; Osmanlı'yı Yeniden..., s.75

yazarlar ve tarihler vasıtasıyla halk arasında yayılarak ölümsüzlük kazanmış olduğu halde; sizin gibi örneği olmayan, unvanı çok büyük bir Sultan'ın zaferlerle dolu destanının, zaman geçmesiyle unutulup gitmesini; İskender Rumî'den ve onun çağdaşları olan komutan ve padişahlardan hiç geri kalmayan, pek büyük ve başarılı eserlerin sizden sonra geleceklere çok önemli bir ders olabilecek tarihi hâtirasının , Yunan dilinde toplanıp yazılmamasını hiçbir şekilde uygun bulmuyorum.”⁸⁰

Balkan isminin kökeni konusunda, Farsça-Türkçe dillerine dayanan bir görüşe göre, bu isim çamur anlamına gelen <balk> kelimesine, Türkçe küçültme eki olan <-an> eklenerek oluşturulmuştur. Osmanlı arşivlerindeki 1565 tarihli bir vesikaya göre, Balkan; üzerinde yeni bir derbentçi köyü (günümüzde Bulgaristan'daki Triavna) kurulan dağın ismidir.⁸¹ Bir diğer görüşe göre ise, Balkhan, aynı zamanda Hazar Denizi'nin doğusunda yer alan ve Kıpçaklar, Peçenekler gibi Türk boylarının yaşadığı bölgedeki dağın adıdır. Dolayısıyla Balkan adı, bu bölgeye gelen zikredilen Türk boyları tarafından verilmiş bir isimdir.⁸² Aynı bölgede Balkar Türkleri'nin de yaşadığı göz önüne alındığında, Balkan isminin buradan türemiş olması ihtimali akla gelmektedir. Fakat bu konuda kesin bir yargıya varabilmek için henüz erkendir. M. Fahrettin Kırzioğlu, “Osmanlılar'ın Kafkas Elleri'ni Fethi 1451-1590” adlı eserinde, Timur döneminin resmi tarihlerinden olan Nizameddin Şami'nin “Zafername” adlı eserine atıf yaparak şu bilgiyi vermektedir:

“Temür, 1395'te yendiği Altın-Ordalı Toktamış'a bağlı ülkeleri tarayıp ordusuna yağmalatırken, sonbaharda <Balkan> (Balkar) yurduna komşu <Alburuz Dağı> kesiminde Polad adlı ilbeğinin elinde

⁸⁰ 1912 senesinde dönemin önemli entelektüellerinden ve bir dönem İzmir mebusu da olan Karolidi Efendi tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiş ve <Tarih-i Sultan Mehmed Hân-ı Sâni> ismiyle neşredilmiştir. Burada sadeleştirilmiş yeni baskısından istifade edilmiştir. KRITOVULOS; İstanbul'un Fethi, (Çev.) Karolidi, (Sad.) Muzaffer GÖKMAN; Kaknüs Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2007, s.17-18

⁸¹ TODOROVA; A.g.e. ,s. 64

⁸² GÜRKAN; “Jeopolitik...”, s.260

<Kabçagay> denilen dereboyundaki sarp hisarı da kuşattırılmış ve Alburuz Dağı'nın güneybatısına aşarak <Abase> (Abaza) bölgesine geçip buraları da <ele geçirerek geri dönmüş> idi.⁸³

Balkanlar'a tarih boyunca farklı adlar verilmiştir. Nüfusları diğer unsurlara göre az olsa da, Avrupa'da daha iyi tanındıkları için Balkanlar'a Yunan Yarımadası (Fr: <Péninsule Hellénique> ya da <Péninsule Grecque>) adı da verilmiştir. Ortaçağ Tarihi alanındaki çalışmaların sonucunda Bizans Yarımadası (Fr: <Péninsule Byzantine>) adı da kullanılmıştır. Roma İmparatorluğu'nda bir idari birim olarak kurulan Illyria eyaletinden mülhem olarak ve Yugoslavlar'ın yani Güney-Slavları'nın onların soyundan geldiklerine inanılarak Illyria Yarımadası (Fr: <Péninsule Illyrienne>) adı da kullanılmıştır.⁸⁴ Bölgeye Balkan adının verilmesi çok da eski değildir. 1808 yılında, Alman coğrafyacı August Zeune; bir bölgeyi oradaki dağ sıralarının ismiyle anmak geleneğine uyarak Balkan Yarımadası kavramını kullanmaya başlamıştır.⁸⁵ Elbette bu, isim vermek konusundaki son girişim olmayacaktır. Örneğin Ferdinand Schevill, eserinde <Balkania> ismini de kullanmaktadır.⁸⁶

Balkan isminden siyaset bilimde, sosyolojide ve coğrafya da kullanılan bir kavram türemiştir. Bu <Balkanlaşma, Balkanization (İng.), se Balkaniser (Fr.)> kavramıdır⁸⁷. Bir terim olarak anlamı şudur:

“Balkanlaşmak, bir bölgenin ya da ülkenin genellikle etnik sınırlara göre küçük parçalara ayrılmasıdır. Terim I. Dünya Savaşı sonrasında, Avusturya-Macaristan ve Osmanlı İmparatorluğu'nun yerine Müttefik

⁸³ Nizameddin ŞAMİ, Zafername, (Resmi Timur Tarihi), Farsça'dan Çeviren: Necati Lugal, Ankara, 1949, s.198, Aktaran: M. Fahrettin KIRZIOĞLU, Osmanlılar'ın Kafkas-Ellerini Fethi 1451-1590, Türk Tarih Kurumu, 2. Baskı, Ankara, 1998, s.4

⁸⁴ Jovan CVIJIĆ; La Péninsule Balkanique, Géographie Humaine, Libraire Armand Collin, Paris, 1918, s.1

⁸⁵ JEZERNIK; A.g.e, s.23

⁸⁶ SCHEVILL; A.g.e., s.13

⁸⁷ Bu şekilde oluşturulan bir başka kavram da <Lübnanlaşma, Lebanonization> kavramıdır. Balkanlaşma ve Lübnanlaşma kavramlarının mukayesesi için bkz: Alexandre DEFAY; Jeopolitik, Çev: İsmail YERGUZ, Dost Yayınları, Ankara, 2005, s.107-111

Güçler tarafından oluşturulan Güneydoğu Avrupa'da esasen 5 ülkenin (Arnavutluk, Bulgaristan, Macaristan, Romanya ve Yugoslavya) oluşturduğu bölgenin adından gelmektedir... Eski imparatorlukların oluşturduğu bu bölgede, birbirleriyle temas halinde olan farklı dinlerin inananları arasındaki çatışmanın uzun bir tarihi vardır. Hıristiyanlar ile Müslümanlar ve onların yanı sıra Ortodokslar ile Katolikler ve Sırplar ile Kosovalılar arasında rekabet vardır...⁸⁸

Yakın tarihli bir kaynak olmasına rağmen, bu tanımlama hatalar içermektedir. Balkan ülkelerinin I. Dünya Savaşı sonrasında galip gelen Müttefik Güçler tarafından kurulduklarını ifade etmektedir fakat Osmanlı İmparatorluğu bünyesindeki Balkan milletleri, I. Dünya Savaşı'ndan önce hatta Bulgaristan ve Arnavutluk haricinde (Bulgaristan 1878'de otonomi kazanmış fakat 1908'de bağımsız bir devlet haline gelmiştir) 19. yüzyılda bağımsızlıklarını kazanmışlardır. Bir başka kaynak da, artık gelenekselleşen Balkanlaşma kavramını "bir bölgenin hem birbirlerine hem de diğer komşularına karşılıklı düşmanlık ilişkileri besleyen küçük birimlere bölünmesi" biçiminde tarif etmektedir.⁸⁹

Fakat Balkanlaşma, sadece Balkanlara özgü de değildir, örneğin Afrika için de kullanılmaktadır. Güney Afrika'da apartheid siyasetinin sonucu olarak önde gelen siyahî grupları izole etmek amacıyla onlar için 10 tane yaşama alanı kurulması Balkanlaşma'nın bir örneğidir. Daha da geniş boyutlu olanı ise Nijerya'dadır. Geçmişte bir İngiliz sömürgesi olan ve 1960 yılında bağımsızlığını kazanan Nijerya'da 300'e yakın etnik grup ve 3 ana bölge vardı. Önemli bir petrol üreticisi olan Nijerya'da etnik grupların petrol gelirlerinden pay almak için yaptıkları mücadele sonucunda yaşanan iç savaşta milyonlarca insan ölmüştür. 1967'den 1991 yılına kadar geçen sürede 4 kez yeniden yapılanma yoluna gidilmiş ve 30 ayrı bölge devleti

⁸⁸ Gerald L. PITZL; Encyclopedia of Human Geography, Greenwood Publishing, London, 2004, s.15 ("Balkanization" maddesi)

⁸⁹ V. M. KOLTYAKOV- A. I. KOMAROVA; Elsevier's Dictionary of Geography; Elsevier, Amsterdam, 2007, s.66 ("Balkanization" maddesi)

kurulmuştur. Bölgelerin sayısının 10 kat artması, otonomi isteklerini arttırdığı gibi etnik gerilimlerin daha da kutuplaşmasına hizmet etmiştir.⁹⁰

Bir yazara göre ise, Kuzey İrlanda Sorunu'na ilave olarak İspanya'daki Bask Sorunu, son yüzyılda Batı Avrupa'da yaşanan en şiddetli etnik temelli çatışmadır. <Medeni> (yazar ironi yaparak terimi tırnak içine almıştır) dünyanın tam ortasında, akıllara Balkanlaşma görüntülerini getirmektedir.⁹¹

Büyük Satranç Tahtası isimli eserin yazarı olan ABD'li teorisyen Zbigniew Brzezinski; Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Özbekistan, Türkmenistan, Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan'ın içinde yer aldığı, Türkiye ve İran'ın ise <potansiyel aday> olarak katılabilme ihtimalinin bulunduğu "Avrasya Balkanları" kavramını türetmiştir:

"Avrupa'da <Balkanlar> kelimesi etnik çatışmalar ve bölgesel büyük güç rekabetini çağrıştırır. Avrasya'nın da kendi <Balkanları> vardır. Ama Avrasya'nın Balkanları çok daha geniştir, çok daha büyük bir nüfusa sahiptir ve hatta dini ve etnik kimlik açısından çok daha çeşitlidir... Hem siyasi varlıkları istikrarsızdır hem de her biri bölgenin egemenliği için birbiriyle zıtlaşan daha güçlü komşularının tecavüzünü cezp eder ve hatta davet ederler. <Avrasya Balkanları> ismini doğrulayan güç boşluğu ve güç emiliminin alışıldık bir bileşimidir."⁹²

Balkanlaşma kavramı 20. yüzyılda türetilmiştir. Hâlbuki Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'daki toprakları üzerinde bağımsız devletlerin kuruluşu daha öncelerde gerçekleşmiştir. Balkanlaşma kavramının ortaya çıkmasının ardından yatan neden, I. Dünya Savaşı sonrasında Habsburg ve Romanov hanedanlarının yıkılması sonucunda pek çok yeni devlet ortaya çıkmasıdır.

⁹⁰ PITZL; A.g.e. ,s.16

⁹¹ Roland VAZQUEZ; "Basque Nationalism and Ethnic Conflict in Democratic Spain", (Ed.) Joseph H. RUDOLF, Encyclopedia of Modern Ethnic Conflicts, Greenwood Press, London,2003, (ss:215-223), s.222

⁹² Zbigniew BRZEZINSKI; Büyük Satranç Tahtası, Amerika'nın Küresel Üstünlüğü ve Bunun Jeostratejik Gereklilikleri, Çev: Yelda TÜREDİ, İnkılap Yayınları, İstanbul, 2005, s.175-176

Kara Hâkimiyet Teorisi'ni ortaya atan İngiliz coğrafyacı Sir Halford John Mackinder (1861-1947), 1919 yılında Polonya ve Rusya'da İngiliz Hükümeti'ni temsilen siyasi komiser olarak görev yapmıştır. Almanya'nın Doğu Avrupa'yı ve daha sonra Kalpgah'ı ele geçirmesini önlemek gerektiğine ve bunun da yolunun Almanya ve Rusya arasında tampon ülkeler kurmaktan geçtiğine inanmıştır. Bu sebeple Ukrayna, Polonya, Beyaz Rusya, Macaristan ve Çekoslovakya gibi devletlerin kurulmasını desteklemiştir.⁹³ İşte Doğu Avrupa'da meydana gelen bu gelişmelerin ve küçük devletlerin ortaya çıkması, 19. yüzyılda Balkanlar'da meydana gelen gelişmeleri hatırlattığından dolayı Balkanlaşma kavramı ortaya çıkmıştır.⁹⁴

Balkanlar'a ve Balkanlar'da yaşayanlara yüklenen olumsuz nitelermeler varlıklarını arttırarak sürdürmüşlerdir. 19. yüzyılda bölgeye giden gezginlerin yayınladıkları izlenimlerinde örneğin <kuyruklu insanların> varlıkları yer almıştır. Daha da ilginç, 1930'lar gibi geç bir tarihte bölgeye giden Philip Thornton bile, eserinde bu kuyruklu insanlardan bahsetmiştir.⁹⁵ Farklı etnik ve dinsel grupların varlığı ve aralarındaki rekabet ve çatışmalar; bölgeye <Avrupa'nın barut fıçısı>, <Açık hava Etnoğrafya müzesi> gibi adların verilmesine de yol açmıştır. Birbirinden farklı etnik ve dinsel grupların yer aldığı ve Bulgarların, Sırpların ve Yunanların Makedonya'daki halkın kendi halklarından olduğu tezlerinden hareketle bölge üzerinde hak iddia etmeleri, Makedon ismine de farklı bir anlam yüklenmesine yol açmıştır. Örneğin Fransızca'da kısaca <macédoine > ya da uzun haliyle <macédoine des fruits> kelimeleri, <karışık meyve salatası> anlamına gelmektedir.

Özellikle 1914 yılında Saraybosna'da Avusturya-Macaristan veliahdının bir Sırp tarafından öldürülmesi ve ardından başlayan I. Dünya Savaşı'nda Avrupa ülkelerinden ve ABD'den pek çok insanın ölmesi ile birlikte savaşın

⁹³ TEZKAN-TAŞAR; A.g.e., s.78

⁹⁴ TODOROVA; A.g.e. ,s.76

⁹⁵ JEZERNİK; A.g.e. ,s .77-78 Jezernik, kitabının 4. Bölümünü tamamen Batılı gezginlerin bu konudaki gözlemlerine ayırmıştır.

yarattığı yıkım; savaşın tüm suçunun Balkanlar'a yüklenmesine neden olmuş ve bölge hakkındaki olumsuz düşünce ve önyargıları daha da arttırmıştır.

Hitler, David Lloyd George, Stalin ve Kruşçev gibi Balkanlar üzerinde emelleri olan büyük güçlerin liderleri de, Mustafa Kemal Atatürk, Enver Hoca ve Josip Tito gibi liderlerin dış müdahaleye Orta Asya ve Afrika'daki gibi izin vermeyen inatçı direnişleri karşısında istediklerini elde edememişlerdir. Bu duruma işaret eden Tom Gallagher, daha sonra Balkan halklarını ve liderlerini tanımlamak için Hitler'in Mein Kampf (Kavgam) adlı kitabında kullandığı dil ile 1940'larda İngiliz Dışişleri Bakanlığı'nın (Foreign Office) başında olan kişinin günlüklerinde kullandığı dilin birbirinden pek de farklı olmadığını belirtmektedir.⁹⁶

Batı toplumları, Balkanlar konusunda büyük oranda bilgisizlerdir. Bilgilerinin çoğunluğu ise genellemelere ve aşırı indirgemeci yaklaşımlara dayanır. Bilhassa Soğuk Savaş döneminde Balkan ülkeleri hakkındaki düşünceler bu ülkelerin dış politikalarına bağlı olarak şekillenmiştir. Örneğin Yugoslavya, Tito 1948 yılında Stalin ile anlaşmazlığa düştüğü ve kapitalizm ile sosyalizmi bir arada uyguladığı için <iyi>, Çavuşesku idaresindeki Romanya sıklıkla Sovyet emperyalizmine karşı çıktığı için <dost> bir komünist ülke olarak kabul edilmiştir. Özellikle İngilizce konuşan toplumlardaki bu bilgisizliğin nedenlerinden birisi, Balkanlar tarihi konusuna orta öğretim ders kitaplarında İstanbul'un Türkler tarafından fethi ve Saraybosna'da Avusturya-Macaristan İmparatorluğu veliahdının öldürülmesi dışında pek fazla yer verilmemesi ve bu konularda yazılan eserlerin nadir olmasıdır. Benzer bir durum genellikle yüksek öğretim programlarında Avrupa Tarihi ve Dünya Tarihi dersleri için de geçerlidir. Dolayısıyla, 1992'de Yugoslavya'daki bunalım ortaya çıktığında, pek çok Batılı siyasetçi ve gazeteci olayları yalnızca, yüzlerce yıllık etnik ve dini çatışmalara bağlayarak açıklamak gibi kolay bir yolu tercih etmişlerdir.⁹⁷

⁹⁶ GALLAGHER; Outcast Europe: The Balkans, 1789-1989..., s.3

⁹⁷ HUPCHICK; A.g.e, s.XII

Balkan ismine yüklenen bu olumsuz anlamlar ve yarattığı çağrışımlar, özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde bazı çevreler tarafından Balkanlar bölgesi için Güneydoğu Avrupa (Southeastern Europe) isminin kullanılması neticesini doğurmuştur. Aslında kavramın ortaya çıkışı daha eskilere dayanır: 1863 yılında Balkan uzmanı ve diplomat olan Johann Georg von Hahn tarafından <*Sudosteuropaische Halbinsel*> (Güneydoğu Avrupa Yarımadası) kavramı kullanılmıştır. Ardından 1909 yılında Alman coğrafyacı Theobald Fischer, yarımadanın <*Südosteuropa*> (Güneydoğu Avrupa) olarak adlandırılması gerektiğini belirtmiştir.⁹⁸ Coğrafi kapsam olarak Balkanlar ile eş anlamlı olarak kullanılsa da, özellikle Alman yaklaşımında Balkanlar, daha geniş olan Güneydoğu Avrupa'nın bir parçasıdır. Bu tanımlama uyarınca, Slovakya, Macaristan ve Romanya, Güneydoğu Avrupa'nın bir parçası olarak kabul edilir. Özellikle Romanya ve Macaristan, kendilerini bir Balkan ülkesi olarak kabul etmezler.⁹⁹ İlk milli uyanış döneminden itibaren, Romanya Romen münevverleri tarafından Slav ve Macar barbarları arasında bir Latin adası gibi görülmüştür. Hatta Romanya Doğu'nun Belçikası, başkent Bükreş ise Küçük Paris olarak nitelenmiştir. Ünlü Romen tarihçi Nicolae Iorga ise <bir ülke bulunduğu coğrafyaya değil yöneldiği hedefe aittir> sözüyle bu durumu ifade etmiştir.¹⁰⁰ Yine de tarih içinde siyasi gelişmelere bağlı olarak Balkanlar'a olan ilgide değişiklikler gözlemlenmiştir. II. Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan sosyalist idare esnasında Balkan kelimesi adeta sözlüklerden çıkarılmıştır. Bu dönemde Romanya'nın, bir ülke olmasının yanı sıra ayrı bir kıta olan Sovyetler Birliği'nin bünyesinde olduğu dile getirilmiştir. Bu yaklaşım bilhassa George Georgiu-Dej idaresi (1945-1965) esnasında geçerli olmuştur. Fakat onun ardından ülkenin idaresini üstlenen Nicolae Ceauşescu (Çavuşesku) döneminde Balkan kelimesi yeniden siyasi-diplomatik söyleme

⁹⁸ TODOROVA; Balkanlar'ı..., s.66

⁹⁹ TODOROVA; Balkanlar'ı..., s.70

¹⁰⁰ Adrian Cioroianu'nun kaleme aldığı bu makalede, Balkan kavramına yönelik olarak tarihten günümüze Romanya'daki algılamalar tafsilatlı şekilde tetkik edilmiştir. Başlığı da Romanya'nın içinde bulunduğu çıkmazı özetlemektedir. Adrian CIOROIANU; "The Impossible Escape: Romanians and the Balkans", (içinde) (Ed) BJELIĆ-SAVIĆ; A.g.e., (ss:209-233), s.219

girmiştir. Çavuşesku bir yandan Balkanlar'dan mümkün olduğunca uzak durmaya çalışırken, bir yandan da Romanya'nın Balkanlar'dan istifade etmesini çalışacak kadar çelişkili bir siyaset izlemiştir. 1967 senesinde dönemin Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Süleyman Demirel'in Bükreş ziyareti sonrasında yapılan basın açıklamasında, iki liderin <ikili ilişkileri geliştirmek hususundaki müşterek niyetlerini ve Balkanlar ve Avrupa'daki koşulları geliştirmek hususunda karşılıklı menfaatlerini açıkladıkları> ifade edilmiştir. Ertesi yıl Bulgar lider Todor Zhivkov (Jivkov) Ankara'yı ziyaret ettiğinde, Romanya makamları bunu <iki ülkenin Balkanlar'da işbirliğini uygulamak için güçlerini birleştirme kararı> olarak vurgulamıştır.¹⁰¹ Ünlü tarihçi Nicolae Iorga tarafından 1913 senesinde kurulan Bükreş Enstitüsü, o günden bu yana <Revue des études sud-est européennes> adlı bir dergi yayınlarken, yaklaşık 150 km. güneyde bulunan Sofya'da Balkan Araştırmaları Enstitüsü'nün yayın organının adının <Revue des études balkaniques> olması bile iki ülkenin konuya farklı bakışını göstermeye kâfidir.¹⁰² Balkan alerjisi bazı entelektüel çevrelerde Soğuk Savaş sonrasında da sürmektedir. Örneğin Alexandru George 1999 senesinde dönemin Dışişleri Bakanı Andrei Pleşu'ya ithafen yazdığı bir yazıda, Romanya'nın Balkanlar'da yer aldığını söylemenin bir hakaret olduğunu ifade ettiği gibi, Viyana'da icat edilen bu kelimenin Dışişleri Bakanlığı mensuplarının kullanımından müeyyide uygulamak suretiyle çıkartılmasını istemiştir.¹⁰³ Romanya'nın Balkan ismine yönelik alerjisinin en renkli anlatısı ise John Reed'e aittir. I. Dünya Savaşı yıllarında Balkanlar'da muhabir olarak bulunan John Reed'in bu konuda verdiği bilgi Romanya'da Balkan ismine duyulan tepkinin anlaşılması için yeterlidir:

“Bir Romanyalıyı hiddetlendirmek istediğinizde, ülkesinden bir Balkan devleti diye bahsetmeniz yeter, fazlasına gerek yok. <Balkan mı?> diye vaveylayı koparır o zaman. <Balkan ha! Romanya bir Balkan devleti değildir. Nasıl olur da bizi yarı-yabanıl Yunan ve Slavlarla karıştırmaya

¹⁰¹ CIOROIANU, A.g.m., s.221

¹⁰² CIOROIANU, A.g.m., s.223

¹⁰³ CIOROIANU, A.g.m., s.227

yeltenirsiniz? Bizler Latiniz Latin.> Bunu bir an olsun unutmanıza izin verilmez; gazeteler her gün Romanyalıların Latin olduğunu yazar- her gün <kardeşlerimiz Fransızlar veya İspanyollar veya İtalyanlar>'dan bahsedilir- ama bu <kardeşleri>nden daha safkan oldukları da eklenmeden geçilmez elbette. Çünkü Romanyalılar Transilvanya'ya İmparator Trajan tarafından yerleştirilen Romalı muhariplerin soyundan geliyorlar. Bazı yerel yazarlar gerinerek Romanya'nın Roma İmparatorluğu'nun mirasçısı olduğundan ısrar ediyorlar.”¹⁰⁴

Bu Balkanlar'dan kaçma çabasının yalnızca Romenlere özgü olduğunu zannetmek de doğru değildir. Aynı çabanın Hırvatistan'da da mevcut olduğu görülmektedir. Marcus Tanner Hırvatlar'ın bu konudaki endişelerine değinmektedir. Yazara göre, Hırvatlar'ın gözünde Avrupa'nın geri kalanının onları unutması bir tehlike olarak görülse bile, daha tehlikeli olanı Avrupa'nın Hırvatlar'ı doğuda ve güneyde yaşayan diğer insanlarla bir tutması ihtimalidir. Yazar, Hırvat resmi makamları tarafından 1990 sonrasında bastırılmış herhangi bir yayında, hatta turist broşürlerinde bile <Batılı>, <Katolik>, <Orta Avrupa> ve <medeniyet> gibi kelimelerin kaç defa geçtiğinin sayılmasını önermektedir. Eğer Balkan ismine yönelik tepki daha açık şekilde görülmek istenirse, bir Hırvat ile yapılan konuşmada <Balkan> kelimesinin kullanılması yeterlidir. Konuşulan kişi bunu kabul etmeyecek ve Hırvatistan'ın Balkanlar'ın bir parçası olmadığını aksine Batı'nın parçası olduğunu ifade edecektir. Aynı yazar, Vukovar şehrinin Sırplar'ın kontrolündeki Yugoslav Ordusu'nun Vukovar şehrini ele geçirmelesinin nasıl algılandığını 1991 senesinde Zagreb'de bir ilahiyatçıya sorduğunda aldığı cevap <Bu Doğu'nun, Batı'nın içine doğru ilerlemesidir> olmuştur.¹⁰⁵

Balkanlar'da yaşayan milletler de Balkan ismiyle bir arada anılmayı istememektedir. Bilhassa 1990'lı yıllarda bu eğilim kuvvet kazanmıştır ki bu

¹⁰⁴ John REED; Balkanlar'da Savaş, Çev: F. Burak AYDAR-Sevgi TAMGÜÇ, Pencere Yayınları, İstanbul, 2006, s.259

¹⁰⁵ Marcus TANNER; Croatia, A Nation Forged in War, Second Edition, Yale University Pres, London, 2001, s. XI

durum yaşanan kimlik bunalımının tezahürlerinden biridir. Daha da ilginç olanı, Balkanlar'da yer alan milletlerin Doğu-Batı çelişkisi içinde kendisini Batı'ya ait olarak göstermek için komşularını Doğulu olarak görüp dışlamaya çalışmasıdır. Hırvatlar Sırları, Sırlar Bosnalı Müslümanlar'ı ve Arnavutları, Yunanlar Bulgarları, Sırları, Arnavutları ve Türkleri, Romenler hepsini birden <Doğulu> olarak görüp kendilerini <Batı Dünyasının> bir parçası görme gayretine girmiştir ki buna <Balkanlar-içi zincirleme Oryantalizm> yaklaşımı diyebilmek de mümkündür. Bu temayül, bağımsız devletlerin kurulmasından itibaren giderek artmıştır. Stefanos Yerasimos bu dışlama mantığının ardında yatan sebeplere değinmektedir:

“Ulusal hayalin gerçekleşmesini önleyen komşunun, kaçınılmaz olarak düşman görüldüğü; ittifakların, komşunun aynı düşmanlık duygularıyla dolu komşusuyla yapıldığı; azınlıkların eğer beşinci kol gibi görülmüyorsa, rehine muamelesi gördükleri bu ortamda, herkes yine de, iyi kötü, Batı modeline ayak uydurmaya çalışmaktaydı. Batı'yla bütünleşme işbirliği yoluyla olamayınca tek çare dışlamayı denemektir; iki savaş arası dönemde Avrupa'da esen (sınırları ve status quo'yu tartışma konusu yapan) revizyonist rüzgarlar, bölgedeki hiçbir devlet yöneticisini rahatsız edecek nitelikte olmadığından, hazırlığı yapılan savaş senaryolarında hepsine uygun bir yer verildi, destekleri arandı. Bu dışlama mantığına eşlik eden ideolojik süreçte herkes kendini, uygarlığı barbarlıktan ayıran sınırın berisinde, ama barbarlıkla temasda olacak bir konuma yerleştiriyor, böylece kendisi Batı dünyasını barbarlıktan ayıran sınırın bekçiliğine sıvanırken komşusunu, bir dizi jeopolitik çarpıtmalardan geçerek, sınırın ötesindeki karanlıklara itiyordu.”¹⁰⁶

Dolayısıyla 1990'larda Balkanlar'dan kurtulma çabalarında bir artış görülmüştür. 1997'deki seçimlerde Hırvat Devlet Başkanı Franjo Tudjman'ın kampanya sloganı <Balkanlar değil, Tudjman> olmuştur. Böylece Tudjman

¹⁰⁶ Stefanos YERASIMOS; Milliyetler ve Sınırlar, Balkanlar, Kafkasya ve Ortadoğu, İletişim Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, 2002, s.21-22

iktidarında ülkenin rotasının neresi olacağı gösterilmek istenmiş, Balkanlar'ın zıddı olan Avrupa ise Tudjman ile özdeşleştirilmiştir.¹⁰⁷ Stefanos Yerasimos Balkan ülkelerinin liderlerinin Balkanlara nasıl baktığını özetlerken aynı zamanda Balkanlar için <Batı'nın arafı¹⁰⁸> şeklinde çok güzel bir tanım da üretmiştir:

“Bunlara göre, Batı'nın arafı olan bu bölgeye aidiyet, sık sık <Balkanlılık> diye adlandırılan bir zillettir ve bir an önce ondan kurtulmak gerekir. Bu tepkinin en açık olarak gözlemlendiği ülke, aynı zamanda kültürel ve kurumsal olarak Avrupa ile en fazla bütünleşmiş olan Yunanistan'dır.”¹⁰⁹

Balkanlar'ın yerine kullanılan Güneydoğu Avrupa kavramı, Nazi jeopolitik düşüncesinde sıklıkla kullanılan bir kavram haline gelmiştir. Doğuya doğru genişleme politikasını (Alm.Drang nach Osten) benimseyen ve bu bölgelerdeki her türlü doğal kaynağı ele geçirmeyi amaçlayan Alman politikası, Balkanlar'ı Almanya'nın <yaşam sahasının> (Alm. Lebensraum) bir parçası olarak görmüştür. İşte bu şekilde Naziler tarafından kullanılması dolayısıyladır ki, Güneydoğu Avrupa kavramı, II. Dünya Savaşı sonrasında gözden düşmüştür.¹¹⁰ Ancak Soğuk Savaş'ın sona ermesi, Varşova Paktı'nın ve Yugoslavya'nın dağılması sonrasında da, Güneydoğu Avrupa kavramı yeniden kullanılmaya başlanmıştır. Bu dönemde ortaya çıkan güç boşluğu ve istikrarsızlık ortamı ABD ve AB'nin bölgede roller üstlenmesine yol açmıştır. Özellikle Avrupa Birliği bu bölgenin Avrupa'nın bir parçası olduğunu <fark ederek> adeta Balkanları yeniden keşfetmiştir. Doğal olarak AB ve AB ülkeleri bölgeye yönelik yeni politikalar geliştirmeye başlamıştır. Ziauddin Sardar, Balkanlar isminin yerine Güneydoğu Avrupa'nın

¹⁰⁷ Vesna GOLDSWORTHY; “Invention and In(ter)vention: The Rhetoric of Balkanization”, (içinde) (Ed) BJELIĆ-SAVIĆ; A.g.e., (ss:25-38), s.34

¹⁰⁸ Araf; kutsal metinlerde cennet ile cehennem arasında kalan bölgeye verilen isimdir. Bu yönüyle ne tam anlamıyla Doğulu ne de tam anlamıyla Batılı olan Balkan ülkelerini tanımlamak için çok uygun bir tabirdir.

¹⁰⁹ YERASIMOS; A.g.e., s.24

¹¹⁰ TODOROVA; Balkanlar'ı..., s.69

kullanılmasını desteklemekte ve bunun Balkanları ona yüklenen oryantalist yükten kurtaracağını belirtmektedir.¹¹¹ AB ile kurulan ilişkiler ve yaşanan bütünleşme sürecinin Balkanları Güneydoğu Avrupa haline dönüştüreceği düşünülmektedir. (John R. Lampe, kitabına şu ismi vermiştir: Balkans into Southeastern Europe¹¹²) İsim değişikliği yönündeki bu girişim, ABD, Rusya ve AB'nin bölgeye yönelik politikaları ile birlikte göz önüne alındığında, Balkanlar'ın bölge dışı güçlerin yeni bir mücadele alanını haline geldiğini göstermektedir. İlber Ortaylı, Türkçe olan Balkan isminin yerine Güneydoğu Avrupa isminin kullanılmasının siyasi amaçlara hizmet ettiğini şu şekilde vurgulamıştır:

“Balkanlar uzun bir tarih içinde Roma-Hellen-Slav unsurları barındırır. Hıristiyanlık Bizans mirasıdır. Osmanlılık Balkan tarihinin son beş asrını kapsar. Bugün Balkanlara <Güneydoğu Avrupa> deniyor. Bu anlamsız bir adlandırmadır. Türk Balkan deyimi yerine Romalı Haemus tabiri de kullanılabilir ama niçin bir yerine üç kelime kullanıyoruz? Üstelik bu bölge neye göre güneydoğudur? G.B. Tiepolo'nun Würzburg sarayındaki Avrupa alegorisi veya Piscator'un haritalarındaki batı Avrupa merkezilik, şimdi tekrar böyle bir adlandırmayla diriliyor. Balkanlar'dan ne Bizans ne de Osmanlı mirası silinebilir. Balkanların tarihini kendi inancımıza göre tekrar yazamayız, inşa hiç edemeyiz.”¹¹³

Diğer yandan, <Medeniyetler Çatışması> adlı tezi ile gündeme gelen ve dünyayı farklı medeniyet dairelerine bölerek gelecekteki çatışmaların bu farklı medeniyet dairelerine mensup ülkeler arasında gerçekleşeceğini öne süren Samuel P. Huntington; Avrupa'nın doğu sınırlarının nereden geçtiği sorusunu şu şekilde cevaplamaktadır:

¹¹¹ Ziauddin SARDAR; “Ziauddin Sardar wants to rename the Balkans”, New Statesman, 22 May 2006, s.21

¹¹² John R. LAMPE; Balkans into Southeastern Europe, Palgrave Macmillan, New York, 2006

¹¹³ İlber ORTAYLI; “Osmanlı İmparatorluğu'nda Milliyetçilik (En Kalıcı Miras)”, XIII. Türk Tarih Kongresi (Ankara, 4-8 Ekim 1999), Kongreye Sunulan Bildiriler, II. Cilt, s.11

“Bu sorulara verilebilecek en cazip ve kapsamlı yanıtlar, yüzyıllar boyunca Batılı Hıristiyan halkları Müslüman ve Ortodoks halklardan ayıran büyük tarihsel çizgi tarafından sağlanmaktadır. Bu çizginin varlığı dördüncü yüzyılda Roma İmparatorluğu’nun bölünmesine ve onuncu yüzyılda Kutsal Roma İmparatorluğu’nun kurulmasına kadar gerilere uzanır. Bu çizgi yaklaşık beş yüz yıl boyunca kaba hatlarıyla bugün bulunduğu yerde varlığını sürdürdü. Bu çizgi kuzeyden başlayarak bugün Finlandiya, Rusya ve Baltık devletleri (Estonya, Latviya, Litvanya) arasındaki sınır boyunca ilerler, birleşik Batıyı Ortodoks doğudan ayıran çizgi Batı Beyaz Rusya’dan, Ukrayna’dan, Katolik Macar nüfusuyla Transilvanya ile ülkenin geri kalanı ve Romanya arasından geçer, eski Yugoslavya’da Slovenya ile Hırvatistan’ı öbür cumhuriyetlerden ayıran sınırı izleyerek güneye ulaşır. Bu hat Balkanlar’da elbette Avusturya-Macaristan imparatorluğu ile Osmanlı imparatorluğu arasındaki tarihsel sınır çizgisiyle çakışır. Bu hat Avrupa’nın kültürel sınır çizgisidir ve Soğuk Savaş sonrası dönemde aynı zamanda Avrupa ve Batı’nın siyasal ve ekonomik sınırınıdır.”¹¹⁴

Huntington’un bu görüşlerine Romenler tepki göstermektedirler. Kendilerini; <barbar> olarak gördükleri Slavlar ve <Asyalı> olarak adlandırdıkları Macarların oluşturduğu denizde Latin ve Avrupa kültürünü temsil eden bir <ada> olarak gören Romenler, ülkelerinin Avrupalı olarak görülmemesine şiddetli karşı çıkmaktadırlar. Ayrıca, Huntington’un çizdiği <fay hattının-fault line>, Romanya’nın Macar azınlıkla meskûn olan ve Romen-Macar ilişkilerinde önemli bir sorun teşkil eden Transilvanya bölgesinden geçmesini de Romanya’nın toprak bütünlüğüne bir saldırı olarak görmektedirler. Bu fay hattı, aynı zamanda Ukrayna ve Belarus’un da neredeyse ortasından geçmektedir. Ukrayna’nın doğu kısımlarında özellikle

¹¹⁴ Samuel P. HUNTINGTON; Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması, Çev: Mehmet TURHAN, Y.Z. Cem SOYDEMİR, Okyanus Yayınları, IV. Baskı, İstanbul, 2005, s.230-231

Rus kökenlilerin yaşaması da, ülkenin batı ve doğu kısımları arasında ABD ve Rusya'ya yönelik bakışta farklılıklara neden olmaktadır.¹¹⁵

Yine de, Avrupa Birliği genişleme politikasında bu görüşe rağmen Bulgaristan ve Romanya gibi Ortodoks Hıristiyan ülkeleri üye olarak kabul ederek Balkanlar'a açılmıştır. Bunun Türkiye açısından sonucu, Türkiye'nin batı sınırlarının Bulgaristan'ın da AB üyeliğiyle birlikte tamamen AB sınırı haline gelmesidir. Bu suretle Avrupa Birliği Karadeniz kıyılarına da ulaşmıştır.

Balkan ismi, Balkan ülkeleri arasında da pek fazla tercih edilmemektedir. Genellikle Balkan ismine olumsuz anlamlar yüklenir. Bu noktada Türkiye ve Bulgaristan istisna teşkil ederler. Türkiye'de Balkan ismine olumsuz bir anlam yüklenmez ve Bulgaristan'dan sonra kişilerin isim ya da soy isimlerinde Balkan isminin yer aldığı tek ülkedir.¹¹⁶ Türkçe'de <Balkan> nadiren kişi ismi olarak kullanılmakla birlikte, soyadı olarak kullanılması daha sıklıkla karşılaşılan bir durumdur. <Balkan>, <Balkaner> ve <Balkanlı> gibi soy isimleri Türkçe'de görülmektedir. Aynı şekilde, Balkanlar'da yer alan bazı nehir isimleri de isim ya da soy ismi olarak kullanılmaktadır. <Arda>, <Tuna> ve <Meriç> buna örnek olarak gösterilebilir.

¹¹⁵ Aslında Ukrayna kamuoyu fiilen ikiye bölünmüş gibi gözükmektedir. Kongreler vesilesiyle tanıştığımız bazı Ukraynalılara özellikle Huntington'un bu yaklaşımını nasıl gördüklerini sorduğumuzda ilginç bir cevap aldık. Huntington'un bu görüşlerinin doğru olduğunu belirttikten sonra, ülkelerinin batı kesiminin Avrupa Birliği ve NATO'ya üye olması durumunda doğu kısmının kendilerini pek fazla ilgilendirmeyeceğini ve onların da isterlerse Rusya'ya katılabileceklerini ifade ettiler. Diğer yandan, Rusya'nın Gürcistan'da özellikle Oset ve Abhazlara pasaport vererek vatandaş haline getirmesi ve ardından da kendi vatandaşlarına saldırı olduğu gerekçesiyle bu ülkeye saldırması, Ukraynalıları da endişelendirmiştir. Rusya'nın Ukrayna'da da aynı siyaseti izlediğini fakat iş bulmak amacıyla Rusya'ya gitmek için pasaport alan herkesin Rusya destekçisi olmadığını da belirttiler. Ancak gelişmeler göstermektedir ki Ukrayna yeni bir mücadele alanı olarak ortaya çıkabilecek potansiyele sahiptir. Bu durumda, Türkiye Kırım'daki Türk varlığının da geleceğini düşünerek gelişmeleri dikkatle izlemelidir.

¹¹⁶ TODOROVA; A.g.e., s.113

Bulgaristan'da <Balkan> ismi, milli kimlikle bütünleşmiştir ve genelde olumlu bir anlam taşır. <Balkanski> bir soy ismi olarak pek çok Bulgar tarafından kullanılmaktadır. Balkan Dağları, edebiyatta da önemli bir yer tutar, bağımsızlığın ve kahramanlığın simgesi haline gelmiştir.¹¹⁷ Bu yaklaşım çeşitli kuruluş ve şirketlere Balkan isminin verilmesine de yol açmıştır. Bulgaristan'ın havayolları <Balkan>, ülkenin en büyük üçüncü bankası <Balkanbank>, en büyük sanayi grubu <Balkanton>, Sofya'daki en gözde otel <Sheraton-Balkan>, ülkenin Comecon'a ihracatında önemli bir yer tutan elektrikli otomobil <Balkan oto> gibi isimler taşır.¹¹⁸

¹¹⁷ TODOROVA; A.g.e., s.119

¹¹⁸ TODOROVA; A.g.e., s.122

3. BALKAN MİLLETLERİ VE ETNİK-DİNSEL GRUPLAR

Balkanlar, Asya ve Avrupa arasında bir geçiş güzergâhı üzerinde yer almaktadır. Karadeniz kuzeyinden gelen göçler, yalnızca Balkan Yarımadası üzerinde etkili olmakla kalmamış, aynı zamanda Avrupa üzerinde de önemli etkiler yaratmıştır. Roma, Bizans, Osmanlı ve Habsburg gibi imparatorlukların hâkimiyetleri de, Balkanlar'ın etnik ve dinsel yapısının şekillenmesinde belirleyici olmuştur. Yukarıda zikredilen coğrafi faktörlerin de yardımıyla Balkanlar'da birbirinden farklı etnik ve dinsel gruplar yüzyıllardır varlıklarını sürdürmüşlerdir. Balkanlar'ın siyasi haritasını şekillendiren siyasi antlaşmalar, azınlıkların oluşmasında önemli bir rol oynamıştır. Dolayısıyla Balkan ülkelerinin azınlıklarla ilgili sorunları, komşularla olan ilişkileri de etkilemekte ve yayılcı (irredentist) politikaların oluşmasına katkı sunmaktadır.

Balkanlar'ın bilinen eski yerleşik halkları, İlliryalılar, Yunanlılar, Daçyalılar ve Traklardır. Bu toplulukların konuştukları diller günümüzde konuşulmamaktadır, bunun yanı sıra onlar hakkında kesin yargılara varabilmeyi sağlayacak yazılı kaynaklar da bırakmamışlardır.¹¹⁹ Dolayısıyla, tarihçiler, arkeologlar ve dilbilimciler tarafından üretilen tarih tezleri arasında pek çok farklılık bulunmaktadır. Macar ve Romen tarihçileri arasında olduğu gibi, bir toprak parçası üzerindeki hak iddialarını meşrulaştırmak için tarih tezleri kullanılmış, taraflar kendi atalarının o bölgeye ilk yerleşenler olduğu tezini desteklemişlerdir.

İlliryalılar, günümüzdeki Arnavutların ataları olarak kabul edilmektedir. Antik dönemde günümüzdeki Arnavutluk ile birlikte kuzeybatı Yunanistan,

¹¹⁹ John V.A. FINE, *The Early Medieval Balkans, A Critical Survey from the Sixth to the Late Twelfth Century*, The University of Michigan Press, Ann Arbor, 1991, s.10

Karadağ ve Sırbistan'ın bazı bölümlerine yayılmışlardı. M.Ö. 4. Yüzyılda İllir devleti kurulmuştur. Monuni tarafından günümüz Arnavutluk topraklarının güneyinde kurulan krallık, Kral Bardhyllas döneminde daha da güçlenmiştir ve M.Ö. 359'da Makedonyalılar ile yapılan savaşta, İlliryalılar Makedonya kralı III. Perdicas'ı öldürmüşlerdir. M.Ö. 358'de Makedonya kralı II. Filip İlliryalıları yenerek sınırlarını Ohri Gölü'ne ulaştırmıştır. M.Ö. 335'te İskender İlliryalıların lideri Clitus'u yenmiştir. M.Ö. 323'te İskender'in ölümüyle yeniden güç kazanmış ve Kral Clacius 312'de Draç şehrini yabancılardan temizlemiştir.¹²⁰ Daha sonra Slavlar'ın gelişi ile birlikte ortaya çıkan kargaşalık dönemlerinde güneye yönelmiş ve bugün Arnavutluk'u oluşturan dağlık bölgelere çekilmişlerdir.¹²¹ Bugün Arnavutlar, Arnavutluk'un yanı sıra Yunanistan, Makedonya ve Kosova içinde yaşamaktadırlar. Arnavutluk'taki nüfus kendi içinde yaşadıkları bölgeye göre ikiye ayrılır. Kuzeyde yaşayanlara Gegler, güneyde yaşayanlara ise Tosklar denir. Arnavutlar kendilerini <Skipitari, kartal soylular> olarak adlandırır.¹²² Arnavutlar arasında Müslümanlık, Ortodoks ve Katolik Hıristiyanlık inanılan dinlerdir.

Ege Denizi'nden Tuna'nın kuzeyine uzanan topraklarda ise Traklar yaşamaktaydılar. M.Ö. 5. yüzyılda devlet kuran Trakların bir kolu olan Daçyalılar, daha sonra Romen ulusunun temelini oluşturmuşlardır.¹²³

M.Ö. 6000'li yıllarda, Yunan anakarasında ilkel topluluklar yaşıyor olsa da, bu dönemde Girit Adası'nda oluşmaya başlayan medeniyet, çok daha ileri düzeydeydi. Girit'te oluşan bu medeniyet, bilhassa M.Ö. 3000'den itibaren kendisini belli edecek olan Minos medeniyetidir. Bu medeniyetin merkezi,

¹²⁰ Engin BEKSAÇ; "Balkanlar'da Tarih Öncesi ve Erken Uygarlıklar", (Der) Osman KARATAY-Bilgehan A. GÖKDAĞ; Balkanlar El Kitabı, Cilt:1, Karam & Vadi, Çorum, 2006, (ss:37-53), s.46-47

¹²¹ Lefter S. STAVRIANOS; The Balkans Since 1453, Holt-Rinehart and Winston, New York, 1961, s.8

¹²² SLOANE;A.g.e., s.68

¹²³ JELAVICH; Balkan Tarihi, C:1, s.4

Girit'teki Heraklion (Tr. Kandiye) şehridir.¹²⁴ Yunan anakarasına gelen Akalar ve kurdukları medeniyet, M.Ö. 2000-1200 yılları arasında gelişim göstermiştir. M.Ö. 1600 yılından itibaren Girit ile ilişkiler kuran Akalar'ın kurduğu medeniyet, merkezleri olan Mikenai şehri sebebiyle, Mikenai medeniyeti olarak da bilinmektedir. M.Ö. XII. Yüzyılın başlarında Dorlar'ın gelişleri ve Anadolu'da Hitit devletinin yıkılmasından da istifade ederek Anadolu'nun batı ve güney kıyılarına göç etmişlerdir. Dor istilası döneminde, <polis> adı verilen bağımsız şehir devletlerinin temelleri atılmış ve yönetimde aristokrasi güç kazanmıştır. Diğer sosyal sınıfların aristokrasi ile mücadelesi, aristokrasiyi zayıflattığı gibi, bir yandan da uzak bölgelere göçlerin başlamasına, Anadolu'nun Karadeniz kıyıları ile Kuzey Afrika ve İspanya'nın kıyılarında deniz ticaretinin ileri karakolları haline gelecek kolonilerin kurulmasına da yol açmıştır. M.Ö. 750'lerden sonra Yunan siyasi hayatında Atina, Sparta, Thebai, Korinthos ve Argos gibi şehir devletleri önemli roller üstlenmişlerdir.¹²⁵ Atina ve Sparta gibi şehir devletleri, M.Ö. 5. Yüzyılda Pers saldırılarına karşı direnmişlerdir. Daha sonraki dönemlerde, özellikle de Rönesans döneminde büyük ilgi çeken Antik Yunan medeniyeti, büyük ölçüde M.Ö. 5. ve 4. Yüzyıllarda ortaya çıkmıştır. Fakat Yunan şehir devletleri, Makedonya'da Filip'in saltanatıyla (M.Ö. 359-336) birlikte giderek güçlenen devletin - özellikle Filip'in oğlu İskender'in (M.Ö. 336-323) - fetihlerine karşı koymayı başaramamıştır.¹²⁶ Antik Yunan medeniyeti, Osmanlılar dönemindeki Yunan bağımsızlık hareketleri esnasında Yunan milli kimliğinin oluşumunda ön plana çıkartılmış ve bu süreçte önemli bir rol oynamıştır. Günümüzde de Yunanlılar, Avrupa medeniyetinin temelini oluşturdukları düşüncesiyle iftihar ederler ve tarihlerinin bu dönemine özel bir önem atfederler. Nitekim Richard Clogg bu hususu açık bir şekilde ifade etmiştir:

¹²⁴ Mehmet Ali GÖKAÇTI; Geographika, Yeniden Keşfedilen Yunanistan, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s.16

¹²⁵ Recep ÖZMAN; "İlkçağ'da Yunanistan", (Der) Osman KARATAY-Bilgehan A. GÖKDAĞ; Balkanlar El Kitabı, Cilt:1, Karam & Vadi, Çorum, 2006, (ss:54-65), s.55-57

¹²⁶ JELAVICH; Balkan Tarihi, C:1, s.7

“Eski Yunan dünyasının dili ve kültürünün Avrupa çapında gördüğü saygının ölçüsü, on dokuzuncu yüzyıl başlarındaki ulusal canlanışın can alıcı yıllarında Yunanlıların kendilerini kamçılamanın yaşamsal bir öğeydi ya da en azından milliyetçi aydınlar açısından, evrensel olarak tapılan (öyle ki, Amerika Birleşik Devletleri'nin emekleme yıllarında Eski Yunanca neredeyse ülkenin resmi dili olarak benimsenecekti) bir geçmişin kalıtları olduklarının bilincine varmaydı.”¹²⁷

Günümüzde Romanya halkını oluşturan Romenler'in kökenleri konusunda tartışmalar sürmektedir. Latince'ye dayanan bir dil konuşan Romenler, Daçya'nın (Dacia) Roma imparatoru Trajan tarafından (M.S. 98-117) işgaliyle birlikte bölgeye yerleşen Latinler ile etkileşim sonucunda yerli Daçyalıların Latinleştiğini savunmaktadırlar. İmparator Aurelian (M.S. 270-275) döneminde Roma İmparatorluğu bölgedeki varlığına son verdiği sırada Latinleşen yerli halkın geri çekilmediği ve Germen, Slav ve Türk akınlarından Karpat Dağları'na çekilmek suretiyle etkilenmeden 13. yüzyılda yeniden ovalara indikleri tezini desteklemektedirler.¹²⁸ Diğer yandan, Balkanlar'ın farklı bölgelerine dağılmış olarak yaşayan ve genellikle hayvan yetiştiriciliği ile iştigal eden ve yine Latince temelli bir dil konuşan Ulahlar'ın varlığı, bu tezi tartışmaya açmaktadır. Ulahlar'ın (İng. Vlachs), bugün Romanya'nın başkenti olan Bükreş'in de içinde yer aldığı Wallachia bölgesine adını veren topluluk olduğu düşünülmektedir. Osmanlılar bu bölgeye <Eflak> adını vermişlerdir. Osmanlılar'ın Macarca adına (<Erdely>) çok benzeyen bir şekilde <Erdel> adını verdikleri ve günümüzde önemli miktarda Macar azınlığın yaşadığı Romanya'nın Transilvanya bölgesi, Macaristan ile Romanya arasında bir sorun oluşturduğu için, Macar tarihçiler Romenler'in Daçyalı oldukları tezine karşı çıkmaktadırlar. Onlara göre, Romen halkı Ulahlar'dan oluşmuştur ve bölgenin de ilk yerleşimcileri değildirler. Macarlar bölgeye 9. yüzyılın sonlarında yerleştiği halde, Ulahlar'ın yazılı kaynaklarda adı ancak 11. ve 12.

¹²⁷ Richard CLOGG; Modern Yunanistan Tarihi, Çev: Dilek ŞENDİL, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2007, s.11

¹²⁸ HUPCHICK; A.g.e. ,s.9

yüzyıllarda geçmeye başlamıştır.¹²⁹ Romanya adı ise 19. yüzyılda özellikle romantik milliyetçi aydınlar tarafından Roma geçmişini vurgulamak amacıyla birleşme yolundaki Eflak ile Boğdan'ı kapsayacak şekilde kullanılmaya başlamıştır.

Slavlar, günümüzde Balkanlar'da önemli bir topluluk oluşturmaktadırlar. M.S. 6. yüzyılda Balkanlar'a ilerleyen Güney Slavları, Adriyatik Denizi'ne kadar ilerlemişlerdir. Slavlar'ın Balkanlar'a hangi bölgeden çıkarak geldikleri bir tartışma konusudur. Uzun yıllardır Slavlar'ın Volhynia (Batı Ukrayna'da Ukrayna-Polonya-Belarus sınırındaki bölge) bölgesinden ya da Pripet Nehri havzasının bataklıklarla kaplı bölgesinden (Ukrayna-Belarus sınırı yakınları) geldikleri kabul edilmiştir. 6. yüzyıla ait kaynaklarda <Sclaven> olarak geçen Slavlar'ın yurdu olarak aynı kaynaklar Tuna Nehri'nin aşağı havzasının kuzey bölgelerini işaret etmişlerdir.¹³⁰

Hırvatlar, Slovenler, Boşnaklar, Makedonlar, Karadağlılar ve Türk kökenli Bulgar grupları ile Slavların karışmasından oluşan Bulgarlar da Slav kökenlidirler. Slav dillerinin lehçelerini konuşurlar. (Slovenler'in Almanlaşması neticesinde Sloven dili diğer Slav dillerinden ayrılmıştır) Aralarında dinsel bakımdan farklılıklar bulunmaktadır. Boşnaklar Müslüman, Hırvat ve Slovenler Katolik'tir. Geri kalanları ise Ortodoks'tur. Dini farklılık ve tarih içinde farklı medeniyet daireleri içinde yer almaları sonucu aralarında kültürel farklılıklar da oluşmuştur. Katolikler Latin alfabesini kullanırken Ortodokslar Kiril alfabesini kullanırlar. Balkan Slavları ya da Güney Slavları eski Yugoslavya içinde kısmen de olsa birleşebilmişlerdir. (Yugo-Slav, Güney Slavları demektir.)

Balkanlar'da azınlık olarak yaşayan gruplardan biri Türklerdir. Balkan Türkleri Osmanlı İmparatorluğu döneminde Balkanlar'a yerleştirilen gruplardır. Balkanlar, Osmanlılar öncesinde pek çok Türk kavminin yerleştiği bir bölge olmuştur. Bunun yanı sıra Osmanlılar kapsamlı bir iskân siyaseti

¹²⁹ FINE; The Early..., s.10

¹³⁰ Florin CURTA; Southeastern Europe in the Middle Ages 500-1250, Cambridge University Press, New York, 2006, s.56

izleyerek Anadolu'dan Balkanlara sistemli bir şekilde göçü destekleyerek bu bölgelerin Türkleşmesine hizmet etmiştir. Bununla birlikte bölgenin yerli halkından olup İslamiyet'i kabul ettikten sonra yüzyıllar içinde kültürel olarak Türkleşen kişi ve ailelerin de olması muhtemeldir. Balkanlar'da yüzyıllar boyunca Müslümanlığı kabul edenler için <Türk oldu> denilmiş, Türklük ve Müslümanlık bir tutulmuştur. Türkler günümüzde ağırlıklı olarak Yunanistan'ın Batı Trakya bölgesinde, Bulgaristan, Makedonya ve Kosova'da bulunmaktadır.

Balkanlar'da Roman (Çingene) nüfus, farklı ülkelere dağılmış olarak yaşamaktadırlar. Romanlar tenekecilik, kalaycılık ve metal işçiliği gibi alanlarda uzmanlaşmışlardır.¹³¹ Bulgaristan'da Müslüman inancında olan Romanlar <millet çingenesi> olarak da adlandırılmaktadır.

Balkanlar'da bir azınlık grubu olarak Yahudiler de önemli bir yer tutmaktadır. Yahudilerin bir kısmı Roma ve Bizans döneminden beri yerleşik olanlardır ki bunlar Romanyotlar olarak bilinir. Ayrıca Aşkenazi ve Seferad ya da diğer adıyla Sefardim Yahudileri de mevcuttur. Aşkenaz Yahudileri Orta Avrupa ve Rusya'dan gelenlerdir. Seferadlar, 1492 yılında II. Bayezid döneminde İspanya'daki Reconquesta sonrasında Müslüman ve Yahudilere yönelik Hıristiyan zulmünden kaçarak Osmanlı İmparatorluğu'na sığınanlardır. <Ladino> adı verilen İspanyolca'nın farklı bir lehçesini konuşurlar. Ağırlıklı olarak Selanik¹³², İzmir ve İstanbul gibi yerlere yerleştirilmekle birlikte daha sonra farklı yerlere de göç etmişlerdir. Edirne ve Sofya gibi şehirlere önemli Yahudi göçleri olmuştur. Hatta 1376'da Macaristan'dan, 1394 senesinden sonra da Fransa'dan kovulan

¹³¹ SLOANE; a.g.e., s.69

¹³² Selanik'te yaşayan Yahudiler, bilhassa Yeniçeriler için kumaş üretimi alanında uzmanlaşmışlardır.

Yahudiler'den bir kısmı Edirne'ye yerleşmişlerdir.¹³³ Günümüzde Balkanlar'daki Yahudi nüfus azalmış da olsa varlığını sürdürmektedir.¹³⁴

Sırbistan'ın Voyvodina bölgesinde Macar, Çek ve Slovak azınlık bulunmaktadır. Ayrıca Romanya'nın Transilvanya bölgesinde de Macar ve Alman azınlık yaşamaktadır. Hırvatistan'ın Istria Yarımadası çevresinde önemli miktarda İtalyan nüfus bulunmaktadır.¹³⁵

Görüldüğü üzere Balkanlar, farklı dinlerin, farklı dillerin, farklı kültürlerin barındığı bir coğrafyadır.

¹³³ Esther BENBASSA- Aron RODRIGUE; Türkiye ve Balkan Yahudileri Tarihi, Çev: Ayşe ATASOY, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2003, s.79

¹³⁴ Bu konuda bkz: Daniel J. ELAZAR- Harriet Pass FRIEDENREICH-Baruch HAZZAN-Adina Weiss LIBERLES, The Balkan Jewish Communities, Yugoslavia, Bulgaria, Greece and Turkey, University Press of America, 1984, New York

¹³⁵ HUPCHICK; A.g.e., s.12

4.ROMA İMPARATORLUĞU DÖNEMİNDE BALKANLAR

Balkanlar'da tarih boyunca hüküm süren Roma, Bizans, Osmanlı ve Habsburg İmparatorlukları, Balkanlar'ın bugünkü etnik ve dini haritasının şekillenmesinde önemli roller oynamışlardır.

Roma İmparatorluğu, Balkanlar'da M.Ö. 3. yüzyılda ilerlemeye başlamıştır. Başlangıçta bundaki amaç Adriyatik Denizi'nin doğu kıyılarında konuşlanan İlliryalı korsanları etkisiz hale getirmektir.¹³⁶ Romalılar ilk olarak Istria bölgesini ele geçirerek topraklarına kattılar. İlliryalılar direniş gösterdiler. Romalılara direnen <Delmatae> adlı topluluğun adı daha sonra <Dalmaçya, İng. Dalmatia> biçiminde Roma'nın bu yeni eyaletinin adı haline gelmiştir.¹³⁷ Romalılar pek çok eski askeri Dalmaçya'ya iskan etmiş ve burada yer alan şehirlere otonominin de dahil olduğu bazı imtiyazlar tanımışlardır. Dalmaçya eyaletinin merkezi olan Salona (günümüzdeki Split şehrinin yakınındadır) şehri başta olmak üzere sahil şehirlerinde etkisini sürdürecektir olan Latin kültürü belirginleşmeye başlamıştır. Roma'nın zaferiyle sona eren dört savaşın ardından (M.Ö. 215-205, 200-197, 171-167, 149-148), M.Ö. 148 yılında Makedonya fethedilerek bir Roma eyaleti haline getirilmiştir. Daha sonra Yunan şehirlerinin meydana getirdiği Aka Birliği'ne bağlı orduları yenerek Yunanistan'ı da fetheden Romalılar, İmparator Augustus'un saltanatının sonlarına doğru (M.Ö. 27-M.S. 14) Tuna Nehri'nin güneyinde kalan bölgeyi denetimleri altına almışlardır.¹³⁸ Diğer yandan, Traklar ve İlliryalılar tarafından özellikle dağlık ve iç kesimlerde yürütülen direnişin pek çok askeri seferden sonra kırılması da yine Augustus döneminde başarılmıştır. Böylece Balkanlar tarihte ilk kez tek bir idare altında birleştirilmiştir.¹³⁹

¹³⁶ JELAVICH; Balkan Tarihi..., C:1, s.9

¹³⁷ Ivo GOLDSTEIN; Croatia, A History, Hurst&Company, Londra, 2001, s.9

¹³⁸ JELAVICH; Balkan Tarihi..., C:1, s.9

¹³⁹ SCHEVILL; A.g.e., s.30

Romalılar Balkanlar'da Illyricum, Dalmatia ve Pannonia eyaletlerini kurdular. Kurdukları garnizonlar ve yollar ağıyla gerek yarımada içi ulaşımı sağlayacak gerekse yarımadanın kaynaklarını Roma'ya aktaracak bir sistemi oluşturdular. Kereste, canlı hayvan, maden cevherleri ve diğer ürünler Roma'ya ihraç edilir hale geldi. Bunun sonucunda özellikle Adriyatik sahillerinde şehirleşme ve ticaret gelişmiştir.¹⁴⁰ İç kesimlerde de Romalılar tarafından yolları korumak üzere kurulan büyük garnizonlar ve koloniler zamanla önemli Balkan şehirlerini oluşturmuştur. Bunlar Edirne (Adrianople), Niğbolu (Nicopolis), Sofya (Serdica), Niş (Naissus) ve Belgrad (Singidunum) gibi, görüldüğü üzere ana yollar üzerindeki stratejik noktalarda yer alan şehirlerdir.¹⁴¹

Roma İmparatorluğu'nun sağladığı düzen ve istikrar, <Roma Barışı, Pax Romana> kavramını ortaya çıkarmıştır. Diğer yandan, Roma'nın düşmanlarına yönelik acımasız tutumu (örneğin Kartaca'nın yenilmesi ve halkının başına gelenler) büyük oranda gözden kaçmaktadır. Nitekim Tacitus'un <Romalılar bir çöl yaratıp onu barış olarak adlandırıyorlar> sözleri Roma Barışı'nın başka bir boyutunu ortaya koymaktadır.¹⁴² Lefter S. Stavrianos'a göre, Roma dönemi, Yunan toprakları açısından son derece olumsuz sonuçlar doğurmuştur.¹⁴³ Fakat geleneksel Avrupa yaklaşımında Roma İmparatorluğu'nun fetihleri sanki fethedilen bölgenin yerli halkına hiç zarar vermiyormuş gibi bir görüş hâkimdir. Hatta, bu fetihlere bir insani misyon da yüklenmiştir, o da Roma'nın <barbarları> medenileştirme misyonudur. Roma fetihleri bu şekilde yüceltilirken, örneğin Osmanlı fetihlerinin yarattığı <tahribat> bazen abartılı boyutlarda aktarılmaktadır. Aynı şekilde, Roma'nın fethettiği bölgelerdeki imar faaliyetleri geniş biçimde anlatılırken, Osmanlılar'ın bu faaliyetleri göz ardı edilmektedir. Bu tür bir yaklaşım, Ferdinand Schevill'in eserinde açıkça görülmektedir.¹⁴⁴ Andre

¹⁴⁰ GOLDSTEIN; A.g.e. ,s.11

¹⁴¹ STAVRIANOS; A.g.e. ,s.20

¹⁴² Norman DAVIES; Europe, A History, Pimlico, Londra, 1997, s.155

¹⁴³ STAVRIANOS; A.g.e., s.21

¹⁴⁴ SCHEVILL, A.g.e., s.30-35

Gerolymatos bu hususu vurgulamıştır. Yazara göre, Roma idaresi çok daha müspet bulunurken, Osmanlı idaresi bütünüyle menfi yönleriyle ele alınmaktadır, bunun nedenlerinden biri Osmanlılar'ın Romalılar gibi Batı medeniyetine ait olmamalarının ve yabancı olarak görülmeleri olduğu kadar, Roma idaresinin savaşlarını ve yaşanan zulümleri anlatan eserlerin az olmasıdır.¹⁴⁵ Aynı yazar bunun istisnası olarak Kartaca şehrine ve ahalisine yapılanlar olduğunu belirtmektedir. Nitekim M.Ö. 3. yüzyılda Kartaca fethedildikten sonra yağmalanmış, ahalisi esir edilmiş, bütün binalar yıkılmış ve taşları başka yerlere taşındıktan sonra, şehir çevresindeki arazide bir daha bitki yetişmesini engellemek için toprak tuzla kaplanmış ve böylece gelişmiş bir şehir haritadan silinmiştir.

Romalılar, İlliryalıların gösterdiği direnişi kırarak Balkanlar'da güvenlik ve istikrarın gelişmesini sağlamakla birlikte, Tuna Nehri'nin kuzeyinden gelen Daçyalıların saldırıları sebebiyle sıkıntılar yaşadılar. Tuna Nehri, onu takip eden kaleler ağıyla ve nehir üzerinde faaliyet gösteren donanma ile korunuyordu.¹⁴⁶ Ancak bu savunma tedbirleri her zaman yeterli olmuyordu. Daçyalıların kralı olan Burebista (M.Ö. 70-44) çeşitli kabileleri birleştirerek saldırılar düzenliyordu. M.S. 101 yılında Roma İmparatoru Trajan (M.S. 98-117) uzun süredir Tuna güneyindeki Roma topraklarını hedef alan saldırıların odağı haline gelen bu gücü ortadan kaldırmaya karar vermiştir. M.S. 106 yılında Kral Decebalus'un idaresindeki Daçyalılar yenilgiye uğratılmışlardır ve bölge bundan sonra doğrudan Roma yönetimi altına alınmıştır. Yeni fethedilen bu bölgeye de Romalı askerler, koloniciler ve yöneticiler yerleştirildi.¹⁴⁷ Ancak Tuna'nın kuzeyindeki Daçya eyaleti üzerindeki Roma hâkimiyeti zorlukla sağlanıyordu. İmparator Hadrian (117-138) bu bölgeden çekilmeyi ciddi olarak düşünmesine rağmen, o bölgeye yerleşmiş olan

¹⁴⁵ GEROLYMATOS; A.g.e., s. 71

¹⁴⁶ D.B. SADDINGTON; "Classes. The Evolution of the Roman Imperial Fleets", (Ed) Paul ERDKAMP; A Companion to the Roman Army, Blackwell Publishing, Oxford, 2007, (ss:201-217), s.214

¹⁴⁷ JELAVICH; Balkan Tarihi..., C:1, s.10

Romalı yerleşimcilerin varlığı sebebiyle bu fikrinden caymıştır.¹⁴⁸ 3.yüzyıl, bilhassa Balkanlar'ın doğu kısmı için bir anarşi dönemi olmuştur. Gotlar, Karadeniz kıyılarındaki Roma kolonilerine saldırmakla yetinmemiş, iç kesimlere de ilerleyerek Roma yerleşim birimlerini yağmalamıştır. Anarşi ortamını arttıran bir diğer unsur da, Gotların üzerine gönderilen Roma kuvvetlerinin komutanlarının ayaklanmaları ve taht üzerinde hak iddia etmeleri olmuştur. Dolayısıyla, Balkanlar'ın tümü olmasa da, önemli bir kısmı 5. yüzyıla kadar süren Got saldırıları ve isyanlar sebebiyle, istikrar ve güvelikten mahrum olmuştur.¹⁴⁹

Daçya eyaleti giderek savunulması daha zor bir bölge haline gelmiştir. İşte bu yüzden ki, İmparator Aurelian (270-275) bu eyaletten çekilerek daha kolay savunulabilir sınırlar oluşturulmasına karar vermiştir. Tuna Nehri'nin güneyinde kalan topraklardan oluşan Moesia eyaleti, Roma'nın bir parçası olarak kalmaya devam etmiştir.

293 yılından 305 yılına kadar, Roma İmparatorluğu İmparator Diocletian tarafından geliştirilen yeni bir idari sisteme dayanılarak yönetildi. <Tetrarchy>, yani <dörtlü yönetim> olarak bilinen bu sistem, imparatorluğun <Augustus> unvanına sahip iki imparator tarafından yönetilmesini öngörüyordu. Doğu'da görev yapan ve merkezi Nicomedia (İzmit) olan imparator, protokolde batıdakinden önde geliyordu. İki imparatorun da, kendilerine yardımcı olacak ve imparatorun ölümünde imparatorluk makamına gelecek <Caesar> unvanına sahip vekili olacaktı.¹⁵⁰ Bu sistemin ortaya çıkmasının ardındaki sebep, imparatorluğun giderek büyümesi ve tek merkezden yönetilmesinin giderek daha zor hale gelmesidir. 305 yılında doğu kısmının imparatoru olan Diocletian ve batıdaki imparator Maximian tahttan feragat ettiler. Yerlerine, doğuda Galerius, batıda ise Constantius geçti. Galerius, sezarlık makamına kuzeni Maximin'i getirmiştir. 306 yılında Constantius York yakınlarında

¹⁴⁸ STAVRIANOS; A.g.e., s.22

¹⁴⁹ FINE, The Early..., s.12

¹⁵⁰ Peter SARRIS; "The Eastern Roman Empire from Constantine to Heraclius (306-641)", Cyril MANGO; The Oxford History of Byzantium, Oxford University Press, Oxford, 2002, (ss.19-59), s.19

öldüğünde, sezar olan Severus'un tahta oturması icap ederken, Constantius'un Britanya'daki askeri güçleri, Constantius'un oğlu Constantine'i tahta çıkarmıştır. Diğer yandan Roma'daki askeri güçler de, önceki batı imparatoru Maximian'ın oğlu Maxentius'u imparator ilan etmiştir. Bunun üzerine Galerius, Severus'a verdiği desteği çekerek, kendi adamlarından olan Licinius'u batı imparatoru seçmiştir. Hıristiyan inancına mensup olanlara yönelik baskı ve takiplerin ortadan kalkması yönünde bir emirname yayınlayan Galerius, bundan bir süre sonra Nisan 311'de Sirmium (şimdiki Sremska Mitrovica) şehrinde ölmüştür. Galerius'un ölümü ile birlikte, taht mücadelesi daha da şiddetlenmiştir.¹⁵¹

28 Ekim 312 tarihinde, Roma'nın kuzeydoğusundaki Milvian Köprüsü yakınlarında, Constantine ve Maxentius'un orduları karşı karşıya gelmiş, Constantine savaşı kazanmıştır. Ölen Maxentius'un kafası kesilerek bir mızrağın ucuna takılmış ve galip imparatorun Roma'ya girişi esnasında taşınmıştır. Constantine, ilk kez Hıristiyanlı dinine olan desteğini kamuoyuna göstermiş ve daha sonraki yıllarda ortaya çıkan gelenek, onun bu zaferini savaştan kısa süre önce Hıristiyan olmasına bağlamıştır. Roma'da kaldığı iki buçuk ay boyunca Hıristiyanlık tarihi açısından önemli işler yapmıştır. İlk olarak, Hıristiyan bir imparatorun varlığı, büyük baskılara maruz kalmış olan Hıristiyanlar için bir dönüm noktası olmuştur ki, bundan sonra her ne kadar eski putperest (pagan) inanca devam eden büyük bir kitle varlığını sürdürse de, Hıristiyanlığın Avrupa kıtasındaki yayılımı hız kazanmıştır. Roma'da mevcut olan kiliselere bağlılarda bulunduğu gibi, yeni kiliselerin kurulması için de para ayırmıştır. Yeni seçilmiş olan Papa Melchiades'e Laterani ailesine ait olan sarayı hediye etmiştir ve burası takip eden bin yıl boyunca Papalık makamı olarak kullanılmıştır. Halen Roma'da şehrin ana kilisesi (katedral kilisesi) olarak hizmet veren St. John Lateran kilisesinin yapılmasını emretmiştir.¹⁵²

¹⁵¹ John Julius NORWICH; Byzantium, The Early Centuries, Penguin Books, Londra, 1990, s.37

¹⁵² NORWICH; Byzantium, The Early..., s.39-40

313 yılında Licinius Trakya'da Maximin'i yenerek imparatorluğun doğu kısmının idaresini ele geçirmiştir. Böylece Licinius ve Constantine dışında, imparatorluk tahtı için mücadele eden kimse kalmamıştı. Ancak 323 yılındadır ki, Constantin önce Edirne'de (Adrianopolis), bir yıl sonra da İzmit'te (Nicomedia) Licinius'u yenerek tek imparator olarak kalmış ve zaferini ilan etmiştir.¹⁵³ Böylece imparatorluğun doğu ve batı kısımları yeniden tek bir kişinin idaresi altına girmiştir.

Constantine'nin Hıristiyanlığı ne derece benimsediği tartışmalıdır. Genel kanı, yüzeysel bir şekilde Hıristiyan olduğu yönündedir. Constantine bir yandan kiliselere büyük bağışlar yaparken ve kendisini Hıristiyanlığın koruyucusu olarak gösterirken, 324 yılına kadar Roma sikkeleri hâlâ pagan inancındaki tanrı Sol Invictus (Yenilmez Güneş) betimlemesiyle basılıyordu. Diğer yandan, imparator vaftiz olmamıştı ve bunu sürekli erteliyordu ki, vaftizi ancak 357'de Nicea'da ölüm döşeğindeyken yapılmıştı. Burada Constantine'nin amacı, imparatorluk nüfusu içinde ve özellikle asilzadeler arasında sayısal olarak önemli bir yer tutan eski inanca mensup kişilerde bir dışlanmışlık hissi oluşmasını önlemektir.¹⁵⁴

Bu dönem Hıristiyanlık doktrininin henüz tam olarak oluşmadığı ve dinin temel konuları üzerinde yavaş yavaş anlaşmazlıkların baş gösterdiği bir dönemdi. Yerel din adamları, kendi öğretilerini geliştiriyor ve bunun doğru inanç olduğunu iddia ediyordu. Bunlardan en etkili olanı Alexandria (İskenderiye) şehrindeki Arius olmuştur. Bu tür öğretilerin bazıları, kilise otoriteleri tarafından <heretic- sapkın> ilan edilebildiği gibi, bu görüşleri destekleyenler de çeşitli yaptırımlara maruz kalabiliyordu. Arius, Hz. İsa'nın niteliği konusundaki farklı görüşleriyle dikkat çekmiş ve etrafına taraftar toplamayı başarmıştır. Arius'a göre, Hz. İsa, Tanrı'nın oğlu olsa da, Tanrı ile aynı düzeyde tümüyle bir ilahi yapıda değildi. Bu görüş yerel din adamları tarafından reddedilince, karışıklıklar çıkmıştı. Bu olaylara bir son vermek ve kilise içinde birliği sağlamak için Constantine, Hıristiyanlığın ilk ekümenik

¹⁵³ SARRIS; A.g.m., s.21

¹⁵⁴ NORWICH; Byzantium, The Early..., s.42

(Yun. Oikumenikos- evrensel, cihanşümul) konsilinin toplanmasına karar verdi. Roma imparatorlarının unvanlarından biri de <pontifex maximus> idi, yani imparatorlar aynı zamanda en yüksek düzeydeki din adamı, en yüksek dini otoriteydi. Hatta bazı törenlerde halkın imparatora da tapınması gerekiyordu. Putperestlik dönemindeki bu gelenek, Hıristiyanlık döneminde de bir süre daha devam etmiştir. Bu sıfatından kaynaklanan gücünü kullanan Constantine, yalnızca konsilin toplanmasına karar vermekle kalmamış, konsil esnasındaki tartışmaları bizzat yönetmiş ve kararlar üzerinde etkili olmuştur.

325 yılında Nicea'da toplanan konsile, Alexandria Patriği Alexandros ve Antioch (Antakya) Patriği Eustathios'un yanı sıra 318 piskopos katılmıştır. Batıdaki kiliselerden sadece 7 piskopos gelirken, Roma Piskoposu Sylvester konsile bizzat gelmeyerek, iki temsilcisini göndermekle yetinmiştir.¹⁵⁵ Constantine yönetiminde başlayan konsilde, Arius karşıtları çoğunluğu oluşturmuştur. Arius, yine de görüşlerini büyük büyük bir heyecanla açıklamış ve Hz. İsa'nın değişmez olduğu ya da günah işleyemeyeceği tezlerine karşı çıkmıştır. ¹⁵⁶ Başını Alexandrialı Athanasius'un çektiği hizip, Arius'un görüşlerini sert şekilde eleştirmiş, Hz. İsa'nın tam bir Tanrılık vasfına sahip olduğunu ve *Baba* ile birlikte ezeli olduğunu vurgulamıştır.¹⁵⁷ Konsildeki çoğunluk, *Baba ile Oğul*'un tözlerinin birliği öğretisinin (Yun. Homousion to Patri), yani Baba ile Oğul'un tümüyle tanrısal nitelikli olduğunun ilan edilmesinin taraftarıydı. Bu şekilde ortaya çıkan baskın görüş, <credo, İng. creed> karar bildirgesi şeklinde hazırlanmıştır. İmzaya açılan karar bildirgesi, Arius'u destekleyen piskoposlar tarafından protesto edildi. Constantine, konunun dini boyutundan ziyade, görüş birliğine varılamaması sonucunda kilise içinde ortaya çıkabilecek bölünmeyi engellemekle meşguldü. Muhaliflerin önemli bir kısmını ikna etmeyi başardığında, sadece 17 kişi muhalif tutumunu sürdürmekte ısrar ediyordu. Sürgün ve aforoz edilme

¹⁵⁵ G.T. BETTANY; Dünya Dinleri Ansiklopedisi, Çev: Ahmet AYDOĞAN, Say Yayınları, İstanbul, 2005, s. 807

¹⁵⁶ BETTANY; A.g.e., s.807

¹⁵⁷ Münir YILDIRIM; Yunanistan ve Ortodoks Kilisesi, Aziz Andaç Yayınları, Ankara, 2005, s.30

korkusu, bu sayıyı 2'ye düşürdü. Böylece konsil Arius'un görüşlerinin lanetlenmesi, yazdığı kitapların yakılması ve sürgün edilmesi kararıyla son buldu fakat tartışmalar bitmedi.¹⁵⁸ Konsilde ayrıca kiliselerin hiyerarşik statüsü de karara bağlanmıştır. Üç kilise, İskenderiye, Antakya ve Roma ekümenik olarak kabul edilmiştir. Ekümenik kilise olabilmenin koşulu, o kilisenin Hz. İsa'nın havarilerinden biri tarafından kurulmasıdır. Bunlara <apostolic kiliseler> de denir. Bu sırada imparatorluğun başkentindeki kilise henüz patriklik düzeyinde değildi ve başında bir piskopos vardı. Konsilin kararları, devlet yönetimi açısından olumsuz bir durum yaratacaktı: Devletin merkezi Constantinopolis idi, ancak dini otorite Roma başta olmak üzere diğer yerlerdeydi.¹⁵⁹ Dolayısıyla, bu konu müteakip konsillerde önemli bir yer işgal edecekti.

Constantine bundan sonra, Bosporus'un (İstanbul Boğazı) Avrupa topraklarında yer alan ve eski bir Yunan kolonisi olan Byzantium'a geldi. Byzantium'u imparatorluğunun yeni merkezi haline getirmeyi planlıyordu. Burada yeni başkentini kuruluşunu kutlamak için bir tören yapıldı. Constantine, batı surlarının denize ulaşacağı yerde ilk taşı bizzat yerleştirdi. Bu sırada filozof Sopater ve Praetostatus gibi kişiler de kendisine eşlik ediyorlardı ki, onların görevi kurulacak şehrin talihinin iyi olması için bazı büyüler yapmaktı.¹⁶⁰ Constantine, küçük bir ticaret kolonisini başkent olmaya yaraşır hale getirecek imar faaliyetlerine girişti. Constantin'in başkenti taşıma kararında, yeni başkentini coğrafi konumunun getirdiği avantajlar önemli bir rol oynadı. İlk olarak doğu toprakları, üzerinde yer alan şehirleri ve bu şehirlerde yaşayan tüccar ve zanaatkarları ile imparatorluk için geniş olanaklar sunuyordu.¹⁶¹ Yeni başkent Kuzey-güney ve doğu-batı arasındaki ticaret yollarının üzerinde yer alıyordu. Anadolu Yarımadası, Persler'in aralıklarla yaptığı saldırılar ve daha sonraki yüzyıllarda Müslüman Araplar'ın

¹⁵⁸ NORWICH; Byzantium, The Early..., s.55

¹⁵⁹ Uğur YILDIRIM; Keşiş Güç, Emperyalizmin Ortodoks Kartı, Otopsi Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2006, s.13

¹⁶⁰ DAVIES; A.g.e., s.206

¹⁶¹ STAVRIANOS; A.g.e., s.22

yapacağı saldırılar istisna olarak tutulursa, istilalardan etkilenmeyen bir bölgeydi. Bunun yanı sıra gerek sahip olduğu insan gücü ve gerekse halkın ve ordunun iaşesi için gerekli olan zahireyi üretme kabiliyetiyle, imparatorluğun kalbini teşkil edecek olan güç merkezini sağlayabilirdi.¹⁶²

İmar faaliyetleri tamamlandığında, Constantine 11 Mayıs 330'da başkentini büyük bir törenle açtı.¹⁶³ Şehre ne kadar Constantinopolis denilse de, esas ismi <Constantinopolis Nova Roma> yani, <Yeni Roma> idi. İmparatorluğun eski başkenti Roma şehri gibi 7 tepe üzerine kurulmuş olan başkent, görkemli kamu binalarıyla da eski başkentten geri kalmıyordu. Sağlam surlarıyla, 1204 yılındaki IV. Haçlı Seferi ve Fatih Sultan Mehmed'in kuşatmaları dışında, pek çok saldırıya direnmeyi başarmıştır.

İmparator, yeni başkentini mamur bir hale getirmek için çeşitli yöntemler kullandı. Roma'nın sahip olduğu imtiyazları tanımakla işe başladı. Etkili aileleri yeni başkente çekebilmek için, bu ailelere üzerlerine görkemli evlerini yapabilecekleri araziler bağışlandı.¹⁶⁴ Yakın bölgelerde yer alan şehirlerden ahaliyi zorunlu iskâna tabi tuttu. Artmakta olan nüfusuyla yeni başkentinde kıtlık ve açlık gibi sorunların yaşanmasını engellemek ve buraya yerleşmeyi cazip hale getirmek amacıyla, Mısır, Suriye ve Anadolu'nun zengin zahire potansiyelinden faydalanarak, halka karşılıksız olarak ekmek dağıtılmasını sağladı.¹⁶⁵ Böylece, kurduğu Senato'da yer edinecek olan seçkin aileler ve bürokratik kademeleri oluşturan memurların yanı sıra, tüccar ve zanaatkârlarla ve şehrin diğer işlerini görececek ahaliyle, büyük bir şehir doğdu.

¹⁶² FINE; The Early..., s.15

¹⁶³ Georg OSTROGORSKY; Bizans Devleti Tarihi, Çev: Fikret İŞILTAN, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2006, s.41

¹⁶⁴ SARRIS; A.g.m. , s.24

¹⁶⁵ DAVIES; A.g.e. , s.208

5.BİZANS İMPARATORLUĞU DÖNEMİNDE BALKANLAR

Bizans İmparatorluğu kavramı, daha sonraki dönemlerde (özellikle Rönesans döneminde) tarihçiler tarafından verilen ve Constantinopolis merkezli imparatorluğu nitellemek için kullanılan bir kavramdır. Gerçekte, hem kendilerini Roma İmparatoru olarak gören imparatorlarının ve kendilerini Romalı olarak gören ahalsinin gözünde, bu imparatorluk Roma İmparatorluğu'ndan başka bir şey değildi. Fakat imparatorluğun ağırlık merkezinin doğuya doğru kayması, kaçınılmaz olarak imparatorluğun Latin temelli kültürünün, başta Yunan kültürü olmak üzere diğer kültürler ile harmanlanması ve ortaya yeni bir sentezin çıkması ile neticelenmiştir. Elbette bu sentezin oluşması yüzlerce yıllık bir süreci gerektirmiştir. Bu kültürel karışımda, sanatı, düşünce hayatını, mimariyi ve edebiyatı da derinden etkileyen Hıristiyanlık da çok büyük bir rol oynamıştır. Her ne kadar Senato gibi bazı Roma müesseseleri varlıklarını sürdürseler de, zaman içinde eski önemlerini ve imparatorun yetkilerini sınırlayabilecek bir unsur olma vasfını kaybetmişlerdir. İmparatorluğun ilk dönemlerinde imparatorlar Kilise müessesesi üzerinde tam bir hâkimiyet kurmuş olsalar da, Orta Çağ içinde Kilise; hem imparatorun gücünü göreceli olarak da olsa kısıtlayabilme kabiliyetine sahip bir unsur olarak, hem de imparatorla çok yakın bir işbirliği ve ittifak ilişkisi içinde, ortak hedeflere yönelik faaliyet gösteren bir müessese haline gelerek paradoksal denilebilecek bir rol üstlenmiştir. Bu yakın işbirliği, hiç şüphesiz Kilise'yi bir müessese olarak imparatorların vesayeti altına sokmuştur. Georg Ostrogorsky hem imparatorun rolünü hem de devletin ve kültürün geçirdiği dönüşümü sarih şekilde ifade etmiştir:

“İmparator sadece ordunun başkumandanı, en yüksek hâkim ve yegâne kanun koyucu olmakla kalmaz; o aynı zamanda Kilise'nin ve doğru inancın koruyucusudur. O, Tanrı'nın seçtiği kişidir ve bu sıfatla sadece hâkim ve efendi değil, aynı zamanda Tanrı'nın kendisine emanet ettiği Hıristiyan devletinin yaşayan sembolüdür... Antik devrin iki zıt kutbu ve aynı zamanda iki doruğu olan Greklik ve Romalılık Bizans toprağında bir bütün olarak birleşirler, gelişirler ve bunların en yüksek tesir araçları

*olan Roma devlet müessesesi ve Grek kültürü yeni bir hayat sentezi halinde bir araya gelip, eski devlet ile eski kültürün en kuvvetli düşmanları olarak görmüş oldukları Hıristiyanlık ile bir daha çözülemez bir şekilde birleşirler.*¹⁶⁶

İsmi bir yakıştırmadan ibaret olan Bizans'ın tarihini hangi seneden başlatmak gerektiği konusu da Bizantinistler arasında süre giden bir tartışmadır. Bizans İmparatorluğu'nun başlangıcı Constantine'nin başkentini kendi adıyla anılan yeni kurduğu şehre taşıdığı 330 yılı kabul edilebileceği gibi, imparatorluğun idaresinin ikiye bölündüğü 395 yılı da kabul edilebilir.¹⁶⁷ Her ne kadar imparatorluğun başkenti Roma'dan Yeni Roma'ya naklolunsa da, bu dönemde imparatorluk halen Avrupa'nın çok büyük bir kısmına sahipti. Fakat imparatorluğun ağırlık merkezi, müteakip dönemlerdeki dış gelişmeler sebebiyle giderek Anadolu ve Balkan Yarımadaı eksenine kayacaktır.

5.1. İlk Dönem Bizans İmparatorluğu'nda Siyasi Gelişmeler

Constantine'nin 337 yılındaki ölümü, yeni taht kavgaları ortaya çıkardı. Constantine, ölümünün ardından imparatorluğun üç oğlu (II. Constantine, II. Constantius ve Constans) tarafından bölünerek, üvey annesi Theodora'nın torunları tarafından yönetilmesini istemiş gibi gözükmektedir. Ölümünden 3 ay sonra Eylül 337'de oğulları kendilerini <Augusti> ilan ettiler. Diğer yandan başkentteki askeri güçler ayaklanarak, Constantine'nin oğulları dışında kimse tarafından yönetilmek istemediklerini bildirdiler. Bunu müteakip, Theodora'nın torunları ve onların destekçileri katledilmiştir. Daha sonra, Constantine'nin oğulları Balkanlar'daki Pannonia'da buluşarak imparatorluğun taksimini gerçekleştirdiler. Constantius, Trakya ile birlikte doğu eyaletlerini alırken, Constans İtalya ve Afrika eyaletleri ile Balkanlar'da geri kalan toprakları aldı.

¹⁶⁶ OSTROGORSKY; A.g.e., s.28-29

¹⁶⁷ Dönemselleştirme konusundaki tartışmalar için bilhassa bkz: CAMERON; The Byzantines, s.5-6

Diğerlerinin büyüğü olan fakat büyük ihtimalle gayrimeşru olan Constantine ise Britanya, Galya ve İspanya'yı almıştır. Fakat bu paylaşımdan memnun kalmayan II. Constantine, İtalya'ya 340 yılında bir sefer düzenlemişse de, bu onun Aquilea yakınlarında ölümüne ve sahip olduğu eyaletlerin kardeşi Constans'a geçmesine neden oldu.¹⁶⁸

Dini inanç konusundaki farklı görüşler, şimdi imparatorlar arasında da kendisini göstermeye başlamıştı. Devlet ve Kilise'nin iç içe geçmiş yapısı, dini konuları hızlı bir şekilde siyasi konular haline getiriyordu. Kilise içinde hizipler doğduğu gibi, benzer durum kamuoyu ve devlet idaresi içinde de yaşanıyordu. İmparatorun dini hiziplerden birini desteklemesi durumunda Kilise içinde zafer kazanan hizip; devlet imkânlarını da kullanarak, diğer hizip üzerinde önemli bir baskı yaratıyor, sürgün ve din adamlığından çıkarma gibi cezalar veriyordu. İmparator değişikliği ile din siyasetinin değişmesi ya da mevcut imparatorun mağluplar etrafında toplanan muhalefetten çekinerek uzlaşma çabaları içine girdiği dönemlerde, mağlupların tekrar eski konumlarına getirilmesi (iade-i itibar) ya da üstünlük kurması, bu kez diğer hizbin sıkıntı yaşamamasına neden oluyordu. Neticede, farklı hizipler arasında imparatorların uzlaştırma girişimi, bir kısır döngü şeklinde bölünmeyi artırıyor, intikam hislerini körüklüyordu. Dini konulardaki bölünmenin imparatorlar arasında ortaya çıkışı, Arius'un doktrininden kaynaklandı. Diğer iki imparator İznik Konsili kararlarını desteklerken, doğu kısmını yöneten Constantius, Aryanizm taraftarıydı. Constantinos öldüğü için, 340 yılının sonbaharında Serdica'da (Sofya) yapılan buluşmaya geri kalan iki imparator katıldılar. Bu görüşmeden de hizipler arası barış çıkmadı. Büyük batı eyaletlerine sahip olan genç Constans'ın gücü, Constantius'u uzlaşmaya ve kovulmuş olan piskoposları makamlarına iadeye mecbur etti. Siyasi olarak mağlup olan Aryaniler, bunun sonucunda ikiye bölündü. Kendilerine <semiarianist> denen hizip, Baba ile Oğul arasında mahiyet aynılığı olmasa da mahiyet benzerliği olduğunu kabul ederken, diğer grup eski inançlarında ısrar ederek, Baba ile Oğul'un mahiyet bakımından tamamen birbirinden ayrı

¹⁶⁸ SARRIS; A.g.m., s.26

olduğuna inanmaya devam etti. Aryanilerin mağlup olması, 350'de Constans'ın ölümünün ardından Constantius'un tek imparator olarak kalmasına değin (351) sürdü. Bundan sonra Aryaniler üstün konuma geçti.¹⁶⁹

Böylece, imparatorluğun batı kısmı 17 yaşındaki Constans'ın idaresine girmişti. Ren ve Tuna Nehirleri üzerinde yer alan savunma hattı boyunca tedbirler alarak barbar saldırılarını önlemek onun sorumluluğuyken, zevk-ü sefaya dalarak bunu ihmal etmiş ve bunun sonucunda emrindeki askeri kuvvetler isyan noktasına gelmiştir. 18 Ocak 350 tarihinde, Constans avlanmaya gittiğinde, Augustodunum'da verilen bir ziyafet esnasında, Magnentius adlı bir pagan subay askerler tarafından imparator ilan edilmiştir. Bunu duyan Constans kaçmaya çalışırken yakalanmış ve öldürülmüştür.¹⁷⁰

351 yılında, Constantius batıda kendisini imparator ilan eden ve kardeşini öldüren Magnentius'a karşı harekete geçti. Önce Balkanlar'da, sonra İtalya'da ve en sonunda da Galya'da Magnentius'u yenerek bu tehdidi bertaraf etti. Fakat Constantius'un batıda bulunması, Pers saldırılarının yönelebileceği doğu kısmının savunmasını zayıflatıyordu. Constantius, çocuğu bulunmadığı için, akrabalarından olan ve 337'deki katliamdan kurtulan Gaellus'u 351 yılında Caesar ilan etti. Gaellus'un halka çektiği eziyetlerin yarattığı büyük rahatsızlık sonucunda 354 yılında onu idam ettirdi. 355 yılında kendisi Tuna havzasında bir sefere çıkarken, Gaellus'un üvey kardeşi Julian'ı bu makama getirdi.¹⁷¹

Genç ve tecrübesiz olan Julian, Constantius için bir tehdit olmaktan uzaktı. Ancak, Julian batıda hızlı bir şekilde otoritesini kabul ettirmeyi başarırken, Franklar'a karşı kazandığı askeri zaferler de itibarını arttırdı. 359 yılında Pers İmparatoru Şapur, Constantius'a bir mektup gönderdi ve bu mektubunda Makedonya bölgesinin atalarına ait olduğunu, bu topraklara karşılık istediği Mezopotamya toprakları kendisine verilmez ise, kış biter bitmez sefere çıkacağını bildiriyordu. Bu tehdit karşısında, Constantius

¹⁶⁹ OSTROGORSKY; A.g.e., s.45

¹⁷⁰ NORWICH; Byzantium, The Early..., s.82

¹⁷¹ SARRIS; A.g.m., s.27

Galya'da bulunan Julian'ın kuvvetlerinden çok büyük bir miktarının doğuya gönderilmesini emretti. ¹⁷² Bu durum, batıdaki askerler arasında isyana yol açtı ve askerler Julian'ı imparator ilan etti. 361 yılında, Julian ordusuyla birlikte doğuya yöneldi. Bunun üzerine Antioch'dan çekilen Constantinus, Cilicia'da (Kilikya) humma sonucunda öldü. Julian böylece 18 ay sürecek olan saltanatına başladı. ¹⁷³

Julian'ın saltanatı, kısa da olsa dini gelişmeler bakımından önemlidir. Julian'ın lakabı <apostate>, yani <dinden dönen> idi. Bir Hıristiyan olarak yetiştirilmiş olsa da, iktidara gelince selefleri tarafından Kilise'ye tanınan ayrıcalıkları kaldırdı ve kendisi de eski dine dönerek pagan inancını açığa çıkardı. Paganlar, başta Roma olmak üzere imparatorluğun batı kesimlerinde halen geniş bir kitleyi oluşturuyordu. Üstüne üstlük, Bizans ordusunda paralı asker olarak hizmet veren ve sayıları yüksek olan <barbarlar> da pagan idi. ¹⁷⁴

362 yılının yaz aylarında, Perslere yönelik başlatacağı seferin hazırlıklarını yapmak için Antioch'a geldi. Hıristiyan kilise teşkilatını örnek alarak, paganist temeller üzerinde yeni bir din teşkilatı kurulması için çaba sarf etti. Farklı yerlerdeki tapınaklara giderek kurban törenlerini bizzat kendisi yönetti ve bu yüzden kendisine <kasap> lakabı verildi. ¹⁷⁵ Özellikle Hıristiyan kesimlerde kendisine karşı gelişen muhalefeti etkisiz kılmak ve kendisine destek sağlamak üzere, Yunan dünyasının düşmanı olarak kabul edilen Persler'e savaş ilan etti. İlk başlarda zaferler kazandı ve bundan cesaret alarak Pers topraklarında ilerleme kararı aldı. Bu hatası sonucunda, zaten yürüyüş sebebiyle yorgun olan ordusu bir yandan da Perslerin kurdukları bir yandan da Perslerin kurdukları pusularda zayıfladı ve askerinin maneviyatı sarsıldı. 26 Haziran 363'te yine böyle bir baskın esnasında bir mızrak darbesiyle yaralandı ve götürüldüğü çadırında öldü. Ölümüyle ilgili olarak

¹⁷² NORWICH; Byzantium, The Early..., s.86-87

¹⁷³ SARRIS; A.g.m., s.28

¹⁷⁴ OSTROGORSKY; A.g.e., s.46

¹⁷⁵ NORWICH; Byzantium, The Early..., s.94

kendi ordusundaki Hıristiyan askerler tarafından öldürüldüğü de bir rivayet olarak yayılmıştır.¹⁷⁶

Julian son pagan imparator olarak öldükten sonra, gelen imparatorlar Hıristiyanlığı benimseyen ve yayma amacını güden kişiler olacaktır. Her ne kadar dini kavga ve tartışmalar imparatorluğun kaderine silinemez bir damga vursa da, Bizans'ın Hıristiyan karakteri değişmeyecektir. Bu durum, hiç kuşkusuz Hıristiyanlığı genellikle Bizanslı misyonerler aracılığıyla öğrenecek olan Balkan milletlerinin de (Sırp'lar ve Bulgarlar başta olmak üzere) kaderini şekillendirecektir.

Julian'ın ardında bir çocuk bırakmadan ölmesi üzerine, ordu önce bir pagan olan Salutius Secundus'u imparator ilan etmeye kalkışsa da, onun kabul etmemesi üzerine bir Hıristiyan olan imparatorluk muhafız kuvvetleri komutanı Jovian'ı imparator ilan etmiştir.¹⁷⁷ İmparatorluk makamını, geri çekilen ordusuyla birlikte Constantinopolis önlerine geldiğinde öldüğü için çok kısa bir süre için doldurmuştur fakat Perslerle doğudaki pek çok toprağın elden çıkmasını içeren bir antlaşma yapmıştır.¹⁷⁸ Jovian'ın ölümüyle, 364 yılında bir general olan Valentinian, imparator ilan edilmiş, daha sonra kardeşi Valens'i doğu imparatoru olarak bırakıp, kendisi barbarların saldırılarına sahne olan Ren Nehri civarına yönelmiş ve burada önemli askeri başarılar kazanmıştır.¹⁷⁹

Valentinian'ın ölümünden sonra, ardında bıraktığı 16 yaşındaki oğlu Gratian imparator ilan edilmişse de, 4 yaşındaki diğer oğlu II. Valentinian Tuna garnizonlarındaki birlikler tarafından imparator ilan edilmiştir. 383 yılında Gratian'ın ordusunda görevli bir general olan Magnus Maximus isyan etmiş ve Gratian İtalya dışındaki bölgelerde otoritesini kaybetmiştir. 379 yılında, Gotlarla yaptığı savaşta ölen doğu imparatoru Valens'in yerine geçen I. Theodosius, bu olaylar üzerine 388 yılında sefere çıkmış ve Maximus'u

¹⁷⁶ SARRIS; A.g.m., s.30-31

¹⁷⁷ NORWICH; Byzantium, The Early..., s.101

¹⁷⁸ OSTROGORSKY; A.g.e., s.47

¹⁷⁹ SARRIS; A.g.m., s.32

yenerek idam etmiştir. 392 yılında II. Valentinian intihar ettiğinde, Theodosius tek imparator olarak kalmıştır. O da 395 yılında öldüğünde imparatorluğunu oğulları arasında paylaşmıştı. Honorius Batı, Arcadius ise Doğu imparatoru olmuştur.¹⁸⁰ Bu tarih imparatorluğun geçmiştekilere göre daha kesin bir şekilde ikiye bölündüğü tarihtir ki, bu tarih de Bizans İmparatorluğu'nun başlangıç tarihi olarak kabul edilebilmektedir.

5.2. Kavimler Göçü ve Avrupa Hunları Döneminde Balkanlar

Din kavgaları, Bizans siyasal yaşamında yüzlerce yıl boyunca varlığını sürdürdü. Theodosius'un ölümünden sonra, Bizans bunlara ilaveten yeni bir sorunla daha karşı karşıya kaldı. Dönemin yazarlarının ortak bir isimlendirmeye <barbarlar> olarak adlandırdıkları Germen, Got ve Hun saldırıyla başlayan ve din kavgaları gibi etkileri uzun yüzyıllar sürecek olan, hem imparatorluğun, hem Avrupa kıtasının hem de Balkanlar'ın kaderini belirleyecek büyük bir hadise meydana geldi: Kavimler Göçü. Auguste Bailly'nin ifadesi ile Bizans İmparatorluğu çifte kaderine boyun eğmiştir: Barbarlarla boğuşurken, din kavgaları ile parçalanmak...¹⁸¹

Kavimler Göçü, Hunlar tarafından tetiklenen bir zincirleme reaksiyon gibi, çok mühim tesirler yaratmıştır. Hunlar, Karadeniz'in kuzey bölgelerine ve Balkanlar'a gelen son Türk kavmi olmayacaktır. William H. McNeill, Avrasya bozkırlarının göçebe halklarının yayılmaları noktasında, "*Avrasya bozkırlarının göçebe halkları, çatlak bir kap içindeki gaz moleküllerine benzetilebilir. Herhangi bir noktaya yapılan baskı her yana hızla yayılır*"¹⁸² diyerek, yayılmayı izah etmektedir. Bu tür yayılmalar, Balkanlar'ın sonraki

¹⁸⁰ SARRIS; A.g.m., s.34

¹⁸¹ Auguste BAILLY; Bizans İmparatorluğu Tarihi, Çev:Haluk ŞAMAN, Nokta Kitap, İstanbul, 2006, s.16

¹⁸² William H. McNEILL; Dünya Tarihi, Çev: Alaeddin ŞENEL, İmge Kitabevi, 12. Baskı, Ankara, 2007, s.283

yüzyıllarında şekillendirici etkiler yaratmış olduğundan, Türk kavimlerinin siyasi ve askeri temayülleri hususunda bazı tespitlerde bulunulması yerinde olacaktır.

Bunlardan en önemlisi, devlet ve imparatorluk kurmak hususunda gösterdikleri başarıdır. Bu Türk kavimlerinin önemli bir kısmının göçebe veya yarı-göçebe olması, bunlarda siyasi teşkilatlanma düzeyinin düşük olduğu gibi iddiaların ortaya atılmasına neden olduysa da, göçebelik bilakis devletleşme ve merkezi otorite tesis etme temayülünü kuvvetlendiren bir unsur olmuştur. Laszlo Rasonyi, göçebelik ve devlet kurma yeteneği arasındaki ilişkiyi şu şekilde açıklar:

“Devlet kurma yeteneğinin neden yalnız Ural-Altaylı kavimlere ilişkin olduğu sorulursa bunun cevabı basittir. Ural-Altaylı kavimlerin söylenen iki başarısı arasında bir bağlantı olması gerekir. Büyük sürülerin yönetimi ve bakımı, geniş alanlarda sürekli dolaşma, otlak ve mülk hukuku bakımından kaçınılması olanaksız çatışmalar, oymak örgütleri, hayvan yetiştirici göçebelikle ilgili her şey birbiri ile sıkı sıkıya bağlıdır. Bunun doğal sonucu olarak görüş ufku genişler, cesaret, oymağa bağlılık bilinci, hükmetme gururu, örgütçülük yeteneği, özetle devlet kurmak için bütün nitelikler gelişir. Bu ruhsal yetenek ve beceri ile yetişen insanlar, çiftçi kavimleri yendikten sonra, sürülerini barındırma olanaklarına da sahip doğuştan egemen öge ve devlet kurucu olurlar.”¹⁸³

Jean-Paul Roux ise, Türk imparatorluklarının bazı özelliklerini şöyle belirtir:

“Türklerde imparatorluk kurma eğilimi vardır. Türkler sözcüğün tam anlamıyla yeryüzünün hükümdarlarıdır. Kurdukları ve hiç biri birbirine benzemeyen imparatorluklar iki bin yıl boyunca bazı temel özellikler taşımaktadır. Bu imparatorluklar birer halk mozaığıydı: Türkler bu imparatorluklarda halkları uyum içinde bir arada yaşatmaya çalışıyor,

¹⁸³ Laszlo RASONYI; Tarihte Türklük, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2007, s.19

*onlara güçlü bir biçimde merkezileştirilmiş ve despotik bir iktidarın yönetimi altında kimliklerini, dillerini, kültürlerini, dinlerini hatta çoğunlukla liderlerini muhafaza etme hakkını da tanıyorlardı.*¹⁸⁴

Gerçekten, Balkanlar'da Bulgarlar ve Mısır ile Suriye'de Memlûklar dikkate alındığında, askeri bir zümre olarak gelen ve hâkim unsur olan bazı Türk grupların, kendilerinden çok farklı bir tebaa üzerinde hâkimiyet tesis ettikleri gözükmemektedir. Selçuklu İmparatorluğu ve Osmanlı İmparatorluğu da aynı şekilde farklı dinleri ve kültürleri bünyelerinde barındırabilmiştir. Bu anlamda, nüfuslarının neredeyse tamamının Hıristiyanlardan oluştuğu Avrupa imparatorluklarından dinsel bütünlük anlamında ayrılırlar.

Türk devlet gelenekleri yüzyıllar sonrasında kurulacak devletlerde de belirleyici olmuştur. Hunlar, ülkeyi sağ ve sol olarak iki kısma ayırmaları ve askeri güçlerini onluk sisteme göre düzenlemeleri ile daha sonraki Türk-Moğol devletlerine örnek teşkil etmiştir.¹⁸⁵

Türk topluluklarının dilleri alanında da kısaca bilgi vermek gerekmektedir çünkü Balkanlar'dan Çin'e uzanan bölgedeki topluluklar arasındaki ortak unsurlardan birini teşkil etmektedir. Türkçe, uzun yıllar boyunca Ural-Altay dil ailesinin bir unsuru olarak kabul edilmiştir. Bu dil ailesinin özelliği kelimenin başına ya da ortasına herhangi bir ek gelmemesidir ve bu yüzden <sondan eklemeli diller> ya da <bitişmeli> diller olarak da bilinmektedir. Dolayısıyla bir kelimenin köküne getirilen eklerle kelime farklı anlamlar kazanabilmektedir. Bu özelliğiyle, bu dil ailesine mensup olan diller, Hint-Avrupa ve Sami (Arapça ve İbranice) dillerinden büyük farklılık gösterirler. Örneğin, Türkçe'de <Türkleştiremediklerimizden misiniz?> sorusu, Fransızca'da <Êtes-vous de ceux que nous n'avons pas pu turquiser?> haline gelir ki, bundan ötürü Moliere Kibarlık Budalası isimli eserinde <Şu Türkçe ne hayran kalınacak bir dil!> der ve devam eder, <az

¹⁸⁴ Jean-Paul ROUX; Türklerin Tarihi, Pasifik'ten Akdeniz'e 2000 Yıl, Çev:Aykut KAZANCIGİL- Lale Arslan-ÖZCAN, Kabcacı Yayınevi, İstanbul, 2007, s.41-42

¹⁸⁵ Carter V. FINDLEY; Dünya Tarihinde Türkler, Çev: Ayşen ANADOL, Kitap Yayınevi, 2. Baskı, İstanbul, 2008, s.45

sözcükle çok şey söyler.>¹⁸⁶ Kelimeler, köke getirilen son ek vasıtasıyla yeni anlamlara kavuşur. <As-mak> fiilinin kökünden <as-ku>, <biç-mek> kökünden <biç-gü> (bıçak anlamında), <aç-mak> kökünden <aç-ku> (anahtar), <biti> (yazmak) kökünden <bitigü> (mürekkep), <süpür-mek> kökünden <süpür-gü> (süpürge) kelimeleri türetilebilir.¹⁸⁷

Günümüzde bu dil ailesi, aralarında önemli benzerlikle olsa da, birbirinden ayrı olarak incelenir: Ural ya da Fin-Uygur Dilleri (Fince, Estonca, Macarca) ve Altay Dilleri (Türkçe ve Moğolca). Altay grubuna dâhil olan Mançu-Tunguz dili, bazı görüşlere göre Kore dilinin önemli unsurlarını barındırmasının yanı sıra, Japonca'yı oluşturan alt-tabakalardan biridir.¹⁸⁸ Ural ve Altay dilleri birbirlerinden ayrı olarak incelenseler de, bu diller de birbirinden alınmış kelimeler vardır: Örneğin Macarca <nyâl> (salya), Estonca <nölg>, Türkçe <ñal>(yâş), Çuvaşça <sol>, Moğolca <nil-bu> (tükürük), <nis-bu-sun> (yaş), Tunguzca <ñala-kça>, <ña-la-klja> (ıslak), <nol> (terlemek, çürümek), <nohun> (ter) gibi. Kore dilinde Türkçe'nin ŞAZ lehçelerindeki <ağız>, <başmak>, <iş> ve <aş> kelimeleri, LİR lehçelerindeki (İdil Türkçesi) halleriyle <aguri>, <balmaq>, <il> ve <al> şeklinde muhafaza edilmiştir. <Üst düzey idareci> anlamında bir Türkçe kelime olan <jupan> kelimesi (Avarlar ile ilgili kısımda değinileceği gibi bu kelime daha sonra Avarlar'dan Hırvatlara <zhupan> şeklinde geçmiştir), Uygurca'da bu anlamını yitirerek <çupan> şeklinde ve <köy kâhyası> manasında kullanılırken, Kore dilinde <hükümdarın başkâtibi> gibi bir manaya gelir. Türkçe'de <yarım> anlamında kullanılan <buçuk> kelimesi, <pçok> şeklinde, <tuz> kelimesi ise <su kumu, yani sudan çıkarılan kum> anlamında <sokom> şeklinde, <kağan>, <han> kelimeleri <ke-kwan> ve <kan>, <tarhan> kelimesi <tar-kwan>, dini ve

¹⁸⁶ ROUX; A.g.e., s.36

¹⁸⁷ István VÂSÂRY; "Two Old-Turkic Loan Words in Hungarian", ,(Ed) Gy. Kaldy-NAGY, Hungaro-Turcica, Studies in Honour of Julius Nemeth, Lorand Eötvös University, Budapest, 1976, (ss:239-247), s.241

¹⁸⁸ Peter B. GOLDEN; Türk Halkları Tarihine Giriş, Ortaçağ ve Erken Yeniçağ'da Avrasya ve Ortadoğu'da Etnik Yapı ve Devlet Oluşumu, Çev: Osman KARATAY, 2. Baskı, Karam Yayınları, Çorum, 2006, s. 20-21

manevi rehber manasındaki <kam> (şaman) ise aynen <kam> şeklinde muhafaza edilmiştir.¹⁸⁹ <Jupan> kelimesi gibi, <eyalet yöneticisi, vali> anlamlarına gelen <ban> kelimesi de Hırvat topraklarında uzun süre kullanılmıştır ki bu kelime de, Avarca <bagan>, Göktürkler'de <bağa>, Bulgarca <bağan> şeklinde geçer. Dalmacıya'da geçen eski adlar arasında yer alan <mergen>, Türkler'de ve Moğollar'da <yaycı> anlamına gelir ki, kişi adı olarak XI. ve XII. yüzyıla kadar Hırvatlar tarafından da kullanılmıştır.¹⁹⁰

Geniş bir sahada konuşulan Türkçe, doğal olarak bölgeden bölgeye bazı farklılıklar göstermektedir. Dilbilimciler, Türkçe'nin lehçelerini gösterdikleri fonetik özelliklere göre sınıflandırmışlardır. Bu sınıflandırmalardan biri ŞAZ ve LİR lehçeleri olarak bilinir. LİR lehçesine en iyi örnek Çuvaşça'dır. <ş-a-z> harfleri yerine bazı kelimelerde aynı sırayla <ı-i-r> harfleri kullanılır. <Süz> fiili <Sür> şeklinde, <Oğuz> kelimesi <Oğur> şeklinde kullanılır. Yine Çuvaş ve Yakut lehçelerinde <y> harfi <s> harfine dönüşebilmektedir. Göktürkler'de <yiti>, Anadolu Türkçesi'nde <yedi> kelimesi, Çuvaşça'da <sittse> ve Yakutça'da <sette> kelimelerine dönüşür.¹⁹¹ Eski Bulgarca da ikinci grupta yer alır. Eski Türkçe'de <rüzgâr> anlamına gelen <yel> kelimesi, Macarca <szél>, Eski Bulgarca'da <sél>, Çuvaşça'da <şil>, Eski Türkçe'de <terzi> anlamına gelen <yevci> kelimesi Macarca'da <szücs>, Eski Bulgarca'da <şeüçi>, Çuvaşça'da <şévésé> şeklindedir. <Yüzük> kelimesi Macarca'da <gyürü>, Eski Bulgarca'da <yürüg> biçimindedir.¹⁹² Örneğin Macarca'da bulunan en eski Türkçe kelimeler de Çuvaş lehçesinde olan kelimelerdir ve <r-z> değişiminde Çuvaşça ile aynı özelliği gösterirler. (Anadolu Türkçesi'nde <öküz>, Macarca ve Çuvaş

¹⁸⁹ Zeki Velidî TOGAN; Umumi Türk Tarihi'ne Giriş, Enderun Kitabevi, 3. Baskı, İstanbul, 1981, s.15-16

¹⁹⁰ RASONYI; Tarihte..., s.125

¹⁹¹ RASONYI; Tarihte..., s.31

¹⁹² A. Rôna-TAS; "Some Volga Bulgarian Words in the Volga Kipchak Languages",(Ed) Gy. Kaldy-NAGY, Hungaro-Turcica, Studies in Honour of Julius Nemeth, Lorand Eötvös University, Budapest, 1976, (ss:169-175), s.169-170

Türkçesi'nde <ökör>)¹⁹³ Türk-Altay dil ailesinin kuzey dillerinde <-t> çoğul eki olarak kullanılmıştır. Bugün de Fince ve Moğolca'da halen kullanılmaktadır ve Eski Türkçe'de de bazı izleri kalmıştır. Diğer yandan, çoğul eki olarak <-k> ekinin kullanıldığı durumlar daha fazladır. Türkçe'de vücudun uzuvları genellikle bu ekle biter: <ayak, kulak, bacak, yanak, dudak>. Birinci çoğul şahıs için de bu ek kullanılır, <gel-di-k>, <biz-ik> (biz-iz), <ise-k> (Örneğin: <Bunun sorumlusu biz isek..>) Aynı şekilde, Macarca'da da çoğul eki <-k>'dir.¹⁹⁴ Macarlar uzunca bir süre Türk kavimleriyle birlikte yaşadıkları için pek çok bakımdan onlardan etkilenmişlerdir. Macarlar'ın bugünkü Macaristan topraklarına gelmeden önce uzun bir süre Hazarlar'ın idaresinde Karadeniz çevresinde yaşadıkları da bilinmektedir. Macar Türkolog Lajos Ligeti, Macar tarihinin araştırılmasında Orta Asya'nın önemini şu şekilde belirtir:

*“Macarlığın öteki, Hıristiyanlıktan önceki paganlıkla geçen bin yılı, alan bakımından değilse bile, tarihsel ve uygarlık bağları bakımından Orta Asya'dan ayrılamaz. Bu ise Avrupa uygarlığı için Hellas ve Roma ne ise, Orta Asya'nın da eski Macar tarihi için onu taşıdığını gösterir.”*¹⁹⁵

M.S. I. Yüzyıl, Hun Devleti'nin iç çatışmalar sonucu parçalandığı dönemdir. Bu durumdan istifade eden Çin, bazı boylara hâkimiyetini kabul ettirmeyi başarmıştır. Çin hâkimiyetine girmek istemeyen diğer bir grup, savaşa savaşa batı yönünde ilerlemeye başladı ve Volga (Tr. İdil ya da Etil) Nehri'nin doğusuna yerleşerek burada yaşayan Alanlar ile mücadele etti.¹⁹⁶ II. yüzyıl aynı zamanda, İskandinav bölgelerinden gelerek Karadeniz civarına yerleşen Gotlar'ın da göçüne tanık olmuştur. Hunlar, 370'li yıllarda Balamir'in idaresinde İdil Nehri'ni geçerek batıya doğru ilerlemeye başladılar. Hunlar'ın önünden kaçan Alan kuvvetleri Balkanlar'da Gotlar'a ve Vandallar'a katıldılar.

¹⁹³ Lajos LIGETI; Tarihte Türk Yurtları, Çev: S. KARATAY; T. ANDAÇ; N. Uğurlu, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2008, s.484

¹⁹⁴ Osman KARATAY; In Search of the Lost Tribe, The Origins and Making of the Croatian Nation, Karam Yayınları, Çorum, 2003, s.11, dn.7

¹⁹⁵ LIGETI; A.g.e., s.20

¹⁹⁶ L. N. GUMILIEV; Hunlar, Çev: Ahsen BATUR, Selenge Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 2005, s.303

Don Nehri'ni geçen Hunlar, buradaki Ostrogotlar'ı (Doğu Gotları) yenerek idareleri altına aldılar.¹⁹⁷ Hunlar tarafından mağlup edilen Gotlar'ın bir çok kabilesi bağımsız olma imkânına kavuşmuş ve Hun otoritesi altında saygı görmüştür.¹⁹⁸

Hunlar daha sonra Panonnia (kabaca bugünkü Macaristan) ve Karpatlar civarında yaşayan Suep-Quatlar ile Gepidler'e saldırılar düzenlediler. Bugünkü Romanya topraklarında yaşayan Vizigotlar (Batı Gotları), liderleri Atanarik idaresinde Hunlar ile savaşılmaya başladılarsa da, mağlup olmalarının ardından güneye doğru kaçmaya başlamışlardır. Atanarik otoritesini kaybedince, Fritigern ve Alavius lider olarak ortaya çıkmışlar ve Hun saldırılarından korunmanın tek yolunun Roma topraklarına sığınmak olduğunu düşünerek Tuna Nehri'ni aşarak güneye doğru ilerlemeyi sürdürmüşlerdir.¹⁹⁹ Gotlar'ın büyük kısmı İmparator Valentinus'a sığınmış ve imparatorun onayıyla Balkan topraklarına yerleşmişlerdir.

Gotlar, Roma İmparatorluğu topraklarına yerleşme izni karşılığında İmparator Valens's hizmette bulunma sözü vererek vassal statüsüne girmişlerdir. Fakat Romalı komutanların bunlara kötü muamele etmesi sonucunda, 378 yılında Fritigern önderliğinde geniş çaplı bir isyan başlattılar. 9 Ağustos 378 tarihinde Adrianople (Tr. Edirne) yakınlarında gerçekleşen savaşta, Gotlar 40.000 kişilik bir imparatorluk ordusunu yenmeyi başarmış ve hatta İmparator Valens de savaş esnasında maktul düşmüştür.²⁰⁰

Theodosios I, Gotlar ile anlaşma yoluna gitmeyi tercih etmiştir. Onlarla bir <foedus-tabiyet> antlaşması yaparak Ostrogotlar'ı Panonnia'ya, Vizigotlar'ı ise Trakya'nın kuzey kesimlerine yerleştirmiştir. Gotlar'a muhtariyetin yanı sıra vergi muafiyeti de tanınmıştır. Askeri hizmetlerine

¹⁹⁷ Ali AHMETBEYOĞLU; "Hun Akınları Çağında Balkanlar", (Der) Osman KARATAY-Bilgehan A. GÖKDAĞ; Balkanlar El Kitabı, Cilt:1, Karam & Vadi, Çorum, 2006, (ss:69-85), s.69

¹⁹⁸ GUMILIEV; A.g.e., s.577

¹⁹⁹ AHMETBEYOĞLU; A.g.m., s.69

²⁰⁰ SARRIS; A.g.m. ,s.36

karşılık yüksek ücretler alacaklardı. Önemli bir kısmı da, doğrudan imparatorluk ordusuna katılmış ve zamanla bunlar ordunun komuta kademelerini ellerine geçirmişlerdir. Georg Ostrogorsky, Theodosius'un bu siyasetinin devlet giderlerini arttırarak halkın üzerindeki vergi yükünü arttırmasının yanı sıra, bilhassa toplumun köylü kesimleri üzerinde menfi tesirler yarattığını ifade etmektedir:

“İktisadi yönden mahvolup ağır borçlar altına girmiş ve imparatorluk memurlarının başına buyruk kötü niyetlerine savunmasız terk edilmiş olan köylü kendisini kudretli bir büyük arazi sahibinin himayesine bırakıyor, sefalet ve acılarla dolu özgürlüğü bahasına kendisini himaye eden efendisinin köleliğini kabul ediyordu. Böylece 4. Yüzyıldan 5. Asra geçiş esnasında colon (köylü)'lerin toprağa bağlanmaları oluşumu bütün devlet içinde tamamlanmış görünmektedir.”²⁰¹

Hunlar'ın bir kısmı Gotlar ile birlikte Adrinople muharebesinde imparatora karşı savaşmıştır. Hatta Hunlar Karadeniz kuzeyindeki merkezlerinden Derbent ve Daryol geçitlerinden geçerek Doğu Anadolu'ya hücumlarda bulundular. 359 ve 373 tarihlerinden Edessa'ya (Şanlıurfa) kadar geldikleri de bilinmektedir. Edessa Piskoposu Efraim Hunlar'dan bahsederken *<Yecüc ve Mecüc süvarileridir; küheylanların sırtında fırtına gibi uçarlar, karşılarında durabilecek kimse yoktur>* demiştir.²⁰² Bazı Hun grupları da, Roma-Sasani savaşlarından istifade ederek paralı askerler olarak görev yapmıştır.²⁰³ Atları üzerinde dörtnala giderek, taktik icabı geri çekiliyormuş gibi görünürken, bir anda arkalarına dönerek *<ıslık çalan>* oklarını isabetle atmalarıyla ünlenen Hunlar, Roma askeri sistemini de bazı noktalarda etkilemişlerdir. Hunlar'ın kullandığı yay tipi (kompozit-bileşik yay), daha sonra Romalılar tarafından da kullanılmıştır. İngiltere'nin Galler (İng.Wales) bölgesindeki Caerleon'da bulunan bir Roma taburunun yakınındaki V.

²⁰¹ OSTROGORSKY; A.g.e., s.49

²⁰² Akdes Nimet KURAT; IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri, 3. Baskı, Murat Kitabevi Yayınları, Ankara,2002, s.17

²⁰³ GOLDEN; A.g.e., s.103

yüzyıldan kalmış olan bir yay imalathanesinde, arkeolojik çalışmalar sonucunda Hunlar'ın kullandığı türden yaylar bulunmuştur.²⁰⁴

Türk devletlerinde Kağan'ın Aşina (ya da Asena) soyundan geldiği ve <Kutlu> olduğu (kut sahibi) yani, Tanrı (Tengri) tarafından bu göreve seçildiği kabul edilirdi. Tengri tarafından aileye verilen kut, doğal olarak ailenin tüm erkek üyelerinin taht üzerinde eşit hak sahibi olması sonucunu getiriyordu. Ortaçağ ile birlikte pek çok Avrupa krallığında genellikle en büyük çocuğun taht üzerinde hakkı olduğu kabul edilirdi. Türk topluluklarında tahtın hanedanın tümüne açık olması, taht savaşlarının sebebidir. Fakat bir başka açıdan bakıldığında, tahta başarı ile oturabilmek ve iktidarını sağlamlaştırmak için Han adayı hem orduyu hem toplumun önde gelenlerini hem de halkı kendi yanına çekmek zorunda kalmaktadır ve böylece liderlik yetenekleri güçlü olan kişilerin tahta çıkması sağlanmaktadır. Hanedan üyelerinin kut sahibi olmasından dolayı, Osmanlılar tarafından da takip edilen bir geleneğe göre, bu kişilerin kanının yere dökülmesi yakışık almazdı ve öldürülmeleri gerektiğinde bile genellikle yay kirişi ile boğulurlardı.²⁰⁵

395 yılının Nisan ayında, 25 yaşındaki liderleri Alaric'in önderliğindeki Gotlar, Balkanlar'da büyük bir ayaklanma başlatmışlardır. Özellikle Yunanistan bölgesinde pek çok yeri yağmalayıp yıkmışlardır.²⁰⁶ Alaric'in saldırganlığı, ancak makam verilerek durdurulabildi: Alaric, <*magister militium per Illyricum*>, yani İllirya eyaletindeki askeri güçlerin en yüksek komutanı ilan edildi.²⁰⁷

Hunlar, V. Yüzyılın başlarında hiçbir direnişle karşılaşmadan batıya doğru ilerlemeye başladılar ve Karpatlar bölgesinde hâkimiyet kurdular.²⁰⁸ 400 yılında imparatorluk ordusunda üst düzey bir komutan olan Got asıllı Gainas, isyan ederek başkenti askerlerine yağmalatmış, ancak halkın şiddetli

²⁰⁴ RASONYI, Tarihte..., s.106

²⁰⁵ FINDLEY; A.g.e., s.58

²⁰⁶ NORWICH; Byzantium, The Early..., s.122

²⁰⁷ OSTROGORSKY; A.g.e., s.50

²⁰⁸ GUMILIEV; A.g.e., s.580

direnişi üzerine (bunda Gotlar'a duyulan öfke önemli bir rol oynamıştır) büyük zayıflık verse de, geri kalan askerleriyle Tuna kuzeyine çekilmeyi başarmıştır. Hunlar, Gainas'ın kuvvetlerini pusuya düşürerek çembere almış ve imha etmiştir. Hunlar'ın batı kanadı önderi olan Uldız, Gainas'ın kafasını yeni yıl armağanı olarak Bizans başkentine göndermiştir. (3 Ocak 401) Bu olay, başkent hakkında büyük sevinç yaratmıştır ve İmparator Arcadius da teşekkür amacıyla Uldız'a kıymetli hediyeler göndermiştir.²⁰⁹

Alaric komutasındaki Gotlar'ın 401 yılında İtalya'yı hedef alan saldırıları, imparatorluğun batı eyaletleri üzerine kara bir bulut gibi çökerken, imparatorluğun doğu yarısı bu vesileyle Gotlar'dan kurtulmuştur. Got kuvvetleri, 410 yılında Roma'yı yağmalamış, diğer <barbar> unsurlar da imparatorluğun bu zayıf durumunda istifade etme hususunda gecikmemiş ve Vandallar İspanya'ya saldırmışlardır. Vandallar ilerleyen yıllarda (439) imparatorluğun Kuzey Afrika'daki topraklarını da ele geçirmiştir. Alaric'in yerine geçen Ataulf'un idaresindeki Gotlar, 412'de Alp Dağları'nı aşmak suretiyle Galya'ya girmişlerdir.²¹⁰

İmparator Arcadius'un 1 Mayıs 408'deki ölümünden sonra, yerine 7 yaşındaki oğlu II. Theodosios (408-450) geçmiştir. Uldız, bu fırsattan istifade ederek Bizans'a saldırmıştır. Tuna boyundaki savunma mevzileri hedef olarak seçilmiştir. Bu müstahkem mevzileri yakıp yıktıktan sonra Hunlar, Tuna'yı aşmışlardır. İmparatorluk kuvvetleri ile ciddi muharebeler yapılmış ise de, Hun kuvvetleri Bizans savunma hatlarını yaramamışlardır ve bunun üzerine geri çekilmişlerdir. II. Theodosios, başkentinin savunmasını güçlendirmek için 413 yılında tamamlanacak olan geniş çaplı bir sur inşa programı başlattı. 422 yılında bu defa Rua komutasındaki Hunlar Makedonya ve Trakya'ya saldırmış, hızlı bir ilerleme kaydetmiştir. Bu ilerleyiş, ancak Bizans'ın senede 350 libre altını haraç olarak vermeyi kabul etmesiyle durmuştur.²¹¹

²⁰⁹ AHMETBEYOĞLU; A.g.m., s. 72

²¹⁰ SARRIS; A.g.m., s.38

²¹¹ AHMETBEYOĞLU; A.g.m., s.72-73

434 yılında Rua öldüğünde, tahta iki kardeş Bleda ve Attila geçmiştir. Macar tarihçilere göre Attila'nın adı <Etil-a> şeklinde çözümlenmelidir. Bu sondaki <-a> eki, Macarca'da küçültme ekidir. Volga Nehri'nin Türk kaynaklarındaki adı <Etil> (daha sonra İdil halinde de kullanılmıştır) olduğundan, Attila'nın adının bu nehrin kenarında doğmuş olmasından kaynaklandığı öne sürülmektedir.²¹² Türk topluluklarında, yeni doğan çocuklara isim verme uygulamasını tetkik ettiği bir makalesinde Laszlo Rasonyi 20. Yüzyılda bile Kırgız ve Kazaklar arasında <Edil-bay>, <Edil>, <İdil> isimlerinin verildiğini tespit etmiştir.²¹³

Rua, Romalılarla barış görüşmeleri sürdüğü bir sırada ölmüş olduğundan, görüşmeleri Attila sürdürdü. Margus şehrinde (Dobruca'daki Orasje), Roma elçi heyetine şartlarını bildirdi. 434 yılında kabul edilen Margus Antlaşması'nın şartları şunlardır:

1. Esir edilmiş Romalılarla ve daha önce Roma'ya kaçmış olan birçokları ile birlikte, Hunlar'dan kaçacak olanlar Roma hududuna kabul edilmeyecekler
2. Romalı mülteciler ve esir alınmış olanların her biri için 8 altın kurtarma bedeli ödenecek. Esirler, fidyenin ödenmesinden sonra serbest bırakılacak.
3. Romalılar, Hunların hâkimiyeti altında olan kabilelerle ortaklık yapmayacaklar.

²¹² RASONYI; Tarihte..., s.107

²¹³ Laszlo RASONYI; "The Psychology and Categories of Name Giving Among the Turkish Peoples", (Ed.) Gy. Kaldy NAGY, Hungaro-Turcica, Studies in Honour of Julius Nemeth, Lorand Eötvös University, Budapest, 1976, (ss.207-223), s.216 Rasonyi, bu tafsilatlı makalesinde isim verme konusundaki farklı durumları da incelemiştir. İsim verilirken değişik saikler etkili olmaktadır. Bunlara bir örnek vermek gerekirse, aileler, kötü ruhların, aileleri tarafından çok sevilen çocuklara musallat olduğuna inandığından, çocuğu kötü ruhlardan korumak için, ona ailesinin gözünde pek fazla değer taşımadığını gösterecek türde isimler vermişlerdir.

4. Ticaret yapmak için eşit şartlar içinde bir araya gelinecek.
5. Romalılar ve Hunlar emniyet içerisinde olacaklar.
6. Yapılan antlaşma sürekli olacak ve bu antlaşmaya riayet edilecek.
7. Hunlara 700 libre altın vergi olarak ödenecek.²¹⁴

Attila'nın, 441²¹⁵ ya da 445 yılında²¹⁶ kardeşi Bleda'yı öldürerek bu tahtın tek sahibi olduğu iddia edilse de, Bleda'nın Attila tarafından öldürülmediği yönünde de bir görüş mevcuttur.²¹⁷

441 yılında, Hun kuvvetleri Tuna boyundaki Roma hedeflerine kesintisiz sürecek olan saldırılarını başlatmıştır.²¹⁸ 441 yılındaki seferle birlikte Hunlar Singidunum'u (Belgrad) kuşattı ve ahalisini esir aldı. Sonra Sirmium (Sremska Mitrovica) ve Naissus (Niş) fethedildi. Ancak Batı Romalı Aetius araya girerek, ödenmemiş vergilerin ödeneceği ve kaçakların iade edileceği garantisini vererek, oğlu Carpillo'yu Hun sarayına rehin olarak gönderdi. Böylece çatışmalara son verilirken, Hunlar Balkanlar'da önemli kale ve şehirleri ele geçirmiş oldular.²¹⁹ Aetius'un Hunlar ile ve bilhassa Attila ile ilişkileri iyi düzeydeydi, çünkü kendisi de 405-407 seneleri arasında Hun sarayında rehin olarak tutulmuştu.²²⁰

447 yılında Attila öncekinden daha geniş çaplı olan Balkan seferini başlattı. Kuvvetlerinin bir kolu Teselya yönüne giderken, bir diğer kol da imparatorluk başkentine yöneldi.²²¹ Serdica (Sofya), Philippopolis (Filibe), Durostrum (Silistre), Marcianopolis (Preslav), Arcadiapolis (Lüleburgaz), Gallipolis (Gelibolu) gibi önemli yerleşim birimlerini fetheden Hunlar

²¹⁴ AHMETBEYOĞLU; A.g.e. ,s.74

²¹⁵ KURAT; Türk Kavimleri..., s.20

²¹⁶ ROUX, A.g.e., s.72)

²¹⁷ NORWICH; Byzantium, The Early..., s.153

²¹⁸ NORWICH; Byzantium, The Early..., s.153

²¹⁹ AHMETBEYOĞLU; A.g.e., s.76

²²⁰ ROUX; A.g.e., s.71

²²¹ NORWICH; Byzantium, The Early..., s.153

karşısında çaresiz kalan imparatorluk, 447 tarihli Anadolius Antlaşması'nı yapmaya mecbur oldu ki şartları şunlardır:

- 1.Kaçaklar derhal Hunlara iade edilecek.
- 2.Geçmiş vergiler karşılığında 6000 libre altın ödenecek.
- 3.Hunlara ödenen senelik vergi 2100 altına çıkarılacak.
- 4.Parasını ödemedi Romalıların ülkesine kaçmış olan her Romalı esir başına 12 altın ceza ödenecek ve bu ödenmediği takdirde esir sahibine iade edilecek.
- 5.Romalılar, Hun ülkesinden kendi tarafına kaçanları bir daha kabul etmeyecek.²²²

Attila 451 senesinde bu defa karışıklıklar yüzünden iyice zayıflamış olan Batı Roma topraklarına saldırır. Hun orduları, Galya'da (bugünkü Chalons sur Marne) Gotlar'ın da içinde yer aldığı Aetius komutasındaki imparatorluk ordularıyla çarpıştı. Savaşta Aetius daha önce çekilmiş olsa da, taraflar üstünlük sağlayamamıştır.²²³ Attila bir yıl sonra bu defa İtalya seferine başladı ve pek çok şehri ele geçirdi. İmparatorluk kuvvetleri de Hun ilerleyişini durduramamıştır. Hun kuvvetleri, savunması pek de kuvvetli olmayan Roma'ya yaklaşmıştır. Nedenleri halen tartışılmaktadır, Attila ordusunu Roma'ya yöneltmemiş ve seferi bitirmiştir. Papa Leo ve şehrin önde gelenleri Attila ile görüşmüşlerdir. Attila'ya büyük miktarda altın verilerek şehre saldırısının durdurulduğu akla gelmektedir. Akla gelen bir diğer ihtimal de, Papa'nın Attila'ya Roma gibi kutsal kabul edilen bir şehri yağmalayan ve bunun hemen akabinde ölen Alaric'i hatırlatmış olabileceğidir. Diğer yandan kendi ordusu içinde yayılan salgın hastalıklar ve yiyecek sıkıntısı da Attila'yı seferi durdurmaya mecbur etmiş olabilir.²²⁴ Zira, Hunlar'ın büyük kısmı, İtalya iklimine alışık olmadıklarından salgın hastalıklar

²²² AHMETBEYOĞLU; A.g.e., s.77-78

²²³ RASONYI; Tarihte..., s.109

²²⁴ NORWICH; Byzantium, The Early..., s.159

yüzünden ölmüştü.²²⁵ Ayrıca, Hunlar'ın yaptığı seferler, atların yeniden otlağa dönene kadar dayanabilecekleri 4-5 aylık süreyi aşmıyordu.²²⁶

Yaptığı seferler sebebiyle, çağdaşları tarafından <Tanrı'nın Gazabı> ya da <Tanrı'nın Kırbacı> şeklinde adlandırılarak üne kavuşan Attila, 453 yılında evlilik gecesinde ölmüştür.²²⁷ Attila'nın ölümüyle birlikte, yönettiği topraklarda büyük karışıklıklar çıkması kaçınılmazdı. Çünkü Attila'nın başında bulunduğu Avrupa Hun Devleti, birçok kavmin bir arada yaşadığı ve idare edildiği bir konfederasyona benzemektedir. Hunlar hâkim sınıfı oluştursalar da, başta Germen kavimleri (Gotlar, Gepidler, vd.) olmak üzere diğer kavimler de belli şartlar altında Hun himayesi altına alınmıştı.²²⁸

Attila her ne kadar <Tanrı'nın Kırbacı> olarak ünlense de, bazı halk destanlarında müspet şekilde aktarıldığı da görülmüştür. Örneğin Almanlar'ın destan-şarkıları Nibelungen ile Burgonyalılar'ın (Burgonya'ya V. Yüzyılda yerleşen Germen kökenliler) epik şiirleri birbirlerine epeyi yakındır. Attila'nın adı <Atli>, <iyi kalpli koruyucu baba> olarak geçer. Yine Frenkler'in doğusuyla ilgili olmasına rağmen (Frenkler'in bir kısmı Attila'ya katılmışlardı), Alsace yöresinin destanı Aziz Odil'in babası, Ethelrik'i (muhtemelen Atli'nin veya İdil'in değişik söylenişi) ve kuzeni Azize Hunna ile kocası Hunno'yu <Hunnawihhr> isimli bir şehre yerleştirir.²²⁹

Attila'dan sonra yerine büyük oğlu İlek geçmişse de, iktidarı kısa sürmüştür. Yunan kaynaklarında <Ellak> şeklinde yazılması sonucu isminin Ellak olduğu uzunca bir süre kabul edilse de, Yunanca yazılışının telaffuzu <İlek>, yani <hükümdar> anlamına gelen kelimedir.²³⁰ İlek öncelikle Gepid Kralı Ardarik ile birlikte isyan eden diğer toplulukları hâkimiyet altına almaya uğraşmıştır. Fakat 454 yılındaki savaşta Hunlar büyük kayıp vermişler ve İlek

²²⁵ GUMILIEV; A.g.e., s.588

²²⁶ ROUX; A.g.e., s.72

²²⁷ GUMILIEV; A.g.e., s.587

²²⁸ KURAT; Türk Kavimleri..., s.21

²²⁹ ROUX; A.g.e., s.77

²³⁰ RASONYI, Tarihte..., s.110

de savaşta ölmüştür. Bazı Hunlar bu durum sonucunda Bizans ordularına süvari olarak katılırken, Attila'nın oğulları Dengizik ve İrnek, etraflarına topladıkları diğer Hunlar ile birlikte Karadeniz'in kuzey bölgelerine çekilmiştir.²³¹ Bundan sonra hem Gotlar'a hem de Bizans'a akınlar yapmışlardır. Dengizik 469 yılında Bizans ordusu ile yaptığı bir savaşta ölmüştür. Kesilen kafasının halka teşhir edilmek için Bizans başkentine gönderildiği de iddia edilmiştir.²³² Hunlar bundan sonra imparatorluk için bir tehdit oluşturılmaktan uzaklaşmıştır. Hunlar, bir aktör olarak tarih sahnesinden çekilmekle birlikte, bilhassa Karadeniz'in kuzey bölgelerinde doğudan gelen diğer Türk kavimleri ile karışarak ve dönüşerek yine tarih sahnesine çıkacaktır. Her ne kadar Hunlar'ın Avrupa'da kalıcı etkiler bırakmadığı kabul edilse de, coğrafi isimler <İng. Toponym> gibi alanlarda gerek Hunlar, gerekse daha sonraki dönemlerde Balkanlar'a gelen diğer Türk kavimleri önemli izler bırakmışlardır. Zeki Velidi Togan bu konuyu şöyle ifade etmiştir:

*“Bugün bile Çekoslovakya'nın garbi kısımlarında ve Almanya'nın Tuna Nehri başlarındaki Ulm vilayetinde halis Türk tipli insanlara tesadüf edilmektedir; bu ülkenin coğrafi isimleri ile meşgul olan alimeler buradaki yer isimlerinden birçoğunun eski Hunlar'dan kalmış olduğu fikrindedir.”*²³³

Aynı meseleye temas eden, bilhassa coğrafi isimler konusunda mühim tespitlerde bulunan Laszlo Rasonyi; *“...binlerce yıl boyunca Hoang-ho yanındaki Salar (Singhoa-ting) şehrinden Viyana'ya kadar uzanan alanda sayısız Türk oymak ya da özel ismi geçer. Bu ise, sözü geçen geniş alanda Türklerin yaşadığını ya da buralarda Türk etkisi bulunduğunu kanıtlar”*²³⁴ dedikten sonra bu hususta bazı misaller vermektedir:

“Örneğin: En eski Türk oymak asıllı Macar köy adları arasında Kürt (kar yığını), Kér (ker, pek büyük), Kesi (kesek, parça) bu niteliktedirler...

²³¹ AHMETBEYOĞLU; A.g.m., s.79

²³² GOLDEN; A.g.e., s.106

²³³ TOGAN; A.g.e., s.154

²³⁴ RASONYI; Tarihte..., s.40

Oymak ya da kişi adlarından iyelik eki kullanılmadan oluşmuş köy adları bütün Türk dilleri alanında sınırsızdır. Hatta bugün yalnız Slavca ya da Rumence konuşulan yerlerde bile buna rastlanılır. Türk dil alanında (tıpkı Macarca'da olduğu gibi) bir yerin ilk sahibi olan kişinin adı, eksiz olarak köy adı yerinde kullanılır. Slavca bu adın sonuna <-ovo,-sk, vb.> ekler gelir. Örneğin Bulgarca Selçikovo, Rusça Abaşovo, Alatinsk, Akmolinsk, Tarkanovo vb.. Rumence'de <-eni, -ești> ekleri gelir. Buna örnek olarak Belcirești, Comandarești, Tonguzeni vb. söylenebilir.”²³⁵

Hun ismi ise günümüze kadar genellikle menfi şekilde anılmıştır. Bu noktada Akdes Nimet Kurat'ın Hun isminin algılanışı şeklindeki tespitleri fevkalade mühimdir:

“Mamafih Hun adı daha uzun zaman Avrupalı ve Bizanslı yazarların eserlerinde kalmıştı. Karadeniz'in kuzeyine çok sonradan gelen birçok kavim, boyuna <Hun> diye tesmiye edilmiştir. Avrupalılara dehşet veren Moğol (Tatarlar) olduğu gibi, hatta zamanımıza kadar <Hun> adı <vahşi, barbar> anlamında boyuna kullanılagelmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nda Fransızlar ve İngilizler, Almanlar'ı <Hun> diye tesmiye ettikleri gibi, bu isim İkinci Dünya Savaşı'nda dahi kullanılmıştır. Hâlbuki Attila'nın Hunları, Fransızlar'ın cedleri olan Angeller- Saksonlar'dan ne daha çok, ne de daha az <vahşi, barbar> idiler.”²³⁶

Akdes Nimet Kurat'ın belirttiği üzere Almanlar'a <Hun> kelimesini kullanarak hakaret etme geleneğinin II. Dünya Savaşı yıllarında da sürdüğü anlaşılmaktadır. Mark Mazower, Yunanistan'ın Alman işgali altında olduğu dönemi tetkik ettiği eserinde, bir arkeolog olan ve aynı zamanda Atina'daki Nazi Partisi'nin teşkilâtının başı olan Walter Wrede'nin günlüklerinden istifade etmiştir. Alman işgalinden önce, Almanya'ya basın yoluyla hakaret edildiği gibi bazen de gençler toplanarak Atina'da yaşayan Almanlar'a sözlü tacizlerde bulunmuşlardır. Bunun üzerine Almanlar, Alman Arkeoloji Okulu'na

²³⁵ RASONYI; Tarihte..., s.40-41

²³⁶ KURAT; Türk Kavimleri..., s.23

sığınmak zorunda kalmışlardır. Walter Wrede, günlüğünde <insanlar bizi Hunlar ve barbarlar olarak adlandırıyorlar> demiştir.²³⁷

Kavimler Göçü ile başlayan hadiselerin neticesinde, Roma İmparatorluğu batıda iyiden iyiye gücünü yitirmeye başlamıştır. Yoğun istilaları durdurmak hususunda imparatorluk orduları da başarılı olamamıştır. Böylece, Roma İmparatorluğu Avrupa'nın büyük bir bölümünde hâkimiyetini yitirmiştir. Roma İmparatorluğu'nun doğu yarısı, bu istilalara direnme noktasında batı yarısına nispetle daha büyük bir başarı göstermiştir. Fakat Batı Roma İmparatorluğu da bir anda çökmüştür. Çöküşü ancak 476 yılında olmuştur ki, bu tarihte Batı Roma İmparatoru olan Romulus, ordusunda görevli bir Germen general olan Odoacer tarafından tahttan indirilmiştir.²³⁸ Hunlar tarafından tetiklenen ve <Kavimler Göçü> olarak bilinen bu hadise, Avrupa milletlerinin oluşumunda büyük bir tesirde bulunmuş, aynı zamanda siyasi sahada da yeni devletlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır ki, bundan ötürü yeni bir çağın, yani Orta Çağ ya da Karanlık Çağ'ın başlangıcı olarak da kabul edilmektedir.

Hunlar'ın etkili bir güç olarak ortadan kalkmasının ardından, Bizans İmparatorluğu'nun Balkanlar'da elinin iyice rahatlamış olduğu düşünülebilir. Fakat tarihi hadiseler bunun tam aksi yönde cereyan etmiş ve Hunlar'dan sonra da Bizans Balkanlar'da kendisini savunmak zorunda kalmıştır. Hunlar'dan sonra Tuna havzası ve Balkanlar doğudan gelen yeni güçlerin saldırı ve ilerleme istikametinde yer almıştır. Avarlar, Kumanlar (Kıpçaklar), Bulgarlar ve Macarlar gibi Turanî kavimlerin 6. yüzyıl sonrasında birbirini takip eden ilerlemeleri, önemli gelişmelere yol açmıştır. Aynı zamanda 6. yüzyıl Slav unsurlarının Balkanlar'da belirdiği tarihtir. Dolayısıyla, Balkanlar'da günümüzde de önemli bir nüfus unsuru olarak karşımıza çıkan

²³⁷ İfade şöyledir: <People call us Huns and barbarians>. Mark MAZOWER; Inside Hitler's Greece, The Experience of Occupation (1941-1944), Yale University Press, London, 2001, s.6

²³⁸ SARRIS; A.g.m., s.40

Slavlar'ın Balkanlar'a gelişi ve yarımada dağılımlarının incelenmesi bir zarurettir.

5.3. Kavimler Göçü Sonrasında Bizans İmparatorluğu

Doğu Roma toprakları kaçınılmaz olarak Kavimler Göçü'nden etkilenmekle birlikte, bu durum batıdakinden farklı olarak imparatorluğun idari yapısını felç edemedi. Hun ve Got saldırılarından sonra imparatorluk Balkan ve Anadolu topraklarına sahip olmaya devam ediyordu. Batı yarısı ise, fiilen imparatorların kontrolünden çıkmıştı.

Bizans'taki dini görüş ayrılıkları Kavimler Göçü esnasında da önemli bir mesele olmaya devam etmiştir. I. Theodosios (378-395) döneminde kendi adıyla bir kanunlar külliyatı hazırlanmış ve burada paganizm yasa dışı ilan edilmiştir. Aynı şekilde Hıristiyanlığın, kilise otoriteleri tarafından <sapkın> (*heretic*) olarak görülen inanç grupları da bu yasa kapsamına alınmıştır.²³⁹ Nicea Konsili'nde kabul edilen inançların savunucusu olan I. Theodosios'un kanunlarında, sapkın Hıristiyanlara karşı uygulanacak cezai yaptırımlar (sürgün gibi) yer almaktadır ki bu konuda 65 tane kararname bulunmaktadır. Cyril Mango, buradan hareketle Bizans'ın artık teokratik bir devlet haline geldiği kanaatindedir.²⁴⁰ Devlet artık Kilise ile daha sıkı bir işbirliğine girerek <doğru inançtan- *orthodoxy*> sapanları takibata uğratacaktır. İnanca dayalı meselelerde imparator da faal bir unsur olarak yer alacak ve çok zaman da belirleyici olacaktır.

II. Theodosios 450 yılında öldüğünde, kız kardeşi Pulcheria ile evlenen Marcianos (450-457) tahta çıkmıştır.²⁴¹ 457 yılında Marcianos arkasında ne bir erkek çocuk ne de taht için bir aday bırakmadan öldüğünde, başkent halkı gözlerini orduya çevirdi ve <*magister militum per orientem*> (imparatorluğun

²³⁹ CAMERON; The Byzantines, s.21

²⁴⁰ Cyril MANGO; "New Religion, Old Culture", (Ed.) Cyril MANGO; The Oxford History of Byzantium, Oxford University Press, Oxford, 2002, (ss:96-120), s.105

²⁴¹ OSTROGORSKY; A.g.e., s.55

doğu yarısındaki askeri kuvvetlerin başkomutanı) olarak görev yapan Germen kökenli Aspar'ın imparator olması istendiğinde, Aspar bu teklifi görevinde kalmak isteyerek kabul etmemiş fakat tahta kendi yakın çevresinden Dacia kökenli Leo'yu (457-474) çıkarmıştır.

Roma geleneklerine göre, imparator ilan edilen kişi, askerler tarafından bir kalkan üzerinde yukarıya kaldırılırdı. Bu defa, bu geleneksel törene bir başka tören daha eklendi: Leo, 7 Şubat 457'de yapılan bir törenle tacını Patrik Anatolius'un elinden giydi. Bu durum, kilisenin devlet içinde artan öneminin bir başka kanıtıdır.²⁴² Ancak şu da belirtilmelidir ki, Doğu Kilisesi'nin bu konuda oynadığı rol Roma'nın (Vatikan'ın) daha ileride oynayacağı rolden farklıdır. Bizans'ta tacın Patrik tarafından verilmesi, imparatorun meşruiyeti açısından o kadar da önemli değildir. İmparator ordu tarafından desteklendikten sonra gerektiği takdirde taç töreninden önce Patriği azlederek başka birini bu makama getirebilirdi. Hatta Patrik II. Constantine, imparatorun kilise kanunlarına aykırı olarak evlenmesine karşı çıktığında önce ihanetle suçlanmış, Hipodrom'da halkın katıldığı bir törenle dövülmüş, bir eşeğe ters bindirilerek ve bu şekilde dolaştırılarak, halkın ona tükürmesi ve hakaret etmesi sağlandıktan sonra idam edilmiştir.²⁴³ Osmanlı İmparatorluğu döneminde, Yunan İsyanı üzerine isyancılarla işbirliği yaptığından şüphe edilerek Patrik'in idam edilmesini sürekli olarak vurgulayanlar; nedense Hıristiyan din adamlarının resmi dini Hıristiyanlık olan bir devlet içinde maruz kaldıkları kötü muameleleri adeta görmezden gelmektedirler.

Daha sonraki yüzyıllarda Roma'da bulunan Papa da bu tür törenler tertiplemiştir. Bunun başlangıcı Frank Kralı'nın 800 yılında imparator ilan edildiği törendir. Fakat Katolik Avrupa dünyasında bir kralın diğer yöntemlerle seçilmesinin sonrasında meşruiyetini sağlaması için Papa tarafından da onaylanması ve tacını onun elinden giymesi yahut tacın Papa tarafından gönderilmesi ve o ülkedeki en yüksek düzeydeki din adamının elinden

²⁴² NORWICH; Byzantium, The Early..., s.164

²⁴³ CAMERON; The Byzantines, s.100

Papa'nın onayıyla tacı giymesi gerekirdi. Bu sebeple pek çok kral ve imparator tac töreni için bazen bizzat Papa'nın ayağına gidiyordu. Papalık bu anlamda kendisini dünyevi otoritelerin üzerinde görmüş ve buna uygun davranmıştır. Diğer yandan Doğu Kilisesi, Bizans devlet geleneği içinde adeta dünyevi-siyasi otoritenin hükmettiği bir müessese haline gelmiştir.

Leo, Aspar'ın temsil ettiği ordu içinde güçlü olan ve Balkanlar'da da imparatorluk hizmetinde yer alarak yerleşmiş olan Gotlar'ın etkisini azaltmak için, Isaurialılar denen ve Taurus (Tr. Toros) Dağları'nda yaşayan topluluğu kullanmaya başladı. Bu topluluğun reislerinden olan Tarasikodissa maiyetiyle birlikte başkente geldi, Zeno adını aldı ve Leo'nun büyük kızı Ariadne ile evlendi.²⁴⁴

Leo döneminde imparatorluğun, Vandallar tarafından daha önce ele geçirilmiş olan Kuzey Afrika topraklarının yeniden fethi için 468 yılında bir sefer düzenlendiyse de, bu girişim başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bu başarısızlıktan istifade eden Leo, başarısızlığın sorumlusu olarak Aspar'ı göstermiş ve Aspar'ın oğlu Ardabur'un bazı entrika girişimlerinin içinde olduğunun anlaşılmasıyla birlikte Aspar'ın ve oğlunun öldürülmesini sağlamıştır.²⁴⁵ İmparator Leo, imparator adayı olarak damadı Zeno'yu değil, Zeno'nun küçük yaştaki oğlunu (adı Leo'dur) seçmiştir ve 474 yılında I. Leo öldüğünde tahta çocuk yaştaki II. Leo geçmiştir. II. Leo'nun birkaç ay sonra ölmesi üzerine, babası Zeno tahta çıkmış, yapılan darbe girişiminden kurtulduktan sonra 476 yılında kesin olarak imparator olmuş, böylece 15 yıllık saltanatı başlamıştır.²⁴⁶

Zeno'nun 491'deki ölümünden sonra dul kalan eşi Ariadne'yi gören başkent ahalesinin, <İmparatorluğa Ortodoks bir imparator ver! İmparatorluğa Romalı bir imparator ver! > diye tezahürat yaptığı rivayet edilir. Bu, uzun zamandır Got ya da Zeno'da olduğu gibi Isuria kökenli olup, halk tarafından <barbar> olarak görülen kişilerin tahta çıkarılmasına gösterilen bir tepkiydi.

²⁴⁴ OSTROGORSKY; s.56

²⁴⁵ NORWICH; Byzantium, The Early..., s.167

²⁴⁶ OSTROGORSKY; s.57

Bu istekleri duyan Kraliçe Ariadne, Dyrachium (Draç) kökenli 60 yaşlarındaki Flavius Anastasius ile evlenmiş ve imparator olmasının önünü açmıştır.²⁴⁷ Anastasius, imparatorluğa bir düzen vermeye çalışmış, kaybedilen toprakları geri almak için imparatorluğun yeterince güçlü olmadığını görerek, mevcut olanı korumaya çalışmıştır. Anastasius orduları güçlendirdi, özellikle Balkanlar'daki önemli stratejik noktalarda müstahkem mevkiiler inşa etmiştir. Başkentinin savunması için Marmara Denizi'nden Karadeniz'e kadar uzanan 75 kilometrelik bir sur inşa programı başlatmıştır. Mali alanda da önemli düzenlemeler yapmış, devlet hazinesini dolu tutmaya çalışmıştır.²⁴⁸

Anastasios'un 518'deki ölümünden sonra, askeri kanattan Justinus (518-527) tahta geçti. Makedonyalı bir köylü olan Justinus, imparatorluk muhafız kuvvetlerinde görev yapmaktaydı. Okuma-yazma bilmediği, resmi evrakları imzalaması için, tahtadan bir kalıp yapıldığı, tahta üzerine delikler açılarak, onun kalemle tahtanın oyuk kısımlarını çizdiği de iddia edilmektedir.²⁴⁹ Justinus'un bu bilgisizliği, yeğeni Justinianus'a iyi bir eğitim verilmesini çabalamasını engellememiştir. Justinianus, dayısının güvenilir danışmanı olarak sivrilmiş, devlet işlerinde tecrübe kazanmıştır. Önemli görevlere getirilen Justinianus, dayısının 527'deki ölümü üzerine imparator ilan edilmiştir.

Justinianus (527-565) dönemi, imparatorluk açısından bir yükselme dönemi olarak görülebilir. Onun döneminde pek çok yasal düzenleme ve devlet yönetiminde önemli reformlar yapılmıştır. Justinianus döneminde paganların eğitim vermesi yasaklandığından, Plato tarafından M.Ö. 4. yüzyılda Atina'da kurulan 1000 yıllık Akademi kapatılmıştır. Bu dönemde günümüzde Yunanlılar'ın kendilerini tanımlamak için kullandığı <Hellen> isminin, çok tanrılı-paganist inançlara mensup kişileri tanımlamak için kullanıldığını ve inançlı kişiler için adeta bir hakaret niteliğinde olduğunun da bilinmesi gereklidir. Diğer taraftan, kanunlar Codex Justinianus adıyla

²⁴⁷ NORWICH; Byzantium, The Early..., s.183

²⁴⁸ BAILLY; A.g.e., s.31-32

²⁴⁹ BAILLY; A.g.e., s.44

kodifiye edilmiş ve bu haliyle Roma Hukuku, daha sonra Avrupa'da kurulacak olan pek çok devletin hukuk sisteminin temelini teşkil etmiştir.²⁵⁰ Askeri açıdan, Roma İmparatorluğu toprakları olarak kabul edilen Kuzey Afrika, İtalya ve Dalmaçya kıyıları yeniden ele geçirilmiştir.²⁵¹ Bu hırslı fetih politikası, özellikle Balkanlar'da imparatorluğun askeri varlığını zayıflatmış olduğundan, Balkanlar'ı istilalara açık hale getirmiştir. Yeniden fethedilen bazı toprakların Justinianus öldükten sonra elden çıktığı da göz önüne alındığında, uzun vadede başarılı bir politika olup olmadığı tartışılabilir olmaktadır.

5.4. Balkan Topraklarında İdari Yapı

Roma başkent olduğu dönemde imparatorluğun görece uzaktaki topraklarından biri olan Balkanlar, Constantinopolis'in başkent oluşuyla birlikte, başkentten başta güvenlik olmak üzere, iktisadi sahada da dayandığı temel dayanaklardan birisi haline gelmiştir. Diocletianus, imparatorluğu doğu-batı şeklinde ikiye bölmüştür. Topraklar bu dönemde <diocese> denen 12 idari birime ayrılmıştı. Constantinos döneminde yapılan değişikliklerle birlikte, birkaç <diocese>den oluşan <praefectura> denilen geniş idari birimler oluşturuldu:

1. Aegyptus, Oriens, Pontus, Asiana ve Thracia <diocese>lerinden müteşekkil olan Doğu <praefectura>sı (*Praefectura Praetorio Per Orientem*), günümüzdeki Libya ile birlikte Mısır'ı, Anadolu'yu ve Trakya'yı kapsıyordu.
2. Dacia ve Macedonia <diocese>lerinden oluşan Illyria <praefectura>sı (*Praefectura Praetorio Per Illyricum*) Yunanistan ile Orta Balkanlar'ı kapsıyordu.

²⁵⁰ Averil CAMERON; *The Mediterranean World in the Late Antiquity AD 395-600*, Routledge, London, 1993, s.106

²⁵¹ SARRIS; A.g.m., s.46

3. İtalya ile birlikte, Kuzey Afrika'nın büyük kısmı, Dalmatia, Panonnia, Noricum, Raetia ise İtalya <praefectura>sını (*Praefectura Praetorio Illyrici, Italiae et Africae*) oluşturuyordu.

4. Galya <preaefectura>sı ise (*Praefectura Praetorio Galliarum*), Britanya, Galya ve İberik Yarımadası'ndan oluşuyordu.

Bu birimlerin başında <praefectus praetorio> denen yüksek rütbeli valiler bulunmaktaydı.²⁵²

Ordunun ana gövdesini ise iki unsur oluşturuyordu:

1. Sınır boylarında toprak verilerek iskân edilen kişilerden oluşan ki; önemli bir kısmını imparatorlardan yerleşme izni alan <barbarlar> meydana getirirdi ve Gotlar Balkanlar'da uzun süre bu hizmeti verdiler, <limitanei> adı verilen, asıl görevi sınırları korumak olan kuvvetler.

2. Daha seçkin kuvvetlerden meydana gelen ve gerektiğinde seyyar kuvvetler olarak farklı bölgelere seferlere gönderilen kuvvetler. Bu kuvvetler, 5 komutanlığa taksim edilmişti ve bu komutanlar doğrudan imparatora bağlıydı.²⁵³

Para ile ödenen vergiler, paranın değerinin düşmesi nedeniyle aynı vergiler haline getirilmiştir. Diocletianus, <capitatio-iugatio> sistemiyle, baş vergisi ve arazi vergisini <annona> adı verilen bir vergi altında birleşmiştir. Vergi birimi, hem belirli büyüklük ve verimlilikteki arazi parçası <iugum>, hem de bu araziyi işleyen insandır <caput>. Vergilendirme yapılırken, hem arazinin niteliği hem de o araziyi işleyen insan sayısı dikkate alınıyordu. Doğal olarak, toprak tasarruf etmeyen ve üretim sürecine katılmayan halk vergilendirilmediği gibi, işlenmeyen toprak da vergi tarhına konu teşkil etmezdi. Dolayısıyla imparatorluk maliyesi için önemli olan konulardan biri de, savaşlar ve anarşi sebebiyle köylülerin topraklarını terk etmesini

²⁵² OSTROGORSKY; A.g.e., s.32

²⁵³ FINE; The Early..., s.19

önlemektir. Bu endişe, köylülerin toprağa daha fazla bağlanmasını ve göç etmesini engelleyen yasal düzenlemelerin yapılma sebebidir.²⁵⁴ Hatta çiftçilerle yetinilmeyerek, şehirlerde ikamet eden zanaatkâr ve tüccarı da aynı şekilde mesleğine bağlamak istenmiştir. Çocukların da, babalarının iştiğal ettiği mesleği devam ettirmeleri bile amaçlanmıştır. Bu durum kaçınılmaz olarak, özellikle de pek çok savaşa ve akına sahne olduğundan asayişin tam olarak sağlanamadığı Balkanlar'da, ağırlaşan vergilerin de etkisiyle, çiftçilerin dağlık alanlar gibi vergi memurlarının ulaşamayacağı yerlere kaçmalarına ya da geniş toprakların yanı sıra vergi muafiyetlerine de sahip olan nüfuzlu kişilerin topraklarında bir serf olarak çalışmayı kabul etmelerine yol açmıştır.²⁵⁵ Georg Ostrogorsky, imparatorluk memurlarının davranışları ve halkın durumu konusunda menfi bir tablo çizmektedir:

“Bürokratik devletin belkemiğini teşkil eden usta Bizans memurlar müessesesi en kötü bir ahlaksızlık numunesidir. Bizans memurlarının atasözü halini almış irtikâp ve ihtirası halk için en korkunç bir musibet idi. Devletin serveti ve yüksek kültürü, halk kitlelerinin yoksulluğu, hukuk yoksunluğu ve hürriyetsizliği bahasına sağlanmıştı.”²⁵⁶

5.5. Avar ve Slav İstilaları Döneminde Balkanlar

Balkanlar'daki kalelerin ve diğer askeri tesislerin sayısının çokluğu göstermektedir ki, 6. yüzyıldaki akınlar imparatorluğu Balkanlar'da uğraştıran en önemli meseleydi. Eski geleneklere uyarak, akınları yapanlar hakkında yeterli ve objektif bilgi sahibi olmadan onları kısaca <barbarlar> olarak adlandıran o dönemin Bizanslı tarih yazarlarının eserlerinde, akın olmadan geçen bir yıl neredeyse yok gibidir. 6. yüzyılın ilk on yıllarında bu kavimlere

²⁵⁴ OSTROGORSKY; A.g.e., s.37

²⁵⁵ FINE; The Early..., s.21

²⁵⁶ OSTROGORSKY; A.g.e., s.30

<Hunlar> da denilmiştir. Diğer taraftan Bulgarlar ilk kez 480 yılında kaynaklarda yer almıştır.²⁵⁷

Justinianus, her ne kadar Balkanlar'da Tuna Nehri'ni stratejik bir savunma hattı olarak kabul edip, bunun gerisinde müstahkem mevkiiler inşa ederek ve eskilerini güçlendirerek savunma tedbirleri almaya çalışmışsa da, onun fetih politikası imparatorluğun hem Balkanlar'da hem de Doğu Anadolu'da Perslere yönelik savunmasını zayıflatmıştı. İmparatorluk, <barbarlar> olarak kabul ettiği Gotlar ve Hunlar ile uzun yıllar uğraşmak zorunda kaldığı için bekasını sağlamaya yardımcı olacak bazı diplomatik usuller de geliştirmiştir ki, gerek bu diplomatik usuller gerekse saray içindeki entrikalar sebebiyle, Bizans ismi halen <dürüst olmayan, entrika dolu> anlamlarını da kapsayacak şekilde bir üne kavuşmuştur. Bu diplomatik teknikler, şu şekilde özetlenebilir:

1. Barbar kavimleri hakkında istihbarat toplayacak ve siyasi gelişmeleri takip edecek bir teşkilat kurulmuştur.
2. Barbar kavimlerini barışa ikna etmek ya da gerektiğinde müttefik satın almak için parasal kaynaklar sıklıkla kullanılmıştır.
3. Barbar liderlerine asalet unvanları verilerek onları imparatorluk hiyerarşisi içinde tutmaya çalışılmıştır.
4. Bu kavimlere, aslında fiilen imparatorluğun tasarrufunda olmayan topraklar verilerek barış sağlanmaya çalışılmıştır. Bir topluluk ile ilişkiler kötüleştiği zaman ise, başka bir topluluğa, o toprakları eğer savaşır ve kazanırlarsa kendilerine verileceğini vaat etmişlerdir.
5. Barbar liderlerinin çocuklarını eğitmek maksadıyla başkente getirtmişlerdir ki böylece bu çocuklar rehin olarak tutularak babalarının sadakati temin edilmeye çalışılmıştır.

²⁵⁷ CURTA; Southeastern..., s.53

6. Bir topluluk diğereine karşı kullanılmıştır. Birbirlerine kırdırarak güçlerin dengelenmesi amaçlanmıştır.
7. Barbar toplulukları içerisinde Bizans politikalarını destekleyen hizipler oluşturmaya çalışılmıştır.
8. Barbar topluluklarını Hristiyanlaştırmak için yaşadıkları bölgelere misyonerler gönderilmiştir. Bu sayede, barbarların hem imparatorluk kilise hiyerarşisinin içine alınması hem de imparatorluğun siyasal ve kültürel nüfuz alanlarına çekilmesi amaçlanmıştır.²⁵⁸

Yine Bizans dış politikası incelendiğinde kolayca görülecektir ki Bizans; komşusu olan güçlere karşı, komşusunun komşusu ile ittifak benzeri ilişkiler kurarak, gerektiğinde uzaktaki komşuyu, kendisine bir tehdit yönelten yakındaki komşusuna saldırmaya teşvik etmekte ve böylece savaş durumunda düşmanını iki cepheli bir savaşa mecbur ederek askeri açıdan avantaj sağlamaktadır. Aynı şekilde, Bizans daima komşu ülkelerde ayaklanan fakat başarısız olan kişilerin (askeri görevliler ya da hanedan üyeleri) sığındığı bir yer olmuştur. Bizans, bu kişileri sürekli el altında tutmakta, onlara maddi imkânlar sağlamaktadır ve zamanı geldiğinde (örneğin o ülkenin yöneticisinin ölmesi ve taht kavgalarının başlaması ya da o ülkenin Bizans'a karşı düşmanca tavırlar içine girmesi gibi durumlarda) bu kişilere Bizans'a sadık olacaklarına dair yemin ettirdikten sonra, yanına bir kuvvet de katarak o ülkeye karışıklık çıkarması için göndermektedir. Elinde aynı zamanda rehin gibi tuttuğu bu kişileri serbest bırakmakla tehdit ederek Bizans, komşularını Bizans ile iyi ilişkiler kurmaya zorlamak istemiştir. Bu politika, Bizans'ın yıkılışına dek uygulanmıştır ki Osmanlı tarihinde de Bizans'a sığınan şehzadeler olduğu görülecektir. İmparatorluğun atlattığı pek çok badireye rağmen yüzyıllarca varlığını sürdürmesinde, güçlü askeri ve sivil bürokrasisi ve aşılması zor surları yanında bu diplomasi teknikleri de önemli katkılar sağlamıştır.

²⁵⁸ FINE; The Early..., s.20

Avarlar'ın menşei meselesi tarihçiler arasında tartışmalara yol açmıştır. Bunda, Avarlar'ın kendileri ile ilgili yazılı kaynaklar bırakmamalarının yanı sıra, Çin ve Bizans kaynaklarında değişik isimlerle zikredilmeleri de etkili olmuştur. Çin kaynaklarında <kıvrılan böcek> anlamına gelecek şekilde <Juan-Juan> olarak adlandırıldıkları gibi, değişik kaynaklarda <Avar, Apar, Abar> biçimlerinde de adlandırılırlar.²⁵⁹ <Avar> adının Türkçe <karşı koyan, direnen> anlamına geldiği de ifade edilmektedir.²⁶⁰ 402 yılından itibaren, Kore'nin kuzeyinden Yukarı İrtiş ve Karaşar'a kadar uzanan bölgede güçlü bir imparatorluk kurmuşlardır.²⁶¹ Türk boylarını hâkimiyetleri altına alan Avarlar, onları demirciler olarak kullanmıştır. Ancak 552 yılında Asena (Aşina olarak da ifade edilir) soyundan geldikleri anlaşılan İstemi ve Bumin önderliğinde ayaklanan Türk boyları bağımsızlıklarını kazanarak, Avar Devleti'ni yıkmış ve Göktürk Devleti'ni kurmuşlardır. Bu durum, Avarlar'ın batıya doğru ilerlemelerine yol açmıştır.²⁶² Bir görüşe göre, Avrupa Avarları ve Afganistan merkezli Eftalit (Akhunlar) Devleti, Uar ve Hun adlı iki temel boya dayanmaktadır. Belki de bu yüzdendir ki, eski kaynaklarda Hunlar'dan pek farklı kabul edilmezler.²⁶³ Avarlar'ın hareketi neticesinde, Sabirler (Sibirya'ya adlarını vermişlerdir) göç etmek zorunda kalmış ve Ural-Altay Dağları arasındaki düzlükte yaşayan Ogur Türkleri'ni batıya itmişlerdir. Avarlar, batıya yönelerek İdil Nehri çevresine yerleşmişlerdir. Avrupa Avarları konusunda tartışmalara yol açan husus, Bizanslı yazarlardan Theophylact'ın batıya gelen Avarlar'ın aslında Avarlar olmadığı, fakat Avar isminin yarattığı korkuyu kullanmak isteyen <Sahte-Pseudo Avarlar> olduklarını öne sürmesi olmuştur. ²⁶⁴ Fakat Göktürkler'in Avrupa Avarları'na yönelik nefret ve tehditleri, bunların gerçek Avarlar olma ihtimalini de akla getirmektedir ki,

²⁵⁹ GOLDEN; A.g.e., s.88

²⁶⁰ RASONYI; Tarihte..., s.117

²⁶¹ ROUX; A.g.e., s.78

²⁶² KURAT; Türk Kavim ve ..., s.24

²⁶³ Osman KARATAY; "Avar Hâkimiyeti ve Balkanlar'ın Slavlaşması", (Der) Osman KARATAY-Bilgehan A. GÖKDAĞ; Balkanlar El Kitabı, Cilt:1, Karam & Vadi, Çorum, 2006, (ss:86-94), s.86

²⁶⁴ KURAT; Türk Kavim ve ..., s.24

Göktürkler batıya kaçan Avarlar'ı ortadan kaldırmak için önemli girişimlerde bulunmuşlardır. Bunların sahte-Avarlar olması durumunda bu tür girişimlerin gerçekleşmesi beklenmeyebilirdi.

Bizans İmparatorluğu ile Göktürkler arasında diplomatik ilişkiler Justinus döneminde, 568 yılında Türk kağanının talebi üzerine başlamıştır. Göktürkler için hem İpek Yolu ile ilgili ticari meseleler hem de iyi ilişkiler kuramadıkları Persler'e karşı Bizans ile ittifak kurarak Pers tehdidini dengelemek gibi meseleler etkili olmuştur. Bizans için de aynı şekilde talebin gayet yüksek olduğu ipeğe ulaşma ve Persler'e karşı Göktürkler'den faydalanma isteği belirleyici olmuştur.²⁶⁵ Bu dönemde Bizans açısından Avarlar'ın henüz bir tehdit olarak görülmediği söylenebilir, fakat müteakip yıllarda Göktürk-Bizans ilişkilerinde Avarlar da önemli bir konu haline gelecektir.

Avarlar, Karadeniz- Hazar bölgesine büyük ihtimalle 557 senesinde varmışlar ve Bizans ile 558 senesinde diplomatik ilişkiler kurmuşlardır. Avar elçilik heyetinin gelişinin ardından, İmparator Justinianus, Valentius'u elçi olarak Avarlar'a gönderdi ve 558 yılında bir antlaşma yapıldı. Buna göre, Bizans her yıl Avarlar'a belirli bir miktar hediye (vergi ya da haraç olarak da adlandırılabilir) gönderecek ve Avarlar da Bizans düşmanlarına karşı savaşacaktı.²⁶⁶ Bizans kaynaklarında <Hunlar> olarak gösterilen Kutrigurlar da Balkanlar'a önemli akınlar yapıyorlardı. 558 yılında Avar elçilik heyetinin Bizans'a ulaşmasından bir yıl sonra Kutrigurlar Balkanlar'a çok büyük bir akın gerçekleştirdiler. Avarlar'ın, kendi önemlerini Bizans'a göstermek için bu saldırıyı kışkırttıkları görüşü de mevcuttur.²⁶⁷ Bizans Avarlar'a hem bozkırı denetleyebilecek hem de gerektiğinde Persler'e karşı tehdit oluşturabilecek bir güç olarak bakıyordu. Bu sebeple Bizans onlarla anlaşmaya varmıştır. Avarlar etraflarındaki Sabir, Utigur, Kutrigur ve Antlar'ı yendi ve daha sonra Scythia Minor (Küçük İskitya, Dobruca bölgesi) bölgesinde askeri güçlerini

²⁶⁵ Hatice Palaz ERDEMİR; VI. Yüzyıl Bizans Kaynaklarına Göre Göktürk-Bizans İlişkileri, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2003, s.12-13

²⁶⁶ KURAT; Türk Kavim ve... s.26

²⁶⁷ KARATAY; "Avar...", s.87

toplayıp, Bizans'a tehdit oluşturmaya başladılar. Avarlar, Bizans'a toprak ve hediye talepleriyle bastırdıkça, Bizans Göktürkler ile kurduğu ilişkiden faydalanmayı düşünmeye başladı.²⁶⁸

İmparator Justinianus Balkanlar'da diğer kavimlerin saldırılarından korunmak için, Slavlar'ın arasında en savaşçı grup olarak bilinen Antlar'ı aşağı Tuna bölgesine çağırmıştır. Avarlar ise, doğudan Göktürkler'in sıkıştırmasıyla batıya doğru ilerlemek zorundaydı.²⁶⁹ Avarlar'ın başında 560 yılından itibaren Bayan Han lider olarak görünmektedir.²⁷⁰ Tuna bölgesinde önemli bir güç unsuru haline gelen Avarlar, 562 yılında Bizans'a elçi göndererek Tuna'nın güneyine geçmek ve Bizans topraklarına yerleşmek yönündeki isteklerini bildirmişlerdir. Justinianus, bu talebi reddetmiştir. Bu cevapta, geçmişte Balkanlar'a yerleşmelerine izin verilen Gotlar'ın daha sonra ne büyük sorunlara yol açtığını hatırlaması etkili olmuş olabilir.²⁷¹ İmparator, Avarlar'ı bütünüyle kendisinden uzaklaştırmamak için, onlara Bizans'a düşman olan Gepidler'in yaşadığı Sava ve Drava Nehirleri arasındaki toprakları vaat etmiştir. İmparator bir yandan savunma tedbirleri alırken, diğer yandan da bugünkü Romanya topraklarına yerleşmiş olan Slav unsurlarını kışkırtmaya başlamıştır. Avarlar, bu sırada Franklar ile savaştığı için bu duruma katlanmak zorunda kalmışlardır.²⁷²

Justinianus'un ölümünden sonra, yerine II. Justinus (565-578) gibi diplomatik konularda pek de yetenekli olmayan birisi imparator olmuştur. Bizans'ı rahatlatan unsurlardan biri de, Avarlar'ın Franklar ile savaş halinde olmasıydı. Avarlar, 561 veya 562 yılında Frank Kralı Sigibert tarafından yenilgiye uğratıldılar. 568 yılında ise, Avarlar Franklar'ı büyük bir yenilgiye uğratarak ve hatta Frank kralını esir ederek intikam almıştır. Bunun akabinde, Lombardlar ve Gepidler Panonnia'dan çıkmak zorunda kalmış, Lombardlar İtalya'ya girmiştir.

²⁶⁸ GOLDEN; A.g.e., s.129

²⁶⁹ RASONYI; Tarihte..., s.120

²⁷⁰ Nazım TEKTAŞ; Tanrı'nın Askerleri, Cilt:3, Çatı Yayınları, İstanbul, 2007, s.178

²⁷¹ KURAT; Türk Kavim ve... s.28

²⁷² KARATAY; "Avar...", s.88

II. Justinus 569-571 yıllarında Göktürkler'e bir elçilik heyeti göndermiştir. Elçi Zemarchus, İstemi Kağan'ın huzuruna geldiğinde Justinus'un <Türk kavimleri ve Türklere bağlı olan devletler, bizim dostumuzdur. Siz de bizim dostumuz olmayı düşünmez misiniz?> şeklindeki talebini iletmesi sonrasında elçi Zemarchus devam ederek Bizans'ın <Türklerin dostuna dost düşmanına düşman olacağını> vurgulamıştır. Bu şekilde Persler'e karşı bir Göktürk-Bizans ittifakı ortaya çıkmıştır.²⁷³ İlginç olan nokta, Bizans elçilik heyeti geldiğinde, Göktürkler onları üzerlerindeki kötü ruhları kovmadan ülke topraklarına kabul etmemişlerdir. Bunun için bir şaman getirilmiş, şamanın hazırladığı tütsü ve ateş üzerinden Bizans elçileri geçirilmiştir.²⁷⁴ Ateşin kötülükleri temizlediğine dair Altay Türkleri'nin inancı, bugün bile Müslüman Başkurt ve Kazak Türkleri'nde yaşamaktadır. Hasta olan bir kişiyi iyileştirmek için yağlı bir paçavra tutuşturularak hastanın etrafında <alas-alas> diyerek dolaştırılır ve bu işleme <alaslama> denir. Anadolu Türkçesi'nde de <alazlama> olarak bilinen bu kelime, <ateşte temizleme> anlamına gelir.²⁷⁵

Doğudan Göktürk baskısından kaçan diğer unsurların da Avarlar'a sığınması sonucunda Avarlar, Orta Avrupa ve Balkanlar'da önemli bir güç haline gelmiştir.²⁷⁶ Justinus'un Avarlar'a karşı etkili bir diplomasi yürütememesi Avarlar'ı Bizans'a düşman haline getirmiştir. 568 yılında Bayan Han 10.000 Kutrigur'dan oluşan bir kuvveti Dalmaçya'ya akın için yollamıştır.²⁷⁷ İmparator buna derhal karşılık vermiş ve Tiberius komutasındaki bir kuvveti Avarlar'ın üzerine göndermiştir. Üç yıl süren savaş sonucunda Bizans kuvvetleri önemli bir başarı gösterememiş, yorulmuş ve yıpranmıştır. Artık Bizans için kendisini korumak için diplomasiye yönelmekten başka çare kalmamıştır. Bunun sonucunda Bizans 80.000 altın

²⁷³ ERDEMİR; A.g.e., s.21

²⁷⁴ ERDEMİR; A.g.e., s.49 Hatica Palaz ERDEMİR; eserinde ayrıca Bizanslılar'ın Türkler'in yaşayış tarzı, askeri nitelikleri, siyasi eğilimleri ve inançları konusundaki görüşlerine de ayrı bir bölüm ayırmıştır.

²⁷⁵ Sadettin GÖMEÇ; "Şamanizm ve Eski Türk Dini", Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı:4, 1998, (ss.38-51), s.41

²⁷⁶ GOLDEN; A.g.e., s.129

²⁷⁷ KARATAY; In Search..., s.47

ödemeyi kabul etmiş ve 571 yılında barış sağlanmışır.²⁷⁸ Fakat bu antlaşma, Göktürkler ile yapılan antlaşmayı açık bir şekilde ihlal ediyordu. Çünkü Göktürkler Avarlar'ı önemli bir düşman olarak görüyordu ve onlara karşı Bizans ile birlikte hareket etmek istiyordu. Avarlar ile anlaşmak suretiyle Bizans, Göktürkler ile yapmış olduğu antlaşmayı bozmuş oldu. Bu dönemin kaynaklarından Menandros'a göre daha 560 yılında İstemi Han Avarlar'a duyduğu düşmanlığı şöyle belirtmişti:

“Onlar (Avarlar) mutlaka yeryüzünde bir yerdedirler. Kuş değiller ki, Türklerin kılıçlarından kurtulmak için gökyüzüne uçsunlar veya balık değiller ki denizlerin en derinlerine giderek orada saklanabilsinler. Eftalitler ile olan savaş bittiğinde, Avarlar üzerine harekete geçeceğim ve onlar benim elimden kurtulamayacaklardır.”²⁷⁹

Bu olaylar üzerine Bizans her ne kadar coğrafi olarak uzakta yer alsada, Göktürkler gibi bir devletin ittifakından mahrum kalmıştır. Göktürkler de, taarruza geçerek Azak Denizi çevresine gelerek Kırım'a kadar ulaşmışlardır.²⁸⁰ Justinus tutarlı bir diplomasi izleyebilseydi, Göktürkler gibi Avarlar'a saldırmaya istekli bir devleti, Avarlar'a karşı güçlü bir müttefik olarak yanında bulabilir ve ortak bir mücadele ortamı yaratabilirdi.²⁸¹

575-576 yıllarında bu defa Valentinus başkanlığında bir elçilik heyeti Göktürk Kağanlığı'na gönderilmiştir. Bu sırada İstemi Han ölmüş ve yerine oğlu Tardu geçmişti.²⁸² Bizans elçisi sanki Bizans daha önce yapılan antlaşmayı bozmamış gibi, Tardu'ya Bizans'a karşı gösterdiği sert tutumun sebebini sormuş ve İran'a karşı sefere çıkma fikrini dile getirmişti. Kağan Tardu bunun üzerine hiddetlenmiş ve <Siz o, ustalıkla yalan söyleyen Bizanslılar değil misiniz?> diyerek Bizans'ın daha önce yapmış olduğu antlaşmaya sadık kalmadığını belirttikten sonra, <Yalan, biz Türkler'in en

²⁷⁸ NORWICH; Byzantium, The Early..., s.269

²⁷⁹ ERDEMİR; A.g.e., s.29

²⁸⁰ KURAT; Türk Kavim ve... s.28

²⁸¹ ERDEMİR; A.g.e., s.29

²⁸² ERDEMİR; A.g.e., s.30

yabancı olduğu ve en sevmediği bir şeydir> diyerek Bizans'ın dürüst olmayan diplomasisini eleştirmiştir.²⁸³ Böylece bir Göktürk-Bizans askeri ittifakı imkânsız hale gelmiştir. Perslerle olan savaşlar (daha sonra Müslüman Araplar ve Türkler yerlerini almıştır) imparatorları sürekli olarak iki cepheli (Balkanlar ve Doğu Anadolu toprakları) savaşlara mecbur etmiştir.²⁸⁴ Kaynakların kıt oluşu da dikkate alındığında, imparatorluğun doğu cephesinde meşgul olduğu dönemlerde Balkanlar'daki savunma tedbirlerinde gevşeme olacağı, buradaki bazı kuvvetlerin doğu cephesine sevk edileceği de hatırdaki tutulursa, Balkanlar'ın nasıl diğer kavimler için saldırmaya elverişli bir yer olacağı ortaya çıkmaktadır. Bakıldığında, imparatorlar bir cepheyi güvene aldıktan sonra diğer cephede askeri harekât başlatmaktadırlar ki, bu da genellikle doğu seferlerinden sonra niçin batıda sefer başladığını açıklamaktadır.

Slavlar, ilk kez V. yüzyıl kaynaklarında <Sclavanes> adıyla Tuna'nın kuzeyinde yaşayan bir topluluk olarak zikredilmişlerse de, bu tarihten daha önce de o bölgede var olduklarına inanılmaktadır.²⁸⁵ Hint-Avrupa kavimlerinden olan Slavlar'ın anavatanları meselesi, tarihçileri meşgul etmiştir. Uzun yıllar boyunca, Ukrayna Slavlar'ın anavatanı olarak kabul görmüştür.²⁸⁶ Bu teori, Orta Çağ Balkan Tarihi uzmanlarından John Fine Jr. tarafından da kabul edilmiştir ki ona göre, Slavlar'ın anavatanı büyük ihtimalle Bug ve Dinyeper Nehirleri arasındadır. Laszlo Rasonyi ise Slavca'da akgürgen ağacına karşılık gelen kelimenin <bükk> şeklinde Got dillerinden alındığını ve bu ağaç türünün de yayılma sahasının doğudaki sınırının Königsberg'den Karpatlar boyunca Tuna deltasına kadar uzandığı noktasından hareketle; Slavlar'ın anavatanının bu çizginin doğusunda yani Dinyeper ve Vistula nehirlerinin orta yatağı ve büyük ihtimalle Pripet

²⁸³ ERDEMİR; A.g.e., s.31

²⁸⁴ John HALDON; Warfare, State and Society in the Byzantine World, 565-1204, University College London Press, London, 1999, s.40

²⁸⁵ FINE; The Early..., s.25

²⁸⁶ CURTA; Southeastern..., s.56

bataklıkları çevresinde olduğunu iddia etmektedir.²⁸⁷ Aynı şekilde Osman Karatay da Pripet bataklıklarının Slavlar'ın anavatanı olduğu görüşündedir.²⁸⁸ Florin Curta ise, gerek dönemin Bizans kaynaklarına gerekse arkeolojik bulgulara istinaden, Slavlar'ın anavatanının günümüzdeki Romanya, Moldova ve Ukrayna arasında, yani Tuna Nehri'nin aşağı kesiminin kuzey bölgelerinde olduğu kanaatindedir.²⁸⁹

Dönemin Bizans kaynaklarında Slavlar ve Antlar'dan bahsedilmekte ve bunların aynı dili konuştuğu ve birbirinden pek farklı olmadığı ve aynı yaşam tarzını sürdürdükleri dile getirilmiştir. Antlar'ın isminin İran kökenli olduğu bazı dilbilimciler tarafından dile getirilmiştir. Antlar'ın İran kökenli bir grup olup, daha sonra yönettikleri Slavlar tarafından asimile olarak Slavlaştıkları, ancak başında bulunduğu topluluğa kendi adlarını verdikleri ileri sürülmektedir.²⁹⁰

Slavlar, Hunlar'ın Germen kabilelerini ezerek Doğu Avrupa'dan uzaklaştırmalarıyla rahat kalarak, doğu, batı ve güney yönlerinde ilerlemişlerdir. Güneye doğru yayılma Doğu ve Batı Slavları'ndan kopan iki kol tarafından kademeli olarak gerçekleştirilmiştir. Doğu Slavları Karpat havzasına girerken, Batı Slavları da Orta Tuna boylarına inmiştir.²⁹¹ Slavlar, Avarlar ile Avarlar'ın hâkim konumda olduğu yakın bir ilişki kurmuşlardı. Slavlar kendi liderlerinin önderliğinde küçük gruplar halinde ve kabileler arasında birlikler teşkil ederek ancak merkezi bir örgütlenmeden yoksun olarak yaşıyorlardı.²⁹²

Moldova, Ukrayna ve Romanya'da 100 civarında 6. ve 7. yüzyıldan kalma yerleşim birimleri bulunmuştur. Bunlar, 200-300 metrenin altındaki yüksekliklerde nehir kenarlarında kurulmuş ve tarıma elverişli toprağa sahip yerleşmelerdir. Bunlar genellikle yaşam alanları toprak altında olan az

²⁸⁷ RASONYI; Tarihte..., s.122

²⁸⁸ KARATAY; "Avar...", s.89

²⁸⁹ CURTA; Southeastern..., s.56

²⁹⁰ FINE; The Early..., s.26

²⁹¹ KARATAY; "Avar...", s.89

²⁹² JELAVICH; Balkan Tarihi, C:1, s.14

sayıdaki evden oluşur. Bu toprak altı katı olan evler 5'ten fazla kişinin barınamayacağı ve her birinin köşesinde taş ya da kilden yapılmış ocakların yer aldığı evlerdir. Yerleşim yerlerinin kısa bir süre sonra terk edilmesinin nedeni, arazilerin nadasa bırakılmadan aralıksız ekilmesi sonucu, toprağın tarımsal vasfını yitirmesidir.²⁹³ Evlerin kapasitesi dikkate alındığında, bazı yazarlar tarafından öne sürüldüğü gibi Slavlar'ın en eski dönemlerden beri <zadruga> adı verilen geniş aileler biçiminde örgütlendiği tezi daha da tartışılabilir hale gelmektedir.²⁹⁴ Dönemin Bizans kaynaklarını inceleyen Florin Curta, <Sclav> kavramının bütünüyle Bizanslılar tarafından icat edilen, Tuna ötesindeki grupları kapsayıcı bir isim, <umbrella term>, olduğu görüşündedir.²⁹⁵ Bu durum aslında pek de şaşırtıcı değildir, çünkü Bizans kaynaklarında Balkanlar'daki Türk kavimleri için, Hunlar'dan uzun süre sonra bile <Hun> diye bahsedilmiştir.

Dönemin kaynaklarından Procopius, Slavlar'ın tek bir kişi tarafından yönetilmediğini, <demokrasi> ile yönetildiğini ve önemli meseleleri karara bağlamak için toplantılar düzenlediklerini ifade eder.²⁹⁶ Procopius ayrıca, Slavlar'ın küçük kulübelerde yaşadıklarını ve sık sık mevki değiştirdiklerini, savaşlarda piyade olarak savaştıklarını, mızrak ve yay kullandıklarını, kalkanları dışında zırh kullanmadıklarını belirtir. Esir aldıkları kişileri bir an önce fidye alarak serbest bırakmaya meyilli olduklarını, fidye veremeyecek

²⁹³ CURTA; Southeastern..., s.56-57

²⁹⁴ Örneğin Elizabeth Roberts zadruga müessesesinin bu dönemde var olduğu görüşündedir. Bkz: ROBERTS; A.g.e., s.7 Bu müessesenin daha erken dönemlerde mi yoksa Osmanlı fetihleri döneminde mi ortaya çıktığı hususunda tartışmalar devam etmektedir. Slav tarihçiler, zadrugaların Slavlar'a özgü olan çok eski kurumlar olduğu ve <zor dönemlerde> mensuplarını koruyan bir yapı arz ettiği görüşündedirler. John V.A. Fine Jr. ise, zadrugaların olağanüstü şartların olduğu dönemlerde güvenlik amacıyla ailelerin bir araya toplanmasından ortaya çıktığı görüşündedir. Güney Fransa'da 1350-1500 yılları arasında benzer bir durumun ortaya çıktığını ve geniş ailelerin arttığını belirttikten sonra, güvenlik ve istikrarın sağlanmasından sonra yeniden çekirdek ailelere dönüşün başladığını ekler. Bkz: FINE; The Early..., s.7

²⁹⁵ Florin CURTA; The Making of the Slavs, History and Archeology of the Lower Danube Region c.500-700, Cambridge University Press, Cambridge, 2001, s.118

²⁹⁶ CURTA; The Making..., s.115

durumda olanlara ise, kendi yanlarında özgürce yaşama izni verdiklerini ekler. Slavlar'ın yaşam alanları noktasında ise, onların ormanları, bataklıkları ve nehir çevrelerini tercih ettiklerini, kıymetli eşyalarını sakladıklarını ve daima gizli kaçış noktaları olduğunu belirtir. Savaşlarda vur-kaç ve pusu gibi taktikleri uygulayan Slavlar'ın kaçarlarken su altında saklanarak kamışlar ile nefes aldıkları gibi ilginç bir özelliği de aktarır.²⁹⁷

Yazarı belli olmayan, fakat İmparator Maurice tarafından yazılmış olabileceği tahmin edilen, askeri-siyasi konularda imparatorlara yol göstermek amacıyla yazıldığı anlaşılan <Strategikon> isimli el kitabında, imparatorluk idarecilerine Slavlar'ın bazı kabile şeflerinin ikna ve hediye verme gibi yöntemlerle²⁹⁸ Bizans saflarına çekilmesi tavsiye edilmektedir ki, bu sayede aralarındaki karşılıklı düşmanlık sebebiyle asla bir araya gelip tek bir kişinin yönetimine giremeyecekleri umulmaktadır.

Slavlar'ın 6. yy. başlarında imparatorluk topraklarına gelişleri büyük bir istila değil daha ziyade sızma biçiminde gerçekleşmiştir. Fakat Slavlar'ın Hunlar ve Avarlar'dan farklılaştığı nokta, Slavlar'ın tarım ağırlıklı iktisadi faaliyetlerle işgal etmeleri ve bunun için yerleşmeye meyilli olmalarıdır.²⁹⁹ 540'lardan itibaren, Slavlar'ın Tuna'yı aşarak (Tuna Nehri kış aylarında donduğu zaman yürüyerek bile geçilebilir hale gelmektedir) Thessalonica (Selanik) ve Dyrachium (Tr. Draç, Arn: Durres) taraflarına kadar yıkıcı akınlar yaptıkları fakat daha sonra ana bölgelerine geri döndükleri bilinmektedir.³⁰⁰ Konstantin Yosif İreçek'e göre, Slavlar bu dönemde Vidin yakınlarında Tuna'yı geçtikten sonra, imparatorluğun sağlam kalmış olan yollarını takip ederek önemli yerleşim merkezlerini hedef alıyorlardı.³⁰¹ Bu dönemdeki Slav saldırılarında, Slavlar'ın kuşatma araçlarından yoksun olmaları sebebiyle, savunma tertibatı olan şehirler ele geçirilememiştir. Justinian, Slav

²⁹⁷ FINE; The Early..., s.27

²⁹⁸ CURTA; The Making..., s.115

²⁹⁹ STAVRIANOS; A.g.e., s.23

³⁰⁰ CURTA; Southeastern..., s.56

³⁰¹ Konstantin Yosif İREÇEK; Belgrad-İstanbul-Roma Askeri Yolu, Çev: Ali Kemal BALKANLI, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990, s.61

saldırılarını durdurmak amacıyla müstahkem mevkileri güçlendirmeye çalışmıştır. Diğer taraftan da Avar güçlerini Orta Tuna bölgesine yerleştirmeye ve onlardan askeri anlamda istifade etmeye uğraşmıştır.³⁰² Başlatılan müstahkem mevki inşa programı başarılı olmuş gibi gözükmemektedir zira, 558 yılındaki Kutrigur saldırısı istisna tutulursa, 551 ve 578 yılları arasında herhangi bir Slav akını kaydedilmemiştir.³⁰³ Avarlar, Slavlar'ın önemli bir kısmını denetim altına almayı başarmıştır. Arkeolojik çalışmalar neticesinde, Sava ve Tuna çevresinde, Morava Nehri'nin ağzının doğu kısmına kadar Avar kalıntıları bulunurken, Tuna'nın doğu kısmında, Bulgaristan ve Romanya'da Avar yerine Slav kalıntıları bulunmuştur. Buradan, Avarlar'ın Slav yerleşimlerinin batısında yer aldıkları sonucu çıkmaktadır. Avarlar, güçlü devlet teşkilatları ile dağınık halde yaşayan Slavlar'ı kontrol altında tutabilmiştir. Avarlar'dan kaçan bazı gruplar, Tuna'yı geçmeye başlamıştır. Avarlar'ın güçlü denetimi, Balkanlar'ın Slavlaşmasını geciktirmiş, Tuna'yı geçen Slav grupları ise sayıca az olduklarından asimile edilmişlerdir. Avarlar, Slavlar'dan gerektiğinde askeri anlamda da faydalanmıştır. Fakat Slavlar'ın en büyük avantajı sayıca çok olmalarıdır. Ayrıca, tek bir otoriteye bağlı olmadıklarından, her kabilenin şefi ayrı ayrı hareket edebildiğinden, her kabile ile tek tek antlaşma yapmak ya da tek tek askeri mücadeleye girmek gerekiyordu ki, bu da Bizans diplomasisini uğraştıran konulardan biri olacaktır.³⁰⁴

Slavlar pek çok alanda Germenler'den ve Avarlar'dan etkilenmişlerdir. Laszlo Rasonyi, Slavlar'ın çiftçiliği Gotlar ve Ogur Türkleri'nden öğrendiğini, hayvancılık alanında ise bazı kelimelerin Türkler'den geçtiğini belirtir. Yine, siyasal teşkilatlanma ile ilgili kelimelerden <Knez> (Prens anlamına gelir) Germen dilinden, daha ziyade aristokrasiyi nitelemek için kullanılan <boyar> (İngilizce kaynaklarda <boiar> şeklinde geçer) kelimesi de Türkçe'den geçmiştir.³⁰⁵ Bu dönemde Avarlar'ın daha yüksek bir medeniyeti teşkil ettikleri

³⁰² SCHEVILL; A.g.e., s.61

³⁰³ CURTA; Southeastern..., s.58

³⁰⁴ FINE; The Early..., s.29-30

³⁰⁵ RASONYI; Tarihte..., s.123

bilinmektedir. Avarlar, kuşatma teçhizatı yapımındaki maharetleriyle de ün kazanmışlardır.³⁰⁶ Bu dönemde Slavlar'ın Avar hâkimiyeti altında olduğuna dair bir kuşku yoktur. İlk Rus vakayinamelerinde (kronik) bu konular da yer almaktadır. <Obri> olarak adlandırılan Avarlar'ın Slavlar'a türlü baskılar yaptıkları belirtilmekte ve hatta bir Avar büyüğünün bir yere gitmek istemesi durumunda arabasına at yerine Slav kadınları koştığı bile bu kaynaklarda ifade edilmiştir.³⁰⁷

Avarlar, Slavlar'ın yerleşmelerini teşvik ederek, onlardan hem tarım ürünlerini elde etmiş hem de piyade gücü sağlamıştır. Avarlar, Slavlar'ın Orta Avrupa'da (bilhassa bugünkü Polonya, Çek Cumhuriyeti ve Slovakya) yayılmalarını buradaki Germanleri uzaklaştırarak sağlamışlardır. Avarlar'ın bu bölgelerde de bazı kalıntıları bulunmuştur.³⁰⁸ Böylece Slavlar, Hunlar'dan kalan grupları, Kutrigurlar'ı ve bazı Bulgar topluluklarını da bünyesinden barındıran Avarlar ile yakın bir ilişki içinde olmuşlar ve onlardan pek çok alanda etkilenmişlerdir. Avarlar, Slavlar'ın tamamını denetimleri altına alamamışlardır ve bu Slavlar, 570'lerde Bizans topraklarına saldırılar yapmaya başlamış hatta Yunanistan içlerine kadar ilerlemişlerdir. İmparator Tiberius 578 yılında Avarlar'dan Slavlar'a karşı yardım istemiş ve bu konuda işbirliği yapılmıştır.³⁰⁹

Bizans ile Avarlar arasında, Tuna üzerindeki stratejik noktalardan biri olan Sirmium (Sremska Mitrovica) sebebiyle anlaşmazlık baş göstermiş ve Avarlar Bayan Kağan önderliğinde 582 yılında burayı işgal etmiştir. Bizans savunma sisteminin çökmesiyle birlikte Avarlar'a bağlı olmayan aşağı Tuna havzasındaki Slavlar da saldırılara başlamışlardır. Avarlar ve Slavlar Thessalonik'i (Selanik) hedef almış (584-586) ve bu önemli şehre saldırılar düzenlemişlerdir. Fakat daha da önemlisi, bölgedeki Bizans otoritesinin

³⁰⁶ FINE; The Early..., s.30

³⁰⁷ KURAT; Türk Kavim..., s.27

³⁰⁸ RASONYI; Tarihte..., s.124

³⁰⁹ KARATAY; "Avar...", s.89

çökmesiyle birlikte, çok sayıda Slav'ın imparatorluk topraklarına dağılarak yerleşmeye başlamasıdır.³¹⁰

İmparator Maurice, 584 yılında Avar Hakanı'na bir fili ve altından yapılmış bir yatağı hediye olarak göndermiş, ancak bu hediyeler Hakan tarafından reddedilmiş ve yıllık 100.000 altın sikkelik (Bizans'ta kullanılan altın sikkelere <solidi> adı verilir) bir haraç istendiğinde imparator bunu kabul etmek zorunda kalmıştır.³¹¹ Maurice daha sonra 590'larda Tuna çevresinde ve Tuna ötesi topraklarda Avarlar'a ve Slavlar'a yönelik başarılı askeri harekâtlar düzenlese de, düşmanlarının ana gücünü ortadan kaldırmayı başaramamıştır. Aynı zamanda askerlerin maaşlarının %25 oranında azaltılması yönündeki kararı, kendisinin ordu içindeki desteğini azaltmış ve ordu içinde rahatsızlık yaratmıştır.³¹² İktisadi çöküntüyü sebep göstererek Avarlar tarafından esir edilen yaklaşık 12.000 kişinin fidyelerini ödemeyi reddetmiş ve bu kişiler de Avarlar tarafından öldürülmüştür. Bu karar da imparatora duyulan öfkeyi arttırmıştır.³¹³ Avarlar'a verilen haraç son zamanlarda 150.000 altın gibi yüksek bir miktara ulaşmıştı ki bu da iktisadi ve mali sahada önemli bir yük teşkil ediyordu.

Avarlar'a ait kalıntılar arasında Bizans sikkeleri bulunsa da, bu sikkelerin çok büyük kısmının eritilerek takı yapımında kullanıldığı anlaşılmaktadır. Elbette bu tür zenginlik belirtisi olan unsurlar, toplumun daha üst katmanlarını oluşturan kişilerin mezarlarında bulunmuştur. Aynı şekilde mezarlarda at iskeletleri, atlar için üretilen koşum takımları, silahlar ve kemerler de bulunmuştur.³¹⁴ Türk kavimlerinin metal işlemeciliği ve kuyumculuk alanındaki uzmanlıkları zaten bilinmektedir. Yine bu mezarlarda ilgi çeken nokta, at iskeletlerinin ve mezarların bulunmasıdır. Eski Türk töresi gereğince, bir savaşçı öldüğünde (toplumun özellikle erkek bireylerinin neredeyse tümünün savaşçı olduğu hatırlanmalıdır) atı da onunla birlikte

³¹⁰ OSTROGORSKY; A.g.e., s.75

³¹¹ NORWICH; Byzantium, The Early..., s.274

³¹² SARRIS; A.g.m., s.51

³¹³ NORWICH; Byzantium, The Early..., s.275

³¹⁴ CURTA; Southeastern..., s.64

öldürülür ve ölen kişinin yanına silahlarıyla birlikte gömülürdü. Bu mezarlar bazen üzerine toprak yığılarak küçük bir yükselti haline getirilirdi ki bu tür mezarlara <kurgan> adı verilir. Çin'den Macaristan'a kadar olan sahada bu tür mezarlara rastlamak mümkündür. Bu mezarların etrafına, ölen kişinin savaşlarda öldürdüğü düşman sayısı kadar <balbal> adı verilen küçük heykeller de dikilir ve bu kişilerin, yeniden dirilme gününde ölen kişinin hizmetkârları olacağına inanılırdı. Elllerinde, göbek hizasında bir kadeh tutan bu heykelciklere Rusça'da <kamennaya baba> (Türkçe'ye <taşnine> olarak tercüme edilmiştir) denilmektedir. Kıpçakların da ölülerini bu şekilde defnettikleri bilinmektedir. W. Barthold, seyyah Rubruk'a dayanarak Kıpçakların defin törenleri hakkında şunları söylemektedir:

“Rubruk, Kıpçakların alelâde definlerinde bulunan şeyler arasında birinci olarak mezarın üzerine yapılan kurganı (höyüğü), ikinci olarak ölü şerefine dikilen ve yüzü doğuya bakan heykeli saymaktadır. Zenginler ise başka türlü defin olunurlardı; onların mezarları üzerine sivri tepeli türbe yahut tuğladan bir kule, bazan da taştan bir ev yapılırdı. Rubruk'un seyahatinden biraz önce ölen bir Kıpçağın mezarı çevresinin dört cihetinde sııklar konulmuş ve bunlara, her cihete dörder olmak üzere, on altı tane at derisi asılmış bulunuyordu; ölünün Hıristiyan sayılmasına rağmen, mezarın yanına kırmız ve et konulmuştu.”³¹⁵

Ölen kişinin atı, ölünün içinde bekletildiği çadırın etrafında birkaç tur attırıldıktan sonra öldürülürdü. Bazen ölülerin yakıldığı da görülmüştür. Ölen kişinin yakınları, yas tuttıklarını göstermek için yüzlerini yaralardı ve kurbanlar keserek gelenlere ziyafet verirlerdi. (Kurban kesilerek mezara konulduğu durumlar da mevcuttur) Bu ziyafete ölen kişinin ruhunun da katıldığı düşünülürdü ve ruhun eğlendirilmesi için çeşitli gösteriler yapılırdı. (Cirit ve ok müsabakaları gibi) Ruhun bir kuşa dönüşerek uçtuğuna inanılırdı. Bu sebeple eski metinlerde ölüm halini anlatmak için <sonkur oldu> (şahin

³¹⁵ W. BARTHOLD; “Türklerde ve Moğollarda Defin Merasimi Meselesine Dair”, (Rusça'dan çeviren) Abdülkadir İNAN; Belleten, Cilt: XI, Sayı: 43 (Temmuz 1947), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1947, (ss:515-539), s.517-518

oldu) denilmektedir.³¹⁶ Aynı şekilde, ölen kişi için <uçmağa vardı> deyimini de dilimizde halen kullanılmaktadır. Cenaze töreninden 40 gün sonra, önceki törene benzeyen bir tören daha yapılır ve yine ziyafet verilir.³¹⁷ Günümüzde de vefatın sonrasındaki 7. ve 40. günlerde ölü evinde dini törenler düzenlendiği ve <kırkı çıkmak> şeklinde deyim olarak kullanıldığı da göz önüne alınırsa, bu geleneğin eski dönemden beri devam ettiği söylenebilir.

Moğollar'ın tatbik ettikleri defin merasimleri de diğer Türk topluluklarının merasimlerine benzemektedir. Ölen hânların mezarlarının yüksek dağ tepelerinde yapıldığı bilinmektedir. Dikilen anıtların, mezar yerlerini tespit etmek için değil, daha ziyade yağ töreninin yapıldığı yeri belirtmek için kullanıldığı bilinmektedir. (Örneğin Orhun kitabelerinin bulunduğu bölgede Bilge Hân kitabesi yakınlarında mezar olabileceği düşünülerek araştırmalar yapılmışsa da, mezara rastlanmamıştır.) Balbal dikme düşüncesi Moğollar'da daha farklı gelişmiştir. (Aynı şekilde Türkler'de Doğu yönüne atfedilen kutsallıktan ötürü <Doğu Kültü> olarak adlandırılan inanış Moğollar'da da mevcut olmuş fakat Doğu yerine Güney yönü seçilmiştir.) Türk topluluklarında, ölen kişinin öldürdüğü düşmanları temsilen dikilen ve ölen kişiye hizmet edeceği düşünülen balbalların yerini Moğollar'da insanlar almıştır. Hânların gömülmesinden önce, ülkenin dört bir yanına ferman gönderilerek herkesin evinde ve köyünde kalıp yollara çıkmaması emredilirdi. Cenaze alayı yola çıktıktan sonra yolda karşılaşılan kişiler öldürülürdü ve bunların hânın hizmetkârı olacağına inanılırdı. Bundan sonra cenaze erişilmesi güç bir yerde, genellikle bir dağda gömülürdü ve burası <yasak bölge> ilan edilirdi. Bu bölgeler, Türkçe <kuruk> kelimesiyle aynı anlamda olan <kurık> ya da <gururuk> kelimeleriyle ifade edilirdi. Mezarın yerini belirten hiçbir işaret konulmaz, aksine bölge hemen ağaçlandırılırdı. Yasak bölgeyi koruyan muhafızlar bile mezarın yerini bilmezlerdi. <Kuruk> kapsamına, hânın ismi de girerdi. Örneğin Çağatay Hân'ın ölümünden sonra ismi <kuruk> ilan edilmiş ve bu ismi taşıyanlar başka isimler almaya mecbur

³¹⁶ RASONYI; Tarihte..., s.48-49

³¹⁷ ROUX; A.g.e, s.149

kalmıştı. Hân mezarlarını koruyan muhafızlara <kurukcu> denildiği gibi, hân sarayının harem dairelerinin kapıcılarına da aynı isim verilirdi.³¹⁸

Türk çadırları, tepesinde istenildiğinde kapatılabilen bir deliğe sahipti ve bu delik baca görevi gördüğü için çadırın içinde ateş yakılabiliyordu. Türk töresinde; çadırın tam merkezinde yer alan ve ailenin devamlılığını da simgeleyen, ailenin kadını tarafından toprağın kazılmasıyla açılan <ocak>, önemli bir yer tutmaktadır. Atalara adanan kurbanlar bu ocakta yanan ateşe atıldığı gibi, ocağın öteki dünyadaki atalara açılan bir kapı olduğu düşünülür, dinsel törenler ocağın çevresinde yapılırdı.³¹⁹ Altay ve Saha Türkleri, çakmak taşıyla yakılan ateşi kutsal saymışlardır. Ateşi su ile söndürmek, ateşe tükürmek ve ateşle oynamak kesinlikle yasaklanmıştır ve ateşe saygı gösterilir. Altay Türkleri'nde son zamanlara kadar gelin ve güvey ilk ateşlerini çakmak taşıyla yakmışlardır. Sahalar ise ayınlarında kibrit ile yakılan ateşi kullanmaz, ona <Rus ateşi> derler ve ateşlerini çakmak taşlarıyla yakarlar. Fakat aile ocağında yanan ateş, nasıl yakılmış olursa olsun kutludur. Dilimizde bugün de <ocak> kelimesi, <hane, aile, soy> gibi anlamlara gelmektedir ve <ocağı sönmek/birinin ocağını söndürmek> deyimleri belki de bu gelenekle bağlantılıdır.³²⁰

Daha sonraki dönemde Şaman inancındaki pek çok Türk topluluğu İslamiyet'i kabul etmiştir fakat Türk toplulukları içinde Tuna bölgesinde yaşayan Gagavuzlar (bugün Moldova Cumhuriyeti içinde Gagavuzyeri Özerk Bölgesi'nde yaşarlar) Ortodoks Hıristiyanlığı benimsemişlerse de, dil ve kültürlerini korumuşlardır. Volga bölgesindeki Çuvaşlar ve Sibiryadaki Yakutlar da aynı tercihte bulunmuşlardır ya da daha doğru bir ifade ile Rus idaresi tarafından Hıristiyanlaştırılmışlardır. Sibiryadaki Tuvalılar ya da Çin'in

³¹⁸ BARTHOLD; A.g.m., s.523-525 Cengiz Hân'ın mezarı pek çok araştırmacının ilgisini çekmesine rağmen, bu alandaki çabalar henüz bir netice vermemiş ve mezar bulunamamıştır. Barthold'un bu değerli tetkikinde temas etmediği bir mesele akla gelmektedir: Acaba defin törenine katılan ve mezarın yerini bilen kişiler bunu müteakip, mezar yerini gizli tutmak için öldürüyorlar mıydı?

³¹⁹ FINDLEY; A.g.e., s.61-62

³²⁰ GÖMEÇ; A.g.m., s.41

Gansu eyaletindeki Sarı Uygular Budizm'i benimsemişlerdir. Kırım ve Polonya'daki Karaim Türkleri de Museviliği kabul etmişlerdir. Sovyetler Birliği'nin yıkılmasından sonra zorla Hıristiyanlaştırılan Sibiryadaki Yakutlar ve başka bazı topluluklar yeniden Şamanizm'e yönelmişlerdir.

İmparator Maurice, İran'a yönelik seferi sebebiyle Balkanlar ile fazla ilgilenememişse de, 602 senesinde, Avar ve Slavlar'a yönelik bir sefer düzenleme olanağına kavuşmuştur. Sefer esnasında Tuna Nehri'nin kuzeyine geçilmiş ve düşmanların bütünüyle imha edilmesi amaçlanmıştır. Fakat Bizans kuvvetleri vur-kaç saldırıları ve pusularla yıpranırken, düşmanların ana kuvveti ile bir türlü karşılaşmamıştır. İmparatorun ordu içindeki desteği zaten bundan önceki kararlarıyla iyiden iyiye azalmışken, verdiği son karar askerler açısından bardağı taşıran son damla olmuştur. Maurice, ordunun kış mevsimi gelmeden önce her zaman yaptığı gibi ana üs bölgelerine çekilmesine karşı çıkmış ve kış mevsiminin Tuna ötesindeki topraklarda geçirilmesini emretmiştir.³²¹ Bu karar sonucunda büyük bir isyan başlamış ve isyan sonucunda bir subay olan Phocas, askerler tarafından imparator ilan edilmiştir.(23 Ağustos 602) Balkanlar'daki askeri güçlerin başkente doğru ilerlemesi ve sonraki iç siyasi gelişmeler sebebiyle, bu bölgeye gerekli özenin gösterilememesi, Balkanlar'ın Slavlaşmasına büyük katkılarda bulunmuştur. Ayrıca, Bizans'ın içine düştüğü durumdan yararlanmak isteyen Sasaniler doğu cephesinde taarruza geçmiş ve 609 yılında Euphrates'e (Fırat Nehri) ulaşmışlardır.³²² Böylece Slavlar'ın ilerleyişini daha da kolaylaştıracak bir durum ortaya çıkmıştır. Dalmaçya, Arnavutluk, Yunanistan, Makedonya (güney kısmı) ve Trakya sahillerinin kimi kısımları hariç tutulmak üzere, Balkanlar'ın tamamı ve hatta Peleponnes içleri bile Slavlarca yerleşilen bölgeler olmuştur. Slavlar'ın Ege adalarına çıktıkları ve hatta Girit'e bile gittikleri bilinmektedir. Slavlar, daha sonraki dönemlerde Dalmaçya'da kök salarken, Yunanistan, Arnavutluk ve Batı Trakya'dan çekildiler.³²³ Bizans'ın kontrolünün etkili olduğu yerlere yerleşen ve

³²¹ NORWICH; Byzantium, The Early..., s.275

³²² SARRIS; A.g.m., s.53

³²³ KARATAY; "Avar...", s.90

yerleştikleri toplum içinde sayıca azınlıkta kalan Slav toplulukları, bilhassa Yunanistan ve Ege adalarına yerleşenler, zaman içinde asimile olmuşlardır.³²⁴

Avarlar, Batı Balkanlar'da bilhassa Dalmaçya sahillerine büyük akınlar düzenlemiş ve buraları kontrolleri altına almışlardır. Dalmaçya eyaletinin merkezi olan Salona şehri (şimdiki Split'in yakınlarında) ve etrafındaki bölgeler 614 yılında ele geçirilmiştir. Dalmaçya'da Epidaurus şehri ele geçirilmiş ve kaçan ahalisi, daha güvenilir bir yer olarak Dubrovnik (Lat. Ragusa) şehrini kurmuşlardır. Sadece Zadar, Trogir, Split, Dubrovnik, Budva ve Kotor şehirleri Avarlar'a direnerek ele geçirilmekten kurtulmuştur. Ayrıca, sahildeki pek çok ada, kaçan ahalinin sığındığı yerler haline gelmiştir.³²⁵ Ragusa şehri, daha sonra Osmanlılar döneminde Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı yarı-özerk bir vasal devlet haline gelecektir. Stevan K. Pavlowitch'in deyimiyle Ragusa <15. yüzyılın İsviçres'i>³²⁶ olarak nüfuzlu kişilerin paralarını muhafaza ettikleri ve gerektiğinde sığındıkları önemli bir ticaret ve diplomasi merkezi olacaktır.

Takip eden yıllarda, Doğu Balkanlar'da da güçlerini yaymak isteyen Avarlar, 623 yılında Bizans başkenti yakınlarında İmparator Heraclius'u pusuya düşürmüştür ve imparator canını zor kurtarıken, Avarlar hem pek çok muhafızı esir almış hem de imparatorun yanındaki hazineyi ele geçirmişlerdir. Bu olaydan sonra Heraclius yıllık 200.000 altın haraç vermeyi ve oğlunu rehin olarak göndermeye mecbur olmuştur.³²⁷

626 yılının yaz ayları, Bizans için adeta bir kâbusa dönüşmüştür. Anadolu'ya giren ve imparatorluk başkentine yürüyen Sasaniler, Chalcedon'a (bugünkü Kadıköy semti) kadar ulaşarak başkenti kuşatmaya başlamışlardır.

³²⁴ Nikolay TODOROV; Bulgaristan Tarihi, Çev: Veysel ATAYMAN, Öncü Kitabevi, İstanbul, 1979, s.12

³²⁵ FINE; The Early..., s.35

³²⁶ Stevan K. PAVLOWITCH; A History of the Balkans 1804-1945, Addison Wesley Longman Limited, London, 1999, s.4

³²⁷ CURTA; Southeastern..., s.76

Buna bir de Avarlar'ın saldırıları eklenmiştir. Avarlar, komutaları altındaki Slav ve Bulgarlar ile birlikte 27 Temmuz'da kuşatmaya katılmışlardır. Slavlar, yanlarında getirdikleri ve omuzlarında taşıdıkları kayıklarıyla denizden kuşatmaya katılmışlardır. Fakat hem kuşatanların Bizans donanması ile boy ölçüşecek bir donanmadan yoksun oluşları hem de aralarında (Avarlar ve Sasaniler) etkili bir eşgüdümün olmaması, başarısızlığı kaçınılmaz kılmıştır. Bizans donanması, denizdeki Slavları perişan etmiştir ve kuşatma başarısızlıkla sonuçlanmıştır.³²⁸ Yenilgide şehrin surlarının dayanıklı oluşu da büyük rol oynamıştır ki buna güvenen imparator ana kuvvetleri ile başkentine yardıma geleceğine aksine Anadolu topraklarında ilerlemekte olan Sasani kuvvetlerini imhaya yönelmiş ve doğuya doğru ilerleyişini sürdürmüştür. Heraclius, yetenekli bir devlet adamı olarak, dönemin yükselen güçlerinden birisi olan Türk devleti Hazarlar ile Sasaniler'i hedef alan bir ittifak kurmayı başarmış ve onlardan askeri destek sağlamıştır. 627 yılında büyük bir Türk kuvveti, Sasaniler'in Kafkasya ve Hazar Denizi arasında kalan bölgedeki müstahkem mevkillerine saldırmıştır. Tbilisi (Tiflis) yakınlarında Türk kuvvetleri Heraclius ile buluşmuş ve bu birleşik kuvvet Zağros Dağları'na yönelmiştir. 12 Aralık 627'de bir Sasani ordusu yenilmiştir. Bundan sonra Sasaniler direniş gösteremez hale gelmişlerdir.³²⁹

Avarlar'ın yönetiminde başarısızlıkla sonuçlanan Constantinopolis kuşatması, pek çok Bulgar ve Slav'ı bünyesinde barındıran Avar devletini zor duruma düşürmüştür. Yenilgiden istifade eden bazı gruplar ayaklanma eğilimi içine girmişlerdir. Bu ayaklanmaların başarısızlıkla sonuçlanan kuşatmanın sonrasında mı yoksa kuşatmadan daha önce mi gerçekleştiği konusu tartışmalıdır. Georg Ostrogorsky, kuşatmanın başarısızlıkla sonuçlanmasının Avar hâkimiyetindeki kavimleri ayaklanmaya teşvik ettiği görüşündedir.³³⁰ Osman Karatay ise ayaklanmanın ya kuşatma esnasında başladığını ya da kuşatma sürerken ciddi bir hal aldığını iddia etmektedir ki, bu daha mantıklıdır, zira ciddi bir ayaklanmanın sürmesi durumunda Avarlar

³²⁸ OSTROGORSKY; A.g.e, s.96

³²⁹ SARRIS; A.g.m. ,s.57

³³⁰ OSTROGORSKY; A.g.e., s.97

kuşatmayı başlatmak yerine bu ayaklanmayı bastırmaya öncelik verirlerdi.³³¹ Bilindiği kadarıyla Samo adındaki bir Frank tüccar önderliğinde ayaklanan Moravya Slavları (Çekler) kendi devletlerini kurmuşlardır.

Günümüzdeki Hırvat halkının devlet kuran atalarının kimliği de ayrı bir tartışma konusudur. Hırvat yazar Ivo Goldstein, Hırvat (İng. Croat) olarak adlandırılan grubun göçebe ya da yarı göçebe olduğunu ve Kafkasya'dan Karpatlar'a geldiğini belirttikten sonra bunların Slav olduklarını iddia eder. Ancak sonra, eski halk kültüründe, Kafkasya civarındaki halklarla büyük olasılıkla da İrani unsurlar ile temasların yer aldığını belirtir. Fakat ne olursa olsun Dalmaçya'ya vardıklarında Slav kültürü dışındaki kültürlerin etkisinin Hırvat ismi hariç tutulursa kaybolduğunu ve kültürde izi kalmadığını dile getirir.³³² Benzer şekilde John V. A. Fine Jr. ise, Balkanlar'daki Slavlara isimlerini bırakan ve onlara karışıp giden kabilenin yalnızca Hırvatlar olmadığını, Sırp'ın da İran kökenli bir kabile olduğu görüşündedir. Ak Hırvatistan'a olduğu gibi Ak Sırbistan'a da dönemin kaynaklarına atıf yapıldığını ve Sırp isminin M.S. 1. yüzyılda Don Nehri çevresinde yaşayan ve Yunan coğrafyacılar tarafından <Serbi/Serboi> olarak adlandırılan topluluktan gelebileceğini belirtir. Fine, Sırp ve Hırvat isimlerinin Slav kökenli olmadığı konusundaki genel görüşe katıldığı gibi, çağdaş Arap coğrafyacı El Mesudi'nin Ak Hırvatlar'ın şefinin fermente edilmiş kısırak sütü içtiği yönündeki kaydına değindikten sonra, bunun Slavlar arasında bir adet olmadığını ve daha çok Türk-Tatar topluluklarının özelliği olduğunu da belirtmekten geri kalmamıştır.³³³

Fakat Türkoloji alanında yapılan çalışmalar, ilk Hırvat siyasi oluşumunun ortaya çıkışında Türk unsurlarının önemini ortaya çıkarmıştır. 10.yy. Bizans kaynağı olan <De Administrando Imperio>, Ak Hırvatlar'ın yaşadığı yerden (Galiçya) kalkan bir Hırvat topluluğunun, İmparator Heraclius ile ittifak yaparak Dalmaçya'ya geldiğini ve Avarlar'ı buradan çıkardığını

³³¹ KARATAY; In Search..., s.60

³³² GOLDSTEIN; A.g.e., s.13

³³³ FINE; The Early..., s.56

anlatır. Aynı şekilde Priskos da, Sarı Oğur, Onoğur ve Oğur (eserde Urog şeklinde geçer) boylarını sayar ki aslında Oğur bunların ortak adı idi ve Sarı Oğur ve Onoğur diye iki gruba ayrılmışlardı. Onoğurlar, Rus kaynaklarında Kara Oğurlar olarak geçmektedir. Sarı, eski Türkçe'de <ak> anlamına gelir ki, Sarı Oğurlar, Kara Oğurlar'ın mukabilidir.³³⁴ Bizans kaynaklarında, Ak Hırvatlar'ı Dalmaçya'ya getiren başbuğların 7 kardeş olduğu ile birlikte isimleri de zikredilmektedir ki, bu isimler Ak Hırvatlar'ın bir Türk grubu olduğu tezini kuvvetlendirmektedir zira bu isimler ancak Türkçe ile izah edilebilirler.³³⁵ (Bizans kaynaklarında: Kloukas, Lobelos, Kosentzis, Mouchlo, Chrobatos, Touga, Bouga) Aynı şekilde Hırvat adının da diğer dillerde açılımı tam olarak yapılamamaktadır. De Administrando Imperio adlı Bizans kaynağında, Hırvat adının Slav dilinde <çok ülke fethedenler> anlamına geldiği kaydedilmiştir. Slavca'da böyle bir kelime yoktur fakat Türkçe'de mevcuttur. Türkçe'de fiil olarak kullanılan <kubrat/kuvrat>, <bir araya getirmek, toplamak> anlamlarına gelir. Bu tezi savunan Osman Karatay, tezini o döneme ait Bizans ve Arap kaynaklarını da kullanarak geliştirmiştir ki, <kubrat> fiilinin Türkçe'deki kullanımını da Orhun Kitabeleri'ne (8.yy) dayanarak izah etmiştir:

“Kagan olurup yok çigan budunun kop kubrattım. (Kağan olduktan sonra güçsüz ve aç milleti bir araya topladım)”³³⁶

Bu konunun daha fazla araştırılması ve bulunabilirse başka kanıtlarla da desteklenmesi gerekmektedir. Aslında bu tür olaylar Balkanlar'da alışılmadık da değildir. Bulgar devletinin inşası da bu şekilde gerçekleşmiştir. Aynı şekilde Kumanlar da Romen toplumunun üst tabakalarını oluşturmuş fakat daha sonra asimile olmuşlardır.

³³⁴ Osman KARATAY; “Hırvatların Kökeni ve Ortaçağ Hırvat Tarihi”, (Der) Osman KARATAY-Bilgehan A. GÖKDAĞ; Balkanlar El Kitabı, Cilt:1, Karam & Vadi, Çorum, 2006, (ss:95-104), s.95

³³⁵ RASONYI; Tarihte..., s.126

³³⁶ KARATAY; In Search..., s.86-87

630'lu yıllarda Avarlar bu defa Bulgarlar'ın isyanıyla karşılaşmıştır. İç savaş sonucunda Avarlar, hâkimiyetleri altındaki Bulgarlar'ı öldürmeye başladılar ve Bavyera'ya 9000 Bulgar ailesi göç etti. Burada da şiddetle karşılaşan Bulgarlar'dan ancak 700 aile kurtulabilmiş ve kurtulabilenler günümüzde Slovenya olan bölgeye ve Avusturya'nın Carinthia bölgesine sığınmışlardır.³³⁷ Avarlar, bu olaylardan sonra zayıflayarak da olsa varlıklarını 9.yüzyıl başlarına kadar sürdürebilmişlerdir. 791 yılında Frank Kralı Charlemagne (Şarlman) ile 8 yıl süren savaşın ardından, Avar devleti yıkılmaya yüz tutmuştur. Fakat Avarlar'ın devletlerinin ortadan kalkmasıyla kendilerinin de bir anda yok olmadıkları ortadadır. Avarlar'ın 863 yılında Frank kuvvetleri karşısında yenildikleri ve 889 tarihli bir başka kayıta da Macarlar'ın Pannonia'nın aşağı bölgelerinde yaşayan Avarlar'ın ellerindeki otlakları ele geçirdikleri bilgisi yer almaktadır. Bugünkü Macaristan topraklarına Macarlar'ın yerleşmeye başladığı 890'lı yıllarda geri kalan Avarlar'ın Macarlar içinde eridikleri söylenebilir.³³⁸ <Pogiboşa yoki obre-Avarlar gibi mahvoldular> şeklindeki Slav atasözü Slavlar'ı uzunca bir süre yöneten Avarlar'ın ortadan kalkmasından duyulan sevinci dile getirir.³³⁹

Avarlar'ın 7. yüzyıldaki ağırlık merkezinin Orta Tuna havzası ve Tisza Nehri arasında kalan bölge olduğu tahmin edilmektedir. Bu bölgede Avarlar'dan kalma pek çok mezar ve mezar eşyası bulunmuştur. Burada daha ilginç olan nokta, Avarlar'ın zayıfladıkları döneme ait olan bulgularda, eskisine oranla daha fazla yerleşik hayat unsurunun bulunmasıdır. Birkaç kuşak tarafından kullanıldığı anlaşılan mezarlıklar ve tarımsal faaliyetlerle ilgili bulgular bunun kanıtıdır.³⁴⁰ Omeljan Pritsak'a göre, Avarlar'ın Avrupa tarihindeki en önemli mirası, onların zayıflamasıyla birlikte ortaya çıkan Slav yerleşimleridir. Avrupa'ya diğer katkıları ise, üzeninin Avrupa'ya tanıtılmasıdır. Üzenği sayesinde, Avrupa savaşlarının öne çıkan unsuru olan

³³⁷ CURTA; Southeastern..., s.76

³³⁸ FINE; The Early..., s.78

³³⁹ RASONYI; Tarihte..., s.126

³⁴⁰ CURTA; Southeastern..., s. 92

şövalyeler, at üzerinde, attan düşmeden mızraklarını düşmana saplayabilme kabiliyetine kavuştular.³⁴¹

5.6. Sekizinci Yüzyılda Balkanlar ve Değişen Dengeler

7. yüzyıl, siyasi dengelerin değiştiği bir yüzyıl olmuştur. İslamiyet'in doğuşu ve hızla yayılması, Bizans'ın jeopolitiğinde önemli değişiklikler yaratmıştır.6. yüzyılın ortalarından itibaren imparatorluğun İtalya'daki topraklarına saldıran Lombardlar, 7. yüzyılda topraklarını daha da genişleterek İtalya'nın önemli bir bölümünde sahip olmuştur. Diğer taraftan ise doğuda Göktürk Devleti zayıflamaya başlamıştır. Balkanlar'da ise Avarlar zayıflamakla birlikte varlıklarını sürdürmüşlerdir. 7. yüzyılın ortalarından itibaren Bulgarlar önemli bir güç olarak ortaya çıkmışlardır. Bu dönemde Balkanlar, Bizans, Avar ve Bulgar devletlerinin hâkimiyetindedir. 8. yüzyılın sonlarına doğru Franklar Avarlar ile mücadele etmiş ve daha sonra 9. yüzyılda Balkanlar'ın özellikle kuzey ve kuzeybatı (bugünkü Slovenya ve Hırvatistan toprakları) bölgelerini ele geçirmiştir. Bu durum Bizans ile savaflara yol açmıştır. Fakat Balkanlar'da yaşayan Slav toplulukları uzunca bir süre devlet kuramamış, dağınık olarak Bizans, Bulgar ve Frank idaresinde yaşamışlardır. Sırplar'ın çoğu da 8. yüzyıldan 12. yüzyıla kadar ya Bulgar ya da Bizans idaresindeki topraklarda yaşadılar.³⁴²

Bu dönem aynı zamanda Bizans İmparatorluğu'nun askeri-idari teşkilatında da yeni bir sistemin uygulanmasına tanık olmuştur. 636 yılında İslam ordularına karşı Bizans ordularının yenildiği Yarmuk Savaşı'ndan sonra artan saldırılar karşısında, Bizans askeri yapısını yeniden düzenlemek zorunda kalmıştır.³⁴³ Zira Suriye gibi Bizans'ın kaybettiği bölgelerde görev

³⁴¹ Omeljan PRITSAK; "Türk-Slav Ortak Yaşamı: Güneydoğu Avrupa'nın Türk Göçebeleri", (Ed.)Hasan Celal GÜZEL - Kemal ÇİÇEK - Salim KOCA, Türkler, C:2, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002 (ss:509-522), s.511

³⁴² JELAVICH; Balkan Tarihi..., C:1, s.19

³⁴³ HALDON; A.g.e., s.71

yapan ordular, geri çekilerek Anadolu içlerinde konuşlanmaya başlamışlardır. Askerlerinin toplandığı bölgeleri isimleriyle anılan bu orduları oluşturan yeni sınır nizamına göre konuşlandırmak gerekiyordu. Böylece küçük idari birimler birleştirilerek <theme> adı verilen daha büyük idari birimler haline dönüştürülüyordu ve bu birimlerin başında <strategos> adı verilen bir general bulunuyordu. <Themata> tabiri <konuş-mevzi> anlamına gelmektedir.³⁴⁴ Bu sistem bir nevi askeri valilik sistemiydi. İlk <theme> teşkilatı uyarınca Anadolu topraklarında Opsikion, Anatolikon, Armeniakon adlı birimlere bölünmüştü. Bu sistem zaman içinde bazı değişimlere uğramış, yeni birimler kurulmuştur. Bu sistemin sağladığı faydalardan biri, bilhassa Arap akınlarının yoğunlaştığı Doğu Anadolu topraklarında, <strategos>a inisiyatif kullanma yetkisi verildiğinden, orduların başkentten emir beklemeden düşmana saldırımları sonucunda düşman saldırılarının daha iyi bir şekilde durdurulabilmesiydi.³⁴⁵ Bir diğer faydası ise, imparatorluğun askeri harcamalarını azaltıcı etkisiydi. Çünkü uygulanmaya başlanan yeni sistem ile birlikte devlet savaş hali sebebiyle terk edilen toprakları bazı kişilere vererek, karşılığında onların silahları ve atları ile birlikte savaş durumunda kendi <theme> ordularına katılmalarını ve kendilerine verilen toprakları korumalarını bekliyordu. Bu sisteme <stratitika ktemata>-askerlerin arazileri> deniyordu.³⁴⁶ <Stratitot> olarak bilinen bu askerler toprağın sahibi olmuyor sadece devletten, görecekları hizmetler karşılığında toprağı kullanma hakkını alıyorlardı. Yapılan tahminlere göre 10. yüzyılın ilk yarısında bir süvari askerinin ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için yıllık geliri 4-5 libre (288-360 nomismata) altın olmalıdır ki, bu askerlere verilen toprakların küçük köylü çiftliklerinden ziyade küçük boyutlu malikâneler olduğunu göstermektedir.³⁴⁷

Georg Ostrogorsky'ye göre, 7.yy. sonundan beri Balkan topraklarında Thracia ve Hellas'dan başka <theme> bulunmuyordu. Fakat 8. yüzyılın sonlarından itibaren Makedonya topraklarını değil de Batı Trakya'yı kapsayan

³⁴⁴ TREADGOLD; A.g.m., s.131

³⁴⁵ GREGORY; A.g.e., s.180

³⁴⁶ GREGORY; A.g.e., s.180

³⁴⁷ HALDON; A.g.e.,s.267

bir Macedonia <theme>si mevcuttu. Yine aynı dönemde Peloponnes <theme>si kurulacaktır. Daha sonraki dönemlerde bilhassa 9. yüzyılın başlarında ³⁴⁸Bizans'ın Balkanlar'daki hâkimiyeti kuvvetlendikçe Kephallenia, Thessalonike, Dyrrhakhion ve Dalmatia <theme>leri kurulacaktır.

Peter B. Golden'in deyimiyle, Göktürkler'in 7. yy. ortalarında güçten düşmesiyle ve doğuya doğru çekilmesiyle birlikte ortadan kalkmasından sonra, arkasında <cenazesine hemen gelen iki vâris devlet bıraktı>: Hazar ve Bulgar Kağanlıkları³⁴⁹. Bizans'ın kuzeydoğu bölgelerinde İdil (Volga) Nehri çevresinde bir Türk devleti olan Hazarlar'ın doğuşu ve güç kazanarak Doğu Avrupa'ya kadar yayılan bir nüfuz alanı oluşturması, Balkanlar'daki gelişmeleri şekillendirmiştir.

Hazarlar, Doğu Avrupa'da ilk muntazam devlet kuran kavim olmuştur ve Avrupa Hun Devleti'ne tabi oldukları, hatta Sabirler ile bağlantılı oldukları tahmin edilmektedir.³⁵⁰ Bu tez, dönemin Arap yazarı El Mesudi'nin Hazarlar'a Türkçe'de Sabir, Farsça'da ise Xazaran dendiğini belirttiği kaydıyla da güçlenmektedir.³⁵¹ Hazarlar pek çok topluluğu bünyesinde barındıran bir devlet olmuştur. Bulgarlar, Macarlar, Ogurlar bu devletin içinde yer almışlardır. Yerleşik ve şehirli unsurun da önemli bir yer tuttuğu Hazar toplumunda, devletin önemli ticaret yollarını kontrol etmesi sebebiyle kürk ticareti başta olmak üzere ticari faaliyetler önemli bir yer tutmaktaydı.³⁵² 10.yy. Bizans kaynakları, Hazar ülkesine <Doğu Tourkia>, günümüzde Macaristan'ı oluşturan topraklara ise <Batı Tourkia> demişlerdir.³⁵³ Bizans aynı dönemde Macarlar'ı Hıristiyanlaştırmak amacıyla çeşitli faaliyetlere girişmiştir ki, Hierotheos adlı birinden yeni kurulan <Tourkia Piskoposu>

³⁴⁸ OSTROGORSKY; A.g.e., s.180-181

³⁴⁹ GOLDEN; A.g.e, s.273

³⁵⁰ KURAT; Türk Kavim..., s.30

³⁵¹ GOLDEN; A.g.e., s.277

³⁵² KURAT; Türk Kavim..., s.31

³⁵³ FINDLEY; A.g.e. ,s.67

(İngilizce metinde yazılışı <Bishop of Tourkia> şeklindedir> olarak bahsedilmektedir.³⁵⁴

Hazarlar, bazen Bizans ile de ortak düşman olarak gördükleri Sasaniler'e ve sonra Müslüman Araplar'a karşı ittifak kurmuşlardır. 732 yılında bu ittifakı perçinlemek için, İmparator Leon'un oğlu ve vârisi Constantinos, Hazar Kağanı'nın kızı Çiçek ile evlenmiştir.³⁵⁵ Hazarlar'ın Müslüman ordularına karşı gösterdiği direniş, İslamiyet'in Kafkaslar'a gelişini geciktirmiştir. Hazarlar'ı daha da ilginç kılan nokta ise, Hazar hanedanının bir süre sonra Museviliği (tahminen 740'lı yıllarda) kabul etmesidir. Türk tarihinde başka bir Musevi hanedan bulunmamaktadır. Hıristiyan olan Bizans'ın ve Müslüman olan Abbasiler'in siyasi nüfuzu altına girmemek için, herhangi bir devletin desteklemediği bir din olan Museviliğin, siyasi gerekçelerle de kabul edildiği öne sürülebilir.³⁵⁶ Hazarlar'ın dini konulardaki tutumu da ilginçtir. Dini alanda farklı gruplara geniş özgürlük verilmiştir. Bilhassa, tüccarlar arasında Müslümanlık yaygın hale gelmiştir. Hıristiyanların yanı sıra, nüfusun büyük bir kısmının sürdürdüğü Şaman inancı da mevcuttu. Slavlar'ın Hıristiyanlaştırılmasında çok büyük rolü olan ve Aziz olarak kabul edilen Cyril, bu faaliyetlerinden önce Hazar ülkesinde misyonerlik faaliyetleri yürütmüştür.³⁵⁷ İslam kaynaklarına göre ise Hazar ülkesinde; ikisi Musevilere, ikisi Müslümanlara, ikisi Hıristiyanlara ve biri de putperestlere hizmet veren 7 yargıç bulunuyordu.³⁵⁸ Kırım çevresinde etkili olan Hazarlar'ın, Kırım ve Polonya'da kalan az sayıdaki Musevi Türk nüfusun (Karaylar ya da Karaim Türkleri) ve Rus Museviliği'nin gelişiminde etkili olduğu söylenebilir. (Osmanlı döneminde Kırım'daki Musevi Türkler, Çufutkale (Çufut: Musevi) olan yerleşim biriminde yoğun olarak yaşıyorlardı ve varlıklarını daha sonra da sürdürdüler.)

³⁵⁴ Jonathan SHEPARD, "Spreading the Word: Byzantine Missions", MANGO, (Ed.) Cyril; The Oxford History of Byzantium, Oxford University Press, Oxford, 2002, (ss:230-247), s.231

³⁵⁵ GOLDEN; A.g.e., s.279

³⁵⁶ KURAT; Türk Kavim..., s.36

³⁵⁷ RASONYI; Tarihte..., s.175

³⁵⁸ GOLDEN; A.g.e., s.285

Macarlar'ın da, bugünkü Macaristan topraklarına gitmeden önce Kuman Nehri çevresinde Hazarlar'ın idaresinde yaşadıkları bilinmektedir. Bilhassa Ogur Türkleri ile yoğun ilişkiler kurmuşlardır. Macarlar'a diğer dillerde verilen eski isimler de bunu gösterir niteliktedir: Slavca'da <Ongur>, Yunanca'da <Ungr(os)>, Latince >Ungorus>, Almanca'da <Ungar> gibi.³⁵⁹ (Macarca'ya Türkçe'den geçen kelimeler de Bulgar Türkçesi'nden geçen kelimelerdir.) Macarlar, Peçenekler'in 889'da Hazarlar'a yönelik saldırıları sonucunda Dnyeper, Dnyester ve Prut Nehirleri çevresine, büyük ırmaklar (Etiler) arasına sıkıştılar. Bu yurtlarına <Etil-köz – Irmaklar Arası> adını verdiler.³⁶⁰ Hazarlar, Macarlar'ı kendi beyleri önderliğinde teşkilatlandırarak Peçenekler'e karşı onlardan faydalanmak istemişlerdir. Böylece, Arpad ailesi güçlü bir aile olarak ortaya çıkmıştır. Hazarlar, Ruslar üzerinde de etkili olmuşlardır. Rus knezlerinden olan ve Hıristiyanlığı kabul etmesiyle daha sonra Aziz Vladimir olarak adlandırılan Vladimir, <Kağan> unvanını kullanmıştır.³⁶¹

Bulgarlar'dan ilk kez bahseden kaynak, M.S. III. yüzyılda yaşadığı anlaşılan Suriyeli Mar-Abbas-Katinu'ya aittir ki, ona göre Bulgarlar M.Ö. 149-127 yıllarında Kafkaslar'ın kuzeyinde bulunuyordu. Bu dönem için Bizans kaynaklarında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.³⁶² Bizans kaynaklarında Bulgarlar'dan ilk kez İmparator Zenon (474-491) döneminde 482 yılında Doğu Gotları'na karşı askeri güçlerinden faydalanılan Karadeniz'in kuzeyinde yaşayan bir topluluk olarak bahsedilmiştir.³⁶³

Attila'nın ölümünden sonra, hayatta kalan oğulları Dengizik ve İrnek, devletlerini yeniden kurmak için çaba harcasalar da Gotlar tarafından yenilgiye uğrayınca, Dinyeper havzasına çekilmişlerdir.³⁶⁴ Karadeniz'in kuzeyinde yaşayan Türkler'in batı kolu olan Ogur (Oğuz) topluluklarıyla Hun

³⁵⁹ RASONYI; Tarihte..., s.180

³⁶⁰ RASONYI; Tarihte..., s.181

³⁶¹ KURAT; Türk Kavim..., s.41

³⁶² KURAT; Türk Kavim..., s.108

³⁶³ Mithat AYDIN; "Tuna Bulgarları Tarihine Genel Bir Bakış (681-1018)", Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 2002 (1), Sayı:11, (ss.117-127), s.117

³⁶⁴ Geza FEHER; Bulgar Türkleri Tarihi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1999, s.22

bakiyelerinin karışması sonucunda Bulgar topluluğu ortaya çıktı ve Bulgarlar VII. yüzyılda Göktürkler'in zayıfladığı bir ortamda kendi devletlerini kurdular.³⁶⁵ <Bulgar> ismi, Türkçe <bulga-mak – karışmak, melezleşmek> fiilinden türemiştir ve Hunlar ile Ogurlar'ın karışarak yeni bir topluluk ortaya çıkmasını anlatmaktadır. Diğer yandan, Bulgar isminin kökeni konusunda savunulan bir diğer tez, Zeki Velidi Togan tarafından da ifade edilmiştir. Buna göre, Bulgar lehçesi <LİR> grubuna ait olduğundan, <ŞAZ> grubundaki <beş-5> kelimesi bu lehçede <bel> olarak kullanılmaktadır ve <bel-gur> ismi de <beş ogur/oğuz> isminden türemiştir.³⁶⁶ 15.-16. yüzyıllara ait Bulgar elyazmalarında Bulgar Hânları'nı gösteren iki liste verilmiştir. İlk liste, Tuna Bulgarları'nın önderi Asparuh (679-691) ile sona ererken, ikincisi 737 yılına kadar uzanır. Bu listelerde karşımıza çıkan iki önemli husus vardır: İlk olarak Bulgarlar'ın atası Kubrat/Kurt'un takip ettiği İrnik olarak verilir, ikinci olarak Bulgar hanedanının adı Dulo'dur. Bu isim, Çin kaynaklarında Asya Hsiung-nuları'nın (Hunlar) hanedan ismi olarak belirtilir. (T'u-ko-eski telaffuzu: do-klak> duo-klo)³⁶⁷ Ayrıca, bu han listelerinde saltanat süreleri Oniki Hayvanlı Türk Takvimi'ne göre gösterilmiştir ki bu da kurucuların Türk kökenli oluşlarını ispat etmeye kâfidir.³⁶⁸

Dulo ailesine mensup olan Kubrat (Kovrat, Kuvrat, Kurt olarak da bilinir) 605 yılında Bulgarlar'ın başına geçer. Avarlar'ın giderek zayıflamalarıyla birlikte, 635 yılında 5 yıllık bir mücadelenin ardından Büyük Bulgaristan adı verilen devleti kurar. Ülkesi doğuda Kuban Nehri, batıda Dnyeper, kuzeyde Donets, güneyde ise Karadeniz ve Azak Denizi arasındaki bölgedir.³⁶⁹ Kubrat, 660 yılında (bazı görüşlere göre 642), ardında 5 oğlunu bırakarak öldü. 3 oğlunun ismi bilinmektedir: Batbayan, Kotrag ve Asparuh. Bu

³⁶⁵ AYDIN; "Tuna Bulgarları...", s.117

³⁶⁶ TOGAN; A.g.e., s.155

³⁶⁷ PRITSAK; "Türk-Slav...", s.511

³⁶⁸ TOGAN; A.g.e., s.155

³⁶⁹ Ayşe KAYAPINAR; "Bulgarların Balkanlara Göçü ve Tuna Bulgar Devleti", (Der) Osman KARATAY-Bilgehan A. GÖKDAĞ; Balkanlar El Kitabı, Cilt:1, Karam & Vadi, Çorum, 2006, (ss:105-128), s.105

kardeşlerden ismi tam olarak bilinmeyenlerden bir tanesinin, İtalya'da Ravenna'ya yerleşerek Bizans hizmetine giren Alzeco olduğu tahmin edilmektedir ki, buradaki Bulgarlar 8. yy. sonuna kadar dillerini korumuşlardır.³⁷⁰

Bulgarlar, güçlü düşmanları Avarlar'a karşı Bizans ile işbirliği içine girdiler. 9. yy. Bizans tarihçilerine göre Bulgar lideri Organa(John V.A. Fine Jr. ve Akdes Nimet Kurat bu ismin Orhan olabileceğini belirtir) ve yeğeni Kubrat Bizans başkentine gelerek hem Hıristiyanlığı kabul etmiş hem de Bizans ile ittifak yapmıştır. Fakat Kubrat'ın oğullarının Hıristiyanlığı kabul ettiğine dair emareler yoktur.³⁷¹ Got tarihçi Ennodius, Bulgarlar için şunları söylemiştir:

“Bu halk, arzu ettiği her şeye sahip olan bir halktır. Soyluluğunu, düşmanın kanıyla ve mücadele ederek elde etmiş her kişinin unvan kazandığı, bir kuşağın, ününü savaş meydanlarında elde ettiği halktır bu; çünkü... bu halka göre, silahlı savaşta en çok kanlanan kişi en soylu kişi sayılır. ... Ne dağlar, ne çılgın akan nehirler, ne de gıda azlığı onlara güçlükler çıkaramamıştır, çünkü kısıraklarının sütünü içmenin yeterli bir mutluluk olduğu düşüncesindedirler. Fırtına gibi uçan hayvanın sütünden beslenen ve bu hayvanın taşıdığı bir rakibin karşısına kim çıkmak ister?”³⁷²

Aynı dönemde Bulgarlar'ın doğusunda ortaya çıkan Hazar devletinin yarattığı baskılarla 7.yy. ortalarında Volga Bulgar Türk Hânlığı yıkıldı. Batbayan önderliğindeki Bulgarlar, Hazar idaresine girdiler. Macarlar da aynı birliğe dâhil bir topluluk olarak Avarlar ile sınır oluşturan kuzey bölgelerde varlığını sürdürdü. Bazı gruplar, Volga Nehri boyunca yukarı ilerleyerek Orta Volga Bulgar Türk Devleti'ni kurdular. (Bu devlet daha sonra Cengiz Hân tarafından yıkılincaya kadar varlığını sürdürmüştür)³⁷³ Şimdiki Kazan şehri

³⁷⁰ GOLDEN; A.g.e., s.288-289

³⁷¹ FINE; The Early..., s.44

³⁷² TODOROV; A.g.e, s.13

³⁷³ FEHER; A.g.e, s.31

yakınlarındaki Bolgar şehri, önemli bir kazı bölgesidir.³⁷⁴ Bu bölgedeki Bulgarlar ticarete önemli ilerlemeler kaydetmiştir ve şehirleri önemli ticaret merkezleri haline gelmiştir. X. yüzyılda zaten tüccarlar vasıtasıyla bazı Bulgarlar'ın İslamiyet'i kabul ettiği bir ortamda, Almış Hân da Müslüman olmuş ve Bağdat'taki Halife'ye müracaat ederek din âlimleri ve mimarlar göndermesini rica etmiştir ve Halife tarafından gönderilen kalabalık bir elçi heyeti 922 yılının Mayıs ayında onun ülkesine varmıştır.³⁷⁵

Asparuh önderliğindeki Bulgarlar ise, batıya doğru ilerleyerek Bizans'ın izniyle 660 yılında Dobruca'ya (Küçük İskitya) yerleştiler. Bu dönemdeki sayılarının 10.000 ila 25.000 arasında olduğu sanılmaktadır.³⁷⁶ Bizans'ın zayıflığından istifade eden Bulgarlar, Tuna Nehri'ni aşarak imparatorluk topraklarına girmeye başlamışlardır. Araplar'ın başkentini kuşatması sebebiyle Bulgar saldırılarına cevap veremeyen IV. Constantinos (668-685), kuşatmanın sona ermesini müteakip 680 yılında Bulgarlar'ı topraklarından çıkarmak amacıyla büyük bir sefer başlattı.³⁷⁷ İmparatorun komutasında büyük bir donanma da sefere eşlik etmiştir. Tuna Nehri ağzından içeriye doğru ilerlemek istenilmiş fakat daha önce bu bölgede keşif yapılmadığından, bölgenin bataklıklarla kaplı olduğu fark edilmiş ve bu da askerler için önemli bir engel oluşturmuştur. İmparator rahatsızlandığı için cephe gerisine çekildikten sonra, orduda imparatorun savaştan kaçtığı söylentisi yayılmış ve ordu bozgun halinde geri çekilmeye başlamıştır. Bunu gören Bulgar güçleri taarruza geçmiş ve Bizans ordusuna önemli zararlar vermiştir. Bulgarlar'ı imparatorluk topraklarından çıkarmak amacıyla başlatılan sefer, onların daha da ilerlemesine yol açmıştır. Bulgarlar, kuzeyde Tuna Nehri, güneyde ise Balkan Dağları tarafından korunan bu verimli bölgeye yerleşmişlerdir.³⁷⁸ Bizans ile bir antlaşma yapılmış ve bu antlaşma ile Bizans yalnızca bu yeni

³⁷⁴ ROUX; A.g.e., s.109

³⁷⁵ KURAT; Türk Kavim..., s.115

³⁷⁶ Türker ACAROĞLU; Bulgaristan Türkleri Üzerine Araştırmalar I, IQ Yayınları, İstanbul, 2007, s.32

³⁷⁷ KAYAPINAR; "Bulgarların...", s.106

³⁷⁸ NORWICH; Byzantium, The Early..., s.325

devletin sınırlarını tanımakla kalmamış, ilaveten ona vergi vermeyi de kabul etmiştir.³⁷⁹ Bu antlaşma Theophanes tarafından <Roma adına vurulan en büyük bir zillet> olarak kabul edilmiştir.³⁸⁰ Böylece merkezi Pliska şehri olan Tuna Bulgar Devleti kurulmuş ve Bizans tarafından da tanınmıştır. Bu dönemde Bulgar Devleti'nin teşkilatında Hân'ın başyardımcısı ve vekili olan <kavhan> unvanını taşıyan bir üst düzey yetkili bulunuyordu. Asilzadeler yani boyarlar (<boila> olarak da bilinir), büyük ve küçük ya da iç ve dış boyarlar olarak ikiye ayrılıyordu.³⁸¹ Fakat bu ayrımın neye göre yapıldığı kesin değildir. Büyük boyarların bizzat başkentte yaşayan ve devlet işlerinde hükümdara yardımcı olan boyarlar olduğu, küçük boyarların ise taşrada yaşayan ve taşra topraklarının idaresini üstlenen boyarlar olması ihtimali bulunmaktadır. 9. yüzyılda Bulgar topraklarının her biri bir Bulgar asilzadesi tarafından yönetilen 10 idari birime ayrıldığı bilinse de bunların idari sınırları ve merkezleri noktasında kesin bilgiler bulunmamaktadır.³⁸²

Bulgar topraklarında 7 kabileden oluşan ve 7 Kabile olarak bilinen bir Slav topluluğu ve Severeis adı verilen bir başka Slav kabilesi bulunuyordu ki, onlar da kısa süre içinde Bulgarlar'ın idaresi altına gireceklerdir. Slav kabileleri, Avarlar'a ve Bizans'a karşı sınırların korunması maksadıyla Bulgarlar tarafından sınır boylarına iskân edilmişlerdir.³⁸³ Dönemin kaynakları, az sayıda olan Bulgarlar'ın, kendilerinden sayıca üstün diğer toplulukları nasıl kendi idareleri altına topladığı konusunda bilgi vermemektedir.³⁸⁴ R. J. Crampton'a göre, Bulgarlar ile Slavlar arasındaki fark, Bulgarlar'ın askeri sahadaki müthiş ünlerine ek olarak, onların çok yüksek düzeyde siyasi bağlılıkları olması ve teşkilatçılık yetenekleridir.³⁸⁵ John V. A. Fine Jr. ise, dağınık kabileler halinde yaşayan Slavlar'ı bir araya

³⁷⁹ AYDIN; "Tuna Bulgarları...", s.118

³⁸⁰ OSTROGORSKY; A.g.e, s.118

³⁸¹ TODOROV; A.g.e., s.17

³⁸² FINE; The Early..., s.165

³⁸³ CURTA; Southeastern..., s.81

³⁸⁴ GOLDEN; A.g.e., s.290

³⁸⁵ R. J. CRAMPTON; A Concise History of Bulgaria, Second Edition, Cambridge University Press, Cambridge, 2005, s.8

toplayan Bulgar devletini <Balkanlar'da kurulan ilk gerçek devlet> olarak görmektedir.³⁸⁶ Laszlo Rasonyi, Bulgar Türkleri içinde yer alan Onogurları, <Macarlar'ı örgütlendiren ve yaşamsal önemi olan kültür ile donatan unsur> olarak görmektedir.³⁸⁷ Bulgarlar, aynı şekilde Slavlar üzerinde de önemli tesirler bırakacaklardır. Tuna Bulgarları üzerine araştırmalarıyla tanınan Geza Feher, Bulgarlar'ın önemini şu şekilde belirtir:

“Sürekli olarak göç eden kavimlerin tahribine Bizans İmparatorluğu'nun karşı koyamamasına rağmen, Bulgar Türk Devleti'nin sayesinde bölgede maddi ve manevi kültür gelişebilmiştir. Bu Bulgar Türk Devleti, dünyada Slavlar ile ilişki kurulan merkezi teşkilata sahip ilk devlettir. İlk Slav milletini de dolayısıyla Bulgar Türkleri yaratmışlardır. O çağda diğer Slavlar'da oymak adları geçer.”³⁸⁸

Bulgar tarihçi Nikolay Todorov ise, Bizans'a karşı Asparuh'un kazandığı zaferin, Bulgarlar ile Slavlar arasındaki birliğin oluşumunu hızlandırdığını çünkü Bulgarlar'ın ve Slavlar'ın Bizans ile ilişkilerinin ortak bir karakter taşıdığını belirtmektedir.³⁸⁹ Bulgaristan'ı kuran ve bu topluluğa adını veren Bulgarlar'ın kökeni konusu uzun yıllar tartışmalara konu teşkil etmiştir. Bulgarlar'ın Fin, Slav, Moğol, kökenli oldukları iddia edilmiştir. Ferdinand Schevill, Bulgarlar'ı Moğol olarak kabul etmiştir. Ayrıca, Bulgarlar'ın fiziksel ve zihinsel anlamda batısındaki <daha saf> (*purere*) Slavlar'dan, örneğin Sırplar'dan farklılıklar göstermesini Bulgarlar'ın kanlarındaki Asya unsuruna bağlamaktadır.³⁹⁰

Bulgarlar'ın Türk kökenli oldukları konusundaki görüşü 1882 yılında A. Vambery ilk olarak dile getirmiştir. Daha sonra Bulgar bilim adamı İvan Şişmanov 1900 yılında yazdığı bir eserde bu görüşü desteklemiştir. Fransız yazar Georges Bousquet 1909 yılında yayınladığı eserinde, Bulgarlar'ın aynı

³⁸⁶ FINE; The Early..., s.65

³⁸⁷ RASONYI; Tarihte..., s.135

³⁸⁸ FEHER; A.g.e, s.46

³⁸⁹ TODOROV; A.g.e., s.15

³⁹⁰ SCHEVILL; A.g.e., s.95

ırtan olan Türkler gibi atkuyruğundan yapılmış sancakları olduğunu belirtir. (Türkçe’de buna <tuğ> denir)³⁹¹ Daha sonra arkeoloji ve dil alanında yapılan çalışmalar da bu tezi desteklemiştir.³⁹²

685 yılında IV. Constantinos ölmüş ve yerine 16 yaşındaki oğlu II. Justinianos geçmiştir. Bu dönemde Arap saldırıları Bizans’ı bir süre uğraştırmıştır. Balkanlar’da esir aldığı Slav kitlelerini Anadolu topraklarına yerleştirmiş ve onlardan Araplar’a yönelik seferinde 30.000 askerden oluşan bir kuvvet çıkarmıştır. Bu Slav askerlerden 20.000 tanesi savaş sırasında Arap saflarına geçmiştir. İmparator bu duruma öylesine sinirlenmiştir ki, geri kalan Slavlar kadınlar ve çocuklar da dâhil olmak üzere İzmit (Nicomedia) Körfezi yakınlarında katledilmiştir.³⁹³ Yine de Justinian İslam ordularının Anadolu içindeki ilerleyişini durdurmuştur.³⁹⁴ Muaviye’den sonra Halifelik makamına gelen Abdülmelik, 688 yılında Bizans ile antlaşma yapmak zorunda kalmıştır.³⁹⁵ Bundan sonra II. Justinianos Balkanlar’a dönebilmek için fırsat bulmuştur.

İmparator 687-688 yıllarında, imparatorluğun diğer bölgelerinden de asker getirterek güçlendirdiği bir orduyla Balkanlar’da sefere çıkmıştır. Bulgarlar ve Slavlar ile çarpışarak Thessalonik (Selanik) üzerine yürümüş ve buradaki Slavlar’ı itaat altına almıştır. Georg Ostrogorsky’nin de vurguladığı gibi, imparatorun ancak güçlü bir orduyla bu şehre varabilmesi o dönemde büyük bir askeri başarı gibi görüldüğünden, bu bölgede güçlü bir Slav varlığı

³⁹¹ “*Ils avaient pour étandard une queue de cheval, comme les Turcs dont ils étaient les congénères.*” Georges BOUSQET; Histoire Du Peuple Bulgare, Depuis Les Origines Jusqu’au Nos Jours, Imprimerie Chaix, Paris, 1909, s.8 Bu konuya temas eden ve bizim bizzat istifade imkânımız olan en eski eser budur.

³⁹² (Bir heyet tarafından hazırlanmıştır), Tarihte Türk-Bulgar İlişkileri, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2004, s.5

³⁹³ Speros VRYONIS, Jr.; The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization from the Eleventh through the Fifteenth Century, University of California Press, Berkeley, 1971, s.51

³⁹⁴ Timothy E. GREGORY; A History of Byzantium, Blackwell Publishing, Oxford, 2005, s.176

³⁹⁵ NORWICH; Byzantium, The Early..., s.329

olduğu sonucu çıkarılabilir.³⁹⁶ Bundan sonra imparator büyük bir iskân hareketi başlatmış, Balkanlar'dan getirttiği Slavlar'ı Marmara Denizi'nin güney sahillerine ve hinterlandına yerleştirmiş, sonraki yılda da imparatorluğun diğer bölgelerinden aileleri farklı bölgelere yerleştirmeye devam etmiştir. Onun 5-6 yıl içinde Anadolu'ya çeyrek milyon kişinin yerleştirilmesinden sorumlu olduğu tahmin edilmektedir.³⁹⁷ Güney Marmara sahillerine yerleştirilen Slavlar'ın 30.000 asker çıkartabilecek kuvvette olduğu rivayet edilmiştir. Bu kişilere askeri hizmetler karşılığında toprak verildiğinden, hem ordunun mevcudu arttırılmış oluyor hem de düşman akınlarıyla tahrip edilmiş bu bölgenin kalkınması için önemli bir adım atılmış oluyordu.³⁹⁸

695 yılındaki bir isyan neticesinde II. Justinianus tahttan indirildi ve yerine ordudaki yüksek rütbeli subaylardan biri olan Leontios (695-698) geçti. Justinianus'un burnu kesildi ve Kırım'daki Cherson şehrine sürgün edildi. Burnunun kesilmesi sebebiyle kendisine <Rhinotmetos-kesik burun> lakabı takılmıştır. (Bu cezanın verilmesinin sebebi, bu şekildeki birinin bir daha tahta çıkamayacağı görüşünden kaynaklanıyordu, fakat bunun Justinianus için bir engel olmadığı görülecektir) Kuzey Afrika'ya sefere gönderilmesi planlanan donanma komutanı Apsimar, bunun yerine halkın bir kısmının da desteğiyle başkenti ele geçirmiş ve Tiberios II (698-705) adıyla imparatorluk tahtına oturmuştur.³⁹⁹ Cherson'da sürgünde bulunan II. Justinianus, Hazar Kağanı'nın kızı ile evlenerek Hazarlar ile ittifak kurmaya ve yeniden tahta çıkmaya çalışmıştır. Hazar prensesi, Theodora adını alarak Hıristiyan olmuştur.

701 yılında Bulgar Hânı Asparuh ölmüş ve yerine oğlu Tervel Hân (701-718) geçmiştir. Hazarlar'ı terk eden Justinianus bu defa Bulgarlar'a sığınır ve tahtı ele geçirmek için onlardan destek ister. Bulgarlar'ın desteğiyle 705 yılında bu amacına ulaşan II. Justinianus, bu yardımlarından dolayı Tervel

³⁹⁶ OSTROGORSKY; A.g.e., s.121

³⁹⁷ NORWICH; Byzantium, The Early..., s.329

³⁹⁸ OSTROGORSKY; A.g.e., s.122

³⁹⁹ GREGORY; A.g.e., s.177

Hân'a pahalı hediyeler göndermekle kalmamış ayrıca ona imparatorun sonra en yüksek unvan olan <caesar> unvanını vermiş ve Balkan Dağları'nın güneyinde kalan Zagore bölgesini Bulgarlar'a terk etmiştir. Hatta Bizans, Bulgarlar'a haraç ödemeye başlamıştır.⁴⁰⁰ Georg Ostrogorsky, Tervel Hân'a gösterilen saygının önemini şöyle belirtir:

“İmparatorluğun Konstantinos IV zamanında Bulgaristan'a ödemek üzere yüklenmiş olduğu haraç yine kabul edildiği gibi, özel bir teveccüh eseri olarak Bulgar hanı Tervel'e caesar ünvanı verildi; bu ünvan eski önemini kaybetmiş olmakla beraber imparator ünvanından sonra Bizans'ın en yüksek şeref ünvanı olmaya devam ediyordu. Hamiline imparatorluk şerefinden bir kısmını bahşeden bu ünvana bir yabancı hükümdar ilk defa nail oluyordu. Tervel zengin hediyelerle memleketine dönmezden önce, imparatorun yanında tahta oturmak müsaadesine nail olup caesar ünvanı sahibi sıfatıyla Bizans halkının saygı gösterilerini kabul etti.”⁴⁰¹

II. Justinian, kendisine uygulanan burun kesme cezasının bir kişiyi imparatorluk tahtına yeniden oturmaktan alıkoymadığını görerek, kaçarken yakalanan Tiberios'u ve 7 yıl önce burnu kesilerek tahttan indirilen Leontios'u önce halkın tahkirlerinin hedef yaptıktan sonra idam ettirmiştir. Leontios'a taç giydiren Patrik Kallinikos'un ise ceza olarak gözleri oyulmuştur. Bir tedhiş dalgası başlatan Justinianus gerek kendi döneminde gerekse halefleri döneminde kendisine verilen <kana susamış tyrannos> lakabını hak etmiştir.⁴⁰² İmparator daha sonra bu toprak bağışından pişmanlık duymuş olacak ki, 708 yılında Bulgarlar ile savaşmaya başlar ancak başarılı olamaz. Saltanatı için Bulgarlar'ın desteğinin gerekli olduğunu anlayan imparator savaşa son vermiştir.⁴⁰³

⁴⁰⁰ TODOROV; A.g.e, s.15

⁴⁰¹ OSTROGORSKY; A.g.e., s.133

⁴⁰² OSTROGORSKY; A.g.e, s.133

⁴⁰³ KAYAPINAR; “Bulgarların...”, s.109

711 yılında Cherson'a sefere gidecek olan donanma gücünün başındaki Bardanes, Hazarlar'ın desteğini alarak başkenti ele geçirmiş ve Philippicos adıyla imparator ilan edilmiştir. Tervel Hân'ın dostu olan II. Justinian'ın tahttan indirilmesi, Bulgarlar'a Bizans'a saldırı için bahane oluşturmuş ve Bulgar kuvvetleri başkent yakınlarına kadar sokulmuşlar, karşılığında onları durduracak bir güç çıkmamıştır. Saldırıları durdurmak isteyen imparator, başkent çevresindeki bölgelerden, özellikle de Marmara Denizi'nin güney sahillerini kapsayan idari birim olan <Opsician Theme>'sinden asker toplamaya çalışmıştır. 3 Haziran 713'te bu askerler öğle uykusunda olan imparatoru yakalayıp Hipodrom'a götürmüş ve orada imparatorun gözlerini kör etmişlerdir.⁴⁰⁴ Bu defa Senato tarafından da imparatorluk makamına geçmesine sıcak bakılan, imparatorluk kançılıyasının başında olan Artemius, II. Anastasius adıyla tahta geçtiğinde, zikredilen idari bölgenin askeri güçlerinin komutanı olan kişi isyancı olarak görülmüş ve gözleri kör edilmiştir.⁴⁰⁵

Başkente getirilen askerlerin de yardımıyla Bulgar saldırıları püskürtülmüş ve Bulgarlar geri çekilmek zorunda kalmışlardır. Fakat aynı sıralarda yeni bir tehdit imparatoru uğraştırmaya başlayacaktır: Bizans İmparatorluğu'nun içine düştüğü iç siyasi çekişmeleri gören Müslüman Araplar, imparatorluk casuslarının verdiği bilgilere göre Bizans başkentine büyük çaplı bir saldırı için hazırlanıyorlardı. Anastasius derhal hazırlıklara başlayarak surları onartmış, şehre uzun süre yetecek kadar zahire depolatmış ve tersaneler süratle gemi inşasına başlamışlardır. İmparator, Rhodes (Tr. Rodos) Adası'na bir kuvvet yollamıştır fakat giden kuvvetin çoğunluğu daha önce komutanları kör edilen Opsician Theme'sinin askerlerinden oluştuğu için, bu askerler isyan etmiş ve başkente dönmeye başlamışlardır. Yolda buldukları kendi halinde bir vergi memuru olan Theodosios'u bilemediğimiz nedenlerle imparator ilan etmeye karar vermişlerdir. Bunu öğrenen Theodosios, dağlık bölgelere kaçmaya çalıştıysa

⁴⁰⁴ NORWICH; Byzantium, The Early..., s.348

⁴⁰⁵ Warren TREADGOLD; "The Struggle for Survival (641-780)", (Ed.) Cyril MANGO; The Oxford History of Byzantium, Oxford University Press, Oxford, 2002, (ss:129-150), s.137

da, yakalanmış ve silah zoruyla imparatorluk görevini kabul etmiştir. Anastasius tahttan inmiş ve bir manastırda keşiş olmaya karar vermiştir. Böylece 715 yılında Theodosios III (715-717) tahta çıkmıştır.⁴⁰⁶

Theodosios'un saltanatı esnasında, muhtemelen yaklaşan Arap tehlikesinin de etkisiyle, 716 yılında Bulgarlar ile Bizans arasında bir antlaşma yapılmıştır. Bu antlaşma hem bir saldırmazlık antlaşması hem de ittifak niteliği göstermektedir. Aynı zamanda iktisadi meselelere isabet eden hükümleri de vardır. Böylece hem Bulgar devletinin sınırları güvence altına alınırken hem de ülkenin kalkınması için gerekli olan tedbirler alınıyordu.⁴⁰⁷ Ayrıca bu antlaşmadan Bulgaristan ve Bizans arasında yoğun ticari ilişkiler bulunduğu sonucu da çıkmaktadır. Bu antlaşmaya göre iki ülke arasındaki sınır, Kuzey Trakya'dan, yani Burgaz Körfezi'nden başlayıp Adrianopolis (Edirne) – Philippopolis (Filibe) yolunun Maritsa (Meriç) Nehri'nin kesiştiği hat olur.⁴⁰⁸ Bizans Bulgaristan'a haraç ödemeyi kabul eder ve iki ülke arasında esir değişimi yapılır. Ticari sahada ise, iki devlet arasında gidip gelen malların hem yetkili makamlar tarafından verilmiş belgeler ile birlikte ve mühürlenmiş halde olması şartı kabul edilmiştir. Bu şartları yerine getirmeyen tüccarların mallarına el konulacaktı. Bundan bir müddet sonra da Bizans başkentinde Bulgar tüccarlara ait bir pazaryeri kurulmuştur. John V. A. Fine Jr., antlaşmanın bu maddesinin Bulgar Devleti'nin tüccarların hareketlerini düzenleyecek ve denetleyecek derecede gelişmiş devlet yapısına sahip olduğunun bir göstergesi olduğu görüşündedir.⁴⁰⁹ Gerçekten de, günümüzdeki anlamıyla olmasa da, antlaşmanın maddesi iki ülke arasında faaliyet gösteren tüccarların bir gümrük rejimine tabi tutulmasını öngörmektedir. Bu düzenlemenin amacının Bulgaristan'ın ticaret üzerinden gümrük vergisi alma ve vergi kaçırın tüccarları cezalandırma isteği olduğu da söylenebilir.

⁴⁰⁶ NORWICH; Byzantium, The Early..., s.349

⁴⁰⁷ FEHER; A.g.e, s.48

⁴⁰⁸ KAYAPINAR; "Bulgarların...", s.109

⁴⁰⁹ FINE;The Early..., s.69

Theodosios'un imparatorluk makamına gelmesi, bilhassa Anadolu'da görev yapan Bizans askerleri tarafından kabul edilmemiştir. 717 yılında Theodosios tahttan çekilerek rahip olmaya karar vermiş ve Arap saldırılarından hemen önce <Anatolic theme>'sinin başında bulunan <strategos>, III. Leo adıyla tahta çıkmıştır.

717 yılının yaz aylarında İslam orduları (80.000 kişi tahmin edilmektedir) karadan Anadolu üzerinden ilerleyerek Bizans başkentine ulaşmıştır. Aynı şekilde büyük bir donanma da (rivayetler 1800 gemiden oluştuğu yönündedir) denizden kuşatmaya katılmıştır. Fakat bastıran soğuk hava ve gıda kıtlığı İslam orduları için en büyük sorun haline gelmiştir. O yıl kış mevsiminin alışılmışın dışında soğuk olmasından dolayı soğuk hava ve kara alışkın olmayan askerlerin büyük çoğunluğu hastalıklardan ölmüştür.⁴¹⁰ Deniz savaşlarında <Rum ateşi> ya da <Grejuva> olarak bilinen, su üzerinde bile yanan ve düşman gemilerinin üzerine püskürtülerek onları yakan Bizans silahı, düşman donanmasına çok büyük zarar vermiştir. Bu da yetmezmiş gibi, bahar geldiğinde Mısır'dan gelen ve kürekçilerinin çoğu Hıristiyan esirlerden oluşan donanma da, esirlerin gemileri ele geçirmesiyle Bizans saflarına geçmiştir. Zayıflamış olan İslam ordularına son darbeyi ise Bulgarlar vurmuştur. Bizans ile ittifak halinde saldırıya geçen Bulgar kuvvetlerinin 22.000 düşman askerini öldürdüğü rivayet edilmektedir. Böyle olunca 13 ay süren kuşatmanın kaldırılmasından başka çare kalmamış ve Bizans İmparatorluğu bu büyük badireyi de atlatmayı başarmıştır.⁴¹¹

III. Leo'nun dini alanda aldığı bir karar, bir yüzyıldan uzun bir süre boyunca Bizans toplumunu ve Kilise'yi ortadan bölmeyi başaracaktır. III. Leo, 726 yılında aldığı bir kararla <icon> olarak tabir edilen ve gerek kiliselerde, gerekse kişilerin evlerinde bulunan ve halk tarafından çok saygı gösterilen dini kişilerin tasvirlerinin bulundurulmasını yasaklamış, bu tasvirlere adeta tapma düzeyinde saygı gösterilmesini putperestlik olarak görmüş ve bunların tahrip edilmesini emretmiştir. Tasvirlerle tapınılmasını destekleyenler ise

⁴¹⁰ TREADGOLD; A.g.m., s.138

⁴¹¹ NORWICH; Byzantium, The Early..., s.353

manastırları dolduran keşişler olmuştur. Bu tasvirlerin alışverişi ve mucize ticareti, manastırlar için verimli bir sanayi kolu haline gelmişti.⁴¹² İşte Leo'nun 726 yılındaki kararıyla <iconoclasm> olarak bilinen <tasvirkırıcılık hareketi> başlamıştır. Bu konu giderek toplumun uğraştığı en önemli konu haline gelmiştir. Öyle ki, Leo'dan sonra 787 yılında tasvirlere önce müsaade edilmiş fakat 815 yılında tekrar yasaklanmıştır. Tasvirlere son olarak 843 yılında yeniden müsaade edilmiş ve yasak tamamen sona ermiştir. Leo'nun çağdaşları bu kararın alınmasında Müslüman Arap ve Yahudi etkisi olduğunu iddia etmişlerdir. Tasvirlere şiddetle karşı çıkan din adamlarının genellikle Arap topraklarına coğrafi olarak yakın olan Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinden çıkması da bir rastlantı değildir. Auguste Bailly, hem bu hareketin siyasal alanda yarattığı tahribatı hem de imparatorluğun doğu eyaletlerinde yaşayan ahalinin konuya bakışını şöyle ifade etmektedir:

“Bu suretle İsaerialı hükümdarlar tehlikeli bir oyun oynamaktaydılar, bu oyun yüzelli yıla yakın bir süre imparatorluk içinde ihtilal odakları oluşturdu ve nihayet Ortodoksluğun zaferiyle son buldu. Şunu da işaret edelim ki, imparatorların tehlikeli teşebbüslerinde, onlarla birlik olan içten bir ruhanilikle hareket eden ve esasen keşiş demagojisine şiddetle hasım olan birçok yüksek kilise mensubu değildi. Arap ve Yahudi etkisinde kalarak, tanrısal kişiliğin insan görünüşünde temsil edilmesini rezalet ve hakaret sayan, doğu eyaletleri halkı tarafından da desteklenmekteydiler.”⁴¹³

Leo'nun imparator olmadan önce Anatolikon theme'sinin strategos'u olduğu dönemde Müslüman Araplar ile ilişkilerde bulunduğu da bilinmektedir. Aynı zamanda Leo dönemi, Bizans'ta Museviler'e baskının başladığı ve Museviler'in zorla vaftiz edilerek Hıristiyanlaştırıldığı bir dönem olmuştur. Bu etkilenme konusunda Georg Ostrogorsky şu görüşü savunmaktadır:

⁴¹² BAILLY; A.g.e., s.121

⁴¹³ BAILLY; A.g.e., s.122

“Leon III’un Yahudileri takibata uğratmış ve onları vaftiz olmaya zorlamış bulunması vakıası, onun resimleri yasaklayan Musa dininden müteessir olması imkânını ortadan kaldırmadığı gibi, Araplarla mücadelesi de imparatorun Arap kültürünün etkisinde kalma istidadını inkâra imkân veremez.”⁴¹⁴

Tervel Hân’ın 718 yılında öldüğü ve yerine Tvirem Hân’ın geçtiği tahmin edilmektedir. Fakat onun saltanatının süresi konusunda da kesin bilgiler yoktur. Ayşe Kayapınar’a göre saltanatı çok kısa sürmüştür ve ardından yerini Sever Han’a (718-754) bırakmıştır. Sever Han, Dulo hanedanından gelen son hükümdardır.⁴¹⁵ Geza Feher ise, Sever Hân’ın 736 ve 740 yılları arasında hüküm sürdüğü görüşündedir.⁴¹⁶ Tervel Hân’ın ölümünden itibaren 37 yıl boyunca Bizans kaynaklarının Bulgarlar’dan hiç bahsetmemeleri bu konuda kesin bir kanaate varmayı zorlaştırmaktadır. Bu dönemde Bulgar ülkesinde iç karışıklıkların ve Bizans saldırılarının var olduğu tahmin edilmektedir. Elimizde kesin bilgiler olmasa da, ülke içinde Bizans ile ilişkilerin nasıl yürütülmesi gerektiği konusunda Bulgar boyarları arasında görüş ayrılıkları ve çatışmalar olduğu tahmin edilmektedir. Buna göre, boyarların bir kısmı Bizans ile savaş taraftarıyken diğer kısım ise ilişkilerin barış içinde sürdürülmesi gerektiğini savunmuştur. Bizans İmparatoru V. Constantine’nin (741-775) 756 yılında Bulgar sınırında kaleler inşa etmeye başlamış, iki devlet arasında savaş çıkmış ve Bulgarlar yenilmiştir. Bundan sonra Kurmuş Hân (756-762) devrilmiş ve iç çatışmalar şiddetlenmiştir. 761 ya da 762 yılında Telec tahta çıkmıştır.⁴¹⁷ V. Constantine’nin döneminde Bulgarlar ile savaşlar şiddetlenmiştir ve imparatorun 9 savaşa bizzat katıldığı bilinmektedir.³⁰ Haziran 763 yılında imparator Bulgar ordularına karşı büyük bir zafer kazanmıştır.⁴¹⁸ Telec yenilginin bedelini canıyla ödemiş ve yerine Seoin geçmiştir. Bizans ile barış yapmayı tercih etmiş fakat ülkeyi Bizans’a

⁴¹⁴ OSTROGORSKY; A.g.e., s.150

⁴¹⁵ KAYAPINAR; “Bulgarların...”, s.109

⁴¹⁶ FEHER; A.g.e, s.50

⁴¹⁷ FINE;The Early..., s.75-76

⁴¹⁸ NORWICH; Byzantium, The Early..., s.364

teslim ettiği suçlamalarıyla karşılaşınca Bizans'a sığınmak zorunda kalmıştır. Umor, Bahan ve Toktu da kargaşalıkların kurbanı oluyorlar. Bundan sonra Telerig Hân (768-777) ülkede istikrarı sağlamaya çalışmıştır.⁴¹⁹ 773 yılında Bizans yeniden saldırıya geçmiştir. Bulgarlar da Teselya'ya kadar akınlarda bulunmuş ve ancak imparatorluk orduları tarafından durdurulabilmişlerdir. 774 yılında Telerig Hân, İmparator V. Constantine'e bir mektup göndermiş ve mektubunda Bizans'a sığınmak zorunda kalabileceğini ve Bulgaristan'da kime güvenebileceğini sormuştur. İmparator ise, ona Bulgaristan'da faaliyet gösteren Bizans casuslarının listesini göndermiştir. Telerig bunun üzerine casusları yakalatıp öldürtmüştür. Bu hikâye, Bizans'ın Bulgaristan içinde casusları sayesinde etkili olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır.⁴²⁰ 775 yılının Ağustos ayında Bulgaristan'a karşı yeni bir sefere çıkan imparator, sıcaklığın etkisi ve bacaklarında iltihaplanma oluşması sonucunda ayakta duramaz hale gelmiş ve bundan kısa süre sonra da ölmüştür.⁴²¹

Bulgaristan'ın önce içeride düzeni sağladığı ve daha sonra dış baskılara direnmeye başladığı dönem, Kardam Hân'ın (777-802) idaresiyle başlar. Bundan önce Bizans Bulgaristan üzerinde askeri başarılar kazandıysa da bu ülkeyi bütünüyle işgal ederek kendi toprağı haline getirememiştir. Dolayısıyla, Bulgaristan'ın güçlü bir ülke olduğu ve Bizans'ın başarılarının Bulgaristan içindeki buhranlardan kaynaklandığı da söylenebilir. Bu dönemde Bulgaristan Makedonya topraklarında da etkisini hissettirmeye başlamıştır. 791 ve 792'de Bizans taarruza geçse de Bulgar kuvvetleri onları yenmeyi başarmıştır. Hatta 796 yılında Bizans İmparatoru VI. Constantine'den senelik vergi talebinde bulundu ve verilmediği takdirde Trakya'ı tahrip etmekle tehdit etti.⁴²² Kardam Hân'dan sonra başa geçen Kurum Hân (803-814) döneminde Bulgaristan daha da güçlendi ve Balkanlar'daki en önemli güç haline geldi. Kurum Hân ve

⁴¹⁹ FEHER; A.g.e, s.51

⁴²⁰ FINE;The Early..., s.77

⁴²¹ NORWICH; Byzantium, The Early..., s.364

⁴²² FEHER; A.g.e., s.52

ardından gelen Omurtag Hân döneminde hânın otoritesi kuvvetlenmiş ve boyarlar boyun eğmek zorunda kalmıştır.⁴²³

803 yılı, Avarlar'ın yıkıldığı yıldır. Batıdan Franklar Avar topraklarını işgal ederken, Kurum Hân önderliğindeki Bulgarlar da Erdel ve Doğu Macaristan topraklarını işgal ettiler.⁴²⁴ Tisza Nehri, Bulgarlar ve Franklar arasında sınır haline geldi. 805 yılında bazı Slav grupları Yunanistan'ın Patras şehrine kadar ilerleyerek saldırılar düzenlemiştir. Kurum Hân, Slavlar'ı kendi ülkesinin nüfusunu arttıracak bir unsur olarak görüyordu ve Makedonya bölgesinde yaşayan Slavlar da, Peleponnes'de yaşayan Slavlar'ın zamanla Hellenleştiğini görerek ve bundan endişelenerek kendilerine yardım edecek tek gücün Kurum Hân olduğunu da görerek ondan yardım istiyorlardı. Böylece Kurum Hân, kendi idaresi altında Slavlar'ı birleştirmeyi ve ülkesinin sınırlarını genişletmeyi hedeflemiştir. Elbette bu durumdan en fazla rahatsız Bizans rahatsız olacaktır.⁴²⁵ Slavlar'ın giderek güçlendiğini gören İmparator Nicephorus, imparatorluğun diğer bölgelerinden getirttiği Yunan kökenli nüfusu bu bölgelere yerleştirmiştir. Dolayısıyla, bu iskân planı eğer uygulanmasaydı, Balkan Yarımadası'nın tarihi ve nüfusun etnik olarak dağılımı daha farklı olabilirdi. Ayrıca, Bulgarlar'a karşı Serdica (Sofya), Philippopolis (Filibe), Adrianople (Edirne) ve Develtos'u (Burgaz) kapsayan bir müstahkem hat kurulmuştur.⁴²⁶ 807 yılında imparator Bulgaristan üzerine sefer düzenlemek istemişse de, Adrianople (Edirne) yakınlarına geldiğinde ordu içinde kendisi aleyhine bir girişim planlandığını öğrenerek seferi iptal etmiştir.⁴²⁷ Bulgarlar, 809 yılında bir Bizans ordusunu dağıtmakla kalmamış, bunun akabinde Bizans'ın elindeki stratejik öneme sahip olan Serdica (Sofya) kalesini ele geçirerek buradaki Bizans garnizonunu imha etmiştir.(8 Nisan 809)⁴²⁸ Ardından İmparator Nicephorus büyük bir orduyla Bulgar başkenti

⁴²³ ACAROĞLU; Bulgaristan... I, s.32

⁴²⁴ FEHER; A.g.e., s.52

⁴²⁵ KAYAPINAR; "Bulgarların...", s.112

⁴²⁶ OSTROGORSKY; A.g.e., s.182

⁴²⁷ John Julius NORWICH; Byzantium, The Apogee, Penguin Books, London, 1993, s.7

⁴²⁸ Tarihte Türk-Bulgar İlişkileri, s.9

Pliska'ya yönelmiş ve onu savunmasız bir halde bulmuştur. Bundan sonra Bizans askerleri J. Julius Norwich'in deyimiyle <çekirgeler gibi> yağma ve yıkıma yönelmişlerdir, hatta Hân'ın ahşap sarayı bile yakılmıştır.⁴²⁹ İmparator zafer kazanmış gibi bir tavırla hareket etse de, Bulgar kuvvetlerini bulamadığı için ortadan kaldıramamıştır. 811 yılında Bulgarlar üzerine yeni bir sefer başlatan imparator, bunu canıyla ödeyecektir. Bizans kuvvetleri önce Bulgar başkenti Pliska'yı talan etmiş ve katliam yapmıştır. Kurum'un barış önerilerini hakaretle geri çeviren imparator, Bulgar ordusunu bulmak için ordusuyla birlikte dağlık bir bölgeye girdiğinde pusuya düştü(Balkan Dağları'ndaki Virbitsa Geçidi). Ordusu bozguna uğradığı gibi imparator da burada öldürülmüştür. Bundan sonra, Kurum Han İmparator Nicephoros'un kafatasından, İskitler'e kadar uzanan töre uyarınca kadeh yaptırmıştır.⁴³⁰ (Kurum'un imparatorun kafatasını gümüşle kaplattıktan sonra kullandığı⁴³¹ ve hatta onunla boyarlarına içki ikramında bulunduğu rivayet edilmektedir.⁴³²) İmparator'un başına gelenler Bizans üzerinde büyük etki yaratmıştır. 378 yılında Gotlar'la Adrianople (Edirne) yakınlarında yaptığı savaşta ölen Valens'ten yaklaşık 4 asır sonra ilk kez bir imparator savaş alanında ölmüştü. Bu olaydan sonra İmparator Ioannes Tziskes (969-976) dönemine kadar hiçbir Bizans ordusu istila amacıyla Balkan Dağları'nın kuzeyine geçmeye cesaret edememiştir.⁴³³

Bu zaferi Kurum Hân'ın itibarını arttırmış ve yeni fetihler birbirini takip etmiştir. Philippopolis'in (Filibe) yanı sıra Karadeniz kıyısında yer alan Mesembria'yı (günümüzde Bulgaristan'daki Nesebur) fethetmiştir. Bizans tahtına Nicephoros'dan sonra onun eniştesi olan Mihail Rangabe (I. Mihail-811-813) gelmiş, fakat Adrianople yakınlarında Kurum'a yenilmesinden sonra tahttan indirilmiş ve V. Leo (813-820) imparator olmuştur. Kurum bundan sonra Leo'ya barış teklifinde bulunmuş, Leo da bu teklifi kabul ederek

⁴²⁹ NORWICH; Byzantium, The Apogee, s.7

⁴³⁰ GOLDEN; A.g.e., s.293

⁴³¹ CRAMPTON; A Concise..., s.10

⁴³² KAYAPINAR; "Bulgarların...", s.113

⁴³³ KAYAPINAR; "Bulgarların...", s.113

Kurum'u görüşmeler için başkentine davet etmiştir. Kurum geldiğinde kendisine karşı bir suikast tertiplendiğini zamanında fark ederek ölümden kurtulmuştur. Bunun intikamını almak için ülkesine döndüğünde Bizanslı savaş esirlerinin kılıçtan geçirilmesini emretmiştir. Adrianople alınarak ahali kuzey Bulgaristan'a yerleştirilmiştir. Daha sonra Arcadiapolis (Lüleburgaz) fethedilmiştir.⁴³⁴ Bizans başkentinin etrafındaki yerleşim birimleri ve hatta Hellespont (Gelibolu) ve Rhaedestum (Tekirdağ) tahrip edilmiştir. 814 yılında Kurum sefer hazırlıklarına girişmiştir. Hedefinin Bizans başkenti Constantinople olduğu açıktır. Fakat kısa süre sonra tıpkı Attila gibi ağızından ve burnundan kan boşanarak ölecektir.

Kurum Hân, ülkesinin topraklarını genişletmiş, Singidunum (Belgrad), Naissus (Niş) ve Sardica (Sofya) gibi önemli merkezleri ele geçirerek Bizans ve Orta Avrupa arasındaki ticaret yollarına hâkim olmuştur. Öldüğünde ülkesinin sınırları kuzey Karpatlar'dan Rodoplar'a ve Tisza Nehri'nden Dniester'e uzanıyordu.⁴³⁵ Florin Curta'ya göre dönemin en güçlü devletlerinden biri olan Bulgaristan'ın pek çok tarihçi tarafından hâlâ Orta Çağ Avrupa Tarihi dışında tutulması ve yeterince incelenmemesi, oryantalist yaklaşımın bir sonucudur.⁴³⁶ Aynı zamanda onun döneminde kanunlar yapılarak toplumsal hayatın düzenlenmesi amaçlanmıştır. Daha sonraki dönemlerde yazıya geçirilen ve günümüze kadar gelen bazı parçalarına göre, hırsızlığa, yalancılığa, iftiraya, dilenmeye karşı ağır cezalar öngörülmüş, sarhoşluğun engellenmesi için üzüm bağlarının yok edilmesi gibi bir ceza öngörülmüştü.⁴³⁷ Kurum, ülke içinde güçlü olan Bulgar boyarların güçlerini azaltmaya ve merkezi bir devlet kurmaya çalışmıştır. Bu amacına ulaşmak için Slavlar'dan faydalanmış, onları boyarların güçlerini dengelemek için kullanmıştır. Onun döneminde Slavlar'ın devlet yönetiminde daha yüksek mevkilere gelmeye başladığı tahmin edilmektedir fakat buradan boyarların

⁴³⁴ Tarihte Türk-Bulgar İlişkileri, s.10

⁴³⁵ AYDIN; "Tuna Bulgarları...", s.120

⁴³⁶ CURTA; Southeastern..., s.147

⁴³⁷ TODOROV; A.g.e.,s.17

nüfuzunun tamamen ortadan kalktığı sonucu çıkarılmamalıdır.⁴³⁸ Kurum dönemi Hıristiyan inancının Bulgaristan'a girmeye başladığı dönem olmuştur. Kurum'un fethettiği Bizans şehirlerinin ahalisini kendi ülkesine yerleştirme siyaseti sebebiyle, yeni gelen Hıristiyanlar Slavlar ve Bulgarlar ile ilişkiler kurarak onları etkilemeye başlamıştır.⁴³⁹

Kurum, Pliska şehrine önemli yapılar kazandırmıştır. 1920'lerde burada kazı yapan heyetin içinde olan Geza Feher, Pliska'da saray, tapınak ve hamam bulunduğunu belirtir. Fakat günümüze kadar erişen yapılar Omurtag Hân döneminden kalanlardır çünkü Bizans ile yapılan savaşlarda Pliska tahrip edilmişti. Feher, Madara şehrinin de Bulgarlar'ın dini merkezi olduğu görüşündedir. Burada da bir saray bulunmaktadır ve sarayın içinde yer alan ve kutsal törenler için kullanıldığı sanılan hamama su getiren borularda Runik yazılar bulunmuştur. Aynı şekilde kurban sunakları ve göbekleri hizasında kadeh taşıyan heykeller bulunmuştur. (Önceki bölümlerde değinildiği gibi bunların ölen kişiye öteki dünyadaki yaşamında hizmet edeceklerine inanılan, ölen kişinin savaşta öldürdüğü kişileri simgelerdi.) Madara'da kayalara oyulmuş ve Madara Süvarisi olarak bilinen kabartmadaki kişi büyük ihtimale Kurum Hân'dır. Elinde bir ucunda atkuyruğu da bulunan bir mızrak yer alır. Süvarinin saçları, eski gelenek uyarınca uzundur. Türk topluluklarında ve Macarlar'da da kabul edilen gelenek uyarınca basit halk saçlarını keserken, toplumun üst kesiminde yer alan kişiler saçlarının ön kısmını keser ve arkada üç kol örgü bırakırken, Hân en yüksek otorite olarak saçlarını kesmiyordu.⁴⁴⁰ 1945 yılında Bulgar arkeologlar tarafından Preslav'da yeni bir kitabe keşfedilmiştir. Yaklaşık 2 m. yükseklikte olan bu sütun, ortaya çıkarılan kilisenin mihrabının temelini teşkil etmiştir. Kitabe eski döneme ait Bulgar kitabelerinin pek çoğu gibi Yunan harfleriyle yazılmıştır ve Omurtag ile Slav alfabesinin kabul edildiği I. Boris arasındaki zamana ait olduğu tahmin edilmektedir. Bu 10 satırlık yazı, iki Bulgar yetkilisinin (içirgu boil ve jupan) sahip olduğu askeri teçhizatı göstermektedir. Örneğin <içirgu boil>e 1400,

⁴³⁸ FINE;The Early..., s.102

⁴³⁹ KAYAPINAR; "Bulgarların...", s.115

⁴⁴⁰ FEHER; A.g.e., s.73-76

<jupan>a ise 40 miğfer emanet edilmiştir. Yine ilkinin elinde 900 zırh gömleği bulunurken, ikincisinin elinde ancak 21 tane vardır. Bu kitabeyi inceleyen İv. Venedikoff'a göre, kitabe bir yandan Bulgar ordusu içindeki askeri disiplini gösterdiği gibi, ondan daha da önemli olarak hem Proto-Bulgar (Ön-Bulgar) dilinin bazı Türk dilleri (Çuvaşça, Tatarca, Kumanca ve hatta Osmanlı Türkçesi) arasındaki akrabalık ilişkisini teyit etmekle kalmayıp, Bulgar dilinin I. Bulgar Çarlığı'nın kurulmasından sonra da konuşulmaya devam ettiğini göstermektedir.⁴⁴¹

Kurum Hân'dan sonra yerine Omurtag Hân'ın geçtiği genel bir görüş olarak kabul edilmektedir. Fakat Florin Curta önce büyük ihtimalle Kurum'un kardeşi olan Dukum'un geçtiğini ve bir ya da iki ay sonra öldüğünü belirtir. Dukum'un yerine geçen kişi ise Ditzveg olmuştur ve onun döneminde Hıristiyanlar'a yönelik şiddet eylemleri başlamıştır. Aynı yazar, Adrianople ve Debeltos fethinde esir alınan iki piskopos ile birlikte Hıristiyan savaş esirlerinin ve Bulgarlar'dan Hıristiyanlığı benimseyenlerin öldürüldüğünü ifade etmektedir. Fakat Ditzveg de fazla yaşamamış ve yerini Kurum'un oğlu olan Omurtag'a (814-831) bırakmıştır.⁴⁴²

Omurtag Han'ın saltanatının ilk yıllarında Bulgar ordusu bir Bizans ordusuna yenilir ve bunun üzerine tahminen 816 yılında Bizans ile bir barış antlaşması yapılır. Antlaşmanın şartları Süleymanköy (bugün Şumnu'ya bağlı Seçişte köyü) yakınlarında bulunan bir kitabede kayıtlıdır. Antlaşmanın 30 yıl süreli olması dikkat çekicidir çünkü Bizans barış antlaşmaları içinde bu kadar uzun süreli olan antlaşmalar nadirdir. Antlaşmanın hükümlerine göre Bizans-Bulgar sınırı, Karadeniz kıyısındaki Develtos'tan başlayarak Ahyolu ve Mesemvria'yı Bizans'a terk eden hat ile Harmanlı civarında Meriç Nehri'ne, oradan da Rodoplar'ın kuzeyinden geçerek Filibe Ovası'na ulaşan ve Sofya'yı Bulgaristan'a bırakan ikinci bir hattan geçmektedir. Antlaşma ile

⁴⁴¹ İv. Venedikoff kitabenin çözümünü yapmakta ve detaylı bilgi vermektedir: İv. VENEDİKOFF; "Preslav Şehrinde Yeni Keşfedilen Proto-Bulgar Kitabesi", Çev: Firuze PREYGER, Belleten, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Cilt: XI, Sayı: 43, Ankara, Temmuz 1947, (ss:541-558), s.556

⁴⁴² CURTA; Southeastern..., s.153

ayrıca esir mübadelesi de öngörülmüştür. Bizans İmparatorluğu, Kurum tarafından esir edilerek Bulgar topraklarına yerleştirilmiş olan Bizans tebaasını fidyelerini ödeyerek geri alacaktı. Bu antlaşma 820 yılında II. Mihail (820-829) tahta çıktığında onun tarafından da kabul edilmiş ve uzunca bir süre Bulgar-Bizans ilişkilerinde barış hüküm sürmüştür.⁴⁴³

Bizans ile yaptığı barıştan faydalanan Omurtag Hân, dikkatini kuzeydoğu bölgesine çevirmiştir. Franklar ile iyi geçinmek istemesine ve bunun için onlara elçi göndermesine rağmen, tam bu esnada Franklar bazı Slav gruplarını tahrik ederek isyan etmelerine yol açtığından, Omurtag Tuna'yı geçmek ve Sirem bölgesini işgal etmek zorunda kalmıştır. Bundan sonra isyancı Slavlar yola getirilmiştir.⁴⁴⁴ Topraklarını genişleten Omurtag, Singidunum'u (Belgrad), Ohri ve Prespa'yı topraklarına katmış, ülkesinin sınırları Arnavutluk'un güney kısımlarına kadar uzanmıştır. Bilhassa Slavlar ile meskûn olan bölgeler Bulgar idaresini Bizans'a tercih etmişlerdir.⁴⁴⁵ Bulgarlar bu dönemde Erdel'de yer alan Maroş tuz madenlerini (o dönemde Orta Avrupa'da başka tuz madeni yoktu) işleterek gelir elde etmiştir.⁴⁴⁶ Daha sonra bu tuz madenleri Macar Krallığı'nın en önemli gelir kaynaklarından biri haline gelecektir. Kral III. Bela (1172-1196) döneminde, devlet gelirlerinin %10'luk kısmı tuz ticaretinden elde edilecektir.⁴⁴⁷ İdari teşkilatı kuvvetlendiren Omurtag, aynı zamanda daha önce Bizans tarafından yakılan Pliska şehrini yeniden imar etmiştir ve bugünkü kalıntılar onun döneminden kalmadır. Ayrıca daha sonraki yıllarda Bulgarlar'ın önemli merkezlerinden biri olacak olan Preslav'ı da o kurmuştur. Fakat Omurtag Han döneminin belki de en önemli özelliği, Hıristiyanlık etkilerinin Bulgaristan'da daha etkili şekilde hissedilmesi ve bazı durumlarda buna paralel işleyen bir süreç olarak Bulgarlar'ın Slavlar içinde asimile edilmeleridir. Ülkenin giderek genişlemesi

⁴⁴³ KAYAPINAR; "Bulgarların...", s.116-117

⁴⁴⁴ FEHER; A.g.e., s.53

⁴⁴⁵ CRAMPTON; A Concise..., s.11

⁴⁴⁶ RASONYI; Tarihte..., s.137

⁴⁴⁷ Paul STEPHENSON; Byzantium's Balkan Frontier, A Political Study of the Northern Balkans 900-1204, Cambridge University Press, Cambridge, 2000, s.192

ve Hıristiyan Slavlar ile meskûn olan bölgeleri topraklarına katması ülkede Slavlar'ın yerini daha da sağlamlaştırmıştır. Öyle ki, Omurtag bile çocuklarına Slavca isimler vermiştir.⁴⁴⁸ Omurtag Kurum'un mirasına sahip çıkmış ve onu daha da büyütmek için uğraşmıştır, denilebilir ki onun idaresinde Bulgaristan Orta Avrupa ve Balkanlar'da en önemli güç odaklarından biri haline gelmiştir. Kendisinin imar faaliyetleri Tırnovo'da bulunan Omurtag Han'a ait bir kitabeden anlaşılmaktadır:

“Sübigi Omurtag Han eski evinde otururken, Tuna'da görkemli bir ev inşa etti ve ben her iki görkemli ev arasındaki mesafeyi ölçtükten sonra tam ortaya toprak yığdırarak, bir tepecik yaptırdım. Bu tepecikten eski sarayıma kadar olan uzaklık 20.000 kulaç ve oradan Tuna nehrine de 20.000 kulaç tutuyor. Bu tepecik görkemli bir tepeciktir ve bir yandan toprağı ölçerken öte yanda bu kitabeyi yazdırdım. İnsan ne kadar iyi yaşarsa yaşasın, ölür ve bir diğeri doğar. Arkadan gelen, bu kitabeyi görünce, bunu inşa etmiş olanı anımsasın. Hükümdarın adı Sübigi Omurtag Han'dır. Tanrı ona 100 yıl ömür versin!”

831 yılında Omurtag ölünce yerine oğlu Malamir (831-836) ve Presyan (836-852) geçmiştir. Malamir döneminde Bizans barışı bozulduğu için iki ülke yeniden savaşmıştır. Malamir ülkesinin sınırlarına Filibe'yi katmıştır. Presyan zamanında toprak genişlemesi sürerek Makedonya topraklarını ele geçirir ve topraklarını Bizans aleyhine genişletir. Bu dönemde Bulgar fetihlerinin Batı Balkanlar'a yönelmesi, burada henüz bir devlet kuramadan kabileler halinde yaşayan Sırp'ları birleşmeye yöneltmiştir. Kabileler arasında birleşmenin gerçekleşmesi için Bizans İmparatorluğu da gönderdiği diplomat ve altınlarla önemli çaba göstermiştir. Yakın olan Bulgar tehdidini dengeleyecek ve icabında Bulgarlar'ı arkadan vuracak fakat Bizans'a da coğrafi anlamda uzakta yer alacak bir Sırp devletinin ortaya çıkması, elbette Bizans için faydalı sonuçlar verebilirdi. Bulgarlar, 839 ile 850 yılları arasındaki dönemde Sırp topraklarını işgal etmiştir. Fakat uzun süren savaştan sonra Sırp'lar güçlü bir direniş göstermiş ve Bulgarlar geri çekilmek zorunda

⁴⁴⁸ AYDIN; “Tuna Bulgarları...”, s.121

kalmıştır. Böylece Sırp lider Vlastimir topraklarını batıya doğru da genişletme imkânı kazanmış, kızını Tebinje jupanı ile evlendirmiştir. 860 yılında ise Vlastimir'in ölümüyle kalan üç oğlu arasında bir iç savaş başlayacaktır.⁴⁴⁹

Bulgaristan'ın bundan sonraki tarihi yeni gelişmelere ve değişimlere gebedir. Hıristiyanlık öncesi Bulgaristan tarihi, Presyan'ın ölümüyle sona ermektedir çünkü onun yerine gelen I. Boris zamanında Bulgaristan başka bir medeniyet dairesine girecektir.

5.7. Dokuzuncu ve Onuncu Yüzyılda Balkanlar

Bizans'ın yakınında Balkanlar'da Bulgar Devleti'nin ortaya çıkmasının yanı sıra, imparatorluğun batıdaki topraklarında ortaya çıkan yeni bir güç daha Bizans için sorun kaynağı haline gelecektir: Franklar. 791 yılında Franklar Avarlar'ı yenilgiye uğratarak, bundan sonra Avarlar'ın idaresinde olan Batı Balkanlar ve Pannonia bölgesini ele geçirmeye başlamışlardır ki bundan sonra Avarlar dağılma sürecine girmişlerdir. Frank gücünün İtalya'dan sonra Balkanlar'a ulaşması, Bizans ile Franklar arasında mücadele başlamasına yol açmıştır.

İtalya'da bir krallık kuran ve her geçen gün topraklarını genişleten Lombardlar'a karşı Bizans İmparatorluğu, askeri anlamda karşılık veremiyordu. 751 yılında Ravenna şehri düştükten sonra Papa II. Stephanus imparatorundan bir ordu göndermesini istemiş fakat bu ordu gönderilememiştir. Papa bundan sonra Frank Kralı III. Pepin'e başvurmuş ve onun yardımını istemiştir. Bundan sonra Lombardlar ile mücadele ve Papalık'ı korumak görevini Frank Krallığı üstlenmiştir. 756 yılında Pepin'in sarayına giden Bizans elçileri, Ravenna da dâhil olmak üzere, tüm orta ve kuzey İtalya topraklarının Aziz Petrus'un tahtına ait olduğunu almişlardı ki böylece İtalya'nın önemli bir kısmında Papa tarafından idare edilen Papalık Devleti

⁴⁴⁹ FINE; The Early..., s.110

ortaya çıkmıştır.⁴⁵⁰ Frank Kralı Pepin 771 yılında öldüğünde yerine oğlu Charles geçmiştir. Charles günümüzdeki Almanya topraklarına yönelmiş ve burada yaşayanların Hıristiyanlaşmasına büyük katkıda bulunmuştur. İtalya’da hüküm süren Lombardlar ile Papa’nın isteği üzerine savaşmış ve bu gücü ortadan kaldırmıştır. 788 yılında Lombard Kralı Adelchis’i yeniden tahtına oturtmak için giden bir Bizans gücü, Franklar tarafından yenilmiştir.⁴⁵¹ Bizans’ın elindeki İstria eyaletini de aynı yıl ele geçirerek Dalmaçya kıyılarını da denetimi altına almaya başlamıştır. Bizans’ın elinde ise sadece Venetia (Venedik) kalmıştır. Charles daha sonra ise Avarlar’a öldürücü bir darbe vuracağı seferlere girişmiştir.

Fakat onu Bizans ile asıl karşı karşıya getiren olay, onun hırsını ve Bizans’ın Avrupa topraklarındaki zayıflığını da açıkça göstermektedir: Charles, 800 yılında Roma’daki Papa III. Leo tarafından Roma İmparatoru ilan edilmiş (Charles Magnus ya da Charlemagne yani Büyük Charles olarak adlandırıldı) ve bir taç giyme töreni gerçekleştirilmiştir. (Bu tarih Kutsal Roma İmparatorluğu’nun kuruluş tarihi olarak kabul edilmektedir.) Papa tarafından imparatora taç ve hükümdarlık esasının verilmesi geleneği, sonraki dönemlerde Avrupa’da giderek bir zorunlu meşruiyet unsuru haline gelecektir ve ayrıca Papa’nın gücünün dünyevi otoriteler üzerinde olduğu ve Papa’nın Hıristiyan dünyasının imparatoru olacak kişiyi seçme hakkının olduğu düşüncesinin yayılmasına yol açacaktır. Bu duruma kılıf uydurmak için de sahte bir belgeye dayanılmıştır ki John Julius Norwich bunu <Ortaçağ’ın en başarılı ve en önemli sahtekârlığı> olarak adlandırmaktadır: <Donation of Constantine> (Constantine’nin hibesi/bağışı) adıyla bilinen ve çok sonradan üretildiği bilinen bir belgeye göre, Constantine Roma’dan ayrılarak Byzantium eyaletine giderken, Papa Sylvester’in üstünlüğünü kabul etmiş ve ona Roma İmparatoru unvanını seçeceği kişiye vermek hakkını tanımıştır.⁴⁵² Aslında

⁴⁵⁰ Donald M. NICOL; Bizans ve Venedik, Diplomatik ve Kültürel İlişkiler Üzerine, Çev: Gül Çağalı GÜVEN, Sabancı Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2000, s.12

⁴⁵¹ Paul MAGDALINO; “The Medieval Empire (780-1204)”, (Ed.) Cyril MANGO; The Oxford History of Byzantium, Oxford University Press, Oxford, 2002, (ss:169-208), s.170

⁴⁵² NORWICH; Byzantium, The Early..., s.379

Charles ile Papalık'ın yakınlaşması, bazı politik gelişmelerin de bir sonucu olmuştur. Bizans İmparatorluğu Papalık'ı korumakla mükellef olduğu halde, bu topraklara ayıracak gücü olmadığından bu görevi yerine getirememiş ve Papalık kendisine, kendisini koruyacak güçte bir imparator arayışına girmiştir. Ayrıca bu dönemde sürmekte olan tasvir-kırıcılık (*iconoclasm*) doğu ve batıdaki dini makamlar arasındaki ilişkilerde önemli bir soğumaya ve gerilime neden olmuştur.

802 yılında bir darbe ile Venetia'da (Venedik) iktidarı eline geçiren ve kendisini <Doge> (Türkçe'de Doç olarak kullanılır, daha sonraki yüzyıllarda da Venedik Cumhuriyeti'nin seçimle işbaşına gelen liderlerinin kullandığı unvan) ilan eden Obelerio, 805 yılında Charlemagne'i ziyaret etmiş ve makamını imparatora onaylatmıştır. 806 yılının Şubat ayında Charlemagne oğlu Pepin'i İtalya Kralı yapmış ve Venetia, İstria ve Dalmatia'yı oğluna vermiştir.⁴⁵³ Charlemagne, imparator unvanını Bizans'a onaylatmak ve iki devlet arasındaki ilişkileri düzeltmeyi amaçlamıştır. Bizans ile Franklar arasında diplomatik müzakereler başlamış ve 812 yılında bir antlaşmaya varılmıştır. Nicephoros döneminde müzakereler başladıysa da, Nicephoros'un Bulgarlar ile savaşırken 811 yılında ölmesi üzerine antlaşmanın onaylanması I. Michail döneminde, 812 yılında gerçekleşmiştir. Aachen yahut Aix-la-Chapelle adıyla bilinen bu antlaşma uyarınca, Franklar Adriyatik Denizi sahillerinde ele geçirdikleri yerleri ve Venetia'yı Bizans'a bırakacaklardı. Bizans İmparatoru da buna karşılık Charlemagne'nin imparator unvanını kabul edecekti. Sonuç olarak Bizans İmparatoru Mihail, bir ara çözüm bularak, Charlemagne'ı Roma İmparatoru (İmperium Romanus) olarak değil de sadece <imparator> (Lat. *Imperator*, Yun. *Basileos*) olarak tanımıştır. Bu antlaşma ile birlikte Bizans Adriyatik kıyılarındaki topraklarını geri almayı başarmıştır. Fakat Franklar, bilhassa kuzey-batı Balkanlar'da ve Pannonia'da (günümüzde Macaristan) etkili bir güç haline gelmişlerdir.

9. yüzyılın diğer önemli özelliği ise, bu yüzyılın ikinci yarısında Hıristiyan dininin Balkanlar'da yayılmasıdır. Bu dönemde tüm Balkanlar'ın bir anda

⁴⁵³ NICOL; Bizans ve..., s.14

Hıristiyanlaştığı söylenemese de, kaldı ki Hıristiyanlıkla birlikte eski inançlar da bir süre varlığını korumuştur, Bulgarlar ve Slavlar arasında Hıristiyanlık önemli düzeyde yayılma göstermiştir. Bu yayılma doğal olarak misyonerlik faaliyetleri neticesinde gerçekleşmiştir. Bir yandan Bizans ve onun himayesinde olan Doğu Kilisesi, diğer yandan ise Franklar ve onların himayesinde olan Papalık (Roma), bazen adeta birbirleriyle yarış ve rekabet halinde, bazen ise işbirliği içerisinde misyoner faaliyetlere girişmişlerdir.

Kurum ve Omurtag dönemlerinde Bizans'a ait olan ve Hıristiyanlar ile meskûn bölgelerin ele geçirilmesi ve Bizans topraklarına yapılan akınlarda esir edilen ahalinin ülkenin sınır bölgelerine yerleştirilmesiyle birlikte Hıristiyanlık Bulgaristan'a girmiştir. Omurtag Hân'ın, Hıristiyanları potansiyel Bizans ajanı olarak gördüğü ve onlara karşı baskıyı da içeren tedbirleri yürürlüğe koyduğu bilinmektedir. Bulgar toplumun üst katmanını oluşturan boyarlar da, Hıristiyanlık aleyhinde olmuş ve hatta Omurtag'ı tedbir almaya zorlamışlardır.⁴⁵⁴ Fakat Boris Hân döneminde (852-889) süreç tersine işleyecek ve hatta bizzat Hân'ın zorlamasıyla 865 yılında Hıristiyanlık hem devletin dini haline gelecek hem de geniş kitleler yeni dine döndürülecektir. Bu ise kaçınılmaz olarak Bulgarlar'ın Slav kitlelerle daha da kaynaşarak zamanla asimile olmalarına yol açacağı gibi ayrıca Bizans kültürünün Bulgaristan'a daha fazla nüfuz etmesiyle neticelenecekti.

9.yüzyıldan itibaren Franklar günümüzde Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Slovakya'yı oluşturan toprakları denetimleri altına almışlardı. Slavlar ile meskûn olan Moravia (günümüzde Çek Cumhuriyeti) topraklarında, Franklar'ın idaresinde Slav knezleri hüküm sürüyordu. Moyimir, bu knezleri Franklar'a karşı birleştirmiş ve bağımsız bir devlet kurmak için çabalamıştır. Moyimir'in halefi Rotislav döneminde Franklar'a karşı Rotislav ve Boris arasında bir yakınlaşma başlamıştır. Fakat Boris Rotislav'a askeri anlamda bir yardımda bulunamamıştır. Aksine Moravya Slavları ile yaptığı ittifak, bir yandan Franklar'ın vasalı durumunda olan Hırvat knezinin saldırılarını diğer yandan da Bizans destekli Sırp'ların saldırılarını kışkırtmıştır. Bunu gören

⁴⁵⁴ FINE; The Early..., s.108

Boris, Rotislav ile ittifaktan vazgeçerek Franklar ile barış yapmaya karar vermiştir.⁴⁵⁵ Dış politikadaki bu değişim ise Moravya ile bir savaşı mecbur kıldı ve Boris 860 yılında onlarla savaştı. Boris, Sırlar üzerine bir kuvvet göndermişse de, bu kuvvet pusuya düşürülmüş ve Boris'in oğlu ile birlikte esir edilen 12 önemli boyar, ancak fidye ödenerek geri alınabilmiştir. Bundan sonra Sırlar ile barış yapılmıştır.

Hırvatistan toprakları, bu dönemde Franklar'ın zayıflamasına bağlı olarak yavaş yavaş daha bağımsız bir hale gelecektir. Günümüzdeki Knin ve Klis şehirlerini merkez alan bu devletin başında bulunan Tripimir (845-864), değinildiği üzere Boris idaresindeki Bulgarlar'ın saldırılarını püskürtmeyi başarmıştır. Frank egemenliğini tanısa da bağımsız hareket eden Tripimir, ülkesini oğulları arasında paylaştırmayı başaramamış ve ölümünden sonra tahta Demagoj (864-878) adındaki biri çıkmıştır. Bu dönem aynı zamanda Araplar'ın Dalmaçya'ya saldırdıkları bir dönemdir. Kotor gibi güçlü kaleleri bile ele geçiren İslam orduları, zor bir mücadele sonucunda bölgeden çıkarıldılar.⁴⁵⁶

Moravya'daki Slav devletinin lideri olan ve Franklar'ın yarattığı baskı ile sorunlar yaşayan Rastislav, 860'lı yıllarda Bizans'tan Hıristiyanlık konusunda bilgi verecek ve bu dinin ayinlerini kendi halkının dilinde (Slavca) yapabilecek din adamlarının gönderilmesini talep etmiştir.⁴⁵⁷ Franklar'ın zaten ülkesi üzerinde baskı oluşturduğunu bilen Rastislav, Franklar'ın himayesinde olan Roma'dan değil de, Bizans'tan din adamları istemiştir. Bu kararında muhakkak ki, ülkesini Frank nüfuzu altına sokmamak yönündeki iradesi etkili olmuştu. Çünkü Franklar ile Bizans karşılaştırıldığında Franklar daha yakın bir tehditti. Bu devirdeki idareciler, Kilise teşkilatlarının bir başka devlet tarafından yönlendirilebileceği ve siyasi amaçlarla kullanılabilceği gerçeğini gördüklerini söyleyebilmek mümkündür. Zira siyasi güçler, Franklar ve

⁴⁵⁵ KAYAPINAR; "Bulgarların...", s.119

⁴⁵⁶ KARATAY; "Hırvatların...", s.98

⁴⁵⁷ Stanley Samuel HAKAKAS; " Christianity: Christianity in Eastern Europe", (Ed.) Lindsay JONES, Encyclopedia of Religion, 2nd Edition, Vol:3, Thomson Gale, New York, 2005, (ss:1680-1687), s.1683

Bizanslılar, bir ülkeyi kendi gönderdikleri din adamlarıyla Hıristiyanlaştırmak için yoğun çaba harcamışlardır ve hatta bu konuda aralarında yoğun bir rekabet dahi yaşanmıştır. Bu dönemde her ne kadar Doğu ve Batı Kilisesi arasında tam bir bölünme yaşanmasa da (bu bölünme 1054 yılında başlamıştır), iki tarafın dini uygulamaları arasında bazı farklılıklar bulunuyordu. Onların görüş açısından da, bir ülkenin Hıristiyanlığı kabulü aynı zamanda kendilerinin nüfuz alanı içine girmesi anlamına geliyordu. Jonathan Shepard, Bizans imparatorlarının Hıristiyanlaştırdıkları toplulukların yöneticilerinin vaftiz babaları olduklarını ve aynı zamanda onlara yazdıkları mektuplarda <manevi oğlum> gibi sıfatlar kullanarak, ihtida edenlerin Bizans'a çok şey borçlu olduklarını unutmamaları için çabaladıklarını belirtir.⁴⁵⁸ Dinin dış politikada bir etki aracı olarak kullanıldığı yalnızca Moravyalılar tarafından fark edilmemiştir. Hazarlar'a yönelik misyoner faaliyetleri, Hazar yönetici sınıfının 860'lı yıllarda Bizans İmparatoru ile hiçbir bağı olmayan Museviliği kabul etmeleriyle sonuçlanmıştır.

Thessaloniki (Selanik) doğumlu olan ve Bizans başkentinde ilahiyat alanında dersler veren Constantine (daha sonra Cyril adını alacaktır), 860-61 yıllarında Hazar ülkesine giderek Hıristiyanlık dinini tanıtmıştı. Constantine'nin kardeşi olan Methodius'un hayatını anlatan <Methodius'un Hayatı> adlı eserde, İmparator III. Mihail'in Moravya'dan gelen talep üzerine ikisini çağırdığı ve <Siz Selaniklisiniz ve tüm Selanikliler Slavca'yı kusursuz konuşurlar> demiştir.⁴⁵⁹ Bu dönemde Slavlar'ın kendilerine ait bir alfabeleri bulunmuyordu. Bunu fark eden Constantine, Moravya'ya gitmeden önce İbranice ve Yunanca'ya dayalı yeni bir alfabe oluşturdu ki (bu alfabe Glagolitic adı verilir), bu alfabe daha sonra bazı değişikliklere uğrayarak Cyril alfabeti adıyla Ortodoks Hıristiyan dünyası tarafından (bu alfabe 19. yüzyıla kadar Romenler tarafından da kullanılmıştır, Bulgarlar, Sırplar, Karadağlılar, Makedonlar, Ruslar) günümüzde de kullanılmaya devam etmektedir. Constantine çok sonraları Cyril adını almıştır ve Methodius ile birlikte

⁴⁵⁸ Jonathan SHEPARD; " Spreading the Word: Byzantine Missions", (Ed.) Cyril MANGO; The Oxford History of Byzantium, Oxford University Press, Oxford, 2002, (ss:230-247), s.231

⁴⁵⁹ SHEPARD; A.g.m., s.239

Ortodoks Slav dünyasının en önemli azizlerinden biri olarak kabul edilmektedirler. Constantine ve Methodius'un oluşturdukları bu dilin içinde pek çok Yunanca kelime ve dilbilgisi kuralı yer almaktadır ki, bugün konuşulan Slav dillerinden bu yüzden bazı noktalarda farklılık arz etmektedir ve Eski Kilise Slavcası (İng. Old Church Slavonic) olarak bilinmektedir.⁴⁶⁰ Daha sonra pek çok dini kitabı da Slav diline çeviren Constantine ve Methodius 863 yılında önce deniz yoluya Yunanistan'ın etrafından dolanarak Venedik'e (Venetia) gitmiş daha sonra kara yoluyla Moravya'ya ulaşmışlardır.

Burada önce din adamlarını eğitmeye başlayan misyoner kardeşler, daha önce faaliyet göstermiş olan Latin misyonerlerinin etkisi altında kalmış olan din adamlarının muhalefetiyle karşılaşmışlardır. Aynı şekilde, bölgedeki diğer misyonerler de buna karşı çıkmıştır. Çünkü uzun yıllardır kabul edilen geleneğe göre, ibadet yalnızca Latince, Yunanca ve İbranice yapılabilirdi. Papa'nın onayını almadan faaliyet göstermelerinin zor olduğunu gören Constantine ve Methodius 867 yılında Papa ile görüşmek amacıyla Roma'ya varmışlardır. *Vita Cyril* (Cyril'in Hayatı) adlı eserdeki anlatım ibadet dili sorununun boyutunu göstermektedir:

“Alman ruhbanilerince dinsizlikle suçlanan Kiril ve Method kendilerini savunmak ve haklarını aramak için Roma'nın yolunu tutmuşlardı. Yolda Venedik'e uğramış, burada bir süre kalmışlar, Kiril buradaki ruhbaniler karşısında kendini savunmuştu.

Kiril Venedik'teyken Latin piskoposları, papazları ve rahipleri kargaların kartalın karşısında toplanması gibi, onun karşısında yer alıp üç dil konusunda inançlara aykırı düşen düşünceye değinerek <Anlat bakalım nasıl oluyor da, Slavlar'a daha önce hiç kimsenin, ne bir havarinin, ne bir Romalı papazın, ne de Tanrıbilimci Gregor'un, ne Hieronymus'un, ne de Augustinus'un bulmadıkları bir yazı oluşturuyorsun ve onlara bu yazıyla ders veriyorsun. Tanrı'nın yazılı belgelerle övünebileceği yalnızca üç dil biliyoruz. İbranice, Yunanca ve Latince> dediler. Filozof

⁴⁶⁰ FINE; The Early..., s.113

onlara karşılık verdi: <Yağmur Tanrı'dan gelmez mi, ve eşit tarzda herkesin üstüne yağmaz mı? Güneş de aynen böyle herkesin üstünde parlamaz mı? Ve biz hepimiz havayı aynı şekilde solumaz mıyız? Nasıl oluyor da, tüm diğer dilleri ve halkları, tüm kavimleri kör ve sağır ilan edip, sadece üç dili kabul etmekten utanmıyorsunuz. Açıklayın bakalım bana: Siz Tanrı'yı biçare baygın falan mı sanıyorsunuz ki, bunu göremesin, yoksa adını kötüye mi kullanmak istiyorsunuz? Kendi yazıları olan ve her biri kendi dilinde Tanrı'nın adını anıp O'na saygı gösteren birçok halk tanıyoruz. Bu halklar arasında en başta şunları sayabiliriz: Ermeniler, Persler, İberliler, Sudgerler, Gotlar, Avarlar, Turskerler, Şasarlar, Araplar, Mısırlılar, Suriyeliler ve daha birçokları... Bu ve benzeri sözlerden sonra onları utandırarak terk etti."⁴⁶¹

Roma'da Papa II. Adrian onlarla görüşmüş ve onay vermiştir. Roma'daki ikametleri esnasında rahatsızlanan Constantine bir manastıra kapanmaya karar vermiş ve Cyril adını almıştır. Yaklaşık 2 ay sonra da ölmüştür.⁴⁶² Kardeşinin tamamlayamadığı görevi tamamlamak üzere Methodius Moravya'ya dönmüş fakat Papa'nın verdiği onaya rağmen, Alman din adamlarının müdahalesiyle tutuklanmış ve bir süre sonra da ölmüştür. Bunun akabinde diğer Bizans misyonerleri de kovulmuş ve ayinlerini Roma usulünde yapan din adamları güç kazanmışlardır ki Bohemya ve Polonya toprakları da sonraki dönemlerde Papa'nın yetki alanında olacak ve bölünmeden sonra Katolik dünyasına katılacaklardır. Yine Macarlar ve Slovenler ilk başlarda Hıristiyanlığı Bizanslı misyonerler aracılığıyla kabul etmişlerken, 11. yüzyılın başında Macar Kralı olan Waik tarafından Roma Kilisesi'ne bağlanacaklardır.⁴⁶³ Ancak şu da belirtilmelidir ki, Cyril ve Methodius kardeşler tarafından eğitilen din adamları misyonerlik faaliyetleriyle Slavlar'ın yaşadığı bölgelerde dinlerini başarıyla yayacaklardır.

⁴⁶¹ TODOROV; A.g.e., s.20-21

⁴⁶² H. McKennie GOODPASTURE; "Cyril and Methodius",(Ed.) Lindsay JONES, Encyclopedia of Religion, 2nd Edition, Vol:3, Thomson Gale, New York, 2005, (ss:2116-2117), s.2116

⁴⁶³ BETTANY; A.g.e., s.852

9. yüzyıldaki bu Hıristiyanlaşma dalgasından Bulgaristan da nasibini alacaktır. Boris, 860'lı yıllarının başında, Frank İmparatorluğu'nun doğu kısmını idare eden Louis ile din değişimi konusunda görüşmelere başlamıştır. Bu haber Bizans'ta endişe yaratmıştır çünkü Bulgarlar ile Franklar arasında siyasi alanda zaten başlamış olan yakınlaşma, eğer Bulgarlar Franklar eliyle Hıristiyanlığı seçerse daha da artabilirdi ve Bizans bundan zarar görebilirdi.⁴⁶⁴ Moravya'nın sınırları Tuna Nehri'ne ulaşmıştı ve Bulgaristan ile sınır olmuştu. Dolayısıyla Boris, Moravya'ya karşı Franklar ile ittifak içindeydi. Boris'in Hıristiyanlık konusunda Franklar ile görüşmesi ve Bizans yerine onları tercih etmesi de benzer siyasi sebeplerden kaynaklanmıştır. Boris, Bizans'taki gibi, dini liderinin bizzat dünyevi otorite tarafından atandığı bir kilise teşkilatı kurmayı istemiştir. Fakat Hıristiyanlık eğer Bizans eliyle kabul edilir ve Bulgar dini makamları Bizanslı otoritelere bağlanırsa, Bizans'ın her fırsatta dini ve siyasi meselelere müdahale edeceğinden endişeleniyordu. İşte bu yüzden ki, daha uzakta yer alan ve ülkesinin iç işlerine pek fazla müdahale edemeyecek durumda olan Franklar'ı tercih etmiştir.

Bizans elbette buna kayıtsız kalmamıştır. 864 yılında Bulgar kuvvetlerinin Moravyalıları'a karşı sefere çıktığı bir anda, Bizans donanması ve kara güçleri Bulgaristan'a saldırmıştır. Boris, yenilgiyi kabul ederek Franklar ile yaptığı itifakı bozmak zorunda kalmıştır. Daha da önemli olarak Hıristiyan olmayı ve Bizans misyonerlerinin ülkesinde faaliyet göstermesini de kabul etmiştir. Bundan sonra vaftiz olarak Hıristiyan olan Boris, gelenek uyarınca vaftiz babası İmparator III. Michael'in ismini almıştır. Boris'in yeni adının yer aldığı bir mühür Pliska'da yapılan kazılar sonucunda bulunmuştur.⁴⁶⁵

Boris'in ya da yeni adıyla Michael'in neden Hıristiyan dinini benimsediği konusunda genellikle kabul edilen görüş, bunun hem iç hem de dış siyasi amaçlarla gerçekleştiği yönündedir. İlk olarak, devletin giderek genişlemesi sonucunda, nüfus içinde Slav ve Hıristiyan nüfusun oranı artmıştır. Her ne

⁴⁶⁴ SHEPARD; A.g.e., s.233

⁴⁶⁵ CURTA; Southeastern..., s.168

kadar Hıristiyan unsurlar Bizans ile yapılan savaşlarda saf değiştirmemiş olsa da, nüfusun bu şekilde bölünmesi ve Omurtag döneminde olduğu gibi Hıristiyanlara baskı tedbirlerinin uygulanması, daha sonra bu sorunun dış güçler tarafından kışkırtılması sonucunda bu nüfusun Bizans ile birlikte hareket etmesi gibi bir sonucu doğuracak potansiyele sahipti.⁴⁶⁶ Geza Feher'in dediği gibi, "Devlet, Hıristiyanlığı ve kiliseyi kabul etmemiş olsaydı, Hıristiyan tebaanın Bizans'a iltihakı söz konusu olabilirdi."⁴⁶⁷ İkinci olarak ülke nüfusunun önemli bir bölümünü oluşturan Slav nüfusun bir kısmı Hıristiyan olmuşken, daha büyük bir kısmı pagan unsurlara inanıyordu. Bu nüfusa ek olarak, ülkenin siyasi ve askeri anlamda belkemiğini oluşturan ve kimi zaman idarecilerin merkezileşme eğilimlerine, sahip oldukları ayrıcalıklı konumu korumak için karşı çıkan boyarlar da kendilerine özgü pagan inancına sahiptiler. Dolayısıyla, Hıristiyanlaşma ile birlikte hem nüfusun daha güçlü bağlarla bir araya getirilmesi hem de boyar sınıfının imtiyazlı statüsüne son vererek merkezi devleti güçlendirme amaçlarına aynı anda ulaşılmıştır. Bu doğal olarak nüfusun daha da hızlı olarak Slavlaşması sonucunu doğuracaktır. Hıristiyanlaşma'ya en çok karşı çıkan grubun asıl Bulgarlar'dan (Proto-Bulgar ya da Ön-Bulgar) meydana gelen boyarlar olması bu anlamda şaşırtıcı değildir. Bulgar tarihçi Nikolay Todorov'un bu konudaki tespitleri, Hıristiyanlığın kabulünün ardında yatan sebepleri ortaya koymaktadır:

"9. yüzyılda Bulgar toprakları önemli ölçüde genişletilince, o zamana kadar Bizans İmparatorluğu'nun içinde yaşamış olan birçok Slav, Bulgar topraklarına çekilmeye başlandı. Bu süreç, ilk Bulgarların Slavlaşmasının da hızlanması demektir. I. Boris (852-889) 865 yılında Hıristiyanlığı devlet resmi dini olarak ilan edince, bu süreç, tayin edici bu olayın ardından alabildiğine hızlandı; putperestlik, karmaşık feodal toplum düzeninin ideolojisi olarak hiç de elverişli bir temel oluşturmuyordu. Kaldı ki, Slavların ve Bulgarların ayrı ayrı tanrılara tapmaları, bu iki putperest inancın birleştirilmesini olanaksız kılıyor, her iki halkın kaynaştırılmasını engelliyordu. Bütün bunların ötesinde, o

⁴⁶⁶ CRAMPTON; A Consise..., s.13

⁴⁶⁷ FEHER; A.g.e., s.55

zamanki Hıristiyan Avrupa'nın siyasal ve diplomatik alanında kendine layık yeri kapabilmesi, Bulgaristan'ın önemli bir siyasal güç oluşturulmasına bağlıydı."⁴⁶⁸

Böylece ülkeye gelen Bizanslı ruhbanlar, Bulgarlar'ı vaftiz etmeye ve yeni dini halka benimsetmeye başladı. Karşı çıkanlar ise devlet gücüyle yeni dine kazandırılıyordu. Boris'in Hıristiyan oluşu ile birlikte artık <hân> unvanı kullanılmaz olmuş, eski geleneklerden uzaklaşmaya başlanmıştı. Bizans'tan tercüme edilerek alınan bazı kanunlar onun döneminde yürürlüğe girmiştir. Boyarların genellikle Bizans karşıtı tutumları göz önüne alındığında, pek çoğu için benimsenen bu yeni din ve Bizans eksenli dış politika kabul edilemez nitelikteydi. Boyarlar bir yandan Bizans dini hiyerarşisi içine girilmesi ile ülkenin bağımsızlığının zedelendiğini görürken, diğer yandan da eski geleneklere göre sahip oldukları ayrıcalıklı konumu kaybedeceklerini görerek endişeleniyorlardı. İşte bu şartlar altında bazı boyarlar ayaklanarak Pliska'ya, Boris'in üzerine yürümüşlerdir. Boris bunları yenmeyi başardığı gibi, en önde gelen 52 boyar ailesini, geride hiçbir kimseyi bırakmayacak şekilde ortadan kaldırmıştır. Buradan, ülkedeki boyar sınıfının bütünüyle ortadan kaldırıldığı sonucunu çıkartmak durumu abartmak olur. Fakat Boris'in ülke idaresinde önemli makamlara kendi seçeceği kişileri getirme ve boyarların gücünü kırma imkânına kavuşurken, kendi merkezi otoritesini güçlendirdiği söylenebilir.⁴⁶⁹ Ancak daha sonraki yıllarda görüleceği gibi boyarlar bütün olarak yok olmadıkları gibi, Hıristiyanlık karşıtı bir girişimin içerisinde de yer alacak, eski geleneklere dönülmesini talep edeceklerdir.

Boris, halkını devlet eliyle gerektiğinde kuvvet kullanarak yeni dini ülkesinde yayarken, aslında Bizans'a tümüyle bağlanmaktan da rahatsız oluyordu. Çünkü Bizans, Boris'in bir Bulgar Patrikliği kurmasına ya da bu olmadığı takdirde en azından piskoposları kendisinin atmasına izin vermiyordu. Bizans, dini konularda tüm otoriteyi kendi elinde toplamak, üst düzey din görevlilerinin atama ve azillerini kendi istediği gibi yapmak

⁴⁶⁸ TODOROV; A.g.e., s.18

⁴⁶⁹ FINE; The Early..., s.113

istiyordu. O dönemde Bizans Kilisesi, devletin bir kolu olarak görülüyordu ki, dini konularda Bizans otoritesinin kabul edilmesi, Bizans'ın bu kolunun Bulgaristan doğrudan Bulgaristan içine uzanması ve belki de ülkenin iç işlerine müdahale etmesi anlamına geliyordu.⁴⁷⁰ Boris, bu şekilde kendi denetiminde olan bir kilise teşkilatı kurmanın pek mümkün olmadığını gördü. İmkânsızlığı gören Boris, Bizans'ın rakibi olan Roma'ya dönerse ve ikisi arasındaki rekabetten faydalanırsa belki daha iyi şartlar sağlayabileceğini düşünerek Papa ile müzakerelere girmiştir. Boris, Roma'ya bir heyet göndermiştir. Boris'in bir yakını olan Peter adındaki birinin başkanlığındaki Bulgar heyeti, 29 Ağustos 866 tarihinde Roma'ya ulaşmıştır.

Boris, gönderdiği heyetle bir de çok çeşitli dini konulardaki soruları içeren bir mektup yazarak Papa'ya göndermiştir. Aynı yılın Kasım ayında, Piskopos Formosus başkanlığındaki din adamlarından oluşan Papalık heyeti Bulgaristan'a ulaşmış ve ayrıca Boris'in sorduğu sorulara Papa'nın yanıt verdiği bir mektubu da getirmiştir. Latince yazılmış olan bu mektup epeyi tafsilatlıdır ve 106 başlıktan oluşmaktadır. Pek çok konuda sorulan sorulara yanıt verilen bu mektup, gerek Bulgarlar'ın yaşam biçimleri gerekse dini konulara yaklaşımları hakkında bazı fikirler vermesi açısından önemlidir.⁴⁷¹ Bulgar tarihçi V. Beşevliyev, Papa'nın bu mektubunun 67. maddesindeki yemin merasimine de değinmiştir. Buna göre, Bulgarlar birini bir işe başlatmadan önce ona kılıç üzerine yemin ettiriyorlarmış. Beşevliyev bu konuda şu yorumu yapmaktadır:

“Halbuki, bilindiği gibi, buna benzer eşya ve varlıklar üzerine ancak onların kutsiliğine inanıldığı vakit yemin edilir. Tabiat-üstü kuvvete sahip olan böyle bir varlık, sözünü yerine getirmiyen suçluyu cezalandırır. Proto-Bulgarlar kılıcı yalnız mukaddes saymakla kalmamışlar, belki onda bir tanrının timsalini de görmüşlerdir. Herhalde kılıcı mukaddes bir

⁴⁷⁰ CRAMPTON; A Concise..., s.14

⁴⁷¹ Orjinali Latince olan bu mektubun İngilizce tercümesinin tam metni için bkz: W. L. NORTH; “The Responses of Pope Nicholas I to the Questions of the Bulgars A.D. 866 (Letter 99)”, <http://www.fordham.edu/halsall/basis/866nicholas-bulgar.html> (Metinde yer alan nakiller bu İngilizce tercümeden tarafımızca Türkçe'ye tercüme edilmiştir.)

şey saymak âdeti bir çok milletlerde, hatta Proto-Bulgarlarla akraba veya kültür bakımından onlara yakın olan milletlerde de vardır. Heredot tarihinde, İskitlerin tepeler üstüne kullanılmış demir kılıç diktiklerini, Ares'in bir timsali diye buna taptıklarını, her yıl at ve diğer hayvanlardan buna kurban kestiklerini anlatır. Tarihçi Ammianus Marcellinus'a göre, Alan'lar bir tepenin ortasına kınısız bir kılıç dikerler, buna harp tanrısı diye taparlardı. Bizans tarihçisi Priscus'un ifadesine göre, Ares kılıcı denilen mukaddes bir çeşit kılıç Hun hükümdarlarınca pek makbul idi; görünüşe bakılırsa tâbiat-üstü bir kuvvete malik bulunduğundan sahibini kuvvetlendirdiğine inanılırdı. Nihayet Bizans tarihçisi Menandros, Avar Hanı Bayan'ın bir kılıç önünde merasimle yemin ettiğini anlatır, ki bu Türk halkında kılıcın mukaddes sayıldığını gösterir.”⁴⁷²

Mektubun 17. başlığı ilginçtir ve Boris'e yönelik boyar ayaklanması ve daha sonra Boris'in bunları çocukları birlikte öldürmesi konusunda Papa'nın görüşlerini yansıtmaktadır. Mektuptan anlaşıldığı kadarıyla, Boris Papa'ya yazdığı mektupta bu olaylara geniş şekilde yer vermiştir ve Papa'ya Hıristiyanlığa karşı çıkarak kendisini tahttan indirip yerine bir başkasını geçirmek isteyen insanlara karşı uyguladığı şiddetin günah olup olmadığını sormuştur ve Papa da buna cevap vermiştir:

“Şu halde, bize Hıristiyanlığı ilahi lütufla nasıl kabul ettiğinizi ve tüm halkınızı vaftiz ettirdiğinizi, vaftiz olduktan sonra onların hep birlikte ve şiddetle isyan ettiklerini, sizin onlara iyi bir yasa vermediğinizi ileri sürerek sizi öldürmeyi ve yerinize başka bir kral getirmeyi istediklerini ve sizin de hazırlanarak ilahi kudretin de yardımıyla onları en büyüğünden en küçüğüne yenerek esir ettiğinizi ve tüm liderlerinin ve öndegelenlerinin çocuklarıyla birlikte kılıçtan geçirildiğini fakat sıradan ve daha da aşağıda olan kişilerin hiçbir zarar görmediğini anlatmıştınız.

⁴⁷² V. BEŞEVLYEV; “Proto-Bulgar Dini”, (Türkçe'ye Çeviren) T. ACAROĞLU, Belleten, Cilt: IX, Sayı: 34, Nisan 1945, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1945, (ss:213-261) Bulgar tarihçi Beşevliyev, bu tetkikinde Papa'nın mektubundan da istifade ederek Proto-Bulgar inanışlarını ele almıştır.

*Şimdi, hayatlarını kaybeden bu insanlar yüzünden günah işleyip işlemediğinizi öğrenmeyi arzu ediyorsunuz. Açıkça günahından kurtulamayacağın ve senin hatan olmasa idi gerçekleşmemiş olacak şey, ebeveynlerinin entrikasına ortak olmamış, sana karşı silaha sarıldığı ispat edilmemiş bir çocuğun, masum olsa da, suçlularla birlikte katledilmesidir... Ayrıca sen esir edilen ebeveynlerine de uysallıkla yaklaşmış olmalıydın, yani, onları senin eline düşüren Tanrı'nın sevgisiyle onların canını bağışlamış olmalıydın... Fakat sen, daha ziyade Hıristiyanlık dininin şevkiyle ve herhangi bir ahlaksızlıktan değil de cehaletinden dolayı hata yaptığın için, cezaya razı olarak bu günahların için İsa'nın lütfu vasıtasıyla merhamet ve endüljans (günahların kilise tarafından affedilmesi) bulmaya çalış.*⁴⁷³

Aynı şekilde, 25. bölümde verilen yanıtlarda Bulgaristan'ın askeri disiplini göstermektedir. Buna göre Boris Papa'ya, ülkesinin adetlerinden birinin de, sınır muhafızlarının kendi ülkesiyle komşu ülkenin toprakları arasındaki bölgede sürekli teyakkuz halinde olması olduğunu anlattıktan sonra, muhafızlara rağmen, bir esirin ya da hür bir kişinin diğer ülkeye geçmeyi başarabilmesi durumunda, bu hata yüzünden tereddüt edilmeden muhafızların öldürüldüğünü ve bu konuda ne düşündüğünü sormuştur. Papa ise, zaten daha önceden pek çok kişinin ölümüne sebep olduğunu, İsa'nın rehberliğiyle ebedi uykudan uyanarak ebedi hayata geçtiğini söyledikten sonra, yalnızca masumları değil, aynı zamanda suçluları da ölüm sonundan kurtarmaya çalışması gerektiğini belirtmiştir. Benzer şekilde 40. başlıkta da askeri disiplini ve teşkilatı görebilmek mümkündür. Buna göre, Bulgaristan'daki âdetlerden biri de, savaşa gidilmeden önce, Hân tarafından gönderilen bir yetkilinin, tüm silahları, atları ve diğer teçhizatı denetlemesidir. Eğer bu yukarıda sayılanlardan, bir kişinin evindekiler bakımsız ve kullanılamaz halde ise, bu kişi ölüm cezasına çarptırılmaktadır. Papa bunu

⁴⁷³ Müteakip sayfalarda yapılan alıntılarda da aynı kaynak kullanılmıştır. W. L. NORTH; "The Responses of Pope Nicholas I to the Questions of the Bulgars A.D. 866 (Letter 99)", <http://www.fordham.edu/halsall/basis/866nicholas-bulgar.html>

onaylamayarak, Boris'ten dikkatini manevi silahlarını güçlendirmeye vermesini istemektedir. Silahların sayılarının kaydedildiği ve bakımlarına önem verildiği sonucu çıkmaktadır ki yukarıda değinilmiş olan İ. Venedikoff'un Proto-Bulgar kitabesi hakkındaki görüşleri de bu doğrultudadır Venedikoff da Bulgaristan'da disiplinli bir askeri teşkilatın var olduğu kanaatinde.

Daha da ilginç olan unsur ise, 33. başlıkta Papa'nın verdiği cevaptır. Buna göre, Boris Papa'ya sorusunda, bugüne değin savaşa giderken askeri sembol olarak bir atkuyruğu taşıdıklarını ve onun yerine şimdi ne taşımaları gerektiğini sormuştur. Papa ise buna cevaben İncil'den örneklerin yanı sıra Melvian Savaşı'ndan çok kısa bir süre önce Hıristiyan olan Büyük Constantine'nin Haç sayesinde büyük zaferler kazandığını belirterek, atkuyruğu yerine Haç'ın askeri sembol olarak kullanılmasını istemiştir.⁴⁷⁴

⁴⁷⁴ Bu madde, daha sonra Osmanlılar döneminde <tuğ> olarak adlandırılan atkuyruğundan yapılan sembolün Bulgarlar tarafından 9. yüzyılın ortalarında bile kullanıldığını göstererek, Proto-Bulgarlar'ın bir Türk topluluğu oldukları noktasındaki kuşkuları ortadan kaldıran bir başka kanıt niteliğindedir. Bu sebeple, bu konuya değinen Papa'nın, mektuptaki cevabının İngilizce metnin verilmesi faydalı olacaktır:

“Chapter XXXIII.

You indicated that hitherto, when you used to go into battle, you have carried the tail of a horse as your military emblem, and you ask what you should now carry in its place. What else, of course, but the sign of the cross? For it is the sign with which Moses divided the sea and killed Amalec, with which Gideon conquered the Madianites, and Christ our Lord not only conquered but also prostrated the devil, who held power over death. This is the sign which we carry on our foreheads and with it we are protected from all enemies and fortified against all attacks. This is the sign of the faith and the devil's great terror, which Christian princes use in their times of need and with which kings following the truth religion often achieve celebrated triumphs over their enemies with Christ's aid. But that you may know more plainly why it is more fitting that you should carry the sign of the cross as your military sign instead of that horse's tail as you go forth in battle formation, we think that there are a few things to remember about the actions of Constantine, who was the most pious emperor of the Romans and the most famous of all propagators of Christianity. Indeed, *when he led his army against Maxentius, the tyrant of Rome — in fact, even then he was a supporter of the Christian religion, though he had not yet received the sign of the Lord's passion, as it is a solemn ritual to be initiated into our religion — in any event, as he made his journey, while turning over many matters concerning the demands of impending battle in his mind, he often turned his eyes to heaven and thence besought divine aid. And through his weariness he sees in the eastern part of the sky the sign of the cross shining with fiery brilliance. And although he was terrified by so great a vision and disturbed by its new appearance, he sees angels standing there saying: Constantine, in this sign conquer. Thereby rendered happy and sure about the victory, he marks the sign of the cross, which he had seen in the sky, on his forehead and marks this onto military standards, and adapts the labarum, as they call it,*

41. başlıktan ise, Boris'in Hıristiyanlık dinini gerektiğinde kuvvet de kullanarak benimsetmeye çalıştığı sonucu çıkarılabilir. Hıristiyanlığa direnen ve eski inançlarına devam ederek putlarına kurbanlar kesen ve onların önünde diz çökenler olduğu anlaşılmaktadır. Papa ise, Boris'ten onları şiddet kullanarak inanmaya zorlamamasını, fakat Hıristiyanlar'ın onları dışlamalarını istemektedir. 51. başlıkta, Boris'in Papa'ya çok eşlilik konusunda sorduğu sorunun cevabı verilmektedir. Papa, bunun yasak olduğunu söyledikten sonra her halde Boris sormuş olacak ki, mevcut halde iki eşi olan bir adamın ne yapması gerektiği noktasında, daha önce evlendiği eşiyle evliliğine devam etmesini fakat ikinci eşinden ayrılmak zorunda olduğunu belirtmiştir. Buradan çok eşliliğin mevcut olduğu gibi bir netice çıkarabilmek mümkünse de, bunun ne derece yaygın olduğu konusunda bir şey söyleyebilmek mümkün değildir.

Fakat Boris, Roma'dan da umduğunu bulamamıştır çünkü Roma'nın dayattığı dini usuller de katıdır ve ruhban sınıfının atama ve azil işlemlerinde Bizans'ın öngördüğü sistemden pek de farklı değildir. Ayrıca, doktrin alanında Bizans'tan farklı olarak *<filioque>* meselesi olarak da ifade edilen, Kutsal Ruh'un yalnızca Baba'dan değil aynı zamanda Oğul'dan da neşet ettiği görüşünün kabul edilmesinin yanı sıra, din adamlarına evlenme yasağı getirilmesi ve ibadet dilinin Latince olması gibi ek kısıtlamalar da getirilmiştir ki bunlar Bizans Kilisesi tarafından uygulanmamaktaydı. 867 yılında Bizans Kilisesi Patriği Photius bir sinod (dini meclis) toplayarak hem bu tuhaf uygulamaları lanetlemiş hem de Papa I. Nicholas'ı aforoz etmiştir. (Bu sinodun kararları aynı yıl içinde Bizans İmparatoru olan Basil tarafından geçersiz sayılacaktır.) Aynı yıl, Boris Papa'dan misyoner olarak gelen ve güvenmeye başladığı Formosus'un Bulgaristan'a başpiskopos olarak atanmasını istediye de Papa bunu kabul etmemiş, başka birini başpiskopos olarak atamıştır ki, bu karar Boris'in Roma'dan uzaklaşmasına yol açacaktır. 870 senesinin başlarında daha önce Roma'ya elçi olarak gönderdiği Peter'i

into the shape of the Lord's cross. Thus provided with the armed standards of religion, he sets forth against the arms of the impious and without slaughtering the Roman people, just as he prayed to God, he miraculously triumphed over the tyrant Maxentius who drowned in the river."

bu defa Constantinopolis'te toplanacak olan ve Papa'nın temsilcilerinin de katılacağı konsile temsilci olarak göndermiştir. Burada Bulgar heyeti Bulgaristan'ın Bizans'ın mı yoksa Roma'nın mı faaliyet alanında kaldığı sorusunu gündeme getirmiş ve konsil katılımcılarının çoğu Bizans Kilisesi'ne bağlı din adamlarından oluştuğu için doğal olarak Bizans yanıtı çıkmıştır. Konsil, yarı-özerk bir Bulgar Kilisesi'nin oluşturulmasını öngörmüştür. Bu özerkliğin boyutları konusu tam olarak bilinmemektedir fakat Bizans'ın Bulgar Kilisesi üzerindeki rolünün sadece başpiskoposun atanmasıyla ilgili olduğu yönündeki görüş taraftar bulmaktadır. Bundan sonra Boris, Katolik rahipleri ülkesinden çıkartmış ve Bizans'tan gelen rahipleri ülkesine kabul etmiştir.⁴⁷⁵ Ayrıca Bizans ile de 30 yıllık bir barış yapılmıştır.⁴⁷⁶ Böylece Roma'nın Bulgaristan üzerindeki dini iddiaları sona ererken, Tuna Bulgar Devleti'nin Türklüğü de sona ermiş oldu.⁴⁷⁷

Bulgaristan'ın dini merkezinin Pliska şehri olduğu sanılmaktadır. Burada 870-875 yılları arasında bitirildiği zannedilen Büyük Basilika bulunmaktadır ki, Omurtag'ın sarayının yakınlarındadır. Burada yapılan kazılarda George adında bir başpiskoposa ait mühür bulunması da bu şehrin başpiskoposun da ikamet ettiği dini merkez olduğu fikrini kuvvetlendirmektedir. Bulgaristan'da bulunan 9. yüzyılın son dönemlerine ait mezarlarda eski dönemlerdekinden farklı olarak çömlek ve alet-edevat bulunmamakta, daha fazla sayıda yüzük ve küpe gibi takılar bulunmaktadır. Aynı şekilde Hıristiyanlıkla birlikte ölülerin yakılması uygulamasından da vazgeçilmiş, cenaze törenleri de Hıristiyanlığa uygun hale getirilmiştir.⁴⁷⁸ Bizans'ın ibadet dili konusunda Roma kadar katı kurallar koymaması, Slavca ibadete izin vermesi Bulgaristan'da Cyril ve Methodius'un öğrencilerinin faaliyet göstererek bu yeni yazıyı önce din adamlarına sonra da nüfusun küçük de olsa diğer bölümlerine benimsetmeleri sonucunu doğurmuştur. Clement tarafından Ohrid şehrinde ve Naum tarafından Preslav'da kurulan okullarda

⁴⁷⁵ FINE; The Early..., s.125

⁴⁷⁶ FEHER; A.g.e., s.56

⁴⁷⁷ AYDIN; A.g.m., s.122

⁴⁷⁸ CURTA; Southeastern..., s.174-175

din adamlarına bu yazı dili öğretilmiştir ve Clement, bu alfabeyle eklemeler yaparak bugün kullanılan şekline sokmuştur.⁴⁷⁹ Hıristiyanlığın kabulüyle birlikte, Slav dili aynı zamanda bir edebiyat dili haline gelecek ve bu dilde dini/kültürel eserler verildiği gibi, alfabe Balkanlar'daki diğer Slav unsurlar arasında da yayılacaktır. Avrupa ülkelerinde ibadetin ana dilde yapılması yönündeki talepler ancak Reformasyon hareketiyle ortaya çıkacak ve Martin Luther gibi din adamları halkın anlamadığı Latince ibadete karşı çıkararak kendi dilleri olan Almanca ibadeti savunarak, İncil'i kendi dillerine çevireceklerdir. Katolik Kilisesi Latince, Yunanca ve İbranice dışındaki dillere sıcak bakmadığı gibi, Latince giderek bu Kilise'nin ana dili haline gelecektir.

9.yüzyılın başlarından itibaren Hırvatlar'ın yaşadığı bölgeler Frank hâkimiyeti altında olduğu için, bu bölge daha ziyade Papa'nın etki alanı içine girmiştir ve 10. yüzyılda bu bölgenin Hıristiyanlaşması tamamlanmıştır.⁴⁸⁰ Aslında bölgede Bizans misyonerleri özellikle de Cyril ve Methodius'un öğrencileri faaliyet gösterse de, sonuçta galip çıkan taraf Papa olmuştur. Hırvat topraklarında 9. ve 11. yüzyıllar arasında 100'e yakın kilise inşa edilmiştir. Hırvatistan'ın Ortaçağ tarihine ilişkin günümüze kadar ulaşan en eski belge, 852 yılında Trpimir'in bir kiliseye Split yakınlarındaki bir araziyi bağışladığını gösteren belgedir.⁴⁸¹ Sırlar'ın Hıristiyan oluşlarında Cyril ve Methodius kardeşlerin öğrencileri önemli bir rol oynamışlardır. Önce biraz tereddüt eden Knez Mutimir (865-891) dini alanda Bizans'a yönelmiş ve Slavca ibadeti kabul etmiştir. Stevan K. Pavlowitch'e göre, 9. yüzyılda Bizans misyonerleri sayesinde Hıristiyan olan Sırlar, bu sayede medeniyet ile tanışmışlardır.⁴⁸² Romenler Latin kökenli olmalarına rağmen, dini anlamda Slav komşularından ve Bizans'tan büyük oranda etkilenmişlerdir ve halen Ortodoks inancını korumaktadırlar.

⁴⁷⁹ TODOROV; A.g.e., s.20

⁴⁸⁰ HAKAKAS, A.g.m., s.1684

⁴⁸¹ GOLDSTEIN; A.g.e., s.16

⁴⁸² Stevan K. PAVLOWITCH; Serbia, The History Behind the Name, Hurst&Company, London, 2002, s.1

Balkanlar'da yaşayan nüfusun çok büyük çoğunluğunun dini olan Hıristiyanlık (Katolik ve Ortodoks biçimleriyle), 9. yüzyılda buraya yerleşmeye başlamıştır ve o dönemden günümüze kalan en önemli miraslardan biri olarak kabul edilebilir. Dindeki değişimle birlikte yazının gelişmesi sonucunda, Slav dillerinin yazılı diller haline gelmesiyle edebiyat da gelişme gösterecektir. Diğer yandan, dinsel anlayış, edebiyattan mimariye kadar pek çok alanda kendisini hissettirecektir. Ayrıca 1054'te gerçekleşen ve daha sonraki tarihlerde daha da artan Katolik-Ortodoks bölünmesinde Balkan Slavları'nın bir bölümü Roma'ya bağlı kalırken (ağırlıklı olarak Hırvatlar ve Slovenler), geri kalan Slavlar (Bulgarlar, Sırplar, Makedonlar, Karadağlılar) ve Slav olmayan diğer milletler (Romenler, Yunanlılar ve Arnavutlar'ın bir bölümü) Ortodoks inancında kalacaklardır. (Katolik Arnavutlar'ın mevcudiyeti de unutulmamalıdır.) Balkanlar'daki Ortodokslar, her ne kadar kendi milli kiliselerini kursalar da ve tarih boyunca kimi zaman Bizans ile savaşsalar da, Bizans onlar için dini, kültürel ve siyasi merkezdir. Bu anlayışı en güzel gösteren örnek, Slavlar'ın (Ruslar da dahil) Bizans döneminde Constantinopolis, Osmanlı döneminde İstanbul (İstanbul ismi çok daha sonraları ortaya çıkmıştır ve Yunanca <stanpoli-şehre doğru> kelimesinden türemiştir. Osmanlı döneminde çok uzun bir süre resmi yazışmalarda Konstantiniyye ismi daha çok tercih edilmiştir.) için <Tsargrad> yani <Çar/İmparator Şehri> tabirini kullanmalarınıdır. (Slav dillerindeki <Çar> tabiri, Caesar'dan türemiştir, Almanlar buna kendi dillerinde Keiser (Tr. Kayzer) demişlerdir ki Osmanlı'da da <kayzer> olarak kullanılmıştır.) Dolayısıyla 9. yüzyıl, yaşanan dinsel değişimler sebebiyle Balkan tarihindeki en önemli kırılma noktalarından biridir.

Boris dönemi, önceki dönemlerden farklı olarak büyük fetihlerin yaşandığı bir dönem olmamıştır fakat Boris ülkesini diplomatik faaliyetler sayesinde savaş dışında tutarak bir istikrar ortamı yaratmıştır. Bu istikrar ortamının değeri, ülkenin başta din alanında olmak üzere yaşadığı dönüşümler dikkate alındığında ortaya çıkacaktır. Boris, 889 yılında tahttan feragat ederek bir manastıra kapanmış ve yerine büyük oğlu Vladimir (889-893) geçmiştir. Vladimir döneminin hadiseleri, Hıristiyan inancına ve Bizans ile yakınlaşma siyasetine ülke içinde güçlü denebilecek bir muhalefetin

varlığını göstermektedir. Pek çoğu Hıristiyanlığı zorla kabul eden ve Bizans'a karşı hasmane duygular besleyen boyarlar, Vladimir'i etkilemiştir. Vladimir, Bizans ile ittifakı bozarak yeniden Franklar ile ittifak yapmaya ve eski pagan inancını geri getirmeye çalışmıştır.⁴⁸³ Vladimir'in izlediği bu politikalar, babasının politikalarının tam aksi istikametindeydi. Boyarların ayaklanmasıyla kiliseler ve manastırlar tahrip edildiği gibi, şiddet olayları da yaşanmış ve hatta Pliska Piskoposu da bu olaylar esnasında öldürülmüştür.⁴⁸⁴ İsyanlıklar Boris'i de öldürmeyi tasarlamışlardır. Yıllarca uğraşarak kurduğu düzenin yıkılabileceğini gören Boris, manastırdan ayrılarak yeniden devletin başına geçmiştir. 893 yılında Vladimir'i tahttan uzaklaştırmış ve gözlerine mil çektirmiştir. Aynı yıl Preslav şehrinde bir konsil düzenleterek Vladimir'in azlini onaylatmış ve yerine diğer oğlu Simeon'u getirmiştir. Ayrıca, Hıristiyanlık resmi din, Kilise Slavcası, devlet ve kilisenin resmi dili, Preslav da başkent ilan edilmiştir.⁴⁸⁵

Bulgaristan, Simeon (893-927) döneminde en görkemli günlerini yaşamıştır. Simeon, gençlik yıllarında Bizans başkentinde Magnaura sarayındaki yüksek okulda iyi bir eğitim görmüş ve Bizans'ı yakından tanıma fırsatı bulmuştu.⁴⁸⁶ Boris'in; iyi bir din eğitimi alan Simeon'u Bulgar Kilisesi içinde üst düzey bir göreve getirmeyi planladığı da tahmin edilmektedir fakat Vladimir'in tahttan indirilmesi sonucunda tahta geçmek zorunda kalmıştır.

Simeon döneminde Bulgar-Bizans ilişkilerinde gerginleşme başlar. VI. Leon (886-912), Bulgar mallarının Bizans başkentindeki pazarını Thessalonik (Selanik) şehrine nakleder ve Bulgar mallarından alınan vergileri arttırır. Bu karar, Bulgar ticari menfaatlerine zarar verir. Simeon, bu kararın iptalini istediye de VI. Leon geri adım atmaz. Böylece, tarihçilerin <ilk ekonomik savaş> olarak adlandırdığı savaş başlar. Ancak savaşın siyasi sebepleri de

⁴⁸³ FINE; The Early..., s.130

⁴⁸⁴ CURTA; Southeastern..., s.177

⁴⁸⁵ FINE; The Early..., s.130

⁴⁸⁶ TODOROV; A.g.e., s.21

bulunmaktadır. Bulgaristan, aynı zamanda Bizans'ın Bulgar Kilisesi içindeki etkinliğini kırmaya çalışmıştır.⁴⁸⁷

Arpad Hanedanı tarafından idare edilen ve Karadeniz etrafındaki bozkırlarda (özellikle bugün Rusya Federasyonu içinde özerk bir cumhuriyet olan Başkurt Türkleri'nin yaşadığı Başkurdistan'ın, Macarlar'ın Hazar idaresindeyken yaşadıkları ve diğer Türk boyları ile kültür alışverişinde buldukları bölge yani Macar tarihindeki Magna Hungaria olduğu kabul edilmektedir) yaşayan Macarlar; 9. yy. ortalarında, doğularındaki Peçenekler'in baskılarıyla vatanları olan Etelköz'den kalkarak (Irmaklar Arası, büyük ihtimalle Tuna ve Dnyeper arasındaki bölge), batıya doğru, Panonya'ya ilerlemişlerdir.⁴⁸⁸ Bu yurta gelen oymakların 7 tanesinin ismi Laszlo Rasony'ye göre Türkçe kökenlidir. Bunlar, <Kabar>, <Yormatı> (Yorulmayan), <Kürt> (Kar Çıığı), <Ker> (Dev), <Kesi> (Parça), ile <Tarhan> ve <Ynag> gibi rütbe belirten isimlerdir.⁴⁸⁹ Zeki Velidi Togan'a göre, Macarca Fin-Ugor dil ailesine mensup bir dil olsa da, Macarlar kan bakımından Türk'tür. Aynı yazara göre, Arpad Hanedanı'nı kuranlar da Hazar idaresindeki Kabar uruğundandır.⁴⁹⁰ Yer isimleri (toponym) üzerinde araştırmalar yapan Laszlo Rasonyi, Başkurt dil bölgesinin batı ve güneybatı bölgelerinde XVIII. yüzyıl başlarında Macaristan'dakilerle ortak unsurlar bulunduğunu göstermiştir. Bunlar, Türkçe'deki <-li/-lı> ekinin işlevini gören, Macarca'daki <-as,-eş,-uş> ekleriyle sona eren isimlerdir. Rasonyi'nin tespit ettiği Macaristan'dakilerle ortak olan yer isimlerinin bazıları şunlardır: <Kunduruş Irmağı> (<Kunduzlu>, 3 yerde), <Bekaş> (<Kurbağalı>, ırmak adı), <İdeş> (<tatlı>, çay adı, 2 yerde), <Magaş> (<yüksek>, dağ adı olarak, 2 yerde).⁴⁹¹ Avrupa'nın diğer bölgelerine yapılan Macar akınları sebebiyle Avrupa kiliselerinde <Ab Ungaroum nos defenda jaculis!> (Tanrım, bizi Macarların

⁴⁸⁷ KAYAPINAR; " Bulgarların...", s.121

⁴⁸⁸ GOLDEN; A.g.e., s.309

⁴⁸⁹ RASONYI; Tarihte..., s.182

⁴⁹⁰ TOGAN;A.g.e., s.156

⁴⁹¹ RASONYI; Tarihte..., s.185

oklarından koru!) şeklindeki dua meşhur hale gelmiştir.⁴⁹² Karpatlar ve Tuna çevresine yerleşen Macarlar, Alman kavimlerinin Balkanlar'a inmesini engellediği gibi, Balkan Slavları'nın (Güney Slavları), daha kuzeyde yaşayan Slavlar ile (Çekler, Slovaklar, Lehler) birleşmesini engellemiş, George Ostrogorky'nin ifadesiyle adeta Slavlar arasına bir <kama gibi>⁴⁹³ girerek, bu iki grup arasında adeta bir set oluşturmuştur.

Kaşgarlı Mahmud'a göre yirmi iki Oğuz boyundan on dokuzuncusu olan Peçenekler, Batı Göktürk Devleti'nin 7. yüzyıl ortalarında başlayan çözülme sürecinde yaşanan mücadeleler esnasında batıya doğru itildikleri tahmin edilmektedir.⁴⁹⁴ Daha sonra 9. yüzyıl ortalarında Volga (Etil-İdil) Nehri'ni aşarak Karadeniz'in kuzeyine gelmişlerdir.⁴⁹⁵ Bu ilerlemenin sebebi, Peçenekler'in saldırılarından bıkan Hazarlar'ın, Peçeneklerin komşusu Uzlar'ı (Oğuzlar) kışkırtması ve Peçeneklerin üzerine saldırtmasıdır. Fakat bu saldırılar sonucunda da Peçenekler yok olmayarak 860-880 yıllarında Volga (İdil) Nehri'ni aşmışlardır.⁴⁹⁶ Peçenekler, daha sonra Macarları yurtlarından sürmüş ve onların batıya ilerlemesine neden olmuştur.

Bulgaristan ile Bizans arasındaki gerilim, kısa süre sonra savaşa dönüşmüştür. İtirazları Bizans tarafından kabul edilmeyen Simeon, 894 yılında Bizans topraklarına girmiş ve bir Bizans kuvvetini mağlup etmiştir. Askeri açıdan Balkanlar'da zayıf bir durumda olan Bizans, geleneksel yöntemlerini kullanarak Bulgarlar'ı zayıflatmaya uğraşmıştır. Macarlar ile anlaşan Bizans, Macarlar'ı Bulgarlar'a saldırarak onları arkadan vurmak ve kendi üzerindeki askeri yükü azaltmak için kullanmak istemiş ve bunda da başarılı olmuştur. Bizans donanması Bulgarlar'a karşı harekât düzenlerken, Nicephoros önderliğindeki ordu da Bulgaristan'ın güney topraklarını işgal

⁴⁹² Erdal ÇOBAN; "Ana Hatlarıyla Erken Dönem Macar Ortaçağına Bir Bakış", Der) Osman KARATAY-Bilgehan A. GÖKDAĞ; Balkanlar El Kitabı, Cilt:1, Karam & Vadi, Çorum, 2006, (ss:165-184), s.169

⁴⁹³ OSTROGORSKY; A.g.e.,s.239

⁴⁹⁴ KURAT; Türk Kavim..., s.42

⁴⁹⁵ TOGAN; A.g.e., s.158

⁴⁹⁶ KURAT; Türk Kavim..., s.43

etmiştir. Simeon, bunun üzerine Bizans ile bir mütareke yapmak zorunda kalmıştır.⁴⁹⁷ Timothy Gregory'nin ifadesi ile <Bizans başkentinde dersini iyi öğrenen Simeon>⁴⁹⁸, Bizans'ın diplomatik maharetini aratmayacak şekilde mütarekeyi zaman kazanmak için kullanmış ve Peçenekler ile temasa geçmiştir. Peçenekler bunun üzerine Macarlar'a saldırmış ve iki ateş arasında kalan Macarlar, bugünkü Macaristan topraklarına çekilmek zorunda kalmış ve burayı yurt edinmiştir. Peçenekler ise, yaklaşık 150 yıl boyunca varlıklarını sürdürecekleri Güney Ukrayna'ya sahip oldular.⁴⁹⁹ Macar tehlikesini bertaraf eden Simeon, böylece tüm kuvvetlerini Bizans üzerine yöneltme imkânını kazanmıştır. 896 yılında Bizans topraklarına giren Simeon, Bulgarophygon'da (bugünkü Babaeski civarı) Bizanslılar'ı yenilgiye uğratmıştır. Bu yıllarda Simeon ülkesinin sınırlarını Adriyatik Denizi'ne kadar genişletmeyi başarır. Thessalonik kuşatılmışsa da alınamamıştır fakat devletin sınırları güney yönünde de oldukça genişlemiştir. Bizans çaresiz kalarak barış yapmayı istemiştir. 896⁵⁰⁰ ya da 897⁵⁰¹ yılında yapılan antlaşma ile Bulgar tüccarların pazaryeri yeniden Bizans başkentine alınmış ve ayrıca Bizans haraç ödemeyi de kabul etmiştir. R. J. Crampton'a göre, bu antlaşma ile ayrıca Bizans, Bulgar Kilisesi'nin tam bağımsızlığını da kabul etmiştir.⁵⁰² Bundan sonra Bulgar-Bizans ilişkileri barış içinde sürecektir. Bu dönemde Bizans bir yandan Arap saldırıları ile (Sicilya'daki Bizans toprakları kaybedilmiştir, Balkanlar'da ise Araplar Thessaloniki şehrine saldırmışlardır) uğraşırken, eşleriyle sorunlar sebebiyle ya da eşinin ölmesi üzerine arkasında bir erkek vâris bırakamama kaygısıyla İmparator VI. Leon'un Kilise hukuku hilafına yeniden evlenmesi gibi (4 kez evlilik yapmıştır) sorunlarla da uğraşmaktaydı. Aynı zamanda, siyasi şartları iyi değerlendiren imparator da, zaten zayıf olduğu bir ortamda Bulgaristan gibi bir komşuyu tahrik etmek

⁴⁹⁷ OSTROGORSKY; A.g.e., s.239

⁴⁹⁸ GREGORY; A.g.e., s.225

⁴⁹⁹ PRITSAK; "Türk-Slav...", s.513

⁵⁰⁰ KAYAPINAR; "Bulgarların...", s.121

⁵⁰¹ STEPHENSON; A.g.e., s.21

⁵⁰² CRAMPTON; A Concise..., s.16

istememiştir. 904 yılında Bulgaristan ile Bizans barış antlaşmasını yenilerler.⁵⁰³

912 yılında VI. Leon ölmüş ve oğlu Constantin Porphyrogenitos (VII. Constantine, <Porphyrogenitos, mor içinde doğan> yani babası imparatorluğunu sürdürdüğü dönemde doğduğu anlamına gelir, mor imparatorlara mahsus olan renki, imparatorların kıyafetleri bu renkte olurdu) henüz küçük yaşta olduğundan, VI. Leon'un kardeşi bilgisiz ve deneyimsiz Alexander eş-imparator olmuştur. Tahta çıkışından sonra, aradaki barış antlaşmasını yenilemek için gelen Bulgar elçilerine bağırması ve yeni bir antlaşma istemediğini belirttikten sonra Bizans'ın bundan sonra Bulgaristan'a her yıl ödeyegeldiği haracı ödemeyeceğini de ilave etmiştir. Simeon bunun üzerine savaş hazırlıklarına başlamıştır.⁵⁰⁴

Alexander, ülkenin başına büyük bir felaket açmış fakat sonuçlarını göremeden, çok kısa süre sonra 6 Haziran 913 tarihinde ölmüştür. Alexander'in ölümünden sonra, küçük yaştaki imparatora devlet işlerinde yardımcı olmak için Patrik Nikolaos Mystikos'un başında bulunduğu bir niyabet heyeti oluşturulmuştur. Bizans'ın içinde de bu dönemde önemli siyasi istikrarsızlık vardı. Constantine Doukas ayaklanarak iktidarı ele geçirmeye çalışmış fakat darbe başarılı olmak üzere iken, son anda Doukas'ın öldürülmesiyle neticesiz kalmıştır. Simeon, herhangi bir direnişle karşılaşmadan, 913 yılının Ağustos ayında Bizans topraklarına girerek başkentini surları önünde gördü. Simeon'un bu seferinin amacının sadece yağma veya fetih olmadığı, Simeon'un asıl hedefinin Roma İmparatorluk tacı olduğu pek çok uzman tarafından kabul edilmektedir.⁵⁰⁵ Timothy Gregory, Simeon'un Bizans'ın içinde bulunduğu karışık durumdan haberdar olduğu ve Bizans tahtına oturarak tüm imparatorluğa sahip olma amacını taşıdığı görüşündedir.⁵⁰⁶

⁵⁰³ KAYAPINAR; "Bulgarların...", s.121

⁵⁰⁴ NORWICH; Byzantium, The Apogee, s.123

⁵⁰⁵ OSTROGORSKY; A.g.e., s.244

⁵⁰⁶ GREGORY; A.g.e., s.228

Şehrin surları önüne gelen Simeon, Patrik Nikolaos Mystikos başkanlığındaki heyetle görüşmüştür. Simeon'un Patrik tarafından düzenlenen bir törenle imparator (Yun. Basileus, Slav. Çar) ilan edildiği⁵⁰⁷ ve Simeon'un kızının küçük yaştaki imparator ile evlendirilmesinin kararlaştırıldığı genel olarak ifade edilmesine rağmen, bu konuda kesin bir yargıya varmak zordur. John Julius Norwich, Simeon'un; kızını imparatorla evlendirdikten sonra, imparatorun kayınpederi olarak Bizans üstünde daha fazla etki sahibi olacağını düşündüğünü ve ayrıca şehrin surlarını yakından inceledikten sonra kuşatmanın başarıya ulaşma ihtimalinin düşük olduğunu görerek bu sebeple şehre saldırmadığını ve antlaşma yaptığını öne sürer ve Simeon'un Patrik tarafından İmparator olarak tanındığı tezine karşı çıkar.⁵⁰⁸ Bu konudaki sınırlı kaynaklar farklı görüşleri sunmaktadır.⁵⁰⁹ Törenin niteliği ne olursa olsun, Simeon bundan sonra kendisini imparator olarak görecektir. Mühürünü yenileten Simeon, artık < Symeon, *eirenoipoios basileus po[l]la [e]t [e]*> yani <Simeon, Arabulucu İmparator, (saltanatı) uzun sürsün> ifadesini kullanmaya başlamıştır.⁵¹⁰

Vlastimir, üç çocuk bırakarak öldüğünde, oğlu Mutimir, kardeşleri Strojimir ve Grojnik'i ülkeden çıkararak iktidara el koymuştur. Bu iki kardeş Bulgaristan'a gitmiştir. Fakat Gojnik'in oğlu Peter Hırvat topraklarına kaçmıştır. İsminden, büyük ihtimalle Hırvat topraklarında iken Hıristiyan olduğu anlaşılan Peter, 892 yılında ülkesine dönerek mücadeleye başlamış Provoslav'ı yenerek ve Sırp topraklarında kendi yönetimini kurmuştur. Bu defa Provoslav Hırvat topraklarına kaçmak zorunda kalırken, kısa süre sonra oğlu Zaharije Bizans başkentine gitti. Peter, kendi akrabaları tarafından (bir tanesi Bulgarlar tarafından desteklenmiştir) yapılan darbe girişimlerini sonuçsuz bırakmış olsa da, Bulgaristan ile anlaşmayı tercih etmiştir. Peter, bundan sonra Simeon'un koruması altına girmiştir. Bu karar sonucunda, 897-

⁵⁰⁷ MAGDALINO; A.g.m., s.175

⁵⁰⁸ NORWICH; Byzantium, The Apogee, s.128

⁵⁰⁹ Bu konuda, Bizans kaynaklarında da farklı görüşler bulunmaktadır. Bu törenin sahte olup olmadığı konusundaki tartışmalar için bkz. FINE; The Early..., ss:144-148

⁵¹⁰ STEPHENSON; A.g.e., s.22

917 yıllarını arasını kapsayan bir Sırp-Bulgar ittifakı kurulduğu gibi, Sırbistan bu dönemde istikrar içinde olmuştur. Kendisi de bir Hıristiyan olan Peter döneminde Hıristiyanlaşma'nın başladığı tahmin edilmektedir.⁵¹¹

Simeon, ülkesine döndükten sonra Bizans içinde iktidar mücadelesi şiddetlenmiştir. Niyabet Heyeti'nin başı olan Patrik, adeta imparator gibi ülkeyi idare ettiği için, memnuniyetsizlik yayılmaya başlamıştır. Daha önce bir manastıra kapatılan çocuk imparatorun annesi Zoe, iktidara el koymuş ve imparatoriçe olarak her yere kendi adamlarını atamıştır. Yeni iktidar, Simeon'a verilen imparator unvanına karşı çıktığı gibi, Simeon'un kızının VII. Constantine ile evlenmesi fikrini de kabul etmemiştir.⁵¹² Yeni ekip Simeon tarafından <Hadımların Konsili> olarak kabul edilmiştir çünkü içinde pek çok hadım bulunmaktaydı. Hadımlar, çocuk yaşta imparatorluk hizmetine alınırlardı, aileleri ve çocukları olmayan bu kişiler gerek devlet teşkilatında gerekse Kilise teşkilatında önemli makamlara gelirlerdi. Bazı devlet görevlerine gelmeleri yasak olsa da, bu kişiler arkalarında çocuk bırakmadıkları için gerek taht üzerinde hak iddia etseler bile hanedan kuramayacak durumda olduklarından ya da geldikleri makamı etkilerini kullanarak çocuklarını getiremeyecekleri için idare tarafından tercih edilmekteydiler. John Julius Norwich, her ne kadar bu uygulama bugün <barbarca> görünse de, onuncu yüzyılda hadım olarak devlet hizmetine girmenin, gelecek garantisi olarak görüldüğü için pek çok ebeveynin daha küçük yaşta çocuklarını hadım ettirdiklerini belirtmektedir.⁵¹³ Hadımlar, devlete önemli hizmetlerde bulunmuşlardır. Justinian döneminde başarılı bir asker olan Narses bir hadımdı ve daha sonra da pek çok hadım önemli görevlere gelerek başarılar elde edecekti. Bir hadımın Bizans sistemi içinde alabileceği en yüksek unvan <Parakoimomenos – Birinci Hadım> idi.⁵¹⁴

⁵¹¹ FINE; The Early..., s.141

⁵¹² GREGORY; A.g.e., s.228

⁵¹³ NORWICH; Byzantium, The Apogee, s.130

⁵¹⁴ Kathryn M. RINGROSE; The Perfect Servant, Eunuchs and the Social Construction of Gender in Byzantium, The University of Chicago Press, Chicago, 2003, s.130. Hadımlar konusu, bu eserde tafsilatlı biçimde incelenmiştir.

Bizans'ın sözünde durmamasına öfkelenen ve kızının imparator ile planlanan evliliğinin iptal edilmesiyle Bizans üzerine kurduğu hâkimiyet planlarının tehlikeye girdiğini gören Simeon, 914 yılının sonbaharında imparatorluğa saldırılar düzenlemeye başladı. Adrianople (Edirne) şehrini ele geçirdiği gibi, daha sonraki tarihlerde Dyrrhakhion (Draç) ve Thessalonik (Selanik) şehirlerinin etrafında yer alan yerleşimleri tahrip etti.⁵¹⁵ Paul Stephenson, bu seferlerin ardından İmparatoriçe Zoe'nin Simeon'un taleplerini kabul ettiği ve 917 yılında başlayan Bizans saldırısına kadar Bulgar-Bizans ilişkilerinde herhangi bir düşmanlık yaşanmadığı görüşündedir.⁵¹⁶ Diğer yandan John Julius Norwich, John V. A. Fine Jr., Georg Ostrogorsky ve Timothy E. Gregory gibi tarihçiler ise, bu süre içinde iki tarafın uzlaşmadığı ve çatışmaların sürdüğü görüşünü savunmaktadırlar.⁵¹⁷ 917 yılına kadar Bizans'ın herhangi bir taarruzda bulunmaması, onun aynı dönemde Doğu ve Güneydoğu Anadolu topraklarındaki Ermeniler ve Araplar sebebiyle dikkatini bu bölgeye yöneltmiş olması ile açıklanabileceği gibi, Bizans'ın süre gerektiren bazı diplomatik girişimler içinde bulunmasıyla da açıklanabilir.

Bizans, Bulgar tehditleri ve saldırıları üzerine, boş durmayarak çeşitli diplomatik girişimlerde bulunarak Bulgaristan'ı çok cepheli bir savaşa çekmek için müttefik aramaya koyulmuştur. Bizans diplomasisi, Sırlar, Peçenekler ve Macarlar'ı, Bulgaristan'a yönelik bir savaşta yanında görmek isteyerek, müzakerelere girişmiştir. 897 yılından beri Simeon'un vasalı durumunda olan Sırp idareci Peter, Durazzo (Draç) strategos'u tarafından para ve bağımsızlık vaatleriyle ikna edilmiş benzemektedir. Önceki yıllarda Bosna'yı idare eden Tisemir'i yenerek sınırlarını genişlettiği gibi, Zahumlje, Trebinje ve Duklja (modern Karadağ) idarecisi olmakla birlikte, aynı zamanda Simeon'un sadık vasalı olan Michael ile de anlaşmazlığa düşmüştür. Michael, daha sonra Simeon'u Peter'in Bizans ile kurduğu ilişkiler sebebiyle uyaracaktır.

⁵¹⁵ OSTROGORSKY; A.g.e., s.245

⁵¹⁶ STEPHENSON; A.g.e., s.22

⁵¹⁷ NORWICH; Byzantium, The Apogee, s.132, FINE; The Early..., s.148, OSTROGORSKY; A.g.e., s.245, GREGORY; A.g.e., s.228

Macarlar'ın bu ittifak talebine ne şekilde yanıt verdiği bilinmemekle birlikte, daha sonra savaş başladığında tarafsız kalacaklardır.⁵¹⁸ Kırım'daki Cherson strategos'u John Bogas, Peçenekler ile görüşmüş ve onları ittifaka katılmaya ikna etmiştir. Bizans donanması ile Kırım'dan Tuna'ya taşınacak olan Peçenekler'in Bulgaristan'a kuzeyden saldırması planlanmıştır. Plana göre, Bizans ordusu da güneyden taarruza başlayınca, iki büyük saldırı arasında kalan Simeon, Bizans'ın şartlarını kabul etmek zorunda kalacaktı.⁵¹⁹

Bu plan 917 yılında uygulamaya konmuştur. Bizans ordusunun başına Leo Phocas geçerken, donanmanın başına da bir Ermeni köylünün oğlu olan Romanus Lecapenus geçmiştir. Planladığı gibi, Peçenek güçleri donanma tarafından Tuna Nehri ağzına getirilmiştir. Bu iki askeri lider arasındaki rekabet, seferin sonucunu etkileyecektir. Romanus Lecapenus, Peçenekleri Tuna boyunca taşımayı kabul etmemiş ve uzun süre bekleyen Peçenekler, Bizans kuvvetlerinden ayrılarak yurtlarına dönmeye başlamışlardır.⁵²⁰ Bulgar topraklarına güney istikametinden giren Bizans ordusu ise 20 Ağustos 917'de Akheloos yakınlarındaki savaşta büyük bir hezimete uğramıştır. Bulgar kuvvetleri bundan sonra Bizans topraklarına saldırılarda bulundular.⁵²¹ Bizans ile ilişkileri bilinen Peter'i tahtından indirmek için Bulgarlar aynı yıl Sırp topraklarına girerler. Peter yakalanarak Bulgaristan'da hapse atılmış ve kısa süre sonra da ölmüştür. Simeon, 894 yılında Peter'e karşı ayaklandıktan sonra başarısız olarak Bulgaristan'a sığınan Bran Mutimiroviç'in oğlu ve Mutimir'in torunu olan Pavel'i Sırp tahtına çıkarmıştır.⁵²² Böylece Sırplar, daha sağlam bir şekilde Bulgar etki alanına katılmışlardır. 918 yılında Bulgar güçleri, kuzey Yunanistan'da sefere başlamış ve Corinth'e kadar ilerlemişlerdir.⁵²³

⁵¹⁸ FINE; The Early..., s.148-149

⁵¹⁹ NORWICH; Byzantium, The Apogee, s.132

⁵²⁰ CURTA; Southeastern..., s.188

⁵²¹ KAYAPINAR; "Bulgarların...", s.122

⁵²² FINE; The Early..., s.150

⁵²³ OSTROGORSKY; A.g.e., s.246

Donanma Komutanı olan Romanus Lecapenus, 919 yılında Zoe'nin başarısızlıklarından istifade ederek, iktidara el koymuş, Zoe'yi bir manastıra kapatmış ve böylece çocuk yaştaki imparatorun naibi olmuştur. Daha da ileri giderek, kızı Helene ile çocuk imparatoru evlendirme kararı almıştır. 920 yılında ise eş-imparator olunca yegâne otorite haline gelmiştir.⁵²⁴ Bu olaylar üzerine, Simeon Bizans yerleşimlerine pek çok saldırıda bulunmuştur.

Bizans daha önce ayaklanarak kendisine sığınan Zaharije'yi (Prvoslav'ın oğlu) 920 yılında Sırbistan'a göndermeye çalışsa da, Simeon onu ele geçirmeyi başarınca, Bizans'ın bu girişimi sonuçsuz kalmıştır. Fakat bu defa da Bulgar vasalı olan Pavel Bizans ile işbirliği yapmaya başlayınca, Simeon Zaharije'ye, Pavel'i yenmesi durumunda Sırp tahtını teklif etmiştir. Görüldüğü üzere, Sırbistan üzerinde Bulgar ve Bizans menfaatleri önemli ölçüde çatışmaktadır. Tam tarihi belli olmasa da, 921-923 yılları arasında Bulgar desteğini arkasına alan Zaharije başarıya ulaşmış ve Sırbistan'ı hâkimiyeti altına almıştır. Simeon, Bizans'ın başkentine yaklaşırsa da, donanma desteği olmadan şehri düşüremeyeceğini anlamıştır. Bunun üzerine 923 yılında Mısır'ı elinde bulunduran Müslüman Fatimiler'e elçi göndererek ittifak teklifinde bulunmuş, fakat Bizans pahalı hediyeler göndererek ve Bulgarlar'ın vaatlerinden daha fazla vaatle bulunarak onları Bulgarlar ile ittifak yapmaktan vazgeçirmiştir.⁵²⁵

Simeon, 924 yılında yeniden Constantinopolis surları önünde görünmüştür. Simeon bu defa şehre saldırmak yerine, bir haberci göndererek daha önce de görüşmüş olduğu Patrik Nicholas ile bir görüşme talep etmiştir. Fakat Nicholas ile görüştükten sonra, eğer barış istiyorsa, imparatorun bizzat gelip kendisi ile görüşmesini talep etmiştir. İki taraf 9 Eylül 924 tarihinde Haliç'teki Cosmidium (bugünkü Eyüp ilçesi) sahilinde buluşmuşlardır.

Bu görüşme konusunda ve burada bir barış antlaşması yapıp yapılmadığı ve yapıldıysa şartlarının ne olduğu konusunda birbirinden farklı

⁵²⁴ GREGORY; A.g.e., s.229

⁵²⁵ OSTROGORSKY; A.g.e., s.247

görüşler vardır. Georg Ostrogorsky, mülakata değinse de, bu tarihte bir antlaşma yapıldığından bahsetmez.⁵²⁶ John Julius Norwich'e göre yapılan antlaşma ile Bulgarlar işgal ettikleri Karadeniz sahillerindeki kaleleri terk edecekler, askerlerini imparatorluk topraklarından çekeceklerdi. Karşılık olarak Bizans her yıl Bulgaristan'a 100 *scaramangia* (zengin işlemlerle süslü ipek elbise, bu Bizans dönemindeki en önemli lüks tüketim maddelerinden biriydi) hediye edecekti.⁵²⁷ Paul Stephenson ise, bu antlaşma ile Simeon'un artık imparator tarafından oğlu olarak değil de kardeşi olarak tanındığını, yani imparator ile eşit düzeyde tanındığını, Bizans'ın yıllık vergi ödemeyi kabul ettiğini belirtir. Fakat Simeon çocuk imparator Constantin ile kızını evlendirmeyi başaramamıştır. Paul Stephenson ayrıca 924 yılından sonra Simeon'un kendisini <Bulgarlar'ın ve Romalılar'ın İmparatoru> olarak gördüğünü ve mührüne <Basileus Romaion> ifadesini eklediğini belirtir.⁵²⁸ John V. A. Fine Jr. tarafından savunulan görüşe göre ise, Simeon görüşme sürerken ve antlaşma üzerinde tam bir görüş birliği sağlanamadan atına binerek uzaklaşmıştır. Buradaki amacının, Bizans'ı barış görüşmeleri ile oyalarken, Bulgaristan'a meydan okuyan Sırlar'a karşı sefere çıkmak yönündeki isteği olduğu kanaatindedir.⁵²⁹

924 yılında Simeon, Sırbistan'ı idare eden, bu makama gelmek için Bulgar desteğini alan fakat daha sonra Bizans ile yakınlaşan Zaharije üzerine bir ordu göndermiştir. Orduya, 896 yılında Peter'e karşı Bulgarlar tarafından desteklenen ve başarısız bir ayaklanma başlatan Klonimir Strojimirović'in oğlu olan ve uzun süre Bulgaristan'da yaşayan Časlav da eşlik etmekteydi. Časlav ile beraber hareket eden Bulgar kuvvetleri, Zaharije'ye bağlı kuvvetleri yenmeyi başarmış ve Zaharije Hırvat topraklarına kaçmak zorunda kalmıştır. Simeon daha sonra tüm Sırp jupanlarının (Slav. <župan>) bir araya gelip Časlav'a bağlılıklarını bildirmelerini istemiştir. Fakat bir araya gelen tüm jupanları ve Časlav'ı tutuklamış ve Bulgaristan'a sevk etmiştir. Böylece,

⁵²⁶ OSTROGORSKY; A.g.e., s.249

⁵²⁷ NORWICH; Byzantium, The Apogee, s.145

⁵²⁸ STEPHENSON; A.g.e., s.23

⁵²⁹ FINE; The Early..., s.154

güvenilmez olarak görülen Sırp'lar doğrudan doğruya Bulgar idaresine alınmıştır. Böylece Bulgaristan'ın sınırları bir yanda Bulgar vasalı olan Zahumlje'yi idare eden Michael'in toprakları ile diğer yanda ise o sırada Ortaçağ Hırvat tarihinin en önemli idarecilerinden biri olan ve Bizans ile iyi ilişkiler kurmuş olan Kral Tomislav'ın ülkesi olan Hırvatistan'a ulaşmıştı.⁵³⁰

Hırvat toprakları, Demagoj'un 878 yılındaki ölümünden sonra, Bizans desteğini de arkasına alan ve Tripimir'in oğullarından olan Zdeslav'ın idaresine girmiştir. Fakat Frank boyunduruğundan kurtulan Hırvatlar, bu defa da Bizans boyunduruğu altına girmek istemediler ve Zdeslav'ı öldürdüler. Yerine tam bağımsızlık taraftarı olan Branimir geçti ve güçsüz olduğu için Papalık himayesine girdi.⁵³¹ Bu dönemde Panonnia bölgesinde de Hırvatlar yaşamasına rağmen, bu bölge Franklar'ın idaresi altındaydı ve Demagoj bu bölgeyi ve Venedik idaresi altındaki Istria'yı alarak Hırvatları birleştirmeyi başaramasa da, bu ondan sonra gelen Hırvat idarecilerinin hedefi olacaktır. 892 yılında öldüğünde yerine Mutimir (892-910) geçmiştir. Mutimir'den sonra ise Hırvat tarihinin önemli isimlerinden Kral Tomislav (910-928) başa geçecektir. Aynı dönemde Venedik de Dalmaçya sahilleri ile yakından ilgilenmiştir. Venedikliler Doğu Adriyatik sahillerinden aldıkları esirleri satarak büyük kazançlar sağlarken, Dalmaçya'daki Slavlar da Venedik gemilerine saldırarak yağma hareketlerine girişmişlerdir.⁵³² Takriben 890'lı yıllarda bugünkü topraklarına yerleşen Macarlar, yeni yurtlarından pek çok yöne akınlar düzenlediler. Alman topraklarına yönelik başarılı akınları, ancak 955'de Augsburg yakınlarındaki yenilgileriyle sona ermiştir. Macarlar geç bir tarihte, Kral Istvan (997-1038) döneminde Hıristiyan olmuşlar ve bu dini devletin resmi dini olarak kabul etmişlerdir.⁵³³ Macarlar, Tomislav döneminde Hırvatlar için bir tehdit oluşturmuşlardır. Macarlar, Adriyatik Denizi'ne ulaşmaya çalışmışlar ve hâlen Frank hâkimiyeti altında olan Panonnia Hırvatları'nı saldırılarıyla rahatsız ettikleri zaman, buradaki Hırvatlar,

⁵³⁰ FINE; The Early..., s.154

⁵³¹ KARATAY; "Hırvatların...", s.98

⁵³² GOLDSTEIN; A.g.e., s.17

⁵³³ RASONYI; Tarihte..., s.184

Tomislav'dan yardım istemişlerdir. Tomislav Macarlar'ı birkaç kez yenilgiye uğratmış ve ondan sonra zaten Macarlar'ın varlığıyla bölgede iyice azalan Frank gücünün kendisine bir tehdit olmayacağını fark ederek diğer Hırvatları'da kendi ülkesine katmıştır. Macarlar ile Hırvatlar arasında Neretva Nehri uzunca bir süre sınır olarak kalmıştır. Döneminde Hırvat toprakları bugünkü Hırvatistan'ı, Slavonia bölgesini, kuzey ve batı Bosna ile birlikte Dalmaçya sahillerinde Rijeka'dan Çetine Nehri'nin ağzına kadar olan toprakları kapsamıştır.⁵³⁴

Simeon'un Sırbistan politikası karşısında Bizans ile birlikte hareket eden Hırvatlar, doğal olarak Simeon'un Sırp topraklarını ele geçirmesinden sonra doğal bir hedefti. Simeon Alp Bagatur komutasında bir orduyu Hırvat topraklarına gönderse de, Hırvatlar Bulgarlar'ı yenmeyi başarmıştır. Böylece Hırvatlar hem Bizans'ın hem de Papalık'ın desteklediği bir güç ve iyi bir müttefik haline gelmiştir.⁵³⁵ Tomislav'a Papa X. John tarafından gönderilen bir mektupta, <Kral> unvanının kullanıldığı görülmektedir ve kanıtlar, ondan sonra gelen idarecilerin de bu unvanı kullandığını göstermektedir.⁵³⁶ 925 yılında Salona'da toplanan Kilise Sinodu'nda, Papa'nın da etkisiyle, ibadetlerde Slavca'nın ve yazı dili olarak da Kiril alfabesinin kullanılmasının yasaklanması ve Latince'nin ibadet dili olarak üstünlüğü kabul edilmiştir. Yine de Slav yazı dili ortadan bütünüyle ortadan kalkmamış ve kültürel alanda varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Tomislav'ın 928 yılındaki ölümünden sonra, Hırvatistan uzunca bir süre iç savaşlara sahne olacaktır.⁵³⁷

Hırvatistan'a gönderdiği ordu yenilgiye uğrasa da, Simeon idaresindeki Bulgaristan gücünden bir şey yitirmemiştir. Hatta kendisini Bulgar ve Roma İmparatoru olarak görmeye devam etmiştir. 925 yılında Bizans İmparatoru'na bir mektup yazdığı anlaşılrsa da, Simeon'un mektubu değil de, İmparator Romanus'un ona yazdığı cevap günümüze kadar ulaşmıştır. Simeon'un

⁵³⁴ FINE; The Early..., s.262

⁵³⁵ KARATAY; "Hıvatların...", s.99

⁵³⁶ CURTA; Southeastern..., s.196

⁵³⁷ GOLDSTEIN; A.g.e., s.18

mektubuna cevap yazan İmparator Romanus, Simeon'un hangi unvanı kullandığını umursamadığını, isterse kendisini Bağdat Halifesi bile ilan edebileceğini belirtmiştir. Simeon'un, Bulgaristan'daki en yüksek dini otorite olan Başpiskopos'un rütbesini Patrik'e yükselterek bağımsız bir Bulgar Patrikliği kurduğuna da inanılmaktadır.⁵³⁸ Fakat bu konuda kesin yargıya varmamızı sağlayacak deliller bulunmamaktadır. Simeon'un daha sonra Bulgar Patriği'nin elinden imparator olarak taç giydiği de iddia edilmiştir.⁵³⁹ Aslında bu konuda kesin bilgiler olmasa da, Simeon'un kendisini Roma İmparatoru olarak gösteren mühürünün varlığı da göz önüne alınırsa, Patriklik makamını kurma ihtimalinin de düşük olmadığı görülecektir.

Simeon, 927 yılında Bizans üzerine yeni bir seferin hazırlıklarını yaparken ölmüştür. Simeon dönemi, hiç kuşkusuz Bulgar tarihinin en parlak dönemlerinden biridir. Bu dönemde Bulgaristan, en geniş sınırlarına ulaşmış ve Balkanlar'ın en güçlü devleti haline gelmiştir. Bulgaristan'ın sınırları, kuzeyde Karpat Dağları'na, güneyde Ege Denizi ve Orta Yunanistan'a, batıda Adriyatik kıyıları ve bugünkü Hırvatistan'a, doğuda ise Karadeniz'e ulaştı.⁵⁴⁰ Simeon dönemindeki sınırlar daha sonra <Büyük Bulgaristan> emelleri için temel oluşturacaktır. Simeon, boyarların etkisinin az olduğu Preslav'ı başkent olarak seçmiş ve buranın imarı için çalışmıştır. Kendisine burada bir saray, sarayın etrafında da boyarları için yolları taşlar ve kaldırımlarla bezeli konaklar inşa etmiştir. Şehre temiz su getirmek amacıyla bir su kemeri yaptırdığı gibi, dini binalar da yaptırmıştır.⁵⁴¹ Preslav da ticaretin de canlı olduğunu gösteren 10. yüzyıla ait 200 kadar sikke bulunmuştur. Şehirde seramik üretimi yapıldığı da anlaşılmaktadır. Fakat seramik üretiminin asıl merkezinin Preslav yakınlarındaki Tuzlalaka'da olduğu anlaşılmaktadır. 10. yüzyıl boyunca yalnızca Preslav'da 25 kilisenin inşa edildiği ortaya çıkarılmıştır.⁵⁴² Aynı dönemde edebiyat alanında da önemli gelişmeler olmuş,

⁵³⁸ TODOROV; A.g.e., s.22

⁵³⁹ FINE; The Early..., s.154-155

⁵⁴⁰ AYDIN; "Tuna Bulgarları...", s.123

⁵⁴¹ STEPHENSON; A.g.e.,s.19

⁵⁴² CURTA; Southeastern..., ss.219-220

pek çok eser Yunanca'dan Bulgarca'ya tercüme edildiği gibi özgün eserler de yazılmıştır.⁵⁴³ Dolayısıyla bu dönemin Bulgar kültürünün başlangıç dönemi olduğu da söylenebilir. Geza Feher'in bu gelişmelerin önemi ile ilgili görüşleri şöyledir:

*“Çar Simon'un edebiyat ve mimari alanındaki faaliyeti, cihan tarihi bakımından dikkate değer. Çünkü bu faaliyet Slav medeniyetinin kökleşmesi ve bütün Doğu Avrupa'nın gelişmesi bakımından büyük bir öneme haizdir.”*⁵⁴⁴

Simeon, ölmeden önce tahta kimin geçeceğine karar vermişti. Büyük oğlunu tahttan mahrum eden Simeon, yerine diğer oğlu Peter'in (927-969) (Slav versiyonu Petro) tahta geçmesini sağlamıştır.⁵⁴⁵ Simeon iki evlilik yapmıştı. İlk evliliğinden olan oğlu Michael, daha sonra rahip oluştur. İkinci evliliğinden ise 3 oğlu olmuştu. (Peter, John, Benjamin[Bayan]) İkinci evliliğini yaptığı kadın, önemli boyarlardan biri olan George Sursuvul'un kız kardeşiydi. Peter'in iktidara gelmesiyle birlikte George Sursuvul da etkinlik kazanacaktır. Peter iktidara gelir gelmez Bizans'a karşı saldırılar başlatmıştır. Buradaki amacın hem Bizans'a Bulgaristan'ın gücünü sürdürdüğü göstermek ve Bizans ile savaş taraftarı olan boyarları da tatmin etmek olduğu düşünülebilir. Çünkü saldırıların ardından Bizans'a barış yapmak için giden elçi heyeti gizlilik içinde gönderilmiştir. 927 yılının Eylül sonu ya da Ekim ayında iki taraf arasında antlaşma sağlanmıştır.⁵⁴⁶ Bu antlaşma ile Peter Bulgar Çarı olarak Bizans tarafından tanındığı gibi, İmparator Romanus'un torunu olan Maria ile evlendirildi. Bizans, ayrıca Bulgar Patrikliği'ni de resmen tanıdı.⁵⁴⁷ Bizans'ın bu tavizleri verdiği kesin olarak bilinmektedir. Bulgar Patrikhanesi olayı bir oldu-bittiden ibaretti ve Bizans bunu tanımazsa Bulgarlar'ın Papa'ya başvurma ihtimali vardı ki bu Bizans için daha sakıncalı olabilirdi. İmparator unvanı, Bizans açısından sindirilmesi en zor konu

⁵⁴³ TODOROV; A.g.e., s.22

⁵⁴⁴ FEHER; A.g.e., s.59

⁵⁴⁵ KAYAPINAR; “Bulgarların...”, s.122

⁵⁴⁶ FINE; The Early..., s.161

⁵⁴⁷ OSTROGORSKY; A.g.e., s.249

olmuştur. Fakat Bizans yeterli güce ulaştığında ve 945 yılında çocuk yaştaki VII. Constantin artık orta yaşlı biri olarak tahtı ele geçirdiğinde, Bulgar İmparatoru yerine <archon - idareci, prens> unvanı Bizans tarafından kullanılacaktı.⁵⁴⁸ 927 yılından sonra Bizans ile Bulgaristan arasındaki ilişkilere yaklaşık 40 yıl boyunca sukunet hâkim olacaktır.⁵⁴⁹ Hatta bu barış ortamının Balkanlar'da Bizans nüfuzunun artmasına hizmet ettiği de söylenmektedir.⁵⁵⁰ Peter dönemindeki Bizans nüfuzunu değerlendiren Georg Ostrogorsky şöyle demektedir:

*“Böylelikle Bulgar nüfuzu her tarafta gerilerken Bizans'ın etkisi her tarafta kuvvetlenmiş oluyordu. Bizzat Bulgaristan tamamıyla Bizans'ın büyüüne kapılmıştı. Hıristiyanlaşma oluşumundan beri süratle ilerlemekte olan Bulgar devletinin kültürel bakımdan Bizanslılaşması en yüksek noktasına ulaşmıştı.”*⁵⁵¹

Diğer taraftan, bu dönemde Bulgaristan'ı uğraştıran asıl mesele Sırlar olmuştur. Sırbistan'daki Bulgar idaresi, halkta memnuniyet yaratamamıştır. Toplumun önde gelen kişileri Hırvat topraklarına kaçmıştır. Simeon'un ölümünden sonra Bulgaristan'da tutuklu bulunan Časlav kaçarak Sırbistan'a dönmeyi başarmıştır. Burada kendisine taraftar toplayarak Sırbistan'ı Bulgaristan'dan koparmış ve Bizans himayesine girmiştir. Georg Ostrogorsky, bu olayın 927 veya 928 yılında olabileceğini, 930'lu yıllarda olmasının mümkün olmadığı görüşünü savunmaktadır.⁵⁵² Çocuk olduğu için ülkeyi naibleri eliyle yürüten tarihçi-imparator VII. Constantine, bu olayın Časlav'ın tutuklanmasından 7 yıl sonra olduğunu belirtmektedir ki bu durumda olayın 931 yılında gerçekleşmiş olması gerekir.⁵⁵³ Peter'in saltanatının babası Simeon'un saltanatı gibi ülkenin fetihlerle genişlediği bir dönem olmadığı ortadadır. Bu barış dönemini tümüyle olumsuz görmek de

⁵⁴⁸ NORWICH; Byzantium, The Apogee, s.147

⁵⁴⁹ MAGDALINO; A.g.m., s.175

⁵⁵⁰ GREGORY; A.g.e., s.229

⁵⁵¹ OSTROGORSKY; A.g.e., s.250

⁵⁵² OSTROGORSKY; A.g.e., s.249

⁵⁵³ FINE; The Early..., s.159

büyük bir hata olur. Savaşlarla yorulan Bulgaristan bu dönemde kalkınma imkânı bulduğu gibi, Peter idaresini sağlamlaştırma imkânı bulmuş, devletin dâhili kuvveti arttırılmıştır.

Bu dönem boyunca Bizans Bulgaristan'a haraç ödemeye devam etmiştir ve ilişkiler iyi düzeyde seyretmiştir. Bizans'ta yıllardır tahta çıkamayan VII. Constantine (945-959) nihayet 945 yılında 39 yaşındayken imparator olmuştur. Onun döneminde Bulgaristan ile ilişkilerde pek fazla değişiklik olmamıştır. Bu dönemin en önemli olaylarından biri, henüz çocuk yaşta olan Vladimir'in naibi olarak ülkeyi idare eden Prenses Olga'nın Hıristiyanlığı kabul etmesi ve 957 yılında Bizans başkentini ziyaret etmesidir.⁵⁵⁴ Böylece, Hıristiyanlık Rus toplulukları içine de girmeye başlamıştır. Vladimir ise 988 yılında Hıristiyan olacak ve Bizans İmparatoru'nun kız kardeşi ile evlenecektir. Böylece Rusya'ya Hıristiyanlık Bizans şekliyle girecek ve devletin merkezi olan Kiev ve çevresinin Hıristiyanlaşması neredeyse tamamlanmış olacaktır.⁵⁵⁵ Ölümünden bir süre sonra Vladimir aziz ilan edilecektir ve günümüzde de Ruslar arasında en saygı gören azizlerden biridir.

959 yılında VII. Constantine'nin ölmesiyle birlikte yerine 4 yıl sonra ölecek olan oğlu II. Romanus geçmiştir. II. Romanus'un ölümüyle birlikte, annesi Theophano bir general olan Nicephorus ile evlenecektir. Bu sırada daha sonraki yıllarda önemli bir imparator olacak olan Basil II henüz küçük olduğundan, 963 yılında Nicephorus II. Phocas (963-969) eş-imparator olacaktır. Fakat aynı yıl Bulgar Çarı Peter'in eşi ve aynı zamanda eski imparator Romanus'un torunu olan Maria da ölmüştür. Doğuda Müslümanlar'a karşı önemli zaferler kazanan yeni imparator Nicephorus, Bulgarlar ile ilişkileri yeniden gözden geçirmeye karar verir. 966 yılında kendisini ziyarete gelen Bulgar elçilerine, Bizans'ın artık Bulgaristan'a haraç ödemeyeceğini çünkü bu yükümlülüğün Maria'nın ölümüyle ortadan kalktığını söyler. Ayrıca, Bulgarlar'ın, Macarlar'ın Bulgar topraklarından geçerek Bizans

⁵⁵⁴ GREGORY; A.g.e., s.234

⁵⁵⁵ HAKAKAS; A.g.m., s.1683

topraklarına saldırmalarını engelleyemediğinden de şikâyet eder. Peter, imparatoru yatıştırmak için iki oğlunu (Boris ve Romanus) Bizans'a rehin olarak vermeyi önerirse de bu da kabul edilmez.⁵⁵⁶ Fakat imparator da doğu seferleriyle meşgul olduğundan, Bulgarlar ile kendisi uğraşmak istemez. Bunun yerine Kiev Rusları'nın lideri Prens Sviatoslav'ı Bulgarlar üzerine saldırmaya teşvik eder. 968 yılında gerçekleşen Rus saldırısında Bulgaristan yenildi, Ruslar ülkeyi işgal ettiler ve Bizans ile yaptıkları antlaşmayı unutarak Bulgaristan'ı terk etmediler. Sviatoslav direniş oluşturmalarını engellemek için 300 boyarı idam etmiştir. Sviatoslav, Bulgar Çarı Petro'nun halefi II. Boris ile Bizans'a karşı bir ittifak da oluşturmuş ve böylece Bizans başına kendi eliyle önemli bir bela açmıştır.⁵⁵⁷ Peçenekler'in Kiev'e saldırmaları üzerine kısa süreliğine Bulgaristan'dan ayrılan Sviatoslav, daha sonra yeniden buraya, <Pereiaslavec – Küçük Preslav>'a dönmüştür. Bu bahsedilen yerin tam olarak hangi Bulgar şehri olduğu tam olarak bilinmemektedir. Sviatoslav'ın Bulgaristan'da gördüğü zenginlik ile gözleri kamaşmışa benzemektedir zira Rus Kroniği'ne göre annesi Olga'ya yazdığı mektubunda şöyle der:

“Kiev’de kalmaya hevesli değilim, oysa mülkümün ve tüm zenginliklerin merkezi olduğu için Tuna kenarındaki Pereiaslavec’de yaşamayı tercih etmeliyim: altın, ipekler, şarap ve Yunanistan’dan çeşitli meyveler, Macaristan ve Bohemya’dan atlar ve gümüş ve Rusya’dan kürkler, balmumu, bal ve esirler.”⁵⁵⁸

Bu arada Aralık 969'da yapılan bir darbe ile Bizans İmparatoru Nicephorus öldürülmüş ve darbenin mimarı John Tzimiskes (969-976) iktidara gelmiştir. Bizans'ın yanibaşındaki Rus tehlikesini bertaraf etmek isteyen imparator, 971 yılında Bulgaristan seferine çıkmış, Preslav ve Silistre'yi fethetmiştir. Bulgar Çarı II.Boris esir edilirken, Sviatoslav büyük bir yenilgi yaşamıştır.⁵⁵⁹ Bizans ile Ruslar arasında yapılan antlaşmaya göre,

⁵⁵⁶ STEPHENSON; A.g.e., s.48

⁵⁵⁷ AYDIN; A.g.m., s.124

⁵⁵⁸ CURTA; Southeastern..., s.239

⁵⁵⁹ GREGORY; A.g.e., s.242

Ruslar; Bulgaristan'daki kuvvetlerini tahliye edecek ve bir daha Balkanlar'da görülmeyecek, Bizans'ın Kırım'daki topraklarına saldırmayacak ve Bizans burada askeri yardıma ihtiyaç duyduğunda Bizans yardım edeceklerdi. Buna mukabil Bizans ise Ruslar'ın ticari imtiyazlarını olduğu gibi bırakacak ve o sırada açlıktan kırılmak üzere olduğu anlaşılan Rus kuvvetlerine gıda temin edecekti.⁵⁶⁰ Ülkesine dönmek üzere yola çıkan Sviatoslav, Peçenekler'in saldırısına uğramıştır. 972 yılında Özü yakınlarındaki savaşta Peçenek önderi Kuria (Küre) Sviatoslav'ın ordusunu bozguna uğrattığı gibi, onu öldürmüştü ve eski bozkır geleneği uyarınca kafatasını metalle kaplatarak kadeh haline getirmiştir.⁵⁶¹ Bulgar Çarı II. Boris ve kardeşi Romanus, esir edilerek Bizans başkentine getirilmiştir. İmparator zaferini törenlerle kutlamış ve başkente girerken kendi atının üzerinde giderken II. Boris de kendi atı üzerinde onu takip etmiştir. Daha sonra Constantine Forumu'nda II. Boris'ten bağımsızlık alametleri alınmış, Hagia Sophia (Aya Sofya) Kilisesi'nde yapılan bir törenle, imparator Bulgar tacını Tanrı'ya sunmuştur. Çarlık unvanı ve ülkesi elinden alınan II. Boris'e, Bizans soyluluk unvanı verilmiştir.⁵⁶² II. Boris'in kardeşi Romanus ile hadım edilmiş ve böylece ülkesinde dönerek taht üzerinde hak iddia etme imkânı ortadan kaldırılmıştır.⁵⁶³ Bulgar topraklarında hanedana mensup kimse bırakılmamıştır. Bizans İmparatoru ayrıca pek çok Bulgar boyarı Anadolu topraklarına nakletmiş ve onlara asalet unvanları ile birlikte devlet görevleri vermiştir. Buradaki amaç da, toplumun liderlik potansiyeline sahip olan kesimini toplumdaki kopartarak geride herhangi bir ayaklanmanın başlamasını önlemektir.⁵⁶⁴ Bizans'ın bir türlü içine sindiremediği Bulgar Patrikhanesi ilga edilmiş ve Bulgaristan'a Bizans Patriği'ne bağlı bir başpiskopos atanmıştır.

Bundan sonra Bulgar toprakları, doğrudan bir Bizans eyaletine dönüşecektir. Fakat Bizans daha ziyade Balkan Dağları ve Tuna çevresindeki

⁵⁶⁰ OSTROGORSKY; A.g.e., s.274

⁵⁶¹ PRITSAK; "Türk-Slav...", s.514

⁵⁶² CURTA; Southeastern..., s.240

⁵⁶³ NORWICH; Byzantium, The Apogee, s.225

⁵⁶⁴ FINE; The Early..., s.188

toprakları yani kuzey-kuzeydoğu istikametindeki toprakları doğrudan denetimi altına alırken, batıdaki özellikle Makedonya'daki topraklarda tam bir varlık gösterememiştir. İmparator, Bulgar başkentine kendi adını vermiştir. (<Ioannopolis>, batı dillerinde imparatorun adı John şeklinde kullanılır.) Bizans işgali sonrasındaki idari yapıyı ortaya çıkarmakta yardımcı olacak pek çok mühür ve bazı protokol listeleri bulunmuştur. Leo adındaki birinin, Trakya ve Ioannopolis(eski Preslav şehri) <theme>sinin strategos'u olarak görev yaptığı ve bir de Aşağı Tuna boyunda <Bati'nın Mezopotamyası> olarak adlandırılan birimin başında bir strategos bulunduğu anlaşılmaktadır. Fakat bu sonuncusunun, protokol listelerinde aşağı sıralarda yer alması, onun sadece bir garnizon komutanı olduğunu göstermektedir. Bulgar topraklarında oluşturulan bu yeni idari-askeri birimin, önemli görevlerinden biri de Tuna stratejik hattını istilacılara karşı korumaktı. Çünkü birkaç yüzyıldan bu yana bu hat, imparatorluğa saldıranların ana yaklaşma istikameti üzerinde yer alıyordu ve Trakya topraklarının ve başkent'in korunması için Balkan (Haemus) Dağları'ndan sonra en önemli savunma hattıydı. Bizans işgali sonrasında bu bölgede pek çok askeri tesis ve müstahkem mevki inşa edilmesi, Bizans'ın bu dönemde Ruslar'ın yeniden Balkanlar'a dönmesinden endişe ettiği yorumunun yapılmasına sebep olmaktadır.⁵⁶⁵ Bizans ayrıca Silistre yakınlarında ve Tuna Nehri üzerinde yer alan Pacuiul lui Soare Adası üzerinde liman tesisleri de inşa etmiştir. Bu hazırlıkların diğer sebebinin de bu sırada Batı Bulgar topraklarından yönelen saldırılar olması da muhtemeldir.⁵⁶⁶

İmparator John Tzimiskes'in 976 yılındaki ölümünden sonra, onun yerine imparator olan II. Basil'e (976-1015) muhalefet ederek taht üzerinde hak iddia edenler sebebiyle Bizans içinde bir iç savaş başladığında, Bizans'ın Bulgaristan'ın batıdaki parçası üzerindeki hâkimiyeti epeyi zayıflamıştır. Makedonya topraklarında ortaya çıkan yeni güç bu fırsatı tam bağımsız hale gelmek için kullanmış ve geniş çaplı bir ayaklanma başlatmıştır. Bu ayaklanmanın önderlerinin kimliğini tartışmadan önce, ayaklanmaya Bulgar

⁵⁶⁵ STEPHENSON; A.g.e., s.56-57

⁵⁶⁶ CURTA; Southeastern..., s.241

halkının yoğun destek verdiği belirtilmesi gerekmektedir.⁵⁶⁷ İsyanın liderleri, bölgedeki bir Bizans garnizonunun komutanı olan Kont(<comes>) Nicholas'ın 4 oğludur(İsimleri Eski Ahit'ten alınmıştır: Samuel, Aaron, Moses, David). Babalarının unvanından dolayı onlara <Cometopouloi-Kont'un Çocukları> denilmiştir. Bu ailenin Ermeni kökenli olduğu noktasında çeşitli görüşler bulunmaktadır.⁵⁶⁸ John V. A. Fine Jr. ise ailenin etnik kökeninin tam olarak bilinmediği ve bilinse bile bunun o kadar da önemli olmadığı görüşündedir.⁵⁶⁹ Bir başka görüşe göre ise Samuel, isyancı liderlerden Sisman'ın oğludur.⁵⁷⁰ 973 yılında, bu aile Alman Kralı I. Otto ile Bizans'a karşı bir ittifak oluşturmayı başarmıştı. Bizans'ta iç karışıklıklar başladığı sırada, esir tutulan II. Boris ve kardeşi Romanus'un kaçarak Bulgar topraklarına gitmek üzere yola çıktıkları ve Boris'in ise genel inanışa göre yolda bir Bulgar askeri tarafından yanlışlıkla öldürüldüğü, Romanus'un ise hedefine ulaştığı kaydedilmektedir.⁵⁷¹ 976 yılına gelindiğinde dört kardeşten ikisi ölmüş ve kalan iki kardeş 986 yılında Preslav'ı Bizans'tan almayı başardıktan sonra diğer kardeş de ölünce Samuel yeni devletin tek hükümdarı olarak kalmıştır.

Samuel 985 yılında Teselya bölgesine yönelik başarılı saldırılar düzenlemiş ve Larissa'yı topraklarına katmıştır. Bizans İmparatoru II. Basil, bu yeni tehditi ortadan kaldırmak için 986 yılında bir sefer düzenlemiş ise de bu sefer başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Samuel, Bizans'ın doğu cephesindeki meşguliyetinden ve iç karışıklıklarından faydalanarak Tuna Nehri ile Balkan Dağları arasındaki eski Bulgar topraklarını, Teselya, Epir, Dyracchium (Draç) ve Arnavutluk'un bazı bölgelerini hâkimiyeti altına alarak Ohrid merkezli büyük bir devlet kurmuş, Bulgar Patrikhanesi'ni ise yeniden faaliyete geçirmiştir.⁵⁷²

⁵⁶⁷ GREGORY; A.g.e., s.243

⁵⁶⁸ MAGDALINO; A.g.m., s.176;

⁵⁶⁹ FINE; The Early..., s.189

⁵⁷⁰ SCHEVILL; A.g.e., s.109

⁵⁷¹ STEPHENSON; A.g.e, s.59

⁵⁷² OSTROGORSKY; A.g.e., s.280

Diğer sorunlarla meşgul olan İmparator II. Basil, Bulgaristan'ı dengelemek için diplomatik yolları kullanmak zorunda kalmış ve Balkanlar'daki diğer güç odaklarıyla ittifak oluşturmaya çalışmıştır. Bu anlamda ilk olarak 990'larda Zeta⁵⁷³ (yaklaşık olarak bugünkü Karadağ toprakları) bölgesinde etkili olan Vladimir (öl.1016) ile Bulgaristan'a karşı bir ittifak oluştursa da beklenen fayda sağlanamamıştır. Samuel 997 yılında Vladimir'i yenmiş ve Zeta ve Raška⁵⁷⁴ üzerinde kontrol sağlamıştır. Yenilen Vladimir, Samuel'in kızı Kosara ile evlendirilmiş ve Samuel'in hem vasalı hem de damadı olarak yönetmek üzere yeniden topraklarına dönmüştür.⁵⁷⁵ Samuel daha da ileri giderek Zahumlje⁵⁷⁶ ve Bosna'yı da vasallar haline getirmiştir ki bu yüzden 997 yılında yapılan bir törenle taç giymiş ve Çar unvanını almıştır.⁵⁷⁷ Samuel, Bizans'a karşı ittifak oluşturmak amacıyla, oğlu Gabriel Radomir ile Macar Kralı I. Stephen'in kızının evlenmesini sağlamıştır. Fakat bu evlilik uzun süre sürmeyecek ve boşanmayla bitecektir. Gabriel Radomir'in bu eşinden Peter Deljan adlı bir oğlunun dünyaya geldiği anlaşılmaktadır (gerçekten Gabriel Radomir'in oğlu olup olmadığı tartışmalı bir konudur) ve daha sonra Peter Deljan Bizans'a karşı bir ayaklanmanın da önderi olacaktır.⁵⁷⁸

Hırvat idareci Tomislav'ın 928 yılındaki ölümünden sonra Hırvat topraklarında istikrarsızlık ortaya çıkmıştır. 949 yılına kadar I. Kresimir, 949 yılından 969 yılına kadar da II. Kresimir yönetiminde bulunmuştur. 969 yılında

⁵⁷³ Zeta adı daha sonra ortaya çıkmıştır. Daha eskiden bu bölge Duklja olarak bilinmekteydi ve bu ad yakınlarında yer alan eski Roma şehri Dioclea'dan türemiştir. Bu eski şehrin kalıntıları Tito döneminde Titograd olarak bilinen Podgoriçe'nin (Podgoriçe, bugün bağımsızlığına kavuşan Karadağ'ın başkentidir) yakınlarındadır. Daha sonra Duklja içinde yer alan idari birimlerden biri olan Zeta adı tüm bölge için kullanılabilir hale gelmiştir.

⁵⁷⁴ Yaklaşık olarak bugünkü Novi Pazar (Tr.Yeni Pazar) ve çevresindeki topraklardan oluşan bölge.

⁵⁷⁵ FINE; The Early..., s.194

⁵⁷⁶ Bugün Bosna-Hersek'in güney topraklarını oluşturan Hersek bölgesi. Mostar şehri en önemli şehirlerinden biridir.

⁵⁷⁷ HUPCHICK; A.g.e., s.55

⁵⁷⁸ FINE; The Early..., s.196

tahta çıkan Stjepan Držislav (969-997) döneminde ülkede yeniden istikrar sağlanmıştır. Bulgaristan'a karşı kendisine müttefik arayan II. Basil, doğal olarak Stjepan Držislav ile de ittifak oluşturmaya çalışmıştır. Držislav da büyüyen ve kendi sınırlarına yaklaşan Bulgar gücünü bir tehdit olarak algılıyordu. Samuel, Durazzo (Draç) şehrini fethetmiş ve daha sonra Zadar'a yönelmiştir. Držislav, Samuel'in bu kuvvetlerini püskürtmüş ve böylece Bizans'ın gözündeki itibarı artmıştır.⁵⁷⁹ Fakat Držislav'ın 997 yılındaki ölümünün ardından oğulları arasında başlayan taht kavgasının sonucunda Dalmaçya sahillerindeki Venedik etkinliği artacaktır.

Bizans İmparatorluğu, Venedik'e 992 yılının Mart ayında çeşitli imtiyazlar tanıyan bir ferman vermiştir. Günümüze kadar sağlam şekilde gelen bu vesika ile Venedik Bizans'ın en çok kayırdığı ulus (en fazla müsaadeye mazhar millet, İng. The most-favoured nation) haline gelmektedir ve metnindeki kadim uygulamaya yönelik atıflar, Bizans ile Venedik arasında bu tür benzer düzenlemelerin daha önceden de yapıldığı intibasını uyandırmaktadır.⁵⁸⁰ Böylece Bizans ve Venedik müttefik haline gelmiştir.

10.yüzyıl Bulgaristan'da sosyal alanda değişimlere sahne olmuştur. Merkezi idarenin gücünün azalmasıyla birlikte toprak sahiplerinin güçleri ve zenginlikleri artarken, fakirler daha da fakirleşmiştir. Ayrıca, Kilise müessesesi de yapılan toprak bağışları sebebiyle bilfiil önemli bir toprak sahibi haline gelmiş ve suistimallere yönelmiştir. Diğer taraftan, Bulgaristan'da Hıristiyanlık resmi din olarak kabul edilse bile dini konularda halka verilen eğitim kısıtlı olduğundan dinin doğru uygulanması konusunda çeşitli sorunlar yaşanıyordu. Hıristiyanlık resmi din olarak ilan edilmişse de, halkın belirli bir kısmı eski gelenekleri ve inançları hemen tasfiye edememiş, baskılar sebebiyle eski inançlara dönmek de mümkün olmadığından, bu defa Hıristiyanlık içinde sapkın (heretik) bir dini hareket ortaya çıkmıştır: Bogomilizm.⁵⁸¹ Bizans tarafından resmi dini doktrine aykırı kabul edilen bu

⁵⁷⁹ KARATAY; "Hırvatların Kökeni...", s.99

⁵⁸⁰ NICOL; Bizans ve Venedik..., s.41

⁵⁸¹ CRAMPTON; A Concise..., s.17-18

dini akım, Georg Ostrogorsky'ye göre, Balkan topraklarında Bizans İmparatorluğu'nun, Doğu Anadolu ve Suriye topraklarından Balkan topraklarına sürdüğü Pavlikanlar (İng. Paulicians, Paul'un takipçilerine verilen addır) sebebiyle daha da artmıştır.⁵⁸² Diğer taraftan Pavlikanlar ile Bogomiller arasındaki önemli bir farka değinen Timothy Gregory, bu etkileşimin mümkün olabileceğini fakat kesin kanıtlar olmadığını belirttiikten sonra, Bogomiller'in kendilerini Ortodoks Hıristiyanlığa döndürmek üzere yapılan tüm girişimlere karşı çıksalar da, Pavlikanlar'dan farklı olarak devlete karşı silahlı mücadeleye girmedikleri gerçeğini ortaya koyar.⁵⁸³

Bogomiller, Osmanlı fetihlerine kadar Balkanlar'da varlıklarını sürdüreceklerdir. Hatta yalnızca Bulgaristan ve Makedonya topraklarında değil, Bosna topraklarında da etkili bir dini hareket olarak ortaya çıkacaktır. Dolayısıyla bu dini akımın ortaya çıkışını ve dini öğretilerini incelemek gerekmektedir.

Bogomil hareketi, Bogomil (<Tanrı'nın sevdiği> anlamına gelir) adlı bir Bulgar papazın önderliğinde başlamıştır ki rakipleri ve kilise otoriteleri onlardan bahsederken bir kelime oyunu yaparak <Bogonomil> (<Tanrı'nın sevmediği>) derler. Bu akımın, Çar Peter döneminde ortaya çıktığı bilinmektedir. Bogomiller'in inançları hakkındaki bilgilerin çoğu onların düşmanları tarafından yazılmış eserlerdir. Örneğin Rahip Cosma'nın 10. yüzyılda yazdığı Bogomillik karşıtı <Bogomillere Karşı Vaaz> adlı eser buna bir örnektir:

“Koyu inançlı Çar Peter'in hükümdarlığı sırasında Bogomil (Tanrı seven) adlı-doğrusu Bogonomil (Tanrı sevmeyen) olmalıydı- bir Ortodoks papazı Bulgar topraklarında ortaya çıktı. Bu papaz Bulgar toprakları üzerinde kilise inancına aykırı görüşler yayan ilk papazdı. Doğru yoldan saptıran öğretisini aşağıda anlatmaya çalışacağız...”

⁵⁸² OSTROGORSKY; A.g.e., s.250

⁵⁸³ GREGORY; A.g.e., s.229

...gerçekten de; Tanrı'ya inanmayan bu günahkârlar, şeytandan daha kötü ve pistirler. Çünkü hangi şeytan Tanrı'nın kudretine karşı çıkmış ve bu günahkârların yaptığı gibi Tanrı'nın dünyasıyla alay etme cüretini göstermiştir. Bunlar neler söylüyorlar? Tanrı'nın ne göğü, ne yeri, ne de elle tutulur, gözle görülür şeyleri yaratmadığını... Bunlar kendilerini aldatırlarken Tanrı'nın haçı üzerine şöyle konuşabiliyorlar: -Neden kalkıp haçın önünde eğilelim. Yahudiler Tanrı'nın oğlunu çarmıha (haç) geldiklerine göre Tanrı'nın en nefret ettiği şey haçtır. – İşte böyle söyleyip kendi taraftarlarına haçtan nefret etmeleri gerektiğini öğretiyor, onun önünde eğilmemelerini istiyorlar.

Tüm bu kötülerin ve günahkârların başka suçları da var. Bunlar Tanrı'nın (İsa'nın) çok kutsal ve saf annesini kutsayıp, ona saygı göstermedikleri gibi onun üzerine kötü kötü dedikodular yapıyorlar. Onların sözlerini ve rezilliklerini bu kitaba yazma olanağı yok. Günahkârlar diğer bir öğretiyi yayarken, iki yönden suç işliyorlar; çünkü bunlar İsa'ya karşı olan yeni havariler ve öncüler olmaktan öteye insanları İsa'nın ölümlülüğüne inandırmaya çalışıyorlar.

Zenginlerle alay ederken, kendi tarikatlarına, efendilerine boyun eğmemeyi öğretiyorlar; Çar'dan nefret ediyorlar; yaşlılara küfür ediyor, Boyar'ları suçluyorlar; Çar için çalışanın Tanrı'nın nefretini üzerinde toplayacağına inanıyor ve hiçbir uşağın efendisine hizmet etmesine müsaade etmiyorlar.”⁵⁸⁴

Fakat bu hareketi değerlendiren birbirinden farklı görüşler vardır. Bulgaristan'da yayılmaya başlayan bu hareketin, ülkedeki devlet ve kilise otoritesini kökünden sarstığı ve devletin çöküşüne yol açtığı söylene de⁵⁸⁵ bu abartılı görünmektedir. Bu hareketi geniş bir toplumsal, siyasal ve entellektüel bir hareket olarak görenler de mevcuttur. Diğer yandan bu hareketin geliştiği toplumun %90'ının çiftçi olduğu ve okuma-yazma bilmediği

⁵⁸⁴ TODOROV; A.g.e., s.26-27

⁵⁸⁵ FEHER; A.g.e., s.60

göz önüne alındığında bu hareketi doktrin konusundaki tartışmalardan ortaya çıkmış ve entellektüel tabanlı bir hareket olarak görmek de zorlaşmaktadır.⁵⁸⁶ Örneğin Nikolay Todorov, bunu toplumun ezilen sınıflarının egemen sınıflara karşı bir başkaldırısı olarak görmekte ve konuyu bir miktar Marxist çerçeveden değerlendirmektedir:

“Hıristiyanlığın kabulünden bu yana daha bir yüzyıl ancak geçmişken, Hıristiyanlığa aykırı inançların Bulgaristan’da kök salmış olması şaşırtıcı değildir; çünkü Hıristiyanlık başlangıçtan itibaren egemen sınıfın ideolojisi olma özelliğini taşımış, ezilen katmanlar arasına yeterince sokulamamıştı. Böyle olunca da halkın kendine özgü toplumsal, dinsel ve ahlaksal bir dünya görüşü sistemi yaratmasından olağan ne olabilirdi ki? Öyleyse Bogomil akımı, özde egemen üstkatmana karşı toplumsal bir hareketti.”⁵⁸⁷

Bogomiller, tüm kâinatın Tanrı’ya isyan eden Şeytan (Lucifer) tarafından yaratıldığına inanırlar. Âdem ile Havva da onun tarafından yaratılmış fakat ruhları Tanrı tarafından verilmiştir. Bogomillere göre, maddi âlem kötüdür, bu sebeple evlenmek ve doğuma yol açacak şekilde cinsel ilişkiye girmek de günahdır.⁵⁸⁸ Beden, Şeytan tarafından oluşturulan ve ruhu hapseden bir şey olarak görülmüştür. Hz. İsa’nın ise tamamen ruhani bir varlık olduğuna inandıklarından, dünyadaki somut varlığını, doğumunu ve çarmıha gerilmesini bütünüyle reddetmişlerdir. Vaftiz olmaya karşı çıktıkları gibi, her türlü dini eşyaya (haç, ikon, vs.) ve dini binalara da muhalefet etmişlerdir. Ruhun kurtulması için çalışmamayı ve dünyevi işlerden tamamen uzaklaşıp inzivaya çekilmeyi gerekli görmüşlerdir. Bu yüzden dünyevi ve dini otoriteyi umursamamışlardır.⁵⁸⁹ Kadir Albayrak, Bogomil hareketinin ortaya çıkışının sebeplerini ve bu hareketin temel inançlarını şu şekilde aktarmaktadır:

⁵⁸⁶ FINE; The Early..., s.171

⁵⁸⁷ TODOROV; A.g.e., s.25-26

⁵⁸⁸ Kadir ALBAYRAK; Bogomilizm ve Bosna Kilisesi, Emre Yayınları, İstanbul, 2005, s.71

⁵⁸⁹ CURTA; Southeastern..., s.236

“Bogomillik özellikle Bulgarlara ve Yunanlılaşmış yüksek tabaka mensuplarına, yani Bulgar Boyarlara ve Knezlere karşı çıkan Slav köylüler arasında çok revaç bulmaya başlamıştı. Bu durum, tıpkı 3. yüzyıl Sasani İnan’ında ortaya çıkan Maniheizm gibi Bogomilizm’in asketik; fakat ihtilalci bir toplumsal tepki hareketi hüviyeti arz ettiğini gösteriyor ki, zaten Pavloşçuluk kanalıyla Bogomilizm de büyük ölçüde Maniheizm’in etkisini taşımaktaydı. Az çok bilindiğine göre, Bogomiller yüksek Ortodoks ruhban sınıfına da karşı koyuyor, özel mülkiyeti, lüks hayatı, evliliği, hayvani gıdaları ve içki içmeyi kabul etmiyorlardı. Dünyayı kötülüğün sembolü olan Şeytan’ın yarattığına inanıyor, Tevrat’ı kabul etmiyor, Meryem’in kutsallığını red ve kilise ayinlerini protesto ediyor, ikonlara ve haça saygı duymuyor, bunlara büyük nefret besliyorlardı.”⁵⁹⁰

Bu hareket, Bulgaristan’da etkinliğini sonraki dönemlerde yitirdiyse de, Bosna ve çevresinde Osmanlılar’ın bölgeye geldikleri dönemde bile etkili bir hareket olarak varlığını sürdürecektir.

Bulgaristan’ın Samuel ile birlikte ulaştığı bu görkem, Bizans’ın dikkatini bu cepheye veremediği ve diğer sorunlarla uğraştığı bir ortamda elde edilmişti. İşte bu sebeptendir ki, bu hızlı yükselişin çöküşü de hızlı olacaktır.

5.8. Onbirinci ve Onikinci Yüzyılda Balkanlar

Onbirinci yüzyıl, Bizans İmparatorluğu’nun güçlenerek Balkanlar’a yeniden döndüğü ve buradaki başat güç haline geldiği bir dönemdir. Başarılı bir asker olan II. Basil’in Balkanlar’da Bulgaristan kaynaklı tehditle uğraşmak için çok fazla zamanının olması, Samuel’in giderek güçlenmesine yol açmıştı. Fakat II. Basil doğu cephesinde Arap saldırılarını durdurmayı başardıktan sonra tüm dikkatini ve enerjisini Samuel’in devletini ortadan kaldırmaya ve

⁵⁹⁰ ALBAYRAK; A.g.e., s.74-75

topraklarını ülkesine katarak Bizans'ı Balkanlar'ın egemen gücü haline getirmeye verecektir.

Bu dönemde Hırvat korsanlar Dalmaçya'da yer alan kentlerin ticaretine büyük zararlar veriyorlardı ve bu durum Bizans ile müttefik haline gelen ve Adriyatik sahillerini nüfuz alanı olarak gören Venedik için de katlanılmaz bir hal alıyordu. Kıyıda yer alan bazı kentlerin yardım istemesi üzerine Doge (Doç) II. Pietro Orseleo, 1000 yılının Mayıs ayında Dalmaçya kıyılarına bir sefer düzenlemiş ve Slavlar'ı mağlup etmeyi ve kıyılardan uzaklaştırmayı başarmıştır. Bundan sonra Doge <dux Veneticorum> unvanına bir de <dux Dalmatie>⁵⁹¹ unvanını ekleyecektir.⁵⁹² Böylece Dalmaçya kıyılarında yaklaşık 20 yıllık bir süre için Venedik hâkimiyeti başlayacaktır. (Bu arada Ragusa-Dubrovnik, Venedik ile rekabet ettiği için Bizans'a daha fazla yaklaşmış ve İmparatorluk topraklarının bir parçası olarak kalmıştır.)

İmparator II. Basil, 1000-1004 yılları arasında ard arda düzenlediği seferlerle Doğu Balkanlar'ı yeniden Bizans toprağı haline getirmiştir. 1005 yılından 1014'e kadar geçen süre içinde Bizans ilerlemesi devam ederken, Samuel topraklarını koruyamamıştır. 1014 yılında iki ordu Doğu Makedonya'daki Belasitsa Geçidi yakınlarında savaşmış, Basil, Bulgar kuvvetlerini kuşatmayı başararak Samuel'i yenmiş ve 14.000 Bulgar askerini esir almıştır.⁵⁹³ Samuel Pirlepe'ye sığınmayı başarmıştır. Bizans kaynaklarına göre II. Basil, esir aldığı 14.000 Bulgar askerini kör etmiştir. Her 100 askerde 1 askerin tek gözü kör edilmiştir ki geri kalanları Samuel'e ulaştırabilsin. Zaten yaşlı ve hasta olan Samuel geri dönen ordusunu bu perişan halde gördükten sonra ölmüştür.⁵⁹⁴ Bu olay, II. Basil döneminin

⁵⁹¹ John V. A. Fine Jr., bu unvanın Bizans İmparatoru tarafından 998 yılında verildiğini belirttikten sonra, Hırvat topraklarında iç savaşın başlaması ve Hırvatlar'ın Bizans'a yardım edecek vaziyette olmamaları, ayrıca Bizans donanmasının da yeterince güçlü olmaması sebebiyle Bizans adına Venedik'in Adriyatik sahillerinde otoriteyi sağlamasının amaçlandığı görüşündedir. Bkz. FINE; The Early..., s.275

⁵⁹² NICOL; Bizans ve Venedik..., s.42

⁵⁹³ HUPCHICK; A.g.e., s.55

⁵⁹⁴ KAYAPINAR; A.g.m., s.125

unutulmayan olaydır ve bu yüzden kendisine de <Boulgaroktonos- Bulgar Katili> lakabı verilmiştir.

Samuel'in ölümünden sonra Bulgarlar önce Samuel'in oğlu Gavrail Radomir (1014-1015) ve sonra da kuzeni Ivan Vladislav'ın önderliğinde mücadele etmeye çalışılırsa da başarılı olamadılar. 1018 yılında Bulgar başkenti Ohrid de dâhil olmak üzere tüm Bulgaristan Bizans idaresine girdi ve bir eyalet haline geldi. Bulgarların bir kısmı Doğu Anadolu bölgesine sürüldü.⁵⁹⁵ Nikolay Todorov'a göre bu dönemde Bogomiller Bizans idaresine karşı çıkmıştır ve Bogomil papaz Vassilij ve çömezleri Bizans başkentinde mahkeme edildikten sonra yakılarak öldürülmüştür.⁵⁹⁶

II. Basil, bundan sonra Bulgaristan'daki imparatorluk otoritesini güçlendirmeye çalışmıştır. Bazı konularda ödünler de vererek Bulgar halkını kendi yanına çekmeye çalışan imparator, Ohrid'de yer alan Bulgar Patrikliği'ni kapatmamış, rütbesini Başpiskopos'a düşürmüştü ve kendi başkentindeki Patrik'e değil de doğrudan doğruya kendisine bağlayarak <autocephal> bir kilise haline getirmiştir. Vergileri düşük tuttuğu gibi, imparatorluğun diğer bölgelerinden farklı olarak nakdî değil aynî ödeme usulünü benimsemiştir.⁵⁹⁷ Basil, fethettiği Bulgar topraklarını 3 idari birime ayırmıştır: Skopje (Tr. Üsküp) merkezli olan ve Makedonya topraklarını da kapsayan Bulgaristan, ikincisi Srem (Tr. Sirem ya da Sirem-eli) merkezli olan Sırp ve Bulgar topraklarını kapsayan Sirmium, üçüncüsü de daha ziyade Tuna boyundaki toprakları ve Dobruca'yı kapsayan Silistre merkezli Paristrion. Ayrıca içine garnizon konuşlandırılmayan kaleler, direniş merkezi haline gelmelerini önlemek için tahrip edilmiştir.⁵⁹⁸ Batı Balkanlar'da ise Dalmaçya kıyıları ve iç kesimlerde yer alan bazı topraklar Zadar merkezli bir eyalet olurken, Dubrovnik ve çevresindeki topraklar da ayrı bir eyaleti

⁵⁹⁵ AYDIN; "Tuna Bulgarları...", s.125

⁵⁹⁶ TODOROV; A.g.e., s.29

⁵⁹⁷ NORWICH; Byzantium, The Apogee, s.263

⁵⁹⁸ HUPCHICK; A.g.e., s.56 Bu uygulama dönemin askeri ihtiyaçlarından kaynaklanmaktadır. Aynı şekilde Osmanlılar da ele geçirdikleri pek çok yerin kalesini eğer içine bir garnizon yerleştirilmeyecekse tahrip etmeyi tercih etmişlerdir.

oluşturmuştur. Bu dönemde Sırp ve Hırvat toprakları Bizans vasalı olan kendi idarecileri eliyle idare ediliyordu.⁵⁹⁹ Böylece II. Basil'in öldüğü 1025 yılında Bizans, neredeyse Balkanlar'ın tamamına hâkim hale gelmişti.

Her ne kadar Bizans Balkanlar'da etkili bir güç haline gelse de bu durum ciddi ayaklanmaların ortaya çıkmasını engellememiştir. Ayrıca II. Basil'den sonra gelen imparatorlar, bölge halkının ihtiyaç ve isteklerini dikkate almayan ileri görüşten yoksun politikalarıyla onları isyana itmiştir. Önce 1030'ların ortalarında Stefan Vojslav (1034-1043) Zeta'da Bizans karşıtı bir isyan başlatarak bağımsızlığını elde etmeye çalışmıştır. Bu isyan bir süre sonra imparatorluk güçleri tarafından bastırılmış ve Vojslav esir edilerek Bizans başkentine getirilmiştir. Kaçmayı başaran Vojslav yeniden Zeta'ya dönmüş ve Bizans güçlerine karşı vur-kaç saldırıları ve pusularla önemli direniş göstermiştir.⁶⁰⁰

Peter Deljan, aynı sıralarda Bizans'a karşı başlayan bir isyanın önderi olarak ortaya çıkacaktır. Deljan'ın Samuel'in oğlu Gabriel Radomir ile Macar prensesinin evliliğinden (bu evlilik daha sonra bozulacak ve prenses ülkesine dönecektir) dünyaya gelen çocuk olup olmadığı konusunda kesin kanıtlar yoktur. Fakat kendisi bunu iddia ettiği gibi çevresine de önemli sayıda destekçi toplamayı başarmıştır. 1040 yılında Belgrad'da kendisini imparator ilan etmiştir. İsyanın ortaya çıkış nedenleri konusunda da kesin görüşler verebilmek mümkün değildir. Genel kabul gören kanaat, bu isyanın sebebinin II. Basil tarafından Balkan topraklarında vergilerin nakdî değil de aynî olarak toplanması yönünde verdiği kararın İmparator IV Michael (1034-1041) tarafından değiştirilmesi ve imparatorluk hazinesi nakit para sıkıntısı içinde bulunduğundan vergilerin nakdî olarak toplanması yönündeki kararı olduğudur.⁶⁰¹ Buna ek olarak 1037 yılında ölen Bulgar kökenli Ohrid Başpiskoposu yerine Yunan kökenli birinin atanması da isyanın sebepleri

⁵⁹⁹ GREGORY; A.g.e., s.246

⁶⁰⁰ HUPCHICK; A.g.e., s.57

⁶⁰¹ GREGORY; A.g.e., s.248; FINE; The Early..., s.203

arasında gösterilmektedir.⁶⁰² Florin Curta ise bu konuda uzun yıllardır kabul edilen bu görüşü reddetmektedir. Florin Curta'nın tezine göre; 1040 yılında başlayan isyan, o dönemde henüz herhangi bir verginin toplanmadığı ve Bizans garnizonunun yaklaşık 10 yıl önce terk ettiği Belgrad'da başlamıştı ve vergi toplanmadığı için isyanın mali politikalara bir tepki olarak ortaya çıkması söz konusu değildir. Bu görüşe göre, Peter Deljan önderliğindeki ayaklanma daha ziyade siyasi niteliklidir, milli duygulardan etkilenmiştir, bağımsızlık elde ederek Samuel'in Bulgar devletini yeniden kurmayı amaçlar. Zira Bizanslı komutanların emrindeki büyük çoğunluğu Bulgarlar'dan oluşan ve Dyracchium (Draç) valisi komutasında isyanı bastırmak üzere gönderilen askerler de isyancılara katılmıştır.⁶⁰³ Niş (Tr. Niş) ve Skopje (Tr. Üsküp) Delyan'ın eline geçmiştir. Bizans tarafından gönderilen Alusjan adındaki bir ajan ise önce Delyan'a katılmış daha sonra liderliği elde etmeye çalışarak bu hareketi ikiye bölmüş ve nihayet Delyan'ı ortadan kaldırmıştır. Böylece ayaklanma başarısızlıkla sonuçlanmıştır.⁶⁰⁴

Diğer yanda ise Bizans'ın Bulgar isyanı ile meşgul olmasından istifade eden ve Scutari (Tr. İşkodra, Arn. Shkoder) şehrini merkez edinen Sırp lider Vojslav Zeta'yı bağımsız bir devlet haline getirmiş ve ona yönelik Bizans girişimleri sonuçsuz kalmıştır. Zahumlje'nin bir kısmı ile birlikte Zeta toprakları Vojslav'ın idaresine girmiştir. Bunun üzerine 1042 yılında Bizans, Vojslav'ı hedef alan bir ittifak oluşturmuştur. Raška jupanı ve Zahumlje knezi, Zeta'ya saldırmışlardır. Vojslav onları yenilgiye uğratmıştır. Böylece Vojslav Zahumlje'nin büyük kısmını topraklarına kattığı gibi Dyracchium çevresine de saldırmıştır.⁶⁰⁵

Vojslav'ın 1043 yılındaki ölümünün ardından, toprakları 5 oğlu tarafından bölünmekle kalmamış, yıkıcı bir taht kavgası da yaşanmıştır. Michael topraklarını kardeşleri aleyhine genişletmeyi başarmıştır. Oğulları

⁶⁰² FINE; The Early..., s.203

⁶⁰³ CURTA; Southeastern..., s.283

⁶⁰⁴ HUPCHICK; A.g.e., s.58

⁶⁰⁵ FINE; The Early..., s.207

Vladimir ve Bodin de askeri faaliyetlerine bizzat katılmıştır. Bodin, Raška topraklarını işgal etmeyi başarmıştır. Michael (1046-1081) 1053 yılında Kral (Slav dillerinde <Kralj>, Latince <Rex>) unvanını almış ve Bizans İmparatoru IX. Constantine'nin bir akrabası ile evlenmiştir.⁶⁰⁶

Peçenekler, 1027'den itibaren Uzlar'ın baskılarıyla batıya doğru ilerlemişler ve Tuna Nehri'ni geçerek Bizans topraklarına girmişlerdir. Bu akınları püskürtülse de, Peçenekler 1032, 1034, 1035 ve 1036 yıllarında Tuna'yı geçmek için akınlarda bulunmuşlardır. 1036 yılında Kiev'de Knez Jaroslav tarafından yenilmeleri, onların daha büyük miktarlarda Tuna boyuna gelmelerine sebep olmuştur. Peçenekler'in mevcudiyeti bundan sonra esas olarak Tuna Nehri çevresinde ve güneyindeki Bizans topraklarında hissedilecektir.⁶⁰⁷ 1050'de Peçenek önderlerinden Belçer'in oğlu Kegen rakibi Turak'tan kaçarak Bizans topraklarına sığındı. Bizans ile ittifak yaparak Hıristiyan oldu. Rakibi Turak da Bizans'a esir düştü ve Hıristiyan oldu. Bizans, Peçenekleri askeri görevlerle Bulgaristan ve Makedonya topraklarına yerleştirdi.⁶⁰⁸ Kegen, <patrikios> unvanını alarak sınır bölgesinde askeri göreve getirilmiştir.⁶⁰⁹ Bizans, Peçenekleri Anadolu'da da iskân etmiştir. Anadolu'da Peçenekler ile ilgili pek çok yer adı bulunmaktadır. Bu Peçenekler'in bir kısmının Malazgirt (Manzikert) Savaşı'nda Selçuklular saflarına geçerek Bizans yenilgisinde rol oynamış olmaları da mümkündür.⁶¹⁰ Uzlar (Oğuzlar) ise, 1060'lardan itibaren Kumanlar'ın Karadeniz kuzeyindeki stepleri ele geçirmesiyle birlikte ve Ruslar tarafından yenilgiye uğratılmaları sonucu, Balkanlar'a yönelmişlerdir. 1064 yılında Bizans topraklarına saldıran Uzlar, Tuna Nehri çevresindeki tüm Bizans savunma sistemini etkisiz hale getirmişlerdir. Aralarında sonradan imparator olacak olan Nicephoros Botaneiates'in de dâhil olduğu pek çok üst düzey askeri yetkiliyi esir etmişlerdir. Fakat salgın hastalık başlaması sebebiyle dağılmaya başlamışlar

⁶⁰⁶ CURTA; Southeastern..., s.269

⁶⁰⁷ GOLDEN; A.g.e., s.316

⁶⁰⁸ RASONYI; Tarihte..., s.197

⁶⁰⁹ STEPHENSON; A.g.e., s.90

⁶¹⁰ KURAT; Türk Devlet..., s.63

ve bir kısmı geri dönerken, bir kısmı da Bizans hizmetine girmeyi kabul etmiştir. Bizans ise bunları toplu olarak Hıristiyanlaştırma faaliyetlerine girişmiştir. İmparator X. Constantine (1059-1067) derhal din adamlarını göndermiş ve bu kişiler toplu halde Tuna Nehri sularında vaftiz edilmişlerdir.⁶¹¹ 1068 yılında Macarlar tarafından yenilen Uzlar, yanlarına bazı Peçenekleri de alarak Rus hizmetine girdiler. Rus hizmetine girenler <Kara Kalpaklar> (Farsça: <kavm-i kûlah-i siyâhân>) olarak adlandırılacaklardır.⁶¹²

1071 yılındaki Malazgirt yenilgisi, Bizans İmparatorluğu'na önemli bir darbe vurmuştur. İmparator Romanos Diogenes Alparslan tarafından mağlup edilmiş fakat daha sonra hiçbir kötü muameleye maruz kalmadan ülkesine gönderilmiştir. Elbette ülkesine dönünce yeni imparator tarafından taht üzerinde hak iddia etmesini önlemek için gözlerine mil çektirilmiştir. Selçuklu Türkleri'nin Anadolu'daki ilerlemesi, askeri zaferlerin yanı sıra Bizans'ın bölgedeki zayıflığı ve bölge halkının Bizans ile kötü ilişkilerinin de yardımıyla başarıyla sonuçlanacaktır. Daha X. Constantine (1059-1067) zamanında alınan bir kararla zaten imparatorluğa sürekli olarak sorunlar çıkaran Doğu Anadolu ahalisindeki önde gelen ve askeri görevler de üstlenen kişiler, imparatorluğa iyice yabancılaştırılmıştı. Bu karara göre, bölgede yaklaşık sayıları 50.000'e varan ve çeşitli vergi muafiyetleri karşılığında milis askeri olarak görev yapan çoğunluğu Ermeniler'den oluşan kuvvetler dağıtılmış ve evvelden muaf tutuldukları vergileri ödemeye mecbur bırakılmışlardı. Böylece John Julius Norwich'in belirttiği gibi, bölgedeki Ermeni prensleri Türk işgalinin bile Bizans idaresine bağımlılıklarından kötü olup olmayacağını merak eder hale gelmişlerdi.⁶¹³ İmparator Romanos Diogenes'in 1069 yılındaki Anadolu seferinde Edessalı (Urfalı) Matthew'in (Matthew of Edessa) anlattığına göre imparator Sebasteia (Sivas) şehrine ulaştığında, bu şehrin Rum ahalisi imparatora gelerek şehir 1059 yılında Türkler tarafından yağma edildiğinde Ermeniler'in kendilerine Türkler'den daha sert ve merhametsiz şekilde

⁶¹¹ CURTA; Southeastern..., s.298

⁶¹² GOLDEN; A.g.e., s.318

⁶¹³ NORWICH; Byzantium (The Apogee), s.341

davrandığını belirtmiştir ve imparator da bunun üzerine Ermeni inancını yok edeceğine dair yemin etmiştir.⁶¹⁴ İşte Selçuklu ilerlemesi bu şartlar altında gerçekleşecektir. Müslüman Türkler, Hıristiyan Bizans'ın tanımadığı dini özgürlükleri bu ahaliye tanıyacaktır. Bu durum, paradoksal olarak gözükabilir fakat Hıristiyan dininin en doğru biçimini uyguladığını düşünen Bizans doğal olarak aynı dinin farklı biçimlerini bastırmaya çalışacaktır. Müslüman Türkler ise, Hıristiyanlık'taki doktrine ilişkin meselelerle uğraşma ihtiyacı hissetmeyecektir çünkü onlar bu dinin en doğru biçimini uyguladıkları iddiasında değillerdir. Steven Runciman tarafından da belirtildiği gibi, *<Yakubi ve Ermeni kiliseleri Bizans hâkimiyetinin sukutuna sevinmekteydiler; bunlar Türkler'in hâkimiyetini tercih etmekte bulunuyorlardı.>*⁶¹⁵ Selçuklular bu şartları iyi değerlendireceklerdir. 1084 yılında Kutalmış oğlu Süleyman Şah Antioch (Antakya) şehrini fethettiğinde, şehirdeki kötü gözle bakılan Bizans kilisesine karşı, yerli halkın kilisesini destekleyecekti.⁶¹⁶ Yıllar sonra Sultan II. Kılıçarslan Bizans'a karşı kazandığı bir zaferin ardından, Melitene (Malatya) şehrindeki Ermeni Patriği'ne gönderdiği mektubunda zaferi onun dualarının da yardımıyla kazandığını belirterek bu üst düzey din adamının gönlünü almasını bilecekti.⁶¹⁷ Claude Cahen, Doğu Anadolu'daki ahalinin Bizans'a ve Selçukular'a bakışını şöyle izah etmiştir:

“Bizanslılar, Türkmenlerin istemedikleri kadar içerilere girmelerini sağlıyor, içlerindeki çeşitli hizipler yardım karşılığında onlara belki kolaylıkla ele geçiremeyecekleri yerlerin kapısını açıyordu. Dahası, Doğu Anadolu nüfusunun çoğunluğu Rum değildi; Ermeni veya monofizit Yakubilerdi ve Roma İmparatorluğu'yla bağları da çok zayıftı,

⁶¹⁴ VRYONIS; A.g.e., s.93

⁶¹⁵ Steven RUNCIMAN; Haçlı Seferleri Tarihi, I. Cilt (Birinci Haçlı Seferi ve Kudüs Krallığı'nın Kuruluşu), Çev: Fikret İŞILTAN, 3. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1998, s.58

⁶¹⁶ Claude CAHEN; Osmanlılardan Önce Anadolu, Çev: Erol ÜYEPARCI, 3. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2008, s.10

⁶¹⁷ Osman TURAN; Selçuklular ve İslamiyet, İstanbul, 1971, s.12

bazen Hıristiyan ordularının güçsüzlüğünü görünce öyle ya da böyle saldırgana boyun eğmeyi yeğliyorlardı."⁶¹⁸

Selçuklu İmparatorluğu'nun doğudan Bizans'a yönelttiği tehdit, bu savaşın hemen ardından Balkanlar'daki diğer güçlerin elini büyük ölçüde rahatlatmıştır. Selçuklu tehlikesine ek olarak Normanlar, Bizans'ın İtalya'daki topraklarını ele geçirmeye başlamışlardır. Bizans İmparatoru VII. Michael, artık İtalya topraklarını geri almanın ve Norman saldırılarını durdurmanın imkânı kalmadığı görünce Normanlar ile antlaşmak yolunu seçmiştir. 1074 yılında Norman Kralı Robert Guiscard'ın kızı Helene ile imparatorun oğlu nişanlandı. Bizans İmparatoru, Normanlar'ı batıdaki Bizans topraklarını korumakla görevli hale getirmek ve gücünü buralarda sürdürmek istiyordu. Anadolu topraklarındaki durum ise giderek kötüleşiyordu. İmparator Papa Gregorius ile de antlaşmak istiyordu. Selçuklular'a karşı askeri yardım istiyor, bu yardım geldiği takdirde Doğu ve Batı Kiliseleri arasında 1054 yılında ortaya çıkan anlaşmazlığı gidererek birleşmeyi sağlayacağı sözünü veriyordu. Donald M. Nicol'un belirttiği gibi, Doğu ve Batı Kiliseleri'ni birleştirme vaadi Bizans diplomasisinin aşına olduğu bir manevra haline gelecekti.⁶¹⁹ 1070'lerde Macaristan Kralı Salomon Belgrad'a ve çevresindeki bölgelere saldırmıştır. Bizans, Macarlar'a karşı Peçenekler'den faydalanmaya çalışmış, Belgrad'ın fethinin önüne geçilmiş ve müzakereler sonucunda Macarlar Sirmium'u (şimdiki Sremska Mitrovica) topraklarına katmışlardır.

1072 yılında, yeni imparator VII. Michael'in tahta çıkışından kısa süre sonra onun üst-düzey bürokratlarından biri olan Nicephoros, Balkanlar'da özellikle de Tuna boylarında yerleşmiş olan Peçenekler başta olmak üzere diğer unsurlardan da oluşan kuvvetlere her yıl yapılan ödemeyi durduğu gibi, Peçenek liderlerine hediye de göndermemiştir. Bunun üzerine Peçenekler büyük bir ayaklanma başlatmışlardır. Kendilerine yapılan ödemeler

⁶¹⁸ CAHEN; A.g.e., s.7

⁶¹⁹ NICOL; Bizans ve Venedik..., s.52

kesildiğinden Bizans yerleşimlerini yağmalamışlardır. 1077 yılında Trakya'ya büyük bir akın yapmışlardır.⁶²⁰

Zeta bölgesinde etkisini iyice arttıran Michael daha ziyade Papa'ya yaklaşmış ve hatta 1077 yılında Papa kendisine bir taç göndermiştir. Hırvat topraklarında ise Normanlar'ın etkinliği görülmektedir. Normanlar 1074 yılında Hırvat Kralı'nı esir etmişlerdir fakat bu kralın ismi tam olarak bilinmemektedir. Normanlar'a karşı Hırvatlar Macarlar ile birlikte hareket etmeye başlamışlardır. Bu ittifak ilişkileri zaman içinde daha da yoğunlaşacaktır.⁶²¹ IV. Kreşimir'den (1058-1074) sonra Dimitrie Zvonimir (1075-1089) tahta geçmiştir ve Papa'ya başvurmuş ve Papa tarafından kendisine <Kral> unvanı ve taç gönderilmiştir. Bundan sonra Bizans'ın Dalmaçya'daki topraklarını ele geçirmek için saldırılar düzenlemiştir.⁶²² Hem Normanlar'ın hem de Hırvatlar'ın Dalmaçya'da etkili olmaya başlamaları doğal olarak Venedik için bir rahatsızlık kaynağı olmuştur. Doge Silvio, 1074-1075 yıllarında buradaki Normanlar'a karşı büyük bir donanma ile harekete geçmiş ve Normanlar'ı püskürtmüştür. Şubat 1075'te, Dalmaçya şehirlerinin temsilcilerine otoritesini kabul ettirmiş ve onlara topraklarına yabancıların girmelerine izin vermeyeceklerine dair yemin ettirmiştir.⁶²³

Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun yanı sıra Anadolu'da zaman içinde bir Anadolu Selçuklu Devleti de ortaya çıkacaktır. Kutalmış, Selçuklu ailesinden gelmekteydi ve iktidarda olan amca çocuklarına karşı isyan ettiği için öldürülmüştü ve çocukları da gözetim altına alınmıştı. Alparslan'ın ölümü sırasında (1073) ya kaçmayı başardılar ya da genç hükümdar Melikşah tarafından kendilerine belli topraklar bağışlanmak suretiyle etkisiz hale getirilmek istendiler.⁶²⁴ Fakat ne olursa olsun, Kutalmış oğlu Süleyman Şah ile birlikte Anadolu'da yeni bir devletin temelleri atılmaya başlanacaktır. 1078 yılında Anadolikon teması'nın başında bulunan Nicephoros Botaneiates

⁶²⁰ STEPHENSON; A.g.e., s.101

⁶²¹ KARATAY; "Hırvatların...", s.100

⁶²² GOLDSTEIN; A.g.e., s.19

⁶²³ NICOL; Bizans ve Venedik..., s.53

⁶²⁴ CAHEN; A.g.e., s.8

isyan başlatmıştır ve yeterli sayıda askeri bulunmadığından, pek çok Türk askerini ordusuna almıştır. Bu askerleri, başkente yönelik başlattığı yürüyüş esnasında, Kyzikos (Erdek), Nicea (İzmit), Nicomedia (İzmit), Chalcedon (Kadıköy), Scutari (Üsküdar) gibi garnizonlara yerleştirdi. Bu askerler, her ne kadar Nicephoros'a bağlı paralı askerler olsalar da, daha sonra yerleştirildikleri şehirlerden çıkarmak epeyi güç olacaktır.⁶²⁵ Türkler, paralı askerler olarak bundan sonra Bizans iç siyasetinde belirleyici unsurlardan biri haline gelecektir. Speros Vryonis Jr.'ın ifadesiyle, farklı hizipler arasındaki mücadelede zafer genellikle Türkler'den askeri yardım almayı başarabilenlere ait olacaktır.⁶²⁶

Böylece 1080 yılında Michael devrilmiş ve yerine Nicephoros, III. Nicephoros adıyla imparator olmuştur. Fakat Robert Guiscard ve Papa Gregorius, bu duruma epeyce hiddetlenmişlerdir. Papa III. Nicephoros'u meşru bir hükümdarı devirerek tahtı zaptettiği için aforoz etmiştir. Robert Guiscard ise Dalmaçya'daki Bizans topraklarını istila etmek için hazırlıklara başlamıştır. Bu sırada Bizans'ta yeni bir darbe meydana gelmiş ve Aleksios Komnenos 1081 yılında iktidarı ele geçirmiştir. Yeni imparator aslında çok zor bir durumda tahta çıkmıştı. Steven Runciman gerek imparatorluğun içinde bulunduğu durumu gerekse imparatorun aldığı olağanüstü tedbirleri şu şekilde özetlemektedir:

“1081 yılında imparatorluk öyle bir durumda bulunuyordu ki, ancak çok büyük cesarete sahip veya alabildiğine aptal bir kimse bunun idare sorumluluğunu üzerine alabilirdi. Hazine bomboştu. Son imparatorların hepsi de müsriştiler. Anadolu'nun kaybı ve Avrupa topraklarındaki ayaklanmalar devlet gelirlerini hüzün verici bir şekilde azaltmışlardı. Eski vergi alma sistemi çökmüştü. Aleksios maliyeci değildi. Onun bu hususta kullandığı yöntemler modern bir iktisatçıyı deli ederdı. Buna rağmen o, şöyle veya böyle, teb'asına ağır vergiler yüklemek, kilise büyüklerinden zorla istikrazlar yapmak ve mallarını haciz ve hazineye

⁶²⁵ RUNCIMAN; Haçlı..., C:1, s.53

⁶²⁶ VRYONIS; A.g.e., s.76

maletmek, imtiyazlar satmak, saray endüstrileri yaratmak ve bunları gelir getirici şekilde organize etmek gibi tedbirlerle, büyük bir idari mekanizmayı ayakta tutabilecek, ordu ve donanmayı yenileyecek, aynı zamanda muhteşem bir saray yaşatacak, gerek kanuna riayet eden iyi niyet sahibi teb'asına ve gerekse ziyarete gelen ecnebi elçilerine ve hükümdarlara müsrifane hediyeler verebilecek imkânlar yaratmaya muvaffak oldu.”⁶²⁷

Robert Guiscard'ın hedefi, artık iyice zayıflamış olarak gördüğü Bizans İmparatorluğu'nun tahtına geçmekti ve bunun için Bizans başkentini ele geçirebilmesi gerekiyordu. Bu hedefe ulaşabilmesi için, Adriyatik sahillerinde bir köprübaşı ele geçirmeli ve buradan Bizans'ın kalbine ilerlemeliydi. Guiscard'ın köprübaşı olarak gözüne kestirdiği yer Dyracchium (Draç) şehri olmuştur.(Bu şehrin aynı zamanda Via Egnatia'nın Adriyatik sahilindeki başlangıç noktası olduğu dikkate alınmalıdır.) Bizans İmparatoru Aleksios, yaklaşan tehlikenin farkına varmış ve tüm kuvvetini Guiscard'a karşı kullanabilmek için Türkler ile de anlaşmak zorunda kalmıştır. Başkent in epeyi yakınında olan ve Hıristiyanlık için kutsal yerlerden biri olan (ilk Ekümenik Konsil 325 yılında burada toplanmıştı) Nicea (İznik) şehri, artık Süleyman Şah idaresindeki Türkler'in başkenti haline gelmişti. Donanma gücünün zayıflığını bilen imparator Venedik ile de bir antlaşma yapmış ve Venedik düşman olarak gördüğü Guiscard'a karşı donanmasıyla destek vermeyi kabul etmiştir.⁶²⁸

Venedik'in denizden destek vermesine ve imparatorun da kara gücüyle yardımına gitmesine rağmen, Dyracchium (Draç) Şubat 1082'de Guiscard'ın eline geçti. Zeta Kralı Bodin, ilk başta Bizans ile ittifak yapmasına rağmen, Dyracchium yakınlarında yapılan savaş esnasında birlikleriyle beraber tarafsız kalmış ve Bizans yenilgisinde pay sahibi olmuştur. Bodin daha sonra Bizans ve Normanlar arasındaki mücadeleden faydalanacak ve topraklarını

⁶²⁷ RUNCIMAN; Haçlı..., C:1, s.55-56

⁶²⁸ GREGORY; A.g.e.,s.258

Rašca bölgesine doğru genişletmeye çalışacaktır.⁶²⁹ 1083 ya da 1084 yılında Raška'yı Michael'in Yunan kökenli ikinci eşinden olan oğulları Marko ve Vukan'a bırakmış, bu iki vasal Bodin'e sadakat yemini etmişlerdir. Marko bundan sonra kaynaklarda pek zikredilmese de, Vukan buradaki varlığını sürdürmüştür.⁶³⁰ Durdurulamayan Normanlar bundan sonra Balkanlar'da Larissa'ya (Yunanistan'da Türkçe adıyla Yenişehir ya da Fener adıyla bilinen şehir) kadar ilerleyeceklerdir. Robert Guiscard'ın Balkan seferi, kendisinin 1085 yılında ölmesi ve oğulları arasında taht mücadelesi başlayınca sona erecektir.⁶³¹

1081 yılında imparator olan Comnenos, o esnada devam etmekte olan Peçenek akınlarını durdurmak için askeri anlamda pek fazla bir şey yapamasa da, eskiden kendilerine ödenen paralar ödenmediği için ayaklanan ve etrafı yağmalayan Peçenekler'e çeşitli vaatlerde bulunmuştur. İmparator bizzat Normanlar ile uğraşırken bazı Bizans birlikleri de Peçenekler ile savaşıyordu. Ancak bu savaşlardan kesin bir netice alınamamıştır. Tzelgu adındaki liderlerinin komutası altında 1087 yılında Peçenekler yine çok büyük bir akın yapmışlardır. Bizans kuvvetleri savaşta galip gelerek Tzelgu'yu öldürse de Peçenekler'in geri kalan kısmı Tuna kıyılarına gelmeyi başarmıştır. 1090 yılında, Peçenekler Smyrna (İzmir) şehrini kendisine merkez seçen ve oluşturduğu donanma ile çevredeki adaları da ele geçirmeyi başaran Çaka Bey ile ittifak yaparak Bizans başkentini kuşatmışlardır. Bizans ise Kumanlar'ın desteğini arkasına alarak 29 Nisan 1091'de Peçenekleri Meriç Nehri ağzındaki Levunium'da büyük bir yenilgiye uğratmıştır.⁶³² Buna rağmen, Peçenekler varlıklarını sürdürecektir ve zaman içinde diğer toplumlar içinde eriyip gideceklerdir. Peçenekler'in bazıları Makedonya'ya ve Balkanlar'ın diğer bölgelerine yerleştirilmiştir. Makedonya'yadaki Moglena civarına yerleştirilen Peçenekler'in XII. yüzyıl başlarına kadar burada

⁶²⁹ OSTROGORSKY; A.g.e., s.332

⁶³⁰ FINE; The Early..., s.223

⁶³¹ RUNCIMAN; Haçlı..., C:1, s.58

⁶³² STEPHENSON; A.g.e., s.103

yaşadıkları ve Moglena Peçenekleri diye anıldıkları bilinmektedir.⁶³³ Laszlo Rasony'ye göre, Rusya'da, Macaristan'da, Sırbistan ve Romanya'da pek çok yer isminde (Pecenega, Peçenyevtsi vs.) Peçenekler'in izleri görülmektedir ve hatta Anadolu'da Çukurova bölgesinde yaşayan bazı Yörük gruplarının eski belgelerdeki isimlerine göre Peçenek kökenli olmaları ve Bizans tarafından buralara yerleştirilmiş olmaları ihtimali de bulunmaktadır.⁶³⁴

Aleksios Komnenos bundan sonra Balkanlar'da giderek güçlenmekte olan Zeta Kralı Bodin'e karşı bir sefer düzenlemiştir. Bodin yenilmiş ve esir alınmıştır. Bodin'in yokluğunda akrabaları arasında siyasi mücadele başlamış, Bosna ve Zahumlje (Hersek) Zeta'nın hâkimiyetinden çıkmışlardır. Bundan sonra Zeta'yı yönetenler Bizans vasalı haline gelmişlerdir. Fakat Bodin tarafından görevlendirilen ve muhtemelen onun yeğeni olan ve Raška'yı yöneten Vukan önderliğindeki Slavlar, bundan sonra Bizans'a karşı direnişin ana merkezlerinden biri haline gelecektir. Dolayısıyla, Zeta uzun süredir sürdürdüğü üstünlüğü Raška'ya terk etmeye başlayacaktır. Vukan, 1090'ların başında <veliki župan-büyük jupan> unvanını alacaktır. Vukan Kosova bölgesindeki Bizans topraklarına saldıracaktır ve Dyracchium (Draç) valisi komutasındaki bir orduyu yeneceklerdir. 1092 ya da 1093 yılında Aleksios bizzat komuta ettiği bir ordu ile Vukan'ın üzerine yürüdüğünde hemen barış isteğinde bulunmuştur. Adrianople (Edirne) civarına kadar ilerleyen ve etrafı yağmalayan Kumanlar sebebiyle Aleksios bu teklifi kabul etmek zorunda kalmış ve Vukan Bizans vasalı olmuştur.⁶³⁵ Ancak imparator ayrıldıktan kısa süre sonra, antlaşmayı bozan Vukan Vardar Nehri boyunca ilerleyerek Skopje (Üsküp), Vranje ve Tetovo gibi şehirleri almıştır. 1094 ya da 1095 yılında Aleksios yeniden bir sefer düzenlediğinde Vukan yine barış

⁶³³ Muallâ Uydu YÜCEL; "Balkanlarda Peçenekler, Uzlar ve Kumanlar", Der) Osman KARATAY-Bilgehan A. GÖKDAĞ; Balkanlar El Kitabı, Cilt:1, Karam & Vadi, Çorum, 2006, (ss:185-214), s.199

⁶³⁴ RASONYI; Tarihte..., s.201

⁶³⁵ GREGORY; A.g.e., s.258

istemiş ve bunun karşılığında da oğlu Uroš'u Bizans'a rehin olarak vermiştir.⁶³⁶

Hırvat Kralı Zvonimir, Hırvat topraklarını genişletmeyi başarırken bir yandan da soyluların gücünü azaltmaya çalışmış ve devlet yönetiminde din adamlarına önemli görevler vermiştir. Bu yüzden ki soyluların çoğu onun yönetiminden rahatsızlık duymuştur. Macar Kralı Laszlo'nun (1077-1095) kızkardeşi ile evlenmiş olan Zvonimir 1090 yılında öldüğünde eşi ülke yönetimine el koyduysa da, soyluların muhalefeti sebebiyle zorluklar yaşamıştır. Bu olaylar üzerine kızkardeşinin menfaatlerini korumak için Macar Kralı Hırvatistan'a müdahale etmiş ve yavaş yavaş Hırvat toprakları işgale uğramıştır. Laszlo'nun ardından tahta geçen Kalman (<Koloman> adıyla da anılır, 1095-1114) döneminde de bu durum devam edecektir.⁶³⁷ Ancak Hırvat soylu sınıfı Macar müdahalelerine direnmeye çalışmıştır. Macarlar Hırvatistan'daki direnişi 1097 yılında taht üzerinde hak iddia eden Petar'ı Dinar Dağları'nda yapılan bir savaşta yendikten sonra bertaraf etme imkânına kavuşacaklardır.⁶³⁸

Bu arada Selçuklular Anadolu'da zayıflamaya başlamışlardı. Bu durumdan istifade etmek isteyen İmparator Aleksios Komnenos, Papa II. Urban'dan askeri yardım talebinde bulunmuştur. 1095 yılının Mart ayında Piacenza'da Papa tarafından bir konsil tertiplenmiştir. Bizans temsilcileri burada askeri yardım taleplerini iletmişlerdir. Daha sonra 18-28 Kasım 1095 tarihinde Clermont Konsili toplanmış ve Papa II. Urban, paralı askerleri ve şövalyeleri bu harekete katmak için burada bir konuşma yapmıştır. Hıristiyanlık'ın Kutsal Topraklar'ının (Kudüs başta olmak üzere) ve Doğu Hıristiyanları'nın Türkler'in elinde maruz kaldığı kötü muamelelere değinmiş ve dinleyenleri Kutsal Toprakları kurtarmaya çağırmıştır. Ateşli nutkunda şunları dile getirmiştir:

⁶³⁶ FINE; The Early..., s.226

⁶³⁷ HUPCHICK; A.g.e., s.65

⁶³⁸ GOLDSTEIN; A.g.e., s.20

“Batı Hıristiyan âlemi doğuyu kurtarmak için yola çıkmalı idi. Zengin ve fakir aynı şekilde yola dökülmeli idi. Bunlar birbirlerini öldürmeyi bırakıp haklı bir savaş yapmalı idiler. Böylece Tanrı'nın istediği bir iş yapmış olacaklardı ve Tanrı onlara rehber olacaktı. Savaşta hayatını kaybedenlerin günahları affolunacaktı. Burada, bu dünyada, hayat gerçekte sefil ve kötülüklerle dolu bir şey idi. İnsanlar vücutları ve ruhları ile kendi kendilerini mahvetmeye uğraşıyorlardı. Orada ise kendilerini, Tanrı'nın dostları sıfatıyla, sevinç dolu iyi bir hayat beklemekteydi. Kimse tereddüt etmemeli idi. Herkes yaz başlangıcında hareket etmek üzere hazırlanmalıydı. Tanrı onları sevk edecek, onlara yol gösterecekti.”⁶³⁹

Bizans İmparatoru Aleksios Papa II. Urban'a yönelttiği taleplerin kendisinin ve ülkesinin başına ne gibi sorunlar açacağından habersizdi. İmparator, Papa'dan tecrübeli ve seçkin şövalyelerin (şövalyelerden ve paralı askerlerden oluşan ve herhalde 5000-10000 kişilik bir kuvvet hayal etmişti) gönderilmesini istemişti. Fakat Papa hareketin amacını Kudüs'ü geri almaya çevirmiş ve belki kendisinin de olayların gelişimindeki kontrolünü kaybedeceğinin farkında olmayarak bunu kitlesel bir harekete çevirmişti. Böylece Avrupa'nın dört bir yanından maceracılar ve işsiz-güçsüz kesimler, eşleri ve çocukları ile birlikte Papa'nın çağrısına katılacaktır. Pierre l'Hermite gibi liderler etrafında toplanan bu kesimler Balkanlar üzerinden, toplanma yeri olan Bizans başkentine gitmeyi planlıyorlardı. Papa'nın sefere katılmasını istemediği bu kesimlerin katılımıyla birlikte Papa'nın kendisi de gelişmeler üzerindeki denetimini büyük ölçüde kaybetmiştir.⁶⁴⁰ Pierre l'Hermite'in etrafında toplananların çoğunluğunu köylüler teşkil etmekle birlikte, aralarında şehirliler, şövalye ailelerinin küçük erkek oğulları, bir zamanlar eşkiyalık etmiş kimseler ve gerçek caniler de vardı.⁶⁴¹ Bunların geçtiği ülkelerin idarecileri büyük bir telaşa düşmüştür. Macar Kralı, ülkesinden

⁶³⁹ RUNCIMAN; Haçlı..., C:1, s.84

⁶⁴⁰ Simon LLOYD, “The Crusading Movement 1096-1274”, (Ed.) Jonathan RILEY-SMITH; The Oxford History of the Crusades, Oxford University Press, Oxford, 1999, (ss:35-67), s.36

⁶⁴¹ RUNCIMAN; Haçlı..., C:1, s.95

geçen bu grupları yağmaya yöneldikleri takdirde cezalandıracağını bildirmişti. Dolayısıyla Macar topraklarında pek fazla vukuat meydana gelmeden bu gruplar Tuna Nehri'ni geçmişlerdir. Geçtikleri yerleri yağmalayan ve asayiş bozan bu gruplar nihayet 1096 yılının Ağustos ayında Bizans başkentine ulaşmışlardır.⁶⁴² Geçtikleri yerlerin halkıyla kavgalar ve çatışmalar çıkaran ve Balkanlar'dan bir çekirge sürüsü gibi tahribat yaratarak geçen bu gruplar, Balkanlar'daki Ortodoks Hıristiyanlar arasında Katolikler'e yönelik olumsuz duyguların başlamasına hizmet etmişlerdir.⁶⁴³

Aleksios Komnenos, devlet maliyesinin son derece kötü durumda olduğu bir dönemde tahta çıkmıştı. Orduya asker sağlamak en önemli meselelerden biriydi. Asker sağlamanın bir yolu, paralı askerlerden oluşan birlikler kurmaktı. Fakat bu paralı askerlere yapılan ödemeler hem hazine için büyük bir yük teşkil ediyor, hem de bunlara her zaman güvenilemiyordu. Bu sebeple Aleksios, yeni bir askeri sistemi toprak tasarrufu ile birbirine bağlayacak şekilde yürürlüğe soktu ki, yozlaşmalara rağmen imparatorluk yıkılana kadar bu sistem varlığını koruyacaktır. Bu sistemde devlet, *<pronoia>* (ayrıcalık, lütuf gibi anlamlara gelir) adı verilen devlet arazisinin bir bölümünü bir kişiye tevcih ediyordu. Yani *<pronoia>* bir toprak temlikidir. Pronoia tevcih edilen kişi, atlı bir askerdir, kendisine tevcih edilen toprağın büyüklüğüne ve gelirine göre maiyetinde belli sayıda asker tutmak ve devlete askeri hizmet vermekle mükelleftir. Hatta tasarruf ettiği araziler sebebiyle Kilise bile daha hafif teçhizatlı piyadelerden oluşsa da, devlete asker vermek zorundadır. Pronoia, tevcih edilen kişinin mülkü değildi, satılamazdı ve miras yoluyla da kişinin vârislerine geçmezdi. Devlet, istediği zaman bu araziye o kişinin elinden alarak bir başkasına tevcih edebilirdi.⁶⁴⁴ Pronoia mutasarrıfları, arazinin üzerinde yaşayan ve çalışan köylüler üzerinde yetki sahibi idi. Onlardan çeşitli vergileri toplardı ve bu sistemde vergiler (aynî ya da nakdî ödenebilir) devlet hazinesine gideceğine, pronoia mutasarrıfına giderdi. Böylece, devlet hazinesi de nakit sıkıntısının olduğu bir dönemde maaş

⁶⁴² GREGORY; A.g.e., s.262

⁶⁴³ HUPCHICK; A.g.e., s.64

⁶⁴⁴ OSTROGORSKY; A.g.e., s.343

ödemek gibi bir yükten kurtulmuş oluyordu. Devlet ayrıca vergileri toplamak gibi bir zahmetten de kurtulmuş oluyordu. Bir yerde üretilen gelir, en yakınında tüketiliyor ve başka bir yere aktarma ihtiyacı olmuyordu. Bu durumu daha iyi kavramak için günümüz şartlarıyla değil de; ulaşımın zor ve güvensiz olduğu, para ekonomisinin (moneter ekonomi) henüz tam olarak gelişmediği Orta Çağ şartlarını göz önüne alarak düşünmek bir zarurettir. Tevcih edilen pronioa'nın büyüklüğü ve sağladığı gelir ile birlikte üzerinde kaç köylünün yaşadığı gibi bilgiler, <praktika> adı verilen ve devlet görevlileri tarafından tafsilatlı biçimde hazırlanmış kayıtlarda görülmektedir. Bu belgelerin 14. yüzyıla ait olanları günümüze kadar ulaşmıştır.⁶⁴⁵ Ancak belirtilmesi gerekir ki, imparatorluk yıkılana kadar işleyecek olan bu sistem evvela irsi hale gelerek yozlaşmaya başlayacaktır. Yine yozlaşma ile birlikte toprağı işleyen çiftçiler hürriyetlerini kaybederek bağımlı hale geleceklerdir. Bu tür bir toprak tasarrufunun suistimaller olmadan işleyebilmesi için, merkezi idarenin güçlü olması gerekmektedir. Merkezi idare zayıflamaya başladıkça, bir yanda vergi gelirlerini, diğer yanda askeri gücü ve üretimi ellerinde toplayan kişiler daima merkez-kaç güçler olarak devlet otoritesine alternatif teşkil edebilecek bir potansiyele kavuşacaklardır. Merkezi otoritenin zayıflaması tabiatı ile köylünün daha fazla sömürülmesi anlamına da gelecektir. Yine de, bu sistemin bilhassa Batı Avrupa'da ortaya çıkan ve daha sonra feodalizm adını alacak olan toprak tasarruf biçiminden pek çok noktada farklı olduğunun altının çizilmesi gerekmektedir. Evvela, feodal rejimden farklı olarak, Bizans sisteminde devletin zayıfladığı anlarda bile pronioa tasarruf eden kişiler, kâğıt üzerinde bile olsa devlete bağılı olduklarını biliyorlardı. Bizans, zikredilen bölgelerdeki siyasi yapılardan farklı olarak merkezi ve bürokratik bir devlet olma geleneğini sürdürmüştür. İkinci olarak, feodal sistemden farklı olarak tevcih edilen araziler irsi değildi ve belli bir süre için tevcih edilirdi. Ayrıca satılamaz ve bölünemezdi.⁶⁴⁶ Avrupa'da daha sonraki dönemlerde iyice çığrından çıkacak olan feodal sistemde ise güçlü bir merkezi idare mevcut olmayacak ve merkezi idare pek çok alanda (yargı

⁶⁴⁵ CAMERON; The Byzantines, s.88

⁶⁴⁶ GREGORY; A.g.e., s.249

dâhil) yetkilerini fief sahiplerine vermek zorunda kalacaktı. Toprağı işleyen ve <serf> olarak adlandırılan köylüler ise angarya yükümlülüklerinin yanı sıra yasaklarla da uğraşacaktır. Örneğin, dini tarikatlara girmek, özgür insanlara karşı mahkemede şahitlik yapmak, çok pahalıya elde edilen özel izinler dışında, aynı senyöre bağlı olmayan kişilerin (bu uygulamaya <formariage> adı verilir) veya aynı statüde olmayan kişilerin birbirleriyle evlenmesi, yasaktı.⁶⁴⁷ Neticede, daha sonraki dönemlerde sistemde bozulmalar meydana gelmiş olsa da, Bizans toprak tasarruf usûlünün feodal sistem ile aynı olmadığı bilinmesi gerekmektedir.

Macar Kralı Kalman, 1102 yılında Hırvat topraklarına yönelik büyük bir sefere başlamıştır ve Drava Nehri yakınlarında durmuştur. Sonraki döneme ait kaynaklarda anlatıldığına göre, burada 12 Hırvat kabilesinin liderleri ile görüşmüş ve Hırvatlar belli şartlar karşılığında Macar otoritesini kabul etmişlerdir. Pacta Conventa adı verilen bu antlaşma ile Hırvat toprakları Macar idaresi altına girmiştir ve Kral Kalman, bundan sonra Dalmaçya kıyısındaki Zadar, Trogir ve Split gibi şehirleri ele geçirmiştir. Pacta Conventa'nın orijinal metni bugüne ulaşmamıştır ve ancak 14. yüzyıla ait kaynaklarda içerdiği şartlara atıflarda bulunmaktadır. Dolayısıyla, yüzyıllar sonra Macar milliyetçileri bu antlaşma ile Hırvatistan'ın bütünüyle Macaristan'a katıldığı görüşünü savunmuş, buna karşılık Hırvat milliyetçiler de Hırvatistan'ın bu antlaşma ile özerk yapısını ve krallığını koruduğunu ve Macaristan ile yalnızca işbirliği yapmayı kabul ettiğini savunacaklardır.⁶⁴⁸ Yine de içerdiği şartların belirtilmesi gerekmektedir. Bu antlaşmaya göre, Hırvatistan ve Macaristan birleştirilmeyecek, ortak bir kralın idaresi altında ayrı krallıklar olarak varlıklarını sürdürecektir. Macar Kralları, Macaristan'daki taç giyme törenine ilave olarak Hırvatistan'a gelecek ve burada ayrı bir taç giyme töreni yapılacaktır. (Bu usûl 1235'e kadar devam edecektir.) Latince devletin resmi dili olacaktı. Hırvat soylularının imtiyazları Kral tarafından tanınmaya devam edecekti. Soylular, Macar idaresine razı

⁶⁴⁷ Marc BLOCH; Feodal Toplum, Çev: Mehmet Ali KILIÇBAY, Doğu Batı Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 2005, s.354

⁶⁴⁸ HUPCHICK; A.g.e., s.65

olmuşlardı çünkü Hırvat kralları soyluların imtiyazlarını kısıtlamaya çalışıyorlardı. Hırvatistan'ın dış ilişkilerini Kral belirleyecekti. Soylular, başkomutan olan Kral'a askeri hizmet sunmakla yükümlüydüler fakat Drava Nehri sınır olarak kabul edilmiş ve bunun ötesine geçilmesi durumunda Kral'ın, hizmetlerin karşılığını para olarak ödemesi gerektiği kararlaştırılmıştı. Karşılığında da Kral Hırvat topraklarını savunmakla mükellefti. Macar Kralı, Hırvatistan'ı idare etmek için bir <ban> atayacaktı. Fakat bu kişinin yetkileri çok geniş değildi, ülkenin yönetimi daha ziyade yerel soyluların ellerindeydi. Macar soylularından oluşan bir diet (Meclis) kurulması ve ülke yönetimiyle ilgili kararlar burada verildikten sonra Kral'ın da onayıyla kanun olarak yürürlüğe girmesi şeklindeki düzenlemenin 1102'deki antlaşmada olup olmadığı konusunda kesin bilgiler bulunmamaktadır.⁶⁴⁹

Latince ve Katolik Hıristiyanlık, Macar ve Hırvat toplumlarını birbirine bağlayan unsurlar olmuştur. Fakat Hırvatistan'ın yönetiminde Macarlar'ın çok fazla bir rolü olmadığı gibi, Macar soylular ya da yöneticiler de buraya yerleşmemişlerdir. Hırvat soyluları zaman içinde daha da güçleneceklerdir. Hırvatistan'ın kuzeyinde yer alan ve Slavonia olarak bilinen bölgede ise bunun tam tersi bir durum ortaya çıkmıştır. Macarlar Slavonia'da Macar soylularına toprak bağışlarında bulunmuş ve burada idare ve toprak tasarrufu hususunda Macaristan'dakine benzer bir yönetim tarzı ortaya çıkmıştır. Slavonia, Macar topraklarından idari olarak ayrı tutulmuş olsa da ve bir <ban> tarafından yönetilmiş olsa da, Macar Kralı'nın kardeşinin ya da oğlunun <hersek> unvanıyla bu toprakları yönettiği de olmuştur.⁶⁵⁰

Macaristan'ın Balkanlar'da önemli bir güç haline gelmesi bir yandan Bizans'ı bir yandan da Venedik'i endişelendiren bir gelişme olmuştur. Macarlar, Raška'daki Sırlarla ittifak içinde olmuşlardır. Macar-Bizans rekabetinden istifade eden Raška, giderek güç kazanmaya başlayacaktır.

⁶⁴⁹ FINE; The Early..., s.286

⁶⁵⁰ GOLDSTEIN; A.g.e., s.21

Macaristan Kralı Kalman, kendisinden sonra tahta oğlu Stephen'in geçmesini sağlamak için, kendi kardeşi Almos'u ve onun oğlu Bela'yı kör ettirmiştir. Bu olaylar üzerine Almos ve Bela, Bizans'a sığınmışlardır. Çünkü Bizans'ta tahtın vârisi olan John Comnenos bir Macar prensesi ile evlenmişti. 1116 yılında Kalman öldüğünde oğlu II. Stephen adıyla tahta çıkmıştır.⁶⁵¹ II. Stephen döneminde şimdiki Belgrad çevresindeki kaleler yüzünden Bizanslılar ve Macarlar arasında savaşlar yaşanmıştır. Bizans güçleri Macar saldırılarına karşılık vermiş ve bizzat imparatorun da katıldığı bir seferle Braničevo alınmış, Sirmium'un (Tr. Sirem) kuzeyinde yer alan Semlin/Zemun ve Haram (Nova Palanka⁶⁵²) gibi Macar kaleleri fethedilmiştir. II. Stephen, çocuk sahibi olmadığından, Bizans'a sığınmış olan Bela'nın (gözleri kör edilmişti bu sebeple daha sonra kendisine lakap takılarak Kör Bela denilmiştir) kendisinden sonra tahta geçmesini istemiştir. Bela ise, Raška'yı yöneten I. Uroš'un kızı Helene ile evlenmiştir. 1131 yılında II. Stephen öldüğünde II. Bela tahta çıkmıştır ve eşi de doğal olarak Macar Kraliçesi olmuştur. 1141'de ölen Bela'nın yerine tahta geçen oğlu II. Geza (1141-1162) da II. Uroš ile birlikte hareket edecek ve Bizans ile çatışmalar yaşanacaktır. 1149 yılında Galiç'in fethiyle sonuçlanan Bizans seferi de, Raška'nın Macaristan ile olan ittifakına engel olamayacaktır.⁶⁵³ 1165'li yılında Raška'da Nemanja ailesinden olan ve 3 kardeşi bulunan Tihomir iktidara gelmiştir. Bu kardeşlerin en küçüğü olan Stefan Nemanja, Macar-Bizans savaşlarından istifade ederek önce kendi topraklarını genişletmiş, Kotor şehrini ele geçirmiş ve 1168 yılında diğer kardeşlerinin arasından sıyrılarak büyük jupan haline gelmiştir.⁶⁵⁴ Nemanja hanedanının iktidara gelmesi Sırp tarihindeki önemli dönüm noktalarından biridir. Bu hanedan, gerçek anlamdaki ilk Sırp devletini kuracaktır ve 1371 yılına kadar iktidarda kalmayı başaracaktır. I. Manuel Komnenos (1143-1180) Bizans İmparatorluğu'nun

⁶⁵¹ FINE; The Early..., s.234

⁶⁵² <Palanka> kelimesi, Macarca'da, Sırp-Hırvat ve Türkçe dillerindeki ortak kelimelerden biridir. Genellikle Tuna Nehri etrafında yer alan, ahşaptan yapılmış ve 40-50 asker barındırabilme kapasitesine sahip küçük istihkâmlara verilen isimdir.

⁶⁵³ CURTA; Southeastern..., s.329

⁶⁵⁴ STEPHENSON; A.g.e., s.267

yetiştirdiği son yetenekli askerlerden biri olarak Macarlar'a yönelik 13 sefer düzenlemiştir ve zaferle sonuçlanan bu seferlerinin ardından 1172 yılında arkasında ocuk bırakmadan len III. Stephen'in yerine Macar tahtına kendisine yemin ederek bağlanmış olan III. Bela'yı (1172-1196) geçirmeyi başarmıştır. (III. Bela, rehin olarak Bizans başkentinde yaşamıştı) 1172 yılındaki seferde Stefan Nemanja da yemin ederek Manuel'in vasalı haline gelmiştir. 1172 yılına gelindiğinde Hırvatistan, Bosna ve Slavonia Bizans etki alanına girmiştir. Dolayısıyla, 1180 yılında I. Manuel ölünceye kadar Macarlar da Sırp'lar da yeminlerine sadık kalmışlardır ve yeni savaşlar yaşanmamıştır. Fakat Manuel'in ölümünden sonra yeminin yükümlülükleri kayd-ı hayat şartıyla geçerli olduğundan ortadan kalkmış ve taraflar arasında yeni husumetler ortaya çıkmıştır. Manuel'in ölümü ile birlikte Balkanlar'daki pek çok denge ciddi şekilde değişecektir.

Manuel, Venedikliler'i ve Katolik dünyasını rahatsız eden bir imparator olmuştu. Balkanlar'da Bizans'ın yeniden g kazanması Venedik'in hiç de arzu etmediği bir durumdur. İmparator 1170 yılında başkentindeki Ceneviz mahallesine yönelik gerçekleşen saldırılardan Venedikliler'i sorumlu tutarak mallarına el koyduğu gibi Venedikli tüccarları da hapse atmıştı. Bundan sonra Venedik'in rakipleri Amalfi ve Cenova'ya yaklaşmıştı. Fakat ticaretle giderek zenginleşen Latinler'e karşı ciddi bir nefret oluşmaya başlıyordu. Zaten Haçlı Seferi ile ele geçirdikleri toprakları imparatorluğa vermeyerek kendi krallıklarını kuran Latinlere yönelik halkta olumsuz düşünceler uyanmıştı. Manuel'in Latin yanlısı politikaları, halk nezdinde tasvip edilmiyordu. Böylece Manuel öldüğünde arkasında batılı Hıristiyanlara karşı büyük bir öfke ve nefret mirası bıraktı.⁶⁵⁵ Arkasında Batılı eşi Maria'dan olan 12 yaşındaki oğlu II. Aleksios'u bırakmıştı. Maria kökeni itibariyle halk tarafından sevilmiyordu ve bu yüzden ocuk yaştaki imparatora naip olması da hoş karşılanmamıştı. Bu kamuoyu, kendisine çok uygun bir liderin ortaya çıkışına hizmet edecekti: Manuel'in kuzeni olan Andronikos Komnenos (1183-1185). Andronikos, aristokrasiye ve Latinlere yönelik düşmanca tavırları ile bilinmekteydi.

⁶⁵⁵ NICOL; Bizans ve Venedik..., s.101

1181'de ayaklanmış ve kendisine bağlı kuvvetlerle 1182 yılında başkente gelmiştir. Fakat bu esnada 1182 yılının Mayıs ayında başkentin halk kitleleri galeyana gelmiş ve uzun süredir biriken nefret, Latinlere yönelik katliamla sonuçlanmıştır. Eylül 1183'te çocuk yaştaki hükümdar mevcut olduğundan önce kendisini eş-ımparator ilan ettirmiş, sonra da ımparatoru öldürmüştür.⁶⁵⁶ Bizans'taki Latinlere yönelik bu nefret kısa sürede Katolik âleminde tepkilere ve burada da bir nefret dalgasının ortaya çıkmasına yol açacaktır.

Manuel Komnenos'un ölümüyle birlikte Stefan Nemanja ve Kral III. Bela, Balkanlar'da rahat hareket etme imkânı kazanmıştır. III. Bela, Bizans'ın içinde bulunduğu karışıklıklardan istifade ederek daha önce kaybettiği Dalmaçya'yı, Slavonya'yı ve Hırvatistan'ın bazı bölümlerini yeniden topraklarına katmakta gecikmemiştir. Bundan sonra saldırılarını arttırarak Niş ve Sofya'yı yağmalamıştır. Stefan Nemanja Macarlar'a bağlılığını bildirmiş ve o da topraklarını genişletmeye çalışmıştır. 1186 yılında Dubrovnik çevresindeki yerleri de ele geçirmiş ve bu durumu da bir antlaşma ile Dubrovnik'e kabul ettirmiştir. Niş ele geçirilmiş ve Sofya'ya kadar uzanan saldırılar yapılmıştır.⁶⁵⁷ Zeta toprakları da Raška'ya bağlanmıştır. Zeta'yı işgal eden Stefan Nemanja'nın sahil kentlerini yakıp yıktığı, bu sırada tahribattan en büyük payı Latin kiliseleri ile kitapların aldığı söylenir. Karadağ halkı, zorla Ortodoks olmaya zorlanmış ve Bogomiller yok edilmiş, Yunanlılar ülkeden kovulmuştur.⁶⁵⁸ 1185 yılında batıda da Normanlar Draç şehrini ele geçirmişlerdir.⁶⁵⁹

Bu olayları engelleyememesi, İmparator Andronikos'un itibarını iyice azaltmıştı. Normanlar Selanik'i ele geçirmiş ve yağmalamıştı. Bundan sonra Norman kuvvetlerinin büyük kısmı Bizans başkentine doğru yürümeye başlamıştı. 12 Eylül 1185 tarihinde öldürülmüş ve yerine II. Isaakios (1085-

⁶⁵⁶ GREGORY; A.g.e., s.271

⁶⁵⁷ CURTA; Southeastern..., s.334

⁶⁵⁸ Osman KARATAY; "Ortaçağ'da Karadağ Tarihi", (Der) Osman KARATAY-Bilgehan A. GÖKDAĞ; Balkanlar El Kitabı, Cilt:1, Karam & Vadi, Çorum, 2006, (ss:140-151), s.144

⁶⁵⁹ HUPCHICK; A.g.e., s.66

1095) geçmiştir. Macar Kralı III. Bela Normanlar'ın Balkanlar'da iyice artan etkisinden rahatsız olarak, Bizans'ın Normanlar ile uğraşmasını sağlamak için barış yapmayı tercih etmiştir. İmparatorluğa yönelttiği saldırıları durdurmuş ve 10 yaşındaki kızı Margaret'in imparator ile evlenmesini sağlamıştır. Isaakios'un dönemi, yolsuzlukların ve her türlü istismarın arttığı bir dönem olarak bilinmektedir öyle ki Nicetas'a göre imparator devlet makamlarını pazarda sebze satar gibi satmıştır.⁶⁶⁰ Bizanslılar tarafından yenilgiye uğratılan Normanlar daha sonra işgal ettikleri pek çok bölgeyi tahliye etmişlerdir.

1185 yılında Bulgar topraklarında büyük bir isyan başlamıştır. Bu isyana nelerin yol açtığı konusunda kesin bilgiler bulunmasa da bazı ipuçları mevcuttur. İmparator Isaakios, düşün masraflarını karşılamak için halka ek vergiler salmıştır.⁶⁶¹ Bunu ayaklanmanın bir nedeni olarak veren Bizanslı yazar Niketias Khoniates buralardan koyunlar, sığırlar ve domuzların toplandığını belirttikten sonra imparatorun pintiliği yüzünden eskiden Mysialılar denen şimdi ise Ulahlar adı verilen barbarları savaşa ittiğini belirtmektedir. Aynı yazara göre isyanın diğer sebebi kişiseldi. Petrus ve Asen adlı iki kardeş, Kypsella (Tr. İpsala) yakınlarında bulunan ve karargâh kuran imparatorun yanına giderek kendileri için Balkan Dağları civarında bir pronoia istemişler, talepleri ise reddedilmiştir. Bunun üzerine sinirlenen Asen talebinde ısrar edince bir yetkili tarafından tokatlanmıştır. Bu şekilde öfkeli olarak yurduna geri dönen bu iki kardeş, isyan başlatmışlardır. Bu isyana karışanların kimler olduğu konusunda farklı görüşler vardır. İsyanı başlatarak devlet kuranların Bulgar kökenli ya da Ulah (Romen) kökenli oldukları konusu Bulgar ve Romen tarihçiler arasında tartışmalara sebep olmaktadır. Bu tarihçiler, kurulan devleti milli bir devlet gibi görmek hatasına düşmüşler ve

⁶⁶⁰ John Julius NORWICH; Byzantium, The Decline and Fall, Penguin Books, London, 1996, s.157

⁶⁶¹ STEPHENSON; A.g.e., s.289

Marksizm maskesi altında bile eski ve yeni milliyetçi tezleri desteklemişlerdir.⁶⁶²

Bu sebeple, Balkanlar'ın bu bölgesindeki ahalinin dağılımına değinmek faydalı olacaktır. Tuna Nehri'nin kuzey ve güney kısımları, yani bugün Romanya ve Bulgaristan'a ait olan topraklarda bugünkü Romenler'in atası olan Ulahlar'ın yanı sıra Bulgarlar, Peçenek kalıntıları ve Kumanlar da yaşamaktaydılar. Karadeniz kuzeyindeki steplere yayılan Kumanlar önemli bir siyasi ve askeri güç haline gelmişlerdir. Kumanlar, Ruslar tarafından <Polovets> Ermeniler tarafından <Xartes>, Almanlar tarafından <Falben>, Macarlar tarafından <Kun>, Latinler tarafından ise <Cumanus> diye adlandırılmışlardır.⁶⁶³ Arap kaynaklarında <Kıpçaklar> olarak bilinirler ve Ural Dağları ile Karpat Dağları arasında kalan bölge de <deşt-i Kıpçak> (Kıpçak bozkırı) olarak bilinir. Kuman kelimesinin anlamı bilinmese de, Almanca, Ermenice ve Rusça'da Kumanlar'a verilen isimler doğrudan sarı renkle ilgilidir ve <Sarışınlar> gibi bir anlam taşımaktadır.⁶⁶⁴ Döneme ait kaynaklardan Simon Kezai, <Comanos Albos> ve <Nigrorum Comanorum terras> kavramlarından bahsettiği gibi Arap coğrafyacı İdrisî de <Kara Qumaniyya> ve <Ak Qumaniyya> kavramlarından bahsetmektedir. Renklere göre olan bu adlandırmanın coğrafi bölgeleri yansıttığı açıktır. Türk sisteminde renkler bu şekilde yön belirtmek için uzun süredir kullanılmıştır. Örneğin kara/siyah: kuzey, ak/beyaz: batı, mavi: doğu, kırmızı: güney.⁶⁶⁵ Akdes Nimet Kurat Peçenekler'de olduğu gibi Kumanlar'da da ülkenin sağ ve sol kol olmak üzere ikiye ayrıldığını⁶⁶⁶ belirtir:

⁶⁶² István VÁSÁRY; Kumanlar ve Tatarlar, Osmanlı Öncesi Balkanlar'da Doğulu Askerler (1185-1365), Çev: Ali Cevat AKKOYUNLU, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2008, s.29-32

⁶⁶³ RASONYI; Tarihte..., s.202

⁶⁶⁴ KURAT; Türk Kavim ve..., s.70

⁶⁶⁵ GOLDEN; A.g.e., s.329 Bugün dahi kullanılan Akdeniz (bugünkü Ege Denizi'ni de kapsar, Ege ismi Türkçe'ye yakın tarihte girmiş bir isimdir, Türkçe'de daha ziyade Akdeniz ya da Adalar Denizi denir), Karadeniz ve Kızıldeniz gibi Türkçe isimler bu sisteme göre verilmiştir.

⁶⁶⁶ Peçenek ülkesinin idari tâksimatı konusunda Omeljan Pritsak şöyle demektedir: "Peçenekler'in Ukrayna bölgesindeki devleti iki kanattan oluşuyordu: Yüksek derecedeki sağ

“Kumanlar da tıpkı Peçenekler gibi Dnepr (Özü) nehri sınır olmak üzere ikiye, yani sağ ve sol kola bölünmüşlerdi. Doğu yani Sağ kol Don ve Doneç havzasında bulunuyorlardı ki şayet doğru ise, buna <Kara Kıpçak> denirdi; Batı’daki zümre yani <Sol kol> Dnepr ile Dnestr arasında olup buna, galiba <Ak Kıpçak> yurdu denilirdi.”⁶⁶⁷

<Cumania> adı ise 13. yüzyılda, daha sonra Eflâk (Wallachia) ve Boğdan (Moldavia) (iki bölge takriben bugünkü Romanya’yı oluşturur) olarak bilinecek olan bölgeyi adlandırmada kullanılıyordu. Daha sonra Osmanlılar döneminde de <Kara Boğdan>, <Kara Eflâk>, <Ak Eflâk> gibi adlandırmalara rastlanmıştır. Kumanlar, bazen Bizans’a rağmen Bizans topraklarına girerek yağma yapıyor, bazen de Bizans ile anlaşarak Tuna çevresindeki topraklara yerleşiyorlardı. Kumanlar ayrıca Bulgar topraklarına da Bizans tarafından pronoya verilerek yerleştiriliyorlardı. 12. yüzyılda bu Kumanlar’ın çoğu Hıristiyan olmuştu. Tuna ötesindeki Kumanlar ile de dostça ilişkiler sürdürülüyordu.⁶⁶⁸ Dolayısıyla, zaman içinde Kumanlar, Bulgarlar ve Ulahlar arasında yakın ilişkiler kurulmuştur. Kumanlar, Maria Lazarescu-Zobian’ın belirttiği gibi, 12. yüzyılda Ulah-Bulgar Krallığı’ndan başlamak üzere; Tuna Nehri’nin iki tarafında yer alan devletlere idareciler vermiştir. II. Bulgar Devleti’ni kuran Asen’den (1185-1280) sonra Bulgaristan’da, Terter-oba (1280-1323), Şişman (İngilizce kaynaklarda <Shishman>, Slav kaynaklarında <Šišman> şeklinde yazılır), Eflâk’ta ise Basaraba gibi Kuman kökenli hanedanlar Balkan tarihinde önemli yer işgal etmiştir.⁶⁶⁹ Romenler’in ilk

ve düşük derecedeki sol kanat. Sağ veya batı kanadın yüksek dereceli olduğu gerçeğini Peçenek mezarlarının batıya yönelişi ve Constantine Porohyrogenitus’un devletin eyaletlerinin (boylarının değil) isimlerini listelediği sıra ispat eder. Her iki kanat dörder eyaletten oluşuyordu. Bunların her biri beş bölgeye ayrılıyordu. Yani bütün devlet toplam 40 bölgeden oluşuyordu.” Omeljan PRITSAK; “Türk-Slav...”, s.513

⁶⁶⁷ KURAT; Türk Kavim ve..., s.74

⁶⁶⁸ John V. A. FINE, Jr.; The Late Medieval Balkans, A Critical Survey from the Late Twelfth Century to the Ottoman Conquest, The University of Michigan Press, Ann Arbor, 1994, s.11

⁶⁶⁹ Maria Lazarescu-ZOBIAN; “Cumania as the Name of Thirteenth Century Moldavia and Eastern Wallachia: Some Aspects of Kipchak-Rumanian Relations”, (Eds. Pierre OBERLING-Geraldine Cecilia BUTASH), Turks, Hungarians and Kipchaks (A Festschrift in

devletini kuran Basaraba da zikredildiği gibi Kuman kökenlidir.(Takriben bugünkü Moldova Cumhuriyeti'ni oluşturan Besarabya/ topraklarının adı da Basaraba'dan türemiştir.) <Basan/Basar> kelimesini içeren isimler, Türk topluluklarında şahıs ismi olarak sıklıkla kullanılmıştır. Anadolu'da <Yağıbasan> (<yağı> kelimesi, <düşman> anlamına gelir, <Yağıbasan> ise <düşmanı yenen> anlamındadır), Uygur ve Kırgızlar'da <Basan>, <Basanbay>, <İlbasmış Tigin> gibi isimler görülmektedir. Coçi'nin torunlarından birinin ismi <İlbasmış>, Kıpçak memleketinde yetişmiş diğer bir halefinin, Toktahan'ın oğlunun ismi de <İlbasar> idi. 1309'da ölen bu sonuncusunun ismi <devleti yenen> anlamına gelir.⁶⁷⁰ Osmanlılar da Fatih Sultan Mehmed'in Arnavutluk seferi sonrasında burada inşa ettikleri önemli kalelerden birine <İlbasan> (yazılışı <إلبسان>) adını vermişlerdi.⁶⁷¹ Kumanlar'dan yalnızca hanedanlar çıkmamıştır, Romanya ve Bulgaristan'da pek çok soylu ailenin (boyarlar) Kuman kökenli olduğu bilinmektedir. Bu konu, bugün Romanya'yı oluşturan Eflâk ve Boğdan'ın doğrudan Osmanlı hâkimiyetinde olmadığı, haraçgüzar devletler olarak voyvoda adı verilen kendi idarecileri tarafından yönetildiği ve Osmanlı tımar sisteminin bu topraklarda uygulanmayarak, geniş toprak sahibi yerel soyluların güçlerini korudukları dikkate alındığında daha büyük önem kazanmaktadır. Osmanlı döneminde Eflâk ve Boğdan'da isimlerinden Kuman kökenli oldukları anlaşılan pek çok boyar varlığını sürdürecektir. Maria Lazarescu-Zobian bu konuya dikkat çekmiş ve bu konuda pek çok örnek zikretmiştir: 1389'da Eflâk'ta <Bars Roman>, 14. ve 15. yüzyıllarda Eflâk'ta <Cioban> (Çoban) adlı

Honor of Tibor Halasi-Kun), Harvard University, Office of the University Publisher, Harvard, 1984, (ss:265-272), s.267

⁶⁷⁰ Laszlo RASONYI; Doğu Avrupa'da Türklük, (Yay. Haz.) Yusuf GEDİKLİ, Selenge Yayınları, İstanbul, 2006, s.136 Türkçe özel isimler ve Avrupa'daki Türk topluluklarının tarihi konusundaki uzmanlığıyla tanınmış olan Laszlo Rasonyi'nin çeşitli makalelerinden oluşan bu eser içinde, bütünüyle Kuman isimlerinin incelendiği ayrı bir bölüm de yer almaktadır.

⁶⁷¹ İlbasan hakkında bkz: M. Türker ACAROĞLU; Balkanlar'da Türkçe Yer Adları Kılavuzu, IQ Yayınları, İstanbul,2006,s.41. C. MOSTRAS; Dictionnaire Géographique de L'Empire Ottoman, Pera Turizm ve Ticaret Limited Şirketi, İstanbul, 1995, s.38

bir boyar ailesi mevcuttur. Dimitri Cantemir⁶⁷² tarafından hazırlanan <Descriptio Moldaviae> adlı eserde Boğdan'ın (Moldavya) boyar ailelerinin isimleri verilmiştir. Bu eserde <Asan>, <Cioban-çoban-çoban(Tr.)>, <Carabaş-karabaş-karabaş(Tr.)> ve <Cantemir-kantemir> gibi Kuman kökenli isimlere rastlamak mümkündür. Cantemir, eserinde <Asan> ailesinin II. Bulgar Krallığı'nı kuran aile olduğunu da belirtmiştir. Eflâk ile ilgili 1451 tarihli bir belgede ise <Stoica Curcmaz> (<Korkmaz>) adlı birinden bahsedilmektedir.⁶⁷³ Laszlo Rasonyi, hem toponim (bilhassa ırmak adları ile yerleşim adları) hem de özel isimler üzerinde geniş araştırmalar yapmıştır. XV. ve XVI. yüzyıla ait Romen vesikalarını da inceleyen yazar, pek çok Kumanca isme rastlamıştır. Bunlardan örnek olarak birkaç tanesinin verilmesi faydalı olacaktır: Akbaş, Akkuş, Aslan, Balaban, Bars, Buga⁶⁷⁴, Buçuk, Çolpan, Ordubaş, Kara, Şişman, Temirtaş, Toğrul, Tok vs.. Aynı şekilde Macar topraklarına göçen Rumenler'in reislerinin isimleri de kaydedilmiştir: Barkan, Bay, Çakan, Çomak, Kalan, Subaşı, Şişman, Uzun, vs.⁶⁷⁵ Bulgaristan'ın kuzey bölgesinin bugün bile kullanılan <Deliorman> adının Kumanca aslı ise <Teleorman>'dır.⁶⁷⁶ Genellikle Balkanlar'da Türk varlığının Osmanlı İmparatorluğu ile birlikte başladığı kabul edilmektedir. Hâlbuki hakikât bunun tersidir. Bu konuyu Halil İnalçık da vurgulamaktadır:

⁶⁷² Bir Osmanlı voyvodası olan Dimitri Cantemir, aynı zamanda çağının önemli âlimlerinden biriydi. Avrupa tarihinin ilk ansiklopedistlerinden biri olarak bilinir. Yıllarca İstanbul'da yaşayarak eğitim alan Cantemir, ayrıca Klasik Türk Müziği'nin notalara aktarılması konusunda da önemli bir metod geliştirmiş ve günümüze de ulaşan çeşitli besteler yapmıştır. 1711 yılında Prut Savaşı'nda Osmanlılar'a karşı Ruslar ile işbirliği yapınca hayatının geri kalanını Rusya'da geçirmek zorunda kalmıştır. Cantemir'in soyadı, bugün Türkçe'de kullanılan <Kandemir> soyadından farksızdır. Aynı dönemden kalma Baytemür, Temürtaş, gibi soyadları günümüz Türkiyesi'nde <Baydemir> ve <Demirtaş> biçimlerinde kullanılmaktadır.

⁶⁷³ ZOBİAN, A.g.m., s.270

⁶⁷⁴ <buga>, <boğa> anlamına gelir. Bugün Ankara'daki Esenboğa Havalimanı'nın adı, Timur'un ordusundaki önemli komutanlardan biri olan <İsen Buga>'dan gelmektedir.

⁶⁷⁵ RASONYI; Doğu Avrupa'da Türklük, s.137 İsimlerin daha detaylı incelemesi için aynı eserin 160-298 sayfalarına müracaat edilebilir.

⁶⁷⁶ RASONYI; Doğu Avrupa'da Türklük, s.245

“Osmanlı Türkleri Balkanlara girmeden önce, XII.-XIV. yüzyıllarda Kıpçak/Kumanların bölgede üstün tarihi rolü yeterince vurgulanmamıştır. Özellikle, Dobruca’dan Akkerman’a kadar step bölgesinde yerleşmiş ve Hıristyan dinine geçmiş olan Kıpçak/Kumanlar çeşitli hanedanlar kurmuşlardır. Bunlardan bir grup, XIV. yüzyıl ikinci yarısında Dobruca-Varna bölgesinde bir beylik kurmuştur (Merkezi Kalliaklra); Dobrotiç ve bir Kuman adı taşıyan kardeşi Çolpan’ın Dobruca beyliği, 1388’de I. Murad’ı metbû tanımış, 1393’de I. Bayezid bu beyliği Osmanlı ülkesine katmıştır. Özetle, Deli-Orman ve Varna’dan Tuna’ya kadar giden bölge daha Osmanlılardan önce gerçek bir Türk yerleşim alanı olmuştur.”⁶⁷⁷

Kıpçaklar, zaman içinde gerek Ortodoks Ruslar ve gerekse Katolik misyonerler aracılığıyla Hıristiyan olacaklardır. Bugün, Kumanlar’ın dili ile ilgili en önemli kaynak, 1303 yılında misyoner rahipler tarafından misyoner faaliyetlere ve aynı zamanda ticari faaliyetlere kolaylık sağlamak için yazıldığı anlaşılan ve 2500 sözcük içeren <Codex Cumanicus> adıyla bilinen Latince-Farsça-Kumanca sözlüktür. Bu sözlükte şehir hayatına, mimariye, ev eşyalarına, demirciliğe, madenciliğe, müziğe, ilaçlara, devlet idaresine, ticari mallara, muhasebeye dair Kumanca kelimelerin yer alması, Kumanlar’ın maddi gelişmişlik seviyesinin bir kanıtı olarak görülebilir.⁶⁷⁸ Bu dönemde Kıpçak dilinin ticarete de geniş biçimde kullanıldığı anlaşılmaktadır. Kıpçak dilini 16. ve 17. yüzyılda bile Ermeni harfleriyle yazan Ukrayna Ermenileri, bu dili kilise ve belediye işlerinde kullanmışlar ve zaman içinde Türkleşmişlerdir. Kıpçaklar’ın bir kısmı da Museviliği kabul eden ve son zamanlara kadar Kıpçak dilini İbrani harfleriyle yazmış olan Karaylar’dır (Karaimler). Köle olarak Mısır ve Suriye’nin yöneticilerine satılan Kıpçaklar ise 1250’de yönetimi ele geçirmiş ve Memlûk Devleti’ni kurmuşlardır.⁶⁷⁹ <Memlûk> ismi Farsça’da kullanılan ve <köle asker> anlamına gelen <gûlâm> kelimesinin Arapça karşılığıdır. Müslüman yazarlar bu devlete <Devlet el-Etrak>

⁶⁷⁷ İNALCIK; “Türkler ve Balkanlar”, s.9

⁶⁷⁸ KURAT; Türk Kavim ve..., s.101

⁶⁷⁹ PRITSAK; “Türk-Slav...”, s.520

(Türkler'in Devleti), Bizanslılar ise Yunanca <Toupekia> (Türkiye. Yunan ve Kiril alfabelerinde <p> harfi Türkçe'deki <-r> sesini verir) adını vermişlerdir. Memlûkler idaresinde basılan dil kitapları ve sözlüklerden de anlaşıldığı kadarıyla bu devletin siyasi-askeri seçkinlerinin dili Kıpçak Türkçesi olmaya devam etmiştir.⁶⁸⁰

1185 yılında Bizans idaresine karşı başlayan isyanda yalnızca Kumanlar'ın yer aldığını düşünmek doğru değildir. Bu isyanda Kumanlar ile birlikte Ulahlar da mühim bir rol oynamışlardır. Bu iki topluluğu bir araya getiren ideoloji, Bizans'ın kötü yönetimine karşı duyulan nefrettir. Peter ve Asen, Ulahlar'ın da desteğini kazanmak için Hıristiyanlık'tan faydalanmışlardır. İsyanın Tırnovo şehrinde başladığı tahmin edilmektedir. 1185 yılında Normanlar Selanik şehrini yağmalamışlardı ve bu şehri Aziz Demetrius'un (St. Demetrius) koruduğuna inanılıyordu. Peter ve Asen, içinde dua edilen küçük bir bina inşa etmişler ve Aziz Demetrius'un Selanik'i terk ederek kendi şehirlerine geldiği söylentisini yaymışlardı.⁶⁸¹ Böylece hem ayaklanmalarına dini bir meşruiyet zemini hazırlamışlar hem de daha fazla destekçi toplayabilmişlerdir.

1185 yılında başlayan ayaklanma, Bizans'ın ciddi askeri seferleriyle karşılaştı. Tuna ötesine kaçan Peter ve Asen, daha sonra yeni Kuman birliklerini de peşlerine takarak geri döndüler.1187 yılındaki Bizans seferi de kesin bir başarı sağlayamadı. Bu da yetmezmiş gibi, durumu kendisine fırsat bilen ve Bizans bu isyanla meşgul olurken topraklarını genişletmek hevesine düşen Stefan Nemanja, isyancıları desteklemeye başlamıştı. Anadolu topraklarında da bir isyanın başlaması üzerine imparator ortaya çıkan yeni durumu kabul etmek zorunda kaldı. Petro ve Asen'in kardeşi Kaloyan Bizans'a rehine olarak verilmiş ve Tuna Nehri ile Balkan Dağları arasında kalan bölge bu yeni kurulan devletin eline geçmiştir. Asen, Tırnovo'da müstakil bir başpiskoposluk tesis etmiş ve onun elinden çarlık tacını

⁶⁸⁰ GOLDEN; A.g.e., s.416

⁶⁸¹ CURTA; Southeastern..., s.360

giymiştir.⁶⁸² Balkan devletlerinde bağımsız bir devlet kurar kurmaz derhal bağımsız bir kilise kurmak âdeti, görüldüğü gibi çok eski dönemlerden gelmektedir.

1189 yılında III. Haçlı Seferi için Balkanlar'dan geçen Alman İmparatoru Frederick Barbarossa, Sırp ve Bulgarlar ile ittifak yapmakta gecikmemiştir. Bizans İmparatoru Isaakos, yaklaşan tehlike üzerine 1187 yılında Kudüs'ü geri alan Selahaddin Eyyübi ile bile ittifak yapmaya kalkışınca Frederick Barbarossa onu doğrudan Bizans başkentine saldırmakla tehdit etmiştir ve Isaakos da 1190 yılında Barbarossa komutasındaki Almanlar'a Kutsal Topraklar'a gidişlerinde yardım etmek zorunda kalmıştır.⁶⁸³ Yapılan antlaşmaya göre Haçlılar ancak Çanakkale Boğazı yakınlarında Anadolu'ya geçtiği halde Bizans imparatoru onlara gemi sağlayacak ve Anadolu'da ihtiyaç duyacakları gıda maddelerini temin edecekti.⁶⁸⁴ Anlaşılan, Bizans imparatoru Haçlılar'ın başkentinin yakınına gelmesinden bile endişe ederek onları Çanakkale Boğazı'na yönlendirmiştir. Barbarossa'nın Kudüs'e varamadan ölmesi üzerine, III. Haçlı Seferi etkisini yitirmiştir. Haçlı tehlikesinin ortadan kalktığını gören Isaakos, Bulgarlar üzerine bir sefere çıkmış 1194 yılında Arcadiapolis (Lüleburgaz) yakınlarında gerçekleşen savaş Bulgar zaferiyle neticelenmiştir.⁶⁸⁵ Bu yenilgi üzerine Isaakos, derhal kayınpederi olan Macar Kralı III. Bela'dan yardım istemiş, 8 Nisan 1195'te kendisi de toplayabildiği kadar askerle Kypsel'a (İpsala) gitmiş ve takviye kuvvetlerin gelmesini beklemiştir. Burada kardeşi Aleksios kendisini imparator ilan etmiş ve Isaakos'un gözlerine mil çektirmiştir. Daha sonra Asen ile barış yapmak için elçiler göndermiş ise de Asen barış teklifini reddetmiştir. Bulgar saldırıları artık daha uzak bölgelere yönelmiştir. Bu

⁶⁸² OSTROGORSKY; A.g.e., s.375-376

⁶⁸³ GREGORY; A.g.e., s.273

⁶⁸⁴ Steven RUNCIMAN; Haçlı Seferleri Tarihi, III. Cilt (Akkâ Krallığı ve Daha Sonraki Haçlı Seferleri), Çev: Fikret İŞILTAN, Türk Tarih Kurumu Basımevi, II. Baskı, Ankara, 1992, s.12

⁶⁸⁵ Levent KAYAPINAR; "Bizans'ın Hâkimiyet Sağlama Dönemi: II. Basileus'tan IV. Haçlı Seferi'ne", (Der) Osman KARATAY-Bilgehan A. GÖKDAĞ; Balkanlar El Kitabı, Cilt:1, Karam & Vadi, Çorum, 2006, (ss:215-231), s.223

dönemde Bulgarlar ayrıca kendilerine ait sikke kestirmeye de başlamışlardır ki bu da devletin gelişimi açısından önemli bir gelişme idi.⁶⁸⁶

1196 yılında Asen bir boyar tarafından öldürüldü, sonraki yıl Peter de aynı kaderi paylaştı. Böylece 1197 yılında Bulgar tahtına Kaloyan (1197-1207) çıktı. Raška Büyük Jupanı Stefan Nemanya ise 1196 tahttan çekilmiş ve yerine II. Stefan (1196-1227) geçmiştir. II. Stefan <ilk-taçlı> olarak adlandırılır çünkü tacını Papa'dan almıştı ve kral unvanını kullanmaya başlamıştı. Stefan Nemanya, Simeon adını alarak Aynaroz'a⁶⁸⁷ giderek orada bir manastırda bulunan küçük oğlu Sava'ya katılmış ve Hilander Manastırını kurmuştur. I. Stefan Nemanya 1199 yılında ölmüştür.⁶⁸⁸

Böylece Balkanlar'da 12. yüzyıl sona ermektedir. Bu yüzyıl hem Macarlar'ın Hırvatistan ve Dalmaçya'yı topraklarına katmaları, hem Raška'nın bağımsız bir hale gelerek Zeta gibi diğer Slav devletçiklerini de bünyesine katmasıyla Sırp tarihinin başlaması, hem de yıkılmış olan Bulgar Çarlığı'nın

⁶⁸⁶ STEPHENSON; A.g.e., s.305

⁶⁸⁷ Aynaroz, yalnızca bir dağın değil bir bölgenin ismidir. Yunanca <Kutsal Dağ> anlamına gelen <Agion Oros> kelimesinden Türkçe'ye bu şekilde geçmiştir, İngilizce'de <Mount Athos> olarak bilinir. 10. yüzyılda kurulmuştur. Bugün Yunanistan içinde yer alır ve ülkede anayasal olarak özerk yönetimi kabul edilen tek bölgedir. Burada yüksek dağlar üzerine kurulmuş pek çok manastır bulunur. Yönetimi, manastırlar arasında dönüşümlü olarak yapılır. Yunan vatandaşı olanların bile girebilmesi için özerk idareden izin belgesi almaları gerekmektedir. Kadınların girmesi kesinlikle yasak olduğu gibi, dişi hayvanların bile girişi yasaktır. Avrupa Birliği fonlarıyla yenileme çalışmaları yapıldığı için son dönemlerde kadınlara uygulanan giriş yasağı AB yetkilileri tarafından da zaman zaman eleştirilmektedir. Burası, Ortodoks âleminin en önemli dini merkezlerinden biridir ve pek çok Ortodoks ülke tarafından (Ruslar, Sırlar ve Bulgarlar) yüzyıllar önce burada manastırlar kurulmuş, pek çok din adamı burada kendi ülkelerine ait manastırlarda kalmıştır. Krallar ve imparatorlar tarafından bu manastırlara büyük bağışlar yapılmıştır. Büyük kütüphaneleri bulunan bu manastırlara gelen keşişler, sade ve münzevi bir hayat yaşar, işbölümü ile yapılan bedeni işlerden arta kalan vakitlerinde ibadet eder veya kitap okur ve kitap yazarlardı. Pek çok önemli eser, bu manastırlarda kaleme alınmıştır. Bizans döneminde, Olympos Dağı yani bugünkü adıyla Uludağ ya da daha eski adıyla Keşiş Dağı ile birlikte en önemli manastır merkezlerinden biri olmuştur.

⁶⁸⁸ PAWLOWITCH; Serbia..., s.2

Asen ve Peter tarafından yeniden diriltilmesi sebebiyle, güç dengelerinde çok önemli değişmelerin meydana geldiği bir yüzyıl olmuştur. Bizans, artık Balkanlar'da eski gücüne ulaşamayacaktır. 13. yüzyılda ise, bu önemli siyasi gelişmelere yenileri eklenecektir.

5.9. Onüçüncü Yüzyılda Balkanlar

Katolik Avrupa ile Bizans arasındaki ilişkiler hiç de iyi düzeyde değildi. Bizans, Katolik Avrupa'da var olan ve Papalık tarafından da sürekli olarak desteklenen Haçlı Seferi fikrini pek anlayamamıştı. Avrupalı kralların <Kutsal Toprakları> kurtarmak düşüncesine Bizans imparatorlarının yeterince destek vermemesi, şövalyelerin ve kralların gözünde Bizans'ı hain duruma sokuyordu. Kudüs'ün 1197 yılında Selahaddin Eyyübi tarafından geri alınması ve sonrasında III. Haçlı Seferi'nin Frederick Barbarossa'nın daha Kudüs'e ulaşmadan ölmesi üzerine başarısızlıkla sonuçlanması, yeni bir sefer düzenlenmesi fikrini ateşledi.

Haçlı Seferi fikrine ilk destek veren Macar Kralı oldu. Onun dışındaki krallar kendi iç meseleleriyle meşguldü. Sefere katılacak olan önder kadro daha ziyade Kuzey Fransa'daki bazı kontlardan oluşuyordu: Champagne Kontu Tibald, Blois Kontu Louis, Geoffroi de Villehardouin, Flanders Kontu Baudoin ve kardeşi Henry gibi. Kudüs'e gitmeden önce Mısır'a çıkılması ve oradan yürünmesi kararlaştırılmıştı. Yine, önceki seferlerin tecrübelerinin sonucu olarak, karadan Bizans İmparatorluğu topraklarından geçerek değil de doğrudan deniz yoluyla Mısır'a gitmek tercih edildi. Elbette bunun için güçlü bir donanma desteği gerekiyordu ve kontlardan hiçbirinin gücü buna yetmiyordu. Dönemin en büyük deniz gücü olan Venedik'e başvurarak ondan askerleri Mısır'a taşıması istenecekti.⁶⁸⁹ 1201 yılının Nisan ayında Venedik ile bir antlaşmaya varılmıştı. Buna göre, Venedik 85.000 gümüş mark ve elde

⁶⁸⁹ NICOL; Venedik ve Bizans..., s.120-121

edilecek her şeyin yarısı karşılığında (buna toprak ve diğer ganimetler dâhildir), 4500 şövalyeyi, atları ve 9000 kadar seyisleriyle birlikte ve ordunun geri kalanını oluşturacak 20.000 piyadeyi Mısır'a taşıyacak, 1 yıllık yiyecek maddesini de temin edecekti. 1202 yılının Haziran ayında askerler Venedik'te toplanmaya başlamalarına rağmen, Venedik'e ödenecek olan 85.000 mark toplanmamıştı ve şövalyelerin Venedikli tacirlere epeyi borçları birikmişti. Bu andan itibaren, Haçlı Seferi'nin komutası adeta Venedik'in eline geçmiştir. Venedik ile Macaristan arasında Dalmaçya'daki önemli liman kentlerinden Zadar (Zara) konusunda anlaşmazlıklar bulunuyordu. Venedik, Macarlar'ın Adriyatik sahillerinde bu kadar güçlenmesini kendi menfaatlerine aykırı buluyordu. Böylece, Haçlı şövalyelerine Macaristan'ın elinde olan Zadar şehrini fethederek Venedik'e verdikleri takdirde asıl seferin başlayacağını ve nakliye ücretinin ödenmesinin ertelenebileceği önerisi yapıldığında, şövalyeler kabul etmek zorunda kaldılar.⁶⁹⁰ Tahttan indirilmiş olan II. Isaak'ın oğlu Aleksios Angelos da kaçmayı başararak Papa'ya ulaşmış ve şövalyelerle de görüşerek Bizans tahtına geçmesine yardım etmeleri ricasında bulunmuşlardı.⁶⁹¹ Papa bu öneriye pek sıcak bakmasa da şövalyeler için kabul edilebilir bir öneriydi.

Zadar halkı şehrin duvarlarına haçlar astılarsa da bu şehrin kuşatılmasını ve daha sonra da yağmalanmasını engelleyemedi. Şehir Venedik ve Haçlılar arasında bölündü. Macar Kralı gibi Papalık'ı destekleyen birinin ülkesinin yağmalandığı haberi ulaştığında Papa Innocentus epeyi öfkelenmiş ve tüm sorumlularını aforoz etmiştir. Bunu duyan Haçlılar, Papa'ya bir heyet gönderdiler ve bu işi baskı altında yaptıklarını söyleyip af dilediler. Papa bundan sonra vereceği emirlere uymaları ve Hıristiyanlara saldırmamaları karşılığında günahlarını bağışladıysa da, Venedikliler'e yönelik aforoz sürmekteydi, Haçlı heyeti Zadar'a döndüğünde başta Doç

⁶⁹⁰ RUNCIMAN; Haçlı..., III.Cilt, s.100-101

⁶⁹¹ GREGORY; A.g.e., s.280

Dandalo olmak üzere adamlarını kapsayan aforoz belgesini de beraberinde getirmişti.⁶⁹²

Bundan sonra denize açılan Haçlı donanması, 24 Haziran 1203 tarihinde Bizans başkentine ulaşmıştı. Haçlılar bir süre sonra şehre saldırmaya başlamış ve İmparator III. Aleksios gizlice şehri terk etmiştir. Haçlılar şehri ele geçirmiş ve 1 Ağustos 1203 tarihinde IV. Aleksios yapılan bir törenle imparator ilan edilmiştir. Roma ve Zadar'da iken büyük vaatlerde bulunan ve tacını Haçlılar'a borçlu olan yeni imparator, Haçlılar'a para ödemek için devletin hazinesini tüketmek zorunda kalmıştır. Fakat hazinede de yeterli para olmadığından kiliselerdeki her türlü varlığa el konulmuştur. Din adamları, kiliselerinin imparatorun isteği üzerine Roma ile birleşeceğini duyunca bütünüyle çileden çıkmışlardır. Üstüne üstlük şehrin Müslüman tüccarlarının bulunduğu bölgesinde yer alan cami bir gece Haçlı bir grup tarafından yağmalanıp yakıldığında, yangın şehrin diğer kısımlarına da yayılmış ve pek çok bina tahrip olmuştur. Böylece zaten Katolikler'e karşı iyi duygular beslemeyen ahali iyice tahrik olmuştur.

Haçlılar, Mısır'a yola çıkmak istiyorlardı fakat yeni imparator bir türlü vaad ettiği parayı tamamlayıp onlara veremiyordu. Haçlılar, bu para ile Venedik'e olan borçlarını ödeyeceklerdi. Dolayısıyla işin düğümlendiği kişi Doç Dandalo idi. Dandalo, para ödenmeden filoyu sefere çıkarmıyordu. Dandalo için büyük bir kısmı ödendiği cihetle paranın geri kalan kısmı pek önemli değildi. Onun asıl amacı, bu bahane ile Bizans'ı ele geçirmek ya da tahta bir kukla imparator geçirmekti.⁶⁹³ Ocak ayında şehrin ahali Aleksios Dukas önderliğinde ayaklanarak imparatoru öldürmüştür ve Dukas imparator ilan edilince Haçlılar'a karşı direnme kararı almıştır. Şehrin surları takviye edilmiş ve diğer askeri tedbirler alınmıştır.⁶⁹⁴

Haçlılar bundan sonra şehri fethederek paylaşmaya karar vermişlerdir. Haçlılar ile Venedik aralarında imparatorluğu ne şekilde paylaşacaklarını

⁶⁹² NICOL; Venedik ve Bizans..., s.126

⁶⁹³ NORWICH; Byzantium, The Decline and Fall, s.175

⁶⁹⁴ GREGORY; A.g.e., s.281

uzun uzun müzakere ettikten sonra <Partitio Romaniae> olarak bilinen antlaşmayı yapmışlardır. Buna göre, şehir alınır alınmaz 6 Venedikli'den ve Frank'tan oluşan bir şura, imparatorun kim olacağına karar verecekti. Eğer imparatorluk makamına bir Frank seçilirse, patriklik makamına bir Venedikli getirilecekti. İmparatora başkent Constantinopolis ile birlikte imparatorluk topraklarının dörtte biri verilecek, geri kalan dörtte üçün yarısı Venediklilere, diğer yarısı da şövalyelere fiefler olarak paylaşılacaktı.⁶⁹⁵

9 Nisan'da başlaya kuşatma 12 Nisan 1204'te Haçlı ordularının şehre girmesi ve 3 gün sürecek büyük bir yağma başlatmasıyla sona erdi. Bu yağmayı Steven Runciman şöyle değerlendirmektedir:

“İstanbul yağmasının tarihte örneği yoktur. Büyük şehir dokuz asır boyunca Hıristiyan medeniyetinin merkezi olarak kalmıştı. Antik Yunanistan'dan kalmış ve kendi mükemmel sanatkârlarının vücuda getirdiği sanat şaheserleri ile doluydu. Venedikliler bu tür eşyanın değerini elbette takdir ediyorlardı. Ellerinden geldiği kadar bu değerli hazineleri toplayarak bunları kendi meydan, kilise ve saraylarını süslemek üzere alıp götürdüler. Fakat gerek Fransızlar gerekse Flamanlar vahşi bir tahrip arzusuyla hareket etmekteydiler. Bunlar uluyan ve naralar atan kitleler halinde sokaklarda ve evlerde dolaşüyor, parıldayan her maddeyi kapıp taşıyamadıkları her şeyi tahrip ediyor ve ancak öldürmek, ırza geçmek veya susuzluklarını gidermek için şarap mahzenlerinin kapılarını kırmak üzere bir lâhza duraklıyorlardı. Ne manastırlara, ne kiliselere, ne de kütüphanelere hürmet ediliyordu. Ayasofya kilisesinde bile ipekli duvar halılarını yırtıp mihraptaki büyük gümüş şemsiyeyi parçalayan, aziz tasvirleri ve kutsal kitaplar üzerinde tepinen sarhoş savaşıllara rastlamak mümkündü. Bunlar mihrablardaki mukaddes kaplardan büyük bir neşe içinde şarap zıkkımlanırken bir Fransız orospusu patriğin tahtına çıkarak hareketli bir Fransız şarkısı söylemeye başlamıştı. Rahibelere manastırlarda tecavüz edildi. Yağmacılar saraylara olduğu gibi fakir kulübelerine de dalıyorlar ve

⁶⁹⁵ RUNCIMAN; Haçlı..., III.Cilt, s.107

*bunları tahrip ediyorlardı. Bu korkunç yağma ve cinayet dalgası, muazzam ve güzel şehir bir harabe yığını haline gelinceye kadar üç gün sürdü.”*⁶⁹⁶

IV. Haçlı Seferi bu şekilde asıl amacı olan Kudüs'ün Müslümanlar'dan geri alınması amacıyla sapmış ve doğrudan Bizans İmparatorluğu'nun yağmalanması ve parçalanması neticesini doğurmuştur. Kendisinin rakibi olan Bizans Patrikliği'nin Roma'ya bağlanmasının yolunu açtığı için Papa bu olayı kendi menfaatlerine uygun görmüş ve kısa sürede kabullenmiştir. Bu hadiseler, Bizanslılar'ın zihinlerine kazınacak ve Katolik Batı'ya yönelik nefreti kalıcı hale getirerek daha da güçlendirecektir.

Dönemin Bizanslı tarihçisi Niketas Khoniates, Constantinopolis'teki bu <deccal habercilerinin> vahşetini, Kutsal Kabir Kilisesi'ne saygı göstermiş ve yendikleri Hıristiyanlar'ın canına ve malına zarar vermemiş olan Kudüs'teki Sarasenler (o dönemde hem Müslümanlar'a hem de Müslüman Araplar'a verilen ad) ile karşılaştırmıştır.⁶⁹⁷ Ortodoks Hıristiyan Bizans ahalisinin Katolik düşmanlığını alevlendiren bu hadiseler, daha sonraki dönemde Osmanlı fetihleri aşamasında popüler bir söz haline gelecek olan <Latin külahı görmektense Sultan'ın sarığını görmeyi tercih etme> deyiminin temellerini atacaktır. Bizans ordusunda paralı asker olarak da görev yapan ve zaman zaman ayaklanmalar çıkaran Katolik mezhebine mensup Katalanlar hakkında bugün de Yunanca'da mevcut olan bir atasözü duyulan nefretin boyutlarını açıklar niteliktedir: <Bunu Katalanlar bile yapmaz.>⁶⁹⁸

Bizans İmparatorluğu 1261 yılında yeniden başkentine döndükten sonra Bizans imparatorları Osmanlı tehlikesine karşı zaman zaman Papa ve Latinler'in desteğini sağlamak istediğinde yine Doğu ve Batı Kiliseleri'nin birleştirilmesini müzakere etmek zorunda kalacaklardır. Fakat gerek Ortodoks ruhbanlar gerekse ahali, bu girişimlerin karşısında yer alacaktır. Dolayısıyla,

⁶⁹⁶ RUNCIMAN; Haçlı..., III.Cilt, s.109

⁶⁹⁷ NICOL; Bizans ve Venedik..., s.136

⁶⁹⁸ Ian ALMOND; Two Faiths, One Banner (When Muslims Marched with Christians Across Europe's Battlefields), I.B. Taurus, New York, 2009, s.98

Bizans topraklarında ya da Bizans'ın elinden çıkarak küçük Latin dukalıklarının ve despotluklarının kurulmuş olduğu günümüzdeki Yunanistan topraklarında Osmanlı fetihlerinin ve bu fetihlere yerli ahalinin bakışının anlaşılabilmesi için IV. Haçlı Seferi'nin neticelerinin iyi şekilde tahlil edilmesi gerekmektedir. Katolikler'e Ortodok Hıristiyanlar'ın duyduğu nefret Katolikler tarafından da bilinmektedir. Örneğin 1432 yılında kendi ifadesiyle Haçlı Seferi yapılması durumunda yollar hakkında bilgi sağlamak için keşif amacıyla Fransa'dan önce Kudüs'e oradan da kara yoluyla Anadolu'yu kat ederek Bursa ve İstanbul'a giden ve ülkesine yine karayoluyla dönen Bertrandon De La Broquiere, yazdığı seyahatnamesinde bu nefrete belki biraz da şaşırarak sıklıkla değinmektedir. Bizans başkentine seyahat ederken muhtemelen bugünkü Kartal ilçesi ve çevresinden geçerken <...yerleşim biçimi de iyi olan bu çevrede Türklerden çok Rumlar yaşıyor ve bunlar Hıristiyanlara karşı, Türklerin duyduğu nefretin daha fazlasını duyuyorlardı...>⁶⁹⁹ şeklindeki sözleriyle bunu ifade etmiştir. Daha sonra İstanbul'a geldiğinde yaşadıklarının aktarılması faydalı olacaktır:

“Gelelim benim yol hikâyeme: Üsküdar'da Rumların teknesine binince onlar beni Türk zannettiler ve bana çok saygı gösterdiler. Karaya çıkar çıkmaz şehre girerek, kendisine mektuplar getirdiği Cristofle Parvezin adında Cenevizli bir tüccarı aramaya başladım. Ne var ki bu Rumlar benim Hıristiyan olduğumu anlamışlardı; kapıya emanet olarak bıraktığım atımı almak üzere geri döndüğümde orada iki Rumla karşılaştım; benden fidye istedikleri gibi geçiş için ödemem gereken paradan daha fazlasını da ödetmek istediler; eğer ben kendimi savunmasaydım onlar beni kolaylıkla dövebilirlerdi; çünkü o zaman Hıristiyanlar nefretle karşılanıyordu; üstelik para sahibi olmak ta çok tehlikeliydi; ne var ki kılıcım ve oklarım yanımdaydı ve bana bir şey yapamadılar. Giriş kapısının yakınında ikamet eden bir Cenevizli gelerek bana ödetilen fazla paraları geri aldı.

⁶⁹⁹ (Ed) Ch. SCHEFER; Bertrandon De La Broquiere'in Denizaşırı Seyahati, Çev: İlhan ARDA, Eren Yayıncılık, İstanbul, 2000, s.205-206

Bunları, başka insanlar da yarın öbürgün böyle olaylarla karşılaşılabilecekleri için haberleri olsun diye yazıyorum. Bu Rumlarla ne kadar temasım olduysa o kadar zarar gördüm; ama Türkler için içinde olduğu zaman onlardan hep dostluk gördüm, bu yüzden Rumlardan çok Türklere itimat ederim. Bu Rumlar, anlayabildiğim kadarıyla Roma kilisesine bağlı Hıristiyanları hiç sevmiyorlar...”⁷⁰⁰

Osmanlı idaresinin bizzat Ortodoks ahali tarafından arzu edilmesine en güzel örnek Limni (Yunanca <Limnos>) adasıdır. Bazı adaların nasıl Osmanlı idaresine girdiğini görmek Osmanlı fetih siyasetinde diplomatik teşebbüslerin önemini de gösterecektir ki İstanbul’un fethinden kısa süre sonra gerçekleşen bu teşebbüslerden birini Kritovulos geniş şekilde anlatır:

“Bu esnada Akdeniz’de bulunan adalardan da elçiler gelmişti. Bu elçiler heyeti, bu kitabın yazarı İmroz’lu Kritovulos tarafından gönderilmişti. Şöyle ki: İmparator Konstantin’e tâbi bulunan İmroz ve Taşoz adalarına imparator tarafından tayin edilmiş olan memurlar, şehrin alınmasını ve İmparator’un ölümünü haber alınca, üzüntü içinde göçe başladılar. Limni’de bulunanlar, adanın sonundan; İmroz’dakiler de Kefalos burnundan İtalyan gemilerine binerek memleketten ayrıldılar. Adaların halkı ise memurların kaçıştıklarını görerek ve bir taarruzdan korkarak (o zaman donanmanın İstanbul’dan Gelibolu’ya döndüğü duyulmuştu), göç etmek için teşebbüste bulunuyorlardı. Hatta Limni adasından iki yüz aile Girit’e, Sakız’a ve Eğriboz’a gitmişlerdi. Kritovulos durumu bildiğinden, bazı ümitlerle halkın göç etmesine engel oldu. Gelibolu valisi ve donanma komutanı Hamza Bey’e bir adam gönderip adalara hücum etmemesi için bir antlaşma yaptı. Onun yardımıyla Padişah’a bir elçi gönderdi ki, bu heyet adanın din başkanı ve bir kocabaşından ibaret olup adalar halkının Padişah’a itaat ettiğini, şimdiye kadar devam eden idarenin aynen devam etmesini, yıllık belli bir vergi verilmesini ve tayin olunacak bir kişinin müdür sıfatıyla adalara gönderilmesini diledi. Bu sırada Enez beyi Palamidi, kendi memurlarından birini; Midilli beyi

⁷⁰⁰ SCHEFER, A.g.e., s.213-214

Dorya da oğlunu, elçi olarak Padişah'a gönderip, adaların yönetiminin kendilerine verilmesini dilediklerinden, Kritovulos tarafından gönderilen heyet dahi bunlarla çalışmalarını birleştirerek dileklerinin kabulünü istirham ettiler. Padişah tarafından dilekleri kabul olunarak İmroz adası Palamidi'ye; Limni ve Taşoz adaları da Dorya'ya verildi. Adalar ahalisi gelebilecek bir tehlikeden bu suretle kurtuldular ki, bu işte Kritovulos'un bilgi ve inceliğinin büyük bir tesiri vardır.”⁷⁰¹

Fatih, Limni'yi Midilli Adası'nı yöneten Latin kökenli Dorino Gattilusi'ye yıllık 2325 altın karşılığında vermiş fakat 30 Haziran 1455 tarihinde ölen Dorino'nun yerine çocukları adayı yönetmeye başladığında, ada ahalisi ile Nicolo Gattilusi'ye bağlı kuvvetler arasında savaş çıkmış, Gattilusi adayı terk etmek zorunda kalmıştır. Bundan sonra Limni ahalisi Fatih Sultan Mehmet'e bir heyet göndererek, adanın doğrudan Osmanlılar tarafından idare edilmesini talep etmişlerdir. Böylece 1456 yılında Hamza Bey adında bir yönetici buraya atanmıştır. Yılsonuna doğru Limni bu defa Papalık'a bağlı bir güç tarafından ele geçirilmiştir ve Latin idaresi 1459'a kadar sürmüştür. Adanın Bizans dönemindeki valisi olan Demetrios Palaeologos, Sultan'ın da onayıyla ahalinin de oluşturduğu askeri kuvvetlerle birlikte adada Latinlere karşı mücadele etmiş ve ada kurtarıldıktan sonra da Fatih tarafından Limni Adası'nın idaresi bu zâta verilmiştir. Görüldüğü üzere Papalık güçlerine karşı savaşta Osmanlı Devleti'ne bağlı güçlerin katılımı olmadan, yerli ahalinin de çabalarıyla Latinler yenilmiş ve Limni yeniden bir Osmanlı toprağı haline gelmiştir.⁷⁰² Latinler, gittikleri yerlerdeki kiliseleri ele geçirerek Katolik din adamlarını getirmişlerdir ki bu da Ortodoks ahalinin ciddi muhalefetine neden olmuştur. İşgal edilen Bizans topraklarında eski din adamlarının vazifelerine devam edebilmelerinin tek şartı Doğu ve Batı Kiliseleri'nin birleşmesini tanımaları ve Katolik iman esaslarını desteklemeleriydi. Aksi takdirde görevden alınıyorlardı ve yerlerine Latin din adamları getiriliyordu. Ortodoks ruhbanlar buna direnç göstermişlerdir. Neredeyse tümü bu kararları

⁷⁰¹ KRİTOVULOS; A.g.e., s.112-113

⁷⁰² Heath W. LOWRY; Fifteenth Century Ottoman Realities, Christian Peasant Life on the Aegean Island of Limnos, Eren Yayıncılık, İstanbul, 2002, s.6-7

reddetmiştir. Rahatsızlık yaratan ikinci bir husus da, kilise ve manastırlara ait olan arazilerin şövalyelere fief olarak dağıtılmasıydı. Yunan topraklarında yerli Yunan toprak sahiplerini yanlarına çekmek isteyen şövalyeler, onların topraklarına dokunmaktan kaçınmışlardır çünkü yönetimlerini onların üzerine inşa etmek istemişlerdir. Fakat asker sağlamak için de arazi gerektiğinden, bu dini kurumlara ait arazilere gözlerini dikmişlerdir.⁷⁰³ Dolayısıyla Latin idaresinde olan diğer bölgeler gibi Kıbrıs'ta da, 1571 yılında ada Osmanlılar tarafından fethedildikten sonradır ki, Kıbrıs'ta Ortodoks Kilisesi, Katolik Kilisesi'nin yerini alarak yeniden teşkilatlanma imkânı bulabilmiştir.

Fetihten sonra Flanders Kontu IX. Baudoin imparator ilan edilmiş, Venedikli Thomas Morosini ise Patrik olmuştur. İmparator, Çorlu'ya kadar Trakya topraklarını ve Anadolu'da Bithynia bölgesini doğrudan yönetecekti. Boniface, ise Selanik ve çevresindeki toprakları alarak Selanik Kralı haline gelmiştir.⁷⁰⁴(Bu siyasi oluşum 1224 yılında İmparator Laskaris tarafından yıkılacaktır.) Venedik başkentin sekizde üçünü aldıktan sonra, denizci bir devlet olarak daha çok kıyılardaki önemli liman kentlerini almayı tercih etmiştir. Venedik, Patras Körfezi'ne kadar bugünkü Arnavutluk ve Yunanistan sahilleriyle İyonya Adaları'nı, Mora'daki Lacedemonia, Sparta ile birlikte Koron, Modon şehirlerini, Ağrıboz, Andros, Egina, Salamine ve Kiklad Adaları'nı alacaktı. Ayrıca, Arcadiapolis (Lüleburgaz), Rhodosto (Tekirdağ) ve Herakleios (bugünkü Marmara Ereğlisi) gibi Marmara'da da önemli yerleri alacaktı. Venedik'in bu tercihinin Şerafettin Turan şöyle yorumlamaktadır:

“Dikkati çeken nokta Venedik'in aldığı yerlerin verimli tarım bölgeleri ile gemilerin kolayca yaşayabilecekleri ve ticaret için çok elverişli limanlar ve adalar olmasıdır. Böylece Cumhuriyet anakent Venedik'ten İstanbul'a kadar uzanan deniz yolunu tümüyle yönetimi altına almış oluyordu. Bu paylaşmadan sonra Venedik Doc'ları unvanlarına <Tüm Roma İmparatorluğu'nun dörtte birbuçununun sahip ve hükümdarı- Dominator quartae partis et dimidae totius Imperii Romaniae> deyimini

⁷⁰³ FINE; The Late..., s.76

⁷⁰⁴ RUNCIMAN; Haçlı..., III.Cilt, s.111

*de eklemişlerdi ki bu unvan XIV. yüzyılın ikinci yarısına kadar kullanılacaktı.*⁷⁰⁵

Yunanistan'daki Achaia'da bir prenslik kurulmuş ve 1430'lu yıllara kadar varlığını sürdürmüştür. Atina ve Tebai'de bir düklük kurulmuştur. Trabzon Rum İmparatorluğu ve Epir Despotluğu da dönemde kurulmuştur. Bizans İmparatorları II. Isaakos'un ve III. Aleksios'un kuzeni olan Michael Comnenos Doukas tarafından kurulan Epir Despotluğu 1461 yılındaki Osmanlı fetihlerine kadar aralıklarla da olsa varlığını sürdürecektir.⁷⁰⁶ Bir general olan Theodoros Laskaris ise Nicea (İznik) merkezli bir devlet kurmuştu ve Latinler'den kaçan Bizanslı din adamları ve devlet görevlileri onun yanına sığınmaya başlamıştı.⁷⁰⁷ Etrafındakiler tarafından imparator ilan edilmişti ve Nicea merkezli imparatorluk, 1261 yılında Constantinopolis'i Latinler'in elinden alıncaya kadar burada varlığını sürdürecekti. IV. Haçlı Seferi sonrasında Nicea İmparatorluğu ile Selçuklular arasındaki ilişkiler genellikle dostane şekilde gelişecektir. Bunun sebebi Nicea İmparatorları'nın dikkatlerini düşmanları olan Latinler'e karşı toplamaları ve yeni bir cephe açmama isteğidir. İmparatorların hedefi, eski başkentleri Constantinopolis'ten Latinleri kovarak şehri yeniden ele geçirmek olmuştur.⁷⁰⁸ Claude Cahen'e göre Laskaris ile Selçuklu Sultanı Keyhüsrev arasında yapılan antlaşma uyarınca Selçuklu fetihleri Nicea İmparatorluğu'na yönelmeyecekti.⁷⁰⁹ Selçuklular ise bu sıralarda Sinop, Antalya ve Alaiye (Alanya) gibi önemli limanları işgal etmekle meşguldüler. Venedik, IV. Haçlı Seferi'ne değin Karadeniz'e girememişti zira Bizans bu denizdeki ticareti kendi tekeline almıştı. Georges Bratianu'ya göre Karadeniz bu döneme kadar bir *<Bizans*

⁷⁰⁵ Şerafettin TURAN; Türkiye-İtalya İlişkileri I (Selçuklular'dan Bizans'ın Sona Erişine), Metis Yayınları, İstanbul, 1990, s.30

⁷⁰⁶ Stephen W. REINERT; "Fragmentation (1204-1453)", Ed.) Cyril MANGO; The Oxford History of Byzantium, Oxford University Press, Oxford, 2002, (ss:248-283), s.250-251

⁷⁰⁷ BAILLY; A.g.e., s.271

⁷⁰⁸ VRYONIS; A.g.e., s.132

⁷⁰⁹ CAHEN; A.g.e., s.65

*Gölü-un lac Byzantine> idi.*⁷¹⁰ IV. Haçlı Seferi sonrasındadır ki ilk önce Venedikliler, daha sonra ise Cenevizliler Karadeniz’de koloniler oluşturacaktır. Venedik, Anadolu şehirlerinde ticaret yapabilmek için Anadolu Selçuklu Devleti ile de antlaşma yapmak zorunda kalmıştır. Mart 1220 tarihli bu antlaşma ile Venedikliler’e ticaret alanında imtiyazlar tanınmıştır. Antlaşmada, daha önceki iki antlaşmadan bahsedilmesi ve bu antlaşma ile onların yenilendiğinin belirtilmesinden, Selçuklular ile Venedikliler arasında daha önceden de diplomatik ve ticari ilişkilerin mevcut olduğu anlaşılmaktadır.⁷¹¹

IV. Haçlı Seferi’nin akabinde Balkanlar’daki en önemli güç, Kaloyan idaresindeki Bulgaristan olmuştur. Kaloyan daha 1199 yılında Papa ile mektup teatisinde bulunmuştur. Kalojan’ın isteği, dini alanda Roma Kilisesi’ne bağlanması karşılığında kendisinin Çar olarak tanınması, Tırnovo Patrikliği’nin Papa tarafından da onaylanmasıydı. Papa Innocent ile bu mektuplaşma birkaç yıl daha devam etmiştir.⁷¹² Kardeşi II. Stefan tarafından Zeta bölgesi idaresine verilen Vukan, bununla yetinmek istemeyerek Raška’yı da ele geçirmek istemiş ve Macaristan ile Roma’nın desteğini alarak 1202 yılında bunu başarmış, kardeşi Stefan’ı ülkeden kovmuştur. Stefan daha sonra ancak Bulgaristan’ın desteğini alarak yeniden tahtına kavuşabilmiştir. Böylece Sırp topraklarında Bulgar nüfuzu artmaya başlamıştır.⁷¹³ 7 Kasım 1204 tarihinde Papa’nın Tırnovo’ya gönderdiği Kardinal Leon, önce Tırnovo Patriği’ni <prima> olarak takdis etmiş ve ertesi gün de Kaloyan’a krallık tacını giydirmiştir.⁷¹⁴ Elbette bu unvanların ikisi de Kaloyan’ın talep ettiklerinden düşüktü, yine de Papa tarafından tanınma bilhassa Latinler’in güçlü olduğu bir ortamda yine de faydalıydı. Latinler’in

⁷¹⁰ Georges BRATIANU; *La Mer Noire, Des Origines á la Conquete Ottomane*, Societatea Academica Romana, München, 1969, s.173

⁷¹¹ Hans THEUNISSEN; *Ottoman-Venetian Diplomats: The Ahd-names*, Rotterdam, 1960, s.55

⁷¹² STEPHENSON; *A.g.e.*, s.309

⁷¹³ OSTROGORSKY; *A.g.e.*, s.379

⁷¹⁴ Ayşe KAYAPINAR; “II. Bulgar Krallığı”, (Der) Osman KARATAY-Bilgehan A. GÖKDAĞ; *Balkanlar El Kitabı*, Cilt:1, Karam & Vadi, Çorum, 2006, (ss:232-251), s.236

gelişinden memnun olmayan Trakya bölgesindeki Bizans aristokrasisi, ayaklanarak 1205 yılında Kaloyan'dan yardım istemiştir. Latin İmparatoru Badouin ile Adrianople (Edirne) yakınlarında yapılan savaşta imparator Kaloyan'a esir düşmüş ve götürüldüğü Tırnovo'da kısa süre sonra ölmüştür. Böylece Adrianople haricindeki Trakya toprakları Bulgar idaresine girmiştir.⁷¹⁵ Kaloyan, 1207 yılında Thessalonik (Selanik) şehrini kuşatmış fakat bu esnada bir siyasi komplo sonucunda öldürülmüştür.

Kaloyan'ın 1207'deki ölümünü müteakip Asen'in Ivan Asen adlı oğlu o sırada küçük yaşta olduğundan tahta Boril adında bir akrabası geçmiştir. Ivan Asen'in destekçileri öldürülebileceği korkusuyla onu Kumanlar'a vermişler ve güvenliğini sağlamışlardır. Boril döneminde ülke içinde ayaklanmalar çıkmış, Boril Macar desteği almaya mecbur kalmıştır. 1218 yılında Ivan Asen ülkesine yeniden döndüğünde başkent Tırnovo'nun ahalisi şehrin kapılarını ona açmıştır. Boril yakalanmış ve gözlerine mil çekilmiştir.⁷¹⁶ II. Ivan Asen (1218-1241) dönemi, Bulgaristan'ın güçlendiği bir dönem olmuştur. 1224 merkezi Thessalonik'i (Selanik) eline geçiren Theodor, önce Constantinopolis üzerine yürümek ve bu şehri ele geçirip kendisini imparator ilan ettirmek istediğinden II. Ivan Asen ile anlaşma yoluna gitmiştir. Fakat 1330 yılında Latin İmparatorluğu'na karşı sefere çıktığında, sebepleri tam olarak bilinmemektedir, Bulgar topraklarına girmiştir. Böylece iki taraf arasında savaş çıkmıştır. Meriç Nehri yakınlarındaki Klokotnica yakınlarında Nisan 1230'da iki ordu karşılaşmış, Bulgarlar büyük bir zafer kazanmış ve Theodor esir düşmüştür.⁷¹⁷ Bu zaferle birlikte Epir Despotluğu toprakları da Bulgaristan'a katılmıştır. Nicea İmparatorluğu ile yakınlaşan Çar, Tırnovo Patrikliği'ni Bizans Patriği'ne bağımsız bir kilise olarak tanıtmayı başarmıştır.⁷¹⁸ Bu dönemde ticaret gelişmiş, ülke kalkınmaya başlamış ve Dubrovnik gibi devletlerle ticari ilişkiler kurulmuştur. Ayrıca altın, gümüş ve

⁷¹⁵ HUPCHICK; A.g.e., s.71

⁷¹⁶ CURTA; Southeastern..., s.386

⁷¹⁷ FINE; The Late..., s.124

⁷¹⁸ CRAMPTON; A Concise..., s.25

bakır sikkeler basılmıştır.⁷¹⁹ II. Ivan Asen 1241 yılında öldüğünde, Bulgaristan Adriyatik, Ege ve Karadeniz'e kıyısı olan bir ülke haline gelmiştir. Draç'dan Edirne'ye, Belgrat'tan Tuna ağzına kadar olan bölge Bulgar toprağı olmuştur. II. Ivan Asen, <Bulgarlar'ın ve Yunanlılar'ın İmparatoru> unvanını kullanmıştır.⁷²⁰

IV. Haçlı Seferi sonrasında Roma ve Latinler ile yakınlaşma ihtiyacı duyan II. Stefan Nemanya, Venedik Doçu'nun torunu ile evlenmiş ve 1217'de Papa tarafından kendisine taç gönderilmiş ve <Tüm Sırbistan'ın Kralı> ilan edilmiştir. Stefan'ın kardeşi olan ve din eğitimi almış olan Sava, 1219 yılında Nicea'ya (İznik) giderek, bağımsız bir Sırp başpiskoposluğu kurulması iznini almıştır. Daha sonra Aziz Sava olarak bilinecek olan Sava, Sırbistan'ın Zica'daki ilk başpiskoposu olmuştur.⁷²¹ II. Stefan, 1217'de Katolik usullerine göre taç giymiş olduğundan, 1222 yılında yeniden bir taç giyme töreni yapılmış ve tacı kardeşi Sava'nın elinden Ortodoks usullerine uygun olarak giymiştir.⁷²² 1227 yılında II. Stefan Nemanya öldüğünde yerine oğlu Radoslav geçmiştir. II. Stefan'ın diğer oğulları olan Stefan, Vladislav ve Uroš ise bazı bölgelerin idarelerini üstlenmiştir. II. Stefan'ın din eğitimi alarak Sava ismini alan en küçük oğlu ise Hum Piskoposu olmuştur. Daha sonra 1263-1270 yılları arasında ise Sırp Başpiskoposu olacaktır. Görüldüğü üzere, ailenin üyeleri hem devlet idaresini hem de kilise teşkilatını ellerine almışlardır ki bu daha sonra da sürecek olan kilise ve devlet arasındaki yakın ilişkinin temellerini göstermektedir.⁷²³ II. Stefan'ın çocukları arasındaki iç mücadelelere rağmen, Sırp toprakları Tuna ve Sava sınırlarına ulaşmayı başarmıştır. 1233 yılında çıkan isyanlar sebebiyle Radoslav ülkeden kaçmak zorunda kalmış ve yerine Vladislav geçmiştir. Bu dönemde Belgrad gibi bazı bölgeler Macar idaresinde kalmışlardır.⁷²⁴

⁷¹⁹ TODOROV; A.g.e., s.34

⁷²⁰ KAYAPINAR; "II. Bulgar...", s.240

⁷²¹ PAVLOWITCH; Serbia...,s.3

⁷²² SCHEVILL; A.g.e., s.146

⁷²³ FINE; The Late..., s.134

⁷²⁴ PAVLOWITCH; Serbia...,s.4

1237 yılından itibaren Balkanlar Kumanlar'ın saldırılarına hedef olacaktır. 1223 yılında Kalka Savaşı'nda Moğol ordularına yenilen Kumanlar, bundan sonra büyük kitleler halinde Balkanlara gelecektir. Bulgaristan, bu saldırıları önlemekte başarısız olmuştur. Moğollar'dan kaçan Prens Köten'in (Macarca <Kötöny>, Rusça <Kotjan>) 1239'da emrindeki 40.000 Kuman ile birlikte Macaristan'a gittiği ve burada IV. Bela tarafından vaftiz edildiği bilinmektedir. Fakat daha sonra Köten'in Macarlar tarafından öldürülmesi sonucunda bu Kuman kitleleri etrafı yağmaladıktan ve tahrip ettikten sonra Sirem yakınlarında Tuna Nehri'ni aşarak Bulgar topraklarına girdiler. Bulgar boyar aileleri yani Vidinli Şişmanlar ile Branicevolu Dormanlar Kuman kökenli olup, bölgeye bu göçler esnasında yerleşmiş olmalıdır. Yine, Köten'in akrabaları da bu göçler esnasında Bulgar topraklarına gelmiştir. Köten Terter(oba) ailesindedir ve daha sonra Bulgar Çarı seçilecek olan I. Georgi Terter'in de Köten'in ailesinden olduğu anlaşılmaktadır.⁷²⁵ Kumanlar'ın bazıları da Macar topraklarına yerleşerek Hıristiyan olmuşlar ve XVI. yüzyıla kadar kimliklerini korusalar da zaman içinde Macar kitleleri içinde erimişlerdir.⁷²⁶

1241 ve 1242 yıllarında Moğollar Macarlar'a saldırmışlardır. Macar Kralı IV. Bela'ya ulaşmak için Dalmaçya'ya giren Moğol kuvvetleri, başarısızlığa uğradıklarında Sırbistan üzerinden Bulgaristan'a girmişlerdir.⁷²⁷ Moğol orduları Hırvat topraklarında önemli bir hasar yaratmış olacak ki, Macar Kralı IV. Bela şehirlere çeşitli alanlarda imtiyazlar sağlayarak ve <gosti-misafir> adı verilen göçmenlerin özellikle Slavonya'da yerleşmelerini teşvik ederek toparlanma sürecini hızlandırmaya çalışmıştır.⁷²⁸ Bu kuvvete ilaveten, Batu Han komutasındaki kuvvetler de Tuna Nehri'ni takip ederek Bulgaristan'a girdi. Bulgar Çarı II. Ivan Asen 1241 yılında ölmek üzere olduğunda Macaristan, Lehistan ve Moravya topraklarına giren Moğollar'ın haberini almıştı. Moğollar'ın bir kolu, Karadeniz kuzeyindeki steplerde Altın Orda/Ordu

⁷²⁵ VÁSÁRY; A.g.e., s.77

⁷²⁶ YÜCEL; A.g.m., s.210

⁷²⁷ VÁSÁRY; A.g.e., s.82

⁷²⁸ GOLDSTEIN; A.g.e., s.23

Devleti'ni kurmuşlardı. Bulgaristan'da fazla bir direnişle karşılaşmadılar ve bu ülkeye boyun eğdirdiler. Bundan sonra Bulgaristan Altın Ordu Devleti'ne haraç öder hale geldi. Moğollar, Bulgaristan'ı geçerek Bizans topraklarına girdiklerinde Latin İmparatoru II. Badouin ile savaşmak zorunda kaldılar. İlk savaşı Bizanslılar ikincisini ise Moğollar kazandı fakat sonra Moğollar doğuya çekildi.⁷²⁹

II. Ivan Asen'in ölümünden sonra yerine ilk eşinden olan 7 yaşındaki oğlu Koloman (1241-1246) geçmiştir. 1246 yılında Koloman da ölmüş ve yerine Asen'in ikinci eşinden olan 8 yaşındaki oğlu Michael (1246-1256) geçmiştir. Bu dönemde Çarlar çocuk yaşta olduklarından ülke idaresi naiplerin eline geçmiş ve boyarlar arasında var olan mücadele böylece güçlü bir liderin iktidarında olabileceğinden daha da şiddetli hale gelmiştir. 1256 yılında Çar Michael'in ölümü de bazı atalarının da olduğu gibi ayaklanan boyarların elinden olmuştur. Bu iki kardeşin idaresi altında Bulgaristan bir yandan Macarlar'ın Belgrad ve Braniçevo bölgelerini, Nicea (İzник) İmparatorluğu'nun ise Makedonya'daki bazı toprakları ele geçirmesine sessiz kalmıştır.⁷³⁰ Bulgaristan artık II. Ivan Asen dönemindeki ihtişamını kaybetmişti.

1256 yılında öldürülen Michael'in yerine kuzeni Koloman getirilmiştir. Fakat 1 yıl bile geçmeden o da öldürülmüştür. Boyarlar, aslında Asen ailesinden olmasa da Constantine Tih (1257-1277) adında güçlü bir boyarı Çar ilan etmişlerdir. Constantine Tih, idaresini meşru göstermek için Asen soyadını kullanmaya başlamıştır. 1277'de İvailo adlı bir köylünün liderliğinde başlayan köylü isyanı, Çar Constantine'nin idaresini sarsmıştır. İsyancılar Çar'ın ordularını yenerek Çar'ı öldürmüşlerdir. Bizans ve Altın Ordu bundan sonra Çar ilan edilen İvailo'ya saldırmıştır. Ülke içindeki boyarların komploları ile de uğraşmak zorunda kalan İvailo en sonunda Altın Ordu'ya sığınmak zorunda kalmıştır.⁷³¹ Bundan sonra III. Ivan Asen tahta çıksa da Bizans

⁷²⁹ VÁSÁRY; A.g.e., s.82

⁷³⁰ KAYAPINAR; "II. Bulgar...", s.242

⁷³¹ TODOROV; A.g.e., s.36

desteği ile bu makama geldiğinden Bulgar boyarların desteğini almayı başaramadı ve birkaç ay sonra Bizans'a sığınmak zorunda kaldı. 1280 yılında tahta Georgi Terter (1280-1291) geçti. Bu dönem kısa süreli de olsa Nogay Hân idaresindeki Altın Ordu'nun etkisinin Bulgaristan'da aşırı derecede güçlendiği bir dönem olmuştur.⁷³² Terter Nogay Hân'ın güvenini kaybettiği için tahtı terk etmek zorunda kalmış ve Nogay Hân tahta Smilets'i (1292-1298) geğirmiştir. 1298 yılında Smilets öldüğünde, Altın Ordu içindeki taht kavgasını kaybeden Nogay Hân'ın oğlu Çaka, I. Georgi Terter'in damadı olması sıfatıyla Bulgar tahtını elde edebileceğini düşünerek yanına Terter'in oğlu Todor Svetoslav'ı da alarak Bulgaristan'a gitmiş ve tahta oturmuştur. Fakat hemen sonra Todor Svetoslav(1300-1322) Çaka'yı yakalatarak öldürtmüş ve tahta kendisi geğmiştir. Çaka'nın kesilmiş başını Tokta Hân'a göndermiş ve karşılığında onun elindeki Besarabya topraklarını almıştır. Böylece Bulgaristan'ın yeniden güçlenmeye başladığı söylenebilirse de, Vidin çevresini şişman ailesi, Branicevo'yu ise Dorman ve Kudelin adlı iki derebeyi yönetiyordu.⁷³³

1260'lı yıllar Bizans tarihi için önemli dönüm noktalarından birisidir. Bu esnada Nicea'da (İznik) bulunan imparator Michael Paleologos, Constantinopolis'i yeniden fethetmek için hazırlıklar yapıyordu. İmparatora gerek duyduğu donanma desteğini sağlamak hususunda Venedik'in ezeli düşmanı Cenova'nın büyük yardımları dokunacaktır. Venedikliler, Suriye'deki Akka'da bulunan Ceneviz kolonisi buradan sürerek mallarına el koyduktan sonra, Bizans İmparatoru'na yardım ederek Venedik'ten bunun intikamını alma imkânı doğdu. Böylece, 1261 yılının Kasım ayında taraflar bir araya geldi ve Nymphoeum Antlaşması'nı imzaladılar. Cenevizliler imparatora bir filo ile yardım edecek ve plan başarıya ulaşırsa başkentte Cenevizliler yeni bölgeler edinecekti.⁷³⁴ Her ne kadar 1261 yılında imparator Constantinopolis'i ele geçirerek Latin İmparatorluğu'na son verdiyse de, bu dönemde Bizans

⁷³² VÁSÁRY; A.g.e., s.98

⁷³³ KAYAPINAR; "II. Bulgar...", s.245

⁷³⁴ W. HEYD; Yakın-Doğu Ticaret Tarihi, Çev: Enver Ziya KARAL, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2. Baskı, Ankara,2000, s.480

İmparatorluğu'na ait topraklar Batı Anadolu toprakları, birkaç Ege adası, Trakya toprakları, Selanik ve Makedonya topraklarından ibaretti. Balkan topraklarına Sırlar ve Bulgarlar sahip çıkmıştı. Orta ve Güney Yunanistan'da IV. Haçlı Seferi sonrasında kurulan Frank devletçikleri varlığını sürdürüyordu. Anadolu toprakları ise hemen hemen tümüyle Türkler'in elindeydi.⁷³⁵

II. Ivan Asen'in ölümüyle birlikte Sırbistan üzerindeki Bulgar nüfuzu da giderek azalmaya başlayacaktır. Sırbistan bu dönemde Macaristan'ı güçlü bir rakip olarak karşısında bulacaktır. Bosna, 1120'li yıllarda Macarlar tarafından ele geçirilmişti. Fakat 1160 yılından itibaren I. Manuel Comnenos'un çabalarıyla yeniden Bizans toprağı haline gelmişti. Manuel'in 1180 senesindeki ölümünü müteakip, Kulin adındaki biri Bosna'da iktidarı ele geçirmeyi başardı. Kulin, Macarlar'ın vasalı haline geldi ve <ban> unvanını aldı. Bosna, tam anlamıyla Katolik ve Ortodoks Hıristiyanlık arasında bir geçiş bölgesi özelliği gösteriyordu. Kulin'in kasten Bogomiller'i destekleyip desteklemediği ve böylece dini alanda bağımsızlığını korumaya çalışıp çalışmadığı kesin olarak bilinmemese de, kesin olarak bilinen şey, hem Macarlar'ın hem de Sırlar'ın Kulin'i Bogomiller'i desteklemekle suçlamalarıdır. Her iki güç de Bosna'yı topraklarına katmak istediğinden fakat Hıristiyan olan bir ülkeye alenen saldıramadıklarından, sürekli olarak Papa'yı Bosnalılar'ın dinden çıkmış olduklarına ikna etmeye uğraşmışlardır. 1203 yılında Papa III. Innocentus ilk kez Bosna'ya karşı bir Haçlı Seferi çağrısında bulunduğu zaman, Kulin akıllıca davranarak Katolik Hıristiyanlığa bağlı olduğunu ilan etmiş, derhal bir sinod toplamış ve bu sinod kararıyla Bogomiller lanetlenmiştir.⁷³⁶ Macarlar daha sonra Papa'yı da ikna etmişler ve 1235 ile 1241 yılları arasında Bosna topraklarına Haçlı Seferi düzenlemişlerdir. Macarlar, bugünkü Saraybosna'ya kadar ulaşmışlardı ki o sırada başlayan Moğol saldırıları sebebiyle geri çekilmek zorunda kaldılar. Bundan sonra Macarlar'ın temel amaçlarından biri de, Bosna'daki kiliseleri bağlı oldukları

⁷³⁵ Murat KEÇİŞ; "Latin İşgali ve Sonrasında Balkanlar'da Bizans", (Der) Osman KARATAY-Bilgehan A. GÖKDAĞ; Balkanlar El Kitabı, Cilt:1, Karam & Vadi, Çorum, 2006, (ss:270-283), s.274

⁷³⁶ HUPCHICK; A.g.e., s.76

Dubrovnik Başpiskoposluğu'nun yetki alanından çıkartarak Macar Kilisesi'nin yetki alanına aldirtmak olmuştur. Bosnalılar bu kararı tanımamışlar ve Macaristan tarafından atanan piskoposu topraklarından çıkartmışlardır. Bundan sonra kendi kiliselerini kurmuşlardır. Kilise'nin temel doktrinden saptığı ve <heretic-sapkın> olduğu iddiaları öne sürülse de, bu Kilise'nin Katolik doktrinine bağlı olduğu anlaşılmaktadır.⁷³⁷ Bosna Banı Matthew Ninoslav, Moğol saldırılarının Macarlar'ı meşgul etmesi ile önemli ölçüde rahatlamıştır. Bosna'da dinsel uygulamalarda yapılan yanlışlar büyük ihtimalle din adamlarının eğitim düzeyinin düşüklüğünden ve Bosna'nın köylü ağırlıklı yapısından kaynaklanmıştır.⁷³⁸

Macaristan'ın Sırp topraklarına komşu olan Bosna'ya göz dikmeleri, kaçınılmaz olarak Bosna için aynı emelleri besleyen Sırları derinden rahatsız etmiştir. 1243 yılında Vladislav'ın yerine Sırp tahtına geçen I. Uroš'un (1243-1276) döneminde Sırbistan güçlenmeye başlamıştır. Dubrovnik ile çatışmalar yaşandıktan sonra 1268 yılında barış sağlanmıştır. Uroš'u asıl uğraştıran ise Hum (Hersek) bölgesini idare eden Radoslav ile Macarlar olmuştur. Radoslav, Macarlar ile ittifak yaparak Sırbistan ile savaşmıştır. 1268 yılında Macaristan ile yapılan savaşı Sırlar kaybetmiştir. Bundan sonra Uroš'un büyük oğlu Stefan Dragutin ile Kral IV. Bela'nın torunu arasında bir evlilik yapılarak taraflar arasında anlaşma yapıldığı zannedilmektedir. Uroš, ülkesinin merkezi yönetimini güçlendirmeye çalışmıştır. Önceden yapıldığı gibi ülkesinin bölümlerini oğulları ve yakın akrabaları arasında paylaştırmamış ve aristokrasinin gücünü kırmıştır. Unvanını belirtirken tek tek bölge isimlerini saymaktan vazgeçmiş ve <Bütün Sırp Topraklarının ve Sahillerinin Kralı> unvanını kullanmıştır. Böylece, bölgeciliğin önüne geçmeye ve toprağıyla bütünleşen bir siyasi kimlik yaratmaya çalışmıştır.⁷³⁹ Bu dönemde ülke ekonomik anlamda da gelişme göstermiştir. Ticaret ve şehirleşme artmıştır. Evvela, Sakson madencilerin ülkeye yerleşmeleri teşvik

⁷³⁷ John V.A. FINE, Jr.- Robert J. DONIA; Bosnia and Hercegovina, A Tradition Betrayed; Hurst&Company, London, 1994, s.19

⁷³⁸ ALBAYRAK; A.g.e., s.242

⁷³⁹ FINE; The Late..., s.203

edilmiş ve böylece ülkenin geniş gümüş rezervlerinden faydalanma olanağı ortaya çıkmıştır. Sağlanan gümüş ile birlikte ilk kez Sırp sikkeleri kesilmiştir. Venedik sikkelerinin bir taklidi olan <grossi> üzerinde Latin yazısı kullanılmıştır.⁷⁴⁰ Sikke kesilmesi, Sırp devletinin kurumsallaşmasının önemli işaretlerinden biridir.

Babasının toprak dağıtmama politikasına karşı çıkan büyük oğlu Dragutin (1276-1282) sonunda isyan etmiş ve Macar desteğini de arkasına alarak 1276 yılında Sırp tahtına çıkmıştır. Babasının politikalarını tersine çeviren Dragutin, Sırp boyarların desteğini kaybedince 1282 yılında tahttan indirilmiş ve yerine kardeşi II. Stefan Uroš Milutin (1282-1321) geçirilmiştir. Milutin Bizans'a ait Makedonya topraklarına saldırılar düzenlemiştir. Bu savaşlar sayesinde Skopje (Üsküp) gibi müstahkem bir şehir ele geçirilmiş ve Sırbistan'ın başkenti olmuştur. Tahttan indirilen kardeşi Dragutin ise aynı dönemde Macar vasalı olarak Macaristan'ın Balkanlar'daki en önemli askeri merkezlerinden biri olan Belgrad'ı yönetmekteydi. İki kardeş arasında işbirliği ortamı doğmuştur. 1290'lı yıllarda Sırbistan'ın sınırı Bulgaristan'ın kuzeyinde yer alan Vidin'e kadar ilerlemiştir. Milutin, Bizans İmparatoru II. Andronikos Palaiologos ile 1299 yılında antlaşma yapmış ve İmparator Andronikos 5 yaşındaki kızı Simonis ile Milutin'in evlenmesini sağlamıştır. Simonis'in çeyizi olarak ise zaten ele Milutin'in ele geçirdiği Makedonya toprakları verilmiştir. Milutin döneminde, Bizans'ın uyguladığı toprak sistemine geçilmiştir. Bizans <pronoia>ları ilk başta ırsî nitelikte değildi, daha sonra sistemin yozlaşması sonucunda miras yoluyla intikal eder hale gelmişti. Fakat Sırp sistemi, daha en başından ırsî toprak tevcihini öngörüyordu.⁷⁴¹

Böylece 13. yüzyılın sonlarına gelindiğinde Bizans ve Bulgaristan eski ihtişamlarından uzak bir halde iken Sırbistan her geçen gün devlet yapısını güçlendiriyor ve Balkanlar'ın önemli güçlerinden biri haline geliyordu. Macaristan ve Venedik ise Balkanlar'da toprakları bulunan diğer güçlerdi. 14. yüzyıl, Balkanlar'da yeni güç dengelerini yaratacak, bölge jeopolitiğinde

⁷⁴⁰ CURTA; Southeastern..., s.396

⁷⁴¹ HUPCHICK; A.g.e., s.88-89

önemli değişiklikler yaşanacaktır. Bunlardan belki de en önemlisi, Osmanoğulları Beyliği'nin aynı yüzyıl içinde Balkanlar'da bir köprübaşı tesis etmesi olacaktır.

6. OSMANLI İMPARATORLUĞU DÖNEMİNDE BALKANLAR

Balkanlar'ın tarihini, Osmanlı İmparatorluğu tarihinden ayrı olarak incelemek olanaksızdır. Osmanlılar, yaklaşık 5 asır boyunca, Balkan Yarımadası'nın çok büyük bir bölümünü idare etmiş, uzunca bir süre ise bölgedeki belirleyici güçlerden biri olmuştur. Osmanlı dönemine ilişkin bilgi ve belgeler, İlkçağ ve Ortaçağ tarihine ait olanlardan daha fazladır. Fakat ne yazık ki, uzunca bir süre <Romantik Milliyetçilik> döneminin temayülleri devam etmiş ve Osmanlı idaresinde geçen dönem adeta bir <Karanlık Çağ> gibi addedilerek bilhassa Balkan memleketlerinin tarihçileri tarafından Osmanlı idaresinde geçen dönem adeta yok farzedilmiştir. Ünlü Romen tarihçi ve devlet adamı Nicolae Jorga, bu anlamda 20. asrın başlarında bu alanda eserleriyle ve yaklaşım tarzıyla önemli değişiklikler meydana getirmiştir. Balkan milletlerinin milli devlet ve kimlik inşası süreçlerinde, Osmanlı dönemi bütünüyle göz ardı edilmediği durumlarda ise, onun yalnızca menfi yönlerine, hatta bazen de mübalağlı biçimde değinilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun tüm Balkan milletleri için <ideal> bir yaşam tarzı sunduğunu iddia etmek doğru olmasa da - <ideal> idare tarzının ne olacağı konusunda bir mutabakat sağlamak da pek mümkün değildir – Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlar'a kazandırdığı çok şey olmuştur. Bazı Balkan tarihçileri, Osmanlı İmparatorluğu'nu yaşadıkları tüm güncel sorunlardan mesul tutmuşlardır. Örneğin Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlar'ı Avrupa'dan koparttığı ve gelişimini engellediği iddiası sıklıkla dile getirilir. Richard Clogg da benzer görüştedir:

“Osmanlı yönetimi Yunan dünyasını, batı Avrupa'nın tarihsel evrimini belirleyen Rönesans ve Reformlardan; on yedinci yüzyıldaki bilim devrimi, Aydınlanma dönemi, Fransız ve Sanayi Devrimleri gibi büyük tarihsel kırıldanmalardan uzak tuttu. Bu dönemin büyük bir bölümünde Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'daki sınırları Ortodoksluk ve Katoliklik arasındaki sınırlarla çakışmaktaydı. Ortodoks Kilisesi'ndeki

hiyerarşinin tutuculuğu bu yalıtımı daha da güçlendirdi. 1790'ların sonlarını ele alalım; Yunan din adamları Kopernik'in görüşlerini reddetmeyi ve güneşin dünya çevresinde döndüğü fikrini desteklemeyi sürdürüyorlardı. Bu tutuculuk, Katolik Avrupa'nın Osmanlı tehdidi altındaki Bizans'a papalığın üstünlüğünü kabul ettirmeye çalıştığı günlere uzanan bir batı karşıtlığıyla pekişmişti.”⁷⁴²

Aynı şekilde, Avrupa'da feodal çağın ardından kapital birikiminin meydana geldiği, daha sonra bunun Rönesans ve Aydınlanma ile birlikte Sanayi Devrimi'ne evrildiği, fakat Osmanlı İmparatorluğu'nun uyguladığı toprak nizamının bunu engellediği dile getirilir. Bu iddia dile getirilirken; en azından Osmanlı devlet teşkilatının iyi işlediği dönemlerde, Balkan köylüsünün Batı Avrupa köylüsünün yaşadığı olumsuz koşulları yaşamadığı unutulduğu gibi, sanki feodal koşullar Balkanlar'da yaşansa idi, Balkan memleketlerinde de her türlü ilerlemenin yaşanacağı gibi tarih ilmi açısından kabul edilemez bir faraziyeyle dayanılarak, Batı Avrupa'daki değişimin oranın nev-i şahsına münhasır yapısından kaynaklandığı göz ardı edilir ve örneğin bazı farklılıklara rağmen az çok benzer feodal şartların Polonya ve Rusya'da da yaşanmasına rağmen, Rönesans'ın niçin İtalya'da başladığı sorusu sorulmaz. Osmanlı İmparatorluğu'nun dini ve milli kimliği baskı altına aldığı, dolayısıyla milliyetçilik fikrinin Balkanlar'da bu yüzden çok geç başladığı da iddia edilir. Balkan toplumları ve tarihçiliği uzunca bir süredir alışkanlıkları haline gelen, neredeyse yaşadıkları tüm sıkıntılar için Osmanlı idaresini sorumlu olarak görme yaklaşımından yavaş yavaş vazgeçmektedir. Bu hususta bazı Balkan tarihçilerinin görüşleri sıklıkla tenkit edilmektedir. Örneğin Wayne Vucinich bir makalesinde; Osmanlılar'ı gayrimüslim nüfusu eğitimsiz bırakmakla suçlamıştır.⁷⁴³ Robert Bideleux ve Ian Jeffries ise bu görüşü tenkit etmektedirler. Osmanlı İmparatorluğu'nda eğitim meselesi Tanzimat öncesinde, günümüzdeki gibi devlet tarafından verilmesi zorunlu bir kamu hizmeti olarak görülmemiş ve eğitim konusundaki yetki dini cemaatlere

⁷⁴² CLOGG; Modern Yunanistan..., s.14

⁷⁴³ Wayne VUCINICH; "The Nature of Balkan Society under Ottoman Rule", Slavic Review, Vol:21, No:4,1962 (ss:597-616)

bırakılmıştır. Fakat aynı dönemde diğer ülkelerdeki durum da farklı değildir. Eğitim ancak soyluların çocuklarının ya da ruhban sınıfının hakkı olarak görülmüş, nüfusun tümüne yönelik kitlesel eğitim verilmemiştir. Avrupa ülkelerinde devlet tarafından verilen kitlesel eğitim ancak 19. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Bunun öncesinde devletler kitlesel eğitime kuşku ile yaklaşmışlardır. Bunun sebebi, eğitim alan kişilerin hem siyasi hem de dini otoriteyi tehdit edebilecek kabiliyetlerle donatılacak olmalarıdır.⁷⁴⁴ Avrupa’da bunun istisnaları, Protestan mezhebine mensup ahalinin yaşadığı İskandinavya ve bazı Alman bölgeleri olmuştur. Martin Luther’in dini doktrininin temelinde her bireyin İncil’i kendi başına okuyabilecek ve kendi çabalarıyla kurtuluşa erebilecek yeteneklere sahip olması yer aldığından, Protestan cemaatler kitlesel eğitim verme hususunda Avrupa’da öncü olmuşlardır.⁷⁴⁵ Osmanlı İmparatorluğu’nda eğer Müslüman nüfusa yönelik yüksek düzeyde kitlesel bir eğitim veriliyor olsaydı, Osmanlılar’ın gayrimüslimleri kasten eğitimden mahrum bırakarak karanlığa terk ettiği iddia edilebilirdi fakat Müslüman nüfus da eğitimden çok büyük oranda mahrum kalmıştır. Kilise idaresindeki okullar ise çağdaş bir eğitim verecek düzeye ulaşamamışlar, bilhassa pozitif bilimlere dayalı bir eğitim verememişlerdir fakat bu Osmanlı idaresinin müfredat konusundaki müdahalelerinden kaynaklanmamıştır. Dolayısıyla, Osmanlı İmparatorluğu’nun gayrimüslimleri cahil bıraktığı şeklindeki iddialar mesnetsizdir.⁷⁴⁶

⁷⁴⁴ Örneğin, şanslı bir azınlık tarafından konuşulan fakat halkın çok büyük kesimi tarafından anlaşılmayan Latince Katolik Kilisesi’nin ibadet dili olmuştur. Kilise tarafından dini alanda yapılan ve maddi çıkar elde etmeye yarayan suistimaller, halkın Latince İncil’i okuyup anlayamamasından kaynaklanmıştır. Bu anlamda Martin Luther’in önderliğindeki Protestanlar’ın İncil’in anadillerde basılması ve okunması yönündeki mücadeleleri şaşırtıcı değildir.

⁷⁴⁵ Robert BIDELEUX- Ian JEFFRIES; A History of Eastern Europe, Crisis and Change, Second Edition, Routledge, New York, 2007, s.87

⁷⁴⁶ Eğitim konusu bilhassa 19. yüzyılda Balkanlar’da milliyetçilik fikriyle beraber yürüyecek, Rusya’da veya Batı Avrupa ülkelerinde eğitim gören kişilerin çabaları ve özellikle tüccar sınıfının maddi destekleriyle seküler eğitim veren kurumlar Osmanlı idaresindeki topraklarda açılacaktır. Balkanlar’da eğitim alanında başlayan bu <Rönesans> anlaşılmadan Balkan

Hiç kuşku yok ki; Osmanlı İmparatorluğu'nun varlığı, Balkanlar'daki dini haritanın oluşumunda mühim tesirler yaratmıştır. Osmanlı İmparatorluğu ile birlikte, geçmişe nispetle sayıları azalarak da olsa varlıklarını bugün de sürdüren Balkan Müslümanları ortaya çıkmıştır. Bu tesirler yalnızca Müslümanlar ve Ortodoks Hıristiyanlar üzerinde de olmamıştır. Osmanlılar'ın Reformasyon sürecinde de önemli tesirleri görülmüştür. Katolik Kilisesi ve Papa'ya karşı başlatılan bu harekete Osmanlılar sıcak bakmışlardır. Karşı-Reformasyon hareketi başlatan başta Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Osmanlı askeri tehlikesine karşı Protestan Alman prenslerin desteğini alabilmek için ödünler vermek zorunda kalmıştır ki bunlar Protestanlar için önemli kazanımlar olmuştur. Daniel Goffman, Osmanlılar'ın Habsburg İmparatorluğu ile mücadelesinde izlediği Protestanlara ilişkin siyasetini şöyle ifade etmiştir:

“Savaş bu iki imparatorluk arasındaki uzun mücadelenin bir uzantısını oluşturmanın yanında, Osmanlılar'ın Hıristiyan dünyasındaki çatlaklardan yararlanma yeteneğini de ortaya sermişti: Nasıl Balkan toprakları kısmen Yunan ve Sırp Ortodoks yerli halkların Katoliklere karşı nefreti yüzünden Osmanlıların eline geçmişse, Doğu Macaristan'ın büyük bölümünün Osmanlılar'ın eline geçmesinin de bir nedeni, Protestan nüfusun Katoliklerin katı hoşgörüsüzlüğünden (ki bu, Engizisyon mahkemelerinde daha yeni sergilenmişti) korkmasıdır.”⁷⁴⁷

Ortodoksluk'un bilhassa bazı bölgelerde (Dalmaçya ve Yunanistan gibi) Katolik Hıristiyanlık karşısında varlığını koruması Osmanlılar'ın sayesinde olmuştur. İmparatorluğun Yunan tebaası ile ilişkilerinin tümüyle sorunsuz olduğunu söylemek zor olsa da, Yunan Ortodoks tebaa devlet için 19. yüzyıla kadar herhangi bir tehdit arz etmemiş, pek çok alanda işbirliği içinde olmuştur. İstanbul'un fethinden sonra Fatih Sultan Mehmed'in yürürlüğe

milletlerinin milli bilinçlerinin uyanışları ve bağımsızlık taleplerinin anlaşılabilmesi mümkün değildir ki ,bu hususa aşağıda etraflıca temas edilecektir.

⁷⁴⁷ Daniel GOFFMAN; Osmanlı Dünyası ve Avrupa 1300-1700, Çev: Ülkün TANSEL, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2004, s.129

koyduğu siyasetin sonucunda, Ortodoks Kilisesi bir devlet müessesesi haline geldiği gibi, Bizans İmparatorluğu döneminde kendisinin yetki alanında olmayan meselelerde de (dünyevi meseleler) yetki sahibi olmuş, vergi toplama ve yargılama alanında rol üstlenmiştir. Kritovulos, Gennadios'un Fatih Sultan Mehmed tarafından Patrik atanması hususunda şunları söyler:

*"... Kısa bir konuşma ile Padişah hazretleri, Yenadyus'un meziyetlerini gördü ve anladı. Huzurlarına çıkmak ve serbestçe konuşmak hususunda kendisine izin verdiği gibi, Hıristiyanların üzerine patrik ve despot tayin ederek kilise yönetimini de üzerine verdi. Verilmiş olan imtiyazlar, eski çağlarda imparatorlar tarafından patriklere verilmiş olan imtiyazlardan az değildi. Huzurlarında Hıristiyanların dinine ve mezheplerine dair serbestçe söz söylemesi için Yenadyus'a müsaade ediyor ve yanında bulunan büyükler ile de bazen onu ziyarete gidiyordu. Zaten onun meziyetini herkes hatta düşmanları dahi takdir ediyordu."*⁷⁴⁸

Osmanlı İmparatorluğu; Ortodoks Hıristiyan ahalisini üç tuğlu vezir rütbesindeki Patrik aracılığıyla yönetmeyi tercih etmiştir. Osmanlı İmparatorluğu, hanedanı ve ahalisinin önemli bir kısmı Müslüman olmasına rağmen, Hıristiyan ahaliyi pek çok alanda İslam Hukuku dışında tutarak yargı alanında geniş bir muhtariyet tanımıştır. Aynı şey eğitim kurumları açısından da geçerlidir. Osmanlı İmparatorluğu'nda ancak 19. yüzyılda dini fark etmeksizin tüm tebaaya açık olan devlet okulları kurulmaya başlanmıştır. Bunun öncesinde eğitim meselesi, dini cemaatlerin ve müesseselerin eline terk edilmiş, devlet özellikle gayrimüslimlerin eğitimine müdahale etmemiştir. Fakat Yunanistan'ın tarih bilincinde çok önemli bir yer işgal eden <gizli okullar> mitosunda görüldüğü üzere, bu konu sürekli olarak kullanılmaktadır. Bu <gizli okullar> mitosu Osmanlılar döneminde Yunan dilinde eğitimin yasaklanması sebebiyle Yunan çocuklarının geceleri gizlice rahipler tarafından eğitildiği temasını işler. Alexis Heraclides, Türk-Yunan ilişkilerine ve tarihi meselelere sağduyu ile yaklaşmayı başarmış değerli bir araştırmacı olarak bu tarih anlayışını sert bir şekilde eleştirir:

⁷⁴⁸ KRITOVULOS; A.g.e., s.121

“Neoortodoks ve diğer milli anlatım biçimlerinin bilinen çarpıtmalarından birini, bazı bölgelerde dört yüz yıla yakın bazı bölgelerde ise daha az ya da daha çok sürmüş olan, Osmanlı dönemi oluşturur. Ortodokslar için Osmanlı serüveni, ne Türkler’in bugün öne sürdüğü gibi mutlak uyum ve hoşgörülle dolu bir ömür, ne de <dört yüz yıllık esaret ve hapis>ti. Kuşkusuz Hıristiyanlar yaşamakta oldukları ülkenin siyasi yaşamında egemen değillerdi, egemenlik altındaydılar. Ancak özellikle Yunanca konuşanlar, Patrikhane ve Fenerliler, diğer Müslüman olmayanlara kıyasla avantajlı konumdaydılar; genellikle 1914 yılına dek Osmanlı dönemi, egemen Müslümanlar’la egemenlik altındaki Hıristiyanlar’ın en olumlu bir arada yaşama örneklerinden sayılabilir. Bu bir arada yaşam İmparatorluğun Müslüman mirasçısı (yani hem Müslümanlar’ın hem de Rumlar’ın sultanı) olarak Sultan II. Mehmet’in ülkesini en adil biçimde ve en geniş onayı sağlayarak yönetmek yolunda aldığı tarihi kararın sonucudur. Pek çok Osmanlı’nın karşı çıkmasına, dönem dönem Hıristiyanlar’da görülen tereddütlere ve bu tuhaf beraberlik süresinde ortaya çıkan pek çok pürüze karşın, bu tercih başarılı oldu. Hatta bu beraberliği ne 1821 ne de onu izleyen Megali İdea’nın doğurduğu Yunan irredantizmi bozabilirdi. 19. yüzyılın ikinci yarısında Makedonya, Kıbrıs, Küçük Asya ve başka bölgelerde öğretmenlerin, papazların ve diplomatların aracılığıyla girilen Yunanlılık bilincinin ve dilinin yayılması ve desteklenmesi girişimi yasaklanabilir ya da iki ülke ilişkilerini bozabilirdi; ancak bu olmadı...”⁷⁴⁹

Aynı yazar daha sonra bazı Yunan tarihçilerinin Osmanlı boyunduruğu söylemlerine karşılık Yunan tebaanın imparatorlukta sahip olduğu imkânlara ve geldikleri makamlara değinerek şunları söyler:

“... Ayrıca hem büyük bir rahatlıkla, Fenerliler’in sahip olduğu yüksek mevkilerden, Patrik’in gücünden ve <Hellenler’de> (Rumlar) görülen

⁷⁴⁹ Alexis HERACLIDES; Yunanistan ve <Doğu’dan Gelen Tehlike> Türkiye, Türk-Yunan İlişkilerinde Çıkmazlar ve Çözüm Yolları, Çev: Mihalis Vasilyadis-Herkül Millas, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2003, s.102-103

teolojik (Patrik Adademisi) ve klasik eğitimiyle, ekonomik, kültürel ve sosyal yaşamın etkileyici yükselişinden söz ederler. Ancak apaçık olan bir çelişkiyi gördükleri söylenemez. Her fırsatta <Türk işgalinden>, <Türk boyunduruğundan>, <esaret altındaki Hellenizm'den>, <esir Genos'tan>, <Türk vahşetinden> ve <barbarlıktan> söz etmeye devam ederler. İnsanoğlu çıkıp <bu ne tür bir esarettir?> diye sormaz mı?''⁷⁵⁰

Barbara Jelavich'in de belirttiği gibi "18. yüzyıla gelindiğinde, Yunanlılar, sadece diğer Hıristiyanlara nispetle değil, fakat aynı zamanda Müslümanların çoğuna nispetle de ayrıcalıklı bir statü elde etmiş bulunuyordu."⁷⁵¹ Yunan dilinin yasaklanması bir yana, ruhban sınıfının çoğunluğunu onlar oluşturduğundan, diğer Ortodoksları Yunanca ibadete zorlayarak ya da kilise okulları vasıtasıyla kültürel olarak asimile etmeye uğraşıyorlardı. Daha sonraki dönemde özellikle Balkan Slavları'nın yalnızca Osmanlı idarecilerine değil aynı zamanda Yunan papazlara cephe almalarının sebebi budur.

Eğer bunların aksi yaşanmış olsaydı, sömürgeci Avrupa milletlerinin Asya ve Afrika'da uyguladıkları usuller Osmanlılar tarafından Balkanlar'da uygulanmış olsaydı - ki bu devletlere nazaran Osmanlı idaresi çok daha uzun sürmüştür - bugün Balkanlar'da karşılaşılan etnik ve dini çeşitlilik imkânsız olabileceği gibi, Tuna Nehri'ne kadar olan topraklarda çoğunluğun dini Müslümanlık, ana dili de Türkçe olabilirdi. Osmanlılar, daha 1930'lu yıllarda Kuzey Afrika'daki sömürgelerindeki okulların tarih derslerinde siyahî çocuklara <Galyalı sarışın atalarımız...> türünden eğitim veren Fransa gibi davranmamıştır. Bugün Balkan milletlerini oluşturan ahali yoktan var olmayıp eski Osmanlı tebaası olup, dilini, dinini, örf ve adetlerini koruyageldiğine göre, yöneltilen bu eleştirilerin ne derece mesnetsiz ve haksız olduğu ortaya çıkmaktadır. Katolik Avrupa zihniyeti ile Osmanlı zihniyetinin farkını anlayabilmek için Endülüs (İspanya) tarihine bakma kâfidir. <Reconquesta – Yeniden Fetih> ile birlikte, Müslüman ve Musevi varlığı yok olma noktasına gelmiştir.

⁷⁵⁰ HERACLIDES; A.g.e., s.104-105

⁷⁵¹ JELAVICH; Balkan..., C:1, s.59

Balkan tarihçilerinin bazıları, II. Dünya Savaşı sonrasında bu defa Marxist tarihçilik anlayışının perdesi altında milliyetçi propagandalarını sürdürmüş, yalnızca terminolojide bazı değişikliklere giderek, Osmanlı İmparatorluğu'nun bu defa <kitleleri sömürme aracı> yahut <hâkim sınıfın baskı aracı> olduğunu vurgulayarak konuyu yine tümüyle menfi bir çerçeveden değerlendirmişlerdir. Tüm bunlara rağmen, yazdıkları eserlerle Osmanlı İmparatorluğu tarihine çok mühim katkılarda bulunan uzmanların varlığı sevindiricidir. Günümüzde Osmanlı İmparatorluğu tarihine yönelik ilginin giderek artmaya başlaması, umut verici bir gelişmedir. Muhakkak ki, Türk ve Balkan memleketlerinin tarihçileri arasında yapılacak işbirliği ve fikir teatisi, Balkan tarihinin daha iyi anlaşılabilmesini mümkün kılacaktır. Farklı dillerdeki belge ve eserlerin değerlendirilememesi sonucunda yazılan tarih eserleri her zaman eksiklikler içerecek ve meselenin farklı boyutlarını gözden kaçıracaktır. Balkanlar'ın tarihinin araştırılması hususunda işbirliğinin gerekliliğini Tülay Artan da vurgulamıştır:

“Uluslarüstü bir ekip çalışmasına ihtiyacımız var. Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanıp birbirine düşman bir dizi milliyetçilik ve milli devlete çözüşmesi süreci, bir dizi kompartımanlaşmış historiyoğrafinin de yaratılmasıyla el ele yürüdü. Bu tarihyazıcılıklarının her biri kendini, kendi 19. yüzyıl tarzı <milli> tarih konisine salt içeriden, yalıtılmış bir bakış açısıyla sınırlarken, civarda <ötekiler>in varlığına siyasi bakımdan duyarlı kalmayı sürdürüyor. Böylece Türk tarihçilerinin çoğu tarafından tercih edilen araştırma nesnesi, <bizim> Osmanlı İmparatorluğu<muz> olurken, diğer Balkan ülkelerinin tarihçileri de imparatorluğu yine hiç sorgulamaksızın –asla değişmeyen ve yozlaşmayan bir ulusal öze tepeden, yapay biçimde dayatılmış yabancı bir tourkokratia (Türkokrasi, Türk boyunduruğu) olarak –gerçekten <onlara> bırakıveriyorlar.”⁷⁵²

⁷⁵² Tülay ARTAN; “Via Egnatia'nın Osmanlı (Kadınlarının) Kültür Hamiliği: Dönemleri ve Sorunları”, (Ed.) Elizabeth A. ZACHARIADOU; Sol Kol, Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Via Egnatia (1380-1699),Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999, (ss:21-49), s.48

Osmanlı İmparatorluğu'nu değerlendirirken düşülen en büyük hatalardan biri, günümüz kavramlarını o döneme teşmil etmek ve geçmişte cereyan eden hadiseleri günümüz şartlarında değerlendirmektir ki bu bilimsel tarih anlayışına aykırıdır. Bu sebeple, günümüz devletler sisteminin hâkim unsuru ve henüz yeni bir kavram olan <milli devlet> ve onunla ilgili kavramları Roma-Bizans İmparatorluğu tetkik edilirken temel hareket noktası olarak seçmek ne kadar hatalı bir yaklaşım ise, aynı durum Osmanlı İmparatorluğu için de geçerlidir. Osmanlı İmparatorluğu, çok etnikli ve çok dinli bir imparatorluktur. Hanedanın Türk ve Müslüman olması, aynı şekilde ahalisinin önemli bir kısmının da hanedan ile benzer özellikler göstermesi, Osmanlı İmparatorluğu'nun her durumda Müslüman ve Türk unsura üstünlük sağladığı gibi bir sonuç çıkarılmasına temel teşkil edemez. İmparatorluk, etnik kimlikle çok fazla ilgilenmemiştir. Dönemin temel belirleyici kıstası daha ziyade din olmuştur. Bu şekilde ihtida eden bir Yunan, Arnavut ya da Slav rahatlıkla Müslüman toplumuna kabul edilmiştir. Ortodoks Hıristiyan olan bir Yunan, Arnavut ve Slav da aynı şekilde Ortodoks cemaatinin yani <Rum milletinin> üyesi olmuştur. Bu uygulama, dönemin diğer toplumlari için de geçerli olmuştur. Örneğin Katolik olan Macarlar, bir süre Polonya Kralı'nın idaresinde daha sonra ise Alman bir hanedanın(Habsburglar) idaresinde yaşamışlardır. Etnik kimliğin ve etnik farklılık bilincinin hiç var olmadığı iddia edilemez fakat görünen şudur ki, dönemin algılamaları içinde etnik kimlik birincil belirleyici olmamıştır ve çok büyük bir siyasi anlam kazanmamıştır. Örnek vermek gerekirse, Türklük bilincinin varlığını eski eserlerde görebilmek mümkündür. 15. yüzyıl tarihçilerinden Mehmed Neşri'nin, Kitabı- Cihan-nümâ adlı eseri, Türk tarihiyle başlar, Türk isminin Arapça çoğulu olan <Etrak> kullanılır. Neşri'ye göre, Türkler ve Moğollar Hz. Nuh'un soyundan gelmişlerdir. Bundan sonra Oğuz Hân'ın soyu ve Türkistan hakkında bilgi vererek önce Selçukluları anlatarak Osmanlı tarihine başlar.⁷⁵³

Osmanlı toplumu bir boyutta dini çizgilerle birbirinden ayrılırken, diğer bir boyutta ise toplumsal statü çerçevesinde ayrılmıştır. Osmanlı dönemi

⁷⁵³ Mehmed NEŞRİ; Kitâb-ı Cihan-nümâ, C:1, Yay Haz: Faik Reşit UNAT – Mehmed A. KÖYMEN, Türk Tarih Kurumu Basımevi,3. Baskı, Ankara, 1995, s.11

yazarlarının, yöneticilerin zulmüne maruz kalma riski altında gördükleri ve bu sebeple adil bir yöneticinin onları korumasını en önemli mükellefiyet olarak gördükleri <reaya fukarası>, zannedildiğinin aksine imparatorlukta yaşayan gayrimüslimlerden ibaret değildir. Reaya; dini ve etnik kimliği fark etmeksizin, çalışan ve vergi ödeyen toplum kesimidir ki ayrıca <yönetilenler> olarak da nitelenebilir. Aşıkpaşazade; eserinde ünlü sultanların zenginliklerinden ve hazinelerinden bahsettikten sonra bunların hepsinin geçici ve önemsiz olduğundan bahseder ve bir devlet adamı için asıl hazinenin ne olduğunu söyler:

“Âriflerden birine sordılar: <Padişahlara hazine gerek midür?> didiler. Ârif cevab verdi kim <Bir asıl hazine vardur, ol gerekdür.> Ve sordılar kim <Ne asıl hazinedür?> Ol ârif eydür: <Riâyaların hayır du’aları padişahlara hazinedür.> didi.”⁷⁵⁴

Diğer yanda ise, yine dini ve etnik kimliği fark etmeksizin, bir vezir ile Arnavutluk'ta tımar tasarruf eden bir tımarlı sipahinin de mensubu olduğu <askeri> sınıfı yer alır. Bu zümre, kamu hizmeti görür, merkez ve taşra teşkilatında yer alarak idareye katılır ve vergilerden muaftır. Bu sınıfa da kısaca <yönetenler> diyebilmek mümkündür. Her ne kadar, elinden tımarı alınan ve bu yüzden <askeri> statüsünü kaybederek <reaya> zümresine katılan kişiler tahrir defterlerinde eski statülerini belirtir şekilde reayanın geri kalanından ayrı olarak yazılsa da, iki sınıf arasında geçişkenlik mevcuttur. Savaşlarda başarı ve cesaret gösteren bir kişi de reaya statüsünden çıkarak bir <askeri> haline gelebilirdi. Dikey hareketliliğin mevcut olduğu bu içtimai düzeni, kast düzenindeki gibi katı şekilde birbirinden ayrılmış tabakalar gibi düşünmemek gerekir. Görüleceği üzere, Müslüman olmak askeri sınıfa girmek için bir önşart değildir. Liyakat sahibi bir gayrimüslim de devlet idaresinde yer alabilir fakat Müslüman olduğu takdirde daha yüksek görevlere gelme şansı artmaktadır.

⁷⁵⁴ AŞIKPAŞAZADE; A.g.e., s.484

Bu sınıflandırmalardan sonra Osmanlı toplumunu pek çok boyutta birbirinden ayrı, kopuk, izole edilmiş topluluklardan oluşan bir toplum gibi görmek doğru değildir. Ayrı köyler ve mahalleler mevcut olduğu gibi, aksine karışık köyler ve mahalleler de mevcuttur. Bu ayrılıklara rağmen, tüm ahali aynı çarşıdan alışveriş yapmaktadır ve işyerleri de aynı çarşıdadır. Zanaatkârlar dinlerine bakılmaksızın aynı loncaya bağlıdırlar. Bu, topluluklar arasında hiçbir sorun olmadığı anlamına gelmese de, Ortadoğu ve Balkanlar'da, Batı Avrupa'nın aksine farklı dinler ve toplumlar, bir arada yaşayabilmeyi daha iyi başarmışlardır. Bu bölgedeki şehirlerde üç dine ait ibadethaneler yüzyıllardır varlıklarını sürdürmüşlerken, önemli miktarda Müslüman nüfusun yaşadığı Almanya'da Avrupa Birliği'nin temel hak ve özgürlükler alanındaki <çağdaş> normlarına rağmen, bugün bile Müslüman nüfusun Köln kentinde bir cami inşa etmeye kalkışması, geniş çaplı gösterilere neden olmaktadır. Benzer şekilde, pek çok Cenevizli ve Venedikli tüccar İslam ülkelerinde kendi kolonilerini ve ibadethanelerini kurarlarken, söz gelimi Venedik'e Müslümanlar'ın (bilhassa Bosnalı Müslüman tüccarlar Venedik ile yapılan ticarete yer almışlardır) ticaret amacıyla gittikleri bilindiği halde, Venedik'te bu dönemde bir cami inşa edilmemiştir.⁷⁵⁵

Osmanlı İmparatorluğu'nda İslamiyet çok önemli bir unsur olsa da, Osmanlı İmparatorluğu'nun bütünüyle dini esaslara göre yönetildiğini söylemek doğru olmaz. Osmanlı idare sistemi, kâdim Türk devlet geleneklerinin yanı sıra, İslami esaslardan ve Selçuk, Sasani ve Bizans İmparatorluğu'nun idare esaslarından belli ölçülerde etkilenmiştir. Osmanlılar üzerindeki Bizans tesiri meselesi tartışmalı bir konudur. Fuad Köprülü, bu konudaki görüşleriyle Türkiye'de Bizans çalışmalarının önünü kestiği ve

⁷⁵⁵ Bunda herhalde Venedik idaresi ve halkının muhalefeti ihtimalinin yanında, dönemin İslam anlayışının da tesiri vardır. Zira cami yapmak ve bu caminin içinde hutbe okumak, siyasi anlamlar da içermektedir. Bir yerin Müslümanlar tarafından fethinden sonra, bir ibadethanenin camiye çevrilmesinin ya da yeni bir cami inşa edilmesinin ve fethi müteaklip burada derhal hutbe okunmasının aynı zamanda o toprağın Dar'ül-İslam'a katıldığına en önemli işareti olduğu unutulmamalıdır. Belki de bu yüzden, ahidnameler ile dostane ilişkiler kurulan ülkelerde bile cami inşa edilmemiştir. Örneğin Eflak ve Boğdan Osmanlı'ya tâbi devletler olduğu halde, sınırları içinde cami inşa edilmemiştir.

Bizans tesirinin önemsiz olduğunu iddia ederken satır aralarında dolaylı yoldan bu tesirin varlığını kabul ettiği için eleştirilmiştir.⁷⁵⁶ Köprülü 1931 yılında yayınladığı çalışmasında, tesirlerin varlığını kabul etmekle beraber evvela H.A. Gibbons ve Charles Diehl gibi bazı Batılı tarihçilerin, Osmanlılar'ı devlet kurma yeteneğinden yoksun gibi gösteren ve her şeyi Bizans'tan aldıkları türündeki bazı iddialarına karşı çıkmıştır. İkinci olarak, Osmanlılar üzerinde yalnızca Bizans tesiri bulunduğu iddialarını da reddetmiş, Arap-İslam ve Sasani geleneklerinin tesirini de göstermiştir. Köprülü, Osmanlı müesseselerinin iddia edildiği gibi bütünüyle Bizans'tan alınmadığını savunurken bunları diğer Türk ve İslam devletlerinin müesseseleriyle de mukayese eder ve Bizans tesirinin Osmanlılar'dan önceki Türk ve İslam devletlerinden geçerek Osmanlılar'a vardığını belirtir. Son tahlilde Köprülü Bizans tesirinin varlığını reddetmemekte ve şöyle demektedir:

“Yüzyıllarca süren bir hayata malik kuvvetli Bizans medeniyetinin, o imparatorluğun yerine geçen Osmanlıların medeniyeti üzerinde müessir olmamasına imkân yoktur. Her iki devirdeki iktisadi hayat, şehir teşkilatı, umumi ve hususi hayattaki birçok adetler, bazı halk itikatları, hatta birtakım göze çarpar benzerliklerin, ictibasların meydana çıkacağı şüphesiz sayılabilir.”⁷⁵⁷

⁷⁵⁶ İsmail TOKALAK; Bizans-Osmanlı Sentezi, Bizans Kültür ve Kurumlarının Osmanlı Üzerindeki Etkisi, Güler Boy Yayıncılık, İstanbul, 2006, s.8 Bu yeni çalışma ile neredeyse unutulmuş olan konunun yeniden açılması, bu konuda başka araştırmaları teşvik etme ihtimali sebebiyle sevindiricidir. Yazar, kapsamlı eserinde devlet müesseselerinden toplumsal yaşama kadar çok farklı alanlarda Bizans tesirini ele almaktadır. Her ne kadar İsmail Tokalak'ın Fuad Köprülü'ye yönelik sert eleştirilerine katılmak mümkün olmasa da, Türkiye gibi Bizans İmparatorluğu'nun ağırlık merkezi olan coğrafyada kurulmuş olan bir ülkede (ayrıca onun yerini alan Osmanlı İmparatorluğu'nun da coğrafyasında) Bizans Tarihi alanında yapılan çalışmaların neredeyse yok derecesinde olmasını eleştiren görüşleri son derece yerindedir. Bizans alanındaki çalışmalar, uzun yıllar Rusya, Sırbistan(daha sonra Yugoslavya) ve Yunanistan gibi Ortodoks ülkelerde ağırlığını hissettirmiş, Batı Avrupa'da ise daha geç başlamıştır. Fakat Türkiye'de maalesef ayrı bir disiplin haline gelememiştir.

⁷⁵⁷ M. Fuad KÖPRÜLÜ; Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri, Akçağ Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2004, s.40

Osmanlılar'ın Roma/Bizans İmparatorluğu gibi dünya tarihine damgasını vurmuş bir imparatorluktan etkilenmesi kaçınılmazdır ve ayıp da değildir. Hemen hemen o devletle aynı topraklara sahip olan bir devletin, denenmiş ve başarıya ulaşmış bir yöntemi benimsemesi mantık gereğidir. Dolayısıyla, Osmanlılar üzerindeki Bizans tesirini bütünüyle reddetmek ne kadar yanlış bir hareket tarzı ise, Osmanlılar üzerinde yalnızca Bizans tesirinin müessir olduğunu iddia etmek de bir o kadar yanlıştır. Bizans tesiri, tüm Ortodoks âleminde saray protokolünden, edebiyat ve mimariye kadar çok geniş bir sahada müessir olmuştur. Dolayısıyla, sıklıkla söylendiği gibi Bizans tarih sahnesinden çekilse de, Bizans kültürü varlığını halen sürdürmektedir.

Benzer durum Osmanlı hukuk sistemi için de geçerlidir. Osmanlı hukuk sisteminin tamamen şer'i hukuktan meydana geldiği varsayımı, Osmanlı sultanlarının kanun yapma yetkilerini göz ardı etmektedir. Osmanlı sultanları, pek çok konuda fermanlar ve kanunnameler çıkartmışlardır. Buna en güzel örneklerden biri miri arazi ile ilgili hukuki sorunlardır. Miri araziye ilişkin meselelerde örfi hukuk uygulanmıştır. Oysa mülk arazinin veraset yoluyla intikali gibi konularda şer'i hukuk esas alınmıştır. Halil Cin, miri araziye uygulanan hukuku şöyle değerlendirmektedir:

“Osmanlı toprak hukuku milli ve toplumcu bir hukuktur. Bu hukukta miri arazinin tefvizi, ivazsız ve tapu ile intikali, mahlulâtı konularını tanzim eden mevzuat, şer'i hukukta mevcut olmayan hatta ona aykırı hükümler ihtiva eden kaidelerden meydana gelmiştir. Birçok fetvalarda yer alan <şer'i maslahat değildir. Ulûlemre müracaat lazımdır, ne vechile memur ise o vechile yapılır> tarzındaki kayıtlar, miri arazinin örfi bir hukukun mevzuu olduğunu gösterir. Padişahlar kendilerinin sayılan topraklar hakkında dilediği gibi kaideler koymuşlardır.”⁷⁵⁸

⁷⁵⁸ Halil CİN; Osmanlı Toprak Düzeni ve Bu Düzenin Bozulması, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1978, s.15

Osmanlı İmparatorluğu, bir Anadolu ve Balkan imparatorluğu görüntüsünü uzun zaman sürdürmüştür. Doğu Anadolu toprakları, imparatorluğa katılmadan önce, Osmanlı İmparatorluğu Balkanlar'da önemli miktarda araziye sahipti. 1402'deki Ankara Savaşı'ndan sonra Yıldırım Bayezid'in büyük ölçüde oluşturmayı başardığı Anadolu'nun birliği beyliklerin yeniden tesisleriyle ortadan kalktığı zaman, Balkan Yarımadası'nda elde kalan topraklar, Anadolu'da elde kalan topraklarla birlikte, devletin yeniden toparlanması için gerekli olan insan gücünü ve maddi olanakları sunmuştur. Dolayısıyla, Ankara Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan buhran devrinin yahut <Timur vartasının> atlatılmasında, Balkan toprakları önemli bir işlev görmüştür. Anadolu'nun birliği, ancak Fatih Sultan Mehmed döneminde sağlanacak, Yavuz Sultan Selim'in ve Kanuni Sultan Süleyman'ın doğu seferleriyle ise pekiştirilecektir.

Nüfus itibarıyla bakıldığında, Osmanlı İmparatorluğu nüfusunu Müslüman ve Ortodoks Hıristiyan ahaliden meydana geldiği ortadadır. Balkanlar'ın fethi ve bilhassa İstanbul'un fethi ile Bizans İmparatorluğu'nun sona ermesinin ardından, Osmanlı Devleti'nin batıdaki düşmanları Katolik Venedik ve Macaristan olmuştur. Müslüman bir hanedan tarafından idare edilen Osmanlı İmparatorluğu, aynı zamanda Ortodoks Hıristiyanlar'ın uzunca bir süre tek hâmisi olmuştur. Osmanlı Devleti'ne tehdit oluşturacak bir Ortodoks güç de mevcut değildi. Rusya'nın güçlenmesinin ardından Osmanlı Devleti ile mücadeleye girişmesi ancak 17. asrın sonlarına denk düşmektedir. Bu sebeple, Osmanlı İmparatorluğu uzunca bir süre Ortodoks âleminin de en büyük merkezi olmuştur.

Açıkça görüleceği üzere, Balkan milletlerinin tarihinde Osmanlı idaresinde geçen dönem, bir <karanlık çağ> olmaktan uzaktır ve bu konuya yönelik ilginin artması hem Balkan milletlerinin tarihinin hem de Osmanlı İmparatorluğu tarihinin aydınlatılmasına hizmet edecektir.

6.1.Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu

Cihanşumul bir imparatorluk olan Osmanlı İmparatorluğu, dağılmakta olan Anadolu Selçuklu Devleti'nin Batı Anadolu'daki topraklarında bir uç beyliği olarak doğmuştur. Osmanlı Beyliği'nin kuruluşundan önce Anadolu'nun vaziyetinin tetkik edilmesi gerekir. Ayrıca, idare esaslarından etkilendikleri Selçuklular'ın idaresi esnasında Anadolu'daki nüfusun özelliklerinin, gayrimüslimlerin hukuki statülerinin ve Müslümanlar ile ilişkilerinin İslam Hukuku ve Selçuklu tatbikatı çerçevesinden tetkiki, hiç kuşku yok ki, Osmanlılar'ın Bizans arazisine yönelik fetihleri ve izledikleri siyaseti anlaşılır kılmak bakımından faydalı olacaktır. Bu sayede, Anadolu'nun iç dinamikleri de açığa çıkacaktır.

6.1.1.Beylikler Döneminde Anadolu

1071 yılındaki Malazgirt zaferi ile birlikte başlayan Türk ilerleyişi her ne kadar Haçlı Seferleri ile yavaşlatılmış olsa da, 1176 yılındaki Miryakefalon Savaşı'nda Anadolu Selçuklu Devleti'nin Bizans karşısında kazandığı zafer ile Anadolu'daki Türk varlığı kalıcı hale gelmiştir. Müslüman yazarlar Anadolu'dan Selçuklular döneminde Rum/Roma diye bahsetmeyi sürdürseler de, Friedrich Barbarossa'nın Haçlılarından itibaren Batılı yazarlar, Türk egemenliği altına giren diğer ülkelere vermedikleri bir adla, <Turchia> (Türkiye) şeklinde bahsetmeye başlayacaklardır.⁷⁵⁹ Bu durum, Anadolu'da Türk unsurun sayıca çokluğunun bir yansıması olabilir. Malazgirt sonrasında Anadolu'ya yerleşme başlamış ve Selçuklu idaresinin ilerlemesine paralel olarak yayılmaya başlayan camiler, medreseler, zaviyeler ve kervansaraylar gibi müesseseler, Anadolu'yu şekillendirmeye başlamıştır.⁷⁶⁰ Selçuklular, fethettikleri Anadolu'da önemli imar faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Ticaretin gelişmesi için aldıkları tedbirler, Selçuklu idaresinin bu meseleye ne kadar

⁷⁵⁹ CAHEN; A.g.e., s.100

⁷⁶⁰ VRYONIS; A.g.e., s.223

önem verdiğini gösterir. Sinop, Antalya ve Alanya gibi liman kentlerinin alınmasıyla birlikte Anadolu; Karadeniz'in kuzey sahilleri (Deşt-i Kıpçak) ile Mısır ve Suriye arasındaki ticaretin ana güzergâhı olmuştur. Deşt-i Kıpçak'dan Anadolu'ya tüccarların gelmesinin yanı sıra Anadolu'dan tüccarların da buraya gittikleri bilinmektedir. İbn Bîbî, tüccarların yaşadığı sorunlar ile Sultan Keykubad'ın nasıl alakadar olduğunu nakleder:

“Hayyiz-i cihan-gir-i saltanat darü'l-mülkten Kayseriyye'ye gelmişti, o sırada kâr ü zarar ederek cihanda sergerdan olup deryalar güzar eden bir bazer-gan huzur-ı padişahiye geldi ve dua-yı senadan sonra: <Ben maişetimi temin için enva'-ı mezahim ve mehaliki ihtiyar eden bir dervişim Rus ve Kıpçak diyarında iken bu dergahın avaze-i adl ü namusunu işitmiş ve sevincimden bu tarafa teveccüh eylemişim deryadan geçmek istedim ve Hazar bahr-i siyah ma'berinden geçmeye karar verdim esna-yı uburumda müddet-i ömrümde kazandığım her ne var ise elimden aldılar> dedi... Ba'dehü kudema-yı ümera ve sipehdaran-ı saltanattan Melikü'l Ümera Hüsamü'd-din Emir Çoban'a muntazam ve tamam askerlerle Suğdak'a hareket eylesini... ferman buyurdu.”⁷⁶¹

Böylece Selçuklular Kırım'daki Suğdak'a bir sefer düzenlemiş, Suğdak halkının sağladığı Kıpçak yardımı ezilmiş ve Ruslar da anlaşma yolları aramaya başlamışlardır. Claude Cahen'e göre 1225'te gerçekleşme ihtimali bulunan bu seferle birlikte Suğdak fethedilmiş, bir cami yapılmış, bir kadı atanmış ve bir Selçuklu garnizonu yerleştirilmişti. Fakat bu durumun, 1239'daki Moğol fethine kadar sürüp sürmediği bilinmemektedir.⁷⁶²

Anadolu'da Selçuklu devrinde yapılmış mimari eserlerden günümüze camiler ve medreselerin yanı sıra kervansaraylar da ulaşmıştır. Önemli yollar üzerinde her menzil mesafesinde (yaklaşık 30-40 kilometre) adeta bir kale gibi korunaklı olan ve tüccarların pek çok ihtiyacını (barınma ve gıda başta

⁷⁶¹ İbn Bîbî; Selçukname, (Farsça aslından tercüme eden ve yayınlayan) Mükrimin Halil YİNANÇ, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2007, s.98-99

⁷⁶² CAHEN; A.g.e., s.75

olmak üzere) karşılamak amacıyla inşa edilen Selçuklu kervansarayları⁷⁶³, bu dönemde ticaret hacminin genişliği hakkında bilgi verdiği gibi, bu kervansaraylar bizzat sultanlar ya da rical-i devlet tarafından inşa edildiği için, idareci sınıfın ticarete verdikleri önemi gösterir. Osman Turan, Selçuklu idarecilerinin bu siyasetini şöyle özetlemiştir:

“Onlar fetihlerini, ticaret yollarını emniyet altında bulundurmak, iktisadi gayeleri ilk plana almak suretiyle yapmış ve ona ayarlamışlardır. Bu gaye bizzat devrin kaynaklarında da açık olarak gösterilmektedir. Sinop ve Antalya gibi memleketin giriş ve çıkış limanlarında ticari mübadeleleri kolaylaştırmak ve geliştirmek için bu şehirlere büyük sermayeli tüccarlar yerleştirdiler ve onlara her türlü yardımlarda bulundular. Türkiye’ye gelen yabancı tüccarlara imtiyazlar verdiler en az bir gümrük tarifesi tatbik ettiler. Yollarda herhangi bir şekilde zarar gören, soyguna uğrayan veya emtiası denizde batan tüccarların malları devlet hazinesinden tazmin edilmekte idi, ki bu Selçuk devletinin bir devlet sigortası tatbik ettiğini gösterir. Bu keyfiyet dünya ticareti tarihi için de çok önemlidir. Zira ticaret tarihiyle uğraşanlar sigorta müessesesinin zuhurunu ancak XIV. asra, Ceneviz ve Venediklilere kadar çıkartmaktadırlar.”⁷⁶⁴

Örneğin bir kervansarayın vakfiyesinde, kervansarayaya gelen yolculara dinleri yahut köle veya hür olmaları fark etmeksizin hiçbir ücret alınmadan

⁷⁶³ Kervansaraylarda yahut hanlarda Osmanlı devrinde de süren bir uygulama vardır. Kervansarayın kapıları akşam belli bir saatten sonra (genellikle yatsı ezanı) kapanır ve sabah olduğunda kervansarayın sorumlusu olan kişi herkesten malını kontrol etmesini ve malı çalınan varsa kendisine bildirmesini ister. Bu işlem bitmeden kervansarayın kapıları açılmaz ve kimse dışarı çıkamaz. Gece orada konaklayan herkes çalınan bir şeyi olmadığını bildirdiğinde kapı açılır ve yolcular yola koyulur. Kapılar açılmadan önce çalındığı fark edilen şeylerin tazmininden kervansarayı idare eden kişi sorumlu olur. Kapılar açıldıktan sonra ise yolcular eşyalarının çalındığını fark ederlerse, artık kervansarayın idarecisinin sorumluluğu ortadan kalkar. Ortadoğu’da kervansaraylara ribât, hankâh, karbansaray gibi değişik isimler de verilebilmektedir.

⁷⁶⁴ Osman TURAN; “Selçuklu Kervansarayları”, Belleten, Cilt:X Sayı:39, Temmuz 1946, Türk Tarih Kurumu Basımevi,Ankara, (ss:471-496), s.473-474

günde 1 kilogram ekmek (3 okka), 250 gram pişmiş et ve bir çanak da yemek verileceği bir şart olarak yer almıştır.⁷⁶⁵ Selçuklu tatbikatı daha sonraki Osmanlı tatbikatına temel teşkil edecektir.

Türkler'in Anadolu şehirlerine büyük mikyasta yerleşmesi 1071'den sonra başlamıştır. İlk yerleşenler zaptettikleri şehirlerde arsa spekülasyonları yapmayı ve ganimet emlaki elde etmeyi seven ve kısa zamanda askeri hüviyetlerini kaybederek şehrin zengin ve nüfuzlu ailelerini oluşturan Selçuklu askerleri olmuştur.⁷⁶⁶ Selçuklular, bir yeri fethettikten sonra ilk olarak yaptıkları iş, oraya devlet görevlilerini tayin etmek olmuştur ki aynı tatbikat Osmanlılar'da da sürecektir, fethedilen bölgede derhal devlet idaresinin unsurları ortaya çıkacaktır. Zaten İslam geleneği uyarınca bir yer fethedildiğinde önce ya bir cami inşa edilir ya da en büyük ibadethanesi camiye çevrilir ve burada sultan adına hutbe okunurdu. Bu cami aynı zamanda Cuma Camisi⁷⁶⁷ işlevi de görürdü. F.W. Hasluck da bu konuya dikkat çekmektedir ve ona göre fethi müteakip bazı kiliselerin camiye çevrilmesi ve orada sultan adına hutbe⁷⁶⁸ okunması bütünüyle siyasi niteliklidir ve sultanın o yerleşim birimini resmen topraklarına kattığını ilan

⁷⁶⁵ TURAN; A.g.m., s.483

⁷⁶⁶ Mustafa AKDAĞ; Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi, C:1 (1243-1453), Tekin Yayınevi, Ankara, 1979, s.13

⁷⁶⁷ Bir yerleşim biriminde birkaç tane cami varsa bile, Cuma namazları bunlardan en büyük olanında kılınır ve tüm cemaat o camiye giderdi. Cuma Mescidi yahut Cuma Camisi bu tür ibadethanelere verilen isimdir.

⁷⁶⁸ Türk ve İslam geleneğinde, davul, tuğ, sancak gibi alametlerin yanı sıra belki de en önemli bağımsızlık alameti, idarecinin kendi adına hutbe okutması ve sikke kestirmesi yani para bastırmasıdır. Eğer Müslüman bir devlet vasal statüsünde ise, yani bir başka devlete haraç veriyorsa, oradaki hutbede haraç ödenen devletin idarecisinin ismi okunur. Dolayısıyla ilk kez kendi adına hutbe okutmak, o dönemin şartlarında bağımsızlık ilan etmek ve toprakların tümündeki camilerde bu işlem yapıldığından, bu durumun tüm ülkeye duyurulması gibi bir işleve de sahiptir.

eder.⁷⁶⁹ Yeni fethedilen bir şehre devlet görevlilerinin tayini konusunda İbn Bîbî'de 1207 yılındaki Antalya fethine dair şöyle bir kayıt bulunmaktadır:

“Altıncı gün sultan, diyar-ı gurbette iken rikab-ı hümayununda mülazemet etmiş olan gulâmân-ı hassadan Mübarizü'd-din Ertokuş'a Antalya emaretini tevcih etti. Bu vuku'at ve fütuhat altıyüz üç senesi şa'banında oldu. Ba'dehü sultan hadem ü haşemiyle şehre muvasalatla i'ta-yı eman eyledi. Bir müddet şehirde ikamet ederek esna-yı muhasarada şehrin surlarından yıkılan, rahnedar olan kısımlarını tamir ettirdi, şehre mihrab ve minber vaz' ederek kadı, hatip, imam, müezzin tayin eyledi.”⁷⁷⁰

Anadolu Selçukluları, fethettikleri bu yeni toprakların önemli bir kısmını miri arazi haline getirmiş ve bunları devlet görevleri karşılığında çeşitli kişilere tevcih etmişlerdir. İкта tasarruf eden kişilerin, topraktan alınan vergide ya da başka bir konuda değişiklik yapma hakları yoktu, onlar ancak toprağın sağladığı gelirin belli bir oranına sahiplerdi.⁷⁷¹ Elbette özel mülkiyetin varlığı da gayet iyi şekilde belgelenmiştir. Kural gereği, kişiler ancak kendilerine ait olan özel mülkiyet kapsamındaki varlıkları (arazi, bina, dükkân, ev vs.) bir vakfa bağışlayabilir. Bu sebeple vakıfların varlığı özel mülkiyetin varlığının bir işaretidir. Selçuklu tatbikatında hür köylüler mevcuttu. Osmanlılar döneminde örnek alınacak olan Selçuklu uygulaması, aynı devrin bir diğer Müslüman devleti olan Memlukler'den farklıdır. Memlukler'de Selçuklu tatbikatının aksine servagé mevcuttur.⁷⁷²

Şehirler, ticaretin ve kültürün merkezleri olmuştur. Antalya'da Rumlar'ın, Yahudiler'in ve Türkler'in ayrı mahalleleri olduğu kaydedilmiştir fakat bu kaydın özellikle düşülmesi, bu durumun diğer şehirlerde aynı olmadığını

⁷⁶⁹ F.W. HASLUCK; Christianity and Islam Under the Sultans, (Ed. by) Margaret M. HASLUCK, Vol:1, The ISIS Press, İstanbul, 2000, s.

⁷⁷⁰ İbn Bîbî, A.g.e., s.37-38

⁷⁷¹ CAHEN; A.g.e., s.137

⁷⁷² Fuad KÖPRÜLÜ; “Ortaçaman Türk-İslam Feodalizmi”, Belleten, Cilt:V, Sayı:19, Temmuz 1941, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, (ss: 319-350), s.323

göstermektedir.⁷⁷³ Gayrimüslimler, Müslümanlar'dan farklı olarak ek bir vergi ödemeleri şartıyla, zımni statüsünü kazanarak tebaaya dâhil olmuşlardır. Claude Cahen, Türk fetihleri öncesinde Anadolu'da bazı yerler dışında nüfusun zaten epeyi azalmış olduğunu vurgular.⁷⁷⁴ Bu durum büyük ihtimalle yüzyıllarca süren Bizans-Arap savaşlarının bir sonucudur. Bölgenin savaş alanı haline gelmesiyle nüfus başka yerlere göç etmiş olabilir. Dolayısıyla, Türkmen göçleri ile birlikte Türk varlığı iyice kuvvetlenmiştir. Claude Cahen, yerli ahalinin fatih Türkler'e bakışını şöyle özetler:

"...ilk fatihlerin yağmalarına rağmen veya bu yağmalar nedeniyle, <yerli halklar> Türklere karşı belirgin bir düşmanlık duygusuna kapılmamışlardı. Çoğu zaman bu fetihleri kendilerine karşı bir hareket gibi algılamamışlar; Bizans'ın cezalandırılması olarak yorumlamışlardı. Ayrıca Bizanslılar da, başka Bizanslılara karşı Türkleri çağırmışlardı. Bu ortamda Türk işgalini önlemek için gösterilen gayret kadar, işgali kolaylaştırmak için gösterilen işbirliği çabaları da vardı. Fetihden sonra yavaş yavaş örgütlenen yönetimde, diğer Müslüman ülkelerde olduğu gibi, Müslüman efendilerin tarafında, yerli hatta Rum soylular da vardı, bu arada başka sığınmacıları da unutmamak gerekir. 11. yüzyılda katliamların acıları ve daha sonraki dönemlerdeki bazı olay ve güçsüzlükleri unutmaksızın, birçok örneğini diğer Müslüman ülkelerde de gördüğümüz gibi, örgütlenen Türk devletinde çeşitli halkların bir arada yaşadığını söyleyebiliriz."⁷⁷⁵

İslam dünyasında örnekleri görülen ve idari-askeri sınıfın köle yahut kul olarak bilinen kişilerden oluştuğu <gûlam> müessesesi Selçuklular'da da mevcuttur. Bu konuda herhangi bir şüphe bulunmamaktadır. İbn Bîbî, eserinde pek çok bu zümreden bahseder. Bir yerde ise, Sultan Rükneddin Süleymanşah'ın kendisine çok yakın olan Ayaz adlı bir gûlamı ile ilgili bir olay anlatır. Bu gûlam, avdan dönerken sıcaklamış olduğundan, yolda karşılaştığı

⁷⁷³ CAHEN; A.g.e., s.147

⁷⁷⁴ CAHEN; A.g.e., s.99

⁷⁷⁵ CAHEN; A.g.e., s.160

yaşlı bir kadının elindeki bir kâse yoğurdu zorla almıştır. Kadın ise daha sonra Sultan'a durumdan şikâyet etmiştir. Kadın gûlamı teşhis etmiştir, fakat Ayaz suçunu inkâr etmiştir. Bunun üzerine Sultan, kadına dönerek gûlamın karnını yardırdığında içinde yoğurt çıkmazsa şikâyetçi olduğu için onu öldüreceğini söyleyince kadın razı olur ve cerrah getirtilerek Ayaz'ın karnı yararılır. Kadının haklı olduğu anlaşılınca sultan, bu çok sevdiği gûlamının katlini emreder.⁷⁷⁶ Bu örnek, Sultan'ın adaletini ve halkını koruma duygusunu gösterdiği gibi, gûlamların varlığını da ispat etmektedir. Gulâmlar, <gûlamhane> denilen bir okulda eğitilmekteydiler. Speros Vryonis Jr., Selçuklular'ın askeri ve idari sistemlerinde gûlamların geniş çaplı kullanımının Osmanlılar'ın devşirme sistemine en yakın örneği oluşturduğu görüşündedir. Aynı yazara göre gûlamlar, yapılan savaşlarda esir edilen düşmanın, ganimet hukukuna göre beşte birinin sultana ait olması sebebiyle sultanın payından, hediye olarak gelen esirlerden, satın alınanlardan, kaçaklardan gönüllü din değiştirenlerden ve öteki devletlerden rehine alınmak suretiyle temin ediliyordu. Emir Celaledin Karatay ve iki kardeşi Seyfeddin Karasungur ve Kemaleddin Rumtaş ile Melik'ül Ümera Has Oğuz Şemseddin ve Saltanat Naibi Eminüddin Mikail gibi iyi bilinen kişiler Rum kökenli gûamlardır.⁷⁷⁷

Selçuklular ile birlikte uzun bir süreç olan Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması başlamıştır. Bu süreçte ihtida hareketleri de doğal olarak meydana gelmiştir. Speros Vryonis Jr., Anadolu'daki gayrimüslimleri ihtidaya iten sebepler arasında; Hıristiyanlar'ın Bizans'ın ard arda gelen yenilgileriyle birlikte, içinde buldukları halet-i ruhiyenin de etkisiyle bunu İslamiyet'in Hıristiyanlık üzerindeki üstünlüğü olarak görmelerinin yanı sıra, dervişlerin faaliyetlerinin sonucunda Hıristiyan azizlerini Müslüman evliyalarından ayırmayan ve iki dini de birbirinden çok da farklı görmeyen dini alandaki <syncretism>in olduğu görüşündedir. Aynı zamanda, içtimai ve iktisadi saikler de ihtidayı teşvik etmiştir. Muhtediler, cizye vergisinden kurtuldukları

⁷⁷⁶ İbn Bîbî, A.g.e., s.29-30

⁷⁷⁷ Speros VRYONIS Jr.; "Selçuklu Gulamı ve Osmanlı Devşirmesi", (içinde) (Der.) Oktay ÖZEL-Mehmet ÖZ; Söğüt'ten İstanbul'a, Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar, İmge Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2005, (ss:517-554), s.522-523

gibi, tarımsal vergilerinde de hafifleme olmaktadır. Bazıları idari kadrolarda yer almak yahut arazi elde etmek umuduyla ihtida etmişlerdir. Ayrıca, çok-eşlilikten faydalanmak için de ihtida edenlerin var olduğu bilinmektedir.⁷⁷⁸

Moğol istilaları, Türkistan'ın pek çok bölgesindeki Türk boylarının batıya yürütmesine neden olmuştur. Selçuklular bu yoğun nüfus baskısının menfi tesirler doğurmasını önlemek amacıyla Türkmenleri <uc> tabir edilen sınır boylarına askeri vazifelerle iskân etmiştir.

Genelde uclara yerleştirilen Türkmenler ile şehirlerde yaşayan Müslüman ahali arasında 13. yüzyıl Türkiyesi'nde önemli farklılıklar olduğu gözlemlenmektedir. Yaşayış tarzı ve iktisadi faaliyetlerindeki farklılığın yanı sıra, kültürel ve dinsel alanlarda da farklılıklar mevcuttur. Bu farklılığın temelleri, Türkistan coğrafyasında yaşanan İslamlaşma sürecinde atılmış, daha sonra ise farklılıklar artmıştır. Her ne kadar Türkistan coğrafyasında Buhara ve Semerkand gibi çok önemli şehirler bulunsun da ve Türkler'in bir kısmı yerleşik hayata geçse de, bu nüfusun tamamına yayılmamış, bir kısım Türkler eski geleneklerini de sürdürerek göçebe yaşam tarzına bağlı kalmışlardır. Bunların İslamiyet ile tanışması doğal olarak biraz daha geç olmuştur:

“Mistik unsurlarla dolu Budizm ve Hinduizm gibi Asya dinlerine mensup insanlar, ruh ile birlikte maddeye, dünyaya değer veren ve pratik bir hayat sunan İslamiyet'e kolay girmemiştir. Bu arada şehirleşmemiş kütüphaneler arasında ulemanın metoduyla yapılan İslam propagandası da fazla tesirli olamamıştır. İslamiyet ile karşılaşan kütüphaneler daha önceki mistik ihtiyaçlarına cevap vermeyen bir anlayışla kendilerine sunulan yeni dini anlayacak bir kültür seviyesinde bulunmadıkları için ona sıcak bakmamışlardır. Bu bakımdan, İslamiyet'i özellikle dar kalıplar içinde değil, geniş ve yumuşak bir ruh ve mana ile anlayarak göçebelere telkin eden mutasavvıf Türk dervişleri Türkistan'ın İslamlaştırma faaliyetlerinde büyük rol oynamışlardır. Sufiler tarafından geleneklerine

⁷⁷⁸ VRYONIS; A.g.e., s.359

uygun bir tarzda sunulan İslamiyet geniş halk kütleleri tarafından kabul görmüş, dağınık bir halde yaşayan bu kütleler arasında birlik sağlanmıştır.”⁷⁷⁹

Gezgin sūfi ve dervişlerin Türk kitlelerinin İslamlaşmasındaki rolünü M. Saffet Arıkaya ise şöyle değerlendirmektedir:

“Göçebe ve yarı-göçebe Türklerin İslamlaşmalarında gezgin sūfi ve dervişler önemli rol oynamışlardır. Bunda sūfilerin hayat prensipleri kadar, Türklerin eski dinlerinden bildikleri din adamlarına sevgi, saygı ve takdis anlayışının etkisi olmuştur. Nitekim kamların Türk toplulukları arasındaki rolü, İslamlaşma sürecinde gezgin dervişlere, tarikat şeyhlerine ve pirlere atfedilmiştir. Böylece ata, baba, dede denilen belli aşiretlere mensup, zamanla seyyid nispesi de verilen veli tipi ve bunların etrafında Kitabî din anlayışından farklı veli kültü oluşturulmuştur. Böylece Türklerin İslamlaşma tarihinde onlara dinlerini öğreten Aslan Baba, Korkut Ata, Çoban Ata gibi azizler hep var olmuşlardır.”⁷⁸⁰

İşte bu şartlar içinde, 12. yüzyılda yaşayan Hoca Ahmed Yesevi kısa sürede Türkistan’da etrafına büyük bir taraftar kitlesi toplamıştır. (Kendisi Aslan Baba’nın rahle-i tedrisinden geçmiştir.) Ölümünden sonra ise halifeleri ve talebeleri Türk coğrafyasına dağılmıştır. Hüsameddin bin Şerefeddin tarafından 1584 senesinde yazılmış olan <Risale-i Tevarih-i Bulgarıye> adlı eserde, Hoca Ahmed Yesevi’nin halifelerinden birkaç tanesinin isimlerinin zikredilmesi de göstermiştir ki, Yesevi’nin etkisi Deşt-i Kıpçak’a bile yayılmıştır. An’aneye göre Ahmed Yesevi’nin manevi nüfuzu bütün Rumeli ve Küçük Asya’da, Azerbaycan’da, özetle Batı Türkleri arasında uzun müddet

⁷⁷⁹ Mehmet Necmettin BARDAKÇI; “Türklerin Sosyal ve Kültürel Hayatında Tasavvuf ve Tarikatlar”, (içinde) Türkler, C:7, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, (ss:450-461), s.450

⁷⁸⁰ M. Saffet ARIKAYA; “Türklerin İslamlaşma Sürecinde Mezheplerin ve Tarikatların Yeri”, Türkler, C:7, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, (ss: 498-506), s.504

devam etmiştir.⁷⁸¹ Pek çok derviş doğal olarak Bilad-ı Rum'a yani Anadolu'ya da gelmiştir.

Bu şekilde İslamlaşmış Türkmen kitleleri arasında Gök Tengri dinine ait olan inanç ve uygulamalar bir anda yok olmamışlar, bazen alenen, bazen ise İslami bir cila altında varlıklarını devam ettirmişlerdir.⁷⁸² Türklerin önemli bir kısmı İslamiyet ile Müslüman Farşlar aracılığıyla tanışmış, pek çok dini terimi de Arapça biçimiyle değil de Farsça şekliyle (namaz, abdest vs.) almışlardır. Anadolu'nun yeni İslamlaşan bir bölge olması sonucunda medrese eksikliği büyük sıkıntı yaratmıştır. Bu sebeple Gelibolulu Âlî'nin <Aleaddin Keykubad zamanına kadar Rum ülkesinde ulema azdı. Buranın ahalisi tahsil için diyar-ı Acem'e giderlerdi> sözleriyle belirttiği gibi ilk başlarda Anadolu kültür bakımından geri kalmıştı.⁷⁸³ Selçuklu kültürel hayatı ve devlet idaresi alanında Fars etkisi çok belirgindir. Bilhassa Moğol istilası sonrasında Türkistan, İran ve Harezmi'den kaçarak Anadolu Selçuklu Devleti'ne sığınan âlim ve sanatkârlar vasıtasıyla bu etki daha da artmıştır. Gıyasü'd Din Keyhüsrev'den sonra tahta çıkan sultanların, Keykubad, Keyhüsrev, Keykavus gibi eski İran mitolojisinden alınma unvanları kabul etmeleri gibi, edebiyat alanında da İran etkisi gayet belirgindir.⁷⁸⁴

Anadolu'ya yeni yerleşen Türkmenler ile şehirlerin eski Müslüman ahalisi arasında edebiyat ve din alanında farklılıklar kısa süre sonra ortaya çıkmıştır. İki zümrenin içinde de sûfi hareketler var olmuştur fakat birbirlerinden farklı gelişimler göstermişlerdir. Anadolu'nun İslamlaşmasına sundukları katkı bağlamında M. Fuad Köprülü bunları mukayese eder:

⁷⁸¹ M. Fuad KÖPRÜLÜ; Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, , Akçağ Yayınları, 10. Baskı, Ankara, 2007, s.72

⁷⁸² M. Fuad KÖPRÜLÜ; Anadolu'da İslamiyet, Akçağ Yayınları, Ankara, 2005, s.19 Bu hususda tafsilat için bkz: Ahmet Yaşar OCAK; Alevî ve Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri, İletişim Yayınları, 6.Baskı, İstanbul, 2007

⁷⁸³ TOGAN; A.g.e., s.221

⁷⁸⁴ KÖPRÜLÜ; Türk Edebiyatında..., s.194

“Bunlar arasında tarih-i dini noktasından en mühim rolleri oynayanlar, büyük merkezlerde Acem harsına meftun saraylarda oturarak hükümdarların ve emirlerin himayesi altında yaşayan Acemperest sûfiler değil, Türkmen boyları arasında eski <ozan>lardan mütenakkil hale-i kutsiyetle muhâtt olarak o basit ve ibtidai ruhlarda tasallut eden Babalar’dır. Arap ve Acem edebiyat-ı sufiyesinin bütün dekayıkına vâkıf olarak belliğ Farisi şiirler, Arapça kitaplar ve şerhler yazan bu ilk kısım sûfileri şehirlerin irken çok karışık ve Acem harsına çok perestşikar halkına hitap ettikleri halde, garip kıyafetleri, ağızlarda dolaşan kerametleri, meczubane yaşayışlarıyla eski Baksı-Kam’ların hatırasını İslami şekil altında yaşatan Türkmen Baba’ları; Oğuz boylarına, anlayacakları bir dille, İslamiyet’in eski kavmî an’anelere tetabuk eden sufiyane fakat basit ve avami bir şekl-i muharrefini telkin ediyorlardı.”⁷⁸⁵

Bu dervişler, çeşitli din ve mezhepler arasındaki ayrılıkları dostluğa çevirmiş, din farkı gözetmeksizin yoksullara, muhtaçlara ve hastalara yardım etmişlerdir. Bu suretle İslamlaşma konusunda büyük faydalar sağlamışlardır.⁷⁸⁶

Anadolu’nun Müslüman halkı arasındaki bu farklılık, mensup oldukları tasavvuf zümrelerine de yansımıştır. Şehirli üst katman, Mevlana Celaleddin-i Rumi’ye ve ölümünün ardından yavaş yavaş kurumsallaşan Mevleviye tarikatına katılırken, Yesevilik daha geniş halk kitlelerine ve bilhassa göçebe Türkmenler’e daha cazip gelmiştir. Mevleviler, mevcut olan siyasi ve içtimai düzenin muhafazasına ve merkezi hükümetin nüfuzunu arttırmaya çalışmış, bir muhalefet odağı olmaktan kaçınmıştır. Osmanlılar zamanında da, bu hareket tarzları iyi bilindiğinden, Mısır, Suriye, Irak ve Azerbaycan’dan başlayarak Peçu’ya kadar Mevlevi zaviyelerinin gelişmesi ve birkaç istisna dışında takibata maruz kalmamaları sonucunu doğurmuştur. Mevleviler, daha Celaleddin-i Rumi’den başlayarak Türkmen babalarına iyi gözle bakmamışlar, onları kendilerine rakip olarak görmüşlerdir. Moğol istilası

⁷⁸⁵ KÖPRÜLÜ; Anadolu’da..., s.28-29

⁷⁸⁶ BARDAKÇI; A.g.m., s.452

döneminde bile, Mevlana Celaleddin-i Rumi'nin Türkistan'a kadar ulaşan şöhreti ve manevi nüfuzu, Moğol ümerasını hürmete mecbur etmiştir. Mevleviler de, Moğollar'a karşı bir vaziyet almamak için, Karamanlılar'a karşı bile Moğollar'ın hâkimiyetini tercih etmişlerdir.⁷⁸⁷ Mevlana Celaleddin-i Rumi'nin yalnızca Müslümanlara hitap etmediği, gayrimüslimlerin üzerinde de manevi nüfuzu bulunduğu bilinmektedir. Öldüğünden cenazesine Konya'da yaşayan Rumlar, Ermeniler ve Museviler de katılmış, kendi inançları doğrultusunda dualar edip, üzüntülerinden ağlamışlardır.⁷⁸⁸

Bu sayılanlara ek olarak, genelde Ahilik adıyla bilinen fütuvvet teşkilatı da Anadolu'da çok etkili olmuştur. 15. yüzyıl tarihçisi Aşıkpaşazade bunları ne yazık ki tafsilatına girmeden sadece zikretmekle yetinir:

“Ve hem bu Rum'da dört tayife vardur kim misafiler içinde anılır. Biri Gazıyan-ı Rum ve biri Ahiyan-ı Rum ve biri Abdalan-ı Rum ve biri Bacıyan-ı Rum. İmdi Hacı Bektaş Sultan bunların içinde Bacıyan-ı Rum ihtiyar itdi kim o Hatun Ana'dur. Anı kız idindi, keşf-i kerametini ana gösterdi, teslim itdi, kendü Allah rahmetine vardı.”⁷⁸⁹

XIII. asırda Anadolu'da Türkler arasında en yaygın oluşum Ahilik olmuştur. Şeyh Nasîru'd- Din Mahmud bin Ahmed el- Hoyi Ahi Evren (öl.1261) şahsında temsil edilen Ahilik, Türk Alp geleneğinin Arap ve İran fütuvvet idealiyle İslami bir sentez içinde birleşip Anadolu'da ortaya çıkan kurumlaşmış şeklidir. Ahilik, şehirli ve göçebe halkı birlikte bünyesine katmayı başardığı gibi, diğer tarikatların örgütlenmesinden farklı bir yapı arz etmiş ve başka tarikatlara mensup kişilere de açık olmuştur. Ahiler, Moğol istilasına karşı özellikle Orta Anadolu'da örgütlenmiş, savunma hattı oluşturmuştur. XIII. asrın ikinci yarısından sonra, şehirlerin mahalli idaresinde söz sahibi

⁷⁸⁷ KÖPRÜLÜ; Anadolu'da..., s.50-51

⁷⁸⁸ VRYONIS; A.g.e., s.390

⁷⁸⁹ AŞIKPAŞAZADE; A.g.e., s.486

olarak asayiş ve huzurun sağlanmasına yardım etmişlerdir.⁷⁹⁰ Ahilik daha sonra esnaf loncaları haline gelecektir.

<Horasan Erenleri> yahut <Alperenler> namıyla maruf olan mutasavvıf dervişler, Batı Anadolu'daki uç boylarında yaşamışlardır. Bu dervişlerin yaşamları <menakıbnâme> denilen edebi türdeki eserlerde anlatılır. Bu dervişler, genellikle az sayıdaki müritleriyle büyük düşman ordularını yenen, tahta kılıçlarıyla savaşan, kaleler fetheden, ejderha gibi canavarları öldüren gösterdikleri mucizelerle gayrimüslimleri İslam'a çeken kişiler olarak resmedilmişlerdir.

1239 senesinde Baba İshak'ın önderliğindeki Türkmenler, Amasya'dan doğu Toroslara kadar yayılan bölgede geniş çaplı bir isyan başlattılar. (<Babai Kıyamı> olarak bilinir) Önemli oranda destek de bulan bu ayaklanma, en sonunda Hıristiyan paralı askerlerden oluşan bir kuvvet kullanılarak bastırılmıştır. Bu isyan sonucunda iyice zayıflayan Anadolu Selçuklu Devleti, 1243 yılındaki Köseadağ Savaşı'nda Moğollara yenilecektir. Bundan sonra Anadolu Moğol tahakkümü altına girecektir ve çıkan isyanlar, Selçuklu-Moğol güçleri tarafından bastırılacaktır. İbn Bîbî, Babai isyanı ve lideri İshak Baba için şunları söylemiştir:

“Efvah-ı sikatten şöylece menkuldür: Baba İshak-ı Harici, Sumeysat kalesi muzafatından Kefersud hıttası ahalisinden olup gençliğinde dervişlik ve müridşikarlık ediyordu. Merkum şu'bda ve neyrencat sanatlarında gayet mahirdi. Daima riyakarlık ediyor ve – bir fakih-i sefihin ve müfti müfettenin sözlerini istima eder etmez kabul ve amel eden- cahil Türkleri mezhebine davet etmeğe meşgul oluyor ve mutasal gözü yaşlı, melülül-kalb bulunuyor, vücudunu ta'zib eyliyordu. Aradan bir müddet geçti pek çok halk her taraftan onun nezdine gelerek mürid ve mu'tekid oldular. Merkum evvela mevcut olan a'van ve etbayıyla huruc etmek istediye de bir şeye muvaffak olmayacağını anladığından halk arasında nabadid oldu. Bir müddet sonra merkumun sadası

⁷⁹⁰ SARIKAYA; A.g.m., s.505

Amasya köylerini çınılattı. Merhum evvela bir köye vardı ve çobanlık etmeye başladı. Emanet ve verayla iştihar eyledi. Hiç kimseden bir şey, bir hediye kabul etmeyerek kut-i layemut ile gününü geçirdi. Vera ve takvası o dereceye erişti ki erkek ve bütün o havali halkı ona mu'tekid oldular. Eğer bir kimse derd ü elem hissederek onun huzuruna gelse, yahut karı-koca arasında bir dert hasıl olsa verdiği bir taviz ve hamayil-i mektub ile maraz ve derdi izale eder ve söylediği sözlerle bürudeti ortadan kaldırırdı. Merhumun etba'ü işya'ı çoğaldıkça çoğaldı. Artık köyde durmadı harice çıkararak köyün yakınında bulunan bir tepede savma'a yapı ve orada arat ü tenessük ve ibadetle iştigal etti. Birkaç müridinden ma'da kimsenin yanına gelmesine ve huzuruna girmesine ruhsat vermedi bu hal, müridlerin işa'sıyla, Baba'nın ekl ü şürbünden külliyyen feragat ettiği ve açlığa susuzluğa sabr eylediği kanaatini halk arasında hasıl etti. Baba, müridlerini her taraftaki Türk mecma'larına irsal etti. Hatta Şam vilayetinde bulunan Harzemilere bile mürid gönderdi. O, Sultan Gıyasü'd-din'in bütün hayatını şürb-i hamr ve irtikab-ı menahi ile geçirdiğini söyleyerek takbih ediyor ve efkar-ı ammeyi padişah aleyhine çeviriyor ve zühd ü takvası sayesinde kendine bend ediyordu. Halkın gönülleri onun muhabbet ve meveddetinde karar kılarak taraftarları pek ziyade çoğalınca bir müridini Kefersud'a, diğer müridini Maraş'a gönderdi ve onlara: <Bizim muhlislerimize gidip söyleyiniz fülân ay, fülân gün atlarına binerek feth-i bilada mübaşeret etsinler. Adımızı işiterek müfsitleri ve münafıkları te'dib ve imha uğrunda bizimle birleşen herkesi emval ü ganayimden müstefid ve hissedar kılsınlar her kim kendilerine muhalefet edecek olursa bi-muhaba öldürsünler> diye tenbih eyledi. Bu iki mürid o pir-i zallin tenbih ve işaretleriyle o vilayetlere giderek Türk kabayıl ve haylhaneleri arasında dolaşarak davete meşgul oldu.”⁷⁹¹

⁷⁹¹ İbn Bîbî; A.g.e., s.167-168

1243'teki Köseadağ Savaşı'ndan sonra Selçuklular, Moğollara her yıl haraç ödemek suretiyle barış yapmış, Moğol himayesine girmişlerdir. 1256'dan itibaren İran'a gelen Hulagu Han, İlhanlı Devleti'ni kurmuş ve bu devlet yıkıldığı 1336'ya kadar Anadolu'da büyük etki sahibi olmuştur.

1259'da Mengü Kağan'ın ölümü ile Moğol-Türk Kağanlığı parçalanmaya başlamıştır. Karadeniz kuzeyindeki topraklarda (Deşt-i Kıpçak) hüküm süren Batu Han'ın (öl.1255) ardından yerine geçen kardeşi Berke Hân (1257-1266) devrinde İslamiyet kabul edilmiş, Altın Orda Devleti Hulagu'ya karşı kazanılan zaferin ardından bağımsız bir devlet olmuştur.⁷⁹²Müslüman olan Berke Hân'ın bu başarıları, İslam âleminde İslamiyet'in zaferi olarak telakki edilmiş, Müslüman ülkelerden, Horasan'dan ve Anadolu'dan gaziler onun yanına gitmiştir. Bu derviş-gazilerden biri de, Sarı Saltık'tır. 1263 yılında 12.000 hane Türkmen ile Kırım ve Dobruca'ya gitmiş, İslamiyet'i yaymak için faaliyetlerde bulunmuştur.⁷⁹³ II. Keyhüsrev 1246'da öldüğünde arkasında annesi Bizans imparatorluk ailesine yakın bir papazın kızıdan olma 11 yaşındaki İzzeddin (II.Keykavus), bir Türk kızından olma 9 yaşındaki Rükneddin (IV. Kılıçarslan) ve bir Gürcü cariyeden olma 7 yaşındaki Aleaddin'i (II. Keykubad) bırakmıştı.⁷⁹⁴ Bir süre sonra sultan olan II. İzzeddin Keykavus, kardeşi Rükneddin ile bir olup Aleaddin'i öldürmüştür. Bu iki kardeşin de arası açılmış ve Anadolu'nun umumi valisi olan Baycu Noyan'ın desteğini de arkasına alan Rükneddin 4 Mart 1257'de Konya'da sultan ilan edilmiştir. Fakat Rükneddin Kılıçarslan'ın Moğollar ile sıkı işbirliği içinde olması sonucunda Türkmen ahali, annesi Türk olan Rükneddin'i değil, bütün ahlaki zaaflarına ve sefahet düşkünlüğüne rağmen, annesi Rum olan İzzeddin'i desteklemeyi tercih etmiştir. Bir süre ülke Moğollar tarafından iki sultan arasında paylaştırılmış olsa da, 1261 yılında Keykavus'a bağlı kuvvetlerin

⁷⁹² KURAT; Karadeniz..., s.128

⁷⁹³ TOGAN; A.g.e., s.268

⁷⁹⁴ Ahmet Yaşar OCAK; Sarı Saltık, Popüler İslam'ın Balkanlar'daki Destanî Öncüsü, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2002, s.18

Moğollar tarafından ard arda yenilmesi üzerine II. Keykavus, Bizans'a sığınmak zorunda kalmıştır.⁷⁹⁵ İbn Bîbî, sonraki hadiseleri şöyle nakleder:

“Rum hükümdarı sultana pek çok hürmet ve ta’zimde bulundu hergün iş u nüşa meşgul oldular. Ali Bahadır da Ucdan kendi adamlarıyla ve havaşisinden bir şirzime ile İstanbul’da bulunan Sultan nezdine muvasalat eyledi. Fasilyus ona da arz-ı hürmet etti. Birgün işret esnasında bazı sergüzeştçi kimseler, sultanın mülk-i kadiminden mahrum kalarak ecnebi memleketine iltica ettiğini, İstanbul’da sultanın haşem ü taraftarını pek ziyade olduğunu söyleyerek darbe-i hükümet yapmayı teklif ettiler ve hükümdar Fasilyus’u seyran esnasında ortadan kaldırmayı ve bu memleketin padişahlığını sultana vermeyi düşündüler. Sultanın şarab-saları Kir Kedid bu meseleyi ve tasavvuru Fasilyus’e bildirdi. O da Bahadır Oğlu Emir-i Ahur ile Ali Bahadır’ı bir bahane ile hanesine davet ederek bağlattı ve sultan ile validesinin kapısına muhafızlar ve müvekkiler koydu. Ba’dehu sultanı kendi adamlarıyla birlikte bir kaleye gönderdi. Emir Ahur’u temsil ve Ali Bahadır’ı katlettirdi. Sultanın etba’u a’vanına gelice: İçlerinden Hıristiyanlığı kabul edenlere eman verirken mütebakisini işkencelere ikab ve hapse maruz kıldı.”⁷⁹⁶

İbn Bîbî’nin ismini vermediği, Sultan’ın kapatıldığı kale Ainos (bugün Trakya’da Meriç Nehri’nin ağız yakınlarında, Ege Denizi kıyısında yer alan Edirne’nin ilçesi Enez) kalesidir.⁷⁹⁷

Sultan, İbn Bîbî’ye göre buradan Altınordu Devleti’nin yardımıyla kurtarılmıştır:

“Bi-hikmetihi Teâlâ Sayın Hân, Sultan İzzü’d-din’in tahlisi için büyük bir ordu gönderdi. O sene tesadüfen pek şedid bir soğuk hükümferma olarak her taraf donmuş ve Dûnâb (Tuna) nehri buz tutmuştu. Hânın bütün askeri sudan geçtiler ve sultanı hapisten ihrac ederek Berke

⁷⁹⁵ OCAK; Sarı Saltık..., s.25

⁷⁹⁶ İbn Bîbî; A.g.e., s.88

⁷⁹⁷ VASARY; A.g.e., s.88

Hân'ın hizmetine ve maiyetine götürdüler. Sultan nezd-i hâkâniye vasıl olarak enva'-ı nevaziş ve ikrama nail oldu ve Solhad; Sutak (Soğdak) vilayetleri bi'l-ikta kendüye erzan kılındı.”⁷⁹⁸

Bu saldırıya, Tatar askerlerinin yanı sıra Bulgar Çarı Konstantin Tikh'in askerleri de katılmışlardır. Bu saldırıya katılanların tek amaçlarının II. İzzeddin Keykavus'u kurtarmak olmadığını belirten Istvan Vasary saldırıyı şöyle yorumlamaktadır:

“Genel kanıya göre bu sefer Bulgarların Altın Orda devletinin boyunduruğu altında olduğunu açıkça ortaya koymaktadır: Bulgarlar Tatar seferine kendi askerleriyle katılmak zorundaydı. Ne var ki tarihçiler tarafından genellikle benimsenen görüşün aksine, incelenen olay Çar Konstantin Tikh'in Bulgarlarının yardımıyla Nogay komutasında Bizans'a karşı bir Tatar <devlet harekâtı> değil, daha çok tersiydi: Bulgarlar Bizans karşıtı bir saldırı istiyordu ve Tuna bölgesindeki Tatarlar da zengin ganimet umuduyla bu sefere isteyerek katıldı. Altın Orda'daki önde gelen bazı Tatar aileleri için Sultan İzzeddin'in kurtarılması ancak ikinci derecede önemliydi.”⁷⁹⁹

II. İzzeddin Keykavus ile Bizans İmparatoru VIII. Mihail'in araları bozulmadan önce, İzzeddin Mihail'den kendisine bağlı Türkmenlerle birlikte yaşayacağı bir arazi talep etmişti. İzzeddin, Anadolu'da kendisine tâbi olan Türkmen aşiretlerine gizlice haber göndermiş ve muhtemelen Çepni boyundan olan yaklaşık 12.000 hane Türkmen 1263-1264 senelerinde Üsküdar yoluyla Rumeli'ne geçip Dobruca'ya gelmişlerdir.⁸⁰⁰ Bu göçün gerçekleşip gerçekleşmediği tartışmalara yok açmıştır. İbn Bîbî ve Aksarayı gibi çağdaş kaynaklar, II. İzzeddin Keykavus'un hayatını anlattıkları halde, Sarı Saltık önderliğindeki Türkmen göçünden bahsetmezler. Osmanlı döneminde yazılan Türk kaynakları (başta Yazıcızade Ali, İbn Bîbî'nin Farsça yazdığı Selçukname adlı eserinin Türkçe tercümesini yayınlamış ve bu

⁷⁹⁸ İbn Bîbî; A.g.e., s.222-223

⁷⁹⁹ VASARY; A.g.e., s.87

⁸⁰⁰ OCAK; Sarı Saltık..., s.31

konulardaki kendi bilgilerini eklemiştir) bahsetmişlerdir. Yazıcızade Ali, bu olayı belki de Karesi’de ve Dobruca’da yaşayan Türkler’den derlemiş olabilir. Fakat olaya çağdaş iki Bizans kaynağı (Georgios Pachymeres ve Nicephorus Gregoras) değinmişler ve böylece bu göçün hayal mahsülü olduğu yönündeki iddiaları çürütmüşlerdir.⁸⁰¹

II. Keykavus’un Berke Hân’a bağlı güçler tarafından kurtarılmasıyla bu Türkmenler onunla birlikte Dobruca’dan Kırım’a gitmişlerdir. Keykavus’un ölümüyle birlikte 1280 yılında Sarı Saltık’ın idaresinde bu Türkmenler yeniden Dobruca’ya yerleşmişlerdir.

Tuna ve Dobruca Tatarları’nın reisi olan Nogay öldükten sonra, Balkanlar’daki Müslüman hâkimiyeti ve dervişlerin faaliyeti sekteye uğramıştır. Bizans Dobruca’da tekrar etkili olmaya başlamıştır. Türkmenlerin bir kısmı Anadolu’ya geçmiş, bazıları Hıristiyanlığı kabul etmiş ve Bizans’a iltica etmiştir. Sarı Saltık’ın halifesi Halil Ece idaresindeki Türkmenler, Karesi’ye geçmişlerdir. Daha sonra Osmanlı devrinde Yakup Ece idaresindeki bu Türkmenler yine Rumeli’ne geçeceklerdir.⁸⁰² Bugün ağırlıklı olarak Moldova Cumhuriyeti’nde yaşayan Hıristiyan fakat Türkçe konuşan Gagauzların isminin Sultan Keykavus’un isminin zaman içinde değişmesi sonucu ortaya çıktığı zannedilmektedir. Böylece Uzlar, Kumanlar ile birlikte Dobruca havalisinde bir başka Türk tabakası daha karşımıza çıkmaktadır. Gagauzlar, 1768-1774 yılları arasındaki Osmanlı-Rus savaşında Ruslar’ın teşviki ile Tatarlar’ın terk ettikleri Bucak’a (Beserabya, bugünkü Moldova Cumhuriyeti) yerleşmeye başlamışlardır. Gagauzlar hakkında kendisi de aslen Dobrucalı olan Kemal H. Karpat’ın değerlendirmesi şöyledir:

“Çocukluğumu geçirdiğim Kuzey Dobruca’da bulunan Tulça ve Babadağ kasabaları havalisini her bahar, kuzeyden Tuna’yı aşır Dobruca’ya iş aramak için gelen insanlar doldururlardı. Bunların adları Hıristiyan (Vasil, İvan, Sotir gibi) soyadları ise genellikle Karakaş,

⁸⁰¹ OCAK; Sarı Saltık..., s.29-30

⁸⁰² TOGAN; A.g.e., s.270

Abdaloğlu, Bıyıklı gibi Türk adlarıydı. Konuştukları dil de temiz bir Türkçeydi. Türk şarkılarını da söylerlerdi. İsmail, Tigina ve Kahul gibi vilayetlerden gelen bu insanların köylerinin adları Beşelma, Haydar, Kazayak, Uzuncadır, Kayraklı, Karakurt, Gavanoz, Kurbağlı, Dermendere, Satılıkhacı gibi genellikle Türk adları taşırdı. Müslüman olan Kuzey Dobruca Türkleri ve diğer Müslümanlar, Gagauzlara din farkı nedeniyle olsa gerek fazla yakınlık göstermezdi. Ancak babam <onlar bizim kardeşlerimizdir> diyerek birçoğuna iş bulur, yakınlık gösterir ve onlarla dost olurdu.”⁸⁰³

14. yüzyılda Kırım üzerinden kara yoluyla Bizans başkentine dönen Arap seyyah İbn Batuta ise Dobruca’da bugünkü adıyla Babadağ olan yerleşim birimi ve Sarı Saltık hakkında, Sarı Saltık’ın hikâyelerine biraz da şaşıarak şunları söyler:

“Nihayet, Baba Saltık adıyla bilinen bir şehre ulaştık ki, burası Türkler’in yaşadıkları toprakların sonudur. Türkler, <baba> kelimesini Berberi dilindeki <baba>yla aynı manada, yani hem bir <çocuğun babası> hem de <keramet sahibi din büyüğü> manasında kullanmaktadır. Yalnız buradakiler <ba> harfini daha kalın telaffuz ederler. Bu şehre adını vermiş olan Saltık’ın keşif ve keramet sahibi bir zat olduğu söylenmekteyse de, hakkındaki rivayetlerin bazıları İslami esaslara ters düşmektedir.”⁸⁰⁴

Gerçekten, Sarı Saltık hakkında anlatılan hikâyelerin efsanevi nitelikleri bulunmaktadır. Bu hikâyeler sözlü anlatının bir parçası olduğu gibi daha sonra yazılı eserlerde de yer almıştır. Sarı Saltık’ın menkabelerinden en çok bilineni ve Balkan Hıristiyanları’nın gözünde de muteber bir aziz olarak

⁸⁰³ Kemal H. KARPAT; Balkanlar’da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk, Çev: Recep BOZTEMUR, İmge Kitabevi, Ankara, 2004, s.374

⁸⁰⁴ İbn BATUTA; Büyük Dünya Seyahatnamesi (Tuhfetü’n-Nüzzâr fi Garaibi’l-Emsar ve’l-Acaibi’l-Esfar-Araştırmacılara, Şehirlerin İlginçlikleri ve Yolculuklarda Karşılaşılan Tuhafliklar Hakkında Bir Armağan), (Muhammed Şerif Paşa’nın 1907 yılındaki tercümesinden sadeleştiren) Mümin ÇEVİK, Yeni Şafak Yayınları, (Yayın Yılı Belirtilmemiş), İstanbul, s.259

görülmesine yol açanı, onun ejderha ile mücadelesini anlatan menkabesidir. Sarı Saltık, Aya Dimitri ve Aya Muson adlı cengâverlerle savaşıp onları yenmiş ve Müslüman etmiştir. Ahmed adını verdiği Aya Muson ile birlikte Dobruç iline varır ve orada konaklar. Sarı Saltık'ın şöhretini işiten Dobruç ilinin beyi Minas onu karşılar ve ikramda bulunur. Sonra ona kendilerine hayatı zindan eden yirmi yedi arşın boyunda bir yılandan (ejderha) bahsederek onu öldürmesi ricasında bulunur. Bunu başardığı takdirde bütün tebaasıyla birlikte Müslüman olacağını da ekler. Beraberce giderler ve ejderhayı Sarı Saltık'a gösterirler. Sarı Saltık dört tekerlekli bir araba yaptırarak içine gizlenir, sonra bu arabayı yukardan aşağıya bırakır ve böylece ejderhanın yanına gelir. Sarı Saltık arabanın kapısını açıp ok atar. İkinci okla birlikte ejderha yere yığılır. Üçüncü okla birlikte ejderha can havliyle son bir defa daha saldırmaya çalışınca, Sarı Saltık kılıcını çeker ve öyle bir vurur ki ejderha ikiye bölünür. Sonra hayvanın derisi yüzülerek içine ot doldurulur. Oradaki bir kiliseyi Sarı Saltık kendisine zaviye yapar. Yılanın içi otla dolu derisi şan olsun diye oraya bırakılır. Dobruç ilinin beyi sözünü tutar ve halkıyla birlikte Müslüman olur. Sarı Saltık ona İshak adını verir ve yine Dobruç iline bey tayin eder.⁸⁰⁵

Hikâyelerinin çeşitliliği gibi ölümü ve nereye gömüldüğü konusunda da farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Sonraki dönemde yazılan Ebu'l Hayr-i Rumi'nin Saltıkname adlı eserindeki versiyona göre, kâfirlerle yaptığı bir savaşta ağır yaralanır ve gazilere şöyle der:

“Ben giderem. Beni siz yuyup kefenlen, alup çerağım katına (Babaeski'deki tekkeye) iletün. Eğer sizden çevre beğleri benim ölüm isteyeler, birer tabut düzün, bir gice tursun, adamlarına virün. Ben ol tabutta görineyim ve dahi benüm tabutumı her yirde kim koyasız, birez cinler götürürler, sizler girü sonra yire koydukları vakit götüresiz... Kâfirlere karşı ağlaman kim beni öldü deyü müselmanlara zahmet virmeyeler. Uş sonra oğlum Umur ve Osman gelür bu mülk-i Rum'u onlar zabt idüp İslam birle tolmasına sebep olalar.”

⁸⁰⁵ OCAK; Sarı Saltık..., s.47

demıştır. Burada Aydın Beyi Umur Bey ile Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osman Bey'in Sarı Saltık ile ilişkilendirilmesi ilgi çekicidir. Daha sonra gaziler Sarı Saltık'ı yıkayıp kefenleyip tabutuna koyduklarında tabut kendiliğinden havaya kalkar ve musalla taşına kadar gider. Bunu gören halk şaşırır. Cenaze namazı kılındıktan sonra tabut yine yerine gelir. Sarı Saltık'ın <Beni on iki yerde isterler> sözüne uygun olarak Müslüman ettiği bütün krallar geir ve tabutu götürmek isterler. Sonuçta, Edirne Meliki Eskibaba'da (Babaeski), Müslüman ettiği Dobruca Kralı İsmail Yılan Baba'da (Kaligra Tekkesi), Tatar Hânı Kefe'de, Eflak Meliki, Boğdan Meliki, Rus Kralı, Üngürüs Kralı, Leh ve Çeh çesarları kendi memleketlerinde, Bosna Kralı Tuna Baba'da (Babadağı), Pravadi meliki kendi memleketlerine götürüp defnettikleri cenazenin üzerine türbe yapar ve vakıflar tahsis ederler. Aydınoğlu Gazi Umur Bey ve Kırnata Meliki Said de birer tabut alırlar. Bunu duyan Firenk Filyon'u da bir tabut ister. Sarı Saltık'ın vefatını duyan Osman Gazi de gazalarına ara vererek kırk gün karalar giyip matem tutar.⁸⁰⁶

Bugün kabrinin Romanya'daki Babadağ'da olduğu bilinmektedir ve II. Bayezid zamanında buraya bir türbe yapılmıştır. Kanuni Sultan Süleyman 1538'de ordusu ile sefere çıktığında, Babadağ'da Sarı Saltık'ın türbesini ziyaret etmiştir.⁸⁰⁷ Sarı Saltık'ın ünü tüm Balkanlar'a yayılmıştır. Farklı bölgelerdeki tekkelerinin yanı sıra, Arnavutluk'a kadar yayılan sahada onun türbeleri bulunduğu gibi Anadolu'da da türbeleri bulunmaktadır.⁸⁰⁸ Anadolu'da ve Balkanlar'da halk inançları konusunda araştırmalar yapan F.W. Hasluck, 1929 senesinde neşrettiği eserinde farklı yerlerdeki bu türbelerden bahsetmiştir. Bu türbeler, hem Müslümanlar hem de Hıristiyanlar tarafından ziyaret edilmektedir. Hıristiyanlar, Sarı Saltık'ı ve türbelerini Aziz Nikolas ve Aziz George gibi dini şahsiyetlerle özdeşleştirmişlerdir.⁸⁰⁹

⁸⁰⁶ OCAK; Sarı Saltık..., s.61

⁸⁰⁷ Müstecib ÜLKÜSAL; Dobruca ve Türkler, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1966, s.20

⁸⁰⁸ Bkz: OCAK; Sarı Saltık..., s.111-120

⁸⁰⁹ F.W. HASLUCK; Christianity and Islam Under the Sultans, (Ed. by) Margaret M. HASLUCK, Vol:2, The ISIS Press, İstanbul, 2000, s.354-361

Sarı Saltık ve onunda içinde yer aldığı Anadolu'dan Balkanlar'a yapılan belki de en erken Türk göçü Osmanlı tarihi için de fevkâlâde mühimdir. Zira Osmanlılar Balkanlar'da yerleşmeye başladıklarında muhtemelen buradaki Türk topluluklarıyla temas etmişlerdir. Kemal H. Karpat bu hususun önemine işaret etmektedir:

“Kanımca, Türk tarihini, bu arada Selçuk ve Osmanlı devletlerinin kuruluşlarını ve kökleşmelerini gereğiyle anlamak için göç sorununu derinliğine incelemek gerekir. Çeşitli Türk kollarının Osmanlılar'dan çok önce Balkanlar'a gelip yerleştikleri malumdur. Bunların bazılarının dillerini, örf ve adetlerini ve hatta dinlerini korumuş olmaları, Osmanlı idaresinin Balkanlar'a kolayca yerleşmesine yardım etmiştir. Örf, adet ve dil yakınlığı ile çeşitli Oğuz kollarının zaman zaman birbiri içinde eriyip gittiklerine Bizans kaynakları işaret etmektedir. Her ne olursa olsun Osmanlı devletinin süratle Balkanlar'a yayılmasının yalnız askeri üstünlüğe veya Balkanlar'daki sosyal ve ekonomik hoşnutsuzluğa bağlamak yeterli değildir. Bu faktörlerin yanında ve belki de bunlar kadar hatta daha önemli olan demografik etkenleri de mutlaka hesaba katmak gerekir.”⁸¹⁰

Bu duruma yalnızca Balkanlar'da da rastlanmamaktadır. Benzer bir durum, Osmanlı Beyliği'nin doğduğu Bizans'a ait Bitinya (takriben Bursa ve havalisi) topraklarında da yaşanmıştır. Osmanlı sicillerine dayanarak 1472 ile 1909 yılları arasında Bursa'daki ihtida hareketlerini inceleyen Osman Çetin, Türk ve Müslüman isimleri taşıyan gayrimüslimlerle karşılaşmıştır. Bu eğilim Selçuklular döneminde başlamış ve Osmanlılar döneminde de devam etmiştir. Bu tür isimler taşıyan gayrimüslimler doğal olarak ihtida ettiklerinde eski isimlerini kullanmaya devam etmişlerdir. Bu isimlerden bazıları şunlardır: Murad, Şahin, Musa, Nedim, Çakır, Allahverdi, Ayvaz, İvaz, Sefer, Hamza, Arslan, Karaca, Karagöz, Alagöz, Hatun, Meryem, Pembe, Gülşen.⁸¹¹ Bu

⁸¹⁰ KARPAT; Balkanlar'da..., s.375

⁸¹¹ Osman ÇETİN; Sicillere Göre Bursa'da İhtida Hareketleri ve Sosyal Sonuçları (1472-1909), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1999, s.37

gayrimüslimler uzun yıllardır Müslüman Türkler ile birlikte yaşamalarının bir sonucu olarak zamanla Türk isimlerini benimsemiş olabilirler. Bu durum, toplumun farklı dinlere mensup kişileri arasındaki etkileşimi de göstermektedir. Bilhassa kutsal kitaplarda yer alan isimler benzer olduklarından (İbrahim-Abraham, Süleyman-Solomon, Davud-David, Musa-Moses, Mikail-Michael-Mihail gibi) İslami isimler de rahatlıkla kullanılabilmiştir. Hüdavendigar Livası'na ait tahrir defterlerini neşreden Ömer Lütfi Barkan ve Enver Meriçli, Türk isimleri taşıyan gayrimüslimlerle karşılaştıktan sonra, eğer dinleri defterlerde açıkça zikredilmemişse bu tür isimler taşıyan kişilerin dinleri konusunda haklı olarak karar veremediklerinden nüfusun dinsel dağılımını tam olarak verememek gibi bir sıkıntıya düşmüşlerdir.⁸¹² Osmanlı Devleti'nin kuruluş dönemindeki nüfusu belgelere dayanarak inceleyen Irene Beldiceanu-Steinherr ise başka bir ihtimale dikkat çekmektedir. Hıristiyanlar içinde dervişlere özgü olan Abdal ve Avdal gibi isimler bulunduğunu belirten tarihçi, Yüreğir ve Çepni gibi Türk aşiret isimlerini taşıyan köylerin varlığını da belirtir. Birincisinde yalnızca Hıristiyanlar yaşar ve isimleri Grek-Ortodoks takviminden alınmıştır. İkincisi ise karma bir köydür fakat Hıristiyanlar'ın adları Türkçe'dir. Yazarın bu konudaki yorumu şöyledir:

“Bütün bu örnekler Bitinya'nın yabancı unsurlardan oluşan bir istila karşısında kaldığını gösterir. İlk sultanlar döneminde, savaş esirleri ve köleler mülklere ve vakıf topraklarına yerleştirildiler. Yavaş yavaş köylülerle kaynaştılar. Bu olgu yoğun bir biçimde irdelendi ve çok sayıda inceleme ve araştırmaya konu oldu. Ayrıca Bizanslıların hem Karadeniz'in kuzeyinden hem de Anadolu'nun Selçuklu Devleti'ne bağlı bazı bölgelerinden gelmiş Türk topluluklarını Hıristiyanlaştırmış olduğu da bilinmektedir. Bununla birlikte, Bizans'ta Hıristiyanlığa geçişin çok katı kurallara tâbi olduğu ve <barbar> isimlerinin bırakılmasını gerektirdiği dikkate alınmalıdır. Adları Grek takviminden alınan Çepni köyü sakinleri büyük olasılıkla bu kategoriye dâhildir. Diğerleri ise, ne

⁸¹² Bu tahrir defterleri için bkz: Ömer Lütfi BARKAN-Enver MERİÇLİ; Hüdavendigar Livası Tahrir Defterleri, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988

yerli Bizans toplulukları ne din değiştirmiş Müslüman topluluklardır. Adlara göre bir değerlendirme yapılacak olursa, başka unsurların da işin içinde olabileceğini düşünerek babadan oğla Hıristiyan olan, Hıristiyanlıklarının hatta çoğu zaman dinlerinin incelenmesi gereken bir Türk-Tatar halkı söz konusudur.”⁸¹³

M. Fuad Köprülü de aynı meseleyi vurgulamaktadır:

“Esasen buralarda daha ilk istila devrinden beri Bizans hâkimiyetini kabul ederek bu sahalarda kalmış yahut XIII. asırda muhtelif sebeplerle buralara göçerek Bizans hizmetine girmiş bazı Türk zümreleri olduğu gibi, Bizans İmparatorluğunun, hatta daha yakın zamanlarda İznik İmparatorluğu’nun Balkanlar’dan getirip hudutlara yerleştirmiş olduğu Hıristiyan veya putperest Türkler de yok değildi.”⁸¹⁴

Selçuklular, sınır bölgelerini bilhassa Bizans İmparatorluğu ile komşu olan ve <uç> adı verilen toprakları farklı şekilde teşkilatlandırmışlardır. Sinop-Kastamonu-Bolu-Eskişehir-Kütahya-Denizli-Antalya hattı etrafı uç boylarını teşkil ediyordu. Bu geniş bölge, iki beylerbeyi (Emirü'l Ümera) tarafından idare edilen iki orduya ayrılmıştı. Sivas’tan İstanbul istikametine giden yolun, Ankara’dan geçip Eskişehir ve İnönü’ye vardığı hat, bu iki beylerbeylik arasındaki hududu teşkil ediyordu. Daha sonra Osmanlılar’da da görüldüğü üzere, Selçuklular uç boyunu sağ ve sol kol olarak ikiye bölmüşlerdir. Bu iki beylerbeyinin maiyetinde çok sayıda daha küçük rütbeli ve asil ailelerden gelen uç beyleri bulunmaktaydı. Bu uç beylerinin, her sultan değişiminde <menşur> adı verilen ve selahiyetlerinin tasdiklendiği belgeleri yeniletmeleri gerekiyordu.⁸¹⁵ Uç boylarında yaşayan, halıcılık, at yetiştiriciliği ve

⁸¹³ Irene Beldiceanu-STEINHERR; “Bitinya’da Gayrimüslim Nüfus (14. Yüzyılın İkinci Yarısı-15. Yüzyılın İlk Yarısı), (Ed) Elizabeth A. ZACHARIADOU; Osmanlı Beyliği (1300-1389), Çev: Gül Çağalı GÜVEN-İsmail YERGUZ-Tülin ALTINOVA, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İkinci Baskı, İstanbul, 2000, (ss:8-22), s:21-22

⁸¹⁴ M. Fuad KÖPRÜLÜ; Osmanlı İmparatorluğu’nun Kuruluşu, Akçağ Yayınları, Genişletilmiş 4. Baskı, Ankara, 2006, s.75

⁸¹⁵ AKDAĞ; A.g.e., s.60-61

hayvancılık ile uğraşan göçebe Türkemen aşiretlerinin muayyen yaylak ve kışlakları vardı. Bunlar kimi zaman birbirleriyle de mücadele ediyorlardı. Devlete her yıl aynî bir vergi ödemekle yükümlüydüler. Hudutlarda yaşayan ve ilbaşı denilen reislerinin idaresinde orduya da destek sağlayan ve kadınları ile çocukları da silahlı olan bu aşiretler, toprakların savunmasında fayda gösterdikleri gibi (Çepniler, Trabzon Rum İmparatorluğu'nun Sinop'a yaptıkları taarruzu püskürtmüşlerdi) zaman zaman düşman topraklarına ganimet amaçlı akınlar düzenliyorlardı.⁸¹⁶ Paul Wittek, uç boylarındaki yaşamı şöyle tarif eder:

“Uç adını vereceğimiz bu bölgelerdeki koşullar, hem Bizans hem de İslam tarafında, birbirine çok benziyordu. Uçlarda yaşayan halk, hiç bitmeyen sınır çatışmaları içinde ömür tüketmek zorundaydı. Bu uç-savaşçılar düşman akınlarına karşı sürekli tetiktedir ve kendileri de sık sık düşman topraklarının içlerine doğru benzer akınlar yaparlar. Bu bölgelerdeki ekonomik yaşamın temelini, yağma oluşturur. Askeri uç bölgeleri ile barış içindeki ve çalışkan iç bölgeler arasında büyük bir kültürel karşıtlık vardır ve bu karşıtlık, ırk farklılıkları nedeniyle daha da keskinleşmiş durumdadır. Dünyanın en uzak köşelerinden kopup gelmiş savaşçı unsurların sayısının artması, sınırın her iki yanında, garip bir kavimler ve diller karışımına, iç bölgelerdekilerden farklı bir insan birleşiminin oluşumuna yol açar.”⁸¹⁷

Tam anlamıyla Selçuklu idaresine alınamayan bu <uç Etrâkı>, XIII. asrın son çeyreğinde Selçuklu-Moğol idaresinin tesirinin uçlarda iyice azalmasıyla beraber daha bağımsız bir hale gelmeye başlamışlardır. Sol kol beylerbeyliğini elinde tutan Germiyan hanedanı, nüfuzu altındaki topraklarda yavaş yavaş bir devlet kurmaya başlamıştır. Gelenek uyarınca, fethedilen toprak fetheden kişiye ait olmaktadır. Bu sebeple Selçuklu sultanları, yeni yerler fethedip uç beylerinin şahsi nüfuzlarını arttırmalarını önlemek için,

⁸¹⁶ KÖPRÜLÜ; Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu, s.76

⁸¹⁷ Paul WITTEK; Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğuşu, Çev: Fatmagül BERKTAY, Pencere Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2000, s.29

onların kendilerinden izin almadan akın ve fetih hareketlerine girişmesini yasaklamıştır. (Bunun bir gerekçesi de diplomasi alanında sıkıntı yaşanmasını engellemek olmalıdır, zira merkezi idarenin bilgisi dışında girişilen bu hareketler, barış halini bozabilirdi.) Eğer fethedilecek yer mühim ise ordusu ile Sultan bizzat sefere katılabildiği gibi, bazen kendi ailesinden birini sefere göndererek fethi kendi namına yapmaya çalışmıştır. Germiyan Beyi, bu kaideye riayet etmeyerek fetihleri kendi altındaki uç beylerine bıraktığından, bu toprakları onlara vermeyi kabul etmek zorunda kalmıştı, daha sonra ise bu uç beyleri bağımsız beylikler kurmuşlardır.⁸¹⁸

1261 yılında Bizans İmparatorluğu'nun İstanbul'u Latinler'den geri alması ve başkentin İznik'ten oraya nakli ile birlikte Balkanlar'daki askeri tehditler gibi sebeplerle, Bizans'ın Bithynia bölgesindeki askeri varlığı, kaçınılmaz olarak zayıflatmıştır. Bu durum da, bölgede yeni güç odaklarının ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Ege Denizi sahillerinde güç kazanan Menteşe Beyliği, denizcilik alanında önemli başarılar elde etmiştir. 1284 yılında Bizans İmparatoru VIII. Mihail, parasal sıkıntılar sebebiyle Bizans donanmasında görevli kişileri işten çıkartmış, çeşitli imtiyazlar karşılığında deniz savunması görevini Cenevizliler'e vermiştir. Çaresiz kalan Bizans denizcilerinin pek çoğunun ya İtalyan şehir devletlerinin donanmalarında ya da Türk beyliklerinin donanmalarında görev yapmayı tercih etmişlerdir.⁸¹⁹ Menteşe Beyliği, önemli deniz gücüyle Rodos Adası'nı bile fethetmeyi başarmıştır ki 1310 yılında Saint Jean şövalyeleri tarafından alınincaya kadar da elinde tutmuştur.

İlhanlılar'a bütünüyle cephe almayan ve onlara yıllık bir vergi ödemeyi kabul eden Türkmen liderleri, İlhanlılar'ın zaten tam olarak da denetleyemediği sahalarda beylikler kurmaya başladılar. Selçuklu Devleti'nin batı hududunda Germiyan, Eşref, Hamid, Menteşe, Osmanlı, Karesi, Saruhan ve daha sonra Aydın beylikleri kuruldu. XIV. yüzyıla gelindiğinde,

⁸¹⁸ AKDAĞ; A.g.e., C:1, s.129

⁸¹⁹ Donald M. NICOL; The Last Centuries of Byzantium 1261-1453, 2nd Edition, Cambridge University Press, Cambridge, 1996, s.108

artık bir vali kadar bile ehemmiyeti kalmayan II. Gıyasüddin Mesud'un da 1308'de vefatıyla birlikte, Selçuklu Devleti fiilen sona ermiş ve Anadolu'nun idaresi fiilen İlhanlılar tarafından atanan umumi valilere verilmişti.⁸²⁰ Fuad Köprülü uç beyliklerinde yaşayan ahalinin niteliklerini sayar:

“Buralarda artık tamamen ziraat hayatına geçmiş Türkler'den başka, Türk-İslam âleminin her tarafından kendilerine ne suretle olursa olsun bir maişet vasıtası aramaya gelmiş birtakım serseriler, Moğol tazyiki ile Orta Anadolu'dan inerek aileleri ve sürüleriyle beraber yerleşecek bir toprak veya mer'a arayan Türkler vardı. Bizans topraklarının emniyetsizliğinden veya vergilerin ağırlığından mustarip olan Bizans'a tâbi halk, artık kendilerini müdafa edemeyerek sadece ağır vergiler almakla iktifa eden bu imparatorluğa tâbi olmaktan ise, hafif bir vergi mukabilinde mal ve can emniyetlerini te'min eden Türk beyliklerinin idaresine girmeyi tercih ediyorlardı. Hakikaten uc beylikleri yavaş yavaş çapullarla yaşayan bir aşiret halinden çıkararak tebaasının menfaatlerini koruyan muntazam siyasi teşekküller halinde inkişaf etmeğe başladıldıktan sonra vaziyet bu şekle girmişti.”⁸²¹

Söğüt ve Domaniç havalisinde kurulmuş olan Osmanlı Beyliği⁸²² de Anadolu'da kurulan beyliklerden biriydi ve aslında Germiyanogulları ile

⁸²⁰ İsmail Hakkı UZUNÇARŞILI; Osmanlı Tarihi, C:1, 7. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, (Basım Yılı Yok), s.40

⁸²¹ KÖPRÜLÜ; Osmanlı..., s.101

⁸²² Osmanlı Beyliği'nin kuruluşu noktasında farklı görüşler için bkz: KÖPRÜLÜ; Osmanlı..., WITTEK; Osmanlı..., Friedrich GIESE; “Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu Meselesi”, (Der) Oktay ÖZEL-Mehmet ÖZ; Söğüt'ten İstanbul'a, Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar, İmge Kitabevi, 2. Baskı, Ankara, 2005, (ss:149-175), William L. LANGER-Robert P. BLAKE; “Osmanlı Türklerinin Doğuşu ve Tarihsel Arkaplanı”, ÖZ-ÖZEL; A.g.e., (ss:177-224), Halil İNALCIK; “Osmanlı Devleti'nin Doğuşu Meselesi”, (içinde) ÖZ-ÖZEL; A.g.e., (ss:225-242). Konuya yeni bir bakış açısıyla yaklaşan ve Paul Wittek'in <gazi devlet> tezini eleştirerek Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerine ve Osmanlılar'ın bilhassa gayrimüslim tebaa ve askeri-siyasi liderler ile ilişkilerini konu edinen tafsilatlı bir eser ise Heath M. Lowry tarafından kaleme alınmıştır. Heath W. LOWRY; The Nature of the Early Ottoman State, State University of New York Press, Albany, 2003

karşılaştırıldığında nispeten zayıftı. Fakat komşu olduğu Bizans topraklarına yapacağı akınlarla ve kazandığı başarılarla güçlenmeyi başaracaktı.

Osman Gazi, 1302 yılında İznik'i kuşatmıştır. Üzerine gönderilen bir Bizans kuvvetini aynı yıl Bapheon Savaşı'nda yenen Osman Bey'in bu başarısı adının duyulmasına yol açmıştır. Dolayısıyla Halil İnalçık Osmanlı Devleti'nin esas kuruluş tarihini 1302 senesi olarak seçer.⁸²³ Osman Bey, diğer Türkmen ve Rum beyleri ile işbirliğine girmiştir. Bu beylerden biri Köse Mihal'dir. Köse Mihal'in soyundan gelenler Mihaloğulları adıyla bilinecektir ve Rumeli'deki fetihlerde önemli roller üstleneceklerdir. Uç beyliği vazifesi, birkaç aile ile birlikte (Turahanoğulları, Malkoçoğulları ve Evrenosoğulları) irsi olarak bu aileye verilecektir.

Osman Bey'in oğlu Orhan Bey ile birlikte beylik daha da güçlenecektir. Orhan Bey'in 1324 yılında beyliğin başında olduğu anlaşılmaktadır. İ. Hakkı Uzunçarşılı, Orhan Bey'e ait 1324 senesi Mart ayının başlarında (724 Rebiülevvel) hazırlanmış bir temliknameyi neşretmiştir. Farsça olan bu temlikname (günümüze ulaşan en eski belgelerden biridir) ile Orhan Bey azadlı kölelerinden olan Tavaşi Şerefeddin Mukbil'e Mekece'de bir hanikah kurması ve gelirleriyle işletmesi için toprak bağışında bulunmuştur. İmaret ya da zaviye adlarıyla da bilinen bu müesseseler, Osmanlı fetih siyasetinin bir parçası olarak hizmet edeceklerdir. Orhan Bey'in vakfiyesi, hankahın işlevlerini de zikreder:

“Ben Şücaaddin Orhan Bin Fahrüddin Osman

Hududu ile Mekece nahiyesinin tamamını sırf Allah rızası için (vakfettim). O Hanikahda misafir olan gelüp gidici fıkaraı, garibleri, miskinleri, dervişleri ve ehl-i ilmi (iskân ve infak) etmesi için azadlı

⁸²³ Halil İNALCIK; The Ottoman Empire (The Classical Age 1300-1600), Phoenix, London, 2000, s.6 Bu savaşın daha tafsilatlı tetkiki için bkz: Halil İNALCIK; “Osman Gazi'nin İznik Kuşatması ve Bafeus Muharebesi”, (Ed.) Elizabeth A. ZACHARIADOU; Osmanlı Beyliği (1300-1389), Çev: Gül Çağalı GÜVEN-İsmail YERGUZ-Tülin ALTINOVA, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İkinci Baskı, İstanbul, 2000, (ss:78-105)

*kölem Tavaşi Şerefeddin Mukbil'i (mütevelli-i vakıf tayin ettim) vakfın vazifesi (yani varidatı) ne ise onlara sarf edilsin ve her kim ki bu vazifeden nasib almağa müstahak değilse Hanikahda misafir olmasın...*⁸²⁴

Osmanlılar, ilk dönemlerde kuşatma araçlarına sahip olmadıklarından, sağlam surlarla korunan şehirlerin fethinde sıkıntı yaşamışlardır. Bu soruna karşı geliştirdikleri fetih tekniği ise şehri ablukaya almak olmuştur. Şehrin yakınında inşa ettikleri <havale kuleleri> ile şehrin dışarıyla olan bağlantısını kesmeye hisar içindikileri bunaltmaya çalışmışlardır. Aşıkpaşazade, Osman Gazi'nin Bursa karşısını yaptırdığı havale kulesinden bahseder:

*“Osman Gazi göri kim bu hisar ceng ile alınmaz, buna sabr gerek. Vardı bu hisara havale yapmağa tedbir itdi. Kapluca tarafına hisara karşı bir hisar yapdurdı. Karındaşı oğlu Aktemür'i anda kodı. Ol be gayet bahadur er idi ve bile hayli yarar yoldaşlardan dahı bile kodı. Ve bir hisar dahı tag tarafına yapdurdı. Balabancuk dirlerdi, bir bahadır kulu var ıdı, bu hisara dahı anı kodı. Bu iki hisarı bir yılda yapdı. Amma köylerini emn ü emân-ıla ma'mur itdi. Ve illa hisârdan kâfirlere barmağın çıkartmaz olup tururlardı... Bu iki taraftan gaziler vilayeti zabt itdiler. Bir niçe yıl hisara rahatlık vermediler...”*⁸²⁵

Taşra ile bağlantısı kesilen ve her yandan kuşatılan Bursa, 1326'da Osmanlılar'ın eline geçer. Aşıkpaşazade ve Neşri'de, bu havale kulelerinin Bursa ahalisini nasıl bunalttığına dair kayıtlar vardır:

“... Derhal Bursa'nun tekvur'ına ki Beres tekvur dirler, Köse Mihal'i gönderüb hisarı istedi. Tekvur eytdi: <Ahd idün-ki bizi kimse incitmeye ve kimsenün bize zararı dokunmaya.> Köse Mihal gelüb bu kaziyeyi Orhan'a i'lam itdi. Orhan Gazi dahı kabul idüb Köse Mihal'i tekrar

⁸²⁴ İsmail Hakkı UZUNÇARŞILI; “Gazi Orhan Bey Vakfiyesi 724 Rebülevvel-1324 Mart”, Belleten, Cilt: V, Sayı:19, Temmuz 1941, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1941 (ss: 277-287), s.281

⁸²⁵ AŞIKPAŞAZADE; A.g.e., s.293

gönderdi. Beres tekvur eytdi: <bana birkaç yarar âdem gönderün, bu hisardan çıkan kâfirleri Türkler incitmeyeler> didi. Köse Mihal eytdi: <hoş amma, ol sizi hıfz idecek kimesnelere nesnecük virmek gerekdür> didi. Tekvur Beres eytdi: <her ne kim maslahat görürsen, ben vireyün> didi. Ma-hasal, otuz bin filoriye sulh itdiler. Bere tekvur bu sözi kabul idüb otuz bin nakid filori gönderdi. Ve bi'l cümle çünkim tekvur kal'adan çıktı, heman Müslümanlar tekbir ü tehliil getürüb kal'aya koyuldılar. <Mu'cizat Muhammed'ündür> deyü gür gür salâvat getirdiler. Evvel kal'aya dahi Ahi Hasan çıkdı. Burc üzerinde muhkem turdı. Andan sonra baki Müslümanlar koyuldular. Andan tekvur'a yarar âdemler koşdılar. İsti'calile kal'adan çıkardılar; şöyle ki malının rub'ın bile alınmadı. Andan Gemlik'e iledüb, andan İstanbul'a geçdi. Andan sonra bunda hisarun halkına aman virüb kimsenün bir çöpini aldırmadılar... Beres tekvur'un bir veziri varidi. Adına Saruz dirlerdi. Ol gitmedi. Zira hisarun virülmesine ekser ba'is ol olmışdı. Mübalağa malı var idi. Kendü ihtiyariyle Orhan'a mübalağa mal getürdi. Anı-dahi gazilere kismet itdiler. Amma kal'ede kuffardan hayli kırılmış âdem buldular. Orhan ol vezire sordı-ki <bu kal'ayi sebep ne oldı ve neden bunaldunuz? > didi. Saruz vezir eytdi: bu kal'ayi virmeğe bir nice sebep vardur. Evvel sebep bu kim gördük ki, sizin devletünüz, yevmen fe yevmen mütezayid olub ve bizim şum bahtumuz mün'akis olub ve ikinci bu kim, baba üzerimize havale yapub gitdi. Etrafımızdaki il elden çıkdı. Şehrün devleti iliyledür. Vilayetimiz münkâd olub bize ita'at itmez oldılar. Üçüncü bu kim, size ita'at idenler rahatlıkda. Biz dahi rahatlığa heves itdük..."⁸²⁶

Osmanlılar, kendi isteğiyle teslim olan kalelere <aman> vererek halkının canına ve malına dokunmamışlardır. Fetihlerinde bu şekilde hareket etmeleri ve ayrıca topraklarında yaşayan diğer gayrimüslimlerin rahat yaşamaları ve bunların diğer bölgelerde de bilinmesi Osmanlı fetihlerini kolaylaştırmış olabilir.

⁸²⁶ NEŞRİ; A.g.e., s.134-135

Orhan Gazi Bursa'yı fethettikten sonra 727 senesinde (Miladi 1326 senesinin 27 Kasım gününde başlar) Bursa'da sikke kestirmiştir ki, bu durum Anadolu'da İlhanlı etkisinin daha da azaldığının ve Osmanlılar'ın neredeyse bağımsız bir hale geldiğini gösterir.⁸²⁷ Osmanlılar bu arada Akçakoca önderliğindeki kuvvetler sayesinde bugünkü Kocaeli (ismi Akçakoca'dan gelir) havalisindeki Kandıra ve Karamürsel gibi yerleri almış, sınırlar Karadeniz sahillerine ulaşmıştır. Hem bu durum hem de Osmanlılar'ın İznik'i kuşatması Bizans İmparatoru III. Andronikos'u rahatsız etmiş ve 1329 senesi Mayıs ayında Osmanlılar'a karşı harekete geçmiştir. Orhan Bey, bunun üzerine İznik kuşatmasına bir miktar asker bırakmış, topladığı askerlerle birlikte Bizans ordusu ile karşılaşmaya gitmiştir. Pelekanon (bugünkü Kocaeli'nin ilçeleri olan Darıca ve Eskihisar arasında bir mevki) mevkiinde Bizans ordusu yenilgiye uğramış ve yaralanan imparator derhal cepheyi terk etmiştir. Böylece dışarıdan yardım alma ümidi kalmayan İznik'in fethi de kolaylaşmış, şehir 1330 senesinde fethedilmiştir.⁸²⁸ İznik'in fethinde de Bursa'da tatbik edilen usûlün faydaları görülmüştür:

“Ve evvel Karatikin'i almışlardı. Bu İznik'e ol havale gibiydi. Anun-ıçun bu Karatikin hisarı içinde olan gaziler dayıma İznik'ün kapuların açdurmaz olmuşlar-ıdı. Ve be-gayet açlıkda bunalmışlar-ıdı, zira dayiresinde olan vilayetün köylerini zabt-idüp tımar erlerine virmişler-ıdı ve hiç bi-vechin mine'l vücuh bu köylerün kafirleri bunlardan incinmezler-ıdı, rahat olmuşlar-ıdı. İncinmedükleri ecilden hisar halkına zevade virmezlerdi. Vakt olurdı kim Müslümanlar-ıla gelüp bile hisara cenk dahı iderler-ıdı. Çağırup İznik halkına eydürlerdi kim: <Gelün iy dermândeler siz dahı rahat olun kim biz rahat olduk.> dirler idi. Ve şehrün halkı hatta şol kadar olmuş-ıdı kim göle balık avlamaga çıkmaz olmuşlar idi ve içerü hisardagı halktan ba'zı kafirler gazilere habar göndürdiler ve dirlerdi kim: <Açlıktan gayetde bunalduk> dirler idi. Ol

⁸²⁷ Bu sikke hakkında tafsilat için bkz: İsmail Hakkı UZUNÇARŞILI; “Gazi Orhan Beğın Hükümdar Olduğu Tarih ve İlk Sikkesi”, Belleten, Cilt: IX, Sayı:34, Nisan 1945, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1945, (ss: 207-211)

⁸²⁸ UZUNÇARŞILI; Osmanlı..., C:1, s.120

zamanda hod etrafı cemî' Türk almış-ıdı, timar erleri elinde tasarruf olunurdu.

Elhasıl-ı kelam Orhan Gazi'ye kafirlerün hallerini bildürdiler. Bir gün devlet-ile kendüsi dahı İznik'ün üzerine geldi. Kafirler Orhan Gazi'nün geldiğün görecek gayet bunalmışlar-ıdı. Bir itimad itdükleri kafiri Orhan Gazi'ye göndürdiler kim: <İmdi bizüm-ile 'ahd ü eman idün kim bizi kırmayasız, gidenümüz gide ve turanumuz tura, biz dahı hisarı size teslim idelüm> didiler.”⁸²⁹

Bu olaylardan sonra şehrin tekfurunun çıkışına izin verilir. Halktan da gitmek isteyenlere izin verilmesine rağmen, çoğu şehirde kalmayı tercih etmiştir. Şehre giren Orhan Bey halk tarafından karşılanmış, hürmet görmüş ve Aşıkpaşazade'nin deyişiyle İznik halkı, sanki padişahları öldükten sonra yerine oğlunu tahta geçirir gibi hareket etmişlerdir.⁸³⁰ Boğdan Voyvodası olan Dimitri Kantemir (d.1673-öl.1723) her ne kadar bu hadiselerin çağdaşı değilse de, eserinde Orhan Bey'in İznik fethi sonrasında şehrin Hıristiyan ahalisine iyi davranmasının sonuçlarını şöyle yorumlar:

“Orhan Bey'in uyruğuna karşı olan bu yüceğönüllülüğü ve insanlığının ünü, bütün komşu ülkelere yıldırım hızıyla yayılır. O kadar ki, sadece içlerinden birçoğu kuşatma korkusundan kaçan İznikliler değil, fakat Türk kuvvetlerinin henüz erişemediği öteki kent ahalisi de, yığın halinde İznik'e gelmeye başlar. Bunun sonunda İznik'in nüfusu bir yıldan az bir zaman içinde İstanbul'la yarışacak kadar çoğalır.”⁸³¹

1337'de İzmit (Nicomedia) ele geçirilince, beyliğin sınırları İstanbul'a daha da yaklaşır. Karesi Beyliği'nde Aclan Beğ'in ölümü sonrasında oğulları arasında anlaşmazlıklar çıkmıştır. Osmanlılar bundan faydalanmış ve hem ahalisinin hem de ümerası içindeki Osmanlı yanlısı hizbin yardımıyla Karesi

⁸²⁹ AŞIKPAŞAZADE; A.g.e., s.312-313

⁸³⁰ AŞIKPAŞAZADE; A.g.e, s.313

⁸³¹ Dimitri KANTEMİR; Osmanlı İmparatorluğu'nun Yükseliş ve Çöküş Tarihi, C:1, Çev: Özdemir ÇOBANOĞLU, 6. Baskı, Cumhuriyet Kitapları, 2005, s.80

Beyliği'ni bütünüyle askeri yöntemlere dayanmadan topraklarına katmayı başarmıştır.⁸³² Karesi'de Osmanlı yanlısı bir hizbin mevcudiyeti bilinmektedir ve önemli Osmanlı kahramanlarından olan Hacı İlbey ve Evrenos Bey'in Karesi ümerasından olduğu hususunda herhangi bir şüphe yoktur.⁸³³ Karesi'nin Osmanlılar'a katılmasıyla birlikte sahip olduğu donanma gücü de Osmanlılar'a katılmıştır.

1341 yılında Bizans İmparatoru III. Andronikos Palaeologos'un ölümü Bizans içinde yeni bir iç savaşa yol açacaktır ve Osmanlılar bundan istifade etmeyi başaracaktır. İmparator öldüğünde arkasında bıraktığı iki oğlundan büyük olanı, John, henüz 9 yaşındaydı. John Kantakuzenos, imparator hayatta iken onun en yakınındaki kişilerden biri olarak çocuk yaştaki imparatora naib oldu ve eş-imparator olarak taç giydi fakat başta imparatoriçe Savoylu Anna ve çevresindekiler ile hizip mücadelesine mecbur kalınca Temmuz 1341'de başkentten ayrıldı ve Dimetoka'ya gitti. 26 Ekim 1341'de oradaki askerler tarafından imparator ilan edildi.⁸³⁴

Bizans'ta yaşanan iç savaş kısa sürede içine Türkleri (önce Aydın Beyi Umur Bey ve sonra Orhan Bey) de alacak, hatta Osmanlılar bu savaşta belirleyici unsur olacaktır.

6.1.2. Osmanlı Fetihleri Öncesinde Balkanlar

Bizans İmparatoru Andronikos (1316-1321) ile torunu Andronikos (1328-1341) arasında taht için başlayan mücadele 1321 yılında başlamış ve 7 yıl sürmüştür. Bu iç savaş esnasında Bulgarlar genç Andronikos'u desteklerken, Sırlar yaşlı imparator Andronikos'u desteklemişlerdir. 1328

⁸³² Irene BELDICEANU; "Başlangıçlar: Osman ve Orhan", (Ed) Robert MANTRAN, Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, C:1, Çev: Server TANİLLİ, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2007, (ss: 17-40), s.26

⁸³³ Elizabeth A. ZACHARIADOU; "Karesi ve Osmanlı Beylikleri: İki Rakip Devlet", (Ed.) Elizabeth A. ZACHARIADOU, Osmanlı Beyliği (1300-1389), Çev: Gül Çağalı GÜVEN-İsmail YERGUZ-Tülin ALTINOVA, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2000, (ss: 243-255),s.248

⁸³⁴ NORWICH; Byzantium, The Decline and Fall, s.296

yılında, genç Andronikos galip gelmiş ve dedesi tahttan çekilmeye mecbur kalınca III. Andronikos ismiyle imparator olmuştur.⁸³⁵

Bulgar Çarı Theodore Svetoslav 1322 yılında öldüğünde yerine oğlu II. George Terter geçmiştir. Fakat aynı yıl onun da ölmesiyle, Asen Hanedanı sona ermiştir. Bu durum sonucunda Bulgaristan'ın güçten düşmesi Bizans'ı sevindirirken, Bulgar boyarları, ülkenin içine düşeceği durumu fark ederek o sırada Vidin bölgesinde hâkimiyet kurmuş olan Mihail Şişman'ı (Şişman, İng. kaynaklarda Shishman olarak yazılır) Çar seçmişlerdir.⁸³⁶

Bu dönemde Bulgaristan'ı asıl tehdit eden unsur Sırlardır. Her ne kadar Michael Şişman'ın saltanatında Sırp tehdidi bir süre için durdurulmuş olsa da 1321'de tahta çıkan Stefan Duçanski (1321-1331) idaresindeki Sırlar, 1330 yılında Köstendil Savaşı'nda Bulgarlar'ı yenilgiye uğratmış ve Çar Şişman da bu savaşta ölmüştür.⁸³⁷ Yerine geçen Ivan Aleksandr (1331-1371) döneminde, Bulgaristan Sırbistan'ın vasalı haline gelmiştir.

1331 yılında Sırp tahtına çıkan Stefan Dušan döneminde, Sırp devletinin gücü zirveye ulaşmıştır. Dušan döneminde Sırp toprakları Yunanistan'a yapılan akınlarla Sırp toprakları Ege Denizi'ne, batıda ise Adriyatik Denizi'ne ulaşmıştır. 1345/1346 tarihinden itibaren <Sırların ve Yunanlıların İmparatoru> unvanını kullanmaya başlamıştır. İpek şehrindeki Sırp Başpiskoposluğu'nu , Tırnovo'daki Bulgar Patrikliği'nin ve Ohri Başpiskoposluğu'nun da onayıyla Patriklik'e yükseltince, Bizans Kilisesi buna karşı çıkmış ve bu ruhbanların hepsini aforoz etmiştir. Dušan başkent Üsküp'te yeni Patrik'in yönetiminde yapılan bir törenle 1346 yılında imparator ilan edilmiştir.⁸³⁸

Sırp İmparatorluğu'nun en yüksek gücüne ulaştıran Stefan Dušan, 1355 senesi Aralık ayında 47 yaşında ölmüştür. Bundan sonraki yıllar, Sırp

⁸³⁵ HUPCHICK; A.g.e., s.90

⁸³⁶ FINE; The Late..., s.269

⁸³⁷ CRAMPTON; A Concise..., s.26

⁸³⁸ PAVLOWITCH; Serbia..., s.5

İmparatorluğu'nun zayıflamasına tanık olacaktır.⁸³⁹ Bunda, Dušan'ın daha sağlığında ülkesinin idaresini paylaşması etkili olmuştur. Dušan, Bizans devlet geleneğini taklit ederek, despot, sebastokrator ve caesar gibi asalet unvanlarını, akrabalarına ve akrabası olan kadınların kocalarına dağıtmıştır. Üvey kardeşi olan Simeon Uroš ve imparatoriçenin kardeşi John Asen despot unvanını almışlardır. Dušan'ın kardeşi Eudocia'nın kocası olan Dejan ve hanedan ile ilişkisi tam olarak bilinmeyen Branko Mladenović sebastokrator unvanlarını almıştır. İmparatorun kuzeni Irena'nın kocası olan Preljub ve haklarında çok fazla şey bilinmeyen Vojihna ve Grgur gibi kişiler de caesar unvanını almışlardır. Simeon Epir bölgesinde, John Asen güney Arnavutluk'ta, Dejan Velbuzd, Branko Mladenović ise Ohri çevresindeki toprakları idare ediyordu.⁸⁴⁰ Dušan'dan sonra tahta oğlu Stefan Uroš geçmişse de, babasının topraklarını bir arada tutmak hususunda büyük sıkıntılar çekmiştir. Yeni imparator olan Uroš, en başta amcası ile sorun yaşamıştır. Amcası Simeon, onun iktidarını tanımamış ve kendisini imparator ilan etmiştir.⁸⁴¹

Eflak topraklarında boyarlar kendilerine prens olarak Basarab'ı (1310-1352) seçtiler. Boğdan'da ise ilk devlet kuran kişi I. Bogdan (1359-1365) olmuştur. Bu iki küçük devlet, sürekli olarak siyasi mücadele içine giren boyarlar ile uğraşmak zorunda kalmıştır.⁸⁴²

Macaristan Kralı III. Andras'ın (1290-1301) 1301 yılındaki ölümüyle birlikte 7 yıl süren bir belirsizlik yaşanmıştır. Arpad Hanedanı'nın böylece sona ermesiyle, anne tarafından akrabalık bağı bulunan Anjou ailesinden I. Karoly (1308-1342) tahta çıkmıştır. Yeni kral, bir yandan iktidarını

⁸³⁹ PAVLOWITCH; Serbia, s.7

⁸⁴⁰ Sima M. CIRKOVIĆ; The Serbs, Translated By: Vuk TOŠIĆ, Blackwell Publishing, Oxford, 2004, s.67

⁸⁴¹ Tim JUDAH; The Serbs, History, Myth & the Destruction of Yugoslavia, Second Edition, Yale University Press, London, 2000, s.26

⁸⁴² JELAVICH; Balkan Tarihi, C:1, s.22

sağlamlaştırmak için Macar beyleriyle siyasal mücadeleye girerken, diğer yandan da mali alanda başta olmak üzere önemli reformlar yapmıştır.⁸⁴³

Avrupa ise Yüzyıl Harpleri ile meşgul olmasının yanı sıra, Katolik Kilisesi'nin 1417'ye kadar sürecektir olan ikiye bölünmüşlüğü sebebiyle bir Haçlı Seferi gerçekleştirecek imkânlardan yoksundu.⁸⁴⁴

Bizans İmparatorluğu ise 14. yüzyılın ilk yarısında önce İmparator Andronikus ile torunu genç Andronikus arasındaki iç savaşa daha sonra ise Kantakuzenos'un taht üzerinde hak iddia etmesiyle birlikte başlayan iç savaşa sahne olarak iyice zayıflamış, Bizans'taki hizipler arasındaki savaşa Sırp ve Osmanlılar da katılmışlardır.

6.2.Balkanlar'da Osmanlı Fetihleri

6.2.1. Çimpe Kalesi'nden Ankara Savaşı'na

Kantakuzenos'un taht üzerinde hak iddia etmesi sonucunda başlayan iç savaş, Osmanlılar'ı da içine çekmiştir. Askeri açıdan yardıma ihtiyaç duyan Kantakuzenos Sırbistan ile ittifak yapmaya yönelmişse de, Stefan Dušan Bizans ile yakınlaşmayı kendi siyaseti açısından uygun bulmuş, oğlu ve veliahdı Uroš, çocuk yaşta Bizans İmparatoru İoannes (John) Palaiologos'un kızkardeşi ile nişanlanmıştır.⁸⁴⁵

Kantakuzenos, ilk başlarda Aydın Beyi Umur Bey'den askeri yardım alır. Umur Bey'e bağlı birlikler Balkanlar'da Kantakuzenos'a yardım etmişlerdir. Fakat 1344 yılında Latinler Umur Bey'in elindeki İzmir (Smyrna) limanını ele

⁸⁴³ ÇOBAN; "Ana Hatlarıyla...", s.181

⁸⁴⁴ Şerif BAŞTAV; "Osmanlı İmparatorluğu'nun Kruluşu Esnasında Bizans ve Avrupa", Belleten, Cilt: LXVIII, Sayı:251, Nisan 2004, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2004, (ss:1-33), s.4

⁸⁴⁵ OSTROGORSKY; A.g.e., s.477

geçirmişlerdir. Umur Bey Latin güçleriyle mücadele etmek zorunda kalmış ve gücünü buna harcamıştır. (1348 yılında da İzmir kalesi önünde şehit olmuştur)⁸⁴⁶

Muhtemelen, Umur Bey'in tavsiyesiyle Kantakuzenos Orhan Bey'e müracaat etmiştir. Orhan Gazi'ye bağlı kuvvetler ilk defa beş-altı bin askerle Balkanlar'da imparatora yardım etmişlerdir. Edirne, bu kuvvetlerin yardımıyla Kantakuzenos tarafından ele geçirilmiştir. Böylece başlayan ittifak ilişkisi sonucunda 1346 senesinin Mayıs ayında Orhan Gazi ile Kantakuzenos'un kızı Theodora evlenmiştir.⁸⁴⁷

Giderek kuvvetlenen Kantakuzenos, başkentteki niyabet heyetinin artık iyice güçten düşmesi sonucunda, İstanbul'daki askeri kuvvetlerin de onun safına geçmesiyle birlikte 3 Şubat 1347'de şehre girmiş ve 13 Mayıs'ta imparator ilan edilmiştir.⁸⁴⁸

1352 senesinin yaz aylarında Ioannes Palaiologos, Ioannes Kantakuzenos'un oğlu Matthew'a saldırmıştır. Palaiologos Sırp ve Bulgar askeri desteğini sağlarken, Orhan Bey'in oğlu Süleyman Bey de en az 10.000 süvari ile Kantakuzenlere yardıma gitmiş ve galibiyette önemli bir rol oynamıştır.⁸⁴⁹ Osmanlılar artık Balkanlar'daki Sırp'lar gibi Bizans'ın iç meselelerinde farklı hiziplerin aradığı askeri bir güç haline gelmişti. Şerif Başstav, Osmanlı gücünün küçük bir beylikten hangi noktaya geldiğini şöyle açıklar:

“İç savaşıardan güçsüz düşen ve kendi kuvvetleri ile bir daha toparlanmaya muktedir olmayan Bizans'ın karşısına bu defa, genç ve dinamik Osmanlı Devleti çıkıyordu. Bundan sonra Balkanlar'da ve Bizans'ta gelişecek olayların başlıca faktörü artık Osmanlılar'dı. Bizans'ın iç savaşlarına karışıyor ve Kantakuzenos'un yanında

⁸⁴⁶ BELDICEANU; “Başlangıçlar: Osman...”, s.26

⁸⁴⁷ UZUNÇARŞILI; Osmanlı..., C:1, s.135

⁸⁴⁸ OSTROGORSKY; A.g.e., s.479

⁸⁴⁹ Colin IMBER; The Ottoman Empire 1300-1481, The ISIS Press, İstanbul, 1990, s.24

çarpişıyorlardı. Böylece ülkenin bütün zenginliğini, yolları ve imkânları ile Bizans'ı öğreniyor, diğer yandan da Balkan devletlerinin zaafını görüyorlardı. Bu suretle Osmanlılar, ilerde girişecekleri fetihleri gerçekleştirebilecek duruma gelmiş bulunuyordu.”⁸⁵⁰

1351 yılında Bizans ve Venedik'in birleşerek Genova güçleri ile savaşmaya başladığında Osmanlılar da işe karışmışlardır. Osmanlılar, Cenevizliler ile ittifak yapmıştır. Bu tarihte Cenevizliler ile Osmanlılar arasında bir antlaşma yapıldığı bilinmektedir fakat antlaşmanın metni günümüze ulaşmamıştır.⁸⁵¹ Osmanlı muhbirleri Cenevizliler'e önemli bilgiler sağladığı gibi, Cenevizliler'e lojistik destek de sağlanmıştır. 30 Ceneviz kadırgası, Osmanlı limanlarından un temin etmişlerdir. Ceneviz donanması, 1352 yılında Türk askerlerini gemilerle Avrupa'ya taşıdılar ve bu kuvvetler Edirne yakınlarında Sırp kuvvetlerini yenilgiye uğrattı.⁸⁵²

Rumeli'ye geçiş konusunda Osmanlı kroniklerinde çeşitli bilgiler bulunmaktadır. Örneğin hem Aşıkpaşazade hem Neşri hem de Oruç Beğ, Süleyman Bey komutasındaki Bizans'tan bağımsız ilk geçişin safhalarını aktarırlarken, gece yapılan istihbarat amaçlı bir keşif seferinden sonra Cimbeni (جميني) (Çimpe-Tzympe Hisarı, Oruç Beğ <Çimnik> adıyla zikreder⁸⁵³) hisarının fethinden bahsederler. Neşri bu fetih olayını şöyle aktarır:

“El-kıssa çünki Süleyman Paşa Karesi İli'ne vardı. Bir gün seyri derken Aydıncuk'un temaşalığına varup temaşa idüb, tefekkür bahrine gark olub endişe deryasına talup, hic kimseye söylemedi. Ece-Beğ dirlerdi,

⁸⁵⁰ BAŞTAV; A.g.m., s.3

⁸⁵¹ Kate FLEET; European and Islamic Trade in the Early Ottoman State, The Merchants of Genoa and Turkey, Cambridge University Press, Cambridge,2006, s.11

⁸⁵² Anthony LUTTREL; “1389 Öncesi Osmanlı Genişlemesine Latin Tepkileri”, (Ed.) Elizabeth A. ZACHARIADOU, Osmanlı Beyliği (1300-1389), Çev: Gül Çağalı GÜVEN-İsmail YERGUZ-Tülin ALTINOVA, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2000, (ss:129-148), s.133

⁸⁵³ Edirneli Oruç Beğ, Oruç Beğ Tarihi, (Yay. Haz.) Nihal ATSIZ, Tercüman Yayınları, İstanbul, 1972, s.36

bir Bahadır er var idi. Eytdi: <Sultanum, bir fikrinüz var ola-mı? tefekkürdesiniz ancak> didi. Süleyman Paşa eytdi: <bu deryayı öte geçmeğe imkan ola-mı deyü fikr iderin. Geçüb temaşa idüb, kâfir duymasa dirin> didi. Ece-Beğ ve Gazi Fazıl eytdiler: <eğer buyurursan biz ikimüz geçelim.> Süleyman Paşa eytdi: <nereden geçersiniz?> Eytdiler: <Han'um, yir vardur ki, öte yakaya yakındır. Andan geçerüz> didiler. Andan sürüb, Viranca-Hisar dirlendi, Güğercinlik'den aşağı Cimbeni hisarunun mukabelesindedir. Anda vardılar. Tizcek, Ece-Beğ'le Gazi Fazıl ağaçdan bir sal düzüb üzerine binüb ol Cimbeni Hisarunun giceyle nevahisine çıkdılar. Bağlarının arasında bir kâfir ele girüb sala koyub yine beri yakaya geçüb kâfiri Süleyman Paşa'ya getürdiler. Süleyman Paşa bu kâfiri hil'atledi ve çok nesne virüb, gani kılub eytdi: <sizun hisarunuza girmeğe yer var mıdur?> didi: <ta ki kuffar tuymadın, hisarun içine girevüz.> Bu kâfir eytdi: <gelün, sizi bir vechile iledeyüm-ki bir kimsenün haberi olmasun. Heman-dem bir kac sallar dahi bağladılar. Süleyman Paşa seksen nefer Gazi seçüb, şunlarun gibi gaziler ki, iş başa düşecek, dönüb kaçmıya. Biri öldüğü yirde kalanı dahi ölünce çalışa. Andan ol sallara binüb, giceyle öteki yakaya geçüb, bu kâfir toğrı bunları Cimbeni hisarının bir ters dökecek yiri varidi. Anda götürüb, bu gaziler Süleyman Paşay'le Allahü teala'ya sığınub, ol terslükden hisara koyuldılar. Ol hinde kafirlerün ekseri taşra bağlarında ve harmanlarında idi. Zira ol vakit bağ, harman vaktiydi.”⁸⁵⁴

Bundan sonra İşluna hisarı fethedilmiş, halkına dokunulmamış, Anadolu'dan sürekli olarak asker Rumeli'ye nakledilirken, fethedilen hisarların ahalisinden sipahi olanları (bundan hisardaki Bizans garnizonunun komutan ve askerleri ile diğer devlet görevlileri anlaşılabilir) bir tehdit oluşturmalarını engellemek için Karesi'ye nakledilmiştir.⁸⁵⁵ Osmanlı kroniklerinin üzerinde durduğu konulardan biri de Rumeli'ye bu fetihlerin hemen sonrasında Osmanlılar'ın gerçekleştirdiği göçlerdir: “... Ve haylı âdem dahi Aydıncuk'dan

⁸⁵⁴ NEŞRİ; A.g.e., s.173-175

⁸⁵⁵ AŞIKPAŞAZADE; A.g.e., s.320

*gemiyle geldiler... Ve Anadolu'den gönli olan yiğitleri turmayub geçürdi.*⁸⁵⁶ Aşıkpaşazade'deki kayıttan Karesi vilayetindeki göçerlerin Rumeli'ye geçirildiği ve bunların Gelibolu nevahisinde sâkin oldukları anlaşılmaktadır.⁸⁵⁷ Derhal uygulanan bu iskân siyaseti sonucunda Oruç Beğ'in deyimiyle *<Rumeli tekbir sesleriyle doldu>*⁸⁵⁸ ve Rumeli'de oluşturulan ve kuvvetlendiren bu köprübaşı ile birlikte gelecekte yapılacak olan fetihlerin alt yapısı hazırlanmış oldu.

Çimpe Kalesi'nin, Osmanlı kroniklerinde zikredildiği üzere fethedilmemesi ve bu kalenin askeri yardımların karşılığı olarak Bizans İmparatoru Kantakuzenos tarafından Osmanlılar'a verilmiş olması ihtimali de bulunmaktadır. Zira bu olaylar üzerine imparator, herhalde Osmanlılar'a Rumeli'de bir köprübaşı vermenin kendi açısından büyük bir hata olduğunu anlayarak, 10.000 altın karşılığında kalenin kendisine geri verilmesini istemiş fakat başarılı olamamıştır.⁸⁵⁹ Osmanlılar, hareketleri ile Balkanlar'a daha önceki yıllarda akınlar düzenleyen Türk beyliklerinden farklı olarak, kalıcı bir yerleşmeyi tasarladıklarını göstermişlerdir. Süleyman Paşa, Bolayır-Tekirdağ (Tekirdağ'ın Bizans dönemindeki adı <Rodosto> olup daha sonra Osmanlılar döneminde <Tekfurdağı>, <Tekürdağı> gibi adlarla da anılmıştır) hattında yayılmaya devam etmiştir. Halil İnalçık Rumeli'ye geçiş ve Bolayır'ın fethi konusunu şöyle değerlendirmektedir:

“ Şimdiye kadar literatürde Osmanlıların Avrupa yakasında yerleşmeleri hakkında yazılan şudur: 1352'de sefer dönüşü Kantakuzenos, Süleyman'a Tzympe Kalesi'nde geçici olarak yerleşme izni vermiş, o bu kaleden çıkmayıp Trakya'da yerleşmiştir. Gerçekte fetih, daha ziyade

⁸⁵⁶ NEŞRİ; A.g.e., s.177

⁸⁵⁷ AŞIKPAŞAZADE; A.g.e., s.321

⁸⁵⁸ Oruç BEĞ; A.g.e., s.37

⁸⁵⁹ BELDICEANU; “Başlangıçlar: Osman...”, s.28

*Bolayır fethi sonucu Osmanlılar'ın Gelibolu yarımadasında stratejik bir noktaya yerleşmesiyle mümkün olmuştur.*⁸⁶⁰

2 Mart 1354'te Gelibolu havalisinde meydana gelen şiddetli depremin neticesinde pek çok şehir hasar görmüş, şehirlerin ahalipleri göç etmek zorunda kalmıştır. Gelibolu'nun surları da depremde büyük hasar görmüştü ve şehrin savunması epeyi zayıflamıştı. İşte bu depremin akabinde Süleyman Paşa'ya bağlı kuvvetler Gelibolu'yu zapt etmiştir.⁸⁶¹ Süleyman Paşa, Rumeli'de sağ, orta ve sol kol şeklinde uçlar teşkil ederek yeni fetihlerin hazırlıklarına girişmiştir.⁸⁶² Evrenos Gazi ve Lala Şahin Paşa, Hacı İlbey gibi uçbeyleri Trakya'da Süleyman Paşa komutasındaki fetihlere öncelik ediyorlardı.

1360 yılında Süleyman Paşa'nın ertesi yıl (Bolayır'da medfundur) ise Orhan Bey'in yaşamını yitirmesi sonucunda tahta I. Murad çıkmıştır. I. Murad, tahta çıktığında Ankara'da gayet nüfuzlu olan Ahiler, Karamanoğulları'nın teşvikiyle 1354 yılında ele geçirilen bu şehri Osmanlılar'dan geri almayı başarmıştı. Dolayısıyla, yeni sultanın ilk seferi Anadolu yönüne olacaktı. Osmanlılar, burada İslam Hukuku açısından bir sıkıntı yaşamışlardır. Bu konunun anlaşılabilmesi için İslam Hukuku'nun uluslararası ilişkileri düzenleyen uygulamalarının dikkate alınması gerekir. İslam Hukuku'na göre ülkeler ve topraklar farklı kategorilere ayrılır:

Dâr ul-İslam: Müslümanlar'ın hür ve emin oldukları topraklardır.

Dâr ul-Ahd: Dâr ul-Sulh da denilen bu topraklar İmam Şafii tarafından, İslam devleti ile antlaşma yapmış olan gayrimüslim toprakları nitelemek için geliştirilmiştir. İmam Şafii'ye göre bu kategorideki ülkeler, İslam devletine cizye mukabilinde haraç ödemek durumundadırlar.

⁸⁶⁰ Halil İNALCIK; "Osmanlı Sultanı Orhan (1324-1362), Avrupa'da Yerleşme", Belleten, Türk Tarih Kurumu, Mart 2009, Ankara, (ss:77-107), s.87

⁸⁶¹ İMBER; A.g.e., s.24

⁸⁶² Mehmet İNBAŞI; "Balkanlar'da Osmanlılar: Fetih ve İskan", (Der) Osman KARATAY-Bilgehan A. GÖKDAĞ; Balkanlar El Kitabı, Cilt:1, Karam & Vadi, Çorum, 2006, (ss:287-300), s:289

Dâr ul-Harb: Dâr ul-İslam'ın tersi durumdaki topraklardır, Müslümanlara, onların özgürlük ve emniyetine düşman olan gayrimüslim topraklar anlamına gelir.⁸⁶³

Dünyanın bu tür farklı bölgelere ayrılmasının ardında yatan amaç, bu ülkelerin vatandaşlarının İslam topraklarında kazanacakları statüyü belirleyebilmektir.⁸⁶⁴ Elbette, bu konularda tek bir yaklaşımdan söz edebilmek mümkün değildir. Zira farklı mezheplere mensup olan fukaha, farklı hükümler verebilmektedir. Şafii mezhebi fukahasına göre, ülkenin statüsünün değişmesi İslam ahkâmının uygulanmasında bir değişiklik meydana getirmeyenken, Hanefi mezhebi fukahasına göre ülkenin statüsü değişince uygulanacak olan ahkâm da değişir. Yine, Dâr ul-İslam kapsamındaki bir toprağın, Dâr ul-Harb kapsamına girip giremeyeceği konusunda Şafii fukaha bir kere Dâr ul-İslam'a katılmış bir toprağın bu statüsünün hiçbir şart altında değişmeyeceğini savunur. Fukaha arasında bir fikir birliği bulunmayan konulardan biri de budur. Oysa Ebu Hanife'ye göre bu tür bir statü değişikliğinin meydana gelebilmesi mümkündür ve bunun için üç şart vardır:

- 1) O ülkede, İslami olmayan uygulamaların açıkça tatbiki yani küfür ahkâmının uygulanması
- 2) Ülkenin, arada bir başka İslam ülkesi bulunmaksızın Dâr ul-Harb'e bitişik hale gelmesi
- 3) Müslüman veya zımmi olduğu için İslam'ın kendilerine can ve mal güvenliği verdiği kişilerin bu güvenliklerinin ortadan kalkması.

Ebu Hanife'nin öne sürdüğü bu şartlardan ikincisi, gayrimüslim ülkelerden saldırı ihtimaline karşı öne sürülmüştür. Zeydî, Malikî ve Hanbelî

⁸⁶³ A. Ahmed Ebu SÜLEYMAN; İslam'ın Uluslararası İlişkiler Kuramı, Çev: Fehmi KORU, İnsan Yayınları, İstanbul, 1985, s.34

⁸⁶⁴ Hayreddin KARAMAN; Anahatlarıyla İslam Hukuku (1.2.3. Ciltler Bir Arada), Ensar Neşriyat, 12. Baskı, İstanbul, 2007, s.145

mezheplerinde ise, bu tür bir dönüşümün gerçekleşmesi için, küfür ahkâmının yani İslam dışı hukukun uygulanması yeterli görülmektedir.⁸⁶⁵

Anadolu'daki Türk beylikleri Müslümanlar tarafından idare edildiğinden dar'ül İslam kategorisine girmektedirler. Doğal olarak, bu beyliklere karşı savaş yapmak, Osmanlılar açısından dini anlamda bir miktar meşruiyet sorununu beraberinde getiriyordu. Osmanlılar bu durumun yarattığı sıkıntıdan kurtulabilmek için yine İslam Hukuku'na başvurmuşlardır. Osmanlı tarihlerinde I. Murad'dan itibaren Karamanoğulları'na yönelik saldırıları meşrulaştırmak için pek çok kayıt yer almaktadır. I. Murad'ın tahta ilk çıkışı esnasında yaşadığı sıkıntıyı ve ulemaya başvurmasını Neşri şöyle aktarır:

“Rivayet iderler ki, çünkü Sultan Gazi hicretün yidi yüz altmışında serir-i saltanata oturub, Karasi iline tamam müstevlî oldu, Hayr üd-Din Paşa ol vakit Bursa'ya Kadı idi, anı Kadı-ı Asker (kazasker) idindi. Leşker cem idüb, diledi-kim Rumili'ne geçüb gazalar ide. Bu etrafın mülûki Bursa'ya kasd itdiler. Sultan Murad Gazi anı işidüb ulemâyı cem idüb istifta idüb, eytdi: <iş bu leşkeri kâfir niyetine cem idüb müteveccih oldum-kim, Geliboli'dan geçüb küffâra gaza idem. Bu taraftan mülûk-i zaleme, müslimin üzere kasd itdiler. Küffar niyetine cem olan leşkerle bunların muharebesi caiz olub, gaza niyetin tehir itmek reva olur mı?> didi. Ulema eytdiler: <küffâra gaza nefir-i 'âm olmasa, farz-ı kifâyedür. Amma müminlerden mezâlimi def' itmek farz-ı 'ayndur> didiler. Pes Sultan Murad Gazi dahi gazayı tehir idüb, dönüb, serhadd-i Ruma, Kal'a-i Selasil'e geldi-ki şimdi ana Engüri dinilür. Ol diyarun müfsidlerin kam' itdi...”⁸⁶⁶

Osmanlılar, Anadolu beyliklerine karşı savaşları meşrulaştırmak için dâr ül-bagy kavramını kullanmışlardır. Bu kavram, ayaklanma halindeki İslam ülkesini nitelemek için kullanılır ve bu yüzden bu ülkeler dâr ül-İslam'ın dışında kalırlar. Aynı şekilde <mani-i gazaya gaza, gaza-i ekberdir>

⁸⁶⁵ Ahmet YAMAN; İslam Hukukunda Uluslararası İlişkiler, Fecr Yayınevi, Ankara, 1998, s.100

⁸⁶⁶ NEŞRİ; A.g.e., s.191

yaklaşımı ile Osmanlılar'ın Balkanlar'da Hıristiyan güçlerle mücadelesi esnasında diğer beyliklerin ona saldırması gibi durumlarda, Osmanlılar'ın yaptığı gazanın kesilmesine yol açanlara karşı gaza yapmak adeta bir görev gibi addedilmiştir ve bu da meşrulaştırıcı bir unsur olmuştur.⁸⁶⁷ Elbette, Osmanlılar bu hareketlerini meşrulaştırmak için dönemin ulemasından fetvalar almayı da ihmal etmemişlerdir.⁸⁶⁸

Sultan I. Murad, daha sonra Rumeli'de fetihlere girişmiş ve 1361 yılında Edirne fethedilmiştir.⁸⁶⁹ Böylece uzun yıllar sürecek olan Rumeli fütuhatının esas kısmı başlamış ve bir süre sonra 1365'te başkentin Bursa'dan Edirne'ye nakli ile birlikte, devletin ağırlık merkezi Balkanlar'a kaymıştır.

Balkanlar'ın o dönemde içinde bulunduğu şartlar, Osmanlı fetihlerinin gerçekleşmesine katkıda bulunmuştur. Peter F. Sugar 14. asrın ortasında Balkanlar'daki güç dengelerini şöyle değerlendirir:

“14. asrın ortasında Balkan Yarımadası karışıklık içindeydi. İkinci Sırp İmparatorluğu dağılıyordu ve önceki yüzyıllarda bu tür çöküşlerin ardından oluşan boşluğu doldurmayı başarabilmiş Bizans İmparatorluğu, bu rolü oynayamayacak kadar zayıftı. Siyasi karmaşa içtimai ve dini ihtilaflarla paralel gidiyordu. Alt sınıflar, geleneksel soylu sınıfının iktidarını sarsmaya çalışıyordu ve sıklıkla içtimai sınıf farklılıklarını temsil eden sapkınlıklar (heresy) ortaya çıkıyordu. Slav

⁸⁶⁷ Feridun EMECEN; “Osmanlı'nın Batı Anadolu Türkmen Beylikleri Fetih Siyaseti: Saruhan Beyliği Örneği”, (Ed.) Elizabeth A. ZACHARIADOU, Osmanlı Beyliği (1300-1389), Çev: Gül Çağalı GÜVEN-İsmail YERGUZ-Tülin ALTINOVA, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2000, (ss:34-40), s.37

⁸⁶⁸ Bunlardan II. Murad döneminde Karamanoğlu İbrahim Bey'e karşı alınan fetvaların Arapça metinlerinin Türkçe tam tercümesi için bkz: Ramazan BOYACIOĞLU; “Osmanoğullarının Karamanoğlu İbrahim Bey Aleyhine Aldığı Fetvalar”, (içinde) (Ed) Kemal ÇİÇEK; Pax-Ottomana, Studies in Memoriam Prof. Dr. Nejat Göyünç, SOTA & Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2001, (ss:641-657)

⁸⁶⁹ İNALCIK; The Ottoman..., s.10

idareci ailelerinin mensupları birbirleriyle savaşıırken, Bizans'ta da taht için benzer bir mücadele sürmekteydi."⁸⁷⁰

Stefan Duşan'ın iktidarında zirveye çıkan Sırp İmparatorluğu, Duşan'ın 1355'teki ölümüyle birlikte güçten düşmeye başlamıştır. 19 yaşında tahta çıkan II. Uroš bir yandan annesi Bizanslı olan üvey kardeşi Simeon'un Bizans ailesi ile de akrabalık bağlarını öne sürerek Sırp İmparatorluğu'nun Yunanistan bölgesinde topraklardaki hak iddialarıyla uğraşırken, diğer yandan da güçlü feodal ailelerle uğraşmak zorunda kalmıştır. Bunlardan Mrnjavčević ailesinden olan Uglješa ve Vukašin kardeşler, Makedonya bölgesinde büyük toprakları idare ediyorlardı ve Vukašin kendisini <Sırlar'ın Kralı> olarak adlandırıyordu. Kuzeydoğu'da ise Nikola Altomanović Drina Vadisi'ndeki topraklara hükmediyordu.⁸⁷¹ Bulgaristan toprakları bölünmüş haldeydi ve diğer yandan da Macar saldırıları ile meşguldü.

Edirne'nin fethinden sonra Osmanlılar Batı Trakya ve Bulgaristan topraklarında daha büyük baskı oluşturmayı başarmışlardır. 1364 tarihinde Filibe ele geçirilmiştir. Osmanlı ilerleyişi Sırları tedirgin etmiştir. Yalnızca Sırlar değil, Hıristiyan Avrupa dünyası da Osmanlı ilerleyişinden rahatsızlık duyuyordu. Daha 12 Nisan 1363 tarihinde Papa V. Urban Hıristiyan topraklarını Türkler'in elinden kurtarmak için <kutsal savaşın-passagium ultramarinum> açıldığını Avrupa'nın her yerine gönderdiği yazılarında bildiriyordu.⁸⁷² Bizans İmparatorluğu da bir Haçlı Seferi'nin tertiplenmesi için girişimlerde bulunuyordu. İmparator İoannes destek aramak için Macar Kralı Layoş ile görüşmüştür. Bu girişimlerin sonucunda 1366 yılında Latinler'e ait bir donanma, Gelibolu'yu işgal etmiştir. Bu dönemde Osmanlılar'ın donanma gücü henüz Latin devletleri ile boy ölçüşebilecek bir seviyeye ulaşamamıştı. 1369'da bizzat Bizans İmparatoru'nun başkanlığındaki bir heyet Roma'ya gitmişti ve İmparator, Papa'dan askeri destek talebinde bulunurken, bunun

⁸⁷⁰ Peter F. SUGAR; Southeastern Europe Under Ottoman Rule 1354-1804, University of Washington Press, Seattle-London, 1996, s.3

⁸⁷¹ PAVLOWITCH; Serbia..., s.8

⁸⁷² Nicolae JORGA; Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, C:1 Çev: Nilüfer EPÇELİ, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2005, s.210

karşılığı olarak Katolik Kilisesi'nin ayin biçimlerini benimseme sözü veriyordu.⁸⁷³ Fakat 1370'te Papa'nın ölmesi ve diğer siyasi gelişmeler sonucunda bu tasavvur kuvveden fiile geçemeyecekti.

Diğer tarafta ise Sırlar artık Osmanlılar'ı büyük bir tehdit olarak algılıyorlardı. 1371 yılında Meriç Nehri kenarında yapılan Çirmen Savaşı'nda Makedonya topraklarını idare eden Uglješa ve Vukašin kardeşlere ve müttefiklerine bağlı kuvvetler Osmanlılar tarafından büyük bir yenilgiye uğratılmış ve Uglješa ve Vukašin savaş alanında ölmüşlerdir.⁸⁷⁴ Osmanlılar 1366'dan başlayarak Bizans, Sırlar ve Macaristan'a karşı Bulgarlar ile ittifak ilişkisi içine girmişlerdi. Çirmen Savaşı'ndan sonra Bulgaristan bir Osmanlı vasalı haline geldiği gibi, Makedonya bölgesine yönelik Osmanlı ilerleyişini durduracak yerel bir güç kalmamıştı. Çirmen Savaşı Halil İnalçık'ın da belirttiği gibi Balkanlar'da Osmanlı üstünlüğünün kesin olarak kurulduğu bir dönüm noktasıdır.⁸⁷⁵ 1372 yılında Sırbistan Krallığı bir Osmanlı vasalı haline gelmiştir. Karaferya (1372), Köstendil (1372), Niş (1375), Sofya (1382), Manastır, Görice, Ohri, Debre (hepsi 1385'te), Lofca, Plevne, Zıştovi, Ruscuk, Tutrakan, Silistre (hepsi 1388'de) gibi merkezler Osmanlılar'ın eline geçmiştir.⁸⁷⁶ Osmanlı akıncıları Arnavutluk'a kadar akınlarına başlamışlardı. 1387 yılında Selanik fethedildiği gibi, Karamanoğulları'na karşı da başarılı bir sefer gerçekleştirilmiştir. Bu Anadolu seferine Osmanlı vasalı olarak Bizans, Bulgar ve Sırp kuvvetleri de katılmıştır.

1388 senesinde Ploşnik'te bir Osmanlı kuvvetinin Bosna orduları tarafından yenilgiye uğratılması, Sırbistan'da idaresini kuvvetlendiren Kral Lazar'ı Balkanlar'da Osmanlılara karşı bir ittifak oluşturmaya sevk etmiştir. 15 Haziran 1389'da Osmanlı orduları birleşik Sırp-Bosna ordusunu (bu ordunun içinde Hırvat ve Arnavut güçleri de bulunuyordu) Kosova'da büyük bir

⁸⁷³ Caroline FINKEL; *Rüyadan İmparatorluğa Osmanlı, Osmanlı İmparatorluğu'nun Öyküsü 1300-1923*, Çev: Zülâl KILIÇ, Timaş Yayınları, İstanbul, 2007, s.17

⁸⁷⁴ PAVLOWITCH; *Serbia...*, s.8

⁸⁷⁵ İNALCIK; "Türkler ve Balkanlar", s.15

⁸⁷⁶ Yılmaz ÖZTUNA; *Osmanlı Devleti Tarihi*; C:1, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2004, s.25

yenilgiye uğratmıştır.⁸⁷⁷ I. Murad savaş alanında bir Sırp tarafından şehit edilmiş ve Osmanlılar tarafından esir edilen Sırp Kralı Lazar'ın da boynu vurulmuştur. Kosova Savaşı, Sırp tarihinde çok büyük bir yere sahiptir.⁸⁷⁸ 1989 yılında Slobodan Miloseviç Kosova Savaşı'nın 600. yıldönümü münasebetiyle Kosova'da yapılan anma töreninde yaptığı konuşma ile Sırp milliyetçiliğini harekete geçirmeye çalışmıştır.

Savaş alanında şehit edilen I. Murad'ın yerine oğlu I. Bayezid geçmiştir. I. Murad'ın şehit edildiği haberinin duyulması sonucunda Anadolu'da Osmanlılar'a karşı hareketlenmeler başlamış ve I. Bayezid Anadolu seferi düzenleyerek beylikleri hizaya getirmiştir. Sultan'ın vasalları olan devletlerden aldığı Hıristiyan askerleri Anadolu'da Müslümanlara karşı kullanması, Anadolu'da Osmanlılara karşı olan menfi duyguları kuvvetlendirmiştir.

Osmanlılar Anadolu'da meşgul olduğu esnada, Macaristan desteğini arkasına alan Eflak Voyvodası Mircea zayıf haldeki Bulgaristan'ın Dobruca bölgesini işgal ederken, Macarlar da Vidin'i ele geçirmeye çalışmıştır. Bunun üzerine Sultan Bayezid 1393 senesinde Rumeli seferine çıkmıştır. Bulgar Kralı Şişman, bu girişimlerin içinde yer alarak ihanetle suçlanarak idam edilmiş ve Bulgar toprakları doğrudan Osmanlı Devleti'ne katılmıştır.⁸⁷⁹ Şişman'ın oğlu Aleksandr daha sonra Müslüman olmuş ve Sultan tarafından alınan Samsun'un sancakbeyliğine tayin edilmiştir.⁸⁸⁰ Eflak Voyvodası'na bağlı kuvvetler Dobruca'dan çıkartılmıştır. Bu olaylar üzerine Sırp Kralı Stefan Lazarević Osmanlılar'a yeniden bağlılık yemini etmek zorunda kalmıştır.

⁸⁷⁷ Nicolas VATIN; "Osmanlıların Yükselişi (1362-1451)", (Ed) Robert MANTRAN, Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, C:1, Çev: Server TANİLLİ, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2007, (ss:41-93), s.50

⁸⁷⁸ Kosova Savaşı'nın Sırp kültüründe ve milliyetçiliğindeki etkisi için bkz: Branimir ANZULOVIC; Heavenly Serbia, From Myth to Genocide, Hurst & Company, London, 1999

⁸⁷⁹ SUGAR; A.g.e., s.22

⁸⁸⁰ UZUNÇARŞILI; Osmanlı..., C:1, s.194

Mircea Balkanlar'daki Osmanlı topraklarına saldırılarını bundan sonra da sürdürmüştür ve bunun mukabilinde Osmanlı vasalları ve Lazarević ve Kralj Marko'ya bağlı kuvvetlerin de yer aldığı Osmanlı ordusu Rovine'de 1395 yılında yenilmiş ve Marko ölmüştür. Bu olaylar üzerine Sultan'ın büyük bir orduyla üzerine yürüyeceği endişesine kapılan Eflak Voyvodası Mircea Osmanlı vasallığını kabul etmek zorunda kalmıştır.⁸⁸¹

Sultan Bayezid, Kosova Savaşı'nda ölen Lazar'ın oğlu Stefan ile dostça münasebetler kurmuştur. Hatta Bayezid, Stefan Lazarević'in kız kardeşi ile evlenmiştir. İlk dönem Osmanlı kaynaklarında bu evliliğin Bayezid'e kötü etkilerde bulunduğu dile getirilir. Örneğin Neşri'de "... *Ve Sultan Bayezid şarab içüb sohbet itmeği Laz kızından öğrendi. Yoksa ol vakte değin nesli Osman her giz şarab içmiş değüldi*"⁸⁸² şeklindeki kayıt dönemin genel kanaatini göstermektedir.⁸⁸³ Muhakkak ki bu ithamlarda Yıldırım Bayezid'in Anadolu'da birliği sağlama yönündeki çabalarının büyük bir payı bulunmaktadır. Anadolu'daki beylikleri ilhak ederek idaresini kendi kullarına vermesi, merkeziyetçi bir imparatorluk kurma yönündeki çabaları, Anadolu'daki imtiyazlı Türk zümrelerini rahatsız etmiştir.

Yıldırım Bayezid'in (Yıldırım unvanı, birliklerini Anadolu'dan Rumeli'ye, Rumeli'den Anadolu'ya sevk etme noktasında gösterdiği süratten dolayı verilmiştir) İstanbul'u ablukaya alması, Bizans İmparatoru Manuel'i Papa'dan ve Macaristan Kralı'ndan yardım istemeye sevk etmiştir. Bu dönemde, Balkanlar'da Osmanlılar'ın en büyük rakibi koyu Katolik oluşuyla tanınan Sigismund idaresindeki Macaristan idi. Ondan önceki kral Layoş da koyu Katolik oluşuyla tanınmış ve Balkanlar'da özellikle Kuzey Bulgaristan ve Bosna'da halka dini görüşleri sebebiyle önemli işkencelerde bulunmuştu.

⁸⁸¹ HUPCHICK; A.g.e., s.112

⁸⁸² NEŞRİ; A.g.e., C:1, s.333

⁸⁸³ Sultan Yıldırım Bayezid, Müslümanlara Hıristiyan askerleri kullanarak saldırmak, kuvvetini Hıristiyan dünyasına değil de Müslümanlara yöneltmekle ve ataları gibi tam bir <gazi> gibi davranmamanın yanı sıra, alkol bağımlılığı ile de sıklıkla itham edilmiştir. Sultan Bayezid'e gösterilen tepkiler konusunda bilhassa bkz: LOWRY; The Nature..., s.24-31

Macaristan'ın bu tutumunun Balkanlar'daki halka nasıl tesir ettiğini İsmail Hakkı Uzunçarşılı şöyle değerlendirir:

“... eski kral Layoş'un, Ortodoks Balkanları Katolik yapmak için mezhep değiştirmeye zorlaması, Kuzey Bulgaristan'daki halka ve Bosnalılara işkence ve katliam yaptırması bu yarım ada milletlerini kendisinden nefret ettirmiş ve Balkan milletlerini ayrı bir dinde yani Müslüman olan ve fakat dini ve vicdani akidelere hürmet gösteren ve kendi mezheplerine bağlı olanlara tahakküm etmeyen Türkler'in kucağına atmıştı. Balkanlar'ın Osmanlılar'a olan rabitası o kadar kuvvetli olmuştur ki daha sonraki Timur hadisesi dolayısıyla Anadolu karıştığı halde Balkanlar'da Türkler aleyhine hemen hemen bir hareket ve isyan olmamıştı.”⁸⁸⁴

Bu çağrılar üzerine toplanan ve Fransız, Alman, Çek ve Macar askerlerinin de katıldığı Haçlı kuvvetleri ile yapılan Niğbolu Savaşı'nda (1396) Osmanlı kuvvetlerinin gösterdiği büyük başarı sonucunda Balkanlar'daki Osmanlı varlığının ne kadar güçlendiği ortaya çıkmıştır. Bu savaş Osmanlılar'ın itibarını daha da arttırmıştır. Bu savaşın ardından Vidin bölgesi de Osmanlılar'ın eline geçmiş oldu.⁸⁸⁵ Lefter Stavrianos, Niğbolu Savaşı için Balkanlar'a gelen haçlı kuvvetlerinin Ortodoks halka kötü muamelede bulunduğunu, yağma yaptığını ve halka düşman gibi davrandığını belirtmektedir.⁸⁸⁶ Bu savaşta Sırp askerleri de Osmanlılar'ın vasalı olarak savaşta sultanın yanında yer almıştır. Macar Kralı Sigismund, hayatını Tuna üzerindeki bir gemiyle kaçmak suretiyle kurtarmış ve gemiyle İstanbul'a giderek Bizans'a sığınmıştır.⁸⁸⁷

Ankara Savaşı'ndan (1402) önce, Balkanlar'ın bir bölümü doğrudan Osmanlı idaresine alınmış, Bosna, Sırbistan, Eflak gibi güçler ise Osmanlı

⁸⁸⁴ UZUNÇARŞILI; A.g.e., s.273

⁸⁸⁵ Nicolas VATIN; “Osmanlıların Yükselişi (1362-1451)”,s.59

⁸⁸⁶ STAVRIANOS; A.g.e, s.48

⁸⁸⁷ JORGA; A.g.e., s.270

tâbiyetine girmiştir. Niğbolu Savaşı'nda Haçlı güçlerinin yenilgisiyle birlikte Osmanlılar'a karşı koyacak bir güç kalmamıştı.

Yıldırım Bayezid dönemi gerçekten Osmanlı Devleti'nin topraklarının katlanarak büyüdüğü bir dönem olmuştur. Osman Bey döneminde toplam 18.130 kilometrekare olan topraklar, Orhan Bey döneminde 75.110 (3.885 Avrupa, 71.225 Asya), I. Murad döneminde 261.590 kilometrekareye çıkmış (132.090 Avrupa, 129.500 Asya), ve I. Bayezid döneminde 692.825 kilometrekareye ulaşmıştır. (227.740 Avrupa, 470.085 Asya)⁸⁸⁸

6.2.2. Ankara Savaşı'ndan İstanbul'un Fethine (1402-1453)

Timur, kendisini Cengiz Hân'ın ve İlhanlılar'ın halefi olarak görüyordu ve sınırlarını İran'a kadar genişletmeyi de başarmıştı. Timur ile Bayezid'in gözleri Doğu Anadolu topraklarındaydı. Osmanlılar, 1398 yılında Kadı Burhaneddin'in ölümü üzerine Sivas'ı ele geçirmişlerdi.⁸⁸⁹ Yıldırım Bayezid'in Anadolu'da menfaatlerine zarar verdiği, ellerinden topraklarını aldığı Türk beyleri Timur'un yanına sığınmış, Bayezid'in yaptıklarını şikâyet etmişlerdi. Yılmaz Öztuna iki devlet arasındaki zor ilişkiyi şöyle değerlendirir:

“Dünyanın birinci ve ikinci kudretli devletleri, aynı dili konuşsa, aynı din ve mezhebde bulunsalar bile, jeopolitik bakımdan, iyi münasebetler kuramazlar. Öyle oldu. Yıldırım, ince bir diplomasi ile Timur belasını atlatabilirdi. Fakat askerliği derecesinde diplomat değildi. Timur, tereddütle Türkiye'ye yanaştı, Osmanlı, açık şekilde Timur'un düşmanlarını himaye etti. Timur, ihtiyarlamıştı. Bütün İslam dünyasının en büyük gazisi sayılan Osmanoğlu Yıldırım Bayezid'in üzerine gidip İslam dünyasında esasen lehine olmayan duyguları kıskırtmaya çok hevesli değildi. Fakat Çin'i fethetmeye, bu ülkeyi İslam'a sokmaya karar vermişti. Osmanlı'nın hiçbir sınırdan durmadığını biliyordu. Çin'e daldığı zaman, ardından Orta Doğu ülkelerini, Timur'un henüz fethettiği,

⁸⁸⁸ PITCHER; A.g.e., s.70

⁸⁸⁹ FINKEL; Rüyadan İmparatorluğa..., s.25

hükümdarlarının bazılarının Bursa'ya sığındığı memleketleri istila etmesinden çekiniyordu. Yıldırım, genç ve atak, mağrur ve muhteristi.”⁸⁹⁰

İki güç arasında başlayan gerginlik, kısa sürede savaşa dönüşecektir. Ankara Savaşı diye bilinen ve 20 Temmuz ya da 28 Temmuz 1402 günü yapıldığı tahmin edilen bu savaşta, beylerini Timur'un yanında gören Anadolu askerinin bir kısmı saf değiştirmiş ve zaten Timur'un ordusu karşısında sayıca az olan Osmanlı ordusu daha da zayıflamıştı.⁸⁹¹ Bu savaşta Sırp Despotu Stefan Lazareviç (1389-1427) (Osmanlılar <Vilkoglu> derler), eniştesi Sultan Bayezid'i korumak için büyük çaba göstermiştir. Aşıkpaşazade'de bu konudaki kayıt şöyledir:

“Tatar hayin oldu, begleri Taharten yanına vardı. Ve Germiyan leşkəri hayin oldu, Germiyanoglı yanına vardı. El-hasil-ı kelam her vilayetün leşkəri kendi beglerine döndiler, hayin oldular kim her birinün begleri anda Temür yanına varmışlar-ıdı. Vilkoglı küffar çerisiyle acayib cengler itdiler. Ol dahı ceng iderek gördi kim her taraf kolaylu kolayına gitdiler, Vilkoglı dahı çekildi bir tarafa gitdi. Ve Bayezid Hân'ın oğlu Mustafa dahı atından ayrıldı belirsüz oldu ve Emir Süleyman'ı dahı paşalar alup ora yirden çıkdılar, bir tarafa gitdiler. Sultan Muhammed dahı Amasiyye leşkerini alup togrı Amasiyye tarafına çekildi. Hemân Bayezid Hân kendü kapusı kulı-y-ılan kaldı.”⁸⁹²

Yıldırım Bayezid'in esir düşmesinden sonra, Timur Anadolu beylerine topraklarını geri vermiş, Anadolu birliği yine bozulmuştu. Ancak önemli olan nokta şudur ki, Timur Osmanlılar'ı bütünüyle ortadan kaldırmak istememiş, tüm topraklarını işgal etmemiştir. Yıldırım Bayezid'in esarettteki ölümünden sonra Süleyman, İsa ve Mehmed Bey arasında başlayan taht mücadelesi ancak 1413'te Mehmed Bey'in zaferiyle sona ermiştir. Fetret Devri olarak anılan bu dönemde Balkanlar'da Osmanlı fetihleri durmuş ve Anadolu'daki

⁸⁹⁰ ÖZTUNA; Osmanlı Devleti..., C:1, s.33

⁸⁹¹ UZUNÇARŞILI; Osmanlı Tarihi, C:1, s.310

⁸⁹² AŞIKPAŞAZADE; A.g.e., s.350

toprakların büyük kısmı elden çıkmıştır. Tuna'dan Fırat'a kadar uzanan Osmanlı toprakları, bu ciddi darbe ile kabaca 1389'da I. Murad'ın şehid olduğu tarihteki sınırlara gerilemiştir.⁸⁹³

Rumeli'deki Osmanlı toprakları, Anadolu'nun aksine çok ciddi bir değişime uğramamıştır. (Selanik'in elden çıkması hariç) Aksine, Balkan toprakları, Osmanlı Devleti'nin bu dönemi atlatarak toparlanmasında önemli bir rol oynamıştır. Şerif Baştav, bu rolü şöyle değerlendirir:

“Ankara muharebesini izleyen olaylar, Türk hakimiyetinin Rumeli’de kuvvetli olduğunu göstermiştir. İşgal edilen ülkelerde halka dini hoş görülü davranmaları, Türk sivil idaresinin ve özellikle maliyesinin tebaaya fazla yük olmayan sistemi ve nihayet insanca davranmasını bilmesi, Bizans’ın ve Balkanlar’ın emniyet ve huzurdan yoksun idarelerine tercih edilmesi için yeterli bir üstünlüktü. Bu sayede Osmanlı Devleti, içine yuvarlandığı buhranlı durumdan çok çabuk kendine gelmiş ve kuruluşuna da sahip bulunduğu sağlam temeller üzerinde yeniden gelişmeye başlamıştır.”⁸⁹⁴

Aynı dönemde, Avrupa güçlerinin herhangi bir Haçlı Seferi tertip edememeleri ve Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu zayıf durumdan istifade edememeleri de devletin yeniden toparlanmasında etkili olmuştur. I. Mehmed 1421 yılında öldüğünde devleti az çok yeniden ayağa kaldırmıştı. Oğlu II. Murad döneminde ise Osmanlılar fetihlere kaldıkları yerden devam edeceklerdi.

Osmanlılar'ın iç savaşlarla uğraştığı yıllarda Eflak ve Sırbistan üzerindeki Macar nüfuzu artmaya başlamıştı. 1427 yılında Sırp tahtına kimin çıkacağı konusu gerginlik yaratsa da, bu sorun çözülmüş ve George Brankoviç taraflarca Sırp Despotu olarak tanınırken, Sırbistan Macaristan ve Osmanlı Devletleri arasında bir tampon bölge olmuştur. O sırada Macarlar Belgrad'ı, Osmanlılar ise Golubaç (Güvercinlik) kalesini ellerinde tutuyorlardı.

⁸⁹³ FINKEL; Rüyadan İmparatorluğa..., s.27

⁸⁹⁴ BAŞTAV; A.g.m., s.30

1430 yılında Selanik'in Osmanlılar tarafından yeniden fethi, Osmanlı ilerlemesinin yeniden başladığını gösteriyordu.⁸⁹⁵

1437'de Macar Kralı Sigismund ölmüş ve Polonya Kralı III. Vladislav aynı zamanda Macar Kralı olmuştur. Hunyadi Yanoş (Osmanlılar <Yanko> olarak adlandırmıştır) ise, Transilvanya'yı (Erdel) Macaristan namına idare eden başarılı ve yetenekli bir askerdi.⁸⁹⁶ 1439'da Belgrad yakınlarındaki, Sırbistan'ın başkenti Semendire'yi alan II. Murad'ın ardından Evrenosoğlu Ali Bey Belgrad'ı 6 ay boyunca kuşatmış, fakat şehri düşürmeyi başaramamıştır. Bu birkaç yıl boyunca Sırp Despotluğu ortadan kaldırılmış ve Sırbistan doğrudan Osmanlı idaresine girmiştir.⁸⁹⁷ Bu olaylar üzerine Despot George Brankoviç, Macaristan'a kaçmıştır.

1442 yılında Mezid Bey komutasındaki bir Osmanlı kuvveti Erdel'de Hunyadi tarafından mağlup edilince, hemen akabinde Rumeli Beylerbeyi Hadım Şahabeddin Paşa komutasında bir başka ordu da aynı şekilde mağlup olunca, Avrupa'da yeni bir Haçlı Seferi için umutlar yeniden belirmişti.⁸⁹⁸ 1443 yılının Ekim ayında Haçlı orduları harekete geçti. Niş ve Sofya gibi önemli Osmanlı merkezleri Kral Vladislav ve Hunyadi'nin eline geçti. Ordular, Osmanlı başkenti Edirne'ye doğru ilerlemeye başladılar.⁸⁹⁹ Sofya yakınlarındaki İzladi Derbendi'nde 1443 senesinin Ekim ayında yapılan savaşta, Osmanlı kuvvetleri mağlup oldular fakat kış mevsiminde Balkan Dağları'nda bu çapta bir askeri harekâta bulunmak da Haçlı ordularını epeyi yıpratmıştı. Dolayısıyla iki taraf da antlaşma yapmaya yanaşıyordu. 12 Haziran 1444'te Edirne'ye gelen Macar temsilcileri ile 10 sene süreli bir barış antlaşması yapıldı. Bu antlaşmaya göre, Sırlar'dan alınan topraklar iade edilecek ve ortadan kaldırılan Sırp Despotluğu yeniden kurulacak, Despot Brankoviç Osmanlılar'a yıllık vergi ödeyecekti. Sultan Murad, Macar elçileri önünde antlaşmaya sadık kalacağına dair yemin etti ve Macar Kralı'nın

⁸⁹⁵ İNALCIK; The Ottoman Empire..., s.19

⁸⁹⁶ FINE; The Late..., s.548

⁸⁹⁷ ÖZTUNA; Osmanlı Devleti..., C:1, s.43

⁸⁹⁸ UZUNÇARŞILI; Osmanlı Tarihi, C:1, s.420

⁸⁹⁹ JORGA; A.g.e., C:1, s.379

yemin törenine katılmak için bir Osmanlı heyeti de Macaristan'a gitti. 12 Temmuz 1444'te Macar Kralı da antlaşmayı tasdik etmiştir. Antlaşmanın tasdiki Segedin (Szeged) şehrinde gerçekleştiği için Segedin Antlaşması olarak bilinir.⁹⁰⁰

Sultan II. Murad, batıda sınırlarını güvence altına aldığını düşünerek Haçlı Seferi sırasında Anadolu'daki Osmanlı topraklarına saldıran Karamanoğulları üzerine sefere çıktı. Sefer sonucunda Karamanoğulları Osmanlılar'a bağılıklarını bildirmek zorunda kalmış ve vasal statüsünü kabul etmişlerdir. Bu sayede doğuda da sınırlarını güvence altına aldığını düşünen II. Murad, tahttan oğlu II. Mehmed lehine, büyük ihtimalle Ağustos ya da Eylül 1444 tarihinde feragat etmiş ve Manisa'ya yerleşmiştir.⁹⁰¹

Murad'ın tahttan çekilip yerine 12 yaşındaki oğlunun geçmesini fırsat bilen Macarlar, antlaşmayı bozmuşlardır. Macar Kralı'nın yanında bulunan Papa'nın temsilcisi (legat) Kardinal Julien Cesarini, Papa'nın haberi olmadan Müslümanlar ile antlaşma yapılmasının mümkün olmadığını söylemiş, Macar Kralı'nı ve Yanoş'u antlaşmayı ve yeminlerini bozmaya teşvik etmiştir.⁹⁰² Her tarafta Türkler'in Avrupa'dan çıkartılacakları umudu yeşermeye başlamıştır. Eylül ayında Haçlı orduları Varna yakınlarına gelmişlerdir. Bu olaylar üzerine II. Murad yeniden devletin başına geçmiş ve 10 Kasım 1444'te yapılan Varna Savaşı'nda Osmanlılar'ın kazandığı zafer, Balkanlar'ın kaderini çizmiştir. 1448 yılındaki II. Kosova Savaşı ile Yanoş'un saldırıları da püskürtülünce, Balkanlar'daki Osmanlı varlığının sağlamlığı ortaya çıktığı gibi, Türkler'i Balkanlar'dan kovma planları da büyük bir darbe yemiştir.

6.2.3. İstanbul'un Fethinden Belgrad'ın Fethine (1453-1521)

⁹⁰⁰ UZUNÇARŞILI; Osmanlı Tarihi, C:1, s.426-427

⁹⁰¹ IMBER; A.g.e., s.129

⁹⁰² Halil İNALCIK; Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 4. Baskı, Ankara, 2007, s.3

II. Mehmed 18 Şubat 1451'de babasının vefatı üzerine tahta çıkmıştır. Karamanoğulları, yine taht değişikliğinden istifade etmeye çalışmış ve Venedik ile ittifak içine girmiştir. II. Mehmed önce Karamanoğulları üzerine bir sefer düzenlemiş ve Karamanoğulları ile yeni bir muahede yapılmıştır.

II. Mehmed'in hedefi artık toprakları yalnızca başkenti ile sınırlı olan Bizans İmparatorluğu idi. Bizans, Osmanlılar açısından zaman zaman bir fesat ocağı haline dönüşüyor ve Osmanlı tahtı üzerinde hak iddia eden şehzadelerin sığındığı bir yer haline geliyordu. Ayrıca, Osmanlı Devleti'nin Anadolu ve Rumeli'deki topraklarının arasında yer alarak bu toprakların bütünlüğünü bozuyor ve İstanbul Boğazı'nı kontrol ediyordu. Avrupa devletlerini Haçlı Seferi'ne teşvik etmesi de devletin başına sorunlar açıyordu.

Bizans İmparatoru Konstantin, yaklaşan tehlikenin ve Osmanlı gücünün bilincinde olarak Papa'dan yardım taleplerinde bulunuyordu. Papa V. Nicholas ise yardımı 1439'da Floransa'da toplanan konsilin kararlarının kabul edilmesine bağlıyor, bu kararların uygulanması karşılığında yardım edeceğini bildiriyordu. Bu konsilin önemi, Doğu ve Batı Kilisesi'nin birleşmesini içermesinden kaynaklanmaktadır. Kiliselerin birleşmesine Ortodoks din adamlarının yanı sıra halk da karşı çıkıyordu. Bu karşı çıkanlar arasında, daha sonra II. Mehmed tarafından Patrik tayin edilecek olan Gennadios da vardı. Floransa'da alınan kararlar kabul edilmiş ve 1452 senesinin Mayıs ayının 12 Aralık gününde Aya Sofya kilisesinde Roma usullerine göre bir ayin düzenlenmiştir.⁹⁰³ Daha sonra Osmanlılar İstanbul'u kuşattığında pek çok din adamı, bunun Tanrı tarafından kiliselerin birleşmesine yönelik bir cezalandırma olduğu görüşünü dile getiriyorlardı.⁹⁰⁴

29 Mayıs 1453 günü İstanbul'un uzun süren kuşatmanın ardından fethiyle birlikte, Bizans İmparatorluğu ortadan kaldırılmış ve denilebilir ki bunu takip eden gelişmelerle birlikte Osmanlı İmparatorluğu gerçek anlamda

⁹⁰³ UZUNÇARŞILI; Osmanlı Tarihi, C:1, s.467

⁹⁰⁴ Andre GEROLYMATOS; The Balkan Wars, Conquest, Revolution and Retribution From the Ottoman Era to the Twentieth Century and Beyond, Basic Books, New York, 2002, s.49

kurulmuştur. Fatih Sultan Mehmed, savaş yoluyla aldığı için şehrin yağmalanmasına İslam Hukuku uyarınca izin vermek zorunda kalmıştır. (Yağma süresi 3 gündür.) Fatih şehrin hasar görmeden teslim edilmesi için pek çok girişimde bulunmuşsa da bu teklifler Bizanslılar tarafından reddedilmiştir. Fakat başkenti haline getirmeyi düşündüğü şehrin tahrip olmasını da engellemek isteyen Fatih, ilk günün sonunda yağmaya son verdimiştir. Bundan sonra şehrin nüfusunu arttırmak için çeşitli tedbirler almış, şehrin kaçan ahalisini şehre geri getirttiği gibi, daha sonra fethettiği yerlerden de sürekli olarak tüccar ve zanaatkârlar başta olmak üzere nüfus gruplarını getirip yerleştirmiştir. Uygulanan bu <şenletme siyaseti> ile yeni başkent nûfusunun arttırılması ve bir ticaret merkezi haline gelmesi amaçlanmıştır.⁹⁰⁵

İstanbul'un fethiyle birlikte, Ortodoks âleminin en büyük kilisesi de Osmanlı idaresine girmiştir. Fatih, <millet sistemi> ile idaresinde yaşayan gayrimüslimlere çeşitli imtiyazlar tanımıştır. Patriklik makamına, Bizans din adamları içinde Batı ile birleşmeye karşı çıkan hizibin lideri durumunda olan Gennadios getirilmiştir.⁹⁰⁶ Fatih, Gennadios'a büyük hürmet göstermiş, şerefine törenler düzenlemiştir.⁹⁰⁷

Fatih, Sırbistan'a pek çok sefer yapmıştır. 1456'da Belgrad kuşatılmış fakat Macar taarruzları sonucunda kuşatma kaldırılmıştır. 1459 senesinde, Sırp toprakları işgal edilmiş ve doğrudan imparatorluğu katılmıştır. Böylece, Macarlar'ın elindeki Belgrad haricindeki Sırp toprakları hemen hemen bütünüyle ele geçirilmiştir. Bu tarih, Orta Çağ Sırp Devleti'nin sona erdiği

⁹⁰⁵ Bu konuda bilhassa şu makaleye bkz: Halil İNALCIK; " The Policy of Mehmed II Toward the Greek Population of Istanbul and the Byzantine Building of the City", Halil İNALCIK; The Ottoman Empire: Conquest, Organization and Economy (Collected Studies), Variorum Reprints, London, 1978, (ss: 231-249)

⁹⁰⁶ Steven RUNCIMAN; The Great Church in Captivity, A Study of the Patriarchate of Constantinople from the Eve of the Turkish Conquest to the Greek War of Independence, Cambridge University Press, London, 1968, s.168

⁹⁰⁷ Bilal ERYILMAZ; Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslim Tebaanın Yönetimi, Risale Basın-Yayın Ltd., Gözden Geçirilmiş İkinci Baskı, İstanbul, 1996, s.31

tarihtir. Artık Balkanlar'da asıl rekabet Macarlar ve Osmanlılar arasında yaşanacaktır.⁹⁰⁸

Yunanistan topraklarının fethi de Fatih Sultan Mehmed döneminde gerçekleşmiştir. Arnavutluk topraklarında ise arkasına Papa'nın ve Venedik'in de desteğini alan İskender Bey'in direnişi, Osmanlı fetihlerini geciktirmiştir. 1468 yılında İskender Bey'in ölmesiyle birlikte, Arnavutluk'taki direniş yavaş yavaş ortadan kalkmış ve yaklaşık 10 yıl içinde Arnavutluk Osmanlı toprağı haline gelmiştir.

Osmanlılar'ın Yunanistan'da ilerlemesi sonucunda buradaki topraklarını kaybeden Venedik ile Osmanlılar arasında 1463'ten itibaren 1479'a kadar sürecek olan uzun bir savaş başlamıştır. Savaş ile bir şey elde edemeyeceğini anlayan ve Osmanlı İmparatorluğu'ndaki ticari faaliyetleri sona eren Venedik, sonunda barışa razı olmuş ve Osmanlı kazanımlarını tanımak zorunda kalmıştır. 1479 yılında yapılan antlaşma ile Venedik İşkodra ve Limni'yi Osmanlılar'a terk etmiş, 100.000 duka ödemiş ve her yıl 10.000 duka ödemeyi de kabul etmiştir.⁹⁰⁹

1461 yılında Bosna tahtına geçen Stefan Tomaşeviç, Papa II. Pius'a yazdığı mektubunda, Osmanlı tehlikesine değinerek destek istemiştir. Mektupta, kendi köylüleri hakkında söyledikleri hayli ilginçtir. Tomaşeviç mektubunda, Türkler'in kendi topraklarında pek çok kale inşa ettiklerini ve köylülere çok dostça davrandıklarını söyler. Daha sonra ise, Türklerin köylülere, eğer onlara katılırlarsa özgürlüklerini kazanacaklarını söylediklerini ve köylülerin sınırlı zekâlarıyla bu aldatmacanın farkına varamadığını ve bu özgürlüğün sonsuza kadar süreceğini zannettiklerinden bahseder. Daha sonra ise bu yalanlara inanan insanların, eğer Papa'nın desteği olmazsa

⁹⁰⁸ Yusuf HAMZAOĞLU; Sırbistan Türklüğü, Logosa, Üsküp, 2004, s.50

⁹⁰⁹ THEUNISSEN; A.g.e., s.130

kendisine karşı ayaklanabileceklerini belirtir.⁹¹⁰ Bu durum, Bosna'da sosyal gerilimin had safhaya ulaştığını göstermektedir.

1463 yılında Bosna üzerine bir sefer düzenlenmiştir. Mahmud Paşa, Bosna Kralı'na teminat vermiş ve Kral Stefan Tomaşeviç de bunun üzerine teslim olmuştur. Fakat Fatih kendisine danışılmadan yapılan bu antlaşmayı uygun bulmamış ve Bosna Kralı'nı idam ettirmiştir.⁹¹¹

1448 tarihinde Hum bölgesini idare eden ve Bosna Voyvodası unvanını kullanan Stefan Vukçic Kosaca, bu unvanı terk etmiş ve daha yüksek bir unvan olan <Hum ve Sahillerin Hersek'i> unvanını kullanmaya başlamıştır. Sonraki yıl ise, Aziz Sava'nın kemikleri kendi bölgesindeki manastırda bulunduğundan dolayı <Aziz Sava Hersek'i> unvanını almıştır. Almanca bir kelime olan <Herceg>, <dük> kelimesi ile eş anlamlıdır. Stefan Kosaroviç, Osmanlı himayesini kabul etmiş ve memleketinin bir kısmı kendisine bırakılmıştır. Oğlunu ise padişaha rehin olarak vermiştir.⁹¹² Oğlu ise daha sonra Hersekzade Ahmed Paşa adıyla bilinecektir ve II. Bayezid'in kızı ile evlenerek 5 defa Sadrazamlık makamına gelecektir. Kullandığı Hersekzade unvanıyla, bu aileden geldiğini göstermektedir.⁹¹³

Macarlar, Osmanlı ilerleyişi karşısında Bosna'daki nüfuzlarını sürdürmek istemişlerdir. Hatta ellerinde tuttıkları Yayçe kalesi 1527 senesine kadar dayanmayı başarmıştır. Robert J. Donia ve John V. A. Fine Jr., Osmanlılar karşısında Macarlar'ın Bosna'da başarısızlığa uğramasında, Macarlar'ın sürekli olarak Katolikleştirmeye çalıştığı Bosna ahalisinin Macarlar'a duyduğu husumetin katkısı olduğu görüşündedirler.⁹¹⁴ Bosna'da

⁹¹⁰ Mektubun metni için bkz: Franz BABINGER, Mehmed The Conqueror and His Time, (Translated from the German by) Radolph MANNEIM, Princeton University Press, Princeton, 1992, s.216

⁹¹¹ Halime DOĞRU; "Balkanlar'da Osmanlı Fetihleri 1453-1683", (Der) Osman KARATAY-Bilgehan A. GÖKDAĞ; Balkanlar El Kitabı, Cilt:1, Karam & Vadi, Çorum, 2006, (ss:301-319)

⁹¹² UZUNÇARŞILI; Osmanlı Tarihi, C:2, s.83

⁹¹³ LOWRY; The Nature..., s.117

⁹¹⁴ DONIA-FINE; A.g.e., s.34

güçlü olan Bogomil inancı ahalinin İslamiyet'i kabulünde etkili olmuş ve kitlesel ihtidalar yaşanmıştır. Bosna ve Arnavutluk bu anlamda Rumeli'de önemli istisnalar oluşturmaktadır.⁹¹⁵ Bosna'daki İslamlaşma yalnızca şehirli zümreleri değil, kırsal kesimdeki ahaliyi de kapsamış ve kitlesel ihtidalar olmasına rağmen, bu süreç birkaç yüzyıl sürmüştür.⁹¹⁶ Tahrir defterlerine dayanarak Bosna'yı inceleyen Mehmet Emin Yardımcı, İslamlaşma sürecinin birdenbire gerçekleşmediğini göstermiştir. Buna göre, şehirlerdeki nüfusun dini inanca göre dağılımı şöyledir: 1489'da Müslümanlar %39, Hıristiyanlar %61, 1530'da Müslümanlar %84, Hıristiyanlar %16, 1542'de Müslümanlar %93, Hıristiyanlar %7.⁹¹⁷ Müslüman Bosnalılar 1463 senesinde Fatih Sultan Mehmed'den çocuklarının da Hıristiyan çocukları gibi devşirme sistemine katılması talebinde bulunmuşlar ve bu talep kabul edilmiştir. Böylece pek çok Boşnak, Osmanlı devlet yönetiminde rol alacaktır.⁹¹⁸

Eflak Voyvodası Vlad Drakul'un ölmesi üzerine Osmanlılar'ın elinde rehin olarak tutulan iki oğlundan biri olan Vlad voyvoda tayin edilmiştir. Vlad, bir vasal olarak yükümlülüklerini yerine getirmedeği gibi Osmanlı topraklarına da saldırınca, 1462 yılında bir sefer düzenlenmiş ve Vlad Osmanlı başarıları üzerine Macaristan'a sığınmak zorunda kalmıştır.⁹¹⁹

1475 yılında ise Kırım'da yer alan Ceneviz kolonileri fethedilmiş ve daha önce yapılan Trabzon fethiyle birlikte Karadeniz bir Türk gölü haline gelmiştir. 1481 yılında Fatih Sultan Mehmed öldüğünde, Karamanoğulları Beyliği'ne son verilmiş ve Anadolu toprakları Osmanlı sancağı altına toplanmıştı. Fakat Anadolu topraklarında Fatih'in merkeziyetçi siyaseti tepki ile karşılaşmıştır. 20.000 kadar çiftlik ve köy (daha önce vakıf ya da emlak statüsünde olan)

⁹¹⁵ ALBAYRAK; A.g.e., s.264

⁹¹⁶ Aydın BABUNA; Bir Ulusun Doğuşu Geçmişten Günümüze Boşnaklar, Çev: Hayati TOSUN, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2000, s.14

⁹¹⁷ Mehmet Emin YARDIMCI; Bosna, 15. ve 16. Yüzyılda Bir Osmanlı Livası, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2006, s.39

⁹¹⁸ Enes PELIDIJA; "Sultan Mehmet II, Bosna ve Boşnaklar", XII. Türk Tarih Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler, III. Cilt I. Kısım, , 4-8 Ekim 1999, (ss:1-7), s.6.

⁹¹⁹ IMBER; A.g.e., s.179

istimlâk edilmiş ve daha sonra tımar olarak dağıtılmıştır ki büyük rahatsızlık yaratan bu uygulama ancak Fatih'in ölümünden sonra yerine geçen oğlu II. Bayezid tarafından iptal edilecektir.⁹²⁰ Rumeli'de Tuna-Sava hattının güneyi (Eflak, Boğdan, Dubrovnik gibi vasal devletler hariç) neredeyse tamamen Osmanlı hâkimiyeti altına girmişti. 1480 yılında ise İtalya'nın Otranto limanı Osmanlılar'ın kontrolüne girmişti. Dolayısıyla, Fatih Sultan Mehmed imparatorluğu kuran ve onun kurumsallaşmasını başlatan kişi olmuştur.

Fatih Sultan Mehmed'in ölümünden sonra tahta çıkan II. Bayezid 1484 yılında Boğdan'a bir sefer düzenlemiş ve bu sefere Eflak Voyvodası Vlad Calugarul (1482-1495) da askerleriyle iştirak etmiş, Kili ve Akkerman gibi stratejik kaleler fethedilmiştir. Bu kaleler önemli ticaret iskeleleri olmalarının yanı sıra Rumeli'deki Osmanlı topraklarını Kırım'daki Osmanlı topraklarına bağlayan yol üzerinde yer alıyorlardı. Boğdan Voyvodası Stefan Çel Mare'nin daha sonraki girişimleri sonuçsuz kalmış ve yıllık haraç ödemek karşılığında yeniden Osmanlı tâbiyetine girmiştir.⁹²¹

Macar Kralı Matthias Korvinus 6 Nisan 1490'da, tam da bir Haçlı Seferi tertiplemek için faaliyet gösterdiği bir sırada ölmüştü. Osmanlılar bu durumdan faydalanmak için Macaristan ve Hırvatistan topraklarına akınlar düzenlediler.⁹²² Osmanlı akınları ciddi direnişle karşılaştı da, bu akınlar iki taraf için de önemli zayıflara sebep oluyordu. Bu duruma bir son vermek için 1495'te Osmanlılar ve Macarlar arasında 30 senelik bir barış antlaşması yapıldı.⁹²³ Osmanlı-Macar sınırı, karşılıklı akınlara sahne oluyordu. Bu akınları yapanların merkezi otorite tarafından tamamen kontrol altına alınamadığı da anlaşılmaktadır. Taraflar, küçük çaplı akınları savaş sebebi saymamaya başlamışlardır. Örneğin 1483 yılında yapılmış bir antlaşmada

⁹²⁰ İNALCIK; *The Ottoman...*, s.30

⁹²¹ UZUNÇARŞILI; *Osmanlı Tarihi*, C:2, s.184

⁹²² Nicolas VATIN; "Osmanlılar'ın Yükselişi (1451-1512), (Ed) Robert MANTRAN, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C:1, Çev: Server TANILLI, Alkim Yayınevi, İstanbul, 2007, (ss:95-138), s.132

⁹²³ UZUNÇARŞILI; *Osmanlı Tarihi*, C:2, s.211

400'den az kişiyle yapılan akınların savaş sebebi olmayacağı kabul edilmişti.⁹²⁴

1499 yılından sonra Venedik ile ilişkiler yeniden bozulmuş ve başlayan savaşta Osmanlılar İnebahtı'yı ele geçirmiştir. Ertesi yıl ise Modon ve Koron gibi önemli limanlar da fethedilmiştir. 20 Mayıs 1503 tarihinde taraflar bir barış antlaşmasıyla savaşa son vermişler ve bundan sonra iki taraf arasında siyasi ve iktisadi ilişkiler yeniden canlanmıştır. Dolayısıyla Nicolae Jorga, bir Hıristiyan yazarın 1510 yılında tüm Hıristiyan dünyasını hem Osmanlılar'a hem de Venedik'e karşı savaşa çağırdığını dile getirmiştir.⁹²⁵ Yalnızca kendi menfaatlerini düşünen Venedik'in politikaları Hıristiyanlar tarafından sıklıkla eleştirilmiştir.

Yavuz Sultan Selim 1512 yılında tahta geçmiştir. Döneminde Balkanlar'da akınlar devam etse de, Sultan'ın seferleri doğuya yönelmiştir. Suriye ve Mısır doğrudan Osmanlı topraklarına katılmıştır. Bu fetihlerle birlikte doğudaki Osmanlı topraklarının ağırlığı artmıştır fakat Balkan toprakları yine de eski önemini korumaya devam etmiştir.

6.2.4. Belgrad'ın Fethi'nden Karlofça Antlaşması'na (1521-1699)

Sultan Süleyman 1520 yılında tahta geçmiştir ve 1566 senesine kadar süren saltanatı boyunca Osmanlı İmparatorluğu ard arda gelen fetihlerle birlikte giderek genişlemiş ve Balkanlar'daki rakipsiz güç haline gelmiştir.

Sultan Süleyman, tahta çıkışını haber vermek için Macaristan'a elçilerini göndermiş fakat Macar Kralı II. Layoş bu elçilere kötü davranmıştır. Bu olay

⁹²⁴ Mark L. STEIN; Osmanlı Kaleleri, Avrupa'da Hudut Boyları, Çev: Gül Çağalı GÜVEN, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2007, s.20

⁹²⁵ JORGA; A.g.e., C:2, s.252-254

üzerine Sultan sefere karar vermiştir.⁹²⁶ Pal Fodor, elçilere kötü davranılması olayının yalnızca bir bahane teşkil ettiği kanaatindedir.⁹²⁷ 18 Mayıs 1521 tarihinde 100.000 kişilik bir ordu ile sefere çıkan Sultan Süleyman Belgrad'ı fethetmeyi tasarlamıştı. Yıllardır bir türlü ele geçirilemeyen ve Macarlar'ın Balkanlar'daki en önemli direniş noktası olan Belgrad, kuşatma sonucunda 28 Ağustos 1521'de nihayet fethedilmiştir. Bu seferde ayrıca Böğürdelen, Berkasova, Mitrovitsa, Kupilnik, Bariç, Zemun, Slankamen, Karlofça gibi yerler de ele geçirilmiştir.⁹²⁸ Belgrad'ın ele geçirilmesiyle birlikte Macar topraklarına yapılacak seferlerin önü açılmış oldu. 20 Aralık 1522'de Rodos Şövalyeleri'nin elinde bulunan Rodos'un fethedilmesiyle Kıbrıs ve Girit hariç olmak üzere Doğu Akdeniz neredeyse bir Türk gölü haline gelmiştir.

Sultan bundan sonra yine Macaristan'a yönelmiştir. 29 Ağustos 1526'da Güney Macaristan'daki Mohaç bataklıkları çevresinde yapılan savaşta Macaristan ve Bohemya Kralı II. Ludwig Layoş kaçarken boğulmuş ve ordusu da dağılmıştır. Bu Osmanlı zaferi, Caroline Finkel'in de belirttiği gibi sonuçları açısından 1389'daki I. Kosova Savaşı kadar önemlidir.⁹²⁹

Macaristan'ın Osmanlılar tarafından fethi esnasında, Balkan fetihlerinde de yaşandığı gibi, köylüler Osmanlılar'a karşı güçlü bir direniş göstermemiştir. Pal Fodor'un deyimiyle <Balkan Sendromu>nun yaşanmasıyla serf durumundaki köylülerin lordlarından nefret etmeleri ve aynı zamanda Türklere karşı savaşın başarılı olamayacağı (Tanrı'nın kendilerini böyle cezalandırdığı düşüncesinin etkisiyle) düşüncesi sonucunda, bazı gruplar Osmanlı saflarına geçmiş ve Osmanlılar ile işbirliği içinde Macaristan'ın geride kalan devlet otoritesini hedef almışlardır. Bazıları ise ülkenin savunulması hususunda herhangi bir çaba göstermeyerek, dolaylı

⁹²⁶ Jean Louis Bacque GRAMMONT; Osmanlı İmparatorluğu'nun Doruğu: Olaylar (1512-1606)", (Ed) Robert MANTRAN, Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, C:1, Çev: Server TANİLLİ, Alkim Yayınevi, İstanbul, 2007, (ss:165-188), s.174

⁹²⁷ Pal FODOR; In Quest of the Golden Apple, Imperial Ideology, Politics, and Military Administration in the Ottoman Empire, The ISIS Press, İstanbul, 2000, s.105

⁹²⁸ HAMZAOĞLU; A.g.e., s.52-53

⁹²⁹ FINKEL; Rüyadan İmparatorluğa..., A.g.e., s.111

yoldan Osmanlı ilerlemesine yardımcı olmuşlardır. Örneğin bir mektupta açıkça görülebildiği üzere, 1540'larda aristokratlardan oluşan ve ülkenin savunma sistemini idare eden yetkililer, isyanlardan çekindikleri için, köylüleri silahlandırmayı ve köylülerden askeri anlamda faydalanma kararını verememişlerdir.⁹³⁰ Bu mektubu değerlendiren Ian Almond, kötü durumdaki kişilerin yaklaşan Osmanlı ordusuyla birleşebileceği endişesinin, paranoyadan kaynaklanan aristokratik bir korku olmadığını, aksine Osmanlılar tarafından Balkanlar'da pek çok defa denenmiş bir strateji olduğu görüşündedir.⁹³¹

Macar Krallığı ve ona bağlı olan Hırvatistan toprakları, yıllarca sürecek olan Osmanlı saldırılarına karşı direnen tek güç olarak kaldığından, bir anlamda İslamiyet'e karşı Hıristiyanlık'ı koruyan tek güç olduğundan, <*antemurale Christianitatis*>, yani Hıristiyan âleminin önünde yer alan ve onu koruyan bir duvar olarak algılanmıştır. Bu görüş bilhassa Hırvat topraklarında düşünce yapısını belirleyen bir unsur olmuştur. Aynı şekilde Hırvatistan ve Macaristan'ın Hıristiyan âlemini koruyan bir kalkan olduğu da vurgulanmıştır. Sınır toplumu olma özelliği gösteren Hırvatistan gibi Bosna topraklarında da benzer bir düşünce bu defa İslamiyet açısından geliştirilmiştir. Bosna Müslümanları, gerçekten kendilerini Sultan ile özdeşleştirmiş ve İmparatorluk için önemli hizmetlerde bulunmuşlardır. Hırvatlar, kendilerinin kralın en sadık, en güvenilir ve en kahraman askerleri olduklarını iddia etmişler, Boşnaklar da aynı şekilde Sultan'ın en iyi ve en kahraman askerleri oldukları görüşünü savunmuşlardır.⁹³²

II. Layoş Mohaç Savaşı'nda öldüğünde arkasında yerine geçecek bir çocuk bırakmamıştı. Dolayısıyla, Macar tahtına kimin geçeceği konusu, Osmanlılar ve Habsburglar arasında bir tartışma alanı haline gelmiştir. Sultan

⁹³⁰ FODOR; A.g.e., s.87-88 Yazar bu konuya değinen mektubun metnini vermektedir.

⁹³¹ ALMOND; A.g.e., s.147

⁹³² Ivo ŽANIĆ; "The Symbolic Identity of Croatia in the Triangle Crossroads-Bulwark-Bridge", (Ed.) Pal KOLSTO; Myths and Boundaries in South-Eastern Europe, Hurst & Company, London, 2005,(ss:35-76), s.40-43

savaşın ardından 11 Eylül 1526'da Budin⁹³³'e girmiş ve ölen kral arkasında bir veliahd bırakmadığı için Macaristan tahtına Sultan Süleyman'ın desteğiyle Erdel Voyvodası olan Yanoş Zapolya getirilmiştir.⁹³⁴ Böylece Macaristan, bir Osmanlı vasalı haline gelmiştir. Görüldüğü üzere, Osmanlılar Macar topraklarını doğrudan kendi topraklarına katmamış ve burayı tayin ettiği krallar vasıtasıyla dolaylı olarak yönetmeyi tercih etmiştir. Buradaki amaç, Habsburglar ile Osmanlılar arasında bir tampon bölge yaratmaktır. Kanuni Sultan Süleyman, Budin'den İstanbul'a dönerken, eski Macar Kralı Matthias Corvinus'a ait olan ve çok sayıda el yazması içeren kütüphanesinden bazı kitapları da beraberinde götürmüştür. (Bu kitaplara kraldan ötürü Corvina adı verilir. Bu kıymetli eserler daha sonra 1877 yılında II. Abdülhamit döneminde Macaristan'a bir Osmanlı heyeti tarafından götürülerek iade edilecektir.)⁹³⁵

Asıl toprakları Avusturya bölgesinde olan Habsburg Hanedanı, başarılı evlilik politikalarının sonucunda Avrupa'da büyük topraklar elde etti. Öyle ki sonraki yıllarda bu evlilik politikaları sonucunda savaşmadan toprak elde edilmesine değinen bir söz sıklıkla tekrarlanacaktır: *<Bırak diğerleri savaşsın; sen, mutlu Avusturya, evlilikler yap! Diğerlerine Mars ülkeler verir, sana ise Venüs.>*⁹³⁶ Paul Kennedy, Habsburg evlilik siyasetini değerlendirirken *<iş*e daha pratik açıdan bakarsak, topraklarını evlilik ve veraset yoluyla arttırma konusunda Habsburgların üzerene yoktu>⁹³⁷ demektedir. Evlilik politikaları sonucunda Hollanda ve İspanya toprakları Habsburg Hanedanı'nın eline

⁹³³ Buda olarak da bilinir. Macaristan'ın Tuna Nehri kenarındaki bugünkü başkenti Budapeşte, nehrin iki tarafında kalan Buda ve Peşte (Mac. Pest) ile Obuda Adası'nın 1873 yılında birleştirilmesiyle ortaya çıkmıştır. Burcu ÖZGÜVEN; Osmanlı Macaristanı'nda Kentler, Kaleler, Ege Yayınları, İstanbul, 2001, s.91

⁹³⁴ GRAMMONT; A.g.m., s.176

⁹³⁵ Yücel NAMAL; Türk-Macar İlişkileri, İskenderiye Yayınları, 1.Basım, İstanbul, Mart 2009, s.24

⁹³⁶ Istvan LAZAR; An Illustrated History of Hungary, Translated By: Albert TEZLA, Corvina Books, Budapest, 1990, s.78

⁹³⁷ Paul KENNEDY; Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri (16. Yüzyıldan Günümüze Ekonomik Değişim ve Askeri Çatışmalar), Çev: Birtane KARANAKÇI, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 10. Baskı, İstanbul, 2005, s.60

geçmiştir. 1500 yılında İspanya kraliyet ailesinden geriye erkek üye kalmayınca, Maximilian'ın oğlu Philip (1506 senesinde ölmüştür) ile İspanyol ailesinden Juana'nın evliliğinden doğan Charles (d.1500) ve Ferdiand (d.1503) doğal olarak İspanyol tahtına oturma hakkı kazanmışlardı. 1506 senesinde oğlu Philipp'in ölümü üzerine Maximilian ailenin geleceğini daha da sağlamlaştırmak için ve ailesinin asıl toprakları olan Avusturya'ya yakın olan Macaristan ile de evlilik yoluyla bağ oluşturmak için, İspanya'da uyguladığı yöntemi burada da uygulamaya çalışmıştır. Charles'in kardeşi Ferdinand bir Macar prensesi ile evlenirken Charles ve Ferdinand'ın kızkardeşi ise Macar Kralı Layoş ile evlendirilmiştir.⁹³⁸ Ferdinand Arşidük unvanıyla Avusturya topraklarını idare ederken, ağabeyi V. Charles, 1519 yılında Kutsal Roma İmparatoru seçilmiştir. Habsburglar ile Macar kralı arasında 1519'da yapılan antlaşmaya göre Macar Kralı'nın mensup olduğu Jagellon hanedanının sona ermesi durumunda Macaristan ve Bohemya tahtı Habsburglar'a geçecekti. İşte Habsburglar buna dayanarak 11 Kasım 1527'de toplanan bir diet tarafından seçilen ve Sultan Süleyman tarafından da desteklenen Yanoş Zapolya'nın krallığı tanımamışlardır. Habsburg ailesinden gelen Kraliçe Mary bir başka meclis (diet) toplamış ve bu mecliste ağabeyi Ferdinand Macaristan ve Bohemya Kralı seçilmiştir.⁹³⁹ Ferdinand'ın krallığını Hırvat asilzadelerinin büyük bölümü desteklemiştir.⁹⁴⁰ Böylece Macaristan'da aynı anda iki kral ortaya çıkmıştı ve taht üzerindeki bu mücadele Osmanlılar ve Habsburglar arasındaki mücadelenin esas alanlarından birini teşkil edecekti. Lajos Fekete, bu bölünmeyi şöyle değerlendirir:

“Halk Türk ittifakını anlamak istemiyordu; çoğunluk bunu hoş görmüyor, Türk dostluğunu Hıristiyanlığa hıyanet, kilise ve dine karşı işlenmiş günah, küfür sayıyordu. Hususiyle memleketin batı kısmındaki halk, coğrafi bakımdan arkasında bulunan Alman İmparatorluğuna

⁹³⁸ Andrew WHEATCROFT; The Habsburgs, Embodying Empire, Penguin Books, London, 1996, s.90

⁹³⁹ CASTELLAN; A.g.e., s.104

⁹⁴⁰ GOLDSTEIN; A.g.e., s.34

güvenerek, bundan dini parolarla teşvik görerek ve siyasi, iktisadi tazyikle da zorlanarak Türk hâkimiyetinin üstünlüğünü tanımağa ve onu kabule alıştıрмаğa yanaşmıyordu. Demek oluyor ki, Türk-Macar meselesinde Kiral Janos'un Macarlığa gösterdiği yolda Macarlık onu birlik halinde takibetmemiş ve böylece ilk zamanlarda iki kralın yanında sade şahsi olan veya hâkimiyet bakımından husule gelen ikilik, dış politika sebebiyle kesin bir düşmanlığa yol açmıştı. Macarlar, o zamanki Türk tabiriyle <Yanuşiler> ve <Ferenduşiler> diye iki partiye ayrılmış ve tarihi de iki, çok geçmeden üç yönde akmıştır.”⁹⁴¹

Osmanlı ordularının geri çekilmesiyle birlikte taht üzerinde hak iddia eden Ferdinand'a bağlı birlikler Zapolya'nın topraklarına girerek onunla savaşmaya başlamış ve en sonunda başkent Buda'yı işgal ederek Zapolya'yı kaçırmaya mecbur etmişti. Bu olaylar üzerine Sultan Süleyman 1529 senesinde yeni bir Macar seferine çıkmış ve Buda yeniden fethedilmiş, 8 Eylül 1529'da Zapolya yeniden tahta çıkarılmıştır. Yapılan antlaşma uyarınca Zapolya her yıl Osmanlı Devleti'ne vergi ödemeyi ve Buda'ya bir yeniçeri garnizonunun yerleştirilmesini kabul etmek zorunda kaldı.⁹⁴²

Sefer mevsiminin sona ermesi yakın olduğu halde Sultan Süleyman Buda'dan ileri gitmeye karar vermiştir. Yaklaşık bir hafta sonra Ferdinand'ın başkenti Viyana'nın surları önüne gelinmiştir. I. Viyana Kuşatması bir ay kadar sürmüştür. Osmanlılar, kuşatma topraklarından yoksun bir halde olsalar da, kazdıkları lağım⁹⁴³ surlarda önemli hasarlara yol açıyordu.⁹⁴⁴ Gabor

⁹⁴¹ L. FEKETE; “Osmanlı Türkleri ve Macarlar 1366-1699”, (Çev.) Sadrettin KARATAY, Belleken, Cilt: XIII, Sayı: 52, Türk Tarih Kurumu, Ankara, Ekim 1949, (ss:663-744), s.666

⁹⁴² İNALCIK; The Ottoman Empire..., s.36

⁹⁴³ Osmanlı kuşatma teknikleri, metris (<meteris> biçiminde de ifade edilir) yapımı ve lağım kazma konusunda bilhassa bkz: STEIN; A.g.e., s:34-44 Osmanlı askeri yapısı ve konunun personel, iaşe, tedarik ve maliyeye ilişkin boyutları için bkz: Rhoads MURPHEY; Ottoman Warfare 1500-1700, UCL Press Ltd., London, 1999

⁹⁴⁴ Andrew WHEATCROFT; The Enemy at the Gate, Habsburgs, Ottomans and the Battle for Europe, The Bodley Head, London, 2008, s.58

Agoston'un Osmanlı topçuları ile ilgili görüşleri bu dönemdeki Osmanlı askeri gücünün daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır:

“Osmanlı topçularının Avrupalı rakipleri karşısındaki üstünlüğü Avrupa kalelerini dikkat çekici bir yetkinlikle ele geçirmelerinden anlaşılmaktadır. Örneğin, 1521 ile 1566 yılları arasında sadece on üç Macar kalesi Osmanlı kuşatmalarına on günden fazla dayanabilmiş olup yirmi günden fazla dayananlar sadece dokuz adetten ibaretti. Bu dönemde sadece dört kale Osmanlı taarruzlarına karşı durabilmeyi başarmış (1532’de Köszek, 1551’de Temeşvar, 1552’de Eğri ve 1566’da Zigetvar), fakat bunlar içinde sadece Köszek, Padişah’ın ana ordusu tarafından kuşatılmıştı. Temeşvar ve Eğri’ye vezir-i azam ordusu, Zigetvar’a ise Budin Beylerbeyi ordusu hücum etmişti.”⁹⁴⁵

Fakat şehri savunanlar da şiddetle direnince kuşatmanın netice vermeyeceği anlaşılmış, kış mevsiminin de gelmesi ve Belgrad gibi ana ikmal üslerinden yaklaşık 500 kilometre kadar uzaklaşmanın da getirdiği sıkıntılar sebebiyle kuşatma kaldırılmıştır.

Ferdinand Macaristan’ı ele geçirme girişimlerine Viyana Kuşatması’ndan sonra da devam etmiştir. Ferdinand Sultan Süleyman’a elçiler yollayarak Macaristan’ın kendisine verilmesini ve kendisinin de bunun karşılığında vergi ödeyeceğini vaat etmiştir. Bu teklifler reddedilmiştir. Kral Zapolya ise ülke içinde tam olarak iktidarını tesis edemediğinden, bazı Macar asilzadeleri Ferdinand’ın yanında yer almış ve Zapolya’ya isyan etmişlerdir. Bundan istifade eden Ferdinand, 1531 senesinde Budin’i kuşatmaya kalkışmıştır. Zapolya derhal Bosna ve Semendire’deki Osmanlı sancakbeylerine haber göndererek yardım istemiştir. Ferdinand bu destek kuvvetlerinin yaklaştığını haber alınca 57 gün süren kuşatmayı kaldırmak zorunda kalmıştır. Bu olay İstanbul’da duyulunca Sultan Süleyman 25 Nisan 1532’de Macaristan seferine çıkmıştır. Niş civarında Ferdinand’ın ve Kutsal

⁹⁴⁵ Gabor AGOSTON; Barut, Top ve Tüfek, Osmanlı İmparatorluğu’nun Askeri Gücü ve Silah Sanayisi, Çev: Tanju AKAD, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2006, s.59

Roma İmparatoru V. Charles'in elçileri gelmiş ve yıllık vergi ödenmesi karşılığında Macaristan'ın Ferdinand'a bırakılması teklifini getirmişlerdir. Bu teklif yine reddedilmiştir. Budin'e varan Osmanlı orduları buradan kuzeybatıya Alman topraklarına yönelmiş, fakat ne Ferdinand ne de İmparator Charles Osmanlı ordularının karşısına çıkmıştır. Türk akıncıları Alman topraklarına akınlar yapmış ve pek çok kale fethedilmiştir. Düşman ordularının meydan savaşından açıkça kaçınarak ortaya çıkmaması sonucunda sefere son verilmiş ve Sultan Kasım 1532'de İstanbul'a gelmiştir.⁹⁴⁶

Kutsal Roma İmparatoru Charles batıda meşgul olduğu için kardeşi Ferdinand'a yeterli desteği sağlaması mümkün olmadığından, kardeşine Osmanlılar ile anlaşma yolunu tercih etmesini tavsiye etmiştir. Doğuda Şah İsmail'in ölümünden sonra Safevi tahtına geçen Şah Tahmasp savaş hazırlıklarına başladığından, Osmanlılar da barışı tercih etmişlerdir. İki taraf arasında yapılan müzakereler sonucunda 1533 senesinde antlaşma yapılmıştır. Buna göre, Ferdinand, Macaristan Kralı Zapolya'nın topraklarına saldırmayacak, iki tarafın toprakları arasında sınır çizgisi belirlenecek, Zapolya ile Ferdinand arasında yapılacak her antlaşmayı Osmanlılar'ın da onaylaması gerekecek ve Ferdinand, elinde tuttuğu Macar toprakları için Osmanlı Devleti'ne yıllık 30.000 altın verecekti. Antlaşma için bir süre tespit edilmemiştir.⁹⁴⁷ Böylece Macaristan toprakları iki taraf arasında paylaşılmış bir hale gelmiştir. Bu dönemde Osmanlılar'ın Macaristan siyasetinin iki amacı vardı: İlk olarak Habsburglar'ın Macaristan topraklarını ele geçirmesini önlemek ve ikinci olarak Macaristan'ı vasal bir tampon devlet haline dönüştürmek.⁹⁴⁸

Macar Kralı Zapolya, Polonya Kralı'nın kızı Isabella ile evlenmiş ve bu hanedan ile evlilik bağı kurulmuştu. Bu dönemde Osmanlı-Polonya ilişkileri iyi bir düzeydeydi. Boğdan Voyvodası Petru Rareş, Polonya'ya karşı düşmanca

⁹⁴⁶ UZUNÇARŞILI; Osmanlı Tarihi, C:2, s.334-335

⁹⁴⁷ DOĞRU; "Balkanlar'da Osmanlı...", s.312

⁹⁴⁸ SUGAR; A.g.e., s.70

tavırlar içine girdiği gibi, Ferdinand ile de gizli ilişkiler içinde olduğunda şüphelenildiği için Sultan'ın yeni hedefi olmuştur. 1538'de düzenlenen Boğdan seferi ile Rareş indirilmiş ve Boğdan'a yeni bir voyvoda atanmıştır.⁹⁴⁹

Osmanlılar bir yandan da Akdeniz'de V. Charles ile hâkimiyet mücadelesi içine girmişlerdir. İspanya topraklarına da sahip olan Charles komutasındaki deniz gücü Kuzey Afrika'daki Tunus gibi topraklara saldırdığı gibi Osmanlılar'a ait olan Mora'da da bazı toprakları ele geçirmeyi başarmıştı. 1534 senesinde Barbaros Hayreddin'in kapudan-ı derya olarak atanmasıyla birlikte mücadele daha da şiddetlenecektir. Osmanlılar Fransızlar ile ittifak yapmışlardı ve Fransa Osmanlı donanmasına Lion Koyu'na demir atma izni vermişti. Osmanlılar Venedik'i de bu ittifakın içine çekmeye çalıştılsa da başarılı olamadılar. Aksine Venedik V. Charles ve Papa ile birleşerek Osmanlılar'a saldırarak bir filoya katıldı. Barbaros Hayreddin Paşa'nın komutasındaki Osmanlı donanması ile Andrea Doria komutasındaki Haçlı Donanması 1538'de Mora'daki Preveze Körfezi'nde savaştılar ve savaştan Osmanlı donanması galip çıktı. Venedik bu olaylar üzerine Kutsal Birlik'ten çekilme kararı aldı ve 1540 senesinin Ekim ayında 300.000 düka altın tazminat ödemek ve Mora'daki Nafplia ve Monemvasia kalelerini teslim etmek şartıyla Osmanlılar ile barış yaptı.⁹⁵⁰

Macar Kralı Zapolya'nın Polonyalı prensesi ile evliliğinden Yanoş Sigismund yeni doğmuştu ki, yaklaşık iki hafta sonra 22 Temmuz 1540'ta Zapolya öldü. Arkasında yerine geçecek ergen yaşta bir çocuk bırakamamış olması, Macaristan tahtı için yeni mücadelelere sebep olmuştur.⁹⁵¹

Zapolya'nın eşi Isabella Kanuni Sultan Süleyman'a elçilerini göndererek oğlu Sigismund'un Kral olmasını istirham etmiştir. Zapolya'nın ölümünü duyan Ferdinand ise derhal harekete geçerek Budin'i kuşatmış fakat şehri

⁹⁴⁹ GRAMMONT; A.g.m., s.181

⁹⁵⁰ Ann WILLIAMS; "Akdeniz Çatışması", (Ed) Metin KUNT – Christine WOODHEAD; Kanuni ve Çağı, Yeniçağ'da Osmanlı Dünyası, Çev: Sermet YALÇIN, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2002, (ss:39-55), s.49

⁹⁵¹ JORGA; A.g.e., C:3, s.20

düşürememiştir. Ortaya çıkan bu yeni gelişmeler yeni bir seferin düzenlenmesine yol açmıştır. 1541 senesinde ordu sefere çıkmıştır. Osmanlı askerleri Budin'e girmiş bebek Sigismund da padişahın karargâhına getirilmiştir. Bundan sonra Sigismund'un annesi Isabella'ya bir ahidname verilmiş ve Sigismund büyüyünceye kadar Budin'in Türk işgali altında bulundurulacağı söylenerek oğluyla birlikte Zapolya'nın daha evvelden idare ettiği Erdel'e gönderilmiştir. Bu tarihten itibaren Macaristan doğrudan Osmanlı idaresine girmiştir. 12 sancaktan meydana gelen Budin Beylerbeyliği kurulmuş ve başına da aslen Macar kökenli olan Bağdat Valisi Süleyman Paşa getirilmiş ve eyaletin tahriri yapılmıştır. Bundan sonra Macaristan toprakları 3 parçalı bir görünüm arz eder: Ferdinand'ın idaresindeki Batı Macaristan, bir Osmanlı eyaleti olan Orta Macaristan, yani Budin Beylerbeyliği ve doğuda Sigismund'a ait olan fakat annesinin de yardımıyla yönetilen Erdel.⁹⁵² Buda Beylerbeyliği ilk kurulduğunda hinterlandı çok kısıtlı durumdaydı ve bu durum beylerbeyinin gelirini de kısıtlıyordu. Dolayısıyla beylerbeylik kurulduktan sonra bu durumu düzeltmek için Rumeli eyaletine ait olan bazı sancaklar Budin Beylerbeyliği'ne bağlanmıştır.⁹⁵³

Osmanlılar'ın en baştan beri amacının Macaristan'ı topraklarına katma amacı güdüp gütmeyeceği ya da bu olayın gelişen yeni şartların sonucunda meydana gelip gelmediği konusunda farklı görüşler mevcuttur.⁹⁵⁴ Şunu söyleyebilmek mümkündür ki Zapolya'nın ölümünden sonra bölgede Osmanlı siyasetini yürütecek etkili birinin olmaması doğrudan Osmanlı yönetiminin kurulmasını zorunlu kılmıştır. Daha Zapolya hayattayken bile Ferdinand'ın askeri girişimlerine tek başına karşı koymakta zorlanması ve sürekli olarak Sultan'dan yardım istemesi sonucunda yapılan seferler de Osmanlı hazinesine büyük bir külfet yükliyordu. Osmanlı askerlerinin Macaristan içindeki kalelerde ve garnizonlarda konuşlanması, savunmayı kolaylaştıracaktır. Bu kalelerde Osmanlı askerlerinin yanı sıra gönüllü olarak

⁹⁵² UZUNÇARŞILI; Osmanlı Tarihi, C:2, s.339

⁹⁵³ Geza DAVID; Studies in Demographic and Administrative History of Ottoman Hungary, The ISIS Press, Istanbul, 1997, s.103

⁹⁵⁴ Bu konudaki tartışmalar için bkz: FODOR; A.g.e., s.105-169

orduya katılan ve bazısı vergilerden muaf tutularak bazısı da ücret alan pek çok Hıristiyan asker (ağırlıklı olarak Sırp) martalos adıyla görev yapmışlardır. Örneğin 1541’de Buda Osmanlılar tarafından işgal edilip garnizon yerleştirildiğinde garnizondaki 3500 askerden 1000 tanesi Hıristiyan martolostu.⁹⁵⁵ Pek çok Sırp’ın yanı sıra pek çok Boşnak da Macaristan’a hem askeri görevlerle hem de sivil olarak gitmiş ve yerleşmiştir. Bu yerleştirilenler hem Macarca’yı hem de Macar kültürünü benimsemişlerdir.⁹⁵⁶

Böylece Macar toprakları doğrudan Osmanlı idaresine girmiştir ki bu durum 1699 senesine kadar devam edecektir. İmparatorluğun sınırlarında yer alan bu bölge, sürekli olarak savaşların yaşandığı bir bölge olmuştur. İki tarafın düzenli ordularının savaşlarının yanı sıra, ganimet elde etmek amacıyla hem Osmanlı sınır garnizonlarındaki birliklerin hem de Habsburg idaresindeki Orta Macaristan yahut Krallık Macaristanı’nın sınır birliklerinin karşılıklı akınlarıyla, bu bölge diğer Osmanlı eyaletlerinden (örneğin Osmanlı topraklarının neredeyse merkezinde yer alan günümüzdeki Bulgaristan toprakları) farklı bir görünüm arz eder. Budin Beylerbeyliği bir <uc>bölgesidir. İki taraf da, kaleler ve palankalar ağıyla sınırlarını korumaya çalışsa da ve diplomatik sözlerle bu akınların önlenmesi amaçlansa da, esir almak ve hayvan çalmak için yapılan akınlar, adeta yaşamın ve hatta iktisadi yaşamın bir parçası olmuştur. (İki taraf da bilhassa çatışmalarda yüksek rütbeli kişileri esir etmek için uğraşırdı çünkü bu tür kişiler için ödenen fidye doğal olarak daha yüksek oluyordu) Kesin olarak belirlenmemiş sınırların durumu ise ayrı bir karışıklık konusudur:

“Hudut zaten tabî bir hattan geçmiyordu ve insan eliyle çizilmiş bir hudut da yoktu. Müzakereler sırasında taraflar sadece birbirlerinin rütbesini ve karşılıklı derecelerini tanımak, yıllık vergi miktarı ve büyücek kalelerin hangi tarafa ait olduğu hususlarında anlaşılırlar, fakat hudut meselesinin teferruatına girişmezlerdi; bazı köylerin hangi kaleye bağlı olduğu, hangi tarafa hizmet etmek ve vergi vermekle mükellef

⁹⁵⁵ STEIN; A.g.e., s.84

⁹⁵⁶ ÖZGÜVEN; A.g.e., s.77

bulunduğu, barış zamanında da münakaşa konusu olurdu. Hudut hattının tanziminde aşağı yukarı <kale kiminse etrafı da onundur>, <merkez kiminse havalı de onundur> kaidesi konulmuştu. Fakat bu hükme iki taraf da ancak işine geldiği müddetçe riayet göstermekte idi. Götgide hudut boyunda geniş bir şeridin hangi tarafa ait olduğu belirsiz bir hale geldi ve bu sahaların mülkiyeti meselesi yüzünden Türk hâkimiyeti kaç nesil sürdüyse o kadar nesil boyunca ihtilaf ve münakaşa devam etti.”⁹⁵⁷

Budin’e Müslüman nüfus yerleşmeye başlamış, dükkânlar açmışlardır. Gıda ve kıyafet alanında etkileşimler olmuş, örneğin <papucs> (pabuç) ve <csizma> (çizme) gibi kelimeler Macarca’ya girmiştir. 16. yüzyıl Macar şiirinin önemli isimlerinden biri olan Balint Balassi, divan şiirini taklit etmiş ve hatta bazı Türkçe şiirleri tercüme etmiştir.⁹⁵⁸ Macar tarihçi Sandor Takats, Budin paşalarının Macarca yazılmış mektuplarının Macar tarihçiler tarafından uzun süre ihmal edilmesini eleştirdikten sonra bu mektupların muhtevalarının öneminden bahsetmekte ve bu mektuplar sayesinde Osmanlı idaresinin ülkeye getirdiği yeniliklerin anlaşılabilceğini dile getirmektedir:

“Oysa ki umumi ve hususi arşivlerimiz Budin paşalarının Macar diliyle yazılı yığınlarla evrakını saklamaktadır. Hem bunlar siyasi muhtevaları yanında Macar medeniyet tarihi, Macar dili için de adeta birer hazinedir. Çünkü Türk-Macar içtimai temaslarının niteliğini bu mektuplardan öğrenebiliriz. Macaristan ticaretinin emniyeti meselesinde Budin paşaları tarafından alınan geniş ölçüdeki tedbirleri bunlardan anlarız. Göz alıcı Macar kıyafetinin Türklüğün tesiriyle nasıl meydana gelmiş olduğuna dair bilgileri bu mektuplardan başka nereden elde edebiliriz? Evet, başka türlü izah edemeyeceğimiz bir yığın meselenin cevabını muhakkak ki, bu mektuplarda bulmaktayız. Türklerin memleketimize ne kadar faydalı bitkiler, çiçekler, yemiş ağaçları ve hayvanlar yerleştirmiş olduklarını ancak bunlardan öğreniyoruz; çünkü köklü çiçekleri, kavun,

⁹⁵⁷ FEKETE; “Osmanlı Türkleri...”, s.671

⁹⁵⁸ ALMOND; A.g.e., s.163

*karpuz tohumlarını, Acem kayısı ve eriğini, Türk ördeğini, Türk koyununu Macar komşularına Budin paşaları kendileri gönderirlerdi.*⁹⁵⁹

Osmanlılar Balkanlar'da askeri anlamda çeşitli zorluklarla karşılaşmışlardır. Bu zorluklar, coğrafi yapıdan kaynaklanmıştır. Bölgenin Tuna Nehri başta olmak üzere pek çok nehirle parçalanmış olması, askeri stratejiler üzerinde etkili olmuştur. Nehirlerin parçaladığı arazi aynı zamanda bazı bölgelerde bataklıklarla kaplıydı. Askeri açıdan köprüler ve köprüleri koruyan kaleler büyük önem arz ediyordu. Bahar ya da sonbahar yağışlarıyla sık sık taşkınlar meydana geliyor, nehirlerin kenarındaki arazileri su basıyordu. Bu coğrafi özellikler sebebiyle, askeri kuvvetler köprü kurmak ve mevcut köprüleri onarmak gibi işlerle de uğraşmak zorunda kalıyordu ki bu durum sonucunda askeri mühendislik savaşan tarafların ihtiyaç duyduğu bir alandı. Taşkınlar sırasında, köprüler de kaçınılmaz olarak hasar görüyor ve onarılmaları gerekiyordu.⁹⁶⁰ Nehirler ve bataklıkların mevcudiyeti, Tuna

⁹⁵⁹ Sandor TAKATS; Macaristan Türk Âleminden Çizgiler, Çev: Sadrettin KARATAY, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1970, s.19 Takats'in üzerinde durduğu bir başka önemli nokta ise, Osmanlı idaresi sırasında Macar topraklarında yönetim dilinin Almanca yerine Macarca olmasıdır ki, bu Macar tarihi açısından önemli bir gelişmedir. Habsburg İmparatorluğu idarecileri ile Osmanlı idarecileri arasında yapılan diplomatik temaslarda Osmanlılar'ın Macarca'yı tercih etmeleri sonucunda Viyana'da da ilgili makamlar Macarca kullanmak zorunda kalmışlardır. Çünkü Osmanlılar Almanca gönderilen mektuplara cevap yazmamışlardır. (A.g.e., s.24-26) Macaristan'da Osmanlı İmparatorluğu'na bakış, Osmanlı idaresinin sona ermesinden ve Macar milliyetçi hareketinin gelişim göstermesinden sonra bilhassa 19. yüzyıldan itibaren değişim göstermiştir. Sandor Takats'in bu eseri genellikle, Habsburg karşıtı romantik milliyetçi cereyanların yoğun olduğu dönemin eserlerinden biri olarak görülür. Ancak şu da belirtilmelidir ki, Macar tarihçiler Osmanlı İmparatorluğu tarihine Balkan tarihçilerinin çoğunluğunun aksine tarafsız yaklaşmayı başaramışlardır. Bu sebeple Türkoloji çalışmaları önemli bir gelişme göstermiş, Osmanlı döneminden kalan vesikaların yanı sıra pek çok eser de neşredilmiş ve Osmanlı tarih araştırmalarına önemli katkılar yapılmıştır. Macaristan'da Osmanlı tarihi araştırmalarının gelişimi ve bu konudaki tartışmalar için bkz: Geza DAVID – Pal FODOR; "Hungarian Studies in Ottoman History", (Edited By) Fikret ADANIR – Suraiyya FAROQHI, The Ottomans and the Balkans, A Discussion of Historiography, Brill, Boston, 2002, ss:305-349

⁹⁶⁰ Osmanlı köprülerinde <göz> adı verilen aralıklar bulunmaktadır ki bunların görevi, sellerle birlikte sürüklenen ağaç ve kaya parçalarının köprüye takılarak su akışını kesmesini

havzasındaki savaşlarda bilhassa bozgunlardan sonra başlayan düzensiz ric'at esnasında askerlerin nehirlerde ve bataklıklarda boğulmalarına sebep oluyordu. Mohaç Savaşı'nda Macar Kralı'nın başına gelenleri Peçevi İbrahim Efendi şöyle anlatır:

“Melun kral savaş alanından kovulup kaçarken ovanın sonunda bulunan ve Kral Köprüsü diye tanınan bataklığa vardığında önünde kaçışan kâfirler birbirleri üzerine öyle yığılmışlardı ki, aralarından bir insanoğlunun değil, bir köpeğin bile geçebileceği yer kalmamıştı. Arkadan gelenlerin üst üste yığılıp sıkıştırılmasıyla sayısız kâfir batağa saplanarak telef olmuşlar. Kral da onlarla beraber batıp uğursuz canını cehennem zebanisine ısmarlamıştı. Saadetli padişah İstanbul'a döndükten sonra kâfirler kralın leşini bataklıktan çıkarmış ve İstolni Belgrad'a götürüp öteki kralların yanına gömmüşler.”⁹⁶¹

engellemektedir. Aksi takdirde, köprünün önü tıkanıldığında, köprü bir bent gibi su tutmaya başlar ve basınca dayanamayarak yıkılabilir.

⁹⁶¹ Peçevi İbrahim Efendi, Peçevi Tarihi, C:1, (Yay. Haz. Bekir Sıtkı BAYKAL), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992, s.73 Peçevi İbrahim Efendi'nin (öl.1648) 1520-1640 senelerini kapsayan bu eseri bilhassa Balkan tarihi açısından çok değerlidir. Dedesi Kara Davut Ağa, Fatih Sultan Mehmed'in silahtarıydı ve Bosna'da Alaybeyi olarak görev yapmıştı. Alaybeyioğulları adıyla tanınan bu aile sürekli olarak Alaybeyliği görevini üstleniyordu. İbrahim Efendi'nin babası da bu Alaybeylerinden biriydi ve annesi de Sokollu Mehmet Paşa'nın Sokoloviç ailesine mensuptur. İbrahim Efendi, babasının katıldığını bildirdiği Kanuni Sultan Süleyman'ın seferlerine ilişkin mühim bilgiler vermektedir. Kendisi bugün Macaristan topraklarında yer alan Peçs (Latince: Quinque Ecclesiae-Beş Kilise, Almanca yine aynı anlama gelen Fünfkirchen, Hırvatça Peçuy adlarıyla bilinir) şehrinde doğduğu için kendisine Peçevi lakabı verilmişse de aslında <Peçoylu> ya da <Peçoyi> demek daha doğru olur. Ancak bir galat-ı meşhur olarak Peçevi ismi artık yerleştiği için bu eserde de o şekilde zikredilecektir. Peçevi Tarihi'nin en önemli özelliği, Peçevi'nin kendi deyimiyle <kâfir tarihlerinden> faydalanmış olmasıdır. Eserini 1641 senesinde tamamlayarak Budin Beylerbeyi Vezir Musa Paşa'ya sunduğunda, Musa Paşa eserde daha ziyade savaşa ilişkin hadiselerle değinildiğini fakat barış antlaşmalarına ve diplomatik müzakereler kısmına hiç değinilmediğini söyleyerek yazarı tenkit etmiş ve eserine bu kısımları da eklemesi gerektiğinde ısrar etmiştir. Yazar, bu olay üzerine, zikredilen meselelere Müslüman yazarlar tarafından hiç değinilmediğini görmüş ve mecburen <kâfir tarihlerine> başvurarak bilgi

Kale kuşatmalarının, bölgedeki savaşlar içinde çok büyük bir yer tutar. Bu kaleler, kuşatılmasını zorlaştıracak şekilde stratejik noktalara inşa edilmişlerdi. 1543 senesinde ele geçirilen İstolni Belgrad kalesi, Peçevi İbrahim Efendi tarafından şöyle tarif edilmiştir:

“Adı geçen kale geniş bir ova ortasında yer almaktadır. Dört yanı bir göl ile çevrilidir. Meydana gelen bataklık ve sazlıklar insanların ne hayvan üzerinde, ne de yüzerek gölü geçmelerine imkân vermemektedir. Böyle çetin bir yerde kurulmuş olan İstolni Belgrad eski ve sağlam bir kaledir.”⁹⁶²

1551 senesinde Kanuni Sultan Süleyman'ın orduları Temeşvar'ı kuşattığında ise, bu defa yağmurların başlaması önemli sıkıntılar yaratmıştır:

“Oradan Temeşvar üzerine varıldı ve gaziler metrislere girip kaleyi düşürmeye çalıştılar. Fakat havalar birdenbire soğumaya ve sıkıntı çekilmeye başlandı. Sürekli yağmurlar yüzünden katlanılamaz bir duruma düşüldü, metris hendekleri ve sıçan yolları su ile doldu. Artık

edinmeye çalışmıştır ki bu eserlerden ikisi tespit edilebilmiştir. (Bunlar Macarca yazılmış olan Kaspar Haltal ve N.V. Istvanffy'nin tanınmış kronikleridir.) Uzun süre devlet hizmetinde bulunan Peçevi, 1632'den 1635'e kadar İstolni Belgrad valiliği yaptıktan sonra Bosna Defterdarı olmuş fakat 1641'de tüm devlet görevlerinden çekilerek son yıllarını Budin ile Peçuy'da yaşayarak zamanını tarih eserini yazmaya adanmıştır. Anlaşılan o ki, buralarda yaşadığı için hem Macar tarih eserlerine hem de bunları tercüme edebilecek kişilere ulaşabilmiştir. *<Bu arada acaba kâfirler kendi tarihlerinde rahmetli padişahın başarılı savaşlarını nasıl yazmışlardır diye merak ettim. Memleketimizde Macar aydınları pek çok olduğundan rahmetli padişahın kimi gazalarını okuttum ve birçoklarını da Türkçe'ye çevirdim...>* diyen Peçevi, kâfir tarihlerini abartılı bulduğunu da ekler: *< Ayrıca, edepsiz kâfirler bundan böyle tarihlerinde abartmaları ve olmamış olayları yazmamaktan söz ederler. Fakat ben bazı abartmalarını da gördüm ve bunu ya belli bir maksatla ya da bilmediklerinden yaptıklarını yordum>*. (A.g.e., C:1, s:82) Peçevi'nin iyi bir gözlemci olduğu da açıktır. Matbaa hakkında bilgi verdiği gibi, *<kâfirlerin>* kitap yazılmasını nasıl desteklediklerini de anlatır: *<Kâfirler kitap yazmaya ve bilimle uğraşmaya isteği arttırmak için yasa çıkarmışlardır. Örneğin bir basımcı bir tek kitabı bile izinsiz bassa idam olunmayı hak eder.>* (A.g.e., C:1, s.82-83)

⁹⁶² PEÇEVİ; A.g.e., C:1, s.185

*kalenin fethi uygun bir zamana bırakılmak gerektiği açıkça görülüyordu. Durum padişah katına arz olunarak muzaffer askere izin verildi...*⁹⁶³

Tüm bunlara rağmen, Osmanlılar kale kuşatmalarında büyük bir tecrübe kazanmışlardı ve karşılaştıkları zorlukları aşmak için teknikler geliştirmişlerdi. Kale hendekleri, saldıran tarafın kaleye yaklaşmasını engelleyen bir unsurdu. Hendekler üzerinde, kaldırılıp indirilebilen bir köprü bulunur ve kuşatma sırasında bu köprü kaldırılırdı. 1566 senesindeki Zigetvar seferinde bu engeli Osmanlı ordusu şöyle aşmıştır:

*“Ondan sonra içkaleyi çevreleyen gölün suyunu akıtmak için bendi yardılar ve birkaç gün içinde gölün suyu tamamıyla boşaldı. Fakat yine de içine girilse devlerin bile boğulmasına yetecek kadar balçık ve bataklık vardı. Askerin elinde leseler örmek ve odun taşımak için çok miktarda yapağı vardı. Bunlar çuvallara dolduruldu ve daha birçok çuvallar da toprakla doldurularak o bataklığı doldurmaya başladılar ve yüce Tanrı'nın yardımı ile birkaç gün içinde her yandan kale duvarına geniş bir yol meydana getirildi.”*⁹⁶⁴

Osmanlılar etkili bir askeri sisteme sahiplerdi. Uzak mesafelere seferler yapılabilmesini mümkün kılan bir lojistik sistemi kurmuşlardı. Sefer kararı verildiği zaman, Anadolu ve Balkanlar'a Aralık ayında haber gönderilerek hazırlıkların yapılması istenirdi. Eğer sefer Balkanlar'a ya da Macaristan'a yapılıyorsa, ordu İstanbul'dan hareket ettiğinde Rumeli askeri belli noktalarda toplanarak orduya katılırdı. Özellikle atların taze çayırlardan istifade etmesi ve sefer için kuvvet toplaması maksadıyla Sofya'da 10-20 gün beklenilir ve diğer birlikler de orduya katılırdı. Macaristan söz konusu olduğunda hedefe ancak Temmuz ayı ortalarında varılırdı. Esas çatışmalar genellikle Ağustos ayında başlar ve Ekim'de sona ererdi. Ordunun ağırlıkları çok sayıdaki deve, öküz ve at tarafından taşınırdı. (En büyük çaptaki toplar 20 öküz tarafından çekilirdi.) Buğday, arpa ve peksimet gibi gıda maddeleri seferden önce

⁹⁶³ PEÇEVİ; A.g.e., C:1, s.204

⁹⁶⁴ PEÇEVİ; A.g.e., C:1, s.293-294

hazırlanır ve yol boyunca yer alan depolarda muhafaza edilirdi. (Yürüyüş esnasında da halktan parası ödenerek gıda temin edilebiliyordu ki buna <sürsat> adı verilir) Orduyla birlikte, İstanbul'daki loncalara mensup zanaatkârlarda da sefere katılırlardı. Osmanlı ordusunun ana kısmını oluşturan unsur, sipahilerden meydana gelen eyalet ordularıydı. Yeniçeriler de önemli bir güç olmakla birlikte, sayıları 1527 senesinde 11.000-12.000 civarındaydı. Bu rakam 1567'de 20.000'e, 1593-1606 arasında Avusturya ile yapılan Uzun Savaş'tan sonra ise 37.000'e çıkacaktır. Hâlbuki sipahilerden oluşan eyalet ordusu, 16. ve 17. yüzyıllarda yaklaşık 100.000 askerden oluşuyordu.⁹⁶⁵

Tüm bunlara rağmen, Macaristan'ın Osmanlı askeri mekanizmasının sınırlarını zorladığı da göz önüne alınmalıdır. Nisan ayında İstanbul'dan hareket eden bir ordu neredeyse yaz sonlarında Macar topraklarına varabiliyordu ki bundan sonra daha ileri giderek herhangi bir yeri kuşatmak güçleşiyordu. Bunun en iyi örneği I. Viyana kuşatmasında görülmektedir. Bilhassa Orta Macaristan'ın nehirler ve bataklıklar ile parçalanmış arazisinde güçlü bir savunma hattı kurmak da zordu. Osmanlılar Habsburglar'ın kontrolündeki Hırvatistan topraklarından gelecek saldırıları önlemek için bu yönde de bir savunma hattı oluşturmak zorundaydı. Bu yüzden pek çok kale ve palankaya dayalı bir müstahkem hat meydana getirilmiştir.

Macaristan'da Osmanlı idaresinin kuruluşundan önce başlayan nüfus azalışı Osmanlı idaresi döneminde de bazı bölgelerde sürmüştür.⁹⁶⁶ Bunda ülkenin sürekli olarak savaş alanı haline gelmesinin de payı büyüktü. Ayrıca, pek çok Macar toprak soylusu Habsburg denetimindeki topraklara kaçmış fakat bunlar daha sonra Osmanlılar'ın da izniyle topraklarını işleyen köylülerden vergilerini almaya devam etmişlerdir. İki düşman ülkenin sınır komutanları arasında vergi toplamaya ilişkin ilginç bir işbirliği gelişmiştir.

⁹⁶⁵ Virginia H. AKSAN; "Ottoman War and Warfare 1453-1812", (içinde) Virginia H. AKSAN; Ottomans and Europeans: Contacts and Conflicts, The ISIS Press, İstanbul, 2004, (ss: 141-172), s.151

⁹⁶⁶ DAVID; A.g.e., s.13-89

Elbette bu çifte vergilendirmenin yıkıcı etkilerine maruz kalan sınırın iki tarafında yaşayan ahali iktisadi açıdan zor duruma düşmüştür.⁹⁶⁷

Sultan Süleyman'ın ordusuyla birlikte İstanbul'a dönmesinden sonra Ferdinand Budin ve Peşte'yi tekrar kuşatmış, 8.000 kişilik Osmanlı garnizonu yaklaşık 80.000 kişilik orduya karşı direnmişlerdir. 23 Nisan 1543'te Sultan Macaristan üzerine sefere çıkmış ve bunu duyan Ferdinand'ın ordusu kuşatmayı kaldırarak geri çekilmek zorunda kalmıştır. Bu sefer esnasında Estergon (Macarca <Esztergom>, Almanca <Gran>, Macaristan'ın dini merkezidir) ve İstolni Belgrad (Macarca <Szekesfehervar>, Almanca <Stuhlweissenburg>, Macar kralları burada gömülürlerdi) gibi önemli merkezler fethedilmiştir. Bundan sonra ordu geri dönmüştür. Akınlarına devam eden Budin Beylerbeyi Mehmed Paşa ertesi yıl Budin'in kuzeyindeki Vişegrad şehrini fethetmiştir. Osmanlılar'ın bu ilerleyişleri yalnızca fetih arzusuyla da izah edilemez. Bu fetihlerde askeri gereklilikler önemli bir rol oynamıştır. Osmanlılar saldırıları durdurabilecek bir savunma hattı oluşturabilmek ve topraklarını korumak için stratejik noktadaki kaleleri ele geçirmek zorundaydılar.⁹⁶⁸ Ferdinand her geçen gün şehirlerinin düştüğünü görünce barış yapmaya yanaştı, 1547 yılında yapılan ve Kutsal Roma İmparatoru Charles'ın, Venedik'in, Papa'nın ve Fransa'nın katıldığı bu 5 yıl süreli antlaşma ile Ferdinand, elinde tuttuğu Macar toprakları için yılda 30.000 altın ödemeyi kabul etti.⁹⁶⁹

Birkaç yıl sonra Ferdinand bu defa Erdel Krallığı içinde nüfuzunu kullanarak karışıklıklar çıkartmaya başladı. Yanoş Sigismund'un çocukluğu sırasında ülkenin yönetiminde söz sahibi olan Kardinal Martinuzzi, arkasına Habsburg desteğini alarak halkı ayaklandırmış ve kendisinin kral olarak tanınmasını da Sultan'dan istemişti. Rumeli Beylerbeyi Mehmet Bey (Sokollu Mehmet Paşa) 1551'de Erdel'e sefer düzenlemişti ve ertesi yıl Budin Beylerbeyi Ali Paşa düşman kuvvetlerini Szeged'de bozguna uğrattıktan

⁹⁶⁷ STEIN; A.g.e. ,s.24-25

⁹⁶⁸ ÖZGÜVEN; A.g.e., s.12

⁹⁶⁹ UZUNÇARŞILI; Osmanlı Tarihi, C:2, s.494

sonra Temeşvar da fethedilmişti. Diğer kaleler de fethedilince Erdel'in batıdaki topraklarını kapsayan Temeşvar Beylerbeyliği kuruldu.⁹⁷⁰ Ferdinand (1556'da imparator seçilmiştir) bu olaylar üzerine yine barış yapmak istedi ve elçisi Ogier Chiselin de Busbecq'i elçi olarak Sultan'a gönderdi.⁹⁷¹ 1562 senesinde yapılan antlaşma uyarınca Ferdinand eskisi gibi senelik 30.000 altın ödemeyi kabul etmiş, Erdel'den elini çekmeyi, sınıra ilişkin meselerde Sigismund ile anlaşmayı, sınır meselelerini tayin edilecek yetkililer aracılığıyla çözmeyi, eskiden beri iki tarafa vergi verenlerin yine aynı şekilde vergilerini ödemeye devam etmelerini kabul etmiştir.⁹⁷²

Osmanlılar Balkanlar'ın Ortodoks halkı ile Katolik krallar arasındaki husumetten istifade etmeyi başardıkları gibi, Macaristan'da da Protestanlar ile Katolikler arasındaki husumetten istifade etmişlerdir. Osmanlılar, Papa'ya muhalefet eden Protestanlara sempati ile bakmışlardır. Alman papaz ve reformist Martin Luther 1517 senesinde Türkler'in Tanrı tarafından Hıristiyanlar'ın günahlarını cezalandırmak için gönderildiğini ve bu sebeple onlara karşı savaşmanın günah olduğunu söylüyordu. Fakat 1529'da Viyana Kuşatması ile birlikte görüşlerini değiştirmişti ve artık halkı Türkler'e karşı savaşa çağırıyordu. Kanuni Sultan Süleyman, Protestan prenslere özel elçisi Muharrem Çavuş vasıtasıyla bir ferman göndermiş, bu fermanda Protestan mezhebi ile İslamiyet arasındaki benzerlikleri ve onlara destek sağlama yönündeki isteğini de dile getirmişti. Hollandalılar ise Katolik İspanya'ya karşı Osmanlılar ile bir ittifak kurma arzusu içindeydiler ve İspanya'ya karşı onları desteklemesi halinde Anvers'te sultana bir ticaret merkezi açma önerisini

⁹⁷⁰ GRAMMONT; A.g.m., s.183

⁹⁷¹ Busbecq, kara yoluyla yaptığı seyahatini ve daha sonra Türkiye ile ilgili izlenimlerini 4 uzun mektup halinde üniversiteden arkadaşı olan Nicholas Michault'a yazmıştır. 1554 ile 1562 yılları arasında elçilik yapan Busbecq Türkler ile ilgili pek çok tarafsız gözlemde bulunmuş, örneğin bazı batıl inançları eleştirdiği gibi kendi ülkesindeki aristokrasi ağırlığının, şatafat ve sefahetin Osmanlı ülkesinde olmadığını söylemiş ve bunları bir meziyet olarak da aktarmaktan kaçınmamıştır. Aynı şekilde askeri disipline duyduğu hayranlığı da belirtmiştir. Busbecq'in mektupları için bkz: Ogier Chiselin De BUSBECQ; Türkiye'yi Böyle Gördüm, Kesit Tanıtım Ltd. Şti., Ankara, 2004

⁹⁷² UZUNÇARŞILI; Osmanlı Tarihi, C:2, s.497

sunuyorlardı.(Bu esnada Anvers'teki Osmanlılar sadece 4 Yunan tüccardan ibaretti.)⁹⁷³ Osmanlı tehdidi karşısında Ferdinand Protestanlar'a tavizler vermek zorunda kalmıştır. Osmanlı tehlikesine karşı Lutherci Alman prenslerinden askeri destek sağlamak zorunda kalan İmparator, 1532 yılında Nuremberg'de Lutherciler ile antlaşma yapmak zorunda kalmıştır. Osmanlı baskısı altında, daha sonra 8 kez çeşitli tavizler verilmiştir.⁹⁷⁴ Ayrıca, Protestanlık Osmanlı toprağı haline gelen Macaristan topraklarında ve bilhassa Erdel'de rahatlıkla yayılma olanağı bulmuştur ki daha sonra kendileri Protestan olan Macar asilzadelerinden bazıları Osmanlılar ile bu sebeple işbirliği içine girmişlerdir. Katolikler ile Protestanlar arasındaki anlaşmazlıklarda, Osmanlılar Protestanları desteklemişlerdir. 1542 senesinde yazan bir Protestan rahip (pastor), Allah'ın kendilerini mucizevî şekilde Sultan ve Türk asilleri yoluyla koruduğunu ifade edebilecek kadar ileri gidebilmiştir. Aynı şekilde, Osmanlılar'ın Protestanlar'a yönelik tavrı, Avrupa'nın diğer bölgelerinde Katolikler'in baskılarına maruz kalan Protestanlar'ın kullandığı bir propaganda söylemi haline gelmiştir.⁹⁷⁵ Bu konuda Sandor Takats'ın görüşleri de dikkate değerdir:

*“Medeni Beç sarayının mensupları dini müsamahasızlığın alemdarlığını yaptıkları bir devirde Budin paşalarının hemen istisnasız olarak Hıristiyan mezheplerine karşı en geniş müsamahayı göstermiş olmaları kaderin çok garip bir cilvesidir. Protestanlık Budin paşalarına ne kadar şükretse azdır.”*⁹⁷⁶

Elbette bu politika, Katolik Hıristiyanlığı temsil eden Habsburg İmparatorluğu'nu düşman olarak gören Osmanlı İmparatorluğu'nun Macar halkını bu imparatorluktan koparmak için bilinçli olarak uyguladığı bir

⁹⁷³ Özlem KUMRULAR; Türk Korkusu, Avrupa'da Türk Düşmanlığının Kökeni, Doğan Kitap, 4. Baskı, İstanbul, 2008, s.95-97

⁹⁷⁴ Halil İNALCIK; Turkey and Europe in History, Eren Press, İstanbul, 2006, s.176 Bu dönemde kiliselerde Türkler'in gelişlerini haber vermek için çan çalınmakta (Turkenglocken) ve <Türk Vergisi> toplanmakta idi.

⁹⁷⁵ ALMOND; A.g.e., s.159

⁹⁷⁶ TAKATS; A.g.e., s.28

politikadır. Osmanlılar, Reform hareketini Papa'nın ve Habsburgların gücünü azaltacak ve 30 Yıl Savaşları esnasında görüldüğü üzere, Hıristiyan âlemini kendi içinde mücadeleye sürükleyecek bir girişim olarak gördüklerinden bu hareketlere sıcak bakmışlardır. Macaristan'daki Osmanlı idaresinin Almanca yerine Macarca'yı diplomatik dil olarak kullanması da yine bu bilinçli tercihin bir sonucudur. Osmanlı idarecileri, Macarlar ile Almanlar (Nemçelü) arasındaki karşılıklı soğukluğu görmüş ve kullanmaya çalışmışlardır. Eserinin Hicri 1013 senesine (Miladi 1604-1605) ait kısmında Peçevi İbrahim Efendi de bu duruma değinir:

“Akıl ve anlayış sahibi olan kimseler bilir ki, Nemçe kâfirleri kesinlikle Macar budununa eskiden beri ihanet üzeredirler. Macar beyleri ile kale ve ülke sahibi olan büyükleri, örneğin Nemçe'nin en aşağı tabakası katında bile reayadan da aşağı görülüp küçümsenir. Yolda rastlayınca bir çelme takip düşürdükleri gibi, ardından yetişse yakasını kaldırıp yüzüne tükürürler. Böyle ağır hakaretler öteden beri onların yapageldikleri işlerdendir. Bunun nedeni, eskiden birkaç kez Macarların ayaklanıp Nemçe budununun ve memleketlerinin başına çok iş açmış olmalarıdır.”⁹⁷⁷

1564'te Ferdinand ölünce yerine oğlu II. Maximilian imparator seçilmişti. Erdel Beyi'nin saldırısı üzerine imparator da buna saldırıyla cevap vermiş ve Sadrazam Sokollu Mehmed Paşa da savaş açmayı uygun bulunca Nisan 1566'da Avusturya'ya savaş ilan edilmiştir. 73 yaşındaki Kanuni Sultan Süleyman 13 senedir sefere çıkmamıştı bu 13. seferi, aynı zamanda son seferi olacaktı. 5 Ağustos 1566'da Zigetvar kuşatıldı, fakat şehir fethedilmeden önce Kanuni Sultan Süleyman 6-7 Eylül 1566'da vefat etti.⁹⁷⁸ Kısa süre sonra Zigetvar fethedildi ve Sokollu Mehmed Paşa, aldığı tedbirler ve yaptığı hilelerle (fetihnameleri sultan adına kendisi yazmıştır) padişahın öldüğünü kimseye belli etmeden derhal Şehzade Selim'e haber göndermiştir.

⁹⁷⁷ Peçevi İbrahim Efendi; Peçevi Tarihi; C:2 (Haz.) Bekir Sıtkı BAYKAL; Kültür Bakanlığı, Ankara, 1992, s.281

⁹⁷⁸ DOĞRU; “Balkanlar'da Osmanlı...”, s.314

Kanuni Sultan Süleyman'ın ölümüyle birlikte yerine geçen oğlu II. Selim (1566-1574) döneminde Balkanlar'da babasının döneminin aksine önemli gelişmeler olmamış, Kanuni Sultan Süleyman döneminde yapılan antlaşma yenilenmiştir. 1571 yılında Kıbrıs'ın alınması II. Selim döneminin en mühim meselelerinden biri olmuş ve bu sayede Doğu Akdeniz tam anlamıyla Osmanlı denetimine girmiştir.

Habsburglar idaresindeki Hırvat toprakları, Osmanlı fetihleriyle birlikte sınır bölgesi olarak askeri açıdan daha önemli bir hale gelmeye başlamıştır. Bunun da etkisiyle, Hırvatistan'ın ağırlık merkezi Dalmaçya sahillerinden, kuzeydeki topraklara kaymaya başlamış ve Zagreb şehri de önem kazanmıştır. 1558 senesinde ise, uzun süredir birbirinden ayrı iki banlık (banovina) olan Hırvatistan ve Slavonya meclisleri (Sabor) karar almış ve bu iki bölge birleşmiştir.⁹⁷⁹ Osmanlılar Hırvatistan'ın tamamını ele geçirememişlerdir fakat yine de çok önemli bir kısmını idare etmişlerdir. Ivo Goldstein, bu dönemin halk edebiyatında betimlendiği kadar karanlık bir dönem olmadığı görüşündedir. Geçmişte işlenmeyen büyük miktardaki arazi, diğer bölgelerden getirilerek Hırvat topraklarına yerleştirilen Hıristiyan ahali tarafından işlenmeye başlamış, hatta bazı yerleşim birimlerinin nüfusu, Hırvat-Macar idaresindeki döneme nispetle artış göstermiştir. Bu yerleşim birimleri idari ve askeri merkezler haline geliş ve buralarda (örneğin Osijek) pazarlar kurulmuştur.⁹⁸⁰

Habsburglar, Avusturya'daki kendilerine ait olan irsi topraklar (Erblande adı verilir) dışında evlilikler yoluyla Bohemya ve Macar topraklarına da sahip çıkmıştır. Hanedanın Avusturya'daki irsi toprakları, genellikle çocuklar arasında taksim ediliyor ve çocuklar eyaletlerin idaresini üstleniyordu. Ferdinand da 1564 senesinde topraklarını üç oğlu arasında paylaştırmıştır. Avusturya toprakları, üç arşidüklüğe ayrılıyordu. Viyana merkezli toprakların dışında, merkezi Graz şehri olan ve Alp Dağları'nın doğusunda kalan Styria, Carinthia, Carniola gibi düklükler ile Adriyatik sahilinde yer alan Gorizia, Istria

⁹⁷⁹ GOLDSTEIN; A.g.e., s36

⁹⁸⁰ GOLDSTEIN; A.g.e., s38

ve Trieste gibi küçük idari birimler, İç/Orta Avusturya adıyla bilinen arşidüklüğün sınırları içindeydi. Yaşça büyük olan çocuk, merkezi Linz şehri olan Yukarı Avusturya ve merkezi Viyana olan Aşağı Avusturya'yı idare ederdi. Alp Dağları'nda da toprakları (Tirol ve ötesinde yer alan Vorarlberg bölgesi) mevcuttu fakat bu topraklar birbirinden kopuk olduğu kadar (aralarında yarım düzine kadar hem prens hem de piskopos olan kişilerin idaresindeki topraklar yer alıyordu) diğer Avusturya topraklarından ayrı olduğu için <Vorlande> (Dış Avusturya ya da Uzak Avusturya olarak tercüme edilebilir) adıyla biliniyordu. Bu Avusturya toprakları ancak 1665 senesinde kesin olarak birleştirilecektir. Fakat bunların farklı konumları ve maruz kaldıkları farklı siyasi, fiziki ve iktisadi bölünme sonucunda zaman içinde oluşan farklı bölgesel kimlikler ve bölgesel bağlılıklar (*Landespatriotismus*), bunların birleşmeden sonra da daha ziyade kendi bölgelerinin bencil çıkarlarını savunmasına sebep olacaktır. Bu durumun ortaya çıkmasında, birleşmeden sonra kendi müesseselerini de muhafaza etmeleri katkıda bulunmuştur. Topraklar, yerel toprak sahibi soylular tarafından aday gösterilen ve kraliyet tarafından onaylanarak tayin edilen Vali (*Landeshauptmann* ya da *Landesmarshall*) tarafından idare edilmekteydi fakat idare daha çok yerel toprak sahiplerinin elindeydi. Bunlar merkezi idarenin taleplerini vali ile müzakere ediyor ve yürütmeye ilişkin faaliyetleri şekillendiriyorlardı. Kendi bölgelerinde yolların yapımı ve tamiri, sağlık, eğitim ve savunma alanlarında sorumluydular. Ayrıca kuvvetli bir idari teşkilata sahiptiler, örneğin Aşağı Avusturya hariç tutulursa, bunların idaresindeki bürokraside görev yapan memurların sayısı, kraliyet bürokrasisindeki eşit bazen de onu geçen sayıda memura sahip olma üstünlüğünü 18. yüzyıla kadar sürdürecektir. Bu toprakların tamamında konuşulan dil de Almanca değildi. Styria, Carinthia, Gorizia, Carniola gibi bölgelerde Slovenler yaşıyordu. Istria bölgesinde Hırvatça, Trieste ve Güney Tirol'de ise İtalyanca ağırlıklı olarak konuşuluyordu. Yönetilen halkın böyle farklılıklar göstermesi siyasi açıdan olumsuz sonuçlar doğurmamıştır çünkü seçkinler ve şehir sakinleri genellikle Almanca konuşuyordu. Bu topraklarda dil farklılıkları büyük bir sorun yaratmasa da, daha köklü bir siyasal birikime sahip olan

Macaristan ve Bohemya topraklarında dil ve kültürel farklılıklar daha önemlidir.⁹⁸¹

Bu toprakların yanı sıra, 5 prenslikten meydana gelen ve merkezi Prag şehrinde olan Bohemya Krallığı, Habsburg Avusturyası'na ait olan topraklar içinde insan kaynağı ve zenginlik bakımından birinci sırada yer alan topraklardı.⁹⁸² Habsburglar, Bohemya'da karşılaştıkları sorunların daha fazlasıyla Macar topraklarında karşılaştılar. Tıpkı Bohemya gibi Krallık olan Macaristan Habsburg idaresine girdiğinde, Habsburglar kendi çıkarlarını koruyan inatçı bir soylu sınıfı ile karşılaştılar. Habsburglar ancak Macar topraklarının kuzey kesimleri ile Hırvatistan'ın bir kısmını denetimleri altında tutuyorlardı. (Bu dönemde diğer bölgeler Osmanlı idaresindeydi) Habsburglar, Pressburg (günümüzde Slovakya'nın başkenti olan Bratislava) şehrinin bu toprakları için merkez olarak seçmişlerdi. Soylular ile ilk kez Mohaç Savaşı (1526) sonrasında karşı karşıya gelmişlerdir. Savaşta ölen Kral Layoş'un (II. Louis) arkasında çocuk bırakmadan ölmesi üzerine Kraliçe Mary bir diet toplamış ve burada ağabeyi Ferdinand'ı kral olarak seçtirmişti. Fakat bir yabancı'nın kral seçilmesine karşı çıkan bazı Macar soyluları da Osmanlı desteğini arkasına alan Zapolya'yı desteklemişlerdi. Hırvat soylular Ferdinand'ı desteklerken, Slavonya'daki soylular Zapolya'yı desteklemiştir. Soylular iki kamaralı bir meclise (diet) sahipti ve krallığın ayrı bir kançılıyası mevcuttu. Soylular önemli kademelerde yer alıyorlardı ve içlerinden birisi de <palatine> unvanıyla tüm idari teşkilatın başında yer alıyordu. Yüksek rütbeli soyluların altında, düşük rütbeli soylular ve toprak sahipleri yer alıyordu ve bunlar meclisin ikinci kamarasında temsil ediliyordu. Soyluların hepsi vergilerden muaf olmak gibi önemli imtiyazlara sahipti. Bunun yanı sıra, <jus resistendi> (direniş hakkı) ile sahip oldukları hak ve imtiyazlara yönelik tecavüzlere gerektiğinde kuvvet kullanarak karşı çıkma hakkına da sahiptiler. Macaristan ve Hırvatistan meclisleri, kral öldüğünde krallarını seçme hakkına sahiptiler. Kral seçilecek kişi yine Habsburg hanedanından birisi olsa da, bu

⁹⁸¹ Charles INGRAO; The Habsburg Monarchy (1618-1815), Cambridge University Press, Cambridge, 1995, s.6-10

⁹⁸² INGRAO; A.g.e., s.11

seçimin soylular açısından önemi büyüktü çünkü yeni kralı seçmeden önce, kraldan soyluların hak ve imtiyazlarını tanıdığına dair garantiler alınıyordu ve bu garantiden sonra seçim yapılıyordu.⁹⁸³

Kendi ordularına ve memur kadrolarına sahip olan yerel güçlerle ittifak yapmak elbette Habsburglar için bu geniş toprakların yönetimini kolaylaştırıyordu. Habsburg idaresindeki topraklarda güçlü olan soylu sınıfı, giderek gücüne güç katmış ve bir müddet sonra bir vasaldan ziyade bir müttefik haline gelmiştir. Doğal olarak, bu güçlenişten menfi şekilde etkilenenler köylüler olmuştur. Habsburg idaresinin onları korumak adına yerel güçlerle çatışma içine girmesi de pek mümkün olmadığından, toprak sahibi soyluların gücünü sınırlayacak bir güç ortaya çıkmamıştır. Üretimi arttırmak isteyen toprak sahipleri, bazı durumlarda özgür köylüleri bile serf haline getirmiştir. Toprak sahipleri <demesne> adı verilen doğrudan kendilerinin işlettikleri toprakları arttırmak için, köylülerin elindeki toprakların miktarını azaltmaya çalışmışlardır. Daha da kötüsü bunun neticesinde köylüye yüklenen angarya artmıştır. <Robot> adı verilen zorunlu çalışma bilhassa Macar köylüsünü ezmiştir. İmparatorluğun tüm toprakları için bir genelleme yapmak zor olsa da, Macaristan'da 1500 senesinde belki de hafta da 1 günle sınırlı olan angarya, sonraki yüzyılda haftada 3-6 gün gibi yüksek miktara ulaşmıştır.⁹⁸⁴ Ticaretin gelişmesine bağlı olarak, pazar odaklı üretim daha fazla önem kazandıkça, toprak sahipleri üretimi arttırmak için ellerinden geleni yapmışlardır. Elbette burada teknolojik bir atılımdan söz edilemeyeceği için artış ancak boş toprakların tarıma açılması ya da köylünün daha fazla çalıştırılması ile mümkün oluyordu. Köylüler açısından menfi olan bu gidişattan birkaç bölge etkilenmemiştir ki bunlardan biri de Osmanlı İmparatorluğu'nun Hırvatistan ile sınır oluşturduğu bölgede yaşayan ve imtiyazlar elde etmiş olan köylü-asker sınıfının yaşadığı sınır bölgesidir. (Askeri Sınır-Militargranze olarak bilinen bu bölgede bu yükümlülükler geçerli değildi.)

⁹⁸³ INGRAO; A.g.e., s.13-14

⁹⁸⁴ INGRAO; A.g.e., s.25

Sultan III. Murad'ın (1574-1595) son dönemlerinde, Osmanlı-Habsburg sınırındaki sükûnet yerini yine sıcak savaşa bırakmıştır. 1590 yılında 8 yıl süreli barış antlaşması yenilenmişti fakat Bosna Beylerbeyi Telli Hasan Paşa'nın yönettiği akınlar Habsburglar'da rahatsızlık yaratmış ve 1592 senesindeki akını bardağı taşıran son damla olmuştur.

“Sene-i mezkure cumâdelûlâsı [Şubat-Mart 1592] ki, evvel-i fasl-ı bahar idi, Hasan Paşa yine Bosna askerini ve re'ayasını kaldırıp, âzim cem'iyet ile cânib-i küffâra âzim olup Yeni-Hisar kurbunda nehr-i Kuba üzerinde bir köprü bina ettirdi ve Hırvat diyârı cânibine geçti. Ol serhaddin nâm-dar beyleri ve kılâ sahibleri ve Erdel Ban'ı ve Hırvat ceneralı bir yere gelip azim asker ile karşıladılar. Bir mikdar cengden sonra asker-i İslam gâlib gelip, leşker-i küffâr münhezim oldu. Biraz ta'kib edip, hayli kâfir kırdılar. Cümle taburları iğtinam olunup cebehâneleri ve altı aded kolonborna top vesa'ir emval ve erzâkları alınıp, kabza-i tasarrufa girdikten sonra Hırvat memâlikine akın salıp bi-hadd esir ve emvâl alındı. İki bin kelle iki yüz zinde kâfir der-zincir olunup toplar ile Der-i devlete geldi. <Bundan sonra küffâr-ı hâksâr cem'iyet-i bî-şuma ile üzerimize gelmek mukarrerdür ana göre tedbir oluna> deyü mukaddem ilam etmiş idi, lakin müfid olmadı.”⁹⁸⁵

Fakat Telli Hasan Paşa'nın bu akınları yapmasındaki amaç, Avusturya kontrolündeki Hırvat topraklarında faaliyet gösteren Uskok adı verilen haydutları tedip etmektir. Habsburg İmparatorluğu idaresindeki Hırvat sahillerindeki Senj şehrinde konuşlanan Uskokların ortaya çıkışını Catherine Wendy Bracewell şöyle değerlendirir:

“Balkan Yarımadası'nın Osmanlılar tarafından istilası, yağma akınları ve yıkıcı çatışmalar bir araya gelince, büyük halk kitleleri harekete zorlandı. Birçoğu sınırı aşarak komşu devletlerin topraklarına sığındılar. Bazıları <düşman Osmanlı'ya> karşı savunma ve misilleme amacıyla genellikle

⁹⁸⁵ Naimâ Mustafa Efendi, Tarih-i Naimâ (Ravzatü'l- Hüseyin fî Hulâsati Ahbârî'l-Hafikayn), C:1, (Yay. Haz.) Mehmet İPŞİRLİ, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2007, s.52-53

sınır kalelerinin etrafında kümelenmiş birimler oluşturdular. Bu sığınmacılar çeşitli adlarla tanınıyordu: Prebjezi, Ulahlar, uskoklar. Her ne kadar başlangıçta sığınmacılar için genel bir terim olarak kullanılıyorsa da, (sözcük Hırvatça uskočiti, yani sıçramak fiilinden türemiştir), <uskok> terimi zaman içinde özellikle Senj'e yerleşen sınır başıbozukları için kullanılmaya başlamış ve sonunda tüm Senj sakinleri için kullanılır olmuştu (ama kendileri bu terimi kullanmıyordu). Çoğunluğu maaş alamayan uskoklar, genelde yaşamak için yağmaya bağımlıydı (sınır yetkililerinin zaten boş olan kasalarına daha fazla yük olmadan kendi kendilerini idare ediyor, hatta ganimetlerinin bir kısmını askeri kumandanlara ve Habsburglara veriyor olmaları, onları sınır birlikleri olarak çekici kılmıştı.)”⁹⁸⁶

Denizde Osmanlı gemilerine saldırımları yanında uskoklar, Osmanlı köylerine de saldırıyorlardı. 1591'deki saldırılar sonucunda Osmanlı reayası köylerini terk etmek zorunda kalmıştı. Osmanlı idaresindeki köyler 1576'dan beri köylerinin yağmalanmasını engellemek için uskoklara haraç ödüyorlardı. 1588'de uskokların Neretva Nehri'nin ağzından Zadar sınırlarına kadar olan bölgede her haneden bir Venedik altını haraç aldıkları da bilinmektedir.⁹⁸⁷

Beylerbeyi Hasan Paşa İstanbul'dan askeri yardım istemişse de bu yardım gelmemiştir. Peçevi ve Naimâ tarihlerinde, Sadrazam Siyavuş Paşa'nın kendi adamlarından Kirli Hasan Paşa'yı Rumeli Beylerbeyi tayin ederek tedbir üzere Hasan Paşa'nın imdadına gönderme kararı aldığı belirtilir. Fakat daha sonra Sinan Paşa sadrazamlık makamına gelmiştir. İki eserde de belirtildiğine göre Sadrazam Sinan Paşa ile Bosna Beylerbeyi Hasan Paşa arasında bir ev satın alma meselesinen kaynaklanan bir husumet bulunmaktadır.⁹⁸⁸ Yine de bu iddialara ihtiyatla yaklaşmak gerekir.

⁹⁸⁶ Catherine Wendy BRACEWELL; 16. Yüzyılda Adriyatik'te Korsanlık ve Eşkiyalık, Senjli Uskoklar, Çev: Mehmet MORALI, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2009, s.5

⁹⁸⁷ İdris BOSTAN; Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği, Kitapevi Yayınları, 3. Basım, İstanbul, 2008, s.117

⁹⁸⁸ PEÇEVİ; A.g.e., C:2, s.118, NAIMÂ, A.g.e., C:1, s.61

Bundan sonra Sinan Paşa, sâbık Sadrazam Siyavuş Paşa'nın Bosna'ya göndermek üzere hazırladığı askeri göndermemiş, Kirli Hasan Paşa'yı Temeşvar'a vezir, oğlunu da Rumeli Beylerbeyi olarak atamıştır.⁹⁸⁹ Böylece uyarılara kulak asılmamış, gerekli tedbirleri almak için zaman var iken bunlar alınmamıştır. Halbuki o esnada, <küffâr-ı hâksâr Çasar karındaşı Maksimilyanus'dan istimdâd edip Nemçe'nin büyük beylerinden biri mübalağa askerle imdâda gelmiş idi.>⁹⁹⁰ Bosna Beylerbeyi Hasan Paşa 13 Haziran 1593 tarihinde Siska kalesini kuşatmıştır. Fakat birkaç gün sonra Habsburg kuvvetlerinin gelişiyle birlikte durum değişecektir:

“Küffâr-ı hâksârın serdâr-ı bî-ârları olup sâbika zikr olunan ceneral-i bed-fi'al ve Nadajdi ve Zirinoğlu nâm la'in-i bed-âyin ve Erdelî'nin bân-ı dalâlet-ünvân[ı] umûmen Üngürûs-ı menhûs ve Hırvat diyârında olan beyleri ve Beç vilayetinden mu'avenet ve dîn-i bâtılları[nı] takviyyet için gelen fegveroş nâm âhen-pûşları Siska'ya doğru piyade vü süvârları ile ilgar etdiklerinde karavulda olan gaziler kefere-i fecereyi gördükleri gibi paşa-yı mezbûra haber gönderüp <bu denlü mubalaga âhen-puş kefere işte gelüp yetişdi ve top u darbzenlerin önüne katup ilgar ile irişdi> deyü haber eyledikleri birle paşa-yı refî'ül mikdâr u zafer şî'ar şahin gibi ata süvâr olup kal'anın iki tarafında vâki' olan meterislerin her birine beşer ve altışar bin asker koyup gürûh-ı düşmen-i mekrûhun mekr ü âlinden ihtiraz itdük[de] mebâdâ nehr-i Kupa'nın öte yakasına nâm eyleyüp meterise gelüp bir tarikle basmayalar.”⁹⁹¹

Bu akınlara karşılık veren Habsburg kuvvetleri Telli Hasan Paşa'nın ordusunu Sisak (Tr. Siska-Zagreb'e 40 km. mesafede) yakınlarında bozguna uğrattılar. (Hasan Paşa ve bazı sancak beyleri şehit olmuştur.) Bu hadisenin

⁹⁸⁹ PEÇEVİ; A.g.e., C:2, s.118

⁹⁹⁰ NAIMÂ; A.g.e., C:1, s.61

⁹⁹¹ Câfer İYÂNÎ, Tevârih-i Cedîd-i Vilâyet-i Üngürûs (Osmanlı-Macar Mücadelesi Tarihi, 1585-1595), (Haz.) Mehmet KİRİŞÇİOĞLU, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2001, s.23 Peçevi İbrahim Efendi gibi Peçuy'dan olan Tezkireci Cafer Çelebi'nin (İyânî mâhlasını kullanır) bu eseri, kendisi bizzat savaşın içinde yer aldığı ve olaylara tanık olduğu için bu konudaki değerli kaynaklardan biridir.

duyulması üzerine Osmanlılar da 4 Temmuz 1593'te harp ilan ettiler.⁹⁹² Böylece Naimâ'nın ifadesiyle <hûdud-ı Rum'da bozgun senesi deyü meşhur>⁹⁹³ olan 1593 senesi olayları ve 1606 senesine kadar sürecek olan Osmanlı-Habsburg Harbi başladı.⁹⁹⁴ III. Murad'ın 1595'de ölmesi üzerine tahta çıkan III. Mehmed (1595-1603) savaşı da devraldı. Eflak ve Boğdan voyvodaları da Habsburglar ile birlikte hareket ediyordu. Bu savaş esnasında pek çok kale el değiştirdi. 1596'da Sultan sefere bizzat çıktı ve Eğri gibi müstahkem bir kale fethedildi. Ardından 15 Ekim 1596'da Haçova'da iki tarafın orduları arasında yapılan savaşı Osmanlılar kazandı. Sadrazam İbrahim Paşa ise 1600 yılında Kanije'yi Avusturyalılar'dan aldı. Sonunda iki taraf da savaşın yarattığı tahribatı görerek savaşa son vermeye yanaştılar. Aynı zamanda Anadolu'da da Celali isyanları büyümüşü ve İran ile harp başlaması ihtimali vardı. 1603 yılında tahta çıkan I. Ahmed'in saltanatı sırasında, 11 Kasım 1606 tarihinde Zitvatorok antlaşması yapıldı. Antlaşmanın şartları Osmanlı İmparatorluğu'nun duraklama döneminin başladığının işaretlerini vermektedir. Habsburglar, her yıl ödemek zorunda oldukları 30.000 altınlık vergiden kurtulmuşlardır. Antlaşma ile bir defaya mahsus olarak ve harp tazminatı olarak 200.000 kuruş ödemeyi üstlenmişlerdir. Sembolik ve önemsiz gibi gözükse de, diplomatik açıdan önemlidir, antlaşmanın şartları uyarınca Osmanlılar geçmişte <Nemçe Kralı> olarak adlandırdıkları Avusturya İmparatoru'nu bundan böyle imparator olarak kabul edecek ve ona <Nemçe Çarı> diyeceklerdir.⁹⁹⁵

Erdel Kralı II. Rakoçi'nin isyan etmesi ve Eflak ve Boğdan Voyvodaları Konstantin ile Stefan'ın da ona katılmaları sonucunda Köprülü Mehmed Paşa 1658 yılında Erdel yönüne sefere çıkmıştır. Erdel işgal edilince Rakoçi

⁹⁹² ÖZTUNA; Osmanlı Devleti..., C:1, s.258

⁹⁹³ NAIMÂ; A.g.e., C:1, s.60

⁹⁹⁴ Bu savaşı ve savaşa katılan Osmanlı ordusunun seferber edilmesi, bölgeye intikali, iaşesi gibi konuları inceleyen en kapsamlı eser hâlen Caroline Finkel'in eseridir. Caroline FINKEL; The Administration of Warfare: The Ottoman Military Campaigns in Hungary, 1593-1606, VWGÖ, Wien, 1988

⁹⁹⁵ Antlaşmanın tam metni için bkz: Nihat ERİM; Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri, C:1, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1953, ss:17-21

Avusturya'ya sığınmış ve Osmanlılar da Yanova, Şebeş, Lügoş kaleleri Osmanlılar'da kalmak ve senelik kırk bin altın haraç vermek şartıyla Ekoş Barcgay'ı kral olarak tahta oturtmuşlardır. Köprülü Mehmed Paşa seferi bitirip geri döndükten sonra Rakoçi yine ortaya çıkmış ve Barcgay'ı mağlup etmiştir. 1660 yılında Osmanlı kuvvetlerinin gelişiyle birlikte yapılan savaşta ise Rakoçi yaralanmış ve ölmüştür. Avusturya bu defa Barcgay'ın karşısına rakip olarak Kemeni Yanoş'u çıkartınca ve bu kişi Barcgay'ı yakalatıp öldürtünce Osmanlılar'dan kendisinin kral olarak tanınmasını istemiş fakat bu isteği reddedilmiştir. Erdel halkı ise 1661 senesinde Apafi Mihal'i seçmiş ve Osmanlılar da bunu onaylamışlardır.⁹⁹⁶ Erdel meselesinin bu şekilde halledildiği zannedilirken ve Avusturya ile de barış hâli sürerken, Avusturya'nın Erdel'de tahrikleri durmadığından savaş yeniden başlayacaktır. Köprülüzade Fazıl Ahmed Paşa 1663 yılında sefere çıkmış ve bugün Slovakya'da bulunan ve sağlamlığı ile ünlü Uyvar kalesi fethedilmiştir.⁹⁹⁷ Dönüş yolunda Leva ve Novigrad gibi kaleler de ele geçirildi. Osmanlılar'ın buradaki davranışlarını Nicolae Jorga şöyle tarif etmektedir:

“Türkler her yerde halkın dostu olarak hareket ediyor ve kötü durumda olanlara para dağıtıyorlardı, zira sadrazam, kanları emilen ve kötü muamele gören Macarların bağımsızlığa yönelik ulusal ruhundan ve yurtseverliklerinden haberdardı ve bazı Macar Calvinistlerin kendisini ve Türkleri Macar özgürlüğünün kurtarıcısı olarak karşılamaları ve halkı Türklere katılmaya davet etmeleri onu fazla şaşırtmıyordu.”⁹⁹⁸

Sadrazam Fazıl Ahmed Paşa kışı cephede, Belgrad'da geçirmeyi tercih etmişti. Bu hareketinin ne kadar isabetli olduğu daha sonra ortaya çıkmıştır. Avusturya kuvvetleri taarruza geçtiler (1664 senesi Ocak ayı) ve Zigetvar gibi bazı önemli kaleleri kuşattılar. Fakat Sadrazam komutasındaki kuvvetlerin geldiğini duyunca kuşatmayı kaldırmak zorunda kaldılar. 13 Nisan 1664'te

⁹⁹⁶ UZUNÇARŞILI; Osmanlı Tarihi, C:3, s.385-386

⁹⁹⁷ <Uyvar önünde Türk gibi kuvvetli> şeklinde bir atasözü Avrupa dillerinde bu olaydan dolayı ortaya çıkmıştır.

⁹⁹⁸ JORGA; A.g.e., C:4, s.110

Sadrızam sefere çıktı ve Avusturya'nın antlaşmaya aykırı olarak yaptıkları Türkler tarafından <Yenikale> olarak bilinen Zerinvaz kalesi üzerine gidildi ve burası fethedildikten sonra tahrip edildi.⁹⁹⁹ Bundan sonra Avusturya barışa razı olmak zorunda kaldı. Müzakereler sonucunda 1664 yılında Vasvar Antlaşması yapılmıştır. Buna göre, Osmanlılar ellerine geçirdikleri Uyvar ve Neograd kalelerini muhafaza edecek, yıkılan Yenikale Avusturya tarafından bir daha inşa edilmeyecek, her iki taraf da Erdel'deki askerlerini çekecek ve Erdel Kralı Avusturya topraklarına tecavüz etmeyecek, taraflar çete hareketlerine son verecek, Avusturya dostluk nişanesi olarak Sultan'a 200.000 kara kuruş değerinde hediye gönderecek, Osmanlı Sultanı da karşılığında elçi ile münasip kıymette hediyeler gönderecek ve antlaşma 20 yıl süreli olacaktır.¹⁰⁰⁰ Bu suretle 1683 senesindeki II. Viyana Kuşatması'na kadar iki taraf arasında barış hüküm sürecekti.

Macar beylerinden Tököli İmre'nin Habsburglar'a karşı isyan edip daha sonra Osmanlı himayesi araması ile başlayan bunalım, yeniden savaşa yol açmıştır. Merzifonlu Kara Mustafa Paşa 1683 senesinde Viyana'yı kuşatmış fakat başarılı olamadığı gibi bozguna uğramıştır. Bu yenilgiden cesaret alan Avrupa güçleri Osmanlılar'a karşı bir Kutsal İttifak meydana getirmişlerdir. Avusturya, Papalık, Venedik ve Lehistan'a daha sonra Rusya da katılmıştır. Saldırıları sonucunda Buda 1686 yılında Budin, 1688'de ise Belgrad düşmüştür. Venedik'e bağlı güçler de 1687'de Atina'yı işgal ettiler.¹⁰⁰¹ 1690 yılında Sadrızam Fazıl Mustafa Paşa Niş, Semendire ve Belgrad'ı yeniden ele geçirmeyi başarmıştır. Paşa bundan sonra Avusturyalıların kovdukları köylülerin topraklarına dönmelerini kolaylaştırmaya, Sırp'lara ve Eflâklılara

⁹⁹⁹ UZUNÇARŞILI; Osmanlı Tarihi, C:3, s.410

¹⁰⁰⁰ Osmanlı-Habsburg ilişkileri ve antlaşmaların (muahedenameler) tam metinleri ve tahlilleri ve Vasvar Antlaşması için bkz: Uğur KURTARAN; Osmanlı-Avusturya Diplomatik İlişkileri (1526-1791) , Gazi Osman Paşa Üniversitesi, Tarih Ana Bilim Dalı, Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Mehmet BEŞİRLİ, Tokat, 2006, s.187-197

¹⁰⁰¹ JELAVICH; Balkan Tarihi..., C:1, s.72

güven vermek için çaba harcamıştır.¹⁰⁰² Reayadan esir alınanları serbest bıraktırmış, Avusturya tarafından gelenleri yeniden yerleştirmiş ve tohumluk buğday ile çift hayvanı vererek bölgede savaşın yarattığı tahribatı ortadan kaldırmak için uğraşmıştır.¹⁰⁰³

Bir devşirme olan Sokollu Mehmed Paşa sadrazam olduğu dönemde, Peç (İpek) şehrinde Sırlar'ın bir Patriklik kurmasına izin vermişti ve başına da bir din adamı olan kardeşi Makarios'u getirmişti. Avusturya orduları Sırp topraklarına girdiğinde pek çok Sırp onlarla işbirliği yapmış ve orduya katılmıştı. Osmanlılar'ın ilerlemesi ve ele geçirilen yerleri yeniden fethetmeleri sonucunda bu kişiler zor durumda kaldılar. Osmanlılar'ın bir intikam hareketine girişeceklerini düşünerek, Peç Patriği III. Arsenije Cnrojeviç önderliğinde Avusturya topraklarına yönelik büyük bir Sırp göçü gerçekleşti. Avusturya İmparatoru I. Leopold, Patrik'e Macaristan'daki Sırlar üzerinde yönetim yetkisi verdi ve dini alanda özgürlükler tanıdı. Bu büyük göç olayı Sırp tarihinde Kosova'dan sonraki en mühim hadiselerden biri olarak kabul edilir ve bu göçe <Velika Seoba-Büyük Göç> adı verilir. Göç eden Kosovalı Sırlar'ın sayısına ilişkin 400.000 ile 500.000'e kadar çıkan çeşitli tahminler yapılmıştır.¹⁰⁰⁴ Daha sonra Sırlar ile Avusturya idaresi arasında imtiyazlara ilişkin tartışmalar yaşansa da, Avusturya Osmanlılar'daki millet sistemine benzeyen bir sistemle Sırlar'ı yönetmiş, Karlofça (Sırpça <Sremski Karlovci>) şehri Sırlar'ın kültürel ve dini merkezi haline gelmiştir. Karlofça metropoliti İpek'teki Patrik'e olan bağlılığını sürdürmeye devam etmiştir fakat bu olaylardan sonra Osmanlılar bu patrikliğe Rum din adamlarını getirmeye başlamışlardır.¹⁰⁰⁵ Bu göçlerle birlikte Kosova bölgesindeki Sırp nüfusta

¹⁰⁰² Robert MANTRAN; "XVIII. Yüzyılda Osmanlı Devleti: İstikrar mı Gerileme mi?", (Ed) Robert MANTRAN, Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, C:1, Çev: Server TANİLLİ, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2007, (ss:269-312), s.294

¹⁰⁰³ UZUNÇARŞILI; Osmanlı Tarihi, C:3, s.528

¹⁰⁰⁴ Noel MALCOLM; Kosova, Balkanları Anlamak İçin, Çev: Özden ARIKAN, Sabah Kitapları, İstanbul, 1999, s.178

¹⁰⁰⁵ JELAVICH; Balkan Tarihi..., C:1, s.103

önemli bir azalma meydana geldiği ve göçün demografik yapıyı değiştirdiği ortadadır.

Savaş bundan sonra Osmanlı yenilgileriyle sürmüş ve nihayet 1699'da Avusturya, Venedik ve Lehistan ile Karlofça (Karlıpeçe) Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma ile Osmanlı İmparatorluğu ilk kez toprak kaybetmiştir. Erdel ve Macaristan antlaşma uyarınca Avusturya'ya verilmiş, Mora ve Dalmaçya Venedik'e verilmiş, Lehistan ise Kamiyeniç, Podolya ve Ukrayna'yı elde etmiştir. Bu antlaşma uyarınca, Avusturya, Venedik, Lehistan Osmanlılar'a her yıl ödedikleri vergiyi ödemekten kurtulmuşlardır. Bu antlaşmanın bir diğer özelliği ise, Osmanlılar'ın ilk kez diğer Avrupa devletlerini (İngiltere ve Hollanda) diplomatik alanda aracı olarak kullanmış olmalarıdır.¹⁰⁰⁶ Rusya ile ise bir sene sonra (1700) İstanbul Antlaşması yapılmış ve Ruslar Azak Kalesi'ni ve Ukrayna'nın bazı kısımlarını ele geçirmişlerdir. Ruslar açısından bu antlaşmanın önemi, Azak kalesi sayesinde güneyde denize ulaşabilmiş olmalarıdır.

Başarısızlıkla sonuçlanan Viyana kuşatmaları (1529 ve 1683), pek çok kişinin ve toplumun belleğinde önemli bir yer tutar. Bu kuşatma, Doğu-Batı, İslam-Hıristiyan dinleri arasındaki mücadeleyi simgelemiştir. Fakat Andrew Wheatcroft, bu simgenin günümüzde de bilhassa Avrupa'daki sağ partiler ve gruplar tarafından kullanılmaya devam ettiğini belirtmektedir ve II. Viyana Kuşatması, Türkiye'nin AB üyeliği tartışmalarında kullanılmaktadır. Kardinal Joseph Ratzinger (hâlen görevini sürdürmekte olan Papa XVI. Benedictus) de, Türkiye'nin AB üyeliğini değerlendirirken, Avrupa kıtasını oluşturan köklerin Hıristiyanlık'ta yattığını, Türkiye'nin ise daima (Avrupa ile tezat oluşturan) öteki kıtayı temsil ettiğini, Bizans İmparatorluğu ile yapılan savaşları, İstanbul'un fethi, Balkan Savaşları, Viyana ve Avusturya'ya yönelik tehditleri saydıktan sonra, iki kıtayı eşitlemenin hata olacağını ve Türkiye'nin AB üyeliğinin tarihe zıt (anti-historical) bir durum olacağını dile getirmiştir.¹⁰⁰⁷

¹⁰⁰⁶ ERİM; A.g.e., s.25

¹⁰⁰⁷ WHEATCROFT; The Enemy..., s.267

6.3. Osmanlı Fetih ve İdare Siyaseti

Osmanlı İmparatorluğu kendisinin Balkanlar'da uzun süre rakibi olan Avusturya ile karşılaştırıldığında önemli bir farklılık göstermektedir. Osmanlı Hanedanı, Habsburglar'dan farklı olarak; dini, hanedanın dininden farklı olan önemli boyuttaki bir kitleyi idare etmişlerdir. Osmanlı toplumu, üç dine mensup farklı etnik gruplardan oluşuyordu ve Müslümanlar'dan sonra bilhassa Ortodoks Hıristiyanlar nüfusun önemli bir kısmını oluşturuyordu. Bu durum, Osmanlı Beyliği'nin kendisine ana hedef olarak Bizans topraklarını seçmesinin bir sonucu olarak ortaya çıkmış daha sonra ise Balkanlar'da yapılan fetihlerle Hıristiyan tebaanın sayısı daha da artmıştı. İlk başlarda Bizans tebaasının, daha sonra ise Balkanlar'da yaşayan ahalinin Osmanlı Devleti bünyesinde yaşamayı yadırgamaması, hatta bazı durumlarda bunu isteyerek Osmanlılar ile işbirliği yapmasının muhakkak ki bazı nedenleri vardır ve bunlar da tetkike muhtaçtır.

Osmanlılar dini alanda katı bir siyaset izlememişler ve Hıristiyan tebaaya çeşitli imtiyazlar tanımışlardır. Osmanlılar'ın daha ilk dönemlerinde komşuları olan Hıristiyanlar ile iyi ilişkiler kurdukları bilinmektedir. Neşri'deki şu kayıt, Osman Gazi'nin Hıristiyanlar'a nasıl adaletle yaklaştığını gösterir:

“Ve Osman Gazi, Eski-Şehir'de Ilıca yöresinde Pazar turgurup etrafu kâfirleri hafta pazarına gelüb maslahatların görüb giderlerdi. Gâh Gâh Germiyan halkından dahi kimesneler gelirdi. İttifak bir gün Bilecük'den pazara kâfirler gelüb yükle bardak getürmüşlerdi. Ve hem Germiyanlu dahi gelmişidi. Ve bu Germiyanlu'nun birisi bunların bir bardağın alub hakkın virmeyüb, ol kâfir dahi gelüb Osman'a şikâyet itdi. Osman Gazi ol Germiyan Türkini getürdüb, muhkem let idüb kafirlerün hakkını alıvirdi. Ve dahi yasak idüb çağırtdı kim kimesne Bilecük keferesine zulm itmiye. Şol kadar adl gösterdi-ki hatta Bilecük keferesinün avretleri

dahi pazara gelüb pazarlığın kendüler idüb giderlerdi. Osman Gazi'ye itimad-ı küllî itmeğin emn ü aman içinde olmuşlardı."¹⁰⁰⁸

Bu örnek adalete verilen önemi gösterdiği gibi, Osmanlılar'ın kamu diplomasisi ve psikolojik harp denilebilecek alandaki faaliyetini de gösterir. Osmanlılar'ın adil yönetimlerinin ünü, kısa sürede etrafa yayılmakta gecikmeyecektir ve bu da gelecek fetihlerde ahalinin Osmanlı idaresini kabul etmesini kolaylaştıracaktır. İşte Osmanlılar'ın uyguladığı bu <istimalet>¹⁰⁰⁹ siyaseti ile önce Bitinya'daki Bizans tebaası daha sonra ise Balkanlar'daki gayrimüslim ahali Osmanlı idaresi altına gireceklerdir.

Osmanlılar'ın sağladığı imtiyazların bir sonucu olarak, kamu hukukunu ilgilendirmeyen, özel hukukun kapsamına giren konularda (evlenme, boşanma, miras vb.) ve tarafların hepsi de gayrimüslim ise, dava dini cemaatlerin kendi özel mahkemelerinde görülmekteydi. Fakat bu cemaat mahkemelerinin varlığı, gayrimüslimlerin kadıya başvurmasının önünde bir engel teşkil etmediğinden bazı durumlarda ahali davasını doğrudan kadıya götürebiliyordu. Sofya kadı sicillerine bakıldığında, 1550 senesinde toplam 392 davanın %44'ü en az bir gayrimüslimi ilgilendiren davalar iken, %17'si ise sadece gayrimüslimler arasında olan davalardı. 1617/1618 senesine ait sicildeki davaların ise %19'u sadece gayrimüslimler arasında olan davalardı. 1619 senesinde sadece gayrimüslimlerin taraf olduğu davaların oranı ise %10.5'tir.¹⁰¹⁰ Sadece gayrimüslimlerin taraf olduğu davaların cemaat mahkemeleri yerine kadıya getirilmesi ve hiç de küçümsenecek bir oranda olması, bunun nedenlerini sorgulamayı gerektirmektedir. Bu başvuruların sebeplerinden bir tanesi evlilik alanında kadı mahkemesinin sağladığı kolaylıklardır. En başta bir bakire ile evlilikte kadı 25 akçe harç alırken, piskoposlar 80 akçe almaktaydı. Ayrıca kilise mahkemelerinden eşin ölmesi ya da boşanma durumundan sonra yeni bir evlilik için izin almak zordu. Kilise

¹⁰⁰⁸ NEŞRİ; A.g.e., C:1, s.89

¹⁰⁰⁹ AŞIKPAŞAZADE; A.g.e., s.299

¹⁰¹⁰ Rossitsa GRADEVA; Rumeli Under the Ottomans, 15th – 18th Centuries: Institutions and Communities, The ISIS Press, Istanbul, 2004

daha çok ölüm sonucunda ikinci evliliğe izin verme eğiliminde idi ve bunun için 160 akçe harç alıyordu. Kişi eğer izin alabilirse üçüncü evlilik için 240 akçe harç alınıyordu fakat dördüncü defa evlenmek ister kişinin eşi ölmüş olsun, isterse boşanmış olsun izin verilmeyen bir şeydi. Kadınlar açısından ise, evliliğin kadı mahkemesinde kaydettirilmesi ile mehr kurumunun sağladığı güvence başlıyordu. Böylece kadın boşanma ya da dul kalma durumunda evlilik esnasında belirlenen miktarda maddi destek elde ediyordu. Yine, kilise mahkemeleri anlaşmalı boşanma uygulamasına sahip olmadığı içindir ki taraflar kadıya gidip geçinemediklerini anlatarak boşanabildiklerinden kadı mahkemeleri tercih edilebilmekteydi. Elbette kadıların daha geniş bir teşkilatı olduğu ve kilise mahkemesine gidilmesi durumunda piskoposun bulunduğu şehre gidilmesi ve bunun da masraflara yol açması gibi etkenler de kadı mahkemelerine başvurulmasına yol açan faktörlerden biridir. Diğer taraftan ise Osmanlı makamlarının kadıların ve kadı naiblerini, Hıristiyanların aile içi meselelerine karışmamaları ve bu davalara bakmamaları, bu davaların yetkili makamlar olan kilise mahkemelerine götürülmesi gerektiği yönündeki uyarılarına rağmen, davaların yine kadı mahkemelerinde açıldığı görülmektedir.¹⁰¹¹ Kadı mahkemelerine gayrimüslimler tarafından gösterilen bu ilgi yalnızca Balkanlar'da ortaya çıkmamıştır. Kıbrıs'ta, 1698-1726 yılları arasındaki davaların %40'ı gayrimüslim zimmilerle ilgilidir. Tarafların yalnızca gayrimüslim zimmiler olduğu davaların oranı ise %27'dir. Gayrimüslimlerin, kendileri için daha iyi sonuçlar alacakları hallerde kadı mahkemesine gittiği de anlaşılmaktadır. Örneğin Musevi kız çocukları sık sık miras davalarını kadı mahkemelerine götürmektedir. Çünkü İslam Hukuku'na göre verilen hükümde kız çocuk erkek kardeşinin aldığı payın yarısını almaya hak kazanırken, eğer kendi cemaat mahkemesine başvurursa mirastan hiçbir şey alamıyordu.¹⁰¹²

¹⁰¹¹ GRADEVA; A.g.e., s.184-185

¹⁰¹² Kemal ÇİÇEK; "Cemaat Mahkemesinden Kadı Mahkemesine Zimmilerin Yargı Tercihi", (Ed.) Pax-Ottomana, Studies in Memoriam Prof. Dr. Nejat Göyünç, SOTA & Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2001, (ss:31-49), s.43 Benzer bir durumun yaşandığı Girit'e ait kadı sicilleri için bkz: A. Nükhet ADIYEKE; "XVII. Yüzyıl Girit (Resmo) Kadı Sicillerinde Zimmi

Osmanlılar'dan önce Anadolu'da ve İslam âleminin diğer bölgelerinde mevcut olan imaret müessesesi; Osmanlılar'ın elinde daha da gelişmiş, Balkanlar'dan Suriye'ye Osmanlı toprakları imaret ve zaviyelerle donatılmıştır.¹⁰¹³ Bu zaviyelerde yaşayan dervişlerin üstlendikleri önemli görevi ilk olarak Ömer Lütfi Barkan tafsilatlı biçimde ve arşiv belgelerine dayanarak tetkik etmiştir.¹⁰¹⁴ Barkan'ın <Kolonizatör Dervişler> ya da <İslam Şövalyeleri> dediği bu dervişler, Osmanlı Devleti'nin fetihlerinde mühim bir rol oynamış ve zaviye-imaretleri, adeta devletin ileri karakolları ve propaganda merkezleri olmuş, kendileri de bölgelerinde asayiş sağlamış, Anadolu'dan gelenlerin yerleştirilmesinde, ıssız yerlerin şenlendirilmesinde aralıksız çalışmışlardır. Zaviyelerini özellikle kırsal bölgelere kuran bu dervişler, önce etrafta yeni tarım alanları açarak üretime başlayıp daha sonra gelenlerle birlikte yepyeni bir köy vücuda getiriyorlardı. (Bu dervişlerin isimleri daha sonra bu köylerin ismi haline geliyordu.) Bu dervişler, vergilerin tümünden de muaf değillerdi. Bunlar, ürettikleri ürünün öşür vergisini ödüyor, bir yandan da yoldan gelip geçenlere hizmet sunuyorlardı. Devlet adamları bu dervişlere bir toprak parçasını bu tür hizmetleri görmeleri karşılığında bağışlayabiliyorlardı. Bu suretle, vakıflar bir iskân ve kolonizasyon aracı olarak kullanılıyordu. Bu yöntemin daha ilk Osmanlı sultanlarından itibaren kullanıldığı bilinmektedir.¹⁰¹⁵ Geyikli Baba olarak bilinen sahib-i keramet zâta

Davaları”, (Ed.) Pax-Ottomana, Studies in Memoriam Prof. Dr. Nejat Göyünç, SOTA & Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2001, (ss:77-95)

¹⁰¹³ Bu yapıların mimari açıdan da incelendiği bir çalışma için bkz: Sedat EMİR; Erken Osmanlı Mimarlığında Çok-İşlevli Yapılar: Kentsel Kolonizasyon Yapıları Olarak Zaviyeler, C:1 (Öncül Yapılar: Tokat Zaviyeleri); ve C:2 (Orhan Gazi Dönemi Yapıları), Akademi Kitabevi, İzmir, 1994 Zaviye ve imaretlerin yanı sıra Osmanlı mimarisinin diğer örnekleri için bkz: E. Hakkı AYVERDİ – İ. Aydın YÜKSEL; İlk 250 Senenin Osmanlı Mimarisi, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul, 1976. Oktay ASLANAPA; Osmanlı Devri Mimarisi, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1986.

¹⁰¹⁴ Ömer Lütfi BARKAN; “Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler”, Vakıflar Dergisi, Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı, Ankara, 1942, (ss: 279-386)

¹⁰¹⁵ Yukarıda değinilmiş olan ve İ. H. Uzunçarşılı tarafından neşredilen Orhan Bey'in vakfiyesi buna örnektir. UZUNÇARŞILI; “Orhan Bey'in Vakfiyesi...”

da Orhan Bey tarafından böyle bir arazi bağışlandığına dair Aşıkpaşazade'de kayıt bulunmaktadır.¹⁰¹⁶

İmaretlerin tek işlevinin gelen geçene konaklama ve yemek hizmeti sunmak olmadığı hususunun anlaşılması, bu müesseselerin önemini ortaya çıkaracaktır. Neşri'deki bir kayıt, Orhan Gazi'nin ıssız ve korku verici bir yerde asayişi sağlaması amacıyla imaret yaptırdığını gösterir:

*“İssuz yirleri ma'mur idüb, Müslimanları urındurdu. Ve Bursa'da yapdurdığı imaret yiri bir ıssuz yiridi-kim, ikindüden sonra âdem varmağa vehm iderdi. Zira Gök-Dere suyu ol eyyamda Balık-Pazarı'nda akardı. Ol sebebden dereyi öte yakaya geçmeğe vehm iderlerdi.”*¹⁰¹⁷

Ömer Lütfi Barkan, zaviyelerin bu görevi konusunda şunları söyler:

*“Görülüyor ki, zaviyelerin pek çoğu boş toprak bulmak ve kendine yer ve yurt edinmek için gelib yeni açılan Rum memleketlerine yerleşen muhacirler tarafından kurulmaktadır. Filhakika, yeni açılan veya boş bulunan bu topraklar üzerinde zaviyelerin tesisi oralarını şenlendirmek, imar ve iskân etmek hususunda büyük bir rol oynamaktadır. Boş toprak aramak, dağdan ve bayırdan toprak açmak, iskân edilemeyecek bir halde ıssız, تنها ve vahşi bir tabiat ortasında, hırsız yatağı yerlerde yerleşmek gibi işlerin ise ancak azimkâr insanlar ve hayatiyeti yüksek bir millet tarafından yapılabileceği aşikârdır. Hatta biraz sonra göreceğimiz veçhile, zaviyelerin ekseriya devlet tarafından bilhassa seyahat ve mübadele işleri için tehlikeli addedilen yerlerde tesisi teşvik edilmektedir ve bu bakımdan dağlarda korkunç boğazlarda tesis edilen melce'lere, jandarma karakollarına benzemektedirler.”*¹⁰¹⁸

Bu dervişler, Balkanlar'daki Osmanlı ilerleyişiyle birlikte faaliyetlerini Balkanlar'a kaydırmışlardır. Dervişler, zaviye kurdukları toprakların fethinde

¹⁰¹⁶ AŞIKPAŞAZADE; A.g.e., s.319

¹⁰¹⁷ NEŞRİ; A.g.e., C:1, s.187

¹⁰¹⁸ BARKAN; “Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskân...”, s.297

bizzat rol oynadıkları gibi daha sonra da gerektiğinde seferlere asker gönderiyorlardı. Hıristiyan topraklarında kurdukları bu merkezler, dervişlerin hoş görülme eğilimleri sayesinde, etrafta yaşayanları İslamiyet'e ısındırıyor ve bir süre sonra Türk kültürünün ve İslam'ın bölgede yayılmasına yol açıyordu.¹⁰¹⁹ Kendisine Yıldırım Bayezid tarafından 3 köy bağışlanan ve Dimetoka'da yerleşen, evkaf defterinde <diyar-ı Rum İli şeref-i İslamla müşerref oldukda bile geçüb> şeklinde anılan Kızıl Deli¹⁰²⁰ bu dervişlerden yalnızca biridir.¹⁰²¹

Bu dervişler tarafından kurulan vakıfların ve onlara bağlı zaviyelerin Rumeli topraklarını nasıl çepeçevre sardığı, M. Tayyib Gökbilgin'in tahrir ve evkaf defterlerine dayanarak Edirne'yi incelediği tafsilatlı eserinde rahatlıkla görülebilmektedir.¹⁰²² İmaretlerin Osmanlı fetih siyasetindeki önemleri bugün daha iyi anlaşılmaktadır. Heath W. Lowry, Kuzey Yunanistan'da Osmanlı idaresinin kuruluşunu incelediği eserinde konunun mimari boyutlarını da ele almış ve eserinin bölümlerinden birini bu konuya ayırmıştır. Evrenos Bey, uç beyi olarak Gümülcine'de (Komotini) görev yaptıktan sonra daha ileriye Serez'e yerleşmiş ve giderken de, Gümülcine'deki evini bir imaret haline getirmiştir. (1370'lerde) Bu bina günümüzde de ayakta ve Balkanlar'daki en eski bina olmasının yanı sıra 14. yüzyıl konut mimarisine ait kalan tek örnektir. Bu müesseselerin kuruluşunda Evrenos Bey gibi devlet adamlarının katkıları büyük olmuştur.¹⁰²³ Mihaloğulları, Evrenosoğulları Malkoçoğulları ve

¹⁰¹⁹ Irene MELIKOFF; Uyr İdik Uyardılar, Çev: Turan ALPTEKİN, Demos Yayınları, İstanbul, 2006, s.198-199

¹⁰²⁰ Kızıl Deli olarak da bilinen Seyyid Ali Sultan için bkz: Irene Beldiceanu-STEINHERR; "Osmanlı Tahrir Defterlerinde Seyyid Ali Sultan: Heterodoks İslam'ın Trakya'ya Yerleşmesi", (Ed.) Elizabeth A. ZACHARIADOU; Sol Kol, Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Via Egnatia (1380-1699), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999, (ss:50-72)

¹⁰²¹ BARKAN; "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskân...", s.339

¹⁰²² M. Tayyib GÖKBİLGİN; XV. ve XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası, Vakıflar, Mülkler-Mukataalar, İşaret Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2007

¹⁰²³ Heath W. LOWRY; The Shaping of the Ottoman Balkans, 1350-1550, The Conquest, Settlement & Infrastructural Development of Northern Greece, Bahçeşehir University

Turhanoğulları gibi akıncı aileler, sorumluluk bölgelerinin gelişimi için büyük çaba harcamıştır. H. Çetin Arslan'ın tespitlerine göre, bu akıncı aileleri Balkanlar'da 28 tane yapının inşasını gerçekleştirmiştir.¹⁰²⁴ Lowry'nin araştırmalarına göre, 1350 ile 1750 yılları arasında Orta ve Kuzey Yunanistan'da faaliyet gösteren imaret sayısı 65'tir.¹⁰²⁵

İmaretlerin Saraybosna'da¹⁰²⁶ yerleşmeyi nasıl teşvik ettiği ise York Norman'ın bir tetkikinde açıkça görülebilmektedir. 1489'da 4 olan mahalle sayısı, 1516'da 15'e, 1530'da 24'e, 1608'de ise 98'e çıkmıştır. Şehrin büyüyüp genişlemesinde İsa Bey ve Gazi Hüsrev Bey'in imaretleri mühim bir rol oynamıştır. Bu kişilerin vakıflarına ait olan araziye yerleşen Müslümanlar'ın çeşitli vergilerden muaf tutulmaları, yerleşimi teşvik etmiş ve bu da şehirleşmeyi hızlandırmıştır.¹⁰²⁷

İmaretlerin işlevi yalnızca yoldan gelip geçen insanları değil, muhtaç durumda olan insanları da doyurmaktı ki bu da içtimai muavenet müesseseleri olarak görülmelerini de zorunlu kılar. Machiel Kiel, Balkanlar'da faaliyet gösteren 4 imareti, arşiv belgelerine (muhasabe defterleri vs.) dayanarak incelemiş ve bunların günde kaç kişiyi doyurabileceklerini hesaplamıştır. (Arşiv belgelerinden günde ne kadar gıda malzemesi

Publications, İstanbul, 2008, s.42 Lowry'nin bu kıymetli eser ayrıca pek çok mimari eserin şimdiki hallerini gösteren görsel materyalleri içermektedir.

¹⁰²⁴ H. Çetin ARSLAN; Türk Akıncı Beyleri ve Balkanlar'ın İmarına Katkıları (1300-1451), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001, s.13. Bu eser, bu alandaki en önemli çalışmalardan biridir ve tek tek her akıncı ailesinin faaliyetlerini ele almakla kalmayıp, ortaya çıkardıkları mimari eserlerin hususiyetlerini de vermektedir.

¹⁰²⁵ LOWRY; The Shaping..., s.70-73, Yazar bunların kuruluş tarihlerini ve nerede yer aldıklarını gösteren bir liste sunmuştur.

¹⁰²⁶ Saraybosna adı, Osmanlı fethinden sonra Osmanlı sancakbeyinin buraya yerleşmesi neticesinde ortaya çıkmıştır. Sancakbeyi burada ikâmet ettiği ve şehir idari bir merkez haline geldiği için uzun süre Bosna Sarayı olarak adlandırılmıştır. Şehrin Osmanlılar'dan önceki adı <Vrha Bosna>'dır.

¹⁰²⁷ York NORMAN; "Imarets, Islamization and Urban Development in Sarajevo 1461-1604", (Eds.) Nina ERGİN-Christoph K. NEUMANN-Amy SINGER; Feeding People, Feeding Power, Imarets in the Ottoman Empire, Eren Press, İstanbul, 2007, (ss: 81-94), s.83

tüketildiği anlaşılmaktadır.) Örneğin Barbaros Hayreddin Paşa'nın Midilli Adası'ndaki imaret, hankah ve medreseden oluşan tesisleri, günde 200 ila 250 kişiye 2 öğün yemek vermektedir.¹⁰²⁸ Kiel, bu müesseselerin zengin-fakir, Müslüman, Hıristiyan, Musevi, putperest (pagan) ayrımı yapmadan herkesi kabul ettiğini belirttikten sonra, Hıristiyan dünyasında da Orta Çağ ve Erken Modern dönemde fakirlerle ilgilenen bu tür müesseselerin çokça var olmasına rağmen, bir Hıristiyan kraliyet müessesesinin bir Müslüman'a ya da bir Musevi'ye böyle bir hizmet sunmasının düşünülemez bir şey olduğunu da dile getirir.¹⁰²⁹

İbn Batuta 1320-1330'larda Anadolu'yu gezerken Ahiler'e ve onların zaviyelerine, misafirlerine gösterdikleri yakınlığa sıkça değinir. Dönemin Ahi teşkilatı hakkında sıklıkla övücü ifadeler kullanan seyyah şöyle der: *<Ben İbn-i Batuta, dünyada bunlardan daha güzel ve daha hayırlı işler yapan kimseler görmedim.>*¹⁰³⁰ İbn Batuta'dan yaklaşık bir asır sonra 1432'de Anadolu'ya gelen Fransız soylusu ve seyyah Bertrandon De La Broquiere ise Bursa'yı anlatırken şöyle der:

*“Burada darüşşifalar ve imarethaneler vardır, bunlardan üç ya da dört adet mevcut olup buralarda muhtaçlara ekmek, et gibi yiyecekler veriliyor ve Tanrı aşkına isteyenler olursa onlara şarap da veriliyordu.”*¹⁰³¹

Osmanlılar bu şekilde yönettikleri ahalinin muhtaç kesimlerine din farkı gözetmeksizin yardımda bulunuyor ve bu insanların kalplerini kazanıyorlardı. Buna en güzel örneklerden biri İznik'in fethinden sonra yaşanan hadisedir. İznik'in Osmanlılar'ın uzun yıllar süren ablukasına maruz kaldığı ve açlıktan pek çok kişinin öldüğü unutulmamalıdır. Neşri ve Aşıkpaşazade gibi Osmanlı

¹⁰²⁸ Machiel KIEL; “Four Provincial Imarets in the Balkans and the Sources About Them”, (Eds.) Nina ERGİN-Christoph K. NEUMANN-Amy SINGER; Feeding People, Feeding Power, Imarets in the Ottoman Empire, Eren Press, İstanbul, 2007 (ss:98-120)

¹⁰²⁹ KIEL; A.g.m., s.114

¹⁰³⁰ İbn BATUTA; A.g.e., s.204

¹⁰³¹ BROQUIERE; A.g.e., s.201,

kaynakları fethin hemen sonrasında Orhan Bey'in İznik'te halka yemek dağıtmasını anlatır:

“Yinişehir kapusını çıkduğı yirde bir imaret yaptı. Yanında Hacı Hasan dirler idi bir aziz var ıdı. Kendüsi Edebalı'nun müridi-y-di. Şeyhliğini ana virdi ve nesli ve nesebi ta bugüne degin anlarun elindedür. İmaretün kim kapusu açıldı, ta'am kim bişdi Orhan Gazi ol ta'amı kendü mübarek eli-y-ilen üleşdürdi ve çiragin dahi evvel gice kendü yakdı ve...”¹⁰³²

Sultan, yaptırdığı imarete ilk kez yemek pişirileceğinden ateşini bile kendisi yakmış ve ilk yemeği (ta'am) ahaliye bizzat kendi eliyle dağıtmıştır ki, bu olay İznik'in fethinden kısa süre sonra meydana geldiğinden, yemek dağıtılan kişilerin şehrin Hıristiyan ahalisi olduğuna şüphe yoktur. Bu olayı değerlendiren Heath W. Lowry, bir Müslüman fâtihin, yeni Hıristiyan tebaasını kendi elleriyle doyurmasının çarpıcı bir görüntü olduğunu ve bu gibi olayların önce Bitinya bölgesinde sonra da Balkanlar'da pek çok Hıristiyan'ın önce yeni düzeni siyasi bir realite olarak kabul etmesine, daha sonra ise hanedanın dini olan İslamiyet'i kabul etmesine yol açtığı görüşündedir.¹⁰³³

Osmanlı vergi ve toprak düzeni de, sağladığı avantajlarla pek çok gayrimüslimin Osmanlı yönetimini tercih etmesine yol açmıştır. Osmanlılar bir yeri fethettikten sonra, ilk olarak oraya idareyi üstlenecek olan görevlileri (sancakbeyi ve altında subaşılar) ve adaleti sağlayacak olan kadıyı tayin ederlerdi.¹⁰³⁴ Kadı, yalnızca adli meselelerle ilgilenmeyip, şehrin idaresini ilgilendiren ve bugünkü pek çok belediye hizmetini emrindeki kadrolarla

¹⁰³² AŞIKPAŞAZADE; A.g.e., s.314

¹⁰³³ Heath W. LOWRY; “Random Musings on the Origins of Ottoman Charity: From Mekece to Bursa, İznik and Beyond”, (Eds.) Nina ERGİN-Christoph K. NEUMANN-Amy SINGER; Feeding People, Feeding Power, Imarets in the Ottoman Empire, Eren Press, İstanbul, 2007 (ss:69-79), s.72

¹⁰³⁴ Bu konuda tafsilat için bkz: İ. Hakkı UZUNÇARŞILI; Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilâtı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 3. Baskı, Ankara, 1988, s:83-126

yürüten görevliydi.¹⁰³⁵ Kadıların görevlerinin genişliğini İ. Hakkı Uzunçarşılı şöyle değerlendirir:

“Kadıların şer’i ve hukuki vazifelerinden başka idari cihetten de pek mühim vazifeleri vardı ve bu hususta hükümetçe kendisine ferman gönderilir ve o da icap eden cevabı re’sen hükümete arzederdi. Kadıların buldukları şehir ve kasabaların inzibatı mahallî ve askeri sınıfına bırakılmıştı. Zahîre ve amele tedariki, hayvan sevki, menzil emirleri, asker toplanması, iktisadi işler, mahallî rayice göre eşyaya narh konması, belediye işleri yani askeri inzibattan başka bütün devlet işlerinin temini kadılara aitti. Bundan dolayı kadılar selâhiyet itibariyle devlet merkezine bağlı vazifeler sahibi idiler.”¹⁰³⁶

Kadı, aynı zamanda sancakbeyinin ve subaşının gücünü dengeleyen bir unsurdu.¹⁰³⁷ Fetihden sonra bir <il-yazıcı> fethedilen toprakların tahririni yapardı. Mufassal (detaylı) ve icmal (özet) olarak iki türde hazırlanan bu defterlerde, o idari birimde gelir getiren ve bu sebeple vergiye konu olan her şey kayıt altına alınır. Hanehalkları da aynı şekilde kaydedilirdi. Osmanlı devlet idaresinin ve askeri sisteminin temeli olan tımar sistemi uyarınca tımarlı sipahinin tasarrufundaki topraklarda yaşayan halkın ödeyeceği vergiler ve yapacağı bedeni işler, tahrir defterlerinin baş kısmına eklenen kanunnamede açıkça yazılır ve bundan sonra yeni bir tahrir yapıp yeni bir kanunname hazırlanana kadar, o sancak kanunnamede belirtilen esaslara

¹⁰³⁵ Kadıya, beledi meselelerde yardımcı olan ve şehrin yönetiminde, esnafın denetlenmesinde çok büyük rolü olan muhtesib için bkz: Ziya KAZICI; Osmanlı’da Yerel Yönetim (İhtisab Müessesesi), Bilge Yayıncılık, İstanbul, 2006. Muhtesibin görevleri o kadar çeşitlidir ki, bunlardan bir tanesi muhtesibin ve başında bulunduğu ihtisab müessesesinin şehir yönetiminde oynadığı rol hakkında bilgi verebilir: Muhtesibin bir görevi de, yük hayvanlarına aşırı yük yükleyen hamal esnafına ya da herhangi bir hayvana eziyet eden kişiye ceza vermektir. KAZICI; A.g.e., s.112

¹⁰³⁶ UZUNÇARŞILI; Osmanlı Devleti’nin İlmiye Teşkilatı, s.109

¹⁰³⁷ Kadıların, diğer görevlilerden farklı olarak doğrudan Sultan ile yazışma ve şikâyetle bulunma hakkı vardır.

göre vergilendirilirdi.¹⁰³⁸ Halil İnalçık tarafından çift-hane olarak adlandırılan sistemle, bir çift öküz ile sürülebilecek ve bir hanehalkının geçimini temin edecek genişlikte toprağa dayanan üretim birimleri ortaya çıkmıştır.¹⁰³⁹ Kanunnameler, köylüleri sipahinin keyfi istek ve angaryalarından korumak hususunda önemlidirler. Kanunnameye aykırı talepler, şikâyetlere ve kadı'nın olaya müdahil olmasına yol açabilirdi. Osmanlı sistemi, küçük zirai işletmelere dayanmış ve köylüyü korumayı amaçlamıştır. Halil İnalçık'ın dikkat çektiği Osmanlı toprak sisteminin yalnızca bir özelliği bile neden Balkan Hıristiyanları'nın Osmanlı idaresini tercih ettiklerini anlamak için yeterlidir: Sırp Kralı Stefan Duşan'ın hazırladığı kanuna göre, bir çiftçi haftada 2 gün toprak sahibine ait arazide çalışmak zorundayken, Osmanlı sisteminde çiftçi senede yalnızca 3 gün sipahinin arazisinde çalışmak zorundadır.¹⁰⁴⁰ Kaldı ki, bu angaryalar parası olan fakat çalışmak istemeyen köylüler tarafından vergisi (ırgatlık, ırgadiyye veya kulluk) ödenmek suretiyle satın alınabilirdi.¹⁰⁴¹ Peter F. Sugar, Osmanlı reayası ile serfleri mukayese etmektedir:

“Osmanlılar'ın gelişi, Balkan köylüsünün tamamen serf haline gelişini engellemiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nda çiftçi reaya sınıfına dahildi fakat tüm nüfusun %90'ı da bu sınıfa dahildi. Belli hukuki, şahsi ve mülki haklarını korurken, efendisinin (lord) değil de eğitilmiş bir hâkimin hüküm verdiği mahkemeye şikâyetlerini götürebilirdi. Bu yüzden köylü ile toprak

¹⁰³⁸Bazı tahrir defterlerinin kanunname kısmı bulunmamaktadır. Bu kanunnameler için bkz: Ömer Lütfi BARKAN; XV ve XVI'ncı Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları, Birinci Cilt, Kanunlar, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türkiyat Enstitüsü Neşriyatı, İstanbul, 1943

¹⁰³⁹ (Ed) Halil İNALCIK – Donald QUATAERT, Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi, C:1 (1300-1600), Çev: Halil BERKTAY, Eren Yayıncılık, İstanbul,2000, s.189-190

¹⁰⁴⁰ İNALCIK; The Ottoman..., s.13

¹⁰⁴¹ Nicoara BELDICEANU; XIV. Yüzyıldan XVI. Yüzyıla Osmanlı Devleti'nde Tımar, Çev: Mehmet Ali Kılıçbay, Teori Yayınları, Ankara, 1985, s.39. Osmanlı tımar sistemi hakkında ayrıca bkz: CİN; A.g.e.

sahibini ayıran uçurum hiçbir zaman, feodalizmin tam olgunluğa ulaştığı ülkelerdeki kadar geniş olmadı.”¹⁰⁴²

Reaya, Osmanlılar'ın gözünde idarecilerin suistimallerine karşı korunması gereken bir sınıf olarak görülmüş, bu anlayış siyaset felsefesini ve uygulamaları etkilemiştir. Yavuz Sultan Selim döneminin önde gelen devlet adamı ve entelektüellerinden biri olan İdris Bitlisî (ölümü 1520) siyasetnâme tarzındaki <Kanun-ı Şehinşahî> isimli eserinde, reayanın refahının sağlanmasının devlet bekâsı üzerindeki tesirlerine de değinmiştir. Devletin bileşimini şu veciz sözle ifade etmiştir: <Saltanat ordusuz, ordu sultansız, sultan teb'asız ve teb'a da malsız olmaz.>¹⁰⁴³

Osmanlı düzeninde, diğer Müslüman ülkelerde olduğu gibi gayrimüslim ahalinin cizye vergisi ödemesi gerekmektedir. Gayrimüslimler, gelirlerine göre 3 sınıfa (âlâ-yüksek, evsat-orta, edna-düşük) ayrılır ve sırasıyla 30, 20 ve 10 akçe olarak ödenirdi. Bu vergi, çocuklardan, kadınlardan, ihtiyarlardan, yatalak kişilerden, ağır hastalardan ve din adamlarından alınmazdı. Daha sonra paranın değerinin düşmesi (devalüasyon), ard arda gelen savaşlar sebebiyle ortaya çıkan bütçe açıklarını kapatmak amacıyla yapılan yükseltmeler sonucunda, Köprülü Fazıl Paşa döneminde âlâ için 4 altına (1440 akçe), evsat için 2 altına, edna için ise 1 altına yükselmiştir.¹⁰⁴⁴ Bu verginin ahali üzerinde en azından ilk dönemlerde çok ağır bir yük oluşturduğu söylenemez:

“İslam hukukuna göre Hıristiyanların ve Musevilerin <cizye> adı altında özel bir kelle vergisi ödemek zorunda oldukları doğrudur. Ne var ki,

¹⁰⁴² Peter F. SUGAR; “Major Changes in the Life of the Slav Peasantry under Ottoman Rule”, International Journal of Middle East Studies, Vol:9, No:3 (October 1978), (ss: 297-305), s.303

¹⁰⁴³ Osman AKGÜNDÜZ; Osmanlı Kanunnameleri, Cilt:3 (Yavuz Sultan Selim Devri Kanunnameleri), FEY Vakfı Yayınları, İstanbul, 1991, s.32 Eserin aslı Farsça'dır fakat Akgündüz'ün eserinde tercümesi bulunmaktadır.

¹⁰⁴⁴ Ziya KARAMURSAL; Osmanlı Mali Tarihi Hakkında Tetkikler, Türk Tarih Kurumu Basımevi, İkinci Baskı, Ankara, 1989, s.171

vergi-ürün miktarında büyük bir indirim ve angaryanın kaldırılması, bu kelle vergisini dengelemekten de öte, vergi yükünü azaltmakla kalmadı; aynı zamanda, İslam kurallarının özellikle ılımlı bir yorumu din açısından zorunlu böylesi vergileri bile hafifletirdi. (ki başlangıçta genellikle miktarları düşük tutulmakta ve bir kerelik maktu-götürü biçimde alınmaktaydı.”¹⁰⁴⁵

Toplanan cizye vergisi verilerine göre 1490'lı yıllarda Balkanlar'da Osmanlı tebaası olan Hıristiyan nüfusun miktarı 4.000.000 dolayındaydı.¹⁰⁴⁶ Osmanlılar döneminde şehirleşmede büyük bir artış yaşandığı kabul edilmektedir. Örneğin Bosna'nın Travnik şehrinde, devlet yerleşimi teşvik etmek için, şehre yerleşecekleri avarız vergisinden muaf tutmuş böylece şehir gelişimine katkıda bulunmuştur.¹⁰⁴⁷ Osmanlılar Balkanlar'da imar faaliyetlerine de ağırlık vermişlerdir, Osmanlılar tarafından Balkanlar'da inşa edilen yapıların sayısı 3.399'dur.¹⁰⁴⁸ Friedrich Karl Kienitz'in şehirleşme konusundaki yorumu şöyledir:

“Bulgaristan'da Sofya ve Filibe; Makedonya'da Selanik, Üsküp ve Manastır; Teselya'da Yenişehir; Peleponnes'de Tripolis; Epir'de Yanya ve Sırbistan'da Belgrad, bu dönemde gelişen şehirlerdir. Gerçek bir şehir varlığından uzak Arnavutluk, Bosna ve Hersek'in iç bölgelerinde Osmanlı eli sihirli bir rol oynadı. Tiran, Elbasan, Yenipazar, Mostar, Travnik, Banjaluka ve özellikle Saraybosna gibi 1500 yıllarında henüz yeni işgal edilmiş küçük kaleler, aradan bir asır geçmeden, diğer Osmanlı şehirleriyle aynı imkânlarla sahip parlak merkezler haline geldiler. XVI. yüzyıla girerken nüfusu 7000 ile 8000 arasında değişen Saraybosna, birkaç nesil içinde 80.000 kişiyi barındıran, 92 mahalleli, büyük bir şehir halini aldı. Bu durumu ile Saraybosna Viyana ile eş

¹⁰⁴⁵ GOFFMAN; A.g.e., s.66

¹⁰⁴⁶ İNALCIK-QUATAERT; A.g.e., C:1, s.62

¹⁰⁴⁷ YARDIMCI; A.g.e., s.66

¹⁰⁴⁸ Sezai SEVİM; “Türklerin Rumeli'ye İlk Geçişleri ve İskân Faaliyetleri”, (Ed.) Hasan Basri ÖCALAN; Balkanlar'da Türk Kültürü'nün Dünü-Bugünü-Yarını, Uluslararası Sempozyum (26-28 Ekim 2001) Bildiri Kitabı, Uludağ Üniversitesi Rektörlüğü, Bursa, 2002, (ss:41-49), s.49

değerde bir şehirdi. Aynı devirde Köln (37.000 nüfus), Augsburg, Nürnberg, Frankfurt ve Hamburg gibi Avrupa şehirleri mukayese olamayacak kadar gerideydiler.”¹⁰⁴⁹

Osmanlılar'ın Balkanlar'da hızlı bir ilerleme kaydettikleri söylenebilir de aslında bu fetihlerin çeşitli aşamalardan sonra gerçekleştiği göz ardı edilmemelidir. Ayrıca bu fetihlerin rastgele gerçekleşmediği ve ilerlemenin planlı olarak yapıldığı da unutulmamalıdır. Traian Stoianovich'e göre, Osmanlılar, Balkanlar'da önce Sırbistan, Makedonya ve Bosna'daki altın, gümüş, kurşun, bakır, demir madenlerine giden yolları ele geçirerek, sonra da siyasi direniş merkezlerini ekonomik güçten yoksun bırakarak ortadan kaldırmaya dayalı bir fetih siyaseti benimsemişlerdi.¹⁰⁵⁰ Halil İnalçık, Osmanlı fetihlerinin iki aşamada gerçekleştirildiğini göstermiştir. Buna göre, önce komşu ülke bir Osmanlı vasalı haline getirilmekte, daha sonra ise yerel hanedan ortadan kaldırılarak doğrudan Osmanlı idaresi kurulmaktadır.¹⁰⁵¹

Osmanlılar yerli hanedanları ortadan kaldırmışlarsa da bu her zaman uygulanan bir yöntem olmamıştır. Aksine bu hanedanlara mensup pek çok kişi Müslüman olarak önemli görevlere gelmişlerdir ki Heath W. Lowry, bu kişileri devşirme sistemi ile toplanan ve yetiştirilen kişilerden ayırmanın gerekliliğine işaret eder. İstanbul'un fethi sırasında ölen Bizans İmparatoru XI. Constantine'nin çocuğu yoktu fakat ölen ağabeyi arkasında üç çocuk bırakmıştı. Fatih, bunları derhal saray hizmetine almıştır. Bunlardan bir tanesi 1470 senesine gelindiğinde önce Donanma Komutanı ve Gelibolu Sancakbeyi olacak olan Mesih Paşa idi ve daha sonra II. Bayezid tarafından 1481'de Sadrazam tayin edilecekti. Mesih Paşa'nın kardeşi Has Murad Paşa, 1472'de Rumeli Beylerbeyi olacaktı. Diğer kardeşin akıbeti hakkında kesin

¹⁰⁴⁹ Friedrich-Karl KIENITZ; Büyük Sancağın Gölgesinde, Çev: Seyfettin Halit KAKINÇ, Tercüman Yayınları, İstanbul, (Basım Yılı Yok), s.19-20

¹⁰⁵⁰ Traian STOIANOVICH; "Osmanlı Hâkimiyetinde Via Egnatia", (Ed.) Elizabeth A. ZACHARIADOU; Sol Kol, Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Via Egnatia (1380-1699), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999, (ss:225-240), s.226

¹⁰⁵¹ Halil İNALCIK; "Ottoman Methods of Conquest", Studia Islamica, No:2 (1954), (ss: 103-129), s.103

bilgiler yoktur. Aynı durum, Balkan hanedanlarında da yaşanmıştır. İki kez Sadrazam olan Mahmud Paşa, Bizans hanedanıyla da bağlantılı olan Sırp Angeloviç ailesine, Hersekzade Ahmed Paşa Bosnalı Hersegoviç ailesine, Hadım Ali Paşa, Bosna'daki asil ailelerden Ostoya ailesine mensuptu. Dukaginzade Ahmed Paşa Arnavutluk Dükleri'nden Menebor'un oğluydu ve Hadım Sinan Paşa Bosnalı asil ailelerden Boroviniç ailesine mensuptu.¹⁰⁵² Aynı şekilde, sancakbeyliği yapan Hamza Bey Arnavutluk'taki Kastriota ailesine, Yakup Bey ise Muzaki ailesine mensuptu.¹⁰⁵³

Son Bizans hanedanı olan Palaiologos ailesine mensup olanları bile hizmete almakta sakınca görmeyen Osmanlılar, daha düşük düzeydeki idarecileri ve yetkilileri sisteme dâhil etmekten kaçınmamışlardır. Dolayısıyla Osmanlılar'ın Balkan ülkelerindeki soylu ve nüfuzlu aileleri ortadan kaldırmadığı bir gerçektir. Halil İnalçık tarafından yayınlanan Arnavutluk topraklarına ait bir tahrir defteri (1432 senesine ait, Hicri 835) Hıristiyanlar'ın tımarlı sipahi olarak Osmanlı hizmetine girdiklerini ortaya çıkarmıştır.¹⁰⁵⁴ Bu göstermektedir ki, Osmanlılar yerel toprak sahiplerine topraklarını korumak için din değiştirme yönünde bir baskı uygulamamışlardır. Ayrıca, bu tahrir defteri askeri sınıfına Hıristiyanlar'ın da girebildiğinin açık kanıtıdır. Bu deftere göre Arvanid-İli sancağındaki 335 tımandan 56 tanesi (%16) Hıristiyan sipahiler tarafından tasarruf edilmektedir. %30'u Anadolu'dan sürgün edilmiş Müslüman Türkler tarafından ve geri kalan tımarların çoğu da Müslüman gulamlar tarafından tasarruf edilmektedir.¹⁰⁵⁵ Bu sipahilerin İslamiyet'i kabul etmeleri uzun bir sürecin sonunda gerçekleşecektir. Balkanlar'da Arnavutluk ve Bosna istisna tutulursa kitlesel ihtidalar meydana gelmemiştir.¹⁰⁵⁶ Kitlesel

¹⁰⁵² LOWRY; *The Nature...*, s.116-117

¹⁰⁵³ İNALCIK; "Ottoman Methods...", s.116

¹⁰⁵⁴ Halil İNALCIK; *Hicri 835 Tarihli Suret-i Defter-i Sancak-i Arvanid*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2. Baskı, Ankara, 1987

¹⁰⁵⁵ İNALCIK; *Fatih Devri...*, s.159

¹⁰⁵⁶ Tahrir defterlerinde ve diğer kayıtlarda ihtida edenler az çok anlaşılabilir. Bazı durumlarda bunların isimlerinin başında <nev Müslüman> tabiri yer almaktadır. Aynı şekilde, ihtida eden kişilerin baba adları Abdullah (eğer babası Hıristiyansa, Hıristiyan ismiyle

ihtidaların yaşandığı bir başka yer de Girit Adası olmuştur. 4 asır Venedik idaresinde kalan ada halkının yarıya yakınının Osmanlı fethiyle birlikte Müslüman olduğu tahmin edilmektedir.¹⁰⁵⁷ Örneğin 1487-1491 yılları arasında Rumeli’de yalnızca 258 gayrimüslim ihtida etmiştir.¹⁰⁵⁸ Müslüman olan bireyler de, ailesinin diğer gayrimüslim üyeleriyle ilişkilerini kesmemişlerdir.¹⁰⁵⁹ Osmanlılar tımar tevcihinde iki kıstas kullanmışlardır: Bunlardan ilki <kadimî sipahi> olmak yani Osmanlı fethinden önce de devlet yönetiminde görev almak, ikincisi ise Sultan’a sadakat göstermiş olmak.¹⁰⁶⁰ Osmanlılar’ın bu kapsayıcı yaklaşımı ve fethedilen bölgelerin yerlilerinden faydalanma siyaseti muhakkak ki farklı dilleri konuşan ve farklı kültürlere sahip olan ahaliyi yönetmede kolaylıklar sağlamıştır.

Hıristiyanlar, voynuk¹⁰⁶¹, martaloz, armatol, pandor görevlerini üstlenerek yardımcı askeri hizmetler de görmüş, bunun karşılığında kimi vergilerden muaf tutulmuşlardır. Bu görevdekiler, köprüleri ve dağ geçitlerini (derbend) korumuş, kalelerde görev yapmış, yolları tamir etmiş, menzil hizmetlerinde bulunmuşlardır. Bu görevleri yürütenler sayesinde, dağlık yapısı sebebiyle her zaman eşkiyalık hareketlerine müsait olan Balkanlar’da yolların güvenliği sağlandığı gibi, sefer zamanında ordunun geri hizmete ilişkin çalışmalarında kullanılan bir sınıf meydana gelmiştir. Bu Hıristiyanlar

yazılamayacağı için) şeklinde yazılmaktadır. Örneğin Ahmet bin Abdullah ya da Gülçiçek binti Abdullah..

¹⁰⁵⁷ Gilles VEINSTEIN; “Balkan Eyaletleri (1606-1774)”, (Ed) Robert MANTRAN, Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, C:1, Çev: Server TANİLLİ, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2007, (ss: 339-401), s.359

¹⁰⁵⁸ Halil İNALCIK; “Osmanlı Döneminde Balkanlar Tarihi Üzerinde Yeni Araştırmalar”, (Yay. Haz.) Levent KAYAPINAR; Tarihte Güney-Doğu Avrupa: Balkanolojinin Dünü, Bugünü ve Sorunları, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Ankara, 1999, (ss:15-25), s.21.

¹⁰⁵⁹ Hava SELÇUK; “Tapu Tahrir ve Maliyeden Müdevver Defterlere Göre Rumeli’de İhtida Hareketleri (1432-1482), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı:12, Yıl: 2002, (ss:89-104), s.94

¹⁰⁶⁰ İNALCIK; Fatih Devri..., s.166

¹⁰⁶¹ Voynuklar konusunda bkz: Yavuz ERCAN; Osmanlı İmparatorluğunda Bulgarlar ve Voynuklar, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2. Baskı, Ankara, 1989

kale muhafızları olarak sınır boylarında da görev yapmışlardır ki 1550-1551 yıllarında Budin eyaletinde hizmet gören martaloz sayısı 1507'dir.¹⁰⁶²

Venedik ile rekabetin yoğun olduğu Ege Adaları'ndan biri olan Limni Adası 1490 tarihli tahrir defterine göre, toplam 281 kişilik bir garnizon tarafından korunmaktaydı. Asıl ilginç olan ise, bunların en az 261'inin adanın yerli Hıristiyan halkı olmasıdır.¹⁰⁶³ Ada halkı, ayrıca adanın farklı bölgelerinde bulunan gözetleme kulelerinde görev yapıp yaklaşan bir gemi gördüğünde haber veriyordu. Fakat daha sonra vali bu uygulamaya son vererek <oturak> adı verilen bir vergi toplamaya başladı. 1519 yılına ait tahrir defterinin kanunnamesinde bu konuya değinilmiştir. Kanunnameye göre ada halkı eskiden beri gelenek üzere sürdürdükleri gözetleme görevine devam etmek istemiş ve Sultan da bunun üzerine valinin kararını değiştirmesini ve eski uygulamanın sürdürülmesini, yani adadaki tüm erkek nüfusun nöbetleşe şekilde sahil gözetleme görevine katılmasını emretmiş ve oturak vergisi kaldırılmıştır. Burada, Osmanlılar'ın fethettikleri yerlerde sürdürülen geleneksel uygulamalara gösterdiği saygının yanı sıra, ahalinin bir konudaki şikâyetinin Sultan tarafından ilgiyle takip edildiği ve şikâyete konu olan durumun düzeltildiği görülmektedir.¹⁰⁶⁴ Osmanlı idaresi genel kanaatin aksine muhafazakâr bir anlayışla hareket etmiş, fethettiği bölgede yürürlükte olan kanunları ve gelenekleri dikkate almış, bunların tamamını bir anda değiştirmemiştir.¹⁰⁶⁵

Osmanlılar, yeni fethettikleri topraklara yönelik kapsamlı bir iskân siyaseti uygulamışlar, stratejik yolların etrafında yer alan yerleşim birimlerine ve merkezi konumdaki şehirlere Anadolu'dan getirdikleri Türk nüfusu yerleştirmişlerdir. Rumeli'ye gönüllü göçler teşvik edildiği gibi bazen devletin

¹⁰⁶² Cengiz ORHONLU; Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbend Teşkilatı, Eren Yayıncılık, Genişletilmiş İkinci Baskı, İstanbul, 1990, s.85

¹⁰⁶³ LOWRY; Fifteenth Century..., s.13

¹⁰⁶⁴ LOWRY; Fifteenth Century..., s.35

¹⁰⁶⁵ Doğu Anadolu vilayetlerinin fetihlerinden sonra Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan tarafından çıkartılan kanunnameler epeyi süre uygulanmaya devam etmiştir.

menfaatleri gereği bazen ise bir ceza niteliğinde zorunlu göçler¹⁰⁶⁶ yaşanmıştır. Saruhan'ın Menemen Ovası'nda kışlayan göçebelerin tuz yasağına uymadıkları için Yıldırım Bayezid tarafından Filibe'ye sürgün edildikleri yönünde kayıtlar mevcuttur.¹⁰⁶⁷ Osmanlı kroniklerindeki kayıtlara ilaveten pek çok tahrir defterinde de Anadolu'dan gelenler hakkında bilgiler olduğu gibi, bilhassa köy isimleri (toponim) üzerinde yapılan araştırmalar da bu tür bir göçün gerçekleştiğini yani Osmanlı kroniklerinin bir uydurması olmadığını göstermektedir.¹⁰⁶⁸ 1432 senesine ait olan Arvanid tahrir defterinde pek çok kişi için <Saruhanlu> ve <Engürülü> gibi geldikleri yerleri belirten kayıtlar yer almaktadır.¹⁰⁶⁹ Rumeli'ye göç vermek bakımından ilk sırada Karesi ikinci sırada ise Saruhan Beyliği'nin toprakları gelmektedir.¹⁰⁷⁰ Bilhassa göçerlerin yani Yörüklerin Rumeli'de yerleştirilmesine büyük önem verilmiştir. Göçebe aşiretleri sabit bir yere yerleştirme siyaseti devlet tarafından daha sonraki yüzyıllarda da tatbik edilecektir.¹⁰⁷¹ Ömer Lütfi Barkan, sürgünler meselesinde yaptığı tetkiklerle meselenin önemini ortaya çıkarmıştır. Barkan'ın da gösterdiği gibi sürgün müessesesi, ahaliden alınan diğer vergiler gibi bir mükellefiyettir. Devlet, yeni fethettiği bir bölgenin kendi toprağı haline gelmesine büyük önem vermiştir. Elbette, bu durumda fethedilen bölgedeki asayiş ihtiyaçları kadar, yeni topraklarda iktisadi-ticari hayatı canlandırmak (Osmanlı idarecilerinin kullandığı tâbirle <şenletmek> için), nüfus baskısının mevcut topraklarda menfi neticeler yaratmasını engellemek ve toprağı olmayan köylüleri toprağı kavuşturmak gibi faktörler de rol oynamıştır. Barkan, bu hususta pek mühim bir sürgün hükmünü neşretmiştir. Bu hüküm, Kıbrıs'ın fethini müteakip 1572 senesinde ilgili

¹⁰⁶⁶ Sürgün cezası bağlamında tatbik edilen yerleştirmeler için bkz: Kemal DAŞÇIOĞLU; Osmanlı'da Sürgün, İskân, Suç ve Ceza, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2007.

¹⁰⁶⁷ NEŞRİ; A.g.e., C:1, s.339

¹⁰⁶⁸ Bu tür kayıtlar için bkz: Hüseyin ARSLAN; 16. YY. Osmanlı Toplumunda Yönetim, Nüfus, İskân, Göç ve Sürgün, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2001, s.183

¹⁰⁶⁹ İNALCIK; Hicri 835..., çeşitli sayfalarda bu kayıtlar mevcuttur.

¹⁰⁷⁰ DOĞRU; "Osmanlı Devleti'nin Rumeli'de...", s.168

¹⁰⁷¹ Yusuf HALAÇOĞLU; XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 4. Baskı, Ankara, 2006

kadıllara gönderilmiştir. Sürgünün nasıl yapıldığını göstermesi bakımından fevkalade önemlidir¹⁰⁷²:

“Anadolu ve Karaman ve Rum ve Zülkadiriye de vâki’ olan kadıllara hüküm ki, Hâlâ Kıbrıs beylerbeğisi Sinan dâme ikâluhu sūdde-i se’adetime mektub gönderüb Kıbrıs ceziresi ‘asakir-i nusrat eser istilâsile hayli yerleri harab olub ve harab olan yerler ziraate bağ ve bağçe ve şeker kamışına salih yerler olub hatta toprağında ziraat olunan hûbubun bir kilesinden elli altmış kile hâsıl virür kuvvetlu yerler olub eğer kasabat ve eğer kurâsı ve sâir erazi ve buka’ı ma’mur ve âbâdan olmak lâzım idüğün bildirmişsin... ve bilcümle ol diyâr-ı kesîr-ül-îtibârın ma’mur ve âbâdan olması mühimmatdan olmağın ol cezireye varanların iki yıla değin öşür ve hukuku alınmayub ‘af olunmak üzere Memalik-i mahrûsamda sa’b ve sengistan yerlerde mütemekkin olub yer hususunda muzayakaları olan re’ayâyı ve re’ayâ arasında şirret-ü şaka ile ma’ruf oğlanlarını ve sonradan ahar yerden gelüb mutavattın olanları ve kendülerin yerleri olmayub ücret ile yer tutan re’ayâyı ve müddet-i medîdenberü yaylak ve bağ ve bağçe ve yer da’vasın idüb araları fasıl olmayub nizâ’ üzere olanları ve ehl-i karyeden olub yerlerin ve yurdların bırağub kasabat ve şehirlerde mütemekkin olanları...”¹⁰⁷³

Yukarıda bir kısmı verilen sürgün hükmünden bu işin ne derecede planlı yapıldığı anlaşılmaktadır. Sürgünlerin rastgele seçilmedikleri açıktır. Örneğin

¹⁰⁷² Uzunca bir hüküm olduğu için sürgünlerin seçiminin ne gibi kıstaslara dayandığını göstermek maksadı ile burada sadece küçük bir kısmına yer verilecektir.

¹⁰⁷³ Ömer Lütfi BARKAN; “Osmanlı İmparatorluğu’nda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler (I)”, Bu makale ilk kez İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası’nda 3 kısım halinde neşredilmiştir. Birinci kısım için bkz: (İktisat Fakültesi Mecmuası, Cilt: XI, Sayı:1-4 (Ekim 1949-Temmuz 1950), ss:524-569) Bu çalışmada ise, Ömer Lütfi Barkan’ın çeşitli makalelerinin derlenerek tıpkıbasımının yapıldığı şu eserden istifade edilmiştir: Ömer Lütfi BARKAN; “Osmanlı İmparatorluğu’nda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler (I), Osmanlı Devleti’nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi, Tetkikler-Makaleler, (Yay. Haz.) Hüseyin ÖZDEĞER, C:1, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2000, (ss:509-554), s.535 Sürgün hükmünün tam metni aynı makalenin 535-538 numaralı sayfalarında yer almaktadır.

sarp ve taşlık bölgelerde (<sa'b ve sengistan>) yaşayıp tarımsal arazi sıkıntısı seçenler özellikle tercih edilmektedir. Yine sürgünleri teşvik için devletin bunlardan iki sene vergi almaması da dikkat çekicidir. Sürgünün kapsamını göstermesi bakımından Trabzon'un fethinden sonra Trabzon'daki Hıristiyan beylerin tımar verilerek başta Arnavutluk topraklarına ve Rumeli'nin diğer bölgelerine sürülmeleri, yerlerine Anadolu'dan Müslüman nüfusun ve Arnavutluk topraklarından Hıristiyan beylerin sürülmeleri örneği de önemlidir.¹⁰⁷⁴

Yalnızca Anadolu'dan getirilen Yörükler değil, Kırım'dan gelen Tatarlar da ilk dönemlerde Osmanlılar tarafından Rumeli'de yerleştirilmişlerdir. Örneğin Kıpçak ümerasından olan Aktay Hân, Timur istilasından kaçarak 1400 sıralarında Rumeli'ye gelmiş ve 100.000 civarındaki halkıyla Edirne ve Filibe havalisine yerleştirilmiştir.¹⁰⁷⁵ Bu suretle Rumeli'nin Türkleşmesi sağlanmıştır. Bilhassa bugünkü Bulgaristan topraklarında bu süreç gayet yoğun işlemiştir. Örneğin 1530 da ve 1544'te Osmanlı tahrir defterlerine göre Sofya nüfusunun %80'i Müslümanlar'dan meydana gelmekteydi.¹⁰⁷⁶

I. Murad, saltanatı sırasında Rumeli Beylerbeyliği'ni oluşturmuş ve ilk beylerbeyi olarak da Lâlâ Şahin Paşa'yı atamıştır. Merkezi Edirne¹⁰⁷⁷ olan bu idari birim, uzunca bir süre Balkanlar'daki tek beylerbeylik olmuştur. (Yıldırım Bayezid'in merkezi Kütahya olan Anadolu Beylerbeyliği'ni kurmasıyla tüm topraklardaki beylerbeylik sayısı 2'ye çıkmıştır.) Rumeli Beylerbeyliği'nin

¹⁰⁷⁴ Ömer Lütfi BARKAN; Lütfi BARKAN; "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler (III), Osmanlı Devleti'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi, Tetkikler-Makaleler, (Yay. Haz.) Hüseyin ÖZDEĞER, C:1, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2000, (ss:578-607), Özellikle s.586-593 arası.

¹⁰⁷⁵ M. Tayyib GÖKBİLGİN; Rumeli'de Yörükler, Tatarlar ve Evlâd-ı Fâtihan, İşaret Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2008, s.17. Bu konudaki en kapsamlı eserlerden biridir.

¹⁰⁷⁶ İlhan ŞAHİN – Feridun EMECEN – Yusuf HALAÇOĞLU; "Turkish Settlements in Rumelia (Bulgaria) in the 15th and 16th Centuries: Town and Village Population", (Ed.) Kemal H. KARPAT; The Turks of Bulgaria, The History, Culture and Political Fate of A Minority, The ISIS Press, İstanbul, 1990, (ss:23-42), s.27

¹⁰⁷⁷ Beylerbeyinin oturduğu ve doğrudan yönettiği beylerbeyliğin merkezi durumundaki livaya (sancak) <Paşa Livası> adı da verilmektedir.

merkezi Varna Savaşı (1444) esnasında Filibe'de idi. Yüzyılın sonlarına doğru ise Sofya merkez olacaktır.¹⁰⁷⁸ İleriki yüzyıllarda beylerbeyi Manastır (Bitola) şehrinde ikamet edecektir. İmparatorlukta en kıdemli beylerbeyi, Rumeli Beylerbeyi idi. Terfi ettiğinde küçük vezir, yani Divan-ı Humayun'da kıdem bakımından sonuncu sıradaki vezir olurdu. Anadolu Beylerbeyi ise terfi ettiğinde Rumeli Beylerbeyi olurdu.¹⁰⁷⁹ 1533'te merkezi Gelibolu olan ve Ege Adaları'nı kapsayan Cezair-i Bahr-i Sefid Beylerbeyliği, 1541'de Macaristan topraklarının ilhakı üzerine merkezi Budin olan Budin Beylerbeyliği, 1552'de merkezi Temeşvar olan Temeşvar Beylerbeyliği, 1580'de ise merkezi Saraybosna olan Bosna Beylerbeyliği kurulacaktır.¹⁰⁸⁰ Beylerbeylikleri alt birim olarak sancakbeyi idaresindeki sancaklara (liva) ve subaşı idaresindeki kazalara (nahiye) bölünmektedir. 18. yüzyıldaki Osmanlı belgelerinde beylerbeylik yerine eyalet kelimesinin kullanılmaya başlandığı göze çarpmaktadır. Bu dönemde Balkan topraklarındaki (1717-1730) Osmanlı idari taksimatı şöyledir: Rumeli Eyaleti (Livaları: Köstendil, Tırhala, Yanya, Delvine, İlbasan, İskenderiyye (İşkodra), Avlonya, Ohri, Alacahisar, Selanik, Dukagin, Prizrin, Üsküb), Bosna Eyaleti (Livaları: Hersek, İzvornik, Kırka, Klis, Bihke), Özü Eyaleti (Livaları: Niğbolu, Kırkkilise, Çirmen, Vize), Girid Eyaleti (Livaları: Resmo, Hanya, Kavala, Eğriboz, İnebahtı, Sığla, Kocaeli, Karlıeli), Mora Eyaleti (Livaları: Mizistre ve Kastel)¹⁰⁸¹

6.3.1. Osmanlı İmparatorluğu'na Tâbi Devletler

Balkanlar'da doğrudan Osmanlı idaresinde olan bu birimlerin dışında, Osmanlı İmparatorluğu'na tâbi (vasal) devletler de mevcuttu. Bu devletlerin

¹⁰⁷⁸ GRADEVA; A.g.e., s.29

¹⁰⁷⁹ Yusuf HALAÇOĞLU; XIV.- XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 5. Baskı, Ankara, 2003, s.86

¹⁰⁸⁰ İNALCIK; The Ottoman Empire..., s.106

¹⁰⁸¹ Fahameddin BAŞAR; Osmanlı Eyalet Tevcihâtı (1717-1730), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1997, s.17-18

özelliği, Osmanlı tımar sisteminin buralarda uygulanmaması, kendi öndegelenleri tarafından seçilen ve Padişah tarafından atanan bir idareciyle yönetilmesi ve bu devletlerde Müslümanlar'ın yerleşmesine izin verilmemesidir. Fakat bu devletlerin tümüne aynı şekilde yaklaşılmamış, bazılarına daha geniş özerklik sağlanmıştır. Balkanlar'daki vasal devletler şunlardır: Eflak (Wallachia), Boğdan (Moldavia), Erdel (Transilvanya), Ragusa (Dubrovnik). Bu devletler, İslam Hukuku'na göre dar'ül-ahd kapsamına giren devletlerdi, Osmanlı Devleti'ne her sene belli bir miktar haraç öderlerdi ve karşılığında da Osmanlı Devleti onları dış saldırılara karşı korumayı üstlenirdi. Osmanlı Devleti, bu devletlerin bazı noktalarında kaleler inşa ederek garnizon bulundurabilirdi. Bu devletler, dış politika alanında Osmanlı Devleti ile aynı doğrultuda olmakla yükümlüydüler fakat iç işlerinde geniş bir özerkliğe sahiptiler.

6.3.1.1. Eflâk

Bu devletin merkezi 1661 senesine kadar Tırgovişte şehri, bundan sonra ise bugün Romanya'nın başkenti olan Bükreş şehri olmuştur. Boyar adı verilen soyluları siyasi ve ekonomik alanda epeyi güçlülerdi. İçlerinden bir tanesi voyvoda yahut hospodar adıyla yönetimi üstlenirdi. Eflâk ilk kez 1391 senesinde Voyvoda Mircea'nın idaresi sırasında Osmanlılar'a haraç ödemeye başlamıştır.¹⁰⁸² Fakat Mircea daha sonra Niğbolu Savaşı'nda Osmanlılar'a karşı savaşmıştır. 1402'deki Ankara Savaşı sonrasında Osmanlılar'ın buradaki etkisi kaybolmuştur. I. Mehmed 1417'de Mircea'yı tekrar haraç ödemeye mecbur etmiş ve Mircea senede 3.000 düka altını haraç ödemeye başlamıştır. Voyvodalar her fırsatta Osmanlı tâbiyetinden kurtulma yolu aramışlardır ve Osmanlı tâbiyetinin tam olarak kurulması ancak 1476'da Vlad Tepeş'in (Kazıklı Voyvoda ya da Drakula olarak bilinir) ölümünden sonra mümkün olmuştur.¹⁰⁸³ Osmanlılar ile ilişkiler ahidnamelere göre yürütülürdü. Bu ahidnamelerde voyvodanın seçimleri, özerklik, haraç

¹⁰⁸² HUPCHICK; A.g.e., s.156

¹⁰⁸³ SUGAR; A.g.e., s.115

ödemeleri gibi hükümler yer almıştır. Ayrıca bu tür vasal devletler yapılan antlaşmalarda öne çıkan maddelerden birisi de voyvodanın Osmanlı Devleti dış siyasetine uygun hareket etmesi yönündeki maddedir <*dosta dost, düşmana düşman olub.*> şeklinde ifade edilir. Yine gümrük rejimine ilişkin düzenlemeler de vardır ki bu düzenlemeler çağdaş anlamdaki <en fazla müsaadeye mazhar millet> statüsüne (the most favoured nation status) benzemektedir: Eflâk'tan Osmanlı İmparatorluğu'na ihraç edilecek mallardaki gümrük vergisi oranı dar'ül harb'den gelen mallara uygulanan vergi oranından daha düşüktür.¹⁰⁸⁴ Osmanlılar'a ödenen haraçlar yıldan yıla artmaya başlamıştır. Voyvodalık makamını elde etmek için yarışan rakip boyarların varlığı, pişkeş ve rüşvetin giderek artmasına sebep olmuştur ki 1581-1590 arasında İstanbul'a senede haraç miktarı da katıldıktan sonra 650.000 altın yani 2.275 kilogram altın ödenmiştir.¹⁰⁸⁵ Bu dönemde boyarlar tarafından seçilen voyvodalar Osmanlılar tarafından onaylanarak göreve başlıyordu. Fakat 1711'de Boğdan Voyvodası Dimitri Kantemir'in işgalci Rus ordularıyla işbirliği yapması sonucunda, hem Eflâk'ta hem de Boğdan'da bu uygulamadan vazgeçilerek voyvodalık makamına Fenerli Rum ailelere mensup kişiler doğrudan Osmanlılar tarafından atanmaya başlamıştır.

6.3.1.2. Boğdan

Merkezi Yaş şehri olan Boğdan, bugün Romanya'nın bir parçasıdır. Osmanlılar ile Boğdan arasındaki ilişkiler I. Mehmed zamanında başlamıştır. Ancak Boğdan'ın Osmanlı tâbiyetine girmesi 1455 senesinde Voyvoda Petru Aron'un idaresinde gerçekleşmiş, voyvoda senede 2000 altın haraç vermeye başlamıştır. Voyvoda Büyük Stefan 1473 senesinde haraç vermeyi kestiği gibi, Osmanlı topraklarına da saldırmıştır. Üzerine gönderilen bazı Osmanlı kuvvetlerini de yenmeyi başarmıştır. II. Bayezid zamanında Boğdan'ın kapıları durumunda olan Kili ve Akkirman kalelerinin fethinden sonradır ki

¹⁰⁸⁴ Mihai MAXIM; Romano-Ottomanica, Essays & Documents From the Turkish Archives, The ISIS Press, Istanbul, 2001, s.21

¹⁰⁸⁵ Mihai MAXIM; Romano-..., s.53

Stefan senelik 4000 altın vergi vermeyi kabul etmiş ve bundan sonra Boğdan'da Osmanlı nüfuzu tam anlamıyla kurulmuştur.¹⁰⁸⁶ Osmanlılar'ın <iki memleket> anlamında <memleketeyn> dedikleri Eflâk ve Boğdan, benzer bağlar ve şartlarla Osmanlı Devleti'ne bağlanmışlardı. 1711'deki Prut Savaşı'nda Voyvoda Dimitri Kantemir'in Ruslarla işbirliği yapması sonucunda Boğdan ve Eflâk'ın yönetimine Fenerli Rumlar getirilmeye başlanmıştır.

6.4. Onsekizinci Yüzyılda Balkanlar

19. yüzyıl; Balkanlar'daki güç dengelerinin Osmanlılar aleyhine dönmeye başladığı bir yüzyıl olmuştur. Birkçaç yüzyıldan beri Habsburg İmparatorluğu ile mücadele eden Osmanlı İmparatorluğu'nun karşısına Çar Büyük Petro (Türkçe'de daha ziyade <Akbiyık Petro> olarak bilinse de, <Deli Petro> da sıklıkla kullanılır) önderliğinde giderek gelişen Rusya, bu yüzyılda Osmanlılar'ın karşısına ciddi bir rakip olarak çıkacaktır. 1689 senesinde tahta çıkan Petro, ülkesinde önemli reformlar yapmıştır ve Rus İmparatorluğu'nun kurucusu olarak kabul edilir. Osmanlı-Habsburg Harbi'ne Rusya da katılmış ve 1700 senesinde Rusya ile Osmanlı İmparatorluğu arasında imzalanan İstanbul Antlaşması ile Osmanlılar Ruslar'a Azak Kalesi'ni vermişlerdir. Böylece Rusya güneyde denize ulaşmıştır. Fin Körfezi'nin Ruslar'ın eline geçmesiyle birlikte 1703 yılında Petro'nun adını taşıyan Petrograd ya da diğer adıyla St. Petersburg kurulmuştur. (Petro, daha sonra Aziz ilan edilmiştir)¹⁰⁸⁷

¹⁰⁸⁶ M. Alaaddin YALÇINKAYA; "Osmanlılar Döneminde Eflak ve Boğdan (Memleketeyn)", Der) Osman KARATAY-Bilgehan A. GÖKDAĞ; Balkanlar El Kitabı, Cilt:1, Karam & Vadi, Çorum, 2006, (ss: 386-396), s.388

¹⁰⁸⁷ KURAT; Rusya..., s.257

İsveç Kralı Karl'ın Rusya ile yaptığı savaşta yenilerek Osmanlı toprağı olan Bender'e iltica etmesi, Osmanlı-Rus ilişkilerinde yeni bir gerginliğe yol açmıştır. Sonuçta, Aralık 1710'da III. Ahmed Rusya'ya savaş açmıştır.¹⁰⁸⁸ Serdar-ı Ekrem Baltacı Mehmet Paşa idaresindeki Osmanlı ordusu, 21 Temmuz 1711'de Rus kuvvetlerini Prut bataklığı kenarında kuşatmayı başardı ve böylece savaşa son veren Prut Antlaşması imzalandı. Antlaşma uyarınca Ruslar Polonya işgaline son vermeyi, Osmanlılar'a Azak, Taganrog ve Kamanets-Podolsk'u iade etmeyi kabul etti.¹⁰⁸⁹ Peter döneminde Rusya donanma kurmak için büyük çaba harcamıştır. Aynı zamanda ilk defa Balkan Slavları ile ciddi derecede ilgilenilmeye başlanmıştır. İlk hedef Karadağ olmuştur. Peter, Prut Harbi esnasında Balkan Slavları'nı ayaklandırmayı planlamıştır. Kaptan Ivan Lukaçevic ve Albay Mihailo Miloradoviç Ruslar tarafından Karadağ'a gönderilmiş ve halkı isyana ve Osmanlı yerleşim birimlerine saldırmaya teşvik etmiştir. Ruslar'ın Karadağ'ı seçmelerindeki amaç, Adriyatik Denizi kıyısında yer alması sonucunda, Rusya'nın Akdeniz'e yayılmasında, Rus donanmasına bir ikmal üssü sağlama imkânıdır. Bundan sonra 1712'de Osmanlı kuvvetleri ile Karadağlılar arasında çatışmalar yaşanmıştır. Osmanlı saldırıları sonucunda ahalinin bir kısmı ile Vladika Danilo, sahil şeridindeki Venedik kalelerine sığınmıştır.¹⁰⁹⁰ Venedikliler'in isyancılara destek olmaları sonucunda Damat Ali Paşa'nın da isteğiyle 10 Aralık 1714'te Venedik'e savaş açılmıştır. 1715 senesinin Nisan ayında Osmanlı kuvvetleri Mora'ya hareket etmek üzere Edirne'de toplanmaya başladı. Sefer sonucunda Mora'da Venedik'in elindeki Modon, Koron, Anapoli, Menekşe, Ayamavra gibi Karlofça Antlaşması(1699) ile Venedik'in eline geçen topraklar geri alındı.¹⁰⁹¹ 1716 senesinde Habsburglar'ın da savaşa katılmaları, Osmanlılar açısından olumsuz sonuçlar doğurdu. Prens Eugene (Öjen) komutasındaki Habsburg kuvvetleri ile Osmanlı ordusu

¹⁰⁸⁸ UZUNÇARŞILI; Büyük Osmanlı..., C:5, s.76

¹⁰⁸⁹ Kezban ACAR; Başlangıçtan 1917 Bolşevik Devrimine Kadar Rusya Tarihi, Nobel Yayınları, Ankara, 2004, s.132

¹⁰⁹⁰ ROBERTS; A.g.e., s.142

¹⁰⁹¹ UZUNÇARŞILI; Büyük Osmanlı..., C:5, s.105

arasında 16 Ağustos 1717 tarihinde yapılan savaşı Osmanlılar kaybetmiş ve Belgrad Kalesi düşmüştür. 21 Temmuz 1718'de imzalanan Pasarofça Antlaşması ile Osmanlılar; Eflak sınırları içinde olan Olt Nehri'nin batısındaki toprakları (Oltenya), Banat da dahil olmak üzere Macaristan'daki son Osmanlı eyaleti olan Temeşvar'ı, Sırbistan'daki Belgrad ve Semendire'yi kaybetmiştir.¹⁰⁹²

1735 senesi Ekim ayında General Leontiev komutasındaki Rus kuvvetleri, Osmanlı himayesindeki Kırım'a saldırmış, binlerce Kırım Türkü'nü öldürmüştür.¹⁰⁹³ Ertesi yıl Rus kuvvetleri Kırım Hânı'nın başşehri olan Bahçesaray da dahil olmak üzere Kırım'ın önemli bir kısmını işgal etti. Aynı yıl, Avusturya'nın da savaşa katılmasıyla birlikte savaş daha da büyüdü. Ruslar Azak Kalesi'ni ve Ocakov'u aldılar. Osmanlı kuvvetleri Hotin yakınlarında cereyan eden savaşı kaybetti. (1 Temmuz 1736)¹⁰⁹⁴ Ruslar Boğdan'ın başkenti Yaş'a kadar ilerlerken, Avusturya aynı başarıyı gösteremedi. Rusya'nın başarılarının kuvvet dengesinde yaratacağı değişikliklerden ve Balkanlar'daki Rus ilerlemesinden rahatsız olan Avusturya, savaşın durdurulmasında ısrarcı oldu.¹⁰⁹⁵ Böylece 1739 senesinde imzalanan Belgrad Antlaşması ile savaşa son verildi. Antlaşma hükümleri uyarınca Osmanlılar Belgrad'ı, Tuna-Sava hattının güneyinde yer alan ve Belgrad gibi 1718'de Pasarofça Antlaşması ile Avusturya'ya bırakılan toprakları, aynı şekilde Oltenya bölgesini geri aldı. Ruslar, Azak'ı ellerinde bulundurma hakkını elde etmekle beraber, şehrin kalesinin yıkılmasını da kabul etmişlerdir. Ayrıca Rusya Azak Denizi'nde savaş gemisi bulundurmamayı da kabul etmiştir.¹⁰⁹⁶

Polonyalı isyancıları yakalamak için 1768 senesinde (tahtta II. Katerina vardı 1762-1796) Rus kuvvetlerinin Eflak ve Boğdan'a girmeleri sebebiyle yeni bir Osmanlı-Rus harbi kaçınılmaz olmuştur. Ruslar, Kırım'ı işgal etmiştir.

¹⁰⁹² UZUNÇARŞILI; Büyük Osmanlı..., C:5, s.144

¹⁰⁹³ JORGA; A.g.e., C:4, s.346

¹⁰⁹⁴ KURAT; Rusya..., s.276

¹⁰⁹⁵ JELAVICH; Balkan Tarihi..., C:1, s.75

¹⁰⁹⁶ ERİM; A.g.e., C:1, s.82

Bu savaşta Rus kuvvetleri büyük bir başarı göstermiştir. Rus Baltık Filosu, Cebelitarık Boğazı'ndan geçerek Akdeniz'e gelmiş ve Çeşme Limanı'nda demirlemiş olan Osmanlı donanmasını bir baskınla yok etmiştir. Ruslar'ın İstanbul üzerine yürümelerini 1773 yılında başlayan Pugachev liderliğindeki Kazak ayaklanması engellemiştir.¹⁰⁹⁷ Ruslar, savaştan birkaç yıl önce Teselyalı Papasoğlu Mavromihali adındaki bir topçu yüzbaşısını diğer Rus casuslarıyla birlikte bölgeyi tanıması için Mora'ya göndermişti. Bunlar halkı Osmanlı'ya karşı ayaklanması için teşvik ediyordu. Rus donanmasının da gelişiyle birlikte ayaklanma başladı.¹⁰⁹⁸ Her ne kadar isyancılar Tripoliçe gibi önemli merkezleri ele geçirme teşebbüslerinde başarıya ulaşmasalar da, büyük bir savaş esnasında devleti meşgul etmeyi başardılar. Savaş sonrasında isyancı Rumlar'ın bir kısmı, Rus filosunun da yardımıyla Rusya'ya göç etmiştir. Ruslar, bu göçmenleri yeni fethettikleri topraklarda kurulan Novorossisk (Yeni Rusya) eyaletine yerleştirmişlerdir. Böylece Odessa ve Sivastopol gibi yerlerde zamanla uluslararası tahıl ticareti ile zenginleşen Yunan kolonileri ortaya çıkmıştır ki bunlar Yunan milliyetçiliğinin gelişiminde önemli bir rol oynayacaklardır.¹⁰⁹⁹

21 Temmuz 1774'te iki taraf arasında imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması ile savaşa son verilmiştir. Bu antlaşma ile Kırım, Osmanlı İmparatorluğu'ndan koparılmıştır. Kırım'ın bağımsız bir devlet olması antlaşmada yer alsa da, bu hüküm sonraki Rus işgaline hizmet edecektir. (Ruslar Kırım'ı 1783'te topraklarına kattılar.) Ruslar Karadeniz'de ve Akdeniz'de ticaret gemilerini kullanma ve bunların Osmanlı limanlarına girebilmesi hakkını elde etti. Bundan sonra diplomatik metinlerde Rus hükümdarlarına <Rusyalıların Padişahı> deneceği de hükme bağlanmıştır. Eflak ve Boğdan'a ilişkin de bazı düzenlemeler yer almıştır. Eflak ve

¹⁰⁹⁷ HUPCHICK; A.g.e., s.172

¹⁰⁹⁸ Osman KÖSE; 1774 Küçük Kaynarca Andlaşması, Oluşumu-Tahlili-Tatbiki, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2006, s.40

¹⁰⁹⁹ Bu konuda bilhassa şu esere müracaat edilebilir: Vassilis KARDASIS; Diaspora Merchants in the Black Sea (The Greeks in Southern Russia, 1775-1861), Lexington Books, New York, 2001, s.53

Boğdan'ın meselelerine Ruslar'ın müdahil olma hakkı tanınmıştır. Bu hüküm ile birlikte, antlaşmanın 7. maddesi daha sonraki dönemde Ruslar'ın Osmanlılar'ın iç işlerine karışmalarına zemin hazırlayacaktır. Antlaşmanın 7. maddesi şöyledir:

“7. Osmanlı Devleti, Hıristiyanların hakkını ve kiliselerini koruyacaktır. Rus elçileri 14. maddede belirtilen İstanbul'daki kilise ve hizmetçilerinin her ihtiyaçlarını bildirmelerine yardımcı olabileceklerdir. Elçinin bu tarz arzları, ancak Osmanlı Devleti'nin dost bildiği devletlerin adamları tarafından tebliğ olunmakla, Rus Elçisi tarafından verilen bu arzla da kabul olunacaktır.”¹¹⁰⁰

Avusturya ise Osmanlılar'a ait olan Bukovina bölgesini 1774'te, barışın sağlanması için sarf ettiği çabaların karşılığı olarak elde etmiş ve Osmanlı İmparatorluğu bu durumu 1775 senesinde resmen tanımıştır.¹¹⁰¹

Ruslar Kırım'ı önce bağımsız bir devlet haline getirmiş, 1783 senesinde ise antlaşma hükümlerine aykırı şekilde ilhak etmişlerdir. Daha sonra II. Katerina ve Habsburg İmparatoru II. Joseph arasında Osmanlı İmparatorluğu'nu paylaşmaya yönelik bir plan üzerinde anlaşmışlardır. Buna göre, Katerina'nın torunu Grandük Konstantine, Rusya'nın payına düşen ve merkezi İstanbul olan toprakların idarecisi olacak, burada Bizans İmparatorluğu ihya edilecekti.¹¹⁰² Osmanlılar, 1787'de Rus konsoloslarının Eflak ve Boğdan'daki uygunsuz hareketlerine karşı çıkınca, Rusya ile savaş başlamıştır. Ruslar Özi ve Akkirman kalelerini ele geçirerek Tuna Prenslıklarına girdiler. Savaşa Avusturya da katıldı. 1790 yılında ise II. Joseph'in ölümü ile onun yerine geçen ve daha çekişken olan II. Leopold'un girişimleriyle Avusturya savaştan çekilmiş ve Rusya'dan ayrı şekilde Zıştovi Antlaşması'nı imzalamıştır. Avusturya böyle Banat çevresinde bir miktar toprak elde etmiştir. 1789'daki Fransız İhtilali, Rusya'yı da barışa yöneltmiş ve 1792 yılında Yaş Antlaşması ile Ruslar Özi şehrini ve buraya kadar

¹¹⁰⁰ KÖSE; A.g.e., s.113

¹¹⁰¹ JELAVICH; Balkan Tarihi..., C:1, s.77

¹¹⁰² SUGAR; A.g.e., s.206

uzanan toprakları almış, ancak Eflak ve Boğdan'ın Osmanlı idaresinde olduğunu da kabul etmişlerdir.

18. yüzyıl, Osmanlı İmparatorluğu açısından bu şekilde olumsuz bir tablo sunmaktadır. 19. yüzyıl, Osmanlı İmparatorluğu'nun merkezi idaresinin zayıflamaya başladığı, vilayetlerde idarenin çeşitli ayanların eline geçtiği, Balkanlar'da milliyetçi-ayrılıkçı hareketlerin imparatorluğu derinden sarstığı, mali alandaki sıkıntılara ilaveten Rusya gibi bir devletin sürekli yayılma emelleriyle mücadele etmeye çalıştığı ve bir yandan da iç bünyesindeki zafiyetleri gidermek için çeşitli reformlar yaptığı bir yüzyıl olacaktır. <Şark Sorunu>, bu yüzyıla damgasını vuracaktır. İşte bu yüzden, İlber Ortaylı'nın <İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı> tanımlaması çok isabetlidir.¹¹⁰³

¹¹⁰³ İlber ORTAYLI; İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı, İletişim Yayınları, 21. Baskı, İstanbul, 2005

7. BALKAN DEVLETLERİ

7.1. Yunanistan

Başkent: Atina

Yüzölçüm: 131,940 kilometrekare

Nüfus: 10,737,428

Nüfusun Dağılımı: %98 Ortodoks Hıristiyan, %1,3 Müslüman, %0,7 Diğer.¹¹⁰⁴

Yunanistan, 1829 tarihli Edirne Antlaşması ile Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılarak bağımsız bir devlet haline gelmiştir. Küçük bir devlet olarak kurulan Yunanistan, <Büyük Yunanistan> hedefine ulaşmak için çabalamış ve kuruluşundan sonra topraklarını Osmanlı İmparatorluğu aleyhine birkaç kat genişletmiştir. 1912'deki Balkan Savaşı'nda Ege Makedonyasını ve topraklarına katmıştır. II. Dünya Savaşı'nda Almanlar ve İtalyanlar tarafından işgal edilen ülke, savaş sonrasında binlerce kişinin öldüğü bir iç savaş yaşamıştır. Soğuk Savaş yıllarında NATO üyesi olarak Batı Bloku'nda yer alan ülke aynı zamanda Avrupa Birliği üyesidir.

¹¹⁰⁴ "Greece", CIA World Factbook, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/gr.html> Erişim Tarihi: 30/04/2009

7.2. Arnavutluk

Başkent:Tirana

Yüzölçüm: 28,748 kilometrekare

Nüfus: 3,639,453

Nüfusun Dağılımı: %20 Ortodoks Hıristiyan, %70 Müslüman, %10 Katolik Hıristiyan.¹¹⁰⁵

1912 yılında bağımsızlığını ilan eden Arnavutluk, I. Dünya Savaşı öncesinde İtalya ile yakınlaşmıştır ve 1939 yılında İtalya tarafından işgal edilmiştir. Komünist Parti taraftarlarının mücadelesi ile 1944'te işgal sona ermiş ve Enver Hoca Devlet Başkanı olmuştur. Soğuk Savaş yıllarında Sovyetler Birliği ile yakınlaşan Enver Hoca koyu bir Stalinist olduğundan, Stalin'in ölümünden sonra iktidara gelen Kruşçev'in Stalin dönemini eleştiren siyaseti nedeniyle Sovyetler Birliği'nden uzaklaşarak 1960'lardan itibaren Çin'e yakınlaşmıştır. 1990'lı yıllarda ülkede demokratik ve çok partili bir siyasal düzen kurulması yönündeki çabalar ivme kazanmış ve önemli mesafe katedilmiştir. Arnavutluk, 2008 senesinin Nisan ayında NATO'ya üye olmuştur. Avrupa Birliği adaylık sürecine girmesi de beklenmektedir.

¹¹⁰⁵ "Albania", CIA World Factbook, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/al.html> Erişim Tarihi: 30/04/2009

7.3. Romanya

Başkent: Bükreş

Yüzölçüm: 237,500 kilometrekare

Nüfus: 22,215,421

Nüfusun Dağılımı: % 86.8 Ortodoks Hıristiyan, % 7.5 Protestan, % 4.7 Katolik Hıristiyan, % 0.9 diğer (çoğunlukla Müslüman ve belirsiz olanlar), %0.1 Dini inancı olmayan¹¹⁰⁶

1859 yılında birleşen Eflak ve Boğdan, birkaç yıl sonra Romanya adını almıştır. Osmanlı-Rus Harbi'nden sonra 1878'de Berlin Antlaşması ile tam bağımsız bir devlet olmuştur. I. Dünya Savaşı'na Müttefikler safında katılan Romanya, savaştan sonra Transilvanya bölgesini topraklarına katmıştır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Sovyet ler Birliği'nin işgaline uğrayan ülkede, Komünist idare kurulmuştur. 1965'te iktidara gelen Nikolay Çavuşesku, 1989'da devrilmiş ve idam edilmiştir. Demokratikleşme ve kalkınma yönünde önemli adımlar atan ülke, 2004 yılında NATO'ya, 2007 yılında ise Avrupa Birliği'ne üye olmuştur.

¹¹⁰⁶ "Romania", CIA World Factbook, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ro.html> , Erişim Tarihi: 30/04/2009

7.4. Bulgaristan

Başkent: Sofya

Yüzölçüm: 110,910 kilometrekare

Nüfus: 7,204,687

Nüfusun Dağılımı: % 82.6 Ortodoks Hıristiyan, % 12.2 Müslüman, % 1.2 Diğer Hıristiyanlar, % 4 Diğer¹¹⁰⁷

1878 senesinde Berlin Antlaşması ile otonomi elde eden Bulgaristan, 1908 senesinde bağımsızlığını ilan etmiştir. Her iki dünya savaşında da kaybeden tarafta yer alan ülkede, II. Dünya Savaşı sonrasında Komünist idare kurulmuştur. 1990 senesinde çok partili siyasal hayata geçilmiş ve ülke 2004'te NATO, 2007'de ise AB üyesi olmuştur.

¹¹⁰⁷ "Bulgaria", CIA World Factbook, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/bu.html> Erişim Tarihi: 30/04/2009

7.5. Sırbistan

Başkent: Belgrad

Yüzölçüm: 77,474 kilometrekare

Nüfus: 7,379,339

Nüfusun Dağılımı: % 85 Sırp Ortodoks Hıristiyan, % 5.5 Katolik Hıristiyan, % 1.1 Protestan, %3.2 Müslüman, % 2.6 Belirlenmemiş, % 2.6 Diğerleri, Bilinmeyen ya da İnançsız.¹¹⁰⁸

1878 senesinde Berlin Antlaşması ile Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılan Sırbistan, I. Dünya Savaşı'ndan sonra Habsburg idaresinden çıkan Bosna-Hersek, Hırvatistan, Slovenya gibi topraklarla birlikte Karadağ'ı da içine alarak Sırp'ların, Hırvatların ve Slovenlerin Krallığı adını almış, bu isim 1929 senesinde Yugoslavya olarak değiştirilmiştir. İkinci Dünya Savaşı yıllarında işgale uğrayan ülkede, Komünist Parti'nin lideri olan Josip Tito önderliğindeki Partizanlar işgale karşı direniş göstermiş ve savaştan sonra da iktidarı ele geçirmişlerdir. Tito'nun 1980'deki ölümünden sonra 1989 yılında ülkedeki Federal devletlerden biri olan Sırbistan'ın başkanı seçilen Slobodan Miloseviç'in koyu Sırp milliyetçisi politikaları sebebiyle ülke ciddi sarsıntılar geçirmiş ve 1991 yılında Hırvatistan, Slovenya, Makedonya ve ertesi yıl da Bosna bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Bunun üzerine 1992 yılında Sırbistan ve Karadağ Federal Yugoslav Cumhuriyeti'ni ilan etmişlerdir. Miloseviç önderliğindeki Sırbistan diğer komşu topraklardaki Sırp'ları (özellikle Bosna ve Hırvatistan) Sırbistan'a katarak Büyük Sırbistan'ı kurmak için saldırgan bir siyaset izlemiş ve olaylar sonucunda binlerce kişi yaşamını yitirmiştir. 1997 senesinde Yugoslavya Başkanı seçilen Miloseviç idaresindeki Sırbistan 1998'de Arnavutların yaşadığı Kosova bölgesinde katliamlar yapmış ve binlerce kişiyi sürmüştür. Bundan sonra 1999 yılında NATO Sırbistan'ı

¹¹⁰⁸ "Serbia", CIA World Factbook, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ri.html> Erişim Tarihi: 30/04/2009

havadan bombalamaya başlamış ve aynı yılın Haziran ayında Sırp güçleri Kosova'dan çekilmiştir. Bundan sonra Kosova'da BM misyonu yönetimi ele almıştır. 2000 senesindeki seçimlerde Miloseviç devrilmiştir. (2001 yılında tutuklanan Miloseviç, Uluslar arası Adalet Divanı'nda savaş suçları sebebiyle yargılanırken 2006 yılında ölmüştür.) 2003 yılında ülkenin adı Sırbistan ve Karadağ olmuş, esnek federasyona dayalı bir yapı kurulmuştur. 3 Haziran 2006 tarihinde Karadağ bağımsızlığını ilan ederken, 17 Şubat 2008'de Kosova da bağımsızlığını ilan etmiştir.

7.6. Bosna-Hersek

Başkent: Saraybosna

Yüzölçüm: 51,209.2 kilometrekare

Nüfus: 4,613,414

Nüfusun Dağılımı: %31 Ortodoks Hıristiyan, %40 Müslüman, %15 Katolik Hıristiyan, %14 Diğer.¹¹⁰⁹

Bosna-Hersek, 3 Mart 1992'de Yugoslavya'dan ayrılmıştır. Karadağ ve Sırbistan'dan destek gören Bosnalı Sırp'lar, şiddet eylemlerine yönelmiştir. 1994 senesinde Boşnak ve Hırvatlar birlikte hareket etme kararı almış, Dayton Antlaşması ile (1995) çok etnikli bir devlet kurulmuştur.

¹¹⁰⁹ "Bosnia and Herzegovina", CIA World Factbook, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/bk.html> Erişim Tarihi: 30/04/2009

7.7.Hırvatistan

Başkent: Zagreb

Yüzölçüm: 56,542 kilometrekare

Nüfus:4,489,409

Nüfusun Dağılımı: % 87.8 Katolik Hıristiyan, % 4.4 Ortodoks Hıristiyan, % 0.4 Diğer Hıristiyan, 1.3 Müslüman, % 0.9 Diğerleri ve belirlenmemişler, % 5.2 Hiçbiri.¹¹¹⁰

Habsburg İmparatorluğu idaresinde olan Hırvatistan, I. Dünya Savaşı'ndan sonra Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'na katılmıştır. Soğuk Savaş döneminde de Yugoslavya içinde kalan ülke, 1991 senesinde bağımsızlığını ilan etmiştir. Nisan 2008 tarihinde NATO'ya üye olan Hırvatistan, AB ile üyelik müzakerelerini sürdürmektedir.

¹¹¹⁰ "Croatia", CIA World Factbook, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/hr.html> Erişim Tarihi: 30/04/2009

7.8. Karadağ

Başkent: Podgorica

Yüzölçüm: 14,026 kilometrekare

Nüfus: 672,180

Nüfusun Dağılımı: % 74.2 Ortodoks Hıristiyan, % 3.5 Katolik Hıristiyan, %17.7 Müslüman, % 0.6 Diğerleri, %3 Belirlenmemiş, %1 İnançsız¹¹¹¹

Karadağ, I. Dünya Savaşı sonrasında Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'na katılmış ve Soğuk Savaş sırasında da Yugoslavya içindeki varlığını sürdürmüştür. 2003 yılında Sırbistan ve Karadağ'ın içinde yer alan ülke, 2006 yılında bağımsız olmuştur.

¹¹¹¹ "Montenegro", CIA World Factbook, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/mj.html> Erişim Tarihi: 30/04/2009

7.9. Kosova

Başkent: Priştina

Yüzölçüm: 10,887 kilometrekare

Nüfus: 1,804,838

Nüfusun Dağılımı: İstatistik bulunmamaktadır. (Çoğunlukla, Müslüman, Sırp Ortodoks Hıristiyan ve Katolik Hıristiyan)¹¹¹²

1912'de Balkan Savaşları sırasında Sırbistan tarafından ele geçirilen Kosova, Yugoslavya içinde Sırbistan'ın özerk bölgelerinden biri olmuştur. Slobodan Miloseviç iktidarında anayasa değişiklikleri yoluyla bölgenin özerk statüsünde değişiklikler yapılması, nüfusun çoğunluğunu oluşturan Arnavut halkın büyük tepkilerine yol açmıştır. İbrahim Rugova liderliğindeki Kosova Arnavutları pasif direniş başlatsalar da bu etkili olamamış ve 1990'larda Kosova Kurtuluş Ordusu kurulmuştur. 1999 yılında Sırbistan'ın ihlalleri sebebiyle NATO bombardımanı başlamış ve Kosova bundan sonra BM idaresine girmiştir. Ülke, 17 Şubat 2008'de bağımsızlığını ilan etmiştir.

¹¹¹² "Kosovo", CIA World Factbook, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/kv.html> Erişim Tarihi: 30/04/2009

7.10. Makedonya

Başkent: Üsküp

Yüzölçüm: 25,333kilometrekare

Nüfus: 2,066,718

Nüfusun Dağılımı: %64,7 Makedon Ortodoks, %33,3 Müslüman, % 0,37 Diğer Hıristiyanlar, %1,63 Diğerleri ve belirsiz olanlar

%64,2 Makedon, %25,2 Arnavut, %3,9 Türk, %2,7 Roman, %1,8 Sırp, %2,2 Diğerleri.¹¹¹³

Makedonya; Sırbistan, Yunanistan ve Bulgaristan arasında rekabete konu olan bir toprak parçasıdır. I. Dünya Savaşı sonrasında Yugoslavya Krallığı'na dahil olmuştur. Yugoslavya'yı oluşturan devletlerden biri olan Makedonya, 1991 yılında Yugoslavya'dan ayrılarak bağımsızlığına kavuşmuştur. Yunanistan, bu ülkenin Makedonya Cumhuriyeti adını kullanmasını, kendi içinde de Makedonya adlı bir bölge olduğundan kabul etmemiş ve bu devlete ambargo başlatmıştır. Devlet bir süre Eski Yugoslavya'nın Makedonya Cumhuriyeti adıyla tanınmıştır. (Former Yugoslav Republic of Macedonia) ABD bu ülkeyi 2004 yılından itibaren, Yunan tepkilerine rağmen anayasal adıyla tanımıştır. En önemli azınlık sorunu önemli bir orana ulaşan Arnavut azınlıktır.

¹¹¹³ "Macedonia", CIA World Factbook, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/mk.html> , Erişim Tarihi: 30/04/2009

8. TÜRKİYE İÇİN ORTA VE UZUN VADELİ SENARYOLAR

Türkiye Balkanlar'daki gelişmelerden etkilendiği gibi, mevcut milli güç unsurlarının seviyesine bağlı olarak buradaki gelişmeleri şekillendirici bir ülke olma potansiyeline sahiptir. Türkiye'nin milli güç unsurlarındaki değişimlerle birlikte bölgedeki kuvvet dengesinin ve bölge devletlerinin milli güç unsurlarındaki değişimler de bölgenin geleceğini şekillendirecektir.

8.1. Orta Vadeli Senaryolar (2023 Projeksiyonu)

8.1.1 Orta Vadeli İyimser Senaryo

2023 yılında Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun 100. yılında, Türkiye önemli gelişmeler kaydetmiş ve milli güç unsurlarını arttırmış bir ülke olarak Balkanlar'daki rakipsiz bölgesel güç haline gelecektir. Türkiye, ekonomik alanda yaptığı atılımlar sonucunda Fert Başına Milli Gelirini 15.000 ABD Doları düzeyine çıkarmıştır. Araştırma-Geliştirme faaliyetleri sonucunda Türk sanayisi yüksek bir know-how düzeyine ulaşmış ve ileri teknoloji ürünlerini ihraç eden bir ülke haline gelmiştir. Benzer gelişmeler savunma sanayi alanında da yaşanmış ve Türkiye'nin silah ve teçhizat alanında dışa bağımlılığında azalma gözlenmiştir. Nükleer enerji üretimi alanında atılan adımlar sonucunda enerji maliyetlerinde önemli bir düşüş gözlenmiş ve bu da Türk sanayisinin rekabet gücünü arttırmıştır. Tarımda uygulanan yeni teknikler ve GAP'ta sağlanan ilerlemeler sonucunda sulu ve organik tarım alanında gelişme sağlandığı gibi, verim de büyük artış kaydedilmiştir. Bu yönüyle Türkiye, tarımdaki nüfusu geçmişe oranla azalmış olsa da yeni tekniklerin kullanılmasıyla tarım ürünleri ihraç malları arasında önemli bir yer tutmaktadır. Hizmetler sektöründe sağlanan ilerleme ile başta bankacılık ve sigortacılık şirketleri dünya çapında seslerini duyurmaya başlamışlardır.

Bölgeler-arası gelişmişlik farklarının azaltılması yönündeki çabalara ilaveten sosyal devlet yaklaşımının daha geniş biçimde uygulanmasıyla toplumsal dengenin ve huzurun sağlanması yönünde önemli adımlar atılmış ve suç oranlarında düşüş artarak devam etmektedir. İnşa edilmesi planlanan petrol ve doğalgaz boru hatları Türkiye'nin bir enerji terminali olarak daha büyük önem kazanmasına yol açmıştır.

Avrupa Birliği'ne eşit koşullarda ve serbest dolaşımı kısıtlayıcı herhangi bir kısıtlama olmadan üye olan Türkiye Cumhuriyeti, kat ettiği aşama sebebiyle örnek bir ülke olarak gösterilmektedir. Türkiye'nin AB üyelik sürecini ne pahasına olursa olsun engellemeyi amaçlayan girişimleri, Türkiye'nin gerek genç ve eğitimli nüfusunun gerekse sahip olduğu ekonomik gücün AB için önemini anlaşılmasından dolayı sonuçsuz kalmıştır. Aynı zamanda, KEİT bünyesindeki ülkelerle Türkiye'nin siyasi ve iktisadi ilişkileri önemli gelişme kaydetmiş, Türkiye ve Rusya'nın ticaret hacminde büyük artış sağlanmıştır. Devlet teşvikleriyle desteklenen Türk işadamları sahip oldukları sermaye ile Balkan ülkelerinde, özellikle de Bulgaristan, Romanya, Bosna-Hersek, Arnavutluk, Makedonya ve Kosova'da önemli yatırımlar gerçekleştirmişlerdir. Bu ülkelerle ayrıca yakın askeri ve siyasi ilişkiler kurulmuştur.

8.1.2. Orta Vadeli Kötümser Senaryo

2023 yılına gelindiğinde, uygulanan sabit kur ve düşük faiz politikalarının sonucunda, Türk sanayisinin rekabet gücü azalmış, ithalat adeta teşvik edilmiş ve sanayi kuruluşları kapanmak zorunda kalmıştır. Bunun sonucunda işsizlik oranlarında büyük artış olmuştur. Tarım kesiminde uygulanan yanlış politikalar sonucunda, tarım arazileri tarımsal vasıflarını yitirmiş, verimde büyük düşüş gerçekleşmiş ve Türkiye'nin bilhassa zahire alanında dışa bağımlılığı artmıştır. Eğitim alanındaki gerileme sonucunda yüksek nüfus artışı olurken, eğitim seviyesinde büyük düşüş gözlenmiştir. Bu durum mevcut olan işsizlik ile birleşince, bölgeler arası gelişmişlik düzeyi

farkında büyük artış olduğu gibi, gelir dağılımındaki adaletsizlik de artmıştır. 8000 ABD Doları seviyesine düşen Fert Başına Milli Gelir, var olan yüksek enflasyon sebebiyle, temel ihtiyaçları bile karşılamak için yeterli değildir. Sağlık alanındaki eksiklikler, yetersiz beslenme gibi olumsuz faktörlerle birleştiğinden salgın hastalıklarda önemli bir artış yaşanmıştır. Suç oranlarında gözlenen artışa ilave olarak sosyal çatışmalar ve cinayet, yağmama ve hırsızlık en çok şikâyet edilen konular haline gelmiştir. Ülkenin üniter yapısı ciddi bir tehdit altındadır ve bunu bozmaya yönelik talepler her geçen gün artmaktadır.

Türkiye, Avrupa Birliği üyelik sürecini sürdüren bir ülke konumundadır ancak gözlemciler üyeliğin bu şartlar devam ettiği sürece mümkün olmadığı görüşündedirler. Türkiye'nin dışa bağımlılığı her alanda artarken, Türkiye'nin milli kaynakları, devlet memurlarının ve emeklilerin maaşlarını ödeyebilmek için IMF'den kredi alınabilmesi için, yasalarda yapılan değişiklikler sonucunda yabancı gerçek ve tüzel kişiler tarafından adeta yağmalanmaktadır. Türkiye üzerinde adeta yeni bir Duyun-u Umumiye idaresi kurulmuş ve Türkiye'nin iktisadi, mali ve siyasi konularını kendi menfaati gereği düzenlemektedir. Balkanlar'da Türkiye hariç tüm ülkeler AB üyesi olmuşlardır. Türkiye, AB'nin tam üyesi olamadığı için, savunma alanındaki teşkilatlarda karar mekanizmalarından dışlanmışlardır. Yunanistan, Türkiye ile olan sorunlarını AB'yi arkasına alarak baskı yoluyla çözmeye çalışmaktadır. Bulgaristan, Yunanistan ve Sırbistan arasında Türkiye'yi hedef alan ciddi bir yakınlaşma gözlenmektedir. Türkiye'nin siyasi, askeri ve iktisadi alandaki zafiyeti sebebiyle, geçmişte Türkiye ile yakın ilişkiler kuran Balkan ülkeleri bile Türkiye ile aralarına mesafe koymuşlardır. Balkanlar'da yaşayan Türk ve Müslüman azınlığa yönelik insan hakları ihlalleri ve baskılar, yer yer şiddet eylemlerinde artış başlamıştır.

8.2. Uzun Vadeli Senaryolar (2040 Projeksiyonu)

8.2.1. Uzun Vadeli İyimser Senaryo

2040 yılına gelindiğinde, Türkiye bölgesel güç düzeyinden süper güç düzeyine çıkma noktasında önemli aşamalar kat etmiştir. Sahip olunan sermaye ve know-how sebebiyle, Balkan ülkeleri Türk yatırımlarını kendi ülkelerine çekebilmek için adeta birbirleriyle yarışmaktadırlar. Türkiye aynı zamanda mali sorunlar yaşayan bu ülkelere dış borç sağlama bakımından da birinci sırada gelmektedir. Dış borç ve hibe verilmesinin esaslarını düzenleyen işbirliği antlaşmalarındaki askeri işbirliği alanında yer alan hükümler sayesinde Türkiye pek çok Balkan ülkesinde askeri üs ve tesisler kurma hakkı elde etmiştir. Avrupa Birliği'nde Batı Avrupa'nın gelişmiş ülkeleri ile, AB üyesi olup da onların düzeyine erişememiş ülkeler arasında ortak dış politikadan mali politikalara ve kaynakların paylaşımına kadar pek çok alanda çatışmalar yaşanmaktadır. Türkiye bu ortamda, 30.000 ABD Doları düzeyindeki Fert Başına Milli Geliri ile bir cazibe merkezi haline gelmiştir. Türkiye'ye bir beyin göçü yaşanmaktadır ve Balkan ülkeleri vatandaşları da bunların içinde yer almaktadır. Bazı ülke kamuoylarında AB'den çıkma yönündeki talepler artarken, Türkiye'nin lider olarak yer alacağı ve serbest dolaşıma ve gümrük birliğine dayalı bir bölgesel örgütlenmenin kurulması yönündeki talepler her geçen gün artmaktadır.

8.2.2. Uzun Vadeli Kötümser Senaryo

Türkiye'nin milli güç unsurlarındaki büyük düşüş, ülke içinde yaşanan her türden gerilim ve çatışma sonucunda, ülkede hayat adeta felç olmuş durumdadır. Ekonomi durma noktasına gelmiştir çünkü can güvenliği olmadığı için sokağa çıkmak büyük bir risktir. Temel gıda maddelerinin karaborsa satışları başlamıştır. Daha düşük kaliteli olan ürünler ise karne ile devlet tarafından verilmektedir. Ancak rüşvet ve yolsuzlukların arttığı bu

ortamda, devlet görevlileri adeta mafia türü suç örgütleriyle ortaklık kurmuşlardır. Türkiye, gıda maddelerini bile dışarıdan temin etmek için çok büyük baskılara maruz kalmaktadır. Türkiye'nin Kıbrıs'tan askerlerini çekmesi yönündeki baskılara aksi takdirde uluslar arası müdahale yapılacağı tehditleri eklenmiştir. Türkiye, savunma sanayinde sadece tüfek mermisi ve el bombası gibi basit silahları üretebilecek bir kapasiteye sahiptir. Yıllardır modernize edilemeyen silah ve teçhizat artık işe yaramamakta, yedek parça yokluğundan çalışmamaktadır. Balkan Türkleri üzerinde Türkiye'ye göç etmeleri için yoğun baskı vardır. Türklere yönelik kitlesel şiddet eylemleri gerçekleştirilmekte fakat devletler bunların faillerini bir türlü yakalamamaktadır. Pek çok Balkan Türkü bunun devlet eliyle gerçekleştirilen örtülü bir etnik temizlik olduğunun bilincinde olarak Türkiye'ye gelmek için çabalamaktadır. Türkiye ise bu gelişmeler karşısında etkili olamamaktadır.

9. SONUÇ

Tarih boyunca çeşitli kavimlerin ve imparatorlukların istilasına uğrayan Balkanlar'ın stratejik önemi gelecekte daha da artacaktır. Bölge ülkelerinin bazılarının Avrupa Birliği üyesi olmaları, geri kalanlarının ise adaylık sürecinde olmaları ve görünür gelecekte üyelik ihtimalleri dikkate alındığında, Türkiye'nin batı sınırlarında AB ile sınır komşusu olması durumu daha da artacaktır. Nitekim hal-i hazırda Yunanistan'a ilaveten, Bulgaristan'ın da AB üyesi olması sonucunda Türkiye zaten AB'ye komşu olmuştur. Fakat Türkiye'nin AB üyeliğinin mevcut şartlar altında pek mümkün gözükmemesi sonucunda, bu durum Türkiye'nin kuşatılması ile sonuçlanabilir. Enerji nakil hatlarının Türkiye by-pass edilerek AB üyesi Balkan ülkeleri üzerinden geçirilmesi eğilimi giderek artabilir. Böyle bir durumda, Türkiye'nin tek tek Balkan ülkeleriyle ikili ilişkilerine daha fazla önem vermesi gerekecektir.

Türkiye, tarihi, kültürel ve dini bağları sebebiyle Balkanlar ile ilgilenmek durumundadır. Türkiye, AB üyesi olan ya da olacak ülkelerdeki Türk azınlığın haklarının korumak için AB'nin zorunlu kıldığı normlardan istifade etmelidir. Elbette bu da tam bir garanti değildir zira 1981'den bu yana üye olan Yunanistan'ın bu alandaki eksiklerine rağmen üzerine gidilmemektedir. Türkiye, Türk azınlığın haklarını korurken, bu ülkelerin iç işlerine karışmış gibi görünmekten de dikkatli hareket ederek kaçınmalıdır. Aksi takdirde, bu ülkelerdeki milliyetçi çevrelerde reaksiyon yaratılabilir. Her ne kadar Türkiye bölgede statükonun korunmasından yana olan bir ülke olarak ve revizyonizme yönelmeyen bir ülke olarak dış politikasını sürdürse de, atılacak yanlış adımlar, Türk azınlığın zarar görmesine yol açabilir.

Kosova'nın bağımsızlığını elde etmesinden sonra, ülkesinde Arnavut azınlık barındıran Makedonya'nın endişlerinde artış gözlenmektedir. Dolayısıyla Türkiye hem Arnavutluk ve hem de Kosova ile yaptığı diplomatik temaslarda bu hassasiyeti vurgulamalıdır. Bağımsız bir Makedonya, Türk milli menfaatlerine hizmet edecektir. Bu sebeple Türkiye, Makedonya'ya verdiği desteği sürdürmelidir. Yunanistan'ın oluşturmaya çalıştığı türden bir Ortodoks eksenin oluşması da engellenmelidir. Sırp-Yunan yakınlaşmasına

Bulgaristan'ın da katılması engellenmelidir. Bulgaristan Soğuk Savaş sonrasında Türkiye ile Yunanistan arasında eşit mesafe prensibini uygulayarak iki taraftan da elde edeceği menfaatlerini azami kılma çabasıdadır. Bu anlamda, Romanya da Türkiye için önemli bir ülkedir ve bu ülke ile ilişkilerin geliştirilmesi gereklidir. İktisadi sahada Türk işadamları Balkanlar'da önemli işler gerçekleştirmektedirler. Ancak Alman sermayesi gibi arkasına devlet desteğini alan bir sermaye ile karşılaştırıldığında Türkiye'nin çabaları yetersiz kalmaktadır. Aynı şekilde, Yunanistan da Arnavutluk'ta giriştiği ekonomik yatırımlarla, bu ülkeyi kendisine bağlı hale getirmeye çalışmaktadır. Dolayısıyla, Türk sanayici ve işadamlarının Türkiye Cumhuriyeti'ni yanlarında görmeleri gerekmektedir. Hatta bazı durumlarda, yatırımlar kâr elde etme amacı gütmeyen, yalnızca dış politikaya hizmet edebilecek yapıda olmalıdır.

2000 yılından sonra bile haritaların değiştiği, 2 yeni devletin ortaya çıktığı Balkanlar'da, Türkiye etnik çatışma da dahil olmak üzere her türlü ihtimale karşı hazırlıklı olmak durumundadır. Bu anlamda, Balkan Türkleri yalnızlığa itilmemeli ve bilimsel sahada da gerekli çalışmalar yapılmalıdır. Türkiye'de Balkan araştırmaları maalesef halen istenen düzeye ulaşamamıştır. Bu sebeple, kriz anlarında bu bölgeyi hatırlamak yerine, krizler çıkmadan önce de üzerinde çalışmak ve stratejiler üretmek Türkiye için zaruridir.

KAYNAKLAR

TEZLER

1. KURTARAN, Uğur; Osmanlı-Avusturya Diplomatik İlişkileri (1526-1791), Gazi Osman Paşa Üniversitesi, Tarih Ana Bilim Dalı, Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Mehmet BEŞİRLİ, Tokat, 2006

KİTAPLAR

1. ACAR, Kezban; Başlangıçtan 1917 Bolşevik Devrimine Kadar Rusya Tarihi, Nobel Yayınları, Ankara, 2004
2. ACAROĞLU, Türker; Bulgaristan Türkleri Üzerine Araştırmalar I, IQ Yayınları, İstanbul, 2007
3. -----; Balkanlar'da Türkçe Yer Adları Kılavuzu, IQ Yayınları, İstanbul, 2006
4. ADANIR, Fikret – FAROQHI, Suraiyya (Edited By); The Ottomans and the Balkans, A Discussion of Historiography, Brill, Boston, 2002
5. AGOSTON, Gabor; Barut, Top ve Tüfek, Osmanlı İmparatorluğu'nun Askeri Gücü ve Silah Sanayisi, Çev: Tanju AKAD, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2006
6. AKDAĞ, Mustafa; Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi, C:1-2, Tekin Yayınevi, Ankara, 1979
7. AKGÜNDÜZ, Osman; Osmanlı Kanunnameleri, Cilt:3 (Yavuz Sultan Selim Devri Kanunnameleri), FEY Vakfı Yayınları, İstanbul, 1991

8. AKMAN, Halil; Paylaşıl原因an Balkanlar, IQ Yayınları, İstanbul, 2006
9. AKSAN, Virginia H.; Ottomans and Europeans: Contacts and Conflicts, The ISIS Press, İstanbul, 2004
10. ALBAYRAK, Kadir; Bogomilizm ve Bosna Kilisesi, Emre Yayınları, İstanbul, 2005
11. ALMOND, Ian; Two Faiths, One Banner (When Muslims Marched with Christians Across Europe's Battlefields), I.B. Taurus, New York, 2009
12. AnaBritannica Genel Kültür Ansiklopedisi, Cilt:3, Ana Yayıncılık A.Ş., İstanbul 1986
13. ANDRİÇ, İvo; Drina Köprüsü, Çev: Hasan Ali EDİZ – Nuriye MÜSTAKİMOĞLU, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, (Basım yılı belirtilmemiş)
14. ANZULOVIC, Branimir; Heavenly Serbia, From Myth to Genocide, Hurst & Company, London, 1999
15. ARSLAN, H. Çetin; Türk Akıncı Beyleri ve Balkanlar'ın İmarına Katkıları (1300-1451), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001
16. ARSLAN, Hüseyin; 16. YY. Osmanlı Toplumunda Yönetim, Nüfus, İskân, Göç ve Sürgün, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2001
17. ASLANAPA, Oktay; Osmanlı Devri Mimarisi, İnkılâp Kitabevi, İstanbul,1986
18. AŞIKPAŞAZADE; Tevarih-i Al-i Osman , (Yay.Haz.) Kemal YAVUZ-M.A. Yekta SARAÇ; Gökkuşbe Yayınları, İstanbul, 2007
19. AYVERDİ, E. Hakkı – YÜKSEL, İ. Aydın; İlk 250 Senenin Osmanlı Mimarisi, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul, 1976

- 20.** BABINGER, Franz, Mehmed The Conqueror and His Time, (Translated from the German by) Radolph MANNEIM, Princeton University Press, Princeton, 1992
- 21.** BABUNA, Aydın; Bir Ulusun Doğuşu Geçmişten Günümüze Boşnaklar, Çev: Hayati TOSUN, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2000
- 22.** BAILLY, Auguste; Bizans İmparatorluğu Tarihi, Çev:Haluk ŞAMAN, Nokta Kitap, İstanbul, 2006, s.16
- 23.** Balkanlar, Ortadoğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı (OBİV) Yayınları, Eren Yayıncılık, İstanbul,1993
- 24.** BARKAN, Ömer Lütfi; Türkiye’de Toprak Meselesi, Toplu Eserler 1, Gözlem Yayınları, İstanbul, 1980
- 25.**-----; XV ve XVI’ıncı Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Ziraı Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları, Birinci Cilt, Kanunlar, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türkiyat Enstitüsü Neşriyatı, İstanbul, 1943
- 26.**-----; Osmanlı Devleti’nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi, Tetkikler-Makaleler, (Yay. Haz.) Hüseyin ÖZDEĞER, C:1, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2000
- 27.** BARKAN, Ömer Lütfi – MERİÇLİ, Enver; Hüdavendigâr Livası Tahrir Defterleri, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988
- 28.** BAŞAR, Fahameddin; Osmanlı Eyalet Tevcihâtı (1717-1730), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1997
- 29.** BELDICEANU, Nicoara; XIV. Yüzyıldan XVI. Yüzyıla Osmanlı Devleti’nde Tımar, Çev: Mehmet Ali Kılıçbay, Teori Yayınları, Ankara, 1985
- 30.** BENBASSA, Esther - Aron RODRIGUE; Türkiye ve Balkan Yahudileri Tarihi, Çev: Ayşe ATASOY, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2003

31. BETTANY G.T.; Dünya Dinleri Ansiklopedisi, Çev: Ahmet AYDOĞAN, Say Yayınları, İstanbul, 2005
32. BIDELEUX, Robert – JEFFRIES, Ian; A History of Eastern Europe, Crisis and Change, Second Edition, Routledge, New York, 2007
33. BJELIĆ, Dušan I. – SAVIĆ, Obrad; Balkan As Metaphor, Between Globalization and Fragmentation, The MIT Press, Cambridge, 2002
34. BLANC, Andre; Balkan Ülkeleri İktisadı, Gelişim Yayınları, İstanbul, 1975
35. BLOCH, Marc; Feodal Toplum, Çev: Mehmet Ali KILIÇBAY, Doğu Batı Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 2005
36. BOATWRIGHT, Mary T. - GARGOLA, Daniel J. – TALBERT, Richard J.A.; The Romans, From Village To Empire, Oxford University Press, Oxford, 2004
37. BOSTAN, İdris; Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği, Kitapevi Yayınları, 3. Basım, İstanbul, 2008
38. BOUSQET, Georges; Histoire Du Peuple Bulgare, Depuis Les Origines Jusqu'au Nos Jours, Imprimerie Chaix, Paris, 1909
39. BRACEWELL, Catherine Wendy; 16. Yüzyılda Adriyatik'te Korsanlık ve Eşkiyalık, Senjli Uskoklar, Çev: Mehmet MORALI, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2009
40. BRATIANU, Georges; La Mer Noire, Des Origines a la Conquete Ottomane, Societatea Academica Romana, München, 1969
41. BRZEZINSKI, Zbigniew; Büyük Satranç Tahtası, Amerika'nın Küresel Üstünlüğü ve Bunun Jeostratejik Gereklilikleri, Çev: Yelda TÜREDİ, İnkılâp Yayınları, İstanbul, 2005
42. CAHEN, Claude; Osmanlılardan Önce Anadolu, Çev: Erol ÜYEPAZARCI, 3. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2008

43. CAMERON, Averil; The Byzantines, Blackwell Publishing, Oxford, 2006
- 44.-----; The Mediterranean World in the Late Antiquity AD 395-600, Routledge, London, 1993
45. CASTELLAN, Georges; Balkanların Tarihi, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1993
46. CAŞIN, Mesut Hakkı; Novgorod Knezliği'nden XXI. Yüzyıla Rus İmparatorluk Stratejisi, Okumuş Adam Yayınları, İstanbul,2006
- 47.CIRKOVIĆ, Sima M.; The Serbs, Translated By: Vuk TOŠIĆ, Blackwell Publishing, Oxford, 2004
48. CİN, Halil; Osmanlı Toprak Düzeni ve Bu Düzenin Bozulması, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1978
- 49.CLOGG, Richard; Modern Yunanistan Tarihi, Çev: Dilek ŞENDİL, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2007
50. CRAMPTON, R. J.; A Concise History of Bulgaria, Second Edition, Cambridge University Press, Cambridge, 2005
- 51.CURTA, Florin; Southeastern Europe in the Middle Ages 500-1250, Cambridge University Press, New York, 2006
- 52.-----; The Making of the Slavs, History and Archeology of the Lower Danube Region c.500-700, Cambridge University Press, Cambridge, 2001
53. CVIJIC, Jovan; La Péninsule Balkanique, Géographie Humaine, Libraire Armand Collin, Paris, 1918
54. ÇETİN, Osman; Sicillere Göre Bursa'da İhtida Hareketleri ve Sosyal Sonuçları (1472-1909), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1999

- 55.** ÇİÇEK, (Ed) Kemal; Pax-Ottomana, Studies in Memoriam Prof. Dr. Nejat Göyünç, SOTA & Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2001
- 56.** DAŞÇIOĞLU, Kemal; Osmanlı'da Sürgün, İskân, Suç ve Ceza, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2007
- 57.** DAVID, Geza; Studies in Demographic and Administrative History of Ottoman Hungary, The ISIS Press, Istanbul, 1997
- 58.** DAVIES, Norman; Europe, A History, Pimlico, Londra, 1997
- 59.** De BUSBECQ, Ogier Chiselin; Türkiye'yi Böyle Gördüm, Kesit Tanıtım Ltd. Şti., Ankara, 2004
- 60.** DEFAY, Alexandre; Jeopolitik, Çev: İsmail YERGUZ, Dost Yayınları, Ankara, 2005
- 61.** ELAZAR, Daniel J. - Harriet Pass FRIEDENREICH-Baruch HAZZAN-Adina Weiss LIBERLES, The Balkan Jewish Communities, Yugoslavia, Bulgaria, Greece and Turkey, University Press of America, 1984, New York
- 62.** EMİR, Sedat; Erken Osmanlı Mimarlığında Çok-İşlevli Yapılar: Kentsel Kolonizasyon Yapıları Olarak Zaviyeler, C:1 (Öncül Yapılar: Tokat Zaviyeleri), Akademi Kitabevi, İzmir, 1994
- 63.**-----; Erken Osmanlı Mimarlığında Çok-İşlevli Yapılar: Kentsel Kolonizasyon Yapıları Olarak Zaviyeler, C:2 (Orhan Gazi Dönemi Yapıları), Akademi Kitabevi, İzmir, 1994
- 64.** ERCAN, Yavuz; Osmanlı İmparatorluğunda Bulgarlar ve Voynuklar, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2. Baskı, Ankara, 1989
- 65.** ERDEMİR, Hatice Palaz; VI. Yüzyıl Bizans Kaynaklarına Göre Göktürk-Bizans İlişkileri, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2003
- 66.** ERDKAMP, (Ed) Paul; A Companion to the Roman Army, Blackwell Publishing, Oxford, 2007

- 67.** ERENBİLGE, M. Niyazi; Avrupa Memleketleri Coğrafyası, BALKANLAR, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1940
- 68.** ERGİN, Nina – NEUMANN, Christoph K. – SINGER, Amy (Eds.); Feeding People, Feeding Power, Imarets in the Ottoman Empire, Eren Press, İstanbul, 2007
- 69.** ERİM, Nihat; Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri, C:1, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1953
- 70.** ERYILMAZ, Bilal; Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslim Tebaanın Yönetimi, Risale Basın-Yayın Ltd., Gözden Geçirilmiş İkinci Baskı, İstanbul, 1996
- 71.** FEHER, Geza; Bulgar Türkleri Tarihi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1999
- 72.** FINDLEY, Carter V.; Dünya Tarihinde Türkler, Çev: Ayşen ANADOL, Kitap Yayınevi, 2. Baskı, İstanbul, 2008
- 73.** FINE, John V.A., Jr.- DONIA, Robert J.; Bosnia and Hercegovina, A Tradition Betrayed; Hurst&Company, London, 1994
- 74.** FINE, John V.A., The Early Medieval Balkans, A Critical Survey from the Sixth to the Late Twelfth Century, The University of Michigan Press, Ann Arbor, 1991
- 75.** -----; The Late Medieval Balkans, A Critical Survey from the Late Twelfth Century to the Ottoman Conquest, The University of Michigan Press, Ann Arbor, 1994
- 76.** FINKEL, Caroline; Rüyadan İmparatorluğa Osmanlı, Osmanlı İmparatorluğu'nun Öyküsü 1300-1923, Çev: Zülâl KILIÇ, Timaş Yayınları, İstanbul, 2007
- 77.** -----; The Administration of Warfare: The Ottoman Military Campaigns in Hungary, 1593-1606, VWGÖ, Wien, 1988

- 78.** FLEET, Kate; European and Islamic Trade in the Early Ottoman State, The Merchants of Genoa and Turkey, Cambridge University Press, Cambridge, 2006
- 79.** FODOR, Pal; In Quest of the Golden Apple, Imperial Ideology, Politics, and Military Administration in the Ottoman Empire, The ISIS Press, Istanbul, 2000
- 80.** GALLAGHER, Tom; Outcast Europe: The Balkans 1789-1989, From the Ottomans to Milosevic, Routledge, London, 2001
- 81.** GEROLYMATOS, Andre; The Balkan Wars, Conquest, Revolution and Retribution From the Ottoman Era to the Twentieth Century and Beyond, Basic Books, New York, 2002
- 82.** GLENNY, Misha; The Balkans (1904–1999), Nationalism, War And The Great Powers, Granta Books, London, 2000
- 83.** GOFFMAN, Daniel; Osmanlı Dünyası ve Avrupa 1300-1700, Çev: Ülkün TANSEL, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2004
- 84.** GOLDEN, Peter B.; Türk Halkları Tarihine Giriş, Ortaçağ ve Erken Yeniçağ'da Avrasya ve Ortadoğu'da Etnik Yapı ve Devlet Oluşumu, Çev: Osman KARATAY, 2. Baskı, Karam Yayınları, Çorum, 2006
- 85.** GOLDSTEIN, Ivo; Croatia, A History, Hurst&Company, Londra, 2001
- 86.** GÖKBİLGİN, M. Tayyib; XV. ve XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası, Vakıflar, Mülkler-Mukataalar, İşaret Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2007
- 87.** -----; Rumeli'de Yörükler, Tatarlar ve Evlâd-ı Fâtihan, İşaret Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2008
- 88.** GRADEVA, Rossitsa; Rumeli Under the Ottomans, 15th – 18th Centuries: Institutions and Communities, The ISIS Press, Istanbul, 2004
- 89.** GRAY, Colin S. – SLOAN, Geoffrey; Jeopolitik, Strateji ve Coğrafya, Çev: Tuğrul KARABACAK, ASAM Yayınları, Ankara, 2003

90. GREGORY, Timothy E.; A History of Byzantium, Blackwell Publishing, Oxford, 2005
91. GUMILIEV, L. N.; Hunlar, Çev: Ahsen BATUR, Selenge Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 2005
92. GÜZEL, Hasan Celal – ÇİÇEK, Kemal – KOCA, Salim (Ed.), Türkler, C:9, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002
93. HALAÇOĞLU, Yusuf; XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 4. Baskı, Ankara, 2006
- 94.-----; XIV.- XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 5. Baskı, Ankara, 2003
95. HALDON, John; Warfare, State and Society in the Byzantine World, 565-1204, University College London Press, London, 1999
96. HALLI, Reşat; Balkan Harbi (1912-1913) , I. Cilt, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1970
97. HAMZAOĞLU, Yusuf; Sırbistan Türklüğü, Logosa, Üsküp, 2004
98. HERACLIDES, Alexis; Yunanistan ve <Doğu'dan Gelen Tehlike> Türkiye, Türk-Yunan İlişkilerinde Çıkmazlar ve Çözüm Yolları, Çev: Mihalis Vasilyadis-Herkül Millas, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2003
99. HEYD, W.; Yakın-Doğu Ticaret Tarihi, Çev: Enver Ziya KARAL, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2. Baskı, Ankara, 2000
100. HASLUCK, F.W.; Christianity and Islam Under the Sultans, (Ed. by) Margaret M. HASLUCK, Vol:1, The ISIS Press, İstanbul, 2000

- 101.** HUNTINGTON, Samuel P.; Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması, Çev: Mehmet TURHAN, Y.Z. Cem SOYDEMİR, Okuyanus Yayınları, IV. Baskı, İstanbul, 2005
- 102.** HUPCHICK, Dennis P.; The Balkans, From Constantinople to Communism, Palgrave Macmillan, New York, 2004
- 103.** INGRAO, Charles; The Habsburg Monarchy (1618-1815), Cambridge University Press, Cambridge, 1995
- 104.** İbn BATUTA; Büyük Dünya Seyahatnamesi (Tuhfetü'n-Nüzzâr fi Garaibi'l-Emsar ve'l-Acaibi'l-Esfar-Araştırmacılara, Şehirlerin İlginçlikleri ve Yolculuklarda Karşılaşılan Tuhafıklar Hakkında Bir Armağan), (Muhammed Şerif Paşa'nın 1907 yılındaki tercümesinden sadeleştiren) Mümin ÇEVİK, Yeni Şafak Yayınları, İstanbul, (Yayın Yılı Belirtilmemiş)
- 105.** İbn Bîbî; Selçukname, (Farsça aslından tercüme eden ve yayınlayan) Mükrimin Halil YINANÇ, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2007
- 106.** İLHAN, Suat; Türklerin Jeopolitiği ve Avrasyacılık, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2005
- 107.** IMBER, Colin; The Ottoman Empire 1300-1481, The ISIS Press, İstanbul, 1990
- 108.** İNALCIK, Halil; The Ottoman Empire (The Classical Age 1300-1600), Phoenix, London, 2000
- 109.** -----; Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 4. Baskı, Ankara, 2007
- 110.** -----; The Ottoman Empire: Conquest, Organization and Economy (Collected Studies), Variorum Reprints, London, 1978
- 111.** -----; Turkey and Europe in History, Eren Press, İstanbul, 2006

112. -----; Hicri 835 Tarihli Suret-i Defter-i Sancak-i Arvanid, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2. Baskı, Ankara, 1987
113. İNALCIK, (Ed) Halil – Donald QUATAERT, Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi, C:1 (1300-1600), Çev: Halil BERKTAY, Eren Yayıncılık, İstanbul,2000
114. İREÇEK, Konstantin Yosif; Belgrad-İstanbul-Roma Askeri Yolu, Çev: Ali Kemal BALKANLI, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990
115. İYÂNÎ, Câfer, Tevârîh-i Cedîd-i Vilâyet-i Üngürüs (Osmanlı-Macar Mücadelesi Tarihi, 1585-1595), (Haz.) Mehmet KİRİŞÇİOĞLU, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2001
116. JELAVICH, Barbara; Balkan Tarihi, Cilt:1 (18. ve 19. Yüzyıllar), Çev: İhsan DURDU-Haşim Koç GÜLÇİN, Küre Yayınları, İstanbul, 2006
117. JEZERNIK, Bozidar; Wild Europe, The Balkans in the Gaze of Western Travellers, SAQI Books, London, 2000
118. JONES, (Ed.) Lindsay, Encyclopedia of Religion, 2nd Edition, Vol:3, Thomson Gale, New York, 2005
119. JORGA, Nicolae; Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, C:1 Çev: Nilüfer EPÇELİ, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2005
120. -----; Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, C:2 Çev: Nilüfer EPÇELİ, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2005
121. -----; Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, C:3 Çev: Nilüfer EPÇELİ, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2005
122. -----; Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, C:4 Çev: Nilüfer EPÇELİ, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2005
123. JUDAH, Tim; The Serbs, History, Myth & the Destruction of Yugoslavia, Second Edition, Yale University Pres, London, 2000

- 124.** KANTEMİR, Dimitri; Osmanlı İmparatorluğu'nun Yükseliş ve Çöküş Tarihi, C:1, Çev: Özdemir ÇOBANOĞLU, 6. Baskı, Cumhuriyet Kitapları, 2005
- 125.** KAPLAN, Robert; Balkanlar'da Kaynayan Kazan, Yayınevi Yayıncılık, İstanbul, 1995
- 126.** KARAMAN, Hayreddin; Anahatlarıyla İslam Hukuku (1.2.3. Ciltler Bir Arada), Ensar Neşriyat, 12. Baskı, İstanbul, 2007
- 127.** KARAMURSAL, Ziya; Osmanlı Mali Tarihi Hakkında Tetkikler, Türk Tarih Kurumu Basımevi, İkinci Baskı, Ankara, 1989
- 128.** KARATAY, Osman- GÖKDAĞ, Bilgehan A.; Balkanlar El Kitabı, Cilt:1, Karam & Vadi, Çorum, 2006
- 129.** KARATAY, Osman; In Search of the Lost Tribe, The Origins and Making of the Croatian Nation, Karam Yayınları, Çorum, 2003
- 130.** KARDASIS, Vassilis; Diaspora Merchants in the Black Sea (The Greeks in Southern Russia, 1775-1861), Lexington Books, New York, 2001
- 131.** KARPAT, Kemal H.; Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk, Çev: Recep BOZTEMUR, İmge Kitabevi, Ankara, 2004
- 132.** -----(Ed.); The Turks of Bulgaria, The History, Culture and Political Fate of A Minority, The ISIS Press, İstanbul, 1990
- 133.** KAYAPINAR, (Yay. Haz.) Levent; Tarihte Güney-Doğu Avrupa: Balkanolojinin Dünü, Bugünü ve Sorunları, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Ankara, 1999
- 134.** KAZICI, Ziya; Osmanlı'da Yerel Yönetim (İhtisab Müessesesi), Bilge Yayıncılık, İstanbul, 2006
- 135.** KENNEDY, Paul; Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri (16. Yüzyıldan Günümüze Ekonomik Değişim ve Askeri Çatışmalar), Çev:

- Birtane KARANAKÇI, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 10. Baskı, İstanbul, 2005
- 136.** KIENITZ, Friedrich-Karl; Büyük Sancağın Gölgesinde, Çev: Seyfettin Halit KAKINÇ, Tercüman Yayınları, İstanbul, (Basım Yılı Yok)
- 137.** KIRZIOĞLU, M. Fahrettin, Osmanlılar'ın Kafkas-Ellerin'ni Fethi 1451-1590, Türk Tarih Kurumu, 2. Baskı, Ankara, 1998
- 138.** KOLSTO, (Ed.) Pal; Myths and Boundaries in South-Eastern Europe, Hurst & Company, London, 2005
- 139.** KÖPRÜLÜ, M. Fuad; Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, Akçağ Yayınları, 10. Baskı, Ankara, 2007
- 140.** -----; Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu, Akçağ Yayınları, Genişletilmiş 4. Baskı, Ankara, 2006
- 141.** -----; Anadolu'da İslamiyet, Akçağ Yayınları, Ankara, 2005
- 142.** -----; Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri, Akçağ Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2004
- 143.** KÖSE, Osman; 1774 Küçük Kaynarca Andlaşması, Oluşumu-Tahlili-Tatbiki, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2006
- 144.** KRITOVULOS; İstanbul'un Fethi, (Çev:) Karolidi, (Sad.) Muzaffer GÖKMAN; Kaknüs Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2007
- 145.** KUMRULAR, Özlem; Türk Korkusu, Avrupa'da Türk Düşmanlığının Kökeni, Doğan Kitap, 4. Baskı, İstanbul, 2008
- 146.** KUNT, (Ed) Metin – WOODHEAD, Christine; Kanuni ve Çağı, Yeniçağ'da Osmanlı Dünyası, Çev: Sermet YALÇIN, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2002

147. KURAT, Akdes Nimet; Rusya Tarihi, Başlangıçtan 1917'ye Kadar, Üçüncü Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1999
148. -----; IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri, 3. Baskı, Murat Kitabevi Yayınları, Ankara,2002
149. LAMPE, John R.; Balkans into Southeastern Europe, Palgrave Macmillan, New York, 2006
150. LAURENCE, Ray; The Roads of Roman Italy, Mobility and Cultural Change, Routledge, London, 1999
151. LAZAR, Istvan; An Illustrated History of Hungary, Translated By: Albert TEZLA, Corvina Books, Budapest, 1990
152. LIGETI, Lajos; Tarihte Türk Yurtları, Çev: S. KARATAY; T. ANDAÇ; N. Uğurlu, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2008
153. LOWRY, Heath W.; Fifteenth Century Ottoman Realities, Christian Peasant Life on the Aegean Island of Limnos, Eren Yayıncılık, İstanbul, 2002
154. -----; The Nature of the Early Ottoman State, State University of New York Press, Albany, 2003
155. -----; The Shaping of the Ottoman Balkans, 1350-1550, The Conquest, Settlement & Infrastructural Development of Northern Greece, Bahçeşehir University Publications, İstanbul, 2008
156. MALCOLM, Noel; Kosova, Balkanları Anlamak İçin, Çev: Özden ARIKAN, Sabah Kitapları, İstanbul, 1999
157. MANGO, (Ed.) Cyril; The Oxford History of Byzantium, Oxford University Press, Oxford, 2002
158. MANTRAN, (Ed) Robert, Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, C:1, Çev: Server TANİLLİ, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2007

- 159.** MAXIM, Mihai; Romano-Ottomanica, Essays & Documents From the Turkish Archives, The ISIS Press, Istanbul, 2001
- 160.** MAZOWER, Mark; The Balkans (From The End Of Byzantium To The Present Day), Phoenix Press, London, 2001
- 161.** -----; Inside Hitler's Greece, The Experience of Occupation (1941-1944), Yale University Press, London, 2001
- 162.** McNEILL, William H.; Dünya Tarihi, Çev: Alaeddin ŞENEL, İmge Kitabevi, 12. Baskı, Ankara, 2007
- 163.** MELIKOFF, Irene; Uyur İdik Uyardılar, Çev: Turan ALPTEKİN, Demos Yayınları, İstanbul, 2006
- 164.** MERRIMAN, John – WINTER, Jay (Editors in Chief); Europe Since 1914, Encyclopedia Of The Age Of War And Restruction, Thomson Gale, London, 2006
- 165.** MOSTRAS, C.; Dictionnaire Géographique de L'Empire Ottoman, Pera Turizm ve Ticaret Limited Şirketi, İstanbul, 1995
- 166.** MURPHEY, Rhoads; Ottoman Warfare 1500-1700, UCL Press Ltd., London, 1999
- 167.** NAGY, (Ed.) Gy. Kaldy, Hungaro-Turcica, Studies in Honour of Julius Nemeth, Lorand Eötvös University, Budapest, 1976
- 168.** NAİMÂ, Mustafa Efendi; Tarih-i Naimâ (Ravzatü'l- Hüseyin fi Hulâsati Ahbâri'l-Hafikayn), C:1, (Yay. Haz.) Mehmet İPŞİRLİ, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2007
- 169.** NAMAL, Yücel; Türk-Macar İlişkileri, İskenderiye Yayınları, 1.Basım, İstanbul, Mart 2009
- 170.** NEŞRÎ, Mehmed; Kitâb-ı Cihan-nümâ, C:1, Yay Haz: Faik Reşit UNAT – Mehmed A. KÖYMEN, Türk Tarih Kurumu Basımevi,3. Baskı, Ankara, 1995

171. NICOL, Donald M.; Bizans ve Venedik, Diplomatik ve Kültürel İlişkiler Üzerine, Çev: Gül Çağalı GÜVEN, Sabancı Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2000
172. -----; The Last Centuries of Byzantium 1261-1453, 2nd Edition, Cambridge University Press, Cambridge, 1996
173. NORWICH, John Julius; Byzantium, The Early Centuries, Penguin Books, London, 1990
174. -----; Byzantium, The Apogee, Penguin Books, London, 1993
175. -----; Byzantium, The Decline and Fall, Penguin Books, London, 1996
176. OCAK, Ahmet Yaşar; Alevî ve Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri, İletişim Yayınları, 6.Baskı, İstanbul, 2007
177. -----; Sarı Saltık, Popüler İslam'ın Balkanlar'daki Destanî Öncüsü, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2002
178. ORHONLU, Cengiz; Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbend Teşkilatı, Eren Yayıncılık, Genişletilmiş İkinci Baskı, İstanbul, 1990
179. ORTAYLI, İlber; Son İmparatorluk Osmanlı, Timaş Yayınları, İstanbul, 2007
180. -----; İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı, İletişim Yayınları, 21. Baskı, İstanbul, 2005
181. -----; Osmanlı'yı Yeniden Keşfetmek, Timaş Yayınları, İstanbul, 2006
182. (Edirneli) Oruç Beğ, Oruç Beğ Tarihi, (Yay. Haz.) Nihal ATSIZ, Tercüman Yayınları, İstanbul, 1972

- 183.** OSTROGORSKY, Georg; Bizans Devleti Tarihi, Çev: Fikret İŞILTAN, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2006
- 184.** ÖCALAN, (Ed.) Hasan Basri; Balkanlar'da Türk Kültürü'nün Dünü-Bugünü-Yarını, Uluslararası Sempozyum (26-28 Ekim 2001) Bildiri Kitabı, Uludağ Üniversitesi Rektörlüğü, Bursa, 2002
- 185.** ÖZEL, Oktay – ÖZ, Mehmet (Der.); Söğüt'ten İstanbul'a, Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar, İmge Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2005
- 186.** ÖZGÜVEN, Burcu; Osmanlı Macaristanı'nda Kentler, Kaleler, Ege Yayınları, İstanbul, 2001
- 187.** ÖZTUNA, Yılmaz; Osmanlı Devleti Tarihi; C:1, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2004
- 188.** PAVLOWITCH, Stevan K.; Serbia, The History Behind the Name, Hurst&Company, London, 2002
- 189.** -----; A History of the Balkans 1804-1945, Addison Wesley Longman Limited, London, 1999
- 190.** Peçevi İbrahim Efendi, Peçevi Tarihi, C:1, (Yay. Haz. Bekir Sıtkı BAYKAL), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992
- 191.** Peçevi İbrahim Efendi; Peçevi Tarihi; C:2 (Yay. Haz. Bekir Sıtkı BAYKAL); Kültür Bakanlığı, Ankara, 1992
- 192.** PITCHER, Donald Edgar; Osmanlı İmparatorluğu'nun Tarihsel Coğrafyası, Çev: Bahar TIRNAKÇI, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 3. Baskı, 2007
- 193.** POTTER, David S. (Ed.); A Companion To The Roman Empire, Blackwell Publishing, Oxford, 2006
- 194.** RASONYI, Laszlo; Tarihte Türklük, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2007

- 195.** -----; Doğu Avrupa'da Türklük, (Yay. Haz.) Yusuf GEDİKLİ, Selenge Yayınları, İstanbul, 2006
- 196.** Redhouse Sözlüğü Türkçe/Osmanlıca-İngilizce, 16. Basım, Sev Yayıncılık, İstanbul, 1998
- 197.** REED, John; Balkanlar'da Savaş, Çev: F. Burak AYDAR-Sevgi TAMGÜÇ, Pencere Yayınları, İstanbul, 2006
- 198.** RILEY-SMITH, (Ed.) Jonathan; The Oxford History of the Crusades, Oxford University Press, Oxford, 1999
- 199.** RINGROSE, Kathryn M.; The Perfect Servant, Eunuchs and the Social Construction of Gender in Byzantium, The University of Chicago Press, Chicago, 2003
- 200.** ROUX, Jean-Paul; Türklerin Tarihi, Pasifik'ten Akdeniz'e 2000 Yıl, Çev: Aykut KAZANCIGİL- Lale Arslan-ÖZCAN, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2007
- 201.** RUDOLF, (Ed.) Joseph H., Encyclopedia of Modern Ethnic Conflicts, Greenwood Press, London, 2003
- 202.** RUNCIMAN, Steven; Haçlı Seferleri Tarihi, I. Cilt (Birinci Haçlı Seferi ve Kudüs Krallığı'nın Kuruluşu), Çev: Fikret IŞILTAN, 3. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1998
- 203.** -----; Haçlı Seferleri Tarihi, III. Cilt (Akkâ Krallığı ve Daha Sonraki Haçlı Seferleri), Çev: Fikret IŞILTAN, Türk Tarih Kurumu Basımevi, II. Baskı, Ankara, 1992
- 204.** -----; The Great Church in Captivity, A Study of the Patriarchate of Constantinople from the Eve of the Turkish Conquest to the Greek War of Independence, Cambridge University Press, London, 1968
- 205.** SANDER, Oral; Balkan Gelişmeleri ve Türkiye (1945-1965), Sevinç Matbaası, Ankara, 1969

- 206.** SCHEFER, (Ed) Ch.; Bertrandon De La Broquiere'in Denizaşırı Seyahati, Çev: İlhan ARDA, Eren Yayıncılık, İstanbul, 2000
- 207.** SCHEVILL, Ferdinand; The Balkan Peninsula And The Near East, A History From The Earliest Times To The Present Day, G. Bell And Sons Ltd., London, 1922
- 208.** SLOANE, William M.; Balkanlar; Bir Tarih Laboratuvarı, Çev: Sibel ÖZBUDUN, Süreç Yayınları, İstanbul, 1987
- 209.** STAVRIANOS, Lefter S.; The Balkans Since 1453, Holt-Rinehart and Winston, New York, 1961
- 210.** STEIN, Mark L.; Osmanlı Kaleleri, Avrupa'da Hudut Boyları, Çev: Gül Çağalı GÜVEN, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2007
- 211.** STEPHENSON, Paul; Byzantium's Balkan Frontier, A Political Study of the Northern Balkans 900-1204, Cambridge University Press, Cambridge, 2000
- 212.** SUGAR, Peter F.; Southeastern Europe Under Ottoman Rule 1354-1804, University of Washington Press, Seattle-London, 1996
- 213.** SÜLEYMAN, A. Ahmed Ebu; İslam'ın Uluslararası İlişkiler Kuramı, Çev: Fehmi KORU, İnsan Yayınları, İstanbul, 1985
- 214.** TAKATS, Sandor; Macaristan Türk Âleminden Çizgiler, Çev: Sadrettin KARATAY, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1970
- 215.** TANNER, Marcus; Croatia, A Nation Forged in War, Second Edition, Yale University Press, London, 2001
- 216.** TANSEL, Selahattin; Osmanlı Kaynaklarına Göre Fatih Sultan Mehmed'in Siyasi ve Askeri Faaliyeti, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1999

- 217.** Tarihte Türk-Bulgar İlişkileri, (Bir heyet tarafından hazırlanmıştır) , Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2004
- 218.** TEKTAŞ, Nazım; Tanrı'nın Askerleri, Cilt:3, Çatı Yayınları, İstanbul, 2007
- 219.** TEZKAN, Yılmaz – TAŞAR, M. Murat; Dünden Bugüne Jeopolitik, Ülke Kitapları, İstanbul,2002
- 220.** TEZKAN, Yılmaz; Siyaset, Strateji ve Milli Güvenlik, Ülke Kitapları, İstanbul, 2000
- 221.** THEUNISSEN, Hans; Ottoman-Venetian Diplomats: The Agreements, Rotterdam, 1960
- 222.** TODOROV, Nikolay; Bulgaristan Tarihi, Çev: Veysel ATAYMAN, Öncü Kitabevi, İstanbul, 1979
- 223.** TODOROVA, Maria; Balkanlar'ı Tahayyül Etmek, Çev: Dilek ŞENDİL, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006
- 224.** TOGAN, Zeki Velidî; Umumi Türk Tarihi'ne Giriş, Enderun Kitabevi, 3. Baskı, İstanbul, 1981
- 225.** TOKALAK, İsmail; Bizans-Osmanlı Sentezi, Bizans Kültür ve Kurumlarının Osmanlı Üzerindeki Etkisi, Güler Boy Yayıncılık, İstanbul, 2006
- 226.** TURAN, Osman; Selçuklular ve İslamiyet, İstanbul, 1971
- 227.** TURAN, Şerafettin; Türkiye-İtalya İlişkileri I (Selçuklular'dan Bizans'ın Sona Erişine), Metis Yayınları, İstanbul, 1990
- 228.** UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı; Osmanlı Tarihi, C:1, 7. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, (Basım Yılı Yok)

- 229.** -----; Osmanlı Tarihi, C:2, 7. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, (Basım Yılı Yok)
- 230.** -----; Osmanlı Tarihi, C:3, 6. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, (Basım Yılı Yok)
- 231.** -----; Osmanlı Devletinin İlimiye Teşkilâtı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 3. Baskı, Ankara, 1988
- 232.** ÜLKÜSAL, Müstecib; Dobruca ve Türkler, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1966,
- 233.** WHEATCROFT, Andrew; The Habsburgs, Embodying Empire, Penguin Books, London, 1996
- 234.** -----; The Enemy at the Gate, Habsburgs, Ottomans and the Battle for Europe, The Bodley Head, London, 2008
- 235.** WINCHESTER, Simon; The Fracture Zone, My Return to Balkans, Harper Collins Publishers Inc., New York, 2000
- 236.** WITTEK, Paul; Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğuşu, Çev: Fatmagül BERKTAY, Pencere Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2000
- 237.** WOLFF, Robert Lee; The Balkans In Our Time, Norton & Company Inc., New York, 1967
- 238.** VÁSÁRY, István; Kumanlar ve Tatarlar, Osmanlı Öncesi Balkanlar'da Doğulu Askerler (1185-1365), Çev: Ali Cevat AKKOYUNLU, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2008
- 239.** VRYONIS, Speros Jr.; The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization from the Eleventh through the Fifteenth Century, University of California Press, Berkeley, 1971
- 240.** YAMAN, Ahmet; İslam Hukukunda Uluslararası İlişkiler, Fecr Yayınevi, Ankara, 1998

241. YARDIMCI, Mehmet Emin; Bosna, 15. ve 16. Yüzyılda Bir Osmanlı Livası, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2006
242. YERASIMOS, Stefanos; Milliyetler ve Sınırlar, Balkanlar, Kafkasya ve Ortadoğu, İletişim Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, 2002
243. YILDIRIM, Münir; Yunanistan ve Ortodoks Kilisesi, Aziz Andaç Yayınları, Ankara, 2005
244. YILDIRIM, Uğur; Keşif Güç, Emperyalizmin Ortodoks Kartı, Otopsi Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2006
245. ZACHARIADOU, (Ed.) Elizabeth A.; Sol Kol, Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Via Egnatia (1380-1699),Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999
246. -----;Osmanlı Beyliği (1300-1389), Çev: Gül Çağalı GÜVEN-İsmail YERGUZ-Tülin ALTINOVA, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İkinci Baskı, İstanbul, 2000

KİTAPLARDA YER ALAN MAKALELER VE KİTAP BÖLÜMLERİ

1. ADIYEKE, A. Nükhet; "XVII. Yüzyıl Girit (Resmo) Kadı Sicillerinde Zımmi Davaları", (Ed.) Kemal ÇİÇEK, Pax-Ottomana, Studies in Memoriam Prof. Dr. Nejat Göyünç, SOTA & Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2001, (ss:77-95)
2. AHMETBEYOĞLU, Ali; "Hun Akınları Çağında Balkanlar", (Der) Osman KARATAY-Bilgehan A. GÖKDAĞ; Balkanlar El Kitabı, Cilt:1, Karam & Vadi, Çorum, 2006, (ss:69-85)
3. AKSAN, Virginia H.; "Ottoman War and Warfare 1453-1812", Virginia H. AKSAN; Ottomans and Europeans: Contacts and Conflicts, The ISIS Press, Istanbul, 2004, (ss: 141-172)

4. ANDO, Clifford; "The Administration Of The Provinces", (Ed.) David S. POTTER; A Companion To The Roman Empire, Blackwell Publishing, Oxford, 2006, (ss:177-192)
5. ARIKAYA, M. Saffet; "Türklerin İslamlaşma Sürecinde Mezheplerin ve Tarikatların Yeri", Türkler, C:7, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, (ss: 498-506)
6. ARTAN, Tülay; "Via Egnatia'nın Osmanlı (Kadınlarının) Kültür Hamiliği: Dönemleri ve Sorunları", (Ed.) Elizabeth A. ZACHARIADOU; Sol Kol, Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Via Egnatia (1380-1699),Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999, (ss:21-49)
7. AVRAMEA, Anna; "MÖ. 2. Yüzyıl ile MS. 6. Yüzyıl Arasında Via Egnatia'nın Güzergâhı ve İşlevi", (Ed.) Elizabeth A.ZACHARIADOU; Sol Kol, Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Via Egnatia (1380-1699),Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999, (ss:3-8)
8. "Balkanlar", AnaBritannica Genel Kültür Ansiklopedisi, Cilt:3, Ana Yayıncılık A.Ş., İstanbul 1986
9. BARDAKÇI, Mehmet Necmettin; "Türklerin Sosyal ve Kültürel Hayatında Tasavvuf ve Tarikatlar", Türkler, C:7, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, (ss:450-461)
10. BARKAN, Ömer Lütfi; "Balkan Memleketlerinin Zirai Reform Tecrübeleri, Balkan Memleketlerinin Toprak Meseleleri Tarihine Bir Bakış", Türkiye'de Toprak Meselesi, Toplu Eserler 1, Gözlem Yayınları, İstanbul, 1980, (ss:377-448)
- 11.-----; "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler (I), Osmanlı Devleti'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi, Tetkikler-Makaleler, (Yay. Haz.) Hüseyin ÖZDEĞER, C:1, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2000, (ss:509-554)

12. -----; “Osmanlı İmparatorluğu’nda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler (II), Osmanlı Devleti’nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi, Tetkikler-Makaleler, (Yay. Haz.) Hüseyin ÖZDEĞER, C:1, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2000, (ss:555-577)
13. -----; “Osmanlı İmparatorluğu’nda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler (III), Osmanlı Devleti’nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi, Tetkikler-Makaleler, (Yay. Haz.) Hüseyin ÖZDEĞER, C:1, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2000, (ss:578-607)
14. BEKSAÇ, Engin; “Balkanlar’da Tarih Öncesi ve Erken Uygarlıklar”, (Der) Osman KARATAY-Bilgehan A. GÖKDAĞ; Balkanlar El Kitabı, Cilt:1, Karam & Vadi, Çorum, 2006, (ss:37-53)
15. BELDICEANU, Irene; “Başlangıçlar: Osman ve Orhan”, (Ed) Robert MANTRAN, Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, C:1, Çev: Server TANİLLİ, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2007, (ss: 17-40)
16. BOYACIOĞLU, Ramazan; “Osmanoğullarının Karamanoğlu İbrahim Bey Aleyhine Aldığı Fetvalar”, (içinde) (Ed) Kemal ÇİÇEK; Pax-Ottomana, Studies in Memoriam Prof. Dr. Nejat Göyünç, SOTA & Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2001, (ss:641-657)
17. CIOROIANU, Adrian; “The Impossible Escape: Romanians and the Balkans”, BJELIĆ, Dušan I. – SAVIĆ, Obrad; Balkan As Metaphor, Between Globalization and Fragmentation, The MIT Press, Cambridge, 2002, (ss:209-233)
18. ÇİÇEK, Kemal; “Cemaat Mahkemesinden Kadı Mahkemesine Zimmilerin Yargı Tercih”, (Ed.) Pax-Ottomana, Studies in Memoriam Prof. Dr. Nejat Göyünç, SOTA & Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2001, (ss:31-49)

- 19.** ÇOBAN, Erdal; “Ana Hatlarıyla Erken Dönem Macar Ortaçağına Bir Bakış”, (Der) Osman KARATAY-Bilgehan A. GÖKDAĞ; Balkanlar El Kitabı, Cilt:1, Karam & Vadi, Çorum, 2006, (ss:165-184)
- 20.** DAVID, Geza – FODOR, Pal; “Hungarian Studies in Ottoman History”, (Edited By) Fikret ADANIR – Suraiyya FAROQHI, The Ottomans and the Balkans, A Discussion of Historiography, Brill, Boston, 2002, ss:305-349
- 21.** DOĞRU, Halime; “Osmanlı Devleti’nin Rumeli’de Fetih ve İskân Siyaseti”, (Ed.)Hasan Celal GÜZEL - Kemal ÇİÇEK - Salim KOCA, Türkler, C:9, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002 (ss:165-176)
- 22.** -----; “Balkanlar’da Osmanlı Fetihleri 1453-1683”, (Der) Osman KARATAY-Bilgehan A. GÖKDAĞ; Balkanlar El Kitabı, Cilt:1, Karam & Vadi, Çorum, 2006, (ss:301-319)
- 23.** EMECEN, Feridun; “Osmanlı’nın Batı Anadolu Türkmen Beylikleri Fetih Siyaseti: Saruhan Beyliği Örneği”, (Ed.) Elizabeth A. ZACHARIADOU, Osmanlı Beyliği (1300-1389), Çev: Gül Çağalı GÜVEN-İsmail YERGUZ-Tülin ALTINOVA, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2000, (ss:34-40)
- 24.** GIESE, Friedrich; “Osmanlı İmparatorluğu’nun Kuruluşu Meselesi”, (Der) Oktay ÖZEL-Mehmet ÖZ; Söğüt’ten İstanbul’a, Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar, İmge Kitabevi, 2. Baskı, Ankara, 2005, (ss:149-175)
- 25.** GOLDSWORTHY, Vesna; “Invention and In(ter)vention: The Rhetoric of Balkanization”, (Ed) BJELIĆ, Dušan I. – SAVIĆ, Obrad; Balkan As Metaphor, Between Globalization and Fragmentation, The MIT Press, Cambridge, 2002 (ss:25-38)
- 26.** GOODPASTURE, H. McKennie; “Cyril and Methodius”,(Ed.) Lindsay JONES, Encyclopedia of Religion, 2nd Edition, Vol:3, Thomson Gale, New York, 2005, (ss:2116-2117)

27. GRAMMONT, Jean Louis Bacque; Osmanlı İmparatorluğu'nun Doruğu: Olaylar (1512-1606)", (Ed) Robert MANTRAN, Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, C:1, Çev: Server TANİLLİ, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2007, (ss:165-188),
28. GRAY, Colin S. ; "Coğrafya Kaçınılmazdır" , (Editör) Colin S. GRAY – Geoffrey SLOAN; Jeopolitik, Strateji ve Coğrafya, Çev: Tuğrul Karabacak, ASAM Yayınları, Ankara, 2003
29. GÜRKAN, İhsan; "Jeopolitik ve Stratejik Yönleriyle Balkanlar ve Türkiye, Geçmişin Işığında Geleceğe Bakış", Balkanlar, Ortadoğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı (OBİV) Yayınları, Eren Yayıncılık, İstanbul,1993, (ss:259-273)
- 30.HARAKAS, Stanley Samuel; " Chiristianity: Chiristianity in Eastern Europe", (Ed.) Lindsay JONES, Encyclopedia of Religion, 2nd Edition, Vol:3, Thomson Gale, New York, 2005, (ss:1680-1687)
31. İNALCIK, Halil; "Türkler ve Balkanlar", Balkanlar, Ortadoğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı (OBİV) Yayınları, Eren Yayıncılık, İstanbul,1993, (ss:9-32)
- 32.-----; "Osman Gazi'nin İznik Kuşatması ve Bafeus Muharebesi", (Ed.) Elizabeth A. ZACHARIADOU; Osmanlı Beyliği (1300-1389), Çev: Gül Çağalı GÜVEN-İsmail YERGUZ-Tülin ALTINOVA, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İkinci Baskı, İstanbul, 2000, (ss:78-105)
- 33.-----; "Osmanlı Devleti'nin Doğu Meselesi", (Der) Oktay ÖZEL-Mehmet ÖZ; Söğüt'ten İstanbul'a, Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar, İmge Kitabevi, 2. Baskı, Ankara, 2005 (ss:225-242)
- 34.-----; "The Policy of Mehmed II Toward the Greek Population of Istanbul and the Byzantine Building of the City", Halil

- İNALCIK; The Ottoman Empire: Conquest, Organization and Economy (Collected Studies), Variorum Reprints, London, 1978, (ss: 231-249)
35. -----; "Osmanlı Döneminde Balkanlar Tarihi Üzerinde Yeni Araştırmalar", (Yay. Haz.) Levent KAYAPINAR; Tarihte Güney-Doğu Avrupa: Balkanolojinin Dünü, Bugünü ve Sorunları, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Ankara, 1999, (ss:15-25)
36. İNBAŞI, Mehmet; "Balkanlar'da Osmanlılar: Fetih ve İskan", (Der) Osman KARATAY-Bilgehan A. GÖKDAĞ; Balkanlar El Kitabı, Cilt:1, Karam & Vadi, Çorum, 2006, (ss:287-300),
37. KARATAY, Osman; "Avar Hâkimiyeti ve Balkanlar'ın Slavlaşması", (Der) Osman KARATAY-Bilgehan A. GÖKDAĞ; Balkanlar El Kitabı, Cilt:1, Karam & Vadi, Çorum, 2006, (ss:86-94)
38. -----; "Hırvatların Kökeni ve Ortaçağ Hırvat Tarihi", (Der) Osman KARATAY-Bilgehan A. GÖKDAĞ; Balkanlar El Kitabı, Cilt:1, Karam & Vadi, Çorum, 2006, (ss:95-104)
39. -----; "Ortaçağ'da Karadağ Tarihi", (Der) Osman KARATAY-Bilgehan A. GÖKDAĞ; Balkanlar El Kitabı, Cilt:1, Karam & Vadi, Çorum, 2006, (ss:140-151)
40. KAYAPINAR, Ayşe; "Bulgarlar'ın Balkanlara Göçü ve Tuna Bulgar Devleti", (Der) Osman KARATAY-Bilgehan A. GÖKDAĞ; Balkanlar El Kitabı, Cilt:1, Karam & Vadi, Çorum, 2006, (ss:105-128)
41. -----; "II. Bulgar Krallığı", (Der) Osman KARATAY-Bilgehan A. GÖKDAĞ; Balkanlar El Kitabı, Cilt:1, Karam & Vadi, Çorum, 2006, (ss:232-251)
42. KAYAPINAR, Levent; "Bizans'ın Hâkimiyet Sağlama Dönemi: II. Basileus'tan IV. Haçlı Seferi'ne", (Der) Osman KARATAY-Bilgehan A. GÖKDAĞ; Balkanlar El Kitabı, Cilt:1, Karam & Vadi, Çorum, 2006, (ss:215-231)

- 43.** KEÇİŞ, Murat; "Latin İşgali ve Sonrasında Balkanlar'da Bizans", (Der) Osman KARATAY-Bilgehan A. GÖKDAĞ; Balkanlar El Kitabı, Cilt:1, Karam & Vadi, Çorum, 2006, (ss:270-283)
- 44.** KIEL, Machiel; "Four Provincial Imarets in the Balkans and the Sources About Them", (Eds.) Nina ERGİN-Christoph K. NEUMANN-Amy SINGER; Feeding People, Feeding Power, Imarets in the Ottoman Empire, Eren Press, İstanbul, 2007 (ss:98-120)
- 45.** LANGER, William L. – BLAKE, Robert P.; "Osmanlı Türklerinin Doğu ve Tarihsel Arkapları", (Der) Oktay ÖZEL-Mehmet ÖZ; Söğüt'ten İstanbul'a, Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar, İmge Kitabevi, 2. Baskı, Ankara, 2005, (ss:177-224)
- 46.** LLOYD, Simon, "The Crusading Movement 1096-1274", (Ed.) Jonathan RILEY-SMITH; The Oxford History of the Crusades, Oxford University Press, Oxford, 1999, (ss:35-67)
- 47.** LOWRY, Heath W.; "Random Musings on the Origins of Ottoman Charity: From Mekece to Bursa, İznik and Beyond", (Eds.) Nina ERGİN-Christoph K. NEUMANN-Amy SINGER; Feeding People, Feeding Power, Imarets in the Ottoman Empire, Eren Press, İstanbul, 2007 (ss:69-79)
- 48.** LUTTREL, Anthony; "1389 Öncesi Osmanlı Genişlemesine Latin Tepkileri", Ed.) Elizabeth A. ZACHARIADOU, Osmanlı Beyliği (1300-1389), Çev: Gül Çağalı GÜVEN-İsmail YERGUZ-Tülin ALTINOVA, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2000, (ss:129-148)
- 49.** MAGDALINO, Paul; "The Medieval Empire (780-1204)", (Ed.) Cyril MANGO; The Oxford History of Byzantium, Oxford University Press, Oxford, 2002, (ss:169-208)
- 50.** MANGO, Cyril; "New Religion, Old Culture", (Ed.) Cyril MANGO; The Oxford History of Byzantium, Oxford University Press, Oxford, 2002, (ss:96-120)

- 51.** MANTRAN, Robert; "XVIII. Yüzyılda Osmanlı Devleti: İstikrar mı Gerileme mi?", (Ed) Robert MANTRAN, Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, C:1, Çev: Server TANİLLİ, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2007, (ss:269-312)
- 52.** MURRAY, Williamson, "Savaş ve Coğrafya Üzerine Bazı Düşünceler" , (Editör) Colin S. GRAY – Geoffrey SLOAN; Jeopolitik, Strateji ve Coğrafya, Çev: Tuğrul KARABACAK, ASAM Yayınları, Ankara, 2003
- 53.** NORMAN, York; "Imarets, Islamization and Urban Development in Sarajevo 1461-1604", (Eds.) Nina ERGİN-Christoph K. NEUMANN-Amy SINGER; Feeding People, Feeding Power, Imarets in the Ottoman Empire, Eren Press, İstanbul, 2007, (ss: 81-94)
- 54.** ÖZEY, Ramazan; "Balkanların Coğrafi Yapısı", (Der) Osman KARATAY-Bilgehan A. GÖKDAĞ; Balkanlar El Kitabı, Cilt:1, Karam & Vadi, Çorum, 2006, (ss: 13-34)
- 55.** ÖZMAN, Recep; "İlkçağ'da Yunanistan", (Der) Osman KARATAY-Bilgehan A. GÖKDAĞ; Balkanlar El Kitabı, Cilt:1, Karam & Vadi, Çorum, 2006, (ss:54-65)
- 56.** PELIDIJA, Enes; "Sultan Mehmet II, Bosna ve Boşnaklar", XII. Türk Tarih Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler, III. Cilt I. Kısım, , 4-8 Ekim 1999, (ss:1-7)
- 57.** PRITSAK, Omeljan; "Türk-Slav Ortak Yaşamı: Güneydoğu Avrupa'nın Türk Göçebeleri", (Ed.)Hasan Celal GÜZEL - Kemal ÇİÇEK - Salim KOCA, Türkler, C:2, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002 (ss:509-522)
- 58.** RASONYI, Laszlo; "The Psychology and Categories of Name Giving Among the Turkish Peoples", (Ed.) Gy. Kaldy NAGY, Hungaro-Turcica, Studies in Honour of Julius Nemeth, Lorand Eötvös University, Budapest, 1976, (ss.207-223)

59. REINERT, Stephen W.; "Fragmentation (1204-1453)", (Ed.) Cyril MANGO; The Oxford History of Byzantium, Oxford University Press, Oxford, 2002, (ss:248-283)
60. SADDINGTON, D.B.; "Classes. The Evolution of the Roman Imperial Fleets", (Ed) Paul ERDKAMP; A Companion to the Roman Army, Blackwell Publishing, Oxford, 2007, (ss:201-217)
61. SARRIS, Peter; "The Eastern Roman Empire from Constantine to Heraclius (306-641)", (Ed.) Cyril MANGO; The Oxford History of Byzantium, Oxford University Press, Oxford, 2002, (ss:19-59)
62. SELÇUK, Hava; "Tapu Tahrir ve Maliyeden Müdevver Defterlere Göre Rumeli'de İhtida Hareketleri (1432-1482), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı:12, Yıl: 2002, (ss:89-104)
63. SEVİM, Sezai; "Türklerin Rumeli'ye İlk Geçişleri ve İskân Faaliyetleri", (Ed.) Hasan Basri ÖCALAN; Balkanlar'da Türk Kültürü'nün Dünü-Bugünü-Yarını, Uluslararası Sempozyum (26-28 Ekim 2001) Bildiri Kitabı, Uludağ Üniversitesi Rektörlüğü, Bursa, 2002, (ss:41-49)
64. SHEPARD, Jonathan, "Spreading the Word: Byzantine Missions", (Ed.) Cyril MANGO; The Oxford History of Byzantium, Oxford University Press, Oxford, 2002, (ss:230-247)
65. STEINHERR, Irene Beldiceanu-; "Bitinya'da Gayrimüslim Nüfus (14. Yüzyılın İkinci Yarısı-15. Yüzyılın İlk Yarısı), (Ed) Elizabeth A. ZACHARIADOU; Osmanlı Beyliği (1300-1389), Çev: Gül Çağalı GÜVEN-İsmail YERGUZ-Tülin ALTINOVA, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İkinci Baskı, İstanbul, 2000, (ss:8-22)
66. -----; "Osmanlı Tahrir Defterlerinde Seyyid Ali Sultan: Heterodoks İslam'ın Trakya'ya Yerleşmesi", (Ed.) Elizabeth A. ZACHARIADOU; Sol Kol, Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Via Egnatia (1380-1699), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999, (ss:50-72)

- 67.** STOIANOVICH, Traian; “Osmanlı Hâkimiyetinde Via Egnatia”, (Ed.) Elizabeth A. ZACHARIADOU; Sol Kol, Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Via Egnatia (1380-1699),Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999, (ss:225-240)
- 68.** ŞAHİN, İlhan – EMECEN, Feridun – HALAÇOĞLU , Yusuf; “Turkish Settlements in Rumelia (Bulgaria) in the 15th and 16th Centuries: Town and Village Population”, (Ed.) Kemal H. KARPAT; The Turks of Bulgaria, The History, Culture and Political Fate of A Minority, The ISIS Press, Istanbul, 1990, (ss:23-42)
- 69.** TAS, A. Rôna; “Some Volga Bulgarian Words in the Volga Kıpçak Languages”,(Ed) Gy. Kaldy-NAGY, Hungaro-Turcica, Studies in Honour of Julius Nemeth, Lorand Eötvös University, Budapest, 1976, (ss:169-175)
- 70.** TODOROVA, Maria, “Balkans”, John MERRIMAN – Jay WINTER (Editors in Chief), Europe Since 1914, Encyclopedia Of The Age Of War And Restruction, Thomson Gale, London, 2006, (ss:270-276)
- 71.** TREADGOLD, Warren; “The Struggle for Survival (641-780)”, (Ed.) Cyril MANGO; The Oxford History of Byzantium, Oxford University Press, Oxford, 2002, (ss:129-150)
- 72.** VÂSÂRY, István; “Two Old-Turkic Loan Words in Hungarian”, ,(Ed) Gy. Kaldy-NAGY, Hungaro-Turcica, Studies in Honour of Julius Nemeth, Lorand Eötvös University, Budapest, 1976, (ss:239-247)
- 73.** VATIN, Nicolas; “Osmanlıların Yükselişi (1362-1451)”, (Ed) Robert MANTRAN, Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, C:1, Çev: Server TANİLLİ, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2007, (ss:41-93)
- 74.** -----; “Osmanlılar’ın Yükselişi (1451-1512), (Ed) Robert MANTRAN, Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, C:1, Çev: Server TANİLLİ, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2007, (ss:95-138)

- 75.** VAZQUEZ, Roland; “Basque Nationalism and Ethnic Conflict in Democratic Spain”, (Ed.) Joseph H. RUDOLF, Encyclopedia of Modern Ethnic Conflicts, Greenwood Press, London,2003 (ss:215-223)
- 76.** VEINSTEIN, Gilles; “Balkan Eyaletleri (1606-1774)”, (Ed) Robert MANTRAN, Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, C:1, Çev: Server TANILLI, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2007, (ss: 339-401)
- 77.** VRYONIS, Speros Jr.; “Selçuklu Gulamı ve Osmanlı Devşirmesi”, (içinde) (Der.) Oktay ÖZEL-Mehmet ÖZ; Söğüt’ten İstanbul’a, Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar, İmge Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2005, (ss:517-554)
- 78.** WILLIAMS, Ann; “Akdeniz Çatışması”, (Ed) Metin KUNT – Christine WOODHEAD; Kanuni ve Çağı, Yeniçağ’da Osmanlı Dünyası, Çev: Sermet YALÇIN, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2002, (ss:39-55)
- 79.** YALÇINKAYA, M. Alaaddin; “Osmanlılar Döneminde Eflak ve Boğdan (Memleketeyn)”, (Der.) Osman KARATAY-Bilgehan A. GÖKDAĞ; Balkanlar El Kitabı, Cilt:1, Karam & Vadi, Çorum, 2006, (ss: 386-396)
- 80.** YÜCEL, Muallâ Uydu; “Balkanlarda Peçenekler, Uzlar ve Kumanlar”, Der) Osman KARATAY-Bilgehan A. GÖKDAĞ; Balkanlar El Kitabı, Cilt:1, Karam & Vadi, Çorum, 2006, (ss:185-214)
- 81.** ZACHARIADOU, Elizabeth A.; “Karesi ve Osmanlı Beylikleri: İki Rakip Devlet”, (Ed.) Elizabeth A. ZACHARIADOU, Osmanlı Beyliği (1300-1389), Çev: Gül Çağalı GÜVEN-İsmail YERGUZ-Tülin ALTINOVA, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2000, (ss: 243-255)
- 82.** ŽANIĆ, Ivo; “The Symbolic Identity of Croatia in the Triangle Crossroads-Bulwark-Bridge”, (Ed.) Pal KOLSTO; Myths and Boundaries in South-Eastern Europe, Hurst & Company, London,2005 (ss:35-76)

83.ZOBIAN, Maria Lazarescu-; “Cumania as the Name of Thirteenth Century Moldavia and Eastern Wallachia: Some Aspects of Kıpçak-Rumanian Relations”, (Eds.) Pierre OBERLING-Geraldine Cecilia BUTASH, Turks, Hungarians and Kıpçaks (A Festchrift in Honor of Tibor Halasi-Kun), Harvard University, Office of the University Publisher, Harvard, 1984, (ss:265-272)

SÜRELİ YAYINLAR

1. AYDIN, Mithat; “Tuna Bulgarları Tarihine Genel Bir Bakış (681-1018)”, Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 2002 (1), Sayı:11, (ss.117-127)
2. BARKAN, Ömer Lütfi; “Osmanlı İmparatorluğu’nda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler”, Vakıflar Dergisi, Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı, Ankara, 1942, (ss: 279-386)
3. BARTHOLD, W.; “Türklerde ve Moğollarda Defin Merasimi Meselesine Dair”, (Rusça’dan çeviren) Abdülkadir İNAN; Belleten, Cilt: XI, Sayı: 43 (Temmuz 1947), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1947, (ss:515-539)
4. BAŞTAV, Şerif; “Osmanlı İmparatorluğu’nun Kruluşu Esnasında Bizans ve Avrupa”, Belleten, Cilt: LXVIII, Sayı:251, Nisan 2004, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2004, (ss:1-33)
5. BEŞEVLİYEV, V.; “Proto-Bulgar Dini”, (Türkçe’ye Çeviren) T. ACAROĞLU, Belleten, Cilt: IX, Sayı: 34, Nisan 1945, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1945, (ss:213-261)
6. FEKETE, L.; “Osmanlı Türkleri ve Macarlar 1366-1699”, (Çev.) Sadrettin KARATAY, Belleten, Cilt: XIII, Sayı: 52, Türk Tarih Kurumu, Ankara, Ekim 1949, (ss:663-744)

7. GÖMEÇ, Sadettin; “Şamanizm ve Eski Türk Dini”, Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı:4, 1998, (ss.38-51)
8. İNALCIK, Halil; “Ottoman Methods of Conquest”, Studia Islamica, No:2 (1954), (ss: 103-129)
9. -----; “Osmanlı Sultanı Orhan (1324-1362), Avrupa’da Yerleşme”, Belleten, Türk Tarih Kurumu, Mart 2009, Ankara, (ss:77-107), s.87
10. KÖPRÜLÜ, Fuad; “Ortazaman Türk-İslam Feodalizmi”, Belleten, Cilt:V, Sayı:19, Temmuz 1941, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, (ss: 319-350)
11. ORTAYLI, İlber; “Osmanlı İmparatorluğu’nda Milliyetçilik (En Kalıcı Miras)”, XIII. Türk Tarih Kongresi (Ankara, 4-8 Ekim 1999), Kongreye Sunulan Bildiriler, II. Cilt
12. SARDAR, Ziauddin; “Ziauddin Sardar wants to rename the Balkans”, New Statesman, 22 May 2006
13. SUGAR, Peter F.; “Major Changes in the Life of the Slav Peasantry under Ottoman Rule”, International Journal of Middle East Studies, Vol:9, No:3 (October 1978), (ss: 297-305)
14. TURAN, Osman; “Selçuklu Kervansarayları”, Belleten, Cilt:X Sayı:39, Temmuz 1946, Türk Tarih Kurumu Basımevi, (ss:471-496)
15. UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı; “Gazi Orhan Bey Vakfiyesi 724 Rebülevvel-1324 Mart”, Belleten, Cilt: V, Sayı:19, Temmuz 1941, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1941 (ss: 277-287)
16. -----; “Gazi Orhan Beğın Hükümdar Olduğu Tarih ve İlk Sikkesi”, Belleten, Cilt: IX, Sayı:34, Nisan 1945, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1945, (ss: 207-211)

17. VENEDİKOFF, İv.; “Preslav Şehrinde Yeni Keşfedilen Proto-Bulgar Kitabesi”, Çev: Firuze PREYGER, Belleten, , Cilt: XI, Sayı: 43, Ankara, Temmuz 1947, Türk Tarih Kurumu Basımevi, (ss:541-558)
18. VUCINICH, Wayne; “The Nature of Balkan Society under Ottoman Rule”, Slavic Review, Vol:21, No:4,1962 (ss:597-616)

INTERNET SİTELERİ

1. NORTH, W. L.; “The Responses of Pope Nicholas I to the Questions of the Bulgars A.D. 866 (Letter 99)”, <http://www.fordham.edu/halsall/basis/866nicholas-bulgar.html> (Erişim Tarihi: 15/10/2008)
2. “The World Factbook”, www.cia.gov (Erişim Tarihi: 30/04/2009)

DİZİN

- AB, vii, 1, 7, 38, 41, 214, 341, 374, 378, 383, 384, 385, 387
- ABD, vii, 1, 6, 11, 18, 25, 31, 32, 38, 41, 381, 382, 384, 385
- Adriyatik Denizi, 3, 7, 13, 22, 47, 50, 140, 160, 168, 282, 366
- Akdeniz, 3, 6, 7, 17, 18, 67, 207, 221, 310, 317, 330, 366, 368, 406, 420
- Arnavut, 16, 243, 294, 380, 381, 387
- Avar, v, 14, 88, 91, 92, 93, 97, 100, 101, 102, 106, 108, 111, 112, 131, 150, 415
- avusturya, 423
- Balkanlaşma*, 29, 30
- Belgrad, v, 4, 12, 13, 14, 17, 22, 51, 76, 99, 133, 136, 186, 191, 203, 227, 229, 233, 300, 301, 302, 304, 309, 310, 315, 322, 323, 326, 338, 339, 354, 367, 375, 399
- Bizans, iv, 1, 22, 24, 26, 29, 39, 43, 48, 50, 58, 59, 60, 63, 64, 65, 74, 79, 81, 82, 83, 84, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 106, 107, 109, 112, 114, 115, 116, 118, 119, 120, 121, 122, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 145, 146, 147, 148, 150, 153, 154, 155, 156, 157, 159, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 200, 202, 203, 204, 205, 208, 212, 213, 214, 215, 217, 219, 222, 224, 226, 229, 230, 231, 233, 236, 239, 243, 245, 246, 247, 248, 249, 254, 255, 263, 265, 266, 267, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 279, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 292, 293, 294, 296, 297, 300, 303, 304, 341, 342, 343, 355, 356, 369, 391, 394, 401, 404, 405, 408, 415, 416, 421

- Bosna, vi, 6, 13, 15, 19, 25, 164, 169, 178, 180, 182, 183, 196, 204, 231, 232, 269, 294, 296, 297, 305, 306, 307, 311, 315, 322, 334, 335, 348, 354, 355, 356, 362, 375, 377, 383, 390, 410, 417
- Budapeşte, 12, 312
- Bulgaristan, vi, 1, 6, 10, 11, 12, 13, 14, 19, 25, 28, 30, 41, 42, 48, 100, 107, 117, 119, 121, 124, 126, 130, 131, 132, 133, 135, 136, 138, 141, 146, 148, 149, 151, 153, 154, 157, 158, 159, 161, 162, 164, 165, 167, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 176, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 185, 188, 207, 208, 225, 226, 228, 229, 230, 233, 282, 293, 294, 295, 296, 297, 319, 354, 361, 374, 381, 383, 384, 387, 388, 389, 408
- Çar II. Petro, 3
- Dubrovnik, 8, 22, 107, 184, 185, 205, 226, 232, 308, 363
- Edirne, 13, 17, 22, 48, 51, 55, 71, 126, 131, 164, 196, 226, 227, 264, 269, 285, 286, 292, 293, 301, 347, 361, 366, 371, 396
- Ege Denizi, 3, 7, 13, 21, 44, 170, 207, 264, 274, 282
- Fatih Sultan Mehmet, 16, 19, 222
- Güneydoğu Avrupa, 6, 30, 34, 38, 39, 112, 417
- Habsburg, 1, 4, 5, 31, 43, 50, 238, 312, 319, 321, 325, 326, 328, 332, 333, 334, 336, 339, 365, 366, 369, 375, 378, 398
- Haimos, 10
- Hırvatistan, vi, 5, 6, 12, 13, 19, 36, 40, 49, 109, 112, 142, 155, 168, 169, 170, 197, 201, 202, 204, 205, 214, 308, 311, 325, 330, 332, 333, 375, 378
- Hırvatlar, 4, 36, 37, 47, 69, 109, 155, 156, 168, 169, 184, 192, 201, 311, 375, 377
- Hunlar, 9, 65, 67, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 81, 89, 91, 92, 97, 98, 99, 101, 117, 397
- II. Murat, 4, 16
- İngiltere, 2, 6, 72, 341
- İtalya, 6, 8, 19, 22, 60, 62, 64, 74, 77, 86, 87, 93, 112, 118, 138, 140, 191, 224, 236, 308, 372, 408

- Kanuni Sultan Süleyman, 4, 248, 269, 312, 317, 322, 323, 327, 329
- Karadağ, vi, 1, 6, 8, 10, 11, 14, 19, 44, 164, 178, 205, 366, 375, 377, 379, 415
- Karadeniz, viii, 3, 4, 7, 10, 12, 13, 22, 41, 43, 45, 53, 65, 70, 72, 79, 80, 85, 92, 116, 117, 132, 135, 158, 159, 167, 170, 188, 207, 224, 227, 228, 250, 263, 271, 279, 307, 368, 402
- Karpat Dağları, 8, 10, 12, 46, 170, 207
- Katolik, 4, 36, 40, 44, 47, 83, 145, 154, 155, 156, 202, 204, 211, 215, 219, 222, 227, 231, 236, 237, 238, 241, 243, 248, 284, 294, 296, 297, 327, 328, 372, 373, 375, 377, 378, 379, 380
- Kosova, vi, viii, 1, 6, 10, 13, 44, 48, 196, 294, 295, 296, 302, 310, 340, 375, 380, 383, 387, 402
- Kuman, 14, 116, 207, 208, 209, 211, 212, 228
- Kupa, 4, 336
- Macar, 34, 40, 43, 46, 49, 70, 75, 79, 136, 145, 158, 159, 160, 178, 186, 197, 198, 201, 202, 203, 206, 210, 213, 215, 216, 226, 227, 228, 232, 233, 284, 293, 297, 300, 301, 302, 304, 308, 309, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 325, 326, 328, 329, 330, 332, 333, 336, 338, 339, 399, 403, 413
- Macaristan, 5, 6, 9, 12, 13, 16, 19, 29, 32, 33, 34, 40, 46, 48, 70, 71, 103, 111, 114, 116, 131, 140, 141, 158, 160, 174, 191, 196, 201, 202, 203, 216, 225, 228, 231, 232, 233, 238, 248, 283, 294, 295, 296, 300, 301, 302, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 324, 325, 326, 327, 329, 332, 333, 340, 341, 362, 367, 407
- Meriç Nehri, 13, 135, 195, 226, 264, 294
- Niş, 14, 17, 19, 22, 51, 76, 133, 187, 294, 301, 315, 339
- Ortodoks, 4, 24, 40, 41, 44, 47, 56, 57, 84, 105, 143, 155, 156, 180, 183, 199, 211, 214, 219, 221, 222, 227, 231, 235, 238, 239, 243, 246, 247, 248, 271, 297, 303, 304, 327, 342, 371, 372,

- 373, 374, 375, 377, 378, 379,
380, 381, 387, 410
- Osmanlı, i, v, 1, 3, 4, 5, 11, 13, 14,
16, 17, 20, 22, 24, 26, 27, 28,
29, 30, 31, 39, 40, 43, 47, 48,
50, 51, 67, 83, 90, 98, 107, 115,
135, 156, 180, 207, 209, 210,
211, 219, 221, 222, 224, 235,
236, 237, 238, 239, 240, 241,
242, 243, 245, 246, 247, 248,
249, 251, 252, 255, 265, 266,
267, 269, 270, 272, 273, 274,
275, 276, 278, 279, 280, 281,
284, 285, 286, 287, 288, 289,
291, 292, 293, 294, 295, 296,
297, 298, 299, 300, 301, 302,
303, 304, 305, 306, 307, 308,
309, 310, 311, 312, 314, 315,
316, 317, 318, 319, 320, 321,
324, 325, 326, 327, 328, 329,
330, 332, 333, 334, 335, 336,
337, 338, 339, 340, 341, 342,
343, 344, 345, 346, 347, 348,
349, 350, 351, 352, 353, 354,
355, 356, 357, 358, 359, 360,
361, 362, 363, 364, 365, 366,
367, 368, 369, 370, 371, 373,
375, 389, 390, 391, 392, 393,
394, 395, 396, 397, 399, 400,
401, 402, 404, 405, 407, 408,
409, 410, 411, 412, 413, 414,
415, 416, 417, 418, 419, 420,
421, 422
- Peçenek, 14, 165, 175, 188, 191,
195, 207
- Roma, 1, 4, 5, 18, 20, 21, 22, 26,
27, 29, 36, 39, 40, 43, 46, 48,
50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 58,
59, 60, 63, 70, 71, 72, 74, 75,
76, 77, 81, 82, 83, 86, 99, 120,
139, 140, 141, 142, 144, 145,
149, 153, 154, 156, 161, 169,
178, 190, 217, 219, 221, 223,
225, 227, 243, 247, 249, 293,
303, 313, 316, 326, 399
- Roman, 20, 21, 48, 52, 53, 153,
209, 381, 394, 402, 405, 411,
418
- Romanya, vi, 1, 5, 6, 7, 10, 12, 19,
25, 30, 33, 34, 35, 40, 41, 46,
49, 71, 93, 97, 100, 196, 207,
208, 269, 363, 364, 373, 383,
388
- Rumeli*, 22, 26, 257, 265, 266, 276,
286, 287, 288, 289, 292, 295,
296, 300, 301, 303, 307, 308,
318, 324, 326, 335, 343, 347,
354, 355, 357, 358, 359, 361,
396, 413, 418
- Rusya, 1, 3, 6, 9, 32, 39, 40, 41,
48, 158, 173, 174, 196, 210,
236, 237, 246, 248, 339, 341,
365, 366, 367, 368, 369, 370,
383, 389, 402

- Sava, 4, 5, 7, 12, 13, 93, 100, 214, 227, 306, 308, 367
- Sırbistan, vi, 6, 15, 19, 44, 49, 109, 163, 166, 167, 169, 172, 196, 227, 228, 231, 232, 233, 246, 282, 284, 294, 297, 300, 301, 304, 305, 354, 355, 367, 375, 377, 379, 380, 381, 384, 397
- Sırpplar, 4, 19, 30, 36, 37, 64, 109, 112, 121, 137, 141, 143, 155, 156, 164, 165, 167, 168, 172, 204, 213, 214, 231, 232, 281, 282, 284, 285, 293, 294, 301, 319, 340, 375, 377
- Slav, v, 23, 34, 39, 46, 47, 81, 88, 93, 98, 99, 101, 102, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 117, 120, 121, 122, 131, 134, 136, 141, 142, 144, 146, 147, 155, 156, 160, 162, 167, 169, 171, 175, 183, 188, 208, 211, 214, 243, 292, 353, 417, 422
- Slovenler, 4, 47, 145, 156, 331, 375
- Sofya, 14, 17, 22, 35, 42, 48, 51, 61, 76, 131, 133, 135, 175, 205, 294, 301, 303, 324, 343, 354, 361, 362, 374
- SSCB, viii, 3, 6
- Transilvanya, 10, 36, 40, 46, 49, 301, 363, 373
- Tuna, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 12, 13, 17, 22, 41, 44, 47, 50, 52, 53, 62, 64, 71, 74, 76, 79, 81, 89, 93, 96, 97, 98, 99, 101, 102, 105, 106, 111, 116, 117, 119, 120, 121, 133, 136, 137, 146, 154, 158, 165, 170, 174, 175, 177, 185, 188, 191, 195, 199, 203, 207, 208, 211, 212, 227, 228, 241, 264, 265, 266, 269, 297, 300, 308, 312, 321, 367, 369, 415, 421
- Türkiye, i, iii, viii, 1, 4, 6, 7, 13, 15, 22, 25, 26, 31, 35, 41, 49, 112, 212, 224, 240, 245, 246, 249, 251, 252, 257, 292, 298, 309, 312, 327, 341, 344, 382, 383, 384, 385, 387, 388, 389, 391, 394, 397, 401, 406, 407, 408, 410, 411, 412, 413, 414, 417
- Ulah, 206, 208
- Ungurus, 4, 5
- Venedik, 6, 9, 16, 139, 140, 144, 168, 179, 184, 191, 192, 194, 202, 204, 215, 216, 217, 219, 223, 224, 227, 230, 233, 245, 248, 286, 303, 305, 309, 317, 326, 335, 339, 341, 357, 358, 366, 404

- Viyana, 12, 35, 79, 314, 315, 321, 325, 327, 330, 339, 341, 354
- Yahudi, 48, 128
- Yugoslavya, vii, viii, 1, 5, 6, 7, 12, 13, 16, 18, 25, 30, 33, 38, 40, 47, 246, 375, 377, 378, 379, 380, 381
- Yunan, 14, 23, 27, 29, 35, 44, 46, 50, 51, 57, 59, 63, 78, 83, 109, 131, 134, 186, 195, 212, 214, 223, 235, 238, 239, 240, 241, 243, 328, 368, 381, 387, 397
- Yunanistan, v, 1, 2, 6, 8, 10, 11, 13, 16, 19, 25, 38, 43, 45, 46, 48, 50, 56, 73, 80, 86, 101, 106, 131, 144, 165, 170, 174, 195, 214, 218, 220, 223, 224, 231, 236, 238, 239, 240, 246, 282, 293, 305, 347, 371, 381, 384, 387, 393, 397, 410, 417

ÖZGEÇMİŞ

1984 yılında İstanbul'da doğan Nihat Çelik, 2002 yılında Kabataş Erkek Lisesi'ndeki eğitimini müteakip, Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi bölümünde yüksek öğrenimine başlamıştır. 2006 yılında buradan mezun olduktan sonra Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü Milli Güvenlik Stratejileri Ana Bilim Dalı'nda yüksek lisans eğitimine başlamıştır. İngilizce ve Fransızca bilmektedir.

